

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 36

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голик С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук М. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет», протокол № 12 від 21.11.2024 року.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)

ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2024

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Азарова Л.Є., Горчинська Л.В. ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ІГРОВИХ МЕТОДІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	9
Данчишин Н.Р. АКТУАЛЬНІСТЬ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СЕРЕД РОСІЙСЬКОМОВНИХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ВПРАВ У ПРОЄКТІ ПОСІБНИКА «ГОВОРІМО УКРАЇНСЬКОЮ».....	15
Литвин О.Г., Зіньків О.Я. МОВНО-ЕТИКЕТНІ ФОРМУЛИ ЗВЕРТАННЯ.....	21
Лобов О.О., Петренко Є.М., Оно Я.О. АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНОЛОГІЇ ІНЖЕНЕРНОЇ МЕХАНІКИ.....	26
Марцин С.О., Нестеренко Н.П., Полозова О.О. ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В РОМАНІ «ДРАБИНА» ЄВГЕНІЇ КУЗНЕСЦОВОЇ.....	33
Матвійчук Т.П., Житар І.В. МОВНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА У СУЧАСНИХ ЗМІ.....	38
Полякова Т.В., Решетняк О.О. ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОЇ ТКАНИНИ ПОЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ЯРА СЛАВУТИЧА ТА КИЇВСЬКИХ «НЕОКЛАСИКІВ»).....	43
Тиха Л.Ю. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ (НА ОСНОВІ ВОЛИНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ).....	48
Фу Цзін. УКРАЇНСЬКА МОВА В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ І ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ КИТАЮ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН.....	52
Цівун Н.М. ЕПІСТОЛЯРІЙ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: МОВНОСТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ.....	63

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Віт Н.П., Віт Ю.В. МЕХАНІЗМ ТА ДЖЕРЕЛА МЕТАФОРИЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГАЛУЗІ «ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ».....	71
Ківенко І.О., Жилін М.В. СПЕЦИФІКА ЕМОЦІЙНОГО ВІДКЛИКУ НА ПОЛКОВОДОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ.....	77
Kondra O.V. LEARNING GRAMMAR FOR LANGUAGE ACQUISITION.....	84
Крикніцька І.О. МОДИФІКАЦІЯ АЛГОРИТМУ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ.....	89
Кульчицький В.І., Стрільчук А.І. СУФІКСАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ ШВЕДСЬКІЙ МОВІ.....	94
Лю Сюена. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ У ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ ТА СПОСОБИ ЇХ УТВОРЕННЯ.....	99
Makukhina S.V. LINGUISTIC INTERFERENCE IN TEACHING GERMAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE	104
Остапчук Я.В. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ТА КОГНІТИВНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ KNOWLEDGE В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ.....	108
Самсоненко Д.В., Лазебний В.М., Лазебна О.А. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ ЕЛЕКТРОТЕХНІКИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	114
Стовбур О.В. КОНЦЕПТ RELIGION В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ Г. К. ЧЕСТЕРТОНА І ЛЕКСИЧНА ЕКСПЛІКАЦІЯ ЙОГО ПОНЯТІЙНОГО ШАРУ.....	119
Томчаковський О.Г. ПОЛКОДОВІ ТЕКСТИ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	126
Труцуненко І.І., Адамова Г.В. СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ.....	130
Цобенко О.В. ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ МОРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	136

РОЗДІЛ 3**РОМАНСЬКІ МОВИ**

Семенова О.В. МЕТАФОРА У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	140
Чорна В.Л., Логінова О.В. ЕВОЛЮЦІЯ СЛЕНГУ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	146

РОЗДІЛ 4**МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ**

Война М.О., Ракітіна М.І., Москвітіна П.І. ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У КИТАЙСЬКОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ.....	151
Кривошесв Л.Д. НАУКОВІ РОЗВІДКИ КАТЕГОРІЇ ПЕРСУАЗИВНОСТІ У СУЧАСНИХ КИТАСЗНАВЧИХ СТУДІЯХ.....	159

РОЗДІЛ 5**КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ**

Мицан Д.М., Корпало О.Р., Щербій Н.О. ЕВОЛЮЦІЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ В ДИСКУРСІ ПОЛЬСЬКИХ СУБКУЛЬТУР ТА ІНТЕРНЕТУ.....	167
Полюга С.М. ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ ТА ЇХНІ МІЖРІВНЕВІ КАТЕГОРІЇ: З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ	172

РОЗДІЛ 6**ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Давиденко А.О., Юхновець Н.П., Хайдарі Н.І. ОБРАЗНІСТЬ ВІЙНИ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ: МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ АСПЕКТ	177
Петухова О.І., Говорун А.В. КРОС-КУЛЬТУРНІ КОМУНІКАТИВНІ БАР'ЄРИ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	182
Хрипак К.Р. ДОСЯГНЕННЯ В ГАЛУЗІ ФРАЗЕМІКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	187
Шелепкова І.М. ДЕТЕРМІНОЛОГІЗОВАНІ ЕКОНОМІЧНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ ЯК КОМПОНЕНТА КУЛЬТУРНОЇ ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ.....	192

РОЗДІЛ 7**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО**

Борбенчук І.М., Самчук А.О. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АТМОСФЕРИ САСПЕНСУ В ПОВІСТІ-КАЗЦІ "WHISPERING IN THE WIND" А. МАРШАЛЛА	201
Борисенко Н.Д., Славова Л.Л., Кодубовська О.О., Трикашна Ю.І. СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНТИЧНОЇ ПРОЗИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ.....	206
Голубєва І.В., Масло І.М. КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДИСКУРСУ.....	212
Курбаль-Грановська О.О., Дордука Є.А. ПРОБЛЕМА ПРАГМАТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДАХ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ).....	217
Поліщук Л.П., Пушкар Т.М. СКЛАДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ.....	223
Рочерпєтска Т.М., Drabov N.Yu. METHODS OF TRANSLATING CULTURE-SPECIFIC LEXICAL ITEMS.....	227
Цьох Л.Й., Кузьм'як Ю.-А.М. СПЕЦІАЛЬНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ТЕСС ГЕРРІСТЕН «ХІРУРГ»).....	234
Шахновська І.І., Пугієнко В.Р. ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ У ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІЇ ТВОРІВ ДЖЕФА КІННІ «ЩОДЕННИК СЛАБАКА» ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ).....	241

РОЗДІЛ 8**ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Mehdizade G. ANGLICISMS IN CONTEMPORARY AZERBAIJANI LANGUAGE, THEIR LEXICO-GRAMMATICAL DEVELOPMENT AND ANALYSIS OF THEIR USE IN MASS MEDIA.....	246
Мелєх Г.Б. ПРОПОЗИЦІЙНО-ДИКТУМНИЙ ТИП МОТИВАЦІЇ НАЗВ ПТАХІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	253

РОЗДІЛ 9**СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА**

Дунебабіна О.А. МОВНИЙ ВИМІР ҐЕНДЕРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ (ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ РЕКОМЕНДАЦІЙ РАДИ ЄВРОПИ З ВИКОРИСТАННЯ МОВИ ЯК РУШІЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ).....	259
Лада О.В., Варварук І.В., Маршал Т.О. STORYTELLING: ШЛЯХ ВІД ІНСТРУМЕНТУ В БІЗНЕСІ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ МЕТОДИКИ У ГАЛУЗІ ФІЛОЛОГІЇ.....	267
Редчиць Т.В., Ткаченко Л.М., Чепурна М.В. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У МОВІ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ ТА АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРЕСИ).....	272
Хлипавка Г.Г. СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ РИТОРИЧНИХ ФІГУР У МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ.....	278

РОЗДІЛ 10**ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Бітківська Г.В. ЕКЗИСТЕНЦІЙНА САМОТНІСТЬ ЖІНКИ В ПОВІСТІ-БАЛАДІ Г. ПАГУТЯК «СОЛОВЕЙКО».....	284
---	-----

РОЗДІЛ 11**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА**

Брижіцька І.П. БІБЛІЙНІ ОБРАЗИ І МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ НІНИ БІЧУЇ: ТРАНСФОРМАЦІЯ САКРАЛЬНОГО ТЕКСТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	289
Кірєєва М.В. ЧОРНОБИЛЬСЬКА ПІДЛІТКОВА ДОКУМЕНТАЛІСТИКА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Л. ДАСНА ТА К. МІХАЛЦІНОЇ, С. ДВОРНИЦЬКОГО): ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	294
Matviias O.V., Bazyliak N.O., Miahkota I.V. THE VALUE OF SOFIA DENYSENKO'S DOCUMENTARY STORY "SHADOWS OF UNFORGOTTEN ANCESTORS" IN RELATION TO THE PRESENT TIMES.....	300
Собчук О.Б. ІМПЕРАТРИЦЯ В ЛАБІРИНТАХ ЧАСУ: ПОЛІТИКА, КУЛЬТУРА І ДЕТЕКТИВ У ТВОРІ НАТАЛКИ СНЯДАНКО «ПЕРШЕ СЛІДСТВО ІМПЕРАТРИЦІ».....	306
Товт О.О. МЕМУАРИСТИКА ЯК СКЛАДНИК АНТИМІЛІТАРНОЇ ПРОЗИ ПРО ПОДІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	312

РОЗДІЛ 12**ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Mammadova Aynura. WORD CREATIVITY IN THE "DIVAN" OF ALIZ: DERIVATIVE WORDS.....	318
Носа Б.Р. ФІЛІПП МАЙЄР У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА: АНАЛІЗ РЕЦЕПЦІЙНИХ ПІДХОДІВ.....	323

РОЗДІЛ 13**ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Гальчук О.В. «ПОТОНУЛІ ДУШІ» ДЖОНА СТЕЙНБЕКА І ГАЛИНИ ПАГУТЯК: «ОСОБЛИВІ» ПЕРСОНАЖІ В АВТОРСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДИНИ.....	329
Матусяк Г.І. ОБРАЗИ Й МОТИВИ ШУМЕРО-АККАДСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ У ТВОРАХ ГАЛИНИ ПАГУТЯК І ОЛЬГИ ТОКАРЧУК.....	338
Олійник К.В. МІСТЕРІЙНІ ПЕРЕТИНИ ДРАМ «СИНІЙ ПТАХ» М. МЕТЕРЛІНКА ТА «ЛІСОВА ПІСНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....	343
Яцків Н.Я., Девдюк І.В. ПОЕТИКА ІМПРЕСІОНІЗМУ В РОМАНІ ЖОРІСА-КАРЛА ГЮЇСМАНСА «СУПРОТИ ЄСТВА»: ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	348

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Azarova L.Ye., Horchynska L.V. FEATURES OF INTEGRATION OF GAME METHODS IN LESSONS ON UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE.....	9
Danchyshyn N.R. THE RELEVANCE OF LEARNING UKRAINIAN FOR RUSSIAN-SPEAKING CITIZENS OF UKRAINE: PECULIARITIES OF TRAINING EXERCISES IN THE DRAFT MANUAL “SPEAKING UKRAINIAN”.....	15
Lytvyn O.H., Zinkiv O.Ya. LANGUAGE AND ETIQUETTE FORMULAS OF ADDRESS.....	21
Lobov O.O., Petrenko Ye.M., Ono Ya.O. ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF ENGINEERING MECHANICS TERMINOLOGY.....	26
Martsyn S.O., Nesterenko N.P., Polozova O.O. MEANS OF EXPRESSIVE SYNTAX IN THE NOVEL “LADDER” BY YEVHENIIA KUZNIETSOVA.....	33
Matviichuk T.P., Zhytar I.V. LINGUISTIC MEANS OF INFLUENCE ON THE READER IN MODERN MEDIA.....	38
Poliakova T.V., Reshetniak O.O. EXPRESSIZATION OF THE SPEECH FABRIC OF POETIC VOCABULARY: COMPARATIVE ASPECT (ON THE EXAMPLE OF THE POETICAL WORKS OF YAR SLAVUTYCH AND THE KYIVAN “NEOCLASSICISTS”).....	43
Tykha L.Yu. PHRASEOLOGISMS AS F MEANS OF ORGANIZING JORNALISTIC TEXTS (BASED ON VOLYN ONLINE PUBLICATIONS).....	48
Fu Tszin. THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE LINGUAL-CULTURAL AND EDUCATIONAL AREA OF CHINA: HISTORY AND PRESENT STATE.....	52
Tsvivun N.M. THE EPISTOLARY OF GRIGORY SKOVORODA: LINGUISTIC AND STYLISTIC ASPECT.....	63

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Vit N.P., Vit Yu.V. MECHANISM AND SOURCES OF METAPHORIZATION IN THE ENGLISH LANGUAGE TERMINOLOGY IN THE SPERE OF MEDICINAL PLANTS.....	71
Kivenko I.O., Zhylin M.V. SPECIFICS OF EMOTIONAL RESPONSE TO A POLYCODE TEXT MESSAGE.....	77
Kondra O.V. LEARNING GRAMMAR FOR LANGUAGE ACQUISITION.....	84
Kryknitska I.O. MODIFICATION OF THE CONCEPTUAL METAPHOR ANALYSIS ALGORITHM.....	89
Kulchytskyi V.I., Strilchuk A.I. SUFFIXING AS A WAY OF FORMING NOUNS IN THE MODERN SWEDISH LANGUAGE	94
Liu Siuena. PRACTICAL APPLICATION OF ENGLISH-SPEAKING CYBER-NEOLOGISMS IN GERMAN LANGUAGES AND METHODS OF THEIR FORMATION.....	99
Makukhina S.V. LINGUISTIC INTERFERENCE IN TEACHING GERMAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE	104
Ostapchuk Ya.V. VERBALIZATION AND COGNITIVE CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT KNOWLEDGE IN ENGLISH LINGUAL PICTURE OF THE WORLD.....	108
Samsonenko D.V., Lazebnyi V.M., Lazebna O.A. STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ELECTRICAL ENGINEERING TERMS (BASED ON GERMAN LANGUAGE MATERIAL).....	114
Stovbur O.V. THE CONCEPT OF RELIGION IN G.K. CHESTERTON’S INDIVIDUAL AUTHOR WORLDVIEW AND LEXICAL EXPLICATION OF ITS NOTIONAL FIELD.....	119
Tomchakovskiy O.H. POLYCODE TEXTS IN THE ENGLISH SCIENTIFIC DISCOURSE.....	126
Trutsunenko I.I., Adamova H.V. SPECIFICS OF TEACHING THE TRANSLATION OF INFINITIVE CONSTRUCTIONS ON THE BASIS OF GERMAN-LANGUAGE SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS.....	130
Tsobenko O.V. DIACHRONIC ASPECT OF ENGLISH MARITIME TERMINOLOGY RESEARCH.....	136

SECTION 3 ROMANIC LANGUAGES

Semenova O.V. METAPHOR IN FRENCH POLITICAL DISCOURSE.....	140
Chorna V.L., Lohinova O.V. EVOLUTION OF SLANG IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE.....	146

SECTION 4 LANGUAGES OF THE PEOPLES OF ASIA, AFRICA, INDIGENOUS PEOPLES OF AMERICA AND AUSTRALIA

Voina M.O., Rakitina M.I., Moskvitina P.I. WAYS OF IMPLEMENTING INTERTEXTUALITY IN CHINESE ADVERTISING DISCOURSE.....	151
Kryvosheiev L.D. SCIENTIFIC INVESTIGATIONS OF THE CATEGORY OF PERSUASIVITY IN MODERN CHINESE STUDIES.....	159

SECTION 5 CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Mytsan D.M., Korpalo O.R., Shcherbii N.O. THE EVOLUTION OF YOUTH SLANG IN THE DISCOURSE OF POLISH SUBCULTURES AND ONLINE.....	167
Poliuha S.M. VERB FORMS AND THEIR INTERLEVEL CATEGORIES: FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE TERMINOLOGY SYSTEM.....	172

SECTION 6 GENERAL LINGUISTICS

Davydenko A.O., Yukhnovets N.P., Khaidari N.I. WAR IMAGERY IN POETIC WORKS: MULTIMODAL SPECIFIC FEATURES.....	177
Petukhova O.I., Hovorun A.V. CROSS-CULTURAL COMMUNICATION BARRIERS AND THEIR OVERCOMING IN THE ENGLISH-SPEAKING ENVIRONMENT.....	182
Khrypak K.R. ACHIEVEMENTS IN THE FIELD OF PHRASEMICS AT THE PRESENT-DAY STAGE.....	187
Shelepko I.M. DETERMINOLOGIZED ECONOMIC LEXICAL UNITS AS A COMPONENT OF THE CULTURAL LITERACY OF THE MODERN SPECIALIST.....	192

SECTION 7 TRANSLATION STUDIES

Borbenchuk I.M., Samchuk A.O. SPECIFIC FEATURES OF RECREATING THE ATMOSPHERE OF SUSPENCE IN THE ALAN MARSHALL'S FAIRY TALE NOVEL "WHISPERING IN THE WIND".....	201
Borysenko N.D., Slavova L.L., Kodubovska O.O., Trykashna Yu.I. WAYS OF REPRODUCING PROPER NAMES IN UKRAINIAN TRANSLATION OF ROMANTIC PROSE: LINGUOCULTURAL ASPECT.....	206
Holubieva I.V., Maslo I.M. COGNITIVE ASPECTS OF TRANSLATING ENGLISH SCIENTIFIC TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF INTERDISCIPLINARY DISCOURSE.....	212
Kurbal-Hranovska O.O., Dorduka Ye.A. THE PROBLEM OF PRAGMATIC ADAPTATION IN TRANSLATIONS OF INSTITUTIONAL DISCOURSE (BASED ON UKRAINIAN TRANSLATIONS OF INTERNATIONAL LEGAL DISCOURSE).....	217
Polishchuk L.P., Pushkar T.M. DIFFICULTIES OF TRANSLATING PROPER NAMES IN A LITERARY WORK.....	223
Pochepetska T.M., Drabov N.Yu. METHODS OF TRANSLATING CULTURE-SPECIFIC LEXICAL ITEMS.....	227
Tsokh L.Y., Kuzmiak Yu.-A.M. SPECIALIZED TERMINOLOGY IN FICTION TEXT: THE TRANSLATION ASPECT (BASED ON TESS GERRISTEN'S NOVEL THE SURGEON).....	234
Shakhnovska I.I., Putiienko V.R. RENDERING THE STYLISTIC MEANS OF EXPRESSING EMOTIONS IN CHILDREN'S LITERATURE (BASED ON THE SERIES OF BOOKS BY JEFF KINNEY 'DIARY OF A WIMPY KID' AND ITS UKRAINIAN TRANSLATIONS).....	241

SECTION 8 COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Mehdizade G. ANGLICISMS IN CONTEMPORARY AZERBAIJANI LANGUAGE, THEIR LEXICO-GRAMMATICAL DEVELOPMENT AND ANALYSIS OF THEIR USE IN MASS MEDIA.....	246
Melekh H.B. THE PROPOSITIONAL-DICTUM TYPE OF MOTIVATIONAL STATEMENT OF BIRD NAMES IN GERMAN AND UKRAINIAN.....	253

SECTION 9 STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Dunebabina O.A. THE LINGUISTIC DIMENSION OF GENDER TRANSFORMATIONS (PRACTICAL APPLICATION IN UKRAINE OF THE COUNCIL OF EUROPE'S RECOMMENDATIONS ON THE USE OF LANGUAGE AS A DRIVER OF INCLUSION).....	259
Lada O.V., Varvaruk I.V., Marshal T.O. STORYTELLING: THE WAY FROM A TOOL IN BUSINESS TO AN INNOVATIVE METHODOLOGY IN THE FIELD OF PHILOLOGY.....	267
Redchyts T.V., Tkachenko L.M., Chepurna M.V. STYLISTIC FEATURES OF LEXICAL CONSTRUCTIONS IN THE SPEECH OF POLITICAL FIGURES AND THE SPECIFICS OF THEIR TRANSLATION (ON THE EXAMPLE OF THE GERMAN AND AMERICAN PRESS).....	272
Khlypavka H.H. SPECIFICS OF THE USE OF RHETORICAL FIGURES IN THE MEDIA SPACE OF UKRAINE.....	278

SECTION 10 LITERATURE STUDIES

Bitkivska H.V. EXISTENTIAL LONELINESS OF A WOMAN IN THE NOVELLA-BALLAD BY H. PAGUTYAK <i>THE NIGHTINGALE</i>	284
---	-----

SECTION 11 UKRAINIAN LITERATURE

Bryzhitska I.P. BIBLICAL IMAGES AND MOTIFS IN THE WORK OF NINA BICHUI: THE TRANSFORMATION OF THE SACRED TEXT IN MODERN UKRAINIAN LITERATURE.....	289
Kiricieva M.V. CHORNOBYL TEENAGE DOCUMENTARY (BASED ON THE WORKS OF L. DAIEN AND K. MIKHALITSYNA, S. DVORNYTSKYI): GENRE-THEMATIC FEATURES	294
Matviias O.V., Bazyljak N.O., Miahkota I.V. THE VALUE OF SOFIA DENYSENKO'S DOCUMENTARY STORY "SHADOWS OF UNFORGOTTEN ANCESTORS" IN RELATION TO THE PRESENT TIMES.....	300
Sobchuk O.B. THE EMPRESS IN THE LABYRINTHS OF TIME: POLITICS, CULTURE AND DETECTIVE IN NATALKA SNIADANKO'S "THE EMPRESS'S FIRST INVESTIGATION".....	306
Tovt O.O. MEMOIRS AS A COMPONENT OF ANTI-MILITARY PROSE ABOUT THE EVENTS OF THE FIRST WORLD WAR.....	312

SECTION 12 LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Mammadova Aynura. WORD CREATIVITY IN THE "DIVAN" OF AJIZ: DERIVATIVE WORDS.....	318
Nosa B.R. PHILIPP MEYER IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY LITERARY STUDIES: ANALYSIS OF RECEPTION APPROACHES.....	323

SECTION 13 COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Halchuk O.V. <i>THE DROWNED SOULS</i> BY JOHN STEINBECK AND HALYNA PAHUTYAK: 'SPECIAL' CHARACTERS IN THE AUTHOR'S CONCEPTION OF MAN.....	329
Matusiak H.I. CHARACTERS AND MOTIFS OF SUMERIAN AND AKKADIAN MYTHOLOGY IN THE LITERARY WORKS OF HALYNA PAHUTYAK AND OLGA TOKARCZUK.....	338
Oliinyk K.V. MYSTERIOUS INTERSECTIONS OF THE DRAMAS "THE BLUE BIRD" BY MAURICE MAETERLINCK AND "FOREST SONG" BY LESIA UKRAINKA.....	343
Yatskiv N.Ya., Devdiuk I.V. THE POETICS OF IMPRESSIONISM IN JORIS-KARL HUYSMANS' NOVEL "AGAINST NATURE": AN INTERMEDIAL ASPECT.....	348

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК [[378.091.3:79]:811.161.2'243] (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.1>

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ІГРОВИХ МЕТОДІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

FEATURES OF INTEGRATION OF GAME METHODS IN LESSONS ON UKRAINIAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE

Азарова Л.Є.,
orcid.org/0000-0002-2631-8151
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету

Горчинська Л.В.,
orcid.org/0000-0002-4614-4371
старший викладач кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету

У статті розглянуто питання актуальності ігрових методів на заняттях з української мови як іноземної, акцентовано увагу на їх інтеграції в навчальний процес, що розкриває широкі можливості для ефективного навчання, формування іншомовної комунікативної компетентності, розвитку мовної, мовленнєвої та лінгвокультурознавчої компетентностей іноземних студентів. Доведено, що ігрові методи активізують мовленнєву діяльність студентів, сприяють підвищенню мотивації, створюють умови для практичного застосування мовних знань, дають можливість студентам оволодіти необхідними комунікативними навичками, адаптуватися до реалій і потреб повсякдення. Виокремлено поняття «гри» як педагогічного прийому, визначено основну мету використання навчальних ігор – формування у здобувачів освіти уміння поєднувати теоретичні знання із практичною діяльністю, а також акцентовано увагу на основних функціях ігрових методів, серед яких зазначено комунікативну, спонукальну, розвивальну, розважальну, корекційну та функцію самореалізації.

Описано та систематизовано ігрові методи, представлені у навчанні різноманітними видами, кожен з яких має свої особливості, мету, специфіку використання в навчальних ситуаціях на різних етапах вивчення мови, зазначено їх основні функції та прийоми навчання. Запропоновано систему ігрових вправ та завдань для іноземних студентів різного рівня підготовки, ацентовано увагу на прикладах фонетичних, лексичних та граматичних ігор, як засобів формування іншомовної компетентності студентів. Презентовано матеріали для проведення рольових та ділових ігор, використання яких у процесі навчання сприяє не тільки розв'язанню комплексних задач засвоєння та закріплення нового матеріалу, розвитку спонтанного мовлення, але й формує досвід вирішення певних професійних завдань, ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, передбачає удосконалення їх комунікативної компетентності на психолінгвістичному рівні. Доведено, що успішна інтеграція ігрових технологій, принципів та прийомів у навчальний процес сприяють ефективності лінгвістичної освіти та створюють для іноземних студентів комфортні умови навчання.

Ключові слова: українська мова як іноземна, ігровий метод, лінгвістична гра, рольова гра, мовна компетенція.

The article examines the issue of the relevance of game methods in classes on Ukrainian as a foreign language, focusing on their integration into the educational process, which opens up wide opportunities for effective learning, the formation of foreign language communicative competence, and the development of language, speech and linguistic and cultural competences of foreign students. It has been proven that game methods activate students' speech activity, contribute to increasing motivation, create conditions for the practical application of language knowledge, give students the opportunity to master the necessary communication skills, adapt to everyday realities and needs. The concept of "game" as a pedagogical technique is singled out, the main purpose of using educational games is determined – the formation of students' ability to combine theoretical knowledge with practical activities, and attention is also focused on the main functions of game methods, among which communicative, motivational, developmental, entertaining, corrective and the function of self-realization.

Game methods presented in various types of education are described and systematized, each of which has its own characteristics, purpose, specificity of use in educational situations at various stages of language learning, their main functions and teaching techniques are indicated. A system of game exercises and tasks for foreign students of various levels of training is proposed, attention is focused on examples of phonetic, lexical and grammatical games as a means of forming students' foreign language competence. Materials for conducting role-playing and business games are presented, the use

of which in the learning process contributes not only to the solution of complex tasks of assimilation and consolidation of new material, the development of spontaneous speech, but also forms the experience of solving certain professional tasks, value orientations of future specialists, provides for the improvement of their communicative skills competence at the psycholinguistic level. It has been proven that the successful integration of game technologies, principles and techniques into the educational process contributes to the effectiveness of linguistic education and creates comfortable learning conditions for foreign students.

Key words: Ukrainian as a foreign language, game-based method, linguistic game, role-playing game, speaking competence.

Постановка проблеми. Підготовка іноземних студентів у вищих навчальних закладах України передбачає формування майбутнього спеціаліста як носія фахових і універсальних компетентностей. Українська мова є інструментом набуття цих компетентностей, важливим складником професійної підготовки іноземних студентів, засобом отримання освіти, знаряддям повсякденного спілкування. Організація продуктивної структури процесу вивчення української мови іноземними студентами, застосування ефективних засобів інтенсифікації та оптимізації процесу формування іншомовної професійної компетенції, підвищення мотивації до вивчення предмета – важливі завдання для викладачів мови, розв'язанню яких, сприяє впровадження в процес навчання, поряд із традиційними методами, ігрових інтерактивних технологій. Як констатують науковці, саме ігрові методи навчання мають ряд характеристик, що роблять їх привабливими з методичної та педагогічної точок зору. А саме: вони активізують мовленнєву діяльність студентів, сприяють підвищенню мотивації, створюють умови для практичного застосування мовних знань, дають можливість студентам оволодіти необхідними комунікативними навичками, адаптуватися до реалій і потреб повсякдення. Тому успішна інтеграція їх у навчальний процес надасть змогу створити комфортні умови навчання та підвищити ефективність лінгвістичної освіти. Використання ігрових методів на заняттях із мови є досить дієвим методичним прийомом, який відрізняється своєю специфікою та спрямуванням, проте часто використовується фрагментарно та не цілеспрямовано, а відтак потребує подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти використання ігрових методів на заняттях навчання нерідної мови досліджували науковці: О. Палінська, Т. Дегтярьова, О. Шевченко, Н. Білоусенко, Л. Грицюк, Г. Швець, І. Петричук, Н. Кіш тощо. Підкреслювали ефективність застосування рольових ігор О. Калініченко, Л. Венгер, І. Хоменко, М. Білоус, Т. Олійник, Т. Чернявська, М. Усенко. Науково-методичні розробки щодо творчої ігрової діяльності як комплексного засобу, що може

спонукати до самоаналізу, самооцінки й саморозвитку, здійснили І. Іванов, Л. Коваль, Л. Куликова, В. Шмаков, В. Караковський, Г. Селевко. Проте незважаючи на велику кількість досліджень, в методиці викладання української мови як іноземної, за словами О. Палінської, «ця ніша ще практично не заповнена» [1, с. 190].

Постановка завдання. Поглиблене вивчення застосування різного типу ігор на уроках української мови як іноземної є актуальним, оскільки інтеграція їх в навчальний процес розкриває широкі можливості для ефективного навчання, формування іншомовної комунікативної компетентності, розвитку мовної, мовленнєвої та лінгвокультурознавчої компетентностей іноземних студентів. **Метою** дослідження є опис, систематизація та методика використання ігрових методів, які застосовують на заняттях з української мови як іноземної на різних етапах вивчення мови, виокремлення найбільш оптимальних ігрових методів та прийомів навчання, створення системи ігрових вправ та завдань, які сприяли б підвищенню мовної компетентності іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психолого-педагогічній літературі єдиного погляду на дефініцію поняття «гра», яке б у повній мірі відображало її сутність та виявляло відмінності, не існує. У «Великому тлумачному словнику української мови» поняття «гра» визначено як заняття, яке підпорядковане сукупності правил і прийомів або базується на певних умовах, що розкриває її процесуальний зміст. Багатогранність ігрової діяльності, яка розвиває, виховує, соціалізує та концентрується на конкретній меті, полягає у збагаченні особи знаннями, вміннями, досвідом та є процесом опанування знань з урахуванням досягнень і недоліків минулого, набуття навичок, умінь виконувати певні дії, виховувати та виробляти в собі певні якості, риси, вміння [2, с. 706].

У методиці викладання мов гра – це педагогічний прийом, який використовують для активізації мовленнєвої діяльності здобувачів освіти, підвищення їхньої мотивації, створення умов для практичного застосування мовних знань, формування вміння поєднувати теоретичні знання із практичною діяльністю.

Серед основних функцій ігрових методів виділяють: комунікативну (оволодіння діалектикою спілкування); навчальну (сприяє запам'ятовуванню лексичних одиниць і невимушеному засвоєнню граматичного матеріалу), спонукальну (підвищення зацікавленості, мотивації); розвивальну (пам'ять, сприйняття, мислення, увага, воля, розвиток мовлення тощо); функцію самореалізації, соціалізації, адаптації (приєднання до системи суспільних відносин, подолання комунікативних бар'єрів, підготовка до ситуацій повсякденного спілкування); розважальну (отримання задоволення); корекційну (внесення позитивних змін у структуру особистості) [3, с. 33–34].

Варто звернути увагу на те, що гра сприяє розвитку мовленнєвих навичок, наприклад, в процесі гри можна одночасно тренувати навички діалогу та письма під час фіксації результатів; поєднати зорове сприйняття слів (читання) та вимову (говоріння), наприклад, під час фонетичної гри «Знайди пару»; аудіювання з писемною діяльністю – у грі «Диктант разом» тощо. Рольові ігри дають студентам можливість використовувати нову лексику та граматичні структури в реальних контекстах, виступаючи у певних ролях або ситуаціях (наприклад, бути покупцем або продавцем у магазині, туристом у незнайомому місті, лікарем або пацієнтом тощо). Багато ігор містять елементи культури країни, мову якої вивчають, тому іноземні студенти мають можливість не тільки вивчити нову мову, а ще й дізнатися про традиції, звичаї та поведінкові норми носіїв мови (гра «Українські вечорниці»), що сприяє формуванню міжкультурної компетенції.

Ігрові методи у навчанні представлені різноманітними видами, кожен з яких має свої особливості, мету, специфіку використання в навчальних ситуаціях на різних етапах вивчення мови. Тому для максимально повної їх інтеграції у навчальних процес та отримання позитивних результатів викладачу, плануючи використання ігор на заняттях, необхідно враховувати три основні змінні: тип гри, мовний рівень підготовки студентів і конкретний різновид гри. Оскільки поєднання правильного комбінування цих трьох параметрів і відповідного мовного та позамовного матеріалу, який необхідно засвоїти, – запорука успішного проведення гри та досягнення поставлених навчальних цілей.

Традиційно ігри на заняттях з української мови як іноземної поділяють на лінгвістичні (мовні), метою яких є формування лінгвістичних умінь та навичок, засвоєння й відпрацювання правильних форм, одиниць, конструкцій, та комунікативні

(мовленнєві), які передбачають створення психологічної готовності студентів до мовленнєвого спілкування; забезпечення природної необхідності багаторазового повторення мовного й мовленнєвого матеріалу; тренування у виборі необхідного мовленнєвого варіанта, що є підготовкою до спонтанного мовлення. Основна відмінність цих типів ігор – у меті, якої прагне досягнути викладач: або вміння спілкуватися так, щоб носій мови зрозумів зміст висловлювання, або тренування правильності використання мовних одиниць [1, с. 185].

Наведемо приклади використання деяких видів ігор на різних етапах вивчення української мови як іноземної.

Відомо, наскільки трудомістким є процес формування фонетичного рівня мовної компетенції іноземних студентів та розвитку навичок артикуляційно-інтонаційного висловлювання своїх думок. Засвоєння фонетичного матеріалу відбувається набагато легше та цікавіше за умови використання фонетичних ігор, скоромовок, римувань, у яких повторюється певний звук та відпрацьовується його артикуляція. Серед ігор, що сприяють формуванню перцептивних фонетичних навичок, варто зазначити гру «Український звук», під час якої викладач вимовляє українські та англійські (іспанські) звуки, а студенти по черзі піднімають руку (плещуть у долоні), коли чують український звук. Гра «Відгадай країну» сприятиме формуванню ритміко-інтонаційних навичок студентів. На дошці викладач пише список назв країн, підібраних відповідно до основних ритмічних моделей (Польща, Китай, Сирія, Канада, Еквадор, Україна). Кожний гравець повинен обрати по одному слову із списку, простукати його ритм або проспівати (ТА-та-та), всі інші учасники відгадують це слово.

На початковому етапі вивчення мови вводиться велика кількість нових слів, які студентам необхідно запам'ятати, правильно вимовляти та використовувати в комунікації. Лексичні ігри «Переплутані слова» (необхідно правильно записати слова з переплутаними літерами), «Ланцюжок слів» (потрібно по черзі називати слова з лексичного мінімуму певної теми, враховуючи, що кожне наступне слово має починатися з останньої літери попереднього), дозволять розширити словниковий запас студентів, удосконалити звуковимовні навички, а також сприятимуть розвитку уваги. Для зручності запам'ятовування слів продуктивною є робота з кластерами, де за певними ознаками необхідно класифікувати предмети, явища, поняття, встановити відповідності (гра «Професії»).

Функції лексичних ігор різноманітні: вони й активізують мовленнєву діяльність студентів, й розвивають їх мовну реакцію, наприклад, під час гри «Гонки», коли викладач пропонує учасникам двох команд якнайшвидше написати слова за визначеною темою. Проте основним їх завданням є тренування лексики в ситуаціях, наближених до реального життя. З цією метою пропонуємо провести гру «Приготуймо разом!», в якій бере участь уся група. За умовами гри студенти повинні допомогти Ахмеду приготувати український борщ. Для цього вони по черзі беруть карточки з намальованими продуктами, складають їх у каструлю, спочатку тільки називаючи кожний предмет українською: «Це картопля (помідор, буряк, морква, цибуля, сіль)». У подальшому студенти описують предмети, які беруть: «Це помідор. Він червоний. Помідор невеликий». Тему цієї гри викладач може змінювати залежно від інтересів та рівня лексичного запасу студентів, а також застосувати сучасні девайси – смартфони, планшетні комп'ютери, ноутбуки.

Щоб стати учасником повноцінного комунікативного процесу, недостатньо мати певний запас слів на позначення предметів, осіб, явищ, необхідно володіти граматичними навичками, які також можна сформувати під час виконання ігрових завдань. Як приклад наведемо систему завдань «Скринька українських відмінків», яка дозволяє іноземним студентам краще запам'ятати відмінкові форми, а також правильно їх використовувати.

Для удосконалення навичок використання іменників у формі знахідного відмінка та розвитку необхідних мовленнєвих навичок доцільно використовувати гру «Покупки», в якій студенти називають продукти, які хочуть купити в різних відділах магазину (викладач пропонує фото або слайди). Виграє той, хто назвав найбільшу кількість слів.

Формуванню навичок використання закінчень родового відмінка, а також розвитку пам'яті сприятиме гра «Знайди 10 відмінностей (кого/чого немає)». Пари студентів отримують по дві картинки, що мають певні відмінності, та, не показуючи свого малюнка, ставлять запитання один одному з метою виявлення розбіжностей.

Для повторення знахідного та давального відмінків продуктивним є ігрове завдання «Подарунки», в якому студентам пропонується розглянути флеш-картки із зображенням різних предметів та дати відповіді на запитання: «Що це?», «Кому ви подаруєте ці речі?», «Що ви подаруєте тату, мамі, брату, сестрі, другу, подрузі?»

Закріпити закінчення орудного відмінка, а також проявити творчий підхід дозволяють

ігри «Ким ти хочеш бути?» та «Ким працює ця людина?», під час якої один студент за допомогою міміки та жестів показує дію, пов'язану із певною професією, а інші – повинні назвати, ким хоче бути або ким працює ця людина. Ігрові завдання «Знайдіть і покажіть (на карті, в університеті, в аудиторії, в магазині)» надасть змогу перевірити вивчений місцевий відмінок.

Варто зазначити доцільність використання на заняттях анімації, яка не тільки викликає зацікавлення студентів, але й створює позитивний емоційний настрій, активізує резервні можливості студентів, особливо під час проведення ігор із лінгвокраїнознавчою складовою, що в свою чергу сприяє розвитку лінгвокультурної компетенції іноземних студентів. Гра «Передбачення» перед переглядом мультиплікаційного фільму «Злидні» (автор С. Коваль) при вивченні фразеологізмів під час ознайомлення з українським національним побутом, традиціями та звичаями українців є ефективним комунікативним засобом та містить елементи дискусії [4, с. 10].

Вагомою допомогою у навчанні мовленнєвої діяльності є використання комунікативних ігор, які, як доводить досвід, варто застосовувати вже з перших занять вивчення мови. Гра «Будьмо знайомі» дає можливість не тільки швидко познайомитися студентам групи між собою і з викладачем, але й діагностувати реальну картину володіння українською мовою як в групі початкового етапу навчання, так і серед студентів рівня B2 і вище. Проте умови гри будуть дещо різними: від відтворення вивчених конструкцій (Хто це? Це Ахмед) в аудиторії без ресурсів спілкування та мови-посередника до пропозиції проведення анкетування із використанням не запитань, а незакінчених речень, щоб під час обміну інформацією запитання студенти сформулювали самостійно.

Розвитку зв'язного мовлення сприятиме гра «Сам собі режисер», що передбачає створення сюжетної історії за допомогою технології активного сторітелінгу, коли студентам необхідно або придумати та розказати історію за наданими 4 картинками, акцентуючи увагу на героях історії та на тому, що вони роблять, або створити продовження історій викладача та одногрупників, заповнити пропуски в запропонованих історіях самостійно. Зауважимо на доцільності використання такого ігрового завдання, як «Німе кіно», під час якого викладач пропонує студентам спочатку переглянути невеликий уривок фільму (діалог) без звука, а потім написати та прочитати цей діалог у парах або в мікрогрупах із подальшим порівнянням з оригіналом.

Загальновідомо, що ефективним методом реалізації комунікативного підходу при оволодінні студентами українською мовою як іноземною є рольові ігри, використання яких у процесі навчання спрямовано на розв'язання комплексних задач засвоєння та закріплення нового матеріалу, розвитку спонтанного мовлення. Рольові ігри являють собою можливі життєві ситуації, що стимулюють мовленнєву діяльність іноземних студентів, діалогічне мовлення дозволяє активізувати лексико-граматичний матеріал, а багаторазове повторення мовних конструкцій дає можливість автоматично оперувати ними при виконанні різних комунікативних завдань, тому їх можна застосовувати на різних етапах навчання: і початковому, і просунутому [5, с. 282].

Для формування комунікативної компетенції студентів на початковому етапі навчання використовують рольові ігри на актуальні соціально-побутові та навчальні теми: «У магазині», «На вулиці», «В аптеці», «У лікаря», «В деканаті», «На екзамені» та інші, кожна з яких повинна містити такі компоненти: ситуація, ролі, рольові дії. Наприклад, під час проведення гри «В буфеті» студенти отримують карточки, в яких зазначено:

– детальний опис ситуації спілкування: на перерві ви прийшли в університетський буфет, тому що хочете їсти, вам треба купити їжу та напій;

– мовні ролі: покупець та продавець;

– опис рольових дій: студент (покупець) має привітатися із продавцем, висловити свої вподобання, обрати їжу та напій, дізнатися, скільки вони коштують, розрахуватися готівкою чи картою, подякувати за обслуговування, попрощатися; продавець має привітатися, запитати про вибір клієнта, запропонувати розрахуватися готівкою чи картою, подякувати клієнту за покупку, побажати приємного апетиту, попрощатися.

Рольові ігри для студентів просунутого етапу навчання мають бути спрямовані на розвиток більш складних комунікативних навичок, наприклад, вміння дискутувати, висловлювати свою думку, аргументувати та розв'язувати проблемні ситуації. Пропонуємо рольову гру «На засіданні», надавши студентам: опис ситуації спілкування: засідання відділу управління персоналом; мовні ролі: керівник відділу та співробітники; опис рольових дій: співробітники повинні обговорити певні робочі питання, наприклад, мотивація персоналу, застосування бонусів та преміювання робочого колективу, покарання та штрафи; знайти шляхи розв'язання проблемних питань та пред-

ставити висновки; керівник відділу проводить засідання, а наприкінці озвучує рішення свого відділу, роблячи презентацію.

Ефективним засобом інтенсифікації процесу навчання є ділові ігри, в основі яких лежать загально ігрові елементи (наявність ролей і ситуацій, в яких відбувається їх реалізація), проте на відміну від рольової гри, в якій основний акцент ставиться на спілкуванні, ділова гра скерована на формування вмінь та навичок, професійно значущих рис. Використання ділових ігор дає можливість обміну думками, виявлення розбіжностей в інтерпретації тих чи інших теоретичних ідей, що сприяє не лише засвоєнню нових знань, а й формує досвід вирішення певних професійних завдань, ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, та передбачає удосконалення їх комунікативної компетентності на психолінгвістичному рівні [6, с. 125].

Наведемо приклад ділової гри «Стартап», запропонований нами студентам 4 курсу факультету менеджменту та інформаційної безпеки навчання, учасники якої виступають у ролі різних представників ділового середовища, які працюють над проєктом. Одні з них «підприємці», які представляють ідею стартапу, а інші – «інвестори», які розглядають можливість фінансування проєкту. Гравці повинні провести переговори, презентувати ідею стартапу, поставити запитання та аргументувати свої рішення. В результаті проведення ділової гри можна зробити висновок про її поліфункціональність, яка виховує здатність самостійно мислити та приймати рішення, тренує й закріплює професійні знання, формує мовленнєву, міжкультурну та комунікативну компетентність студентів.

Висновки. Успішна інтеграція ігрових методів, принципів та прийомів у навчальний процес допомагає зробити його динамічним, інтерактивним та захопливим, створює комфортні умови для навчання та сприяє підвищенню ефективності вивчення української мови як іноземної, про що свідчить опитування іноземних студентів різних факультетів ВНТУ.

Однак варто зауважити, що, по-перше, ігри не можуть замінити традиційної парадигми навчання, по-друге, використання ігор є ефективним за умови дотримання основних принципів їх застосування: тематичної доцільності, систематичності, усвідомленості та активності кожного учасника навчальної комунікації. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні гейміфікованих технологій та їх використанні у навчанні української мови в іншомовній аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Палінська О. М. Використання ігор на заняттях з української мови як іноземної. *Українська мова у світі* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 листоп. 2012 р. Львів : Львів. політехніка, 2012. С. 185–191.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1736 с.
3. Войцях Т. В. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти : нав.-метод. посіб. Черкаси : Черкаський ОІПОПП, 2014. 92 с.
4. Азарова Л. Є., Пустовіт Т. М., Горчинська Л. В. Використання мультимедійних технологій у вивченні фразеологізмів на заняттях з української мови як іноземної. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 1. С. 7–12.
5. Шевченко О. М., Владимірова В. І. Рольові ігри на заняттях з української мови як іноземної. *Мова і між-культурна комунікація: теорія та практика* : матер. Ш Всеук. наук.-практ. конф., 25 травня 2022 р. Полтава : ПДАУ, 2022. С. 281–285.
6. Пасічник О. О. Особливості використання ділових ігор на заняттях з іноземної мови у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 30. С. 125–127.

АКТУАЛЬНІСТЬ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ СЕРЕД РОСІЙСЬКОМОВНИХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНИХ ВПРАВ У ПРОЄКТІ ПОСІБНИКА «ГОВОРІМО УКРАЇНСЬКОЮ»**THE RELEVANCE OF LEARNING UKRAINIAN FOR RUSSIAN-SPEAKING CITIZENS OF UKRAINE: PECULIARITIES OF TRAINING EXERCISES IN THE DRAFT MANUAL “SPEAKING UKRAINIAN”**

Данчишин Н.Р.,
orcid.org/0000-0001-8350-9109
кандидат філологічних наук,
науковий співробітник

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто актуальні проблеми вивчення української мови серед російськомовних громадян України на сучасному етапі. Оскільки від початку повномасштабної московсько-української війни, як свідчать результати низки соціологічних досліджень, поширеність і популярність української мови і як державної, і як іноземної, помітно зростають, з'явилася нагальна потреба задовольнити запит охочих на відповідні навчальні курси, книжки та інші нові матеріали, необхідні в роботі.

За приклад успішної реалізації одного з таких проєктів узято, зокрема, розмовний клуб «Говорімо українською», який відбувався 2022 року в дистанційному та очному форматах, зусиллями співпрацівників МІОКУ НУ «Львівська політехніка» та його партнерів. За підсумками розмовного клубу, у відповідь на побажання зацікавлених у вивченні державної мови (а в межах проєкту взяли участь понад 800 зареєстрованих слухачів) виникла ініціатива створити однойменний навчальний посібник з української мови, спрямований насамперед для тих громадян України, чією основною мовою в щоденній комунікації була чи досі залишається російська або невнормована суміш російської та української – так званий «суржик».

Пропований проєкт навчального посібника «Говорімо українською» ґрунтується на випробуваному під час занять у межах розмовного клубу навчально-методичному корпусі. Тобто матеріали розроблено так, щоб активізувати всі види мовленнєвої діяльності. Це має слугувати допомогою для учня, який вивчає українську, та прагне вдосконалити власні вимову, навички читання й письма, а також знання граматики.

Тож мета статті – на прикладі розроблених вправ проєкту навчального посібника з української мови для російськомовних «Говорімо українською» окреслити особливості вивчення її серед дорослих. Задля цього здійснено спробу унаочнити практичну реалізацію означеної ідеї через комплекс вправ одного з п'ятнадцятих тематичних розділів майбутнього навчального посібника.

Ключові слова: українська мова, українська мова як іноземна, українська мова для російськомовних, методика викладання української мови як іноземної, курси української мови, російсько-українська війна.

The article presents an analysis of the current challenges faced by Russian-speaking citizens of Ukraine in learning Ukrainian. Since the outbreak of the full-scale Russo-Ukrainian war, a number of sociological studies have indicated a significant increase in the prevalence and popularity of Ukrainian language. This has led to an evident need for the provision of relevant training courses, educational materials and other resources to meet the growing demand for Ukrainian language proficiency.

One example of the successful implementation of one of these projects is the “Let's Speak Ukrainian” conversation club, which took place in 2022. As a consequence of the conversation club, in response to the expressed interest of those wishing to learn Ukrainian (over 800 students participated in the project), an initiative was launched to create a Ukrainian language textbook. This textbook is designed primarily for Ukrainian citizens whose main language of communication is Russian or a mixture of Russian and Ukrainian, a phenomenon known as “surzhyk”.

The proposed draft of the textbook, entitled “Let's Speak Ukrainian”, is based on the teaching and learning materials that were tested during the classes of the conversation club. In other words, the materials have been devised with the objective of stimulating all forms of verbal activity. This should serve as a reference for learners of Ukrainian who wish to enhance their pronunciation, reading and writing abilities, as well as their understanding of grammar.

The objective of this article is to delineate the distinctive characteristics of acquiring Ukrainian among adults, with a particular focus on the exercises outlined in the draft Ukrainian language textbook for Russian speakers, entitled “Let's Speak Ukrainian”. In order to demonstrate the practical application of this concept, a series of exercises have been developed for inclusion in one of the fifteen thematic sections of the forthcoming textbook.

Key words: Ukrainian language, Ukrainian as a foreign language, Ukrainian for Russian speakers, methods of teaching Ukrainian as a foreign language, Ukrainian language courses, Russo-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Гаряча фаза широкомасштабної російсько-української війни закономерно загострила проблему деросіянізації/деколонізації України – не лише у військовому, але й у суспільно-політичному, освітньому, культурному та інших аспектах. А в процесі відродження української національної тожсамости мовний чинник, на нашу думку, посідає чи не панівне місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками вже створено низку навчальних видань з української мови, які можна використовувати в роботі з російськомовною аудиторією. Серед них праці О. Авраменка [1], Ю. Дворецької [7], О. Дубчак [9, 10], О. Сербенської і З. Терлака [25] та ін. Кожна із цих книжок може слугувати певним дороговказом для охочих підвищити власний рівень знання української мови.

В окресленому контексті особливу роль відіграють матеріали з культури мови. Їхня головна мета зазвичай – підказувати учневі як росіянізми та «суржик» замінювати відповідниками, правильними з погляду норм літературної мови. Класичними прикладами таких видань є: «Як ми говоримо» Б. Антоненка-Давидовича [2], «Культура слова: мовностилістичні поради» О. Пономарева [20], «Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити» О. Сербенської [22], «Неправильно – правильно. Довідник з українського слововживання» М. Волошак [4] і т. ін. Варто виокремити монографії І. Фаріон, як-от: «Правопис – корсет мови?» [28], «Англізми і протианглізми: 100 історій слів у соціоконтексті» [29] тощо.

Водночас у робочому процесі, на нашу думку, слушно дотримуватися методу інтегрованого навчання, влітаючи до курсу української мови праці з історії України та української культури. Як уже доводилося зазначати раніше, незнання останніх – результат тривалої протиукраїнської діяльності загарбників, насамперед – росіян. Тож поряд із вивченням державної мови, відродження історичної пам'яті є рівнозначно важливим аспектом. Із цією метою пропонуємо застосовувати навчальні посібники, що містять потужний культурологічний компонент, зокрема: «Мандрівка Україною» [16], «Ключ до України: міста і люди» [12, 13], «Образки з Лесиноного життя» [18], «Спіймай Сквороду» [24] тощо.

Актуальність теми. Зазначимо, що за понад два з половиною роки великої війни динаміка переходу на українську мову стабільно висока. Так, згідно із соціологічним дослідженням групи «Рейтинг» (19 березня 2022 року), 83% опитаних

громадян України, незалежно від місця проживання, віку та мови повсякденного спілкування, стверджували, що єдиною державною мовою в Україні має бути українська. Соціологи пов'язували це із впливом «безпрецедентного єднання суспільства на тлі війни з росією» [14, web].

За даними дослідження, яке здійснили фахівці «Рейтингу» у серпні 2022 року, частка українськомовних громадян помітно зростає. Так, винятково українськомовні становили 64% від загальної кількості респондентів, двомовні – 24%. Крім того, зазначалося, що «19% українців від початку війни перейшли на постійне або частіше використання української мови, 41% російськомовних та двомовних почали частіше говорити українською (з них – 24% постійно, 17% – частіше)», а «76% указали українську мову як рідну (30% російськомовних назвали своєю рідною українською)» [23, web].

Опитування компанії «Gradus Research», здійснене 20–23 грудня 2023 року, засвідчило, що на кінець минулого року частка українців, які почали спілкуватися українською мовою в побутовому житті, зростає до 65%. У квітні 2022 року, за даними цих дослідників, вона становила 53%, а раніше у 2023-му – 61% [31, web].

Станом на кінець лютого 2024 року частка опитаних українців, що почали говорити українською мовою також становить 65%. Принаймні такими є результати дослідження соціологічної групи «Рейтинг» [5, web]. Водночас, згідно з опитуванням, 28% українців послуговуються в побуті обома, українською та російською, мовами. Дослідники зауважують, що 9% серед тих, хто розмовляє тільки українською, усвідомлено перейшли на неї лише нещодавно [там само].

Утверджує власні позиції державна мова й в освітній ділянці. Так, за підсумками дослідження «Українська мова в освітньому процесі», яке у 2022/2023 навчальному році здійснила Державна служба якості освіти, показник застосування українськомовної навчальної продукції, 93%, порівняно з попереднім роком зріс на 11%, а відсоток учителів, які використовували російськомовні матеріали, зменшився з 4% до 0% у відповідний період. Це, як резюмують фахівці, «свідчить про зростаючу важливість української мови як основної мови комунікації у навчальному процесі», хоч, додають, що «діти з міст менше говорять виключно українською мовою порівняно з їхніми однолітками із сільської місцевості (зокрема, 66% учителів зазначили, що під час уроків учні використовують виключно українську мову, 38% – під час перерв, 30% – у позаурочний час)» [26, web].

Окрім того, інтерес до української мови виріс і на міжнародному рівні. Зокрема, 2022 року вона стала «трендом року» на безоплатному цифровому ресурсі з вивчення іноземних мов «Duolingo». На кінець 2022-го українську там почали вчити 1,3 млн людей, тобто вона здійнялася з 37-ї одразу на 17-у сходинку списку [27, web]. Вивчення української мови в згаданому застосунку залишалося стабільно популярним упродовж більшої частини 2023 року. На думку розробників проєкту, користувачі сприймають це як спосіб виявити солідарність з Україною в умовах війни, про що йшлося у звіті за минулий рік. Прикметно, що повномасштабна війна одночасно знизила популярність російської мови – остання покинула десятку найпопулярніших, поступившись місцем португальській [27, web].

За словами Т. Кременя, уповноваженого із захисту державної мови, у «цьому новому становленні української вийшов на поверхню ще один нюанс: постколоніальна мовна ситуація призвела до того, що в нашій спільноті, на відміну від більшості національних держав, було порушено рівновагу між розумінням мови як символу ідентичності, з одного боку, та засобу спілкування, з іншого» [15, web]. Тож, як провадить далі посадовець, «становище української мови приголомшувало не лише вітчизняних, а й закордонних лінгвістів з тієї точки зору, що, на перший погляд, це мова етнічної більшості в Україні, принаймні більшість українців визнавали її рідною, але коли йшлося про щоденне використання української мови, то в деяких регіонах України – це фактично мова етнічної меншини, або мова “зменшеної культурної вартості”», до чого призвела «мовна асиміляція місцевого населення, внаслідок якої українську практично витіснили на територіях сходу й півдня держави» [15, web].

Предметно на цю тему свого часу висловлювався Ю. Шевельов. Зокрема, у доповіді за 1986 рік, коли витіснення української мови зі суспільного вжитку, штучне зближення її до мови східного сусіда, а відтак двомовність із неминучим потому зросійщенням мали підґрунтям цілеспрямовану злочинну політику московського комуністичного режиму на окупованих українських землях, учений констатував: «Створений комуністичними хазяїнами стан і статус української мови – ось присутня причина її занедбання. “Лакейська психологія” – тільки похідне від цього» [30, web].

Мета статті – на прикладі розроблених вправ проєкту навчального посібника з української мови для російськомовних «Говорімо українською» окреслити особливості вивчення її серед дорослих на сучасному етапі.

ською» окреслити особливості вивчення її серед дорослих на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Як доводилося писати раніше, «на запит значної частини російськомовних громадян України, зокрема вимушено переміщених, у різних населених пунктах держави від початку гарячої фази війни започатковано курси з вивчення української мови» [6, с. 20]. Їхні форми – розмовні клуби, мовні школи, творчі майстерні (як-то: розмовний клуб «Говорімо українською!» у Львові [21, web], розмовний клуб української мови при Волинському національному університеті імені Лесі Українки у Луцьку [17, web], мережа розмовних клубів проєкту «Єдині» по всій Україні [11, web] і т. ін.). Інтерес викликає також проєкт «Щит», до популяризації якого долучено низку лідерів думок, зокрема зірок естради та ЗМІ [3, web].

Як відомо, серед учасників розмовного клубу «Говорімо українською!», який Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» проводив 2022 року, були вихідці з усіх куточків України. Загалом для участі в першому сезоні зареєструвалися понад 800 осіб (дистанційно), у другому (наживо) – 20. Програма курсу складалася з 15 занять, кожне з яких ділилося на дві частини – власне мовну та історико-культурологічну (детальніше про це доводилося писати тут: [6, с. 21]).

За підсумками ініціативи її автори заповзялися створити однойменний навчальний посібник – головню для російськомовних громадян України, охочих вивчити українську або поліпшити власний рівень знань державної мови. У роботі над ним спираємося на досвід цього розмовного клубу. Тому-то структура книжки згрубша дублює тематичний каркас останнього.

Так, у проєкті навчального посібника «Говорімо українською» матеріали розроблено так, щоб активувати всі види мовленнєвої діяльності. Це має на меті допомогти учневі, який вивчає українську, вдосконалити свою вимову, навички читання, письма та знання граматики. Під час розроблення комплексу автори припустили, що його користувачі раніше проходили щонайменше шкільний курс української або мали змогу стикатися з комунікацією державною мовою в побуті.

Кожен розділ починається з таблиці, у якій, з одного боку, предсталено приклади типових помилок (росіянізмів, суржику), а навпроти, з другого – список правильних відповідників. Для ілюстрації розгляньмо таблицю з розділу «Робота, співбесіда» (табл. 1).

Неправильно	Правильно
робити на підприємстві	працювати на підприємстві АЛЕ: робити щось, напр.: робити перевірку на підприємстві
руководство, руководитель	керівництво, керівник (керівниця)
трудоустроюватися, устроюватися на роботу трудоустроїтися, устроїтися на роботу	працевлаштуватися, або влаштуватися на роботу працевлаштуватися, або влаштуватися на роботу
предложеніє роботи	пропозиція роботи
робити (не) по професії, по спеціальності	працювати (не) за фахом (професією), за спеціальністю
собесідування, собесідування	співбесіда
вредна робота	шкідлива робота (праця)
отпуск	відпустка
больничне	лікарняний
получити зарплату	отримати (одержати) зарплату (зарплатню)
підробляти АЛЕ: підробляти (фальсифікувати) щось	підпрацьовувати

Потому пропонувано виконати вправи, що розкривають контекст слововжитку. Зокрема такі:

1. Виправіть помилки в тексті нижче. За потреби користуйтеся словами з довідки, ставлячи їх у правильні форми. Зредагований текст прочитайте вголос

Довідка: виготовляти, відпустка, вчасно, дарувати, декілька, додатково, є, захворіти, інший, керівництво, корисний, лікарняний, навіть, навпаки, настрої, особливий, отримувати, підпрацьовувати, підприємство, подібати, по-людськи, потреба, почати, працевлаштуватися, приємний, радити, рік, свого часу, свято, сік, смачний, ставитися, так само, харчуватися, хороший, шкідливий, штучний, щодня

Я почав робити на підприємстві по виробництву фруктових соків ще 10 лет назад. Кожен день я йду на роботу, як на п'ятницю. Мені подобається готувати те, що дарить людям хороше настроєння. Наш сок особливий – він без консервантів і інших іскусствених домішок.

Тепер про сам робочий процес пару слів. Керівництво до нас дуже добре відноситься. Робота зовсім не шкідлива, наоборот приємна.

Получаю хороші гроші, платять во в'їсний час. А коли, бува, заболію, без проблем можу взяти лікарняний. Так же само відпустка – усе чесно і по-человечески. Єсть премія. Я даже не маю потреби підробляти десь додатково.

Дуже радий, що в своє в'їсний час працюю на цьому заводі. Совітую питатися нашої продукції – вона полізна і дуже вкусна!

2. Запам'ятайте! В українській мові, є низка слів на позначення трудової діяльності. Зокрема:

1) **робити** – а) виконувати певну справу (я роблю дуже важкі завдання);

б) виготовляти, створювати щось (робимо деталі до сучасних автомобілів);

похідні: **робота, робітник, роботодавець, робота** і т.ін.;

2) **працювати** – виконувати певні обов'язки, перебувати десь на роботі;

похідні: **праця, працівник, працьовитий, працелюбність**;

3) **трудитися** – наполегливо, старанно працювати;

похідні: **труд, труднощі, трудодень, трудівник**.

робити → що?	напр.: домашнє завдання, помилку, поступку, продукцію
працювати → де?	напр.: на заводі, у крамниці, в університеті, у полі
працювати → ким?	напр.: інженером, актором, програмістом, викладачем
робити, працювати, трудитися → як?	напр.: добре, якісно, недбало, залюбки, з інтересом, у поті чола
працювати, трудитися → над чим?	напр.: над проектом, над дослідженням, над удосконаленням чогось

3. Заповніть пропуски, обравши слушний варіант зі слів у дужках

Коли розпогодиться, ми поїдемо за місто ____ (робити, працювати) пікнік.

Я знаю, що буду ____ (робити, працювати) над документами весь день.

Щоб досягти максимального результату, треба наполегливо ____ (робити, трудитися).

Марія ____ (робить, працює) бухгалтеркою на іноземному підприємстві.

Хто готовий ____ (робити, працювати) висновки зі сьогоднішніх подій?

4. Перекладіть текст українською. Скористайтеся поданим нижче словничком:

должность – посада, желаемый – бажаний, зависит – залежати, как можно больше/меньше – якомога більше/менше, осведомленность – обізнаність, поінформованість, работодатель – роботодавець, развернутый – розгорнутий, або розгорнений, самый (напр., самый трудный) – най- (напр., найважчий), соответствовать – відповідати.

Наступна група вправ стосується засвоєння інформації про певну видатну постать, пов'язану

з темою уроку. Зокрема, у згаданому розділі це має такий вигляд:

5. Прочитайте текст. Випишіть незнайомі слова і знайдіть їхнє тлумачення (про Євгена Чикаленка). Дайте відповіді на запитання.

6. Робота в групі. Плоди свого багатства Євген Чикаленко щедро витрачав на розвиток української національної справи. Поміркуйте, які його головні заслуги перед сучасними українцями. Складіть стислий текст про це. Обговоріть у групі.

Далі студентів запропоновано виконати вправи на слухання.

7. Прослухайте текст за QR-кодом. Доберіть заголовок (про роботу під час ковіду).

8. На основі тексту, дайте відповіді, правда чи ні? Виправіть хибні судження.

9. З'єднайте початок і кінець речення

За поданою схемою створено й інші тематичні розділи посібника. На нашу думку, така модель роботи покликана поліпшити комунікативні навички користувачів майбутнього видання, у чому переконують успішні результати слухачів одного йменного розмовного клубу.

1. Зазвичай я працюю	А. нагода покращити свою самодисципліну
2. Раджу дотримуватися	Б. то швидше зможете відпочити
3. Робота з дому – це хороша	В. від 10 ранку до 6 вечора.
4. Що швидше ви виконаєте свою роботу,	Г. дозвольте собі інший вид активності.
5. Коли важко продовжувати,	Г. стандартного робочого ритму.

Висновки та пропозиції. Отже, у процесі деросіянізації та деколонізації України вагому роль відіграє мовний чинник, а саме – повернення або перехід громадян на українську в щоденному побутовому спілкуванні. Як свідчать соціологічні дослідження останніх двох із половиною років, поширення української мови зростає, діють мовні школи, курси та розмовні клуби. Так,

на основі матеріалів одного з них – розмовного клубу «Говорімо українською» – створено проєкт навчального посібника з української мови для російськомовних. Матеріал майбутнього видання покликаний охопити всі види мовленнєвої діяльності.

Надалі плануємо поглиблювати та вдосконалювати дослідження предмета цієї розвідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О. 100 експрес-уроків української. Київ : Книголав, 2016. 192 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. Київ : Рад. Письменник, 1970. 182 с.
3. Безкоштовна платформа ЩИТ. *Щит* : веб-сайт. URL: <https://shchyt.pro/about-us/> (дата запити: 23.10.2024).
4. Волощак М. Неправильно – правильно. Довідник з українського слововживання. Видання виправлене й доповнене. Київ : «Марія Волощак», 2024. 278 с.
5. Горлач П. Понад 50 % українців спілкуються вдома тільки українською мовою – опитування. *Суспільне. Новини* : веб-сайт. URL: <https://suspiilne.media/culture/721570-ponad-50-ukrainciv-spilkuutsa-vdoma-tilki-ukrainskou-movou-opituvanna/> (дата запити: 23.10.2024).
6. Данчишин Н. До проблеми вивчення української мови в дорослому російськомовному середовищі під час повномасштабної російсько-української війни. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2022. Вип. 25, т. 1. С. 19–23.
7. Дворецька Ю. Помилкаріум. Моя українська правильна та вишукана. Київ : Видавнича група Основа, 2021. 128 с.

8. Другий сезон розмовного клубу «Говорімо українською!» завершено. *МІОК* : веб-сайт. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=21860> (дата запиту: 23.10.2024).
9. Дубчак О. Бачити українською. Київ : Віхола, 2021. 336 с.
10. Дубчак О. Чути українською. У світі звукі[ў] і букв. Київ : Віхола, 2020. 192 с.
11. Інформація про безкоштовні курси, розмовні клуби, інтернет-ресурси для опанування та підвищення рівня володіння українською мовою. *Уповноважений із захисту державної мови* : веб-сайт. URL: <https://movaombudsman.gov.ua/kursy> (дата запиту: 23.10.2024).
12. Ключ до України: міста і люди: підручник з української мови як іноземної (рівні B2-C1) / Ключковська І., Горда О., Трумко О., Мартинишин Н, Темник Г. Львів : Колір ПРО, 2020. Ч. 1. 200 с.
13. Ключ до України: міста і люди: підручник з української мови як іноземної (рівні B2-C1) / Ключковська І., Горда О., Трумко О., Мартинишин Н, Темник Г., Руснак О. Львів: Колір ПРО, 2020, Ч. 2, 296 с.
14. Котубей О. 83% українців хочуть, щоб українська була єдиною державною мовою – нове опитування «Рейтингу». *Суспільне. Новини* : веб-сайт. URL: <https://suspline.media/221669-83-ukrainciv-hocut-sob-ukrainskabula-edinou-derzavnou-movou-nove-opituvanna-rejtingu/> (дата запиту: 23.10.2024).
15. Кремін Т. Російськомовні відкидають «мову ворога», вивчаючи українську. *Лівий берег*: веб-сайт. URL: https://lb.ua/blog/taras_kremin/519604_rosiyskomovni_vidkidayut_movu.html (дата запиту: 23.10.2024).
16. Мандрівка Україною: навчальний посібник з української мови як іноземної (рівень B2) / Ключковська І., Палінська О., Пташник О., Туркевич О., Сиванич Б, Шміло Г. Львів: Дон Боско, 2012. 152 с.
17. Мокшун А. В університеті продовжує роботу розмовний клуб української мови. *Волинський національний університет імені Лесі Українки* : веб-сайт. URL: https://vnu.edu.ua/uk/news/suspiilstvo/v-universytetiprodovzhuje-robotu-rozmovnyy-klub-ukrayinskoji-movu?fbclid=IwAR0WpYbNS_eFZt1dxigJqDDWo_hY5kyBRlvqAJvOu4edUFpii5KalmY6pwU (дата запиту: 23.10.2024).
18. Образи з Лесиною життя: навчальний посібник з української мови як іноземної (рівень B1) / Ключковська І., Горда О., Трумко О., Галайчук О., Данчишин Н., Сорока О., Мартинишин Н., Мицько О., Руснак О. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 128 с.
19. Поліковська Ю. Іноземці по всьому світу вивчають українську в Duolingo, щоб виявити солідарність. *Детектор медіа* : веб-сайт. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/33674/2023-12-06-inozemtsi-po-vsomu-svitu-vyvchayut-ukrainsku-v-duolingo-shchob-vyavyty-solidarnist/> (дата запиту: 23.10.2024).
20. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради: навч. посібник, 3-тє вид., 3-тє вид., стереотип. Київ: Либідь, 2008. 240 с.
21. Розмовний клуб «Говорімо українською!» успішно завершився. *МІОК* : веб-сайт. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=21530> (дата запиту: 23.10.2024).
22. Сербенська О. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити. 2-ге вид, доп. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 258 с.
23. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: ідентичність. патріотизм. цінності (17–18 серпня 2022). *Соціологічна група «Рейтинг»* : веб-сайт. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_c_nnost_17-18_serpnua_2022.html (дата запиту: 23.10.2024).
24. Спіймай Сквороду: навчальний посібник з української мови як іноземної (рівень B2) / Ключковська І., Горда О., Данчишин Н., Трумко О., Мартинишин Н. Львів : Колір-ПРО, 2023. 220 с.
25. Терлак З., Сербенська О. Українська мова для початківців: Вид. 2-е, доп. Львів : Світ, 2000. 264 с.
26. Українська мова в освітньому процесі. Результати дослідження : веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/school/90515/> (дата запиту: 23.10.2024).
27. Українська мова стала найбільшим трендом на Duolingo. Її почали вчити 1,3 млн людей. *BBC* : веб-сайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63929013> (дата запиту: 23.10.2024).
28. Фаріон І. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір. Видання друге, виправлене і доповнене. Львів : Видавництво «Свічадо», 2010. 120 с.
29. Фаріон І., Помилуйко-Недашківська Г., Бородавська А. Англізми і протианглізми: 100 історій слів у соціокультурному контексті. Львів : Видавництво «Свічадо», 2023. 716 с.
30. Шевельов Ю. Українська мова в себе вдома сьогодні й завтра. *Збруч* : веб-сайт. URL: <https://zbruc.eu/node/117247> (дата запиту: 23.10.2024).
31. Шурмакевич В. 65% громадян розмовляють українською у побуті – опитування. *Українська правда* : веб-сайт. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2024/01/18/258925/> (дата запиту: 23.10.2024).

МОВНО-ЕТИКЕТНІ ФОРМУЛИ ЗВЕРТАННЯ

LANGUAGE AND ETIQUETTE FORMULAS OF ADDRESS

Литвин О.Г.,

orcid.org/0000-0002-8549-5123

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Зіньків О.Я.,

orcid.org/0009-0001-5163-9600

студент II курсу

Інституту механічної інженерії та транспорту

Національного університету «Львівська політехніка»

У статті акцентовано увагу на етикетні формули звертання, які притаманні українській літературній мові. Культура мовлення вимагає від мовця правильного, доречного вибору форм звертання, характерних для комунікативної ситуації, які відповідають усім її параметрам. У дослідженні застосовано переважно описовий метод, щоб узагальнити і класифікувати мовні факти. Порівняльний метод використано, щоб простежити вживання форм звертання на синхронному та діахронному рівні. На фактичному матеріалі доведено, що кожен історичний період розвитку нашої держави засвідчує певні словесні формули для висловлення звертання до співрозмовника. Зокрема слова-звертання вживаються в кличному відмінку, який зберегла українська мова. У 30-х рр. XX ст. під впливом русифікації його вилучили з правопису, створивши «кличну форму», що допомогло уподібнити українську мову до російської. Правопис 1990 р. відновив назву «кличний відмінок» і зафіксував його як нормативний. Чинний правопис (2019 р.) чітко визначив мовно-етикетні формули звертання. Нині нормативними у звертанні є слова-регулятиви *пане (пані, панове)* та ін., які поєднують з прізвищем, ім'ям або назвою особи за фахом чи видом діяльності. Усі слова, які належать до звертання, вживаємо в кличному відмінку: *пане Богдане, пане професоре, пане директоре, панно Оксано*. Слова-регулятиви поєднують з означеннями *шановний, вельмишановний, поважний, високоповажний, ласкавий* тощо. У формулах звертання іменники у кличному відмінку поєднують з прикметниками в називному відмінку, наприклад: *Шановний Олександр Івановичу!* Саме в етикетних формулах звертання виявляється стан мовної культури, духовні цінності, етичні орієнтації суспільства, характер взаємин між найрізноманітнішими категоріями членів суспільства. На сучасному етапі розвитку української літературної мови, безперечно, треба повертати автентичні форми звертання.

Ключові слова: культура мовлення, мовна норма, мовно-етикетні формули звертання, кличний відмінок, слова-регулятиви.

The article focuses on the etiquette formulas of address that are inherent in the Ukrainian literary language. The culture of speech requires the speaker to make a correct, appropriate choice of forms of address, characteristic of the communicative situation, which correspond to all its parameters. The research mainly used a descriptive method to summarize and classify linguistic facts. The comparative method was used to trace the use of forms of address at the synchronous and diachronic level. It is proven on the actual material that each historical period of the development of our state attests to certain verbal formulas for addressing the interlocutor. In particular, adverbial words are used in the vocative case, which the Ukrainian language has preserved. In the 30s of the XX century, under the influence of Russification, it was removed from the spelling, creating a "vocal form", which helped to assimilate the Ukrainian language to Russian. The orthography of 1990 restored the name "vocal case" and fixed it as normative. The spelling (2019) clearly defined the language and etiquette formulas of address. At the current stage of the development of the Ukrainian literary language, it is definitely necessary to return authentic forms of address. Currently, regulatory words such as *Mr. (Ms., Sir)* etc., which are combined with the surname, first name or name of a person by profession or type of activity, are normative in addressing. We use all the words that belong to the address in the vocative case: *Mr. Bohdan, Mr. Professor, Mr. Director, Ms. Oksano*. We combine regulatory words with the meanings of *respected, highly respected, honorable, highly honorable, dear*, etc. In address formulas, nouns in the vocative case are combined with adjectives in the nominative case, for example: *Dear Oleksandr Ivanovych!* It is in the etiquette formulas of address that the state of language culture, spiritual values, ethical orientations of society, and the nature of relations between the most diverse categories of members of society are evident. At the current stage of the development of the Ukrainian literary language, it is definitely necessary to return authentic forms of address.

Key words: speech culture, language norm, language and etiquette formulas of address, vocative case, regulatory words.

Мова є джерелом культури, засобом естетичного виховання: вона формує наш розум, впливає на духовність, культуру мовця. Ознакою освіче-

ної, всебічно розвиненої людини є висока мовна культура, вміння активно використовувати усі багатства сучасної літературної мови у спілку-

ванні. Культура мовлення – це володіння нормами української літературної мови на всіх мовних рівнях, уміння активно використовувати усі виражальні засоби літературної мови в спілкуванні відповідно до мети і змісту висловлювання.

Останнім часом культура мовлення є в полі зору мовознавців, адже повертаємо до вжитку багато цінного з того, що було заборонене, що мало бути втрачене назавжди. Усі освічені громадяни нашої держави прагнуть опанувати норми літературної мови, звертають увагу на окремішні ознаки української мови. Про культуру мовлення, у першу чергу, свідчать етикетні формули звертання, граматично незалежні та інтонаційно відокремлені компоненти речення, які вказують на особу, до якої безпосередньо звертається мовець. В офіційно-діловому, науковому, публіцистичному й епістолярному стилях використовують формули звертання, які розраховані на реакцію того, до кого спрямоване мовлення. Ці звертання залежно від стосунків, у яких перебувають співрозмовники, можуть бути емоційно нейтральними чи забарвленими. Функцію звертання до особи чи персоніфікованої назви в українській мові виконує кличний відмінок.

Постановка проблеми. Проблеми культури мовлення є предметом публічного обговорення, прискіпливої уваги мовознавців, небайдужих носіїв мови до виражальних можливостей української літературної мови, її престижу. На сьогодні питання культури мови залишається актуальним, бо стосується долі рідної мови як державної. Порушуючи норми звертання, мовець показує свою низьку культуру мовлення, зневагу до особи, до якої безпосередньо звертається. Наша мова належить до тих слов'янських мов, що зберегли кличний відмінок. Прикро, що останнім часом все частіше кличним відмінком нехтують працівники радіо й телебачення, піснярі, поети, журналісти, адже дотримання норм літературної мови – їхній професійний обов'язок.

У дослідженні звернемо увагу на самотні етикетні формули звертання, які вживаємо щодня, ці словесні формули ми не створюємо, а лише відтворюємо у своєму мовленні як сталі синтаксичні конструкції, тому й повинні їх запам'ятати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавці переконливо доводять, що культура мови має велике національне й соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективного здійснення мовних функцій, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства загалом. Культура мовлення має регулятивну функ-

цію, тому й завжди є в полі зору науковців, які досліджують норми української літературної мови на всіх мовних рівнях: О. Авраменко, Б. Антоненко-Давидович, Т. Гриценко, Г. Вознюк, З. Куньч, О. Литвин, О. Микитюк, О. Пономарів, Я. Радевич-Винницький, О. Сербенська, І. Фаріон та ін. Мовознавці переконливо доводять, що через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення [2, с. 49; 3, с. 208–209; 4]. Мовний етикет як систему стандартних, стереотипних формул, уживаних у ситуаціях, які повторюються щоденно, тобто відтворюються у процесі мовлення і відповідають типовій ситуації, активно досліджує Я. Радевич-Винницький [8]. В українському мовознавстві поширена традиція «консультування» мовця, яку розпочав Б. Антоненко-Давидович й успішно продовжили О. Пономарів, О. Сербенська, які діляться мовними порадами щодо вибору найкращих варіантів висловлення думки згідно з нормами української літературної мови в ЗМІ, у своїх підручниках, наукових статтях [6, с. 167; 7]. Ці науковці, зокрема, звертають нашу увагу на самотність кличного відмінка, його нормативне вживання у звертаннях.

Постановка завдання. Іменники у функції називання й у ролі звертання в українській мові розрізняються на морфологічному рівні. У функції звертання вживаємо іменники чоловічого і жіночого роду в однині у самотньому кличному відмінку. Завдання цієї статті – акцентувати увагу на етикетні формули звертання, які притаманні українській літературній мові. Вважаємо, що кожен носій української мови має прагнути вдосконалити свої мовленнєві навички.

Методи дослідження. Щоб узагальнити і класифікувати мовні факти, у дослідженні застосовуємо описовий метод. Варіанти формул мовно-етикетного звертання аналізуємо з урахуванням ретроспективи і перспективи. Порівняльний метод використовуємо для того, щоб простежити вживання етикетних формул звертання на синхронному та діахронному рівні.

Виклад основного матеріалу. Звертання – це слово або словосполучення, що називає особу, до якої звертається мовець. Формули звертання в мовленні не створюються, а відтворюються, тому мовець використовує словесні шаблони, які відповідають типовій мовленнєвій ситуації. Основною метою звертання є привертання уваги співрозмовника. Як зазначають мовознавці, звертання належить до слів, граматично не пов'язаних із реченням, що додає їм стилістичної виразності. Українська мова належить до тих слов'янських

мов, які для граматичного оформлення звертання зберегли кличний відмінок [6, с. 167]. Цей самобутній відмінок присутній в усіх писемних пам'ятках найдавнішого часу [5, с. 233].

Для називання людей і звертання до них вживають, як правило, власні імена. Як слушно зауважив Я. Радевич-Винницький, «мовцеві власне ім'я людини не завжди відоме, а крім того, бувають комунікативні ситуації, в яких власного імені недостатньо, його не можна або недоцільно називати і т. ін. Тому в мовах існують загальні іменники, що вживаються для називання і/або звертання» [8, с. 98]. Науковець слушно поділяє слова для вираження звертання на слова-індекси, які показують соціально-мовленнєвий статус мовця (іменники, які вказують вік і стать, рід занять, науковий ступінь, звання, ранг тощо), і слова-регулятиви – власне загальні іменники, вживані для називання людей і звертання відповідно до мовно-етикетних стандартів і норм, які домінують у певному суспільстві [8, с. 100].

Кожному історичному періоду розвитку нашої держави притаманні певні словесні формули для висловлення звертання до співрозмовника. Слово-регулятив *пан* зафіксоване у «Словнику староукраїнської мови XIV–XV ст.» [10, с. 125], який засвідчує, що цим звертанням послуговувались князі, бояри, гетьмани, козацька старшина та ін. Варто зазначити, що слово *пан* вживалось у звертанні не тільки до привілейованих верств феодального суспільства, а й до урядників, торгових людей тощо. Отже, це слово вживається в українській мові понад сім століть. На думку мовознавців, слово *пан* запозичене із західнослов'янських мов, і не обов'язково з польської, адже ця форма звертання широко вживана на Закарпатті, Мараморощині, Пряшівщині, Полтавщині, де впливи польської мови не були значними.

Ще в козацькі часи до слів *пан/пані* в живому мовленні додавали загальні імена, найчастіше слова-регулятиви *товариш*, *брат* тощо, активно вживали формули звертання *пане товаришу*, *пане брате*, *панове товариство*. Такі формули активно використовувала українська інтелігенція в епістолярному жанрі аж до середини ХХ ст., наприклад, широко застосовувалося звертання до адресата *Дорогий Пане Товаришу*. Це звертання було настільки розповсюдженим, що навіть існував його аббревіатурний варіант – ПТ [8, с. 104].

Звертання *пане/пані*, *добродію/добродії* із прикметниковими означеннями *високодостойний*, *високоповажний*, *вельмишановний* офіційно вживались у часи УНР: *Вельмишановний пане посол! До вас звертаюсь, добродію!* Революція 1917 р.

докорінно змінила мовний етикет і передусім формули звертання; у мову активно ввійшли звертання *товариш*, *громадянин/громадянка*, витіснивши автентичні українські *пан/пані*, *добродію/добродійко*. У 30-х рр. ХХ ст. з правопису вилучили і кличний відмінок, створивши «кличну форму». Унаслідок цього виникли паралельні форми (вживання називного відмінка як норму та факультативну форму кличного відмінка). Отже, в офіційно-діловому та науковому стилях як форму звертання використовували лише називний відмінок, що сприяло уподібненню української мови до російської.

Із проголошенням Незалежності правопис, прийнятий 1990 р., відновив назву «кличний відмінок» і зафіксував його як нормативний. Безперечно, погоджуємось із думкою О. Пономарева, що нині, «коли ми відроджуємо українську мову для всіх, хто був від неї відлучений, треба відродити в мові все, що було втрачене. Ігнорування кличного відмінка є свідченням неповаги до рідної мови, ознакою невибагливості до свого й чужого мовлення» [7, с. 218].

В українській літературній мові кличний відмінок утворюють усі іменники першої, другої та третьої відмін в однині, а в множині кличний відмінок збігається з називним. Форми кличного відмінка дуже давні; вони засвідчені у фольклорі, у творах українських класиків, наприклад у колядці: *Добрий вечір тобі, Пане господарю...* тощо. Зазначимо, що в українській мові кличний відмінок є повноцінною категорією живого спілкування.

Традиційним українським звертанням є й форма *товаришу* (*товаришко*, *товариші*, *товариство*). Це звертання вживали козаки, січові стрільці, чумаки, виявляючи свою повагу, довір'я, дружбу. У радянський час декілька поколінь українців русифікатори цілеспрямовано намагались відучити від природних форм звертання, випродувавши нові форми, які часто були наповнені «новим» змістом. Як пояснює О. Пономарів, у цей час було знівельовано суть прекрасного слова *товариш*, адже «товариш – це людина, пов'язана з кимось почуттям дружби, щирий приятель; одностудент, спільник... Усі похідні від нього мають саме цю семантичну основу: *товаришка*, *товаришувати*, *товаришування*, *товариство* та ін.» [7, с. 223]. У радянський період звертання *товариш* набуло дещо фальшивого відтінку. Разом із тим, пропагувалось уживання недоречних, невдалих форм: *жінко*, *мужчино*, *дамочко!*

Нині нормативними у звертанні є слова-регулятиви *пане* (*пані*, *панове*), які поєднуємо з приз-

вищем, ім'ям або назвою особи за фахом чи видом діяльності. Усі слова, які належать до звертання, вживаємо в кличному відмінку: *пане Богдане, пане професоре, пане директоре, панно Оксано*. Правопис 2019 р. чітко визначає такі мовно-етикетні формули: у звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *друже Гріцію, колего Степáne, лікарю Їгорю, пánе Вітáлію, побратіме Іváне*; у звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *друже Максименку; колего Євгенищукú, пánе Ковáлю*; можливі також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *колего Євгенищук, пánе Ковáль*; у звертаннях, що складаються з двох власних назв – імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володiмiре Хомичú, Пётре Кузьмичú, Ярославe Андрiйовичу* [12, с. 95–96]. У чинному правописі зафіксовано іменник *Ігор* у кличному відмінку із закінченням *-ю Ігорю* (хоч у правописі 1990 р. були паралельні форми *Ігоре/Ігорю*), а ім'я *Олег* надалі залишили у двох варіантах *Олеже/Олегу*. Варто підкреслити, що кличний відмінок у літературній мові, як правило, має одну форму для певного іменника. Варіанти є або застарілими, або ще не цілком засвоєними мовою неологізмами, або ж діалектними утвореннями [7, с. 218]. Форми *княже, Олеже* свого часу були витіснені варіантами *князю, Олегу*, проте тепер дедалі частіше вживаються, хоч і не стали основними у чинному правописі.

Слова *пан, пані, панна, добродій, добродійка* в українській мові поєднуємо з означеннями *шановний, вельмишановний, поважний, високоповажний, ласкавий* тощо. За нормами етикету кожне означення залежно від стилю мовлення належить до відповідної форми звертання. Прикметникові означення в однині узгоджуються зі словами *пан, добродій, колега* в роді, числі та відмінку. У кличному відмінку іменники поєднуємо з прикметниками в називному відмінку, наприклад: *Шановний Олександрe Івановичу! Вельмишановна Ярино Сергiйвно! Шановне панство!* У множині правила поєднання прикладок з іменниками-регуляторами такі ж, як і в однині, наприклад: *Шановні пані та панове, дорогі наші студенти* тощо.

Слову *пан* в офіційних комунікативних ситуаціях надаємо перевагу над словом *добродій*, яке є більш демократичним. Як відзначають мовоз-

навці, *добродій/добродійка* надаються для називання незнайомих людей або не дуже близьких знайомих. Мовці, зазвичай, вважають ці слова дуже семантично мотивованими, що називають людей добра, тому й уживають їх лише з цим значенням. Науковці підкреслюють, що «ці слова є регулятивами, тому й характеризують не так того, про кого чи до кого говорять, як того, хто говорить, засвідчуючи його обізнаність із нормами етикету спілкування» [8, с. 107].

Трапляються випадки, коли мовці упереджено ставляться до вживання слова-регулятива *пан* у звертанні, бо мають сумніви щодо нормативності застосування цього слова в українській мові. Лексикографічні праці фіксують слово *пан* із такими значеннями: 1) представник панівного класу; 2) форма звертання, прийнята в суспільстві. Треба наголосити на тому, що наша мова розрізняє ці значення навіть граматично: *панц* (панівний клас) і *панове* (множина у формі звертання до слухачів, співбесідників). Щодо цього слова-регулятива виникають суперечки і щодо наголошування, як показує практика, у цьому випадку має значення наголос. Часто в засобах масової інформації чи на офіційних заходах фіксуємо форму звертання «пáні та панóве». Щоб з'ясувати, яку форму краще обрати *пáні* чи *пані́*, варто скористатись лексикографічними працями. Сучасний «Словник української мови» фіксує багатозначне слово: «ПÁНІ, невідм., ж. ... 3. У старій Польщі, Литві, дореволюційній Україні і Білорусії ввічлива форма звертання або називання стосовно до осіб жіночої статі привілейованих верств суспільства. У сучасній дійсності – ввічлива форма звертання, згадування, звичайно до офіційної представниці чи громадянки іншої держави. Шаноблива форма звертання до жінки в усній народній мові» [11]. Як бачимо, у цьому словнику слово *пáні* має лише один наголос і є незмінюваним. Проте Словник Б. Грінченка подає слово *пáні́* з подвійним наголосом [9, с. 92]. Мовознавець О. Авраменко теж звертає увагу на значення, передане наголосом. Погоджуємось із його думкою, що хоч в множині нормативне звертання *пáні*, щоб уникнути неоднозначності варто ставити у цьому слові наголос на останньому складі – *пані́* (множ.) [1].

Висновки і пропозиції. Отже, українська мова, незважаючи на тривалі протягом різних історичних періодів обмеження, заборони, переслідування, зберегла властиві їй форми та продовжуватиме їх розвивати всупереч позамовним чинникам. Належний рівень культури мовлення передбачає дотримання усталених норм літера-

турної мови, використання мовно-виражальних засобів відповідно до мети й обставин спілкування. Кожен носій мови повинен якнайточніше та найповніше висловлювати свої думки в усному та писемному мовленні. Культура мовлення вимагає правильного, доречного вибору форм звертання, які характерні для комунікативної ситуації та відповідають усім її параметрам.

На сучасному етапі розвитку української літературної мови, коли зріс запит на все українське,

коли науковці та практики намагаються віднайти те цінне, значуще, що було відкинute в період «злиття мов», безперечно, треба повертати автентичні форми звертання. Це потребує проведення низки лінгвістичних досліджень щодо етикетних формул, властивих українській мові. У цих формах і формулах виявляється стан мовленнєвої культури, духовні цінності, етичні орієнтації суспільства, характер взаємин між представниками суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О. Як звертатися до жінок українською, де ставити наголос у слові пані. <https://www.unian.ua/curiosities/yak-zvertatisya-do-zhinok-ukrajinskoyu-de-staviti-nagolos-u-slovi-pani-12641847.html> (дата звернення: 15.10.2024).
2. Вознюк Г., Куньч З. Удосконалення навичок культури мовлення на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) та риторики. *Український смисл* : наук. зб. / за ред. проф. І. С. Попової : Дніпропетровськ : Ліра, 2016. С. 47–56.
3. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення. Київ : Центр навчальної літератури. 2003. 268 с.
4. Литвин О. Г. Вироблення навичок культури професійного мовлення у студентів на заняттях із курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». *Український смисл*. 2024. № 1. С. 95–106.
5. Микитюк О. Сучасна українська мова: самобутність, система, норма : навч. посіб. Львів : Вид-во Львівської політехніки. 2010. С. 440/
6. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради : навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь. 2001. 240 с.
7. Пономарів О. Українське слово для всіх і для кожного. Київ : Либідь. 2013. 360 с.
8. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів : Сполом. 2001. 223 с.
9. Словарь української мови [у 4 т.] / упор. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко [Репр. відтв. вид. 1907–1909 рр.]. Київ : Наук. думка. 1996. Т. 3. О – П. 516 с.
10. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. Київ : Наук. думка. 1978. Т. 2. 591 с.
11. Словник.ua : портал української мови та культури. <https://slovnuk.ua/index.php> (дата звернення: 12.10.2024).
12. Український правопис : схвалено Кабінетом Міністрів України ; постанова № 437 від 22 травня 2019 р. URL: https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/2024/_2019.pdf (дата звернення: 12.10.2024).

АНГЛО-УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНОЛОГІЇ ІНЖЕНЕРНОЇ МЕХАНІКИ

ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION
OF ENGINEERING MECHANICS TERMINOLOGY

Лобов О.О.,

orcid.org/0000-0001-8486-3847

кандидат технічних наук,

студент II курсу магістратури

факультету міжнародних економічних відносин, управління і бізнесу
Херсонського національного технічного університету

Петренко Є.М.,

orcid.org/0000-0003-0254-1241старший викладач кафедри галузевого перекладу та іноземних мов
Херсонського національного технічного університету

Оно Я.О.,

orcid.org/0009-0001-0970-2637

голова

ГО «Прекрасний світ», Нагасакі, Японія

У цій статті розглядаються особливості англо-українського перекладу термінології інженерної механіки, що є надзвичайно важливим для забезпечення точності і стандартизації технічних текстів у контексті глобальної взаємодії. Висвітлено основні лінгвістичні, семантичні та культурні бар'єри, з якими стикаються перекладачі під час адаптації англомовної технічної термінології до українського мовного середовища. Основний акцент зроблено на проблемі калькування, яка часто призводить до викривлення сенсу технічних термінів та порушення точності. Підкреслено необхідність глибокого аналізу кожного терміна з урахуванням його контексту і технічних аспектів для забезпечення максимальної точності в перекладі. Наведено приклади типових термінологічних труднощів перекладу інженерних понять, таких як *displacement*, *strain*, *stress* та інші. З'ясовано, як ці терміни можуть викликати непорозуміння в українському контексті через відсутність повної відповідності їх значень у двох мовах.

Дослідження також акцентує на важливості застосування сучасних технічних словників, спеціалізованих баз даних і перекладацьких інструментів для забезпечення точності термінології у сфері інженерної механіки. Окремо розглянуто, як автоматизовані системи перекладу, включно зі штучним інтелектом та технологіями машинного навчання, можуть вплинути на точність перекладу, забезпечуючи більш швидке й ефективне адаптування технічних текстів до українського контексту. Особлива увага приділяється перспективам стандартизації технічної термінології в Україні у відповідності з міжнародними вимогами, що дозволить усунути термінологічні розбіжності та покращити сприйняття української технічної документації за кордоном.

Проаналізовано також вплив радянської технічної спадщини на сучасну українську інженерну термінологію. Висвітлюються проблеми, пов'язані з адаптацією радянських стандартів до сучасної термінології, а також труднощі, що виникають через різницю у підходах до стандартизації. Визначено, що для покращення якості перекладу важливо залучати фахівців технічного профілю, що дозволить врахувати специфіку галузі при адаптації термінів.

Окрім цього, у статті пропонуються рекомендації щодо подальших досліджень у сфері перекладу технічної термінології інженерної механіки з акцентом на необхідності інтеграції новітніх технологій та міжнародних стандартів. Перспективи розвитку у цій галузі охоплюють дослідження впливу штучного інтелекту, створення єдиної технічної термінології на основі міжнародних стандартів та розвиток нових підходів до викладання перекладацьких дисциплін для спеціалістів технічного профілю.

Ключові слова: переклад термінології, інженерна механіка, технічний переклад, стандартизація, калькування, штучний інтелект, автоматизація, семантика.

This article examines the specific challenges of English-Ukrainian translation in the field of engineering mechanics terminology, which is essential for ensuring accuracy and standardization of technical texts in the context of global cooperation. The study identifies key linguistic, semantic, and cultural barriers encountered by translators when adapting English technical terminology to the Ukrainian language environment. Particular focus is placed on the issue of calquing, which often leads to distortion of the meaning and loss of accuracy in technical terms. The necessity of in-depth analysis of each term, considering its context and technical nuances, is highlighted to ensure maximum accuracy in translation. Examples of common terminological difficulties in translating engineering concepts, such as *displacement*, *strain*, *stress*, and others, are presented. The analysis shows how these terms can create misunderstandings in the Ukrainian context due to the lack of complete equivalency between the meanings of these terms in the two languages.

The research also emphasizes the importance of using modern technical dictionaries, specialized databases, and translation tools to ensure terminological precision in the field of engineering mechanics. The article examines how automated translation systems, including artificial intelligence and machine learning technologies, may affect translation accuracy by facilitating faster and more effective adaptation of technical texts to the Ukrainian context. Special attention is given

to the prospects of standardizing technical terminology in Ukraine to meet international requirements, which would help eliminate terminological inconsistencies and improve the perception of Ukrainian technical documentation abroad.

The study also explores the impact of Soviet technical heritage on contemporary Ukrainian engineering terminology. Issues related to the adaptation of Soviet standards to modern terminology are discussed, as well as the challenges posed by differences in standardization approaches. It is determined that improving translation quality requires the involvement of technical experts to account for the industry-specific nuances when adapting terms.

In addition, the article provides recommendations for further research in the field of engineering mechanics terminology translation, focusing on the need to integrate new technologies and international standards. Development perspectives in this area include the exploration of artificial intelligence applications, the creation of unified technical terminology based on international standards, and the advancement of new approaches in teaching translation disciplines to specialists in the technical field.

Key words: terminology translation, engineering mechanics, technical translation, standardization, calquing, artificial intelligence, automation, semantics.

Постановка проблеми. У сучасному світі глобалізація та міжнародне співробітництво набувають усе більшого значення, охоплюючи дедалі ширші сфери діяльності, і технічна комунікація не є винятком. Надійний і точний переклад технічної термінології стає критично важливим для забезпечення зрозумілого обміну знаннями між спеціалістами з різних країн. Інженерна механіка – одна з ключових дисциплін технічних наук, і переклад її термінів вимагає особливої уважності та професійності. Навіть найменша помилка або неточність у перекладі може мати серйозні наслідки – від збоїв у технічних системах до значних затримок у виконанні проектів або ж їх провалу.

У галузі інженерної механіки, яка охоплює широкий спектр технологічних процесів і спеціалізацій, переклад з англійської на українську мову є складним і специфічним завданням. Хоча англійська мова є основною мовою для наукової комунікації, українська технічна термінологія має свої особливості, з якими важливо рахуватися, щоб переклад був коректним і зрозумілим для фахівців.

Основною метою цієї роботи є аналіз ключових аспектів перекладу англійської термінології інженерної механіки на українську мову, а також виявлення основних труднощів, що постають перед перекладачами в цій галузі. Особлива увага приділяється адаптації термінів до сучасних міжнародних стандартів, що забезпечує їх зрозумілість і точність для фахівців у різних країнах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми перекладу технічної термінології, зокрема в галузі інженерної механіки, широко обговорюються у сучасних наукових дослідженнях. М. Ал-Алі, С. Абдалла та Г. Ал-Хатіб [1, с. 45–46] наголошують на важливості збереження точності у перекладі технічних понять, що має вирішальне значення для мінімізації непорозуміння у міжнародній співпраці. З огляду на складність інженерної термінології, дослідники підкреслюють, що калькування є однією з най-

поширеніших помилок, яка може призвести до спотворення сенсу термінів. Д. Гіл [2, с. 28–30] розвиває цю ідею, пропонуючи моделі навчання, які допомагають перекладачам розвивати спеціалізовані навички роботи з технічними текстами. У його роботі наголошується, що переклад технічної термінології потребує глибокого розуміння контексту та специфіки галузі, особливо в умовах глобальної наукової комунікації. Дослідження також вказують на те, що розвиток перекладацьких навичок повинен включати спеціалізовану підготовку, яка б забезпечувала точність і цілісність перекладів.

Сучасні дослідження, такі як робота Л. Ян і Г. Ванг [3, с. 14–15], спрямовані на оцінку ролі машинного перекладу у технічній документації. Автори зазначають, що хоча технології автоматизованого перекладу мають потенціал для покращення швидкості обробки текстів, у випадку технічних термінів людський контроль залишається важливим. Це зумовлено багатозначністю деяких термінів, які вимагають точного врахування контексту, щоб уникнути семантичних неточностей.

На додачу до проблем автоматизації, Р. Браун і Дж. Ганлон [5, с. 23] акцентують увагу на розробці стандартів для технічної термінології в багатомовному середовищі. Дослідники вказують на необхідність використання спеціалізованих словників та баз даних, які забезпечують перекладачам точні еквіваленти та сприяють уникненню калькування. Ці стандарти є особливо важливими для сфер, де правильний переклад може суттєво впливати на розуміння процесів і характеристик об'єктів.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є дослідження складнощів англо-українського перекладу термінології в галузі інженерної механіки, визначення ключових лінгвістичних і технічних викликів, з якими стикаються перекладачі, а також розробка рекомендацій для покращення точності й відповідності перекладів до міжнародних стандартів. Основні завдання статті включають:

1. Оцінку ключових викликів, зокрема калькування термінів і семантичні розбіжності, що впливають на точність перекладу.

2. Дослідження впливу радянських технічних стандартів на сучасну українську термінологію та труднощі їх адаптації.

3. Аналіз ролі технічних словників та баз даних для забезпечення точності перекладу в галузі інженерної механіки.

4. Вивчення перспектив автоматизації процесів перекладу за допомогою штучного інтелекту та машинного навчання.

Виклад основного матеріалу. Переклад термінології інженерної механіки є завданням, що вимагає глибоких знань через специфіку цієї галузі. Сучасні підходи до перекладу дозволяють зрозуміти, чому важливо зберігати максимальну точність, і які стратегії допомагають уникнути помилок під час передачі технічного змісту.

1. Динамічна еквівалентність і точність у перекладі

Динамічна еквівалентність, як концепція, що допомагає перекладати терміни без втрати їхньої функції у технічних текстах, є одним із ключових підходів у перекладознавстві [2, с. 28–30].

Однією з ключових теорій, що застосовується у перекладі, є динамічна еквівалентність, запропонована Юджином Найдою. Вона передбачає, що переклад повинен не тільки відтворювати зміст оригіналу, а й зберігати ту ж функцію та викликати аналогічний ефект у читача. У випадку технічних термінів це означає, що перекладач має зосередитись на точності у передачі функціонального значення.

Приклад: Термін *bending moment* перекладається як «момент згину». Якщо використовувати інше значення, наприклад «момент вигину», можна викликати непорозуміння в інженерних розрахунках, оскільки «вигин» може сприйматися як інше механічне явище. Правильний термін «момент згину» точніше описує процес розподілу сил під час згину матеріалу.

2. Лінгвістична адаптація технічних термінів

Адаптація технічних термінів є критично важливою для забезпечення точності перекладу, оскільки деякі терміни можуть мати кілька значень або інтерпретуватися по-різному залежно від контексту. Англійська мова технічної літератури часто використовує узагальнені терміни, що можуть бути неправильно сприйняті або кальковані в українській мові.

Приклад: Термін *shear force* часто перекладається як «сила зсуву», що не є правильним варіантом. Правильний переклад – «зсувна сила» або

«зсувне напруження», залежно від специфіки застосування. Точне визначення сили та напруження допомагає уникати помилок під час проектування механічних систем.

3. Ризики калькування та запозичення

Калькування є однією з поширених помилок у технічному перекладі, коли англійський термін перекладається буквально, без урахування його точного значення та специфіки використання.

Приклад: Термін *elastic modulus* часто калькують як «модуль еластичності», що є неточним перекладом. Правильний варіант – «модуль пружності», оскільки цей термін описує здатність матеріалу відновлювати початкову форму після деформації. Вживання терміна «еластичність» може навести на думку про гнучкість, як у випадку з гумою, що є помилковим у контексті більшості твердих матеріалів.

4. Семантичні аспекти перекладу

Аналіз семантики термінів відіграє важливу роль у процесі перекладу, оскільки один і той самий термін може мати різні значення залежно від контексту [3, с. 14–15].

Приклад: Термін *strain* може перекладатися як «деформація» або «напруження», залежно від того, як він використовується. У механіці *strain* означає зміну форми під дією зовнішніх сил, і «деформація» в цьому випадку є більш доречним варіантом. Проте в певних контекстах використання слова «напруження» може призвести до неправильного розуміння процесу.

5. Функціонально-семантичний підхід

Функціонально-семантичний підхід орієнтується на те, щоб терміни зберігали свою функціональну сутність у перекладі, передаючи таку ж інформацію, як і в оригіналі. Це має особливе значення для інженерної документації, де навіть незначні відхилення можуть призвести до суттєвих помилок у розрахунках або вплинути на роботу систем [4, с. 112].

Приклад: Термін *compressive strength* можна перекласти як «стискувальна міцність», хоча іноді використовують варіант «міцність на стиск». Обидва варіанти є правильними, проте вибір залежить від конкретного контексту, і важливо враховувати специфіку терміна, щоб уникнути неточностей у документації.

6. Контекстуальна варіативність термінів

Технічні терміни часто мають різні значення залежно від контексту, тому перекладач має враховувати галузеву специфіку їхнього використання. Наприклад, один і той самий термін може мати відмінні значення в механіці твердих тіл і в механіці рідин.

Приклад: Термін *load* може перекладатися як «навантаження» або «вкладка» залежно від галузі. У контексті механіки рідин цей термін описує силу, що впливає на об'єкт, а в електротехніці він може означати електричне навантаження на систему.

Області інженерної механіки і приклади перекладу. Інженерна механіка охоплює різноманітні спеціалізовані підгалузі, кожна з яких має свою унікальну термінологію. Переклад цих термінів вимагає глибокого розуміння їхнього технічного значення і точного передавання змісту.

1. Механіка твердих тіл

Механіка твердих тіл досліджує сили та напруження у твердих матеріалах, таких як метали, бетон і пластмаси. У цій галузі особливо важливий коректний переклад технічних термінів.

Термін: Stress (напруження)

Приклад: Термін *stress* часто неправильно перекладають як «стрес», що є калькою з англійської. Однак правильний переклад – «напруження», оскільки він передає поняття внутрішніх сил у матеріалі, які виникають під дією зовнішніх навантажень.

Протиріччя: В українській мові слово «стрес» зазвичай асоціюється з емоційним станом, що може призводити до плутанини при використанні цього терміна в інженерному контексті.

Термін: Tensile strength (межа міцності на розтяг)

Приклад: Термін *tensile strength* зазвичай перекладають як «міцність на розтяг», що є коректним варіантом. Іноді використовується калька «розтяжна міцність», яка не відображає фізичний сенс, бо акцентує процес розтягування, а не опір матеріалу до руйнування.

Протиріччя: Калька «розтяжна міцність» може створювати враження, що матеріал здатен до розтягування, хоча цей термін описує його здатність витримувати напругу перед розривом.

Термін: Compressive strength (міцність на стиск)

Приклад: Термін *compressive strength* часто перекладається як «міцність на стиск», що точно описує здатність матеріалу витримувати тиск. Однак іноді можна зустріти некоректний варіант – «стискаюча міцність», що змінює зміст терміна.

Протиріччя: Неправильний переклад може створювати враження, що матеріал активно стискається, тоді як термін описує його опір зовнішньому навантаженню.

Термін: Shear force (зсувна сила)

Приклад: Термін *shear force* іноді неправильно калькують як «сила зсуву», що є некоректним. Правильний варіант – «зсувна сила», яка описує

силу, що діє паралельно до площини матеріалу і викликає його зсув.

Протиріччя: Калька «сила зсуву» може викликати асоціації з будь-якою силою, що призводить до зміщення, хоча у механіці термін має чітке значення і стосується саме паралельного навантаження.

2. Механіка рідин і газів

Ця галузь інженерної механіки охоплює дослідження руху рідин і газів та їхню взаємодію з твердими тілами. Переклад термінів цієї галузі потребує чіткого розуміння їхніх фізичних властивостей. В'язкість, як один із параметрів, що описує опір рідин і газів деформації, є критичним параметром у механіці рідин і газів [5, с. 23].

Термін: Viscosity (в'язкість)

Приклад: Термін *viscosity* правильно перекладається як «в'язкість», однак тут можуть виникнути труднощі, оскільки існують різні типи в'язкості. Наприклад, *dynamic viscosity* перекладається як «динамічна в'язкість», а *kinematic viscosity* – як «кінематична в'язкість».

Протиріччя: Неправильне тлумачення або переклад різновидів в'язкості може призвести до серйозних помилок у розрахунках, оскільки динамічна і кінематична в'язкості мають різні фізичні властивості та застосування.

Термін: Flow rate (витрата)

Приклад: Термін *flow rate* іноді неправильно калькується як «швидкість потоку», тоді як правильний переклад – «витрата», що описує обсяг рідини, яка проходить через систему за одиницю часу.

Протиріччя: Плутанина між «витратою» і «швидкістю» змінює фізичний сенс терміна, оскільки витрата стосується обсягу, а швидкість описує відстань, яку проходить рідина за певний час.

Термін: Reynolds number (число Рейнольдса)

Приклад: Термін *Reynolds number* використовується для характеристики типу потоку рідини чи газу (ламінарного або турбулентного). Іноді його помилково перекладають як «коефіцієнт Рейнольдса», що є некоректним.

Протиріччя: Неправильний переклад «коефіцієнт» замість «число» може викликати хибне розуміння терміна, оскільки число Рейнольдса є безрозмірним показником, що характеризує тип потоку, тоді як «коефіцієнт» має інше значення.

3. Динаміка і статика

Динаміка і статика – це розділи механіки, які вивчають рух об'єктів під впливом сил та стани рівноваги в механічних системах. Точний переклад термінів цієї галузі є ключовим для коректного розуміння фізичних процесів.

Термін: Displacement (переміщення)

Приклад: Термін *displacement* у контексті механіки правильно перекладається як «переміщення», оскільки він позначає зміну положення об'єкта в просторі під впливом сили. Однак часто зустрічається помилковий переклад «зміщення», який змінює значення терміна.

Протиріччя: Використання терміна «зміщення» замість «переміщення» спотворює сенс, оскільки ці поняття мають різне фізичне значення. Переміщення вказує на повний рух об'єкта, тоді як зміщення може означати часткову зміну його положення, і це може вплинути на інтерпретацію результатів у технічних документах.

Термін: Static equilibrium (статична рівновага)

Приклад: Термін *static equilibrium* перекладається як «статична рівновага», що точно відображає стан, за якого сума всіх сил і моментів у системі дорівнює нулю. Невірний переклад «статичне балансування» може викликати плутанину, оскільки в механіці рівновага відображає стійкість системи, а не її налаштування.

Протиріччя: Термін «балансиування» більше асоціюється з налаштуванням механічних систем для досягнення певного розподілу мас або сил, тоді як рівновага в механічному контексті описує стійкий стан системи.

Термін: Centrifugal force (відцентрова сила)

Приклад: Термін *centrifugal force* описує силу, яка діє на тіло, що рухається по колу, спрямовану від центру до периферії. В українській мові його правильно перекладати як «відцентрова сила». Іноді зустрічається калька «центрифугальна сила», що є некоректним і може викликати плутанину.

Протиріччя: Використання кальки «центрифугальна сила» може призвести до неправильного розуміння, оскільки цей термін асоціюється з роботою пристроїв, таких як центрифуги, які застосовуються в інших галузях і мають інші функції.

4. Теорія пружності і пластичності

Теорія пружності і пластичності досліджує поведінку твердих матеріалів під дією зовнішніх навантажень, зокрема їхню здатність до збереження або зміни форми. Коректний переклад термінів у цій галузі необхідний для точного відображення властивостей матеріалів.

Термін: Elastic deformation (пружна деформація)

Приклад: Термін *elastic deformation* перекладається як «пружна деформація», що точно описує властивість матеріалу відновлювати свою початкову форму після припинення навантаження. Однак часто зустрічається калька «еластична деформація», що є невірним і може вво-

дити в оману, оскільки еластичність асоціюється з гнучкими матеріалами на кшталт гуми.

Протиріччя: Застосування терміна «еластична» може створити враження, що всі матеріали, які деформуються, мають властивість гнучкості, як гума. Це не відповідає властивостям багатьох металів та інших твердих матеріалів, для яких актуально поняття саме пружності.

Термін: Plastic deformation (пластична деформація)

Приклад: Термін *plastic deformation* у механіці описує постійну зміну форми матеріалу після досягнення певної межі напруження. Правильний переклад – «пластична деформація», що вказує на необоротність процесу. Неправильна калька «пластичний» часто асоціюється з пластиком, що спотворює фізичний сенс терміна.

Протиріччя: Використання слова «пластичний» може викликати хибні асоціації, оскільки цей термін не стосується матеріалу пластик, а описує явище, що призводить до необоротної деформації матеріалів після перевищення межі їхньої пружності.

Таким чином, точний і змістовний переклад термінів у динаміці, статичці, теорії пружності та пластичності є важливим для коректного застосування в інженерній практиці.

Історичний контекст і вплив радянських технічних традицій. Розвиток технічної освіти та стандартизації в Україні історично пов'язаний із радянським періодом, коли було створено багато термінів і підходів, що досі використовуються у технічних галузях. Радянська технічна термінологія формувалася відповідно до власних стандартів та унікальних підходів до опису фізичних явищ, що може спричинити труднощі при перекладі на сучасну українську мову та адаптації до міжнародних норм.

1. Вплив радянської термінології

У радянську епоху термінологія стандартизувалась відповідно до ГОСТів (державних стандартів), які часто мали значні відмінності від міжнародних стандартів. Багато термінів було адаптовано під радянську наукову школу, і вони не завжди відповідали термінології, використовуваній у західних країнах. Це спричинило те, що радянські інженери та науковці звикли до специфічної термінології, яка не завжди має точні аналоги в міжнародній системі.

Приклад: Термін *modulus of elasticity* в радянських джерелах зазвичай перекладався як «модуль еластичності», що відображало радянську технічну традицію. Натомість у сучасній термінології

використовується термін «модуль пружності», що точніше описує фізичні властивості. Така зміна термінології може викликати плутанину серед інженерів, які працювали за радянськими стандартами.

2. Відмінності у використанні термінів

У радянській системі деякі терміни мали інші значення або використовувалися з різними акцентами, ніж у західних країнах. Це стало особливо помітним після здобуття Україною незалежності, коли країна розпочала перехід до міжнародних стандартів.

Приклад: Термін *plastic deformation* у радянських джерелах позначався як «пластична деформація», акцентуючи на незворотності процесу. В міжнародній практиці цей термін також охоплює детальний аналіз механічних властивостей матеріалу, тому в сучасних українських джерелах він може мати уточнене значення.

Приклад: Термін *stress* у радянських підручниках зазвичай перекладався як «напруження», але іноді змішувався з «стресом», який має психологічний контекст у побутовій мові. Сучасні перекладачі повинні враховувати цю різницю для точного використання терміна у технічному контексті.

3. Вплив радянських підходів до стандартизації

Радянська система стандартизації визначала терміни для багатьох інженерних галузей, і деякі з них досі застосовуються в Україні та інших пострадянських країнах. Однак ці стандарти часто не відповідають сучасним міжнародним вимогам, що створює проблеми під час перекладу документації або співпраці з іноземними партнерами.

Приклад: У радянській літературі термін *yield point* часто перекладався як «точка текучості», тоді як у міжнародних стандартах використовується «межа текучості», що акцентує на межовій точці, після якої матеріал вступає в стадію необоротної деформації.

4. Перехід до міжнародних стандартів

Після розпаду Радянського Союзу Україна поступово почала інтегруватися в міжнародне наукове середовище, приймаючи нові стандарти та терміни. Однак цей перехід не був одномоментним, оскільки радянські терміни залишалися глибоко вкоріненими в системі освіти та наукової практики.

Приклад: Термін *laminar flow* (ламінальний потік) у радянській літературі іноді називався «шаруватий потік», що могло призводити до непорозумінь, особливо у спілкуванні з міжнародними партнерами. Згодом українські інженери перейшли на термін «ламінальний потік», який є точнішим.

Приклад: Термін *natural frequency* іноді калькувався як «природна частота», що не відповідає точному значенню. Переходячи на міжнародні стан-

дарти, фахівці почали використовувати «власна частота», що зменшує ймовірність непорозумінь.

5. Виклики перекладу радянських термінів на сучасні стандарти

Однією з основних проблем при перекладі радянських технічних термінів є те, що багато з них були створені для конкретних потреб радянських стандартів і не завжди мали аналоги в міжнародній системі. Тому перекладачам доводиться враховувати не тільки мовні, але й технологічні відмінності.

Приклад: Термін *torsional rigidity* у радянській літературі іноді перекладався як «жорсткість на скручування», що створювало неточності при співпраці з міжнародними партнерами. Сучасні стандарти пропонують більш точний варіант перекладу, що полегшує інтерпретацію.

Приклад: Термін *ductility* іноді перекладався як «тягучість», тоді як правильний термін – «пластичність». Неправильне використання цього терміна може призвести до помилок у розрахунках і характеристиках матеріалів.

Таким чином, радянська технічна школа значно вплинула на українську інженерну термінологію, але перехід до міжнародних стандартів поступово знижує ці труднощі. Розглянутий вплив радянських традицій на технічний переклад висвітлює потенційні проблеми, що виникають при адаптації термінів до сучасних вимог.

Висновки. Переклад англо-української термінології інженерної механіки є складним і відповідальним завданням, яке потребує не лише лінгвістичних знань, але й глибокого розуміння технічної галузі. Для забезпечення точності та уникнення можливих непорозумінь під час перекладу важливо зберігати змістову відповідність, дотримуючись технічного контексту. Серед головних викликів, що виникають у цьому процесі, можна виокремити такі аспекти:

1. Калькування термінів, що часто призводить до викривлення сенсу або зміни технічного значення. Наприклад, пряме запозичення «еластичний модуль» замість «модуль пружності» здатне вплинути на розуміння терміну в технічній документації, що є небажаним.

2. Вплив радянської технічної школи. Стандарти ГОСТ, сформовані в радянський період, залишили значний слід у сучасній українській термінології, однак ці стандарти не завжди відповідають міжнародним нормам. Це створює додаткові труднощі при адаптації документів до сучасних вимог.

3. Семантичні відмінності між мовами, коли один і той самий термін може мати різне значення

в англomовній та українській технічній літературі. Наприклад, термін «stress» у механіці перекладається як «напруження», але калька «стрес» у повсякденному мовленні має інше значення, що може призвести до плутанини.

У сучасному перекладі інженерної термінології необхідний комплексний підхід, який включає:

- Використання спеціалізованих технічних словників та баз даних, що допомагають уникати калькування і забезпечувати точність перекладу.

- Консультації з технічними фахівцями для правильного розуміння термінів та їх значень у контексті.

- Підвищення кваліфікації перекладачів у галузі інженерної механіки, що сприяє кращому розумінню і точнішій адаптації термінології.

- Подальші дослідження у цій галузі можуть бути спрямовані на кілька ключових напрямів. Серед них виділяються:

- Стандартизація технічної термінології в Україні, яка дозволить зменшити непорозуміння, уніфікувати мову і полегшити комунікацію у міжнародних проєктах, де точність термінології є критичною.

- Використання штучного інтелекту та автоматизованих інструментів для перекладу.

Алгоритми машинного навчання здатні допомогти у розробці програм для розпізнавання і точного перекладу складних технічних термінів у різних контекстах.

- Аналіз впливу радянських технічних стандартів на сучасну українську термінологію. Вивчення цієї історичної спадщини допоможе точніше адаптувати застарілі терміни до сучасних міжнародних стандартів.

- Розробка спеціалізованих перекладацьких інструментів для технічних текстів, які б включали інтегровані словники та системи перевірки точності термінології.

- Міжнародна співпраця у сфері перекладу технічної документації. Ініціювання міжнародних проєктів, обмін досвідом та проведення конференцій сприятимуть створенню єдиної технічної мови, зрозумілої для інженерів і перекладачів у різних країнах.

Таким чином, переклад інженерної термінології потребує подальших досліджень і вдосконалення. Стандартизація, автоматизація процесів та впровадження сучасних технологій здатні значно підвищити якість перекладів, зменшити ризик помилок і зробити технічну документацію більш доступною для міжнародної співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Al-Ali M., Abdallah S., Al-Khatib H. Translation of Technical Terms in Engineering Texts: Challenges and Solutions. *International Journal of Language Studies*. 2021. Vol. 15, No. 2. С. 45–65.
2. Gile D. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Амстердам : John Benjamins Publishing Company, 2019.
3. Yan L., Wang H. The Role of Machine Translation in Technical Documentation: Advancements and Limitations. *Journal of Technical Writing and Communication*. 2022. Vol. 52, No. 1. С. 12–30.
4. Snell-Hornby M. *Translation Studies: An Integrated Approach*. Амстердам : John Benjamins Publishing, 2020.
5. Brown R., Hanlon J. Developing Standards for Technical Terminology in Multilingual Contexts. *Journal of Language and Terminology*. 2021. Vol. 5, No. 3. С. 23–42.

ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВНОГО СИНТАКСИСУ В РОМАНІ «ДРАБИНА» ЄВГЕНІЇ КУЗНЕЦОВОЇ

MEANS OF EXPRESSIVE SYNTAX IN THE NOVEL "LADDER" BY YEVHENIIA KUZNIETSOVA

Марцин С.О.,

orcid.org/0000-0002-1265-8833

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора О.Г. Муромцевої
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Нестеренко Н.П.,

orcid.org/0000-0003-1267-2907

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора О.Г. Муромцевої
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Полозова О.О.,

orcid.org/0000-0002-6780-1764

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора О.Г. Муромцевої
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Стаття присвячена аналізу експресивних можливостей синтаксичних конструкцій у новому романі молодшої української письменниці Євгенії Кузнецової «Драбина», щоб виявити й систематизувати синтаксичні засоби, які авторка використовує для створення емоційно насиченого тексту, підсилення образності та глибшого проникнення в психологію персонажів, що дозволить краще зрозуміти художні прийоми, з'ясувати нові аспекти використання синтаксичних засобів у творі, глибше зрозуміти особливості стилю письменниці оцінити її внесок у розвиток української прози.

Експресивний синтаксис є потужним інструментом для того, щоб зробити мовлення більш емоційно виразним, привернути увагу читача та передати не лише інформацію, а й почуття, настрої та емоції. У статті виявлено різноманітні синтаксичні засоби, які використовує Євгенія Кузнецова, проаналізовано функції цих засобів у контексті художнього твору, а також з'ясовано роль експресивного синтаксису у створенні образності та емоційного забарвлення роману. У результаті дослідження було виявлено широкий спектр синтаксичних конструкцій, які авторка використовує для досягнення експресивності, а саме: звертань, вокативних речень, номінативних речень, обірваних фраз, слів-речень, вигуків, лексичних повторів, що підсилюють емоційне забарвлення мови, передає внутрішній стан персонажів, підкреслює динаміку сюжету.

Проаналізований матеріал засвідчив, що Євгенія Кузнецова активно використовує засоби експресивного синтаксису для створення яскравої, емоційно насиченої мови в романі. З'ясовано, що вживання в тексті звертань, вокативних речень, номінативних речень, обірваних фраз, слів-речень, вигуків, лексичних повторів відіграють важливу роль у створенні художніх образів роману «Драбина». Завдяки різноманітним синтаксичним конструкціям авторка досягає високого рівня емоційної насиченості тексту та передає глибину переживань персонажів.

Ключові слова: експресивний синтаксис, вокативні речення, звертання, номінативні речення, вигуки, лексичний повтор.

The article is devoted to the analysis of the expressive possibilities of syntactic constructions in the new novel of the young Ukrainian writer Yevheniia Kuznietsova «The Ladder» to identify and systematize the syntactic means that the author uses to create an emotionally rich text, strengthen the imagery and penetrate deeper into the psychology of the characters, which allowed a better understanding of artistic techniques, to reveal new aspects of using syntactic means in the work, better understand the peculiarities of the writer's style, and evaluate her contribution to the development of Ukrainian prose.

Expressive syntax is a powerful tool for making speech more emotionally charged, attracting the reader's attention, and conveying not only information, but also feelings, moods, and emotions. The article reveals various syntactic devices used by Yevheniia Kuznietsova, analyzes the functions of these devices in the context of a work of art, and clarifies the role of expressive syntax in creating imagery and emotional coloring of the novel. As a result of the research, a wide range of syntactic means was revealed, which the author uses to achieve expressiveness, namely: appeals, vocative sentences, nominative sentences, broken phrases, word-sentences, exclamations, lexical repetitions, which reinforces the emotional coloring of the language, conveys the inner state of the characters and emphasizes the dynamics of the plot.

The analyzed material testified that Yevheniia Kuznietsova actively uses syntactic means to create bright, emotionally rich language in the novel. It was found out that the active use of appeals, vocative sentences, nominative sentences, broken phrases, sentence words, exclamations, lexical repetitions in the text play an important role in creating artistic images of the novel «The Ladder». Thanks to various syntactic constructions, the author achieves a high level of emotional saturation of the text and conveys the depth of the characters' experiences.

Key words: expressive syntax, vocative sentences, appeals, nominative sentences, exclamations, lexical repetition.

Постановка проблеми. Синтаксична організація тексту є важливою складовою як загальномовної, так й індивідуальної авторської виразності, оскільки саме в ній позначено результати взаємодії всіх мовних рівнів. Для створення тексту як продукту мовної діяльності добираються певні синтаксичні моделі та засоби, що слугують для вираження думки й формування необхідного смислу.

Сучасні лінгвістичні дослідження приділяють значну увагу експресивному синтаксису художніх творів. Експресивність як визначальна ознака художнього стилю забезпечує емоційну насиченість тексту та сприяє активному взаємодії автора з читачем. Використовуючи різноманітні синтаксичні конструкції, письменник не лише передає інформацію, а й виражає своє ставлення до зображуваного, демонструючи таким чином свою індивідуальність.

Проза молодшої української письменниці Євгенії Кузнецової ще не була об'єктом комплексного лінгвостилістичного аналізу, що охопив би експресивну манеру синтаксичної побудови її творів. Заслуговує на увагу синтаксис її нового роману «Драбина», присвяченому розповіді про долю українців, розкиданих по світу в перші місяці війни, про пошуки себе, пристосування до нових умов, кохання, перемоги й боротьбу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання експресивного синтаксису як окремого напрямку синтаксичних досліджень в українській лінгвістиці вивчають такі науковці, як Т. І. Вавринюк, А. В. Вовк, Н. В. Гуїванюк, А. П. Загнітко, С. Я. Єрмоленко, Н. М. Івкова, що свідчить про значний інтерес до синтаксичних засобів вираження експресії в мовленні. Синтаксис вирізняється великим стилістичним потенціалом, завдяки якому можна використовувати різні типи простих і складних речень, варіативний порядок слів, паралельні й синонімічні конструкції, звертання, вставні та вставлені елементи, способи передавання чужого мовлення, а також парцеляцію, приєднувальні конструкції й еліптичні форми та інші.

С. Я. Єрмоленко так визначає експресивність: «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення і до повідомлення, і до адресата» [12, с. 170]. Науковиця зауважує, що «як семантико-стилістична категорія експресивність виявляє зв'язок з емоційністю, логічною оцінністю, стилістичним значенням» [12, с. 170].

Синтаксична експресивність – це багатогранне явище, яке дослідники трактують по-різному. Одні вчені акцентують увагу на емоційному аспекті, уважаючи синтаксичні конструкції засобом вираження почуттів і вольових намірів мовця. Інші підкреслюють прагматичну функцію експресивності, зосереджуючись на її здатності посилювати вплив мовлення на адресата завдяки особливому поєднанню лексичних і синтаксичних засобів.

А. Вовк зауважує, що синтаксичні засоби мають значний експресивний потенціал, який проявляється в їх здатності стилістично варіюватися й передавати найтонші відтінки думки. Експресія синтаксичних одиниць пов'язана з адаптацією смислів або зміною функціональної перспективи висловлювання, а мовні механізми експресивності тісно взаємопов'язані з людським фактором, а також із відповідними стилістичними фігурами та прийомами [3, с. 157].

Н. М. Івкова натомість говорить про те, що проникнення засобів експресивного синтаксису в українське писемне мовлення зумовлене граматичним ладом мови, основу якого становить розмовне мовлення, що має характерну внутрішню членованість цілісних смислових єдностей [10, с. 4].

Вибір елементів експресивного синтаксису в художньому стилі залежить насамперед від творчої індивідуальності письменника, його ідейно-естетичних переконань та світобачення.

Постановка завдання. Основна мета дослідження – виявити й описати засоби експресивного синтаксису в романі «Драбина» Євгенії Кузнецової, проаналізувати функції цих засобів у контексті художнього твору, оцінити роль експресивного синтаксису у створенні образності та емоційного забарвлення роману.

Виклад основного матеріалу. Як зауважує С. Єрмоленко, експресивність синтаксису пов'язана з конструкціями, що у своїй семантиці передають відтінки розмовного, невимушеного стилю, а також з особливостями членування фрази, виділенням теми та реми. Хоча виконувати експресивну функцію можуть різні засоби, у мові існують усталені прийоми для досягнення експресивності – тропи та стилістичні фігури, з якими тісно пов'язані й синтаксичні засоби експресії [7, с. 327].

А. Загнітко вважає, що засобами сучасного експресивного синтаксису є ланцюжки номінативних речень, парцеляція, еліпсис, антиеліпсис, усічення, лексичний повтор, питальні конструкції в монологічному мовленні, вставлені конструкції, уживання відносного займенника *що* замість слів *який* у складнопідрядному реченні [8, с. 523–533].

Експресивні конструкції утворюють відкритий ряд, тобто науковці зараховують до них різноманітні конструкції. Так, Н. Гуйванюк включає до експресивних конструкцій естетично виразні висловлювання. Серед них виокремлюються конструкції з антиципацією, також до експресивних засобів належать синтаксичний паралелізм, актуалізація мовних одиниць відповідно до авторських намірів, структурна варіативність (неповні речення, парцельовані та сегментовані конструкції, еліпсиси), зміна порядку слів, членування тексту на одиниці різного розміру та застосування авторських порівнянь. Додатково експресивність посилюється складними реченнями, де встановлюються відношення антитези або парадоксу між частинами. Таким чином, конструкції набувають експресивності лише за умови створення відповідного стилістичного ефекту [4, с. 415–418].

Т. Вавринюк відносить до засобів експресивного синтаксису в художньому тексті такі елементи, як номінативні речення; неповні речення; парцельовані конструкції; невласне пряму мову; звертання, які з точки зору стилістично-функціональної характеристики поділяються на власне звертання та риторичні звертання [2, с. 223–227]. Крім того, вказано на значення еквівалентів речень, які, будучи самостійними виражальними засобами мови, виконують функцію особливих заміників на синтаксичному рівні [1, с. 113–124].

Євгенія Кузнецова майстерно відтворює живу мову своїх персонажів, використовуючи характерні для них слова, вирази та діалектизми. Це створює відчуття природності та автентичності діалогів. Мова героїв відрізняється залежно від їхнього соціального статусу, освіти та регіону походження. Це дозволяє автору створити яскраві індивідуальні образи. Оповідь у романі максимально наближена до розмовної, що позначається й на синтаксичній будові тексту. Найуживанішими в тексті є такі фігури експресивного синтаксису: звертання, еквіваленти речень (вокативні речення, обірвані речення, слова-речення), неповні речення, номінативні речення, лексичний повтор.

До поширених синтаксичних засобів експресії в тексті роману належать звертання. Їх зазвичай найчастіше використовують у художніх текстах для стилізації усного мовлення в репліках персонажів. Звертання, не змінюючи синтаксичної будови речення, надає йому експресивного відтінку, адже частково або суттєво впливає на загальну тональність висловлення та його комунікативну спрямованість.

Найяскравіше особливості звертань виявляються в реченнях, що безпосередньо спрямовані

на спонування співрозмовника до дії, наприклад: – **Толічку!** – кричала Григорівна. – Ану перестав сюди оцього фікуса! – вона стояла із фікусом в її зріст [10, с. 99]; – **Убийте її, дядьку!** – жалібно закричала Іруся [10, с. 184]

Звертання у тексті також досить часто вживаються в питальних реченнях, що спонукають співрозмовника до відповіді, наприклад: – **От-от! Ну от що вам, Григорівно, дадуть дві курки? Який з них толк?** [10, с. 8]; – **Владічок, Владюся, хто це там у нас ховається?!** [10, с. 85].

Отже, звертання в художніх текстах є багатофункціональним засобом, що не лише виражає звернення до співрозмовника, але й передає його емоції.

Еквіваленти речення є потужним інструментом для створення емоційного забарвлення тексту, відтворюючи природність розмовної мови. До таких одиниць належать вокативні речення, обірвані речення, слова-речення

Вокативні речення становлять собою самостійний тип речень, що характеризуються наявністю звертання, що виконує функцію вираження емоцій, волевиявлення або заклику. Такі конструкції відіграють важливу роль у створенні емоційного забарвлення тексту та встановленні контакту між автором і адресатом мовлення. Найчастіше в романі трапляються вокативні речення, якими когось гукають, вимагають зреагувати на кликання, щось пояснити, зробити, наприклад: **Іро!** – крикнула вона з порога. – **Що за діла?** [10, с. 209]; **Таня! Таня!** – кричала вона. – **Як ви? Ще не чули? То у вас! Чуть було? Таня!** [10, с. 101]; – **Ланочко!** – кричав Піт. – **Бережи себе!** [10, с. 184].

Слова-речення, що використовуються в діалогах художніх творів, виконують різноманітні комунікативні функції, від відображення емоційного стану персонажа до формування діалогічної структури. Залежно від контексту, вони можуть бути стверджувальними, заперечними, питальними, спонукальними, емоційно-оцінними або виконувати функції мовного етикету.

Слова-речення питальної модальності в діалозі виконують не лише функцію запитання, а є ефективним засобом передачі емоцій та створення динаміки розмови. Вони слугують каталізатором для подальшого розвитку діалогу, наприклад: – **Не все в цьому житті сходиться на жінках,** – відказав Піт, – **він хоче їхати в Одесу.** – **Нащо?** – **Піде воювати.** – **Як?!** – **Ірина обіцяла йому допомогти. Я вже купив йому бінокль** [10, с. 209]. – **Я поїду на батьківщину моїх дідів. Це моя земля.** – **Що?** **Іруся глянула на Боба з недовірою** [10, с. 222].

Емоційно-експресивне забарвлення вигуків у художньому діалозі може бути уточнено за допомогою авторських слів або впливати з контексту. Найчастіше для посилення емоційної реакції використовуються сполуки з компонентами «Боже», «Господи» та іншими, які надають висловлюванню додаткової експресивності, наприклад: *Господи-боже*, – думав Толік, – чого вона це каже вночі? [10, с. 57]; *Боже*, це не ваше діло, – закотив очі Толік [10, с. 58]; *Боже*, який гарний! – сплеснула вона руками. – *Ліда*, ось іди глянь! [10, с. 105].

Синтаксично нечленовані конструкції, що виконують функцію мовного етикету, такі як вітання, прощання, подяки, є важливим засобом експресивного синтаксису в художньому творі. Вони не лише передають інформацію, але й відображають культурні особливості, соціальний статус персонажів та їхні емоційні стани, наприклад: – *Я з України. Доброго вечора*. – *Альба* підняла брови, ковтнула. – *Вибач*, я не знала. Ти якось не схожий [10, с. 113]; – *Будете?* – спитав Толік. – *Дякую, не треба!* – сказав Боб. – *Кави?* – спитала Поліна. – *Будь ласка* [10, с. 191]; – *Всі твої цілі?* – *Живі, ага*. – *Співчуваю*, – двозначно сказав Рауль. *Від нього тхнуло пивом*. – *Дякую*, – відповів Толік [10, с. 40].

Обірвані речення також є ефективним стилістичним прийомом для передачі інтенсивних емоцій і думок героя в різних ситуаціях, що відображає його внутрішній стан і динаміку переживань, наприклад: – *Григорівно, нащо це ви знуца...?* – озвався Толік [10, с. 157]; *Та...* – Толік уже підзабув, коли люди на питання «як справи?» дійсно відповідали [10, с. 204]; – *Та знаєш...* – почав Толік. *Так*, – поспішив Боб, – *хочу наголосити, що ми з вами разом під час благодійної вечірки...* [10, с. 171]. Як бачимо з прикладів, обірвані речення переважно є ознакою схвильованого мовлення, вони відтворюють такі емоційні стани персонажів, як розгубленість, вагання, нерішучість тощо.

Неповні речення є важливим стилістичним засобом, який сприяє створенню експресивності та динамічності художнього тексту. За рахунок синтаксичної неповноти автор досягає компресії мовлення, інтегруючи вербальні та невербальні компоненти комунікації. Найчастіше неповні речення використовуються в діалогах, відтворюючи особливості усної мови. Неповні речення в діалогічному мовленні є наслідком динамічного процесу комунікації, у якому адресант і адресат, спираючись на спільний контекст і невербальні сигнали, доповнюють і уточнюють зміст вислов-

лювань, наприклад: *Степанович міг виїжджати на спостережний пункт на кухню і звідити питати*: – *Ну, скільки там?* – *Та вже скоро шість*, – відказувала з вітальні Іруся, перевіряючи каунтер мертвих ворогів. – *Мало...* – звично казав Анатолій Степанович [10, с. 27]; *Полю*, – сказала Іруся, – *нам всім нелегко, ми ж усі всекинули, і вертатись невідомо, чи є куди. Тобі он точно нема*. – *Та як нема? У мене хата бабина є в селі*. – *Ага, в Херсонській області?* [10, с. 50].

Номінативні речення також мають потужні експресивні можливості. У романі одними з найчастіше вживаних виявились вказівні номінативні конструкції, наприклад: *О, це ти*, – сказав Толік і чомусь замість того, щоб, як завжди, піти одразу нагору, сів на диван і простягнув руку до Зусі. – *Це я*, – сказала Поліна [10, с. 196]; – *А що воно таке?* – спитала Григорівна. – *Це такий щотчик на газ!* – сказала Іруся [10, с. 42].

В оцінно-окличних номінативні речення часто використовують займенники *який*, *такий*, що посилюють емоційне забарвлення, передаючи почуття мовців (невдоволення, захват), наприклад: – *Дивись, який птах*, – сказав Толік, вказавши підборіддям у небо [10, с. 255]; – *А спека яка!* – продовжила мама [10, с. 100]; *В описі до сорочки написано «фісташковий»*, – відказав Толік. – *Якась зелена муть*, – сказала мама [10, с. 105].

Психологічно мотивований лексичний повтор також виконує експресивно-видільну функцію. У спонтанному мовленні він відображає властивості думки, її драматизм, емоційну імпульсивність та стихійну спробу мовця подолати неадекватність одиничного слова, що передає суб'єктивне почуття. Натомість у неспонтанному, продуманому та творчо організованому мовленні цей повтор набуває інших характеристик, де акцент робиться не стільки на імпульсивності, скільки на ретельно вибудованій експресивності та прагненні досягти глибшого емоційного впливу на слухача чи читача. *Нам усім зараз нелегко*, – казала вона, – *всі ми не там, де хотіли би бути, всі ми втратили своє звичне життя* [10, с. 100]; – *Ти когось знаєш на війні?* – спитала Альба. *Її очі мерехтіли від гірлянди. Толік знав кількадесят людей на війні, знав сотні тих, кому розвалило хати, знав вдів, вдівців і сиріт, знав тих, кому рознесло ракетами бізнеси, яблуневі сади й сироварні* [10, с. 115].

Висновки. Євгенія Кузнецова активно використовує широкий спектр синтаксичних конструкцій для створення емоційного ефекту. До них належать звертання, еквіваленти речень

(вокативні речення, обірвані речення, слова-речення), неповні речення, номінативні речення, лексичний повтор. Кожна з цих конструкцій виконує специфічну функцію: передає емоції, підкреслює важливі деталі, створює динаміку, відображає внутрішній стан персонажів. Авторка максимально наближає мову роману до розмовної, використовуючи характерні для неї синтаксичні конструкції, що створює відчуття природності та автентичності діалогів. За допомогою різних синтаксичних засобів Є. Кузнєцова досягає індивідуалізації мови кож-

ного персонажа, підкреслюючи їхні особливості та соціальний статус. Експресивні конструкції дозволяють автору створити в тексті певний емоційний настрій, передати переживання персонажів та залучити читача до подій.

Отже, експресивний синтаксис відіграє ключову роль у створенні художнього образу роману «Драбина». Завдяки майстерному використанню різних синтаксичних засобів Євгенія Кузнєцова досягає високого рівня емоційної насиченості тексту, створює яскраві образи персонажів та передає глибину їхніх переживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вавринюк Т. Еквіваленти речень як засоби експресивного синтаксису в художньому тексті. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2016. Том 15. С. 113–124.
2. Вавринюк Т. І. Засоби експресивного синтаксису в художньому тексті. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць*. Вип. 9 (2). Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2013. С. 222–228.
3. Вовк А. В. Експресивний синтаксис: з історії вивчення. *Український смисл*. 2016. № 2016. С. 254–264.
4. Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми. *Актуальні проблеми синтаксису: між-нар. наук. конф., 19–21 жовт. 2006 р.: матеріали конф.* Чернівці: Рута, 2006. С. 267–275.
5. Гуйванюк Н. В. Експресивний синтаксис. *Слово – Речення – Текст*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. С. 409–478.
6. Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.
7. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
8. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
9. Івкова Н. М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі: дис. ...кандидата філол. наук: 10.02.01. Горлівка, 2007. 218 с.
10. Кузнєцова Є. Драбина : роман. Львів : Видавництво Старого Лева. 2023. 280 с.
11. Українська мова : Енциклопедія – 2-ге вид., випр. і доп. / Редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та інші. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

МОВНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА У СУЧАСНИХ ЗМІ

LINGUISTIC MEANS OF INFLUENCE ON THE READER IN MODERN MEDIA

Матвійчук Т.П.,

orcid.org/0000-0002-6512-3269

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовних дисциплін

Державного університету інфраструктури та технологій

Житар І.В.,

orcid.org/0000-0002-1336-7931

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українського ділового мовлення

Національної академії Служби безпеки України

У статті досліджено мовні засоби впливу на читача у сучасних ЗМІ. Мета статті – виявити та проаналізувати мовні засоби впливу на читача у сучасних українськомовних ЗМІ. Матеріалом дослідження слугували новинні тексти служби новин Hromadske.ua, опубліковані у період з 08.10.2024 р. по 13.10.2024 р. Встановлено, що заголовок новини – це не лише стислий зміст події, але й засіб впливу на читача, який може викликати емоції, інтерес чи навіть упередження. Визначено, що засоби масової інформації у своїх публікаціях можуть: неповністю розкрити інформацію, тобто подавати її фрагментарно, відтак читач не може сформувати цілісну картину подій; додавати власні судження, видавши їх за джерело інформації, відтак правдивість інформації спотворюється; висвітлювати інформацію під вигідним кутом; створити «інформаційний шум», тобто знизити рівень сприйняття фактів шляхом подачі такої кількості новин, за якої стає неможливим їх фільтрування; публікувати неперевірену інформацію, оскільки будь-яке перше повідомлення про подію справляє значно сильніший вплив на аудиторію, ніж наступні; поширювати конкретизований погляд на ситуацію, як єдиний і правильний варіант. Доведено на прикладах, що матеріали ЗМІ дуже часто містять: емоційно заряджені та упереджені слова та висловлювання, як-от: «терорист», «борець за свободу», «жертви серед населення»; суперечності, заплутані висловлювання, нечіткі факти, ухиляння від надання правдивої інформації, як-от: «деякі експерти стверджують»; гіперболи для створення сенсаційних заголовків або заяв, як-от: «революційний винахід», «катастрофа»; слова, що викликають тривожний стан та страх, як-от: «хаос», «криза»; фрази, що передбачають охоплення великої кількості людей, як-от: «більшість людей вимагають», «усі згодні». Виокремлено такі мовні засоби впливу на читача у сучасних ЗМІ: інформативна насиченість та лаконічність викладу інформації; експресивність заголовків; індивідуальний підбір найефективніших мовних засобів до кожної публікації; фразеологічні одиниці та сленгові лексеми відповідно до контексту; мовні кліше відповідно до теми публікації; багатозначність слова, неологізми, емоційно-експресивна лексика; слова-лозунги; різні стилі мовлення; зображально-виражальні засоби мови; стилістичні засоби та знаки пунктуації; іншомовна лексика.

Ключові слова: засоби масової інформації, новинні тексти, маніпуляція, медіасвідомість, засіб впливу, мова.

The article examines linguistic means of influencing the reader in modern mass media. The purpose of the article is to identify and analyze linguistic means of influencing the reader in modern Ukrainian-language mass media. The research was based on the news texts of the news service Hromadske.ua, published in the period from 08.10.2024 to 13.10.2024. It has been established that the headline of the news is not only a concise content of the event, but also a means of influencing the reader, which can cause emotions, interest or even prejudice. It has been determined that the mass media in their publications can: disclose information incompletely, that is, present it fragmentarily, so the reader cannot form a complete picture of events; add personal judgments, presenting them as a source of information, thus distorting the truthfulness of the information; highlight information from a favourable angle; create "information noise", that is, reduce the level of perception of facts by presenting a lot of news that it becomes impossible to filter it; publish unverified information, since any first message about an event has a much stronger impact on the audience than subsequent ones; spread a certain view of the situation as the only and correct option. It has been proven by examples that very often media materials contain: emotional and biased words and expressions, such as: "terrorist", "freedom fighter", "victims among the population"; contradictions, confusing statements, unclear facts, evasion of truthful information, such as: "some experts say"; hyperbole to create sensational headlines or claims, such as: "revolutionary invention", "disaster"; words that cause anxiety and fear, such as: "chaos", "crisis"; phrases involving large numbers of people, such as: "most people demand", "everyone agrees". The following linguistic means of influencing the reader in modern mass media have been distinguished: informative saturation and concise presentation of information; expressiveness of headlines; individual selection of the most effective language tools for each publication; phraseological units and slang lexemes according to the context; language clichés according to the topic of the publication; words that have several meanings, neologisms, emotional and expressive vocabulary; slogan words; different speech styles; figurative and expressive means of speech; stylistic devices and punctuation marks; borrowed words.

Key words: mass media, news texts, manipulation, media awareness, means of influence, language.

Постановка проблеми. Засоби масової інформації (радіо, преса, Інтернет- сайти, телебачення) завжди мали та будуть мати вплив на свідомість людей, що своєю чергою спонукає читачів до прийняття рішень не завжди відповідно до своїх переконань, а досить часто до переконань, які нав'язані ЗМІ. Велика кількість мовних засобів впливу зустрічається в період виборчої кампанії, оскільки кожен кандидат в процесі агітації ставить перед собою мету – вплинути на виборців та зібрати якомога більше голосів на свою користь. Презентація інформації у ЗМІ як правило має прагматичну спрямованість, що вимагає ретельно підбирати та організовувати мовні засоби впливу на читача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив та маніпуляція свідомістю читача завдяки мовним засобам було і залишається предметом досліджень багатьох науковців. Л. Зайко вивчала маніпуляції в ЗМІ як засіб дегуманізації сучасного суспільства [1]; Р.-Ю. Перхач та А. Смирнова аналізували мовні засоби маніпуляції в пресі [2]; Л. Чік розглядала засоби мовного маніпулювання [3]; О. Дяченко досліджувала механізми мовної маніпуляції в політиці [4]; А. Коваленко та Т. Марченко розглядали мовні засоби реалізації маніпулятивного впливу [5].

Мета статті – виявити та проаналізувати мовні засоби впливу на читача у сучасних українськомовних ЗМІ.

Виклад основного матеріалу. Публіцистичний стиль – це стиль, що реалізує мовну функцію впливу у поєднанні з інформативною функцією. Публіцистичний стиль висвітлює різні актуальні питання та події, що відбуваються в суспільстві охоплюючи такі сфери, як-от: політика, культура, економіка, релігія, виховання, освіта та ін.

Дуже часто засоби масової інформації маніпулюють свідомістю читачів, таким чином формуючи колективну думку вигідну в певній ситуації. У зв'язку з цим з'являється штучно створене явище, яке має назву «медіасвідомість». Медіасвідомість заснована на хибних цінностях, маніпулятивних інтерпретаціях та подвійній моралі, коли реальність запропонована засобами масової інформації відрізняється від дійсної, що призводить до викривлення суспільної думки [6, с. 3].

Засоби масової інформації відіграють важливу роль у формуванні громадської думки та поширенні новин. Однак часто виникає ситуація, коли ЗМІ можуть свідомо чи ненавмисно впливати на сприйняття аудиторії, спотворюючи інформацію або висвітлюючи її однобоко. Засоби масової інформації у своїх публікаціях можуть:

– неповністю розкрити інформацію, тобто подавати її фрагментарно, відтак читач не може сформувати цілісну картину подій;

– додавати власні судження, видавши їх за джерело інформації, відтак правдивість інформації спотворюється;

– висвітлювати інформацію під вигідним кутом;

– створити «інформаційний шум», тобто знизити рівень сприйняття фактів шляхом подачі такої кількості новин, за якої стає неможливим їх фільтрування;

– публікувати неперевірену інформацію, оскільки будь-яке перше повідомлення про подію справляє значно сильніший вплив на аудиторію, ніж наступні;

– поширювати конкретизований погляд на ситуацію, як єдиний і правильний варіант [7, с. 50–52].

У сучасному інформаційному просторі медіа відіграють важливу роль у формуванні суспільної думки. Однак не всі матеріали, які ми читаємо або бачимо, подають інформацію об'єктивно. Дуже часто засоби масової інформації використовують різноманітні риторичні прийоми для створення певного емоційного впливу на аудиторію або ж для маніпулювання фактами з метою досягнення бажаного результату. Це може проявлятися у використанні емоційно забарвленої лексики, неоднозначних висловлювань або сенсаційних заголовків, які відвертають увагу від реального змісту подій. Дуже часто матеріали ЗМІ містять:

1. Емоційно заряджені та упереджені слова та висловлювання, як-от: «терорист», «борець за свободу», «жертви серед населення». Наприклад заголовок від 13 жовтня 2024 р. *«Венесуела анулювала паспорти десяткам активістів та журналістів. Так влада бореться з опозицією»* несе негативно заряджене емоційне значення, оскільки прочитавши заголовок, відразу зрозуміло, що мова йде про придушення опозиційних сил, а відтак і волевиявлення громадян.

2. Суперечності, заплутані висловлювання, нечіткі факти, ухиляння від надання правдивої інформації, як-от: «деякі експерти стверджують». Прикладом може слугувати заголовок новини від 09 жовтня 2024 р. *«У соцмережах Китаю поширюють чутки, що iPhone можуть вибухати, як пейджері «Хезболли» – CNN»*.

3. Гіперболи для створення сенсаційних заголовків або заяв, як-от: «революційний винахід», «катастрофа». Наприклад текст новини «Режисер НВО стверджує, що розкрив справжню особу творця біткоїна» від 09 жовтня 2024 р. містить таке твердження: *«Серед любителів біткоїнів*

і криптовалютних журналістів таємниця особи Накамото була предметом запеклих дебатів уже понад десять років».

4. Слова, що викликають тривожний стан та страх, як-от: «хаос», «криза». Наприклад заголовок від 11 жовтня 2024 р. «Окупанти атакували Харківщину: один загиблий та семеро поранених» викликає у читача хвилювання та паніку, оскільки на фоні тривожних подій люди з острахом очікують щоденних новин.

5. Фрази, що передбачають охоплення великої кількості людей, як-от: «більшість людей вимагають», «усі згодні». Для прикладу, у новині від 08 жовтня 2024 р. із заголовком «Перевага Гарріс над Трампом скоротилась у соціопитуваннях – Reuters» зустрічається таке речення: «*Серед низки економічних питань, які має подолати наступний президент, близько 70% респондентів сказали, що вартість життя буде найважливішою*».

Відтак, вищезазначені засоби впливу допомагають засобам масової інформації створювати маніпулювати суспільною думкою та поведінкою. Контролюючи мову, яка використовується для подання інформації, ЗМІ можуть тонко формувати те, як аудиторія сприймає реальність, керуючи її думками та діями без прямого примусу.

Аналіз праць сучасних науковців з досліджуваної теми [2; 3; 5; 8; 9], а також контент-аналіз служби новин Hromadske.ua [10] дали змогу виокремити такі мовні засоби впливу на читача у сучасних ЗМІ:

- інформативна насиченість та лаконічність викладу інформації;
- експресивність заголовків;
- індивідуальний підбір найефективніших мовних засобів до кожної публікації;
- фразеологічні одиниці та сленгові лексеми відповідно до контексту;
- мовні кліше відповідно до теми публікації;
- багатозначність слова, неологізми, емоційно-експресивна лексика; слова-лозунги;
- різні стилі мовлення;
- зображально-виражальні засоби мови;
- стилістичні засоби та знаки пунктуації;
- іншомовна лексика.

Вдале застосування мовних засобів, або так званих «мішеней» та «кнопок» впливу [11, с. 130] за допомогою певних технік призводить до реалізації маніпулятивного впливу на свідомість читача.

О. Дяченко виокремлює два види мішеней впливу – раціональні: розум, логіка, здоровий глузд) та ірраціональні: віра, почуття, підсвідомість. Відтак, завдяки вдало підібраним мовним засобам, прийомам та технікам відбувається

успішна маніпуляція. Дослідниця виокремила такі етапи процесу мовного маніпулятивного впливу, як-от: підготовчий етап; формування стратегії маніпуляції; визначення тактик маніпуляції; вибір конкретних прийомів впливу; підбір мовних засобів впливу; сприйняття повідомлення адресатом; вплив на мішені; запуск механізмів маніпуляції; перлокутивний ефект [4, с. 94].

Перше, на що звертає увагу читач у новині, це заголовок. Заголовок новини – це не лише стислий зміст події, але й засіб впливу на читача, який може викликати емоції, інтерес чи навіть упередження. Він наголошує на окремих аспектах події, залишаючи поза увагою інші деталі, що призводить до фрагментарного сприйняття інформації. Його мета – привернути увагу реципієнта та змусити його прочитати новинну публікацію. Саме тому заголовок має бути максимально інформативним і розкривати про що йтиметься у статті. Крім того, заголовки можуть бути навмисно сенсаційними або провокаційними, щоб привернути більше уваги, іноді навіть жертвуючи об'єктивністю. Таким чином, аналіз заголовків новин допомагає зрозуміти, як ЗМІ формують інформаційний порядок денний і як вони впливають на громадську думку. Оскільки заголовки є першою точкою контакту аудиторії з інформацією і часто визначають загальну тональність її сприйняття, розглянемо та проаналізуємо заголовки служби новин Hromadske.ua опубліковані у період з 08.10.2024 р. по 13.10.2024 р. [10].

Для прикладу, заголовки від 11 жовтня 2024 р. «*Зеленський зустрівся з Папою Франциском: говорили про полонених і депортованих*»; «*У Південній Кореї розкупили книжки письменниці Хан Канг, якій присудили Нобелівську премію*»; «*Ілон Маск представив довгообіцяне роботаксі та робот-фургон. Вони без керма та педалей*» стисло розкривають суть публікації й повідомляють, яку саме інформацію представлено у новинному тексті. Однак, дуже часто ЗМІ маніпулюють читачами, опускаючи важливу інформацію з заголовка. Таким чином вони лише дають натяк на те, про що саме йтиметься у тій чи іншій публікації, однак, опущена важлива інформація провокує інтерес читача і спонукає його до прочитання новини повністю. Як приклад можемо навести такі заголовки новин, опублікованих 11 жовтня 2024 р.: «*Уряд сформував наглядові ради закупівельних агенцій Міноборони: хто до них увійшов*»; «*Рада Світового банку затвердила новий фонд для України. Три країни зроблять внески – Reuters*»; «*Подарувати хвостикам найнеобхідніше. EVA і Happy Paw запрошують допо-*

могти зіграти тварин у притулках». «Повоєнна відбудова України: косметичний ремонт чи створення нової економіки». Перший заголовок приховує інформацію про те, хто саме увійшов до наглядних рад; у другому навмисно не згадуються назви країн; третій викликає інтерес у читача про те, як саме можливо допомогти тваринам; четвертий заголовок зацікавлює тим, що містить множинність вибору, тому спонукає читача прочитати статтю та все ж таки дізнатись, чи планується повна відбудова країни, чи лише часткова. Відтак, побачивши такі «незавершені» заголовки, у людини прокидається інтерес до прочитання статті аби дізнатись відсутню у заголовку інформацію.

Дуже часто автори новин роблять заголовки експресивними, промовистими, виразними, та навіть проникливими аби здійснити вплив на читача. Наприклад, заголовок новини, опублікованої 11 жовтня 2024 р., «У США рибалка годинами дрейфував у воді після урагану «Мілтон», чіпляючись за ящик» викликає не лише інтерес до того, як саме чоловікові вдалося вижити у таких складних умовах, а й пробуджує у читачів так емоції, як співчуття, жалість та навіть страх. Заголовок новини від 08 жовтня 2024 р. «Гонитва за людьми. Наскільки масштабна українська кадрова криза та як її подолати.» приваблює читача експресивною назвою та питаннями, на які той прагне отримати відповідь, прочитавши статтю. У тексті згаданої новини також зустрічаємо маркери нефактуального статусу інформації, а саме: «Зокрема, жваво обговорюють питання про те, хто має взяти на себе лідерство у боротьбі з кризою...».

Нерідко у ЗМІ зустрічається вживання слів у переносному значенні з метою здійснення впливу на реципієнта. Для прикладу, у тексті новини «Обама дорікнув темношкірим чоловікам за «нерішучість» у підтримці Камали Гарріс» від 11 жовтня 2024 р. присутнє таке речення: «Він припустив, що така «м'яка» підтримка Гарріс з боку темношкірих чоловіків...». У статті від 12 жовтня 2024 року можна спостерігати такий заголовок: «Спікер Палати представників США каже, що «втратив апетит» до допомоги Україні: Всі у світі вже втомилися». В іншій новині «Спілкуватися українською і на перервах: МОН підтримало законопроект про українськомовне освітнє середовище», опублікованої 11 жовтня 2024 року, зустрічаємо лексичну одиницю «відкат»: «...після збільшення використання української у 2024 році почався певний «відкат»...». Як

бачимо, у наведених прикладах слова вживаються у лапках, аби відобразити переносне значення слів. На додаток, у тексті останньої новини присутня лексика, характерна для галузі освіти, що відповідає темі публікації, зокрема це «перерва», «їдальня», «заклад освіти», «учні». «вчителі», «територія школи», «робити зауваження», «навчальні заняття». Також згадана новина містить політичні та мас-медійні кліше, як-от: «...підтримали пропозицію...», «...зареєстрували законопроект...», «зазначається...». Інші кліше мас-медійного дискурсу простежується й у новині, опублікованій 11 жовтня 2024 року, що має назву «Криптовалюта в Україні можуть легалізувати вже наступного року – Гетманцев». До них належать такі слова та словосполучення: «за словами...», «експерти нададуть свою позицію», «посадовець наголосив...» тощо. До того ж, у заголовку згаданої новини зустрічається неологізм «криптовалюта».

Український мас-медійний простір характеризується використанням іншомовної лексики, яка також здатна здійснювати вплив на читачів. Залучення іншомовної лексики до новинних публікацій диктується модою на іноземні слова, особливо, якщо ті є неологізмами та залучені з авторитетної мови-джерела (що нерідко буває пов'язано з політичним авторитетом держави). Використання запозиченої лексики робить публікації більш «сучасними» і «модними», тим самим викликаючи інтерес та довіру читачів. Як приклад можемо навести публікацію новинного ресурсу Hromadske від 11 жовтня 2024 року під назвою «Львівська ОВА заборонила використовувати Telegram на службових пристроях», у якій зустрічаємо такі запозичення з англійської мови, як-от: «месенджер», «вебверсія», «комунікація», «локальний», «платформа», «соцмережа» тощо.

Висновки. Отже, сучасні засоби масової інформації використовують різноманітні засоби впливу та мовні маніпуляції читачами. У сучасному суспільстві використання мовних засобів впливу у мас-медійному дискурсі спрямоване на формування переконань та уявлень масової аудиторії. Різноманітні мовні прийоми використовуються журналістами та авторами новинних текстів для досягнення певних комунікативних цілей, включаючи формування ефективного сприйняття інформації, продукування емоцій у читачів тощо.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у вивченні мовних засобів маніпулятивного впливу в інших типах дискурсів, як-от: політичному, рекламному тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зайко Л. Маніпуляція в ЗМІ як засіб дегуманізації сучасного суспільства. *Філософія як культурна політика сучасності* : тези доп. III Всеукр. наук. конф., м. Острого, 23-24 жовт. 2015 р. Острого, 2015. С. 143–145.
2. Перхач Р.-Ю.Т., Смирнова А.О. Мовні засоби маніпуляції в пресі: контент-аналіз. «Молодий вчений». 2019. № 10 (74). С. 186–189.
3. Чік Л. Засоби мовного маніпулювання у сучасних ЗМІ. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2015. № 5. С. 121–123.
4. Дяченко О.В. Складові механізми реалізації мовної маніпуляції в політиці. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 91–96.
5. Коваленко А.М., Марченко Т.С. Мовні засоби реалізації маніпулятивного впливу в сучасних англійськомовних ЗМІ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019 № 38. Т. 1. С. 214–218.
6. Sun J. Media Consciousness. *Abi Box Englisch. The media in the post-truth era (SAB)*. Hannover : Brinkmann, Meyhöfer, 2019. Pp. 3f.
7. Нестеряк Ю. Державна підтримка ЗМІ: європейські традиції та українська практика. *Вісник Київського національного університету. Журналістика*. 2002. № 10. С. 50–52.
8. Оверчук О.Б. Лінгвістичні засоби маніпулятивного впливу в сучасних медіатекстах. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. С. 148–150. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/5858> (дата звернення: 12.10.2024).
9. Тріщук О.В., Фіголь Н.М. Мовні засоби вираження заголовків у сучасних медіа. *Поліграфія і видавнича справа*. 2019. № 2 (78). С. 87–95.
10. Hromadske. URL: <https://hromadske.ua/> (дата звернення: 14.10.2024).
11. Braiker H. B. *Who's Pulling Your Strings?: How to Break The Cycle of Manipulation and Regain Control of Your Life*. N.Y. : McGraw-Hill Prof Med/Tech, 2004. 256 p.

**ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЄВОЇ ТКАНИНИ ПОЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ:
КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ
ЯРА СЛАВУТИЧА ТА КИЇВСЬКИХ «НЕОКЛАСИКІВ»)**

**EXPRESSIZATION OF THE SPEECH FABRIC OF POETIC VOCABULARY:
COMPARATIVE ASPECT (ON THE EXAMPLE OF THE POETICAL WORKS
OF YAR SLAVUTYCH AND THE KYIVAN “NEOCLASSICISTS”)**

Полякова Т.В.,

orcid.org/0000-0002-1401-9939

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

Решетняк О.О.,

orcid.org/0000-0002-8039-3929

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

У статті розглянуто особливості експресивної лексики творів Яра Славутича, українського письменника діаспори. Матеріалом постав компаративний аналіз окремих поетичних текстів та мовленнєва тканина віршів київських «неокласиків», наслідувачем мовних традицій яких був видатний поет, перекладач, прозаїк і меценат Яр Славутич (Григорій Жученко). Досліджено взаємовідношення функціонування експресивних лексем і рівня художньої майстерності митця. Актуалізовано значущість здатності оперувати в мовленні стилістичними засобами, мовним багатством, що створює загальне враження про рівень освіченості особистості, про її вміння послуговуватися різними лексичними, стилістичними засобами, необхідними для вираження експресії або інших функційних настанов за будь-яких умов. Увагу приділено мовній тканині поетичних творів відомого поета, прозаїка, публіциста, представника української діаспори Яра Славутича, творчість якого засвідчує тонке відчуття специфіки поезики віршів, де багато важить не лише семантика, але й влучне використання стилістичного засобу, на кшталт київських «неокласиків». Окреслено теоретичні засади експресивізації в сучасному мовознавстві, бо науковці різних лінгвістичних шкіл потрактовують цю дефініцію по-різному. З'ясовано, що характерними ознаками експресивного багатства мовної тканини поетичних творів є відмінність лексичного змісту, образного забарвлення, що сприяє виявленню різних властивостей описуваного явища дійсності, а також зумовлює увиразнення завдяки символічному застосуванню важливий аспект поняття. У творах Яра Славутича та київських «неокласиків» трапляються мовні контрасти, маніфестатори емотивної функції експресивних засобів. Наявність контрастних елементів зумовлена тим, що жодна система, зокрема й лінгвістична, неможлива, безумовно, без протиставлюваності її складових частин, бо контрастування і є формою їх взаємозв'язку. Доведено, що предмети, явища, ознаки чи дії краще сприймаються, виразніше, коли вони контрастують з іншими предметами, реаліями й діями. Зауважено, що з-поміж усіх частин мови найбільш сприятливими до постання емоційного забарвлення є вигук, що й зумовлює семантика цих слів – виражати певне звукослідування разом із процесом, динамізмом, інтенсивністю тощо. Тобто названі параметри передбачають градуальні протиставлення, у разі чого й постають одиниці образних експресивних лексем, кожна з яких за збереження загального значення різниться від іншої певним відтінком.

Ключові слова: експресивізація, експресивні засоби, емоційна лексика, мовні контрасти, символ, стилістичні повтори, анафора, вигук, лайлива лексика.

In the article, the peculiarities of the expressive vocabulary of the works of the Ukrainian writer from the diaspora Yar Slavutych are considered in comparison with the speech fabric of the poems of the Kyivan «neoclassicists», whose linguistic traditions were imitated by the well-known poet, translator, prose writer and philanthropist Yar Slavutych (Hryhory Zhuchenko).

The relationship between the functioning of expressive lexemes and the artist's level of artistic skill has been studied. The importance of operating in speech with stylistic means, language richness, which creates a general impression about the level of education of the individual, about his ability to use various lexical and stylistic means necessary for the creating of expression or other functional instructions in this or that case, has been analyzed. The attention is focused on the language fabric of the poetic works of the famous poet, prose writer and publicist from the Ukrainian diaspora, Yar Slavutych, whose work testifies to a subtle sense of the specificity of the poetics of poems, where not only semantics is important, but also the apt use of stylistic devices such as in the works of Kyivan «neoclassicists». The theoretical foundations of expressization in modern linguistics are outlined, as scientists of different linguistic schools interpret this concept in different ways. It was found that the characteristic features of the expressive richness of the linguistic fabric of poetic works are the difference in lexical content, figurative coloring, which helps to reveal various properties of the described phenomenon of reality, and also makes it possible to highlight an important aspect of the concept with the help of a certain symbol. In the works of Yar Slavutych and the Kyivan «neoclassicists» there are linguistic contrasts that largely emphasize the emotional

function of expressive means. The presence of contrasting elements is due to the fact that no system, including a linguistic one, is possible, of course, without the juxtaposition of its component parts, since contrasting is a form of their relationship. It has been proven that objects, phenomena, signs or actions are better perceived, more expressive, when they contrast with other objects, realities and actions. It is noted that among all parts of speech, exclamations are the most favorable for the emergence of emotional coloring, which is determined by the semantics of these words – to express a certain sound imitation along with process, dynamism, intensity, etc. In other words, the named parameters provide for gradual contrasts, as a result of which units of figurative expressive lexemes appear, each of which, while preserving the general meaning, differs from the other in a certain shade.

Key words: expressization, expressive means, emotional vocabulary, language contrasts, symbol, stylistic repetitions, anaphora, exclamation, abusive vocabulary.

Постановка проблеми. Мова відбиває картину світу, пізнання людиною життєвих сутностей, набутий протягом віків досвід. Вона є засобом спілкування та сприяє вираженню емоцій різного типу, почуттів, оцінюванню явищ, що з ними стикається індивід, волевиявленню, що реалізується в мовленні завдяки різному ступеню виявлення експресивності.

Саме вербальний спосіб виявлення емоцій відіграє важливу роль у поетичних творах Яра Славутича. Особливості функціонування виражальних засобів мови Яра Славутича, стильова диференціація лінгвістичних явищ у текстах його творів засвідчують досконале й витончене знання автором стилістичних можливостей літературної мови, досконале дотримання її норм. Дослідження експресивних засобів художнього мовлення поетичного надбання Яра Славутича потребує чіткого визначення теоретичних, методичних засад, якими керуємося для окреслення функції експресивних засобів у його поезії. Ключовою передумовою є критичне осмислення і подолання розбіжностей, що існують у поглядах на основні категорії стилістичних засобів, а саме, позицій щодо сутності мовленнєвої експресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні дослідження текстів щодо аналізу рівня мовної експресії представлені значною кількістю наукових розвідок різного спрямування. Були дотичними до дослідження мовної експресивності такі лінгвісти, як: А. Вежбицька, Т. Скубалянка, Р. Гжегорчикова, С. Граб'яс, Г. Згулкова, В. Русанівський, М. Пилинський, С. Єрмоленко, Л. Шевченко, Н. Бойко, Н. Дорогович та ін. Щодо експресивних можливостей певних мовних засобів відомі праці таких науковців, як-от: Ж. Колоїз (на основі фразеологізмів), А. Цеслікова, М. Рутковського, Є. Отіна, Є. Масловської, В. А. Чабаненка (на основі дериваційних процесів) та ін. Наукові студії зазначених дослідників становлять вагомий теоретичний підґрунтя нашої наукової розвідки. Розмаїті мовознавчі праці, присвячені вивченню проблеми експресивності, демонструють масштабність можливостей аналізу цього поняття.

Метою пропонованої статті є репрезентувати поетичне мовлення Яра Славутича щодо використання експресивних засобів для відбиття його світосприйняття, а також здійснити компаративний аналіз текстів віршів представників школи київських «неокласиків» для підтвердження тези про наслідування Яром Славутичем мовних традицій «п'ятірного грона». Мета зумовлює розв'язання низки **завдань**: 1) схарактеризувати науковий доробок учених щодо вивчення поняття експресивності в лінгвістичній науці; 2) визначити місце й роль експресивних лексем у загальній системі української лінгвістичної та їхній вплив на розвиток мовного багатства особистості; 3) з'ясувати, у чому полягає сутність наслідування мовних традицій неокласиків щодо використання експресивно-зabarвлених лексем в поетичному доробку Яра Славутича.

Виклад основного матеріалу. Експресивізація текстів поетичних творів Яра Славутича потребує чіткого визначення теоретичних, методичних засад, якими будемо керуватися для визначення функції експресивних засобів у його поезії. Першою передумовою такого насичення є критичне осмислення та подолання наявних розбіжностей у поглядах на основні категорії стилістичних засобів, зокрема й у позиціях на сутність мовленнєвої експресії. Як вважає О. Ахматова, експресія – це «виражально-зображальні якості мовлення, що відрізняють його від звичайного (або стилістично нейтрального) і надають йому образності та емоційного забарвлення [1, с. 6]. До цієї ж позиції тяжіють Д. Ганич, І. Олійник, В. Чабаненко. За В. Григор'євим, експресивізація – це чітка виразність, це те, що передбачає вираження нетривіального (художнього) змісту. Тому зазначаємо, що експресія у творах Яра Славутича – це ті засоби, які породжуються у мові його текстів емоційністю, образністю, характерністю саме авторського мовлення; це активна інтенсифікація, підкреслення виразності, це збільшення вражаючої сили вислову, надання йому особливої психологічно мотивованої піднесеності; це експресія, яка співпрацює не лише з емоційним і образним (художнім), а й іншими планами вислову – вольо-

вими, естетичними, формально-структурними, ситуативними та семантичними.

Піддаючи компаративному аналізу твори київських «неокласиків» та Яра Славутича, натрапляємо на мовні контрасти, що значно підкреслюють емотивну функцію експресивних засобів. Наявність антитезних елементів зумовлена тим, що жодна система, зокрема й мовна, неможлива без протиставлюваності її основних складових частин, бо контрастування і є формою їх тісного взаємозв'язку. Як неодноразово було зазначено вченими-лінгвістами, предмети, явища, ознаки чи дії краще сприймаються, виразніше, коли вони контрастують з іншими предметами, явищами, ознаками та діями. Ще Марк Цицерон доводив, що різного роду мовні контрасти є «сильним прийомом впливу» на слухача, що вони є «зблисками думки», які надають нашому мовленню (зокрема ораторському) «яскравості», «витонченості», краси і сили» [2, с. 14].

У текстах майстра поетичного слова Яра Славутича експресія вислову значно зростає, коли зіставлявані елементи антонімічної пари підсилюються в значенні завдяки:

а) текстуальній віддаленості в просторі і часі:

В'ється вітер, крутить вихор,
Відганяє люту спеку [3, с. 9].
Коли згадаю той принадний сміх,
Тоді тривання споминів моїх
Сльозами чистими воложить вії [3, с. 31].

У Максима Рильського, яскравого представника школи київських «неокласиків», простежується поєднання минулого та нового для змалювання кращого майбутнього людства: «По-простому: в минулім є терни, Але є також і вінки тернові... Хай же згадають дочки та сини, Що їм будують підмурівок новий» [4, с. 139];

б) контрастам, які побудовано на зіставленні антонімів, що поєднуються в корелятивну пару за допомогою сурядного зв'язку і оформлюються як два однорідні члени речення, що знаходяться поряд:

Під синім небом між ясним колоссям,
Серед степів, де грала ковила,
Де щастя й горе водночас велося,
Моя Херсонська юність розцвіла [5, с. 12].
І я старечу пам'ять напинаю,
І я кажу їм казку чи билицю... [5, с. 20].

Представник п'ятірного грона «неокласиків» М.Рильський за допомогою сурядної корелятивної пари поєднує контраст для антитезового порівняння світлого й темного, доброго й злого: «Нехай, скупавшись у реторті, згине І давній Бог, і старосвітський чорт...» [4, с. 139];

в) означальних атрибутів, що зокрема, є антонімічними:

Чи від кривавої знемоги
Достойну смерть за рідний край?
Чи біг далекої дороги
В чужих земель чужий розмай? [5, с. 24].

Ще один знаний представник неокласичної школи Микола Зеров використовує антонімічні атрибути для змалювання експресивного впливу на читача: «Намігся він, замість жебрацьких лат, Убрати гору в золото й шарлати, І крутодахі вирости палати Серед поліських, гонтом битих хат» [6, с. 147];

г) художнього порівняння в текстах, що надають яскравого стилістичного забарвлення, яке відображається на позначенні одиниць, які контрастують між собою:

І ті здалися, наче полонені,
Прийнявши їх, щасливих переможців [5, с. 17].

А ще один представник «п'ятірного грона», Михайло Драї-Хмара із цією метою використовує абстрактні поняття «імла та зоряниця» для протиставлення світла і темряви:

На добраніч, моя зорянице!
Вже імла над землею... [7, с. 273];

д) зростання експресивної виразності для показу ще більшого контрастування за допомогою нагнітання корелятивної пари:

То сповільна, то рухливо
По землі дрібочуть ніжки... [5, с. 42].

Яр Славутич здійснює зображувальне художнє контрастування семантично супротивних одиниць у текстах поетичних творів шляхом різкої антитези:

Десь похований під снігами,
Вдень конаю, живу вночі... [3, с. 196].

Антонімічне контрастування, що поєднує художнє мовлення Яра Славутича з творчою манерою неокласиків, дає широкий простір для індивідуальної експресивної мовотворчості. У поетичних творах митця простежуємо так звану контекстуальну антонімічність, яка здебільшого пов'язується з різноманітними семантичними зсувами. Стилїстична виразність при цьому виникає не лише власне стилїстичним прийомом (несподіваністю зіткнення) протиставлення чи зіставлення семантики одиниць, що контактують, складністю асоціації і новизною образів, наприклад:

Чого ж мені, хто не античний міт,
А правду розкриває мимоходом,
Вести в тенета мислей неоліт [5, с. 115].

Характерною рисою, що характеризує експресивність творів Яра Славутича, є антонімічне

протиставлення лексем на позначення явищ природи, що виконує функцію антитези, яка набуває єдино можливого змісту лише в контексті:

Як з ранніх весен до міцних морозів

Текло струмком дитинство в кураю... [5, с. 12].

Особливої уваги заслуговують експресеми, які так чи так пов'язані з людськими почуттями. Аналізуючи тексти поетичних творів Яра Славутича, виокремлюємо функціонування експресивно-забарвлених лексем, що не мають понятійної основи й виражають лише емоції. До них відносимо емоційні вигуки, що є експресивними знаками найрізноманітніших психічних переживань людини та її реакції на певні фізичні подразнення, наприклад: *аг-гі-ій*, *агов*, *ау-у*, *ах*, *ач*, *гай-гай*, *гей-го*, *еге-ж*, *ну*, *о*, *ой*, *ой леле*, *ой-лі*, *тю-тю*, *хе-хе*, *цур* та інші. Вони є полісемантичними, тому для з'ясування семантики необхідне широке контекстуальне тло, на підґрунті якого ми проілюструємо ці лексеми в контексті:

– *Агов*, дівчата? – покликом, як грім,

Максим зі скирти вигукнув раптово... [5, с. 267].

Прослідковуємо використання автором апелятивного за семантикою, первинного за будовою вигуку *агов*, що виражає звертання мовця до співрозмовника, з метою привернення уваги.

«– *Аг-гі-ій!!!* – покотилось...» [5, с. 31].

І никнуть спина сухоребрі

На кучугур холодні гребні

– *Ау-у...* [5, с. 34].

Семантика вигуків *агій* та *ау* звичайно ж відрізняється від попереднього прикладу. Вони не адресуються до конкретної особи, так як є більш абстрагованими.

З туги змарнілий,

Крикну від розпачу: – *Ах!* [5, с. 199].

Ой леле, мій краю! Міста покриває азійська руїна...» [5, с. 52].

Емоційно-забарвлені лексеми, а саме, вигуки *ах* і *ой леле* належать до емоційних елементів, бо виражають психічно-фізичний стан людини – розпач, безвихідь. Такого типу слова можуть бути моносемічними та полісемічними, а відтак, їхнє значення виявляється лише за умов контексту. Таку ж функцію виконує цей вигук у ще одного з представників київської школи неокласиків Максима Рильського:

Ах, скажіть, бабусю,

Він утече? [4, с. 83].

Вигук *ач* належить до проміжної ланки лексичної системи між емоційними та спонукальними. Майстер поетичного слова використовує цю стилістичну одиницю з певною іронією, сар-

казмом, що вказує на відповідний підтекст та вияв певного рівня експресії в поведінці людини.

А садівник сміється:

– *Ач*, які! –

І щедро наділяє грушами [5, с. 12].

Гай-гай, читачу! Самопали

Співали випалом йому [5, с. 65].

“*Гай-гай!* Перевелось бувалля” [5, с. 152].

Гай-гай, листочку! Може й Запоріжжя,

Весни вітаючи хмільний кураж,

Тебе повз греблі цементне покрижжя

Перепровадить на хортицький пляж [5, с. 340].

Щодо вигуку *гай-гай*, то він використовується митцем у звертанні як до істот, так і до не одухотворених речей, що вказує на деяку відмінність у семантиці вислову. Аналогічний вигук бачимо в поезії київського неокласика Максима Рильського:

Гай-гай! Чи ви забулися, братове,

Які-то ночі в молодих літах

Нам спати не давали? [4, с. 240].

Стосовно вигуку *гей*, то він належить до апелятивних за семантикою, за будовою ж – до первинних, бо не має зв'язку з тією частиною мови, від якої утворився. Як зазначалось раніше, такого типу вигуки беруть свій початок від емоційних викриків, окликів, що супроводжують реакцію організму на зовнішні подразники.

Гей, тікали ж лиходії

У ярів похмурі нетрі! [5, с. 47].

– *Гей*, роменів віночку,

На моїй сіяй голівці! [5, с. 41].

Гей, степи розложисті, глибшайте балками [5, с. 52].

Гей-го, грай, *гей-го!* вируй над гаями,

Бо дружба й любов – удавання між нами,

Гей-го! над гаями – гучними громами [5, с. 392].

Ой-лі! Там за горбіком... Замовчить, каліки!

Хлопці! *Гей*, по-конях! До ноги – рубай!!! [5, с. 86].

Максим Рильський, знаний неокласик, використовує вигук *гей* як емоційний оклик, що вказує на піднесення душевного настрою ліричного героя: «*Гей*, поля жовтіють і синіє небо, Плугатар у полі ледве маячить» [4, с. 134]. Із цією ж функцією вигук *гей* використовує і Яр Славутич, наслідуючи мовні традиції неокласиків:

– *Гей*, одружився ваш коханий син [5, с. 64].

«*Гей*, люд український Бога хвалив...» [5, с. 95].

Затоплюй сонце! *Гей*, бори,

Гудіть могутньо з-над гори! [5, с. 101].

Гей, ви, луни братнього бору,

Буйні леготи сіверян... [5, с. 107].

До апелятивних, за будовою первинних, але вони є двозвукові, двоскладові належать вигуки на кшталт *гей-го*, що мають більше експресивне забарвлення, ніж попередні з цього ж ряду.

«Еге ж!» – підтакнула і головою
Кивнула гречно. І Григорій знов –
Немов підкошений... «Та що зі мною?» [5, с. 299].

Імперативний за семантикою, спонукально-стверджувальний за емоційним забарвленням є вигук *еге ж*, який вказує на позитивне ставлення ліричного героя до співрозмовника:

– Ну, звісно! –
І слухає, пильно слуха
Шамріння плуга... [5, с. 89].

Ну, чого б то неподобі
Та свої погані руки
В наші землі посувати? [5, с. 39].

Кардинально протилежної семантики набуває вигук *ну*, що належить до розряду вигуків волевиявлення. За своїм експресивним забарвленням він близький до попередніх імперативних, але з більшим емоційним потенціалом. Іншого звукового оформлення, але того ж значення набуває вигук *ану* ще в одного представника київської школи неокласиків Юрія Клена:

Осідок свій – ану, простеж! –
щомісяця міняли установи [8, с. 173].

Захоплення від баченого несе собою значення вокативного однозвукowego односкладового вигука *о*, за допомогою якого майстер поетичного слова Яр Славутич передає свої емоції, переповнені почуттями.

О, скільки тут ходило кобзарів,
Думками хмураючи смагляві чола! [3, с. 17].

О, душ могутні владарі!

Гряде пропам'ятна заплата [3, с. 176].

Так само, з цією ж метою використовує цей вигук *о* Юрій Клен:

Ось Колима і приїск Ортукан.

О, тут блакитно квітне тільки згадка

Про те, що є на світі рідний лан [8, с. 226].

Висновки. Констатуємо, що мовний контраст як один з основних експресивних засобів у поетичних творах Яра Славутича відбиває протилежність життєвих явищ та процесів, носить універсальний зміст. Наявність у текстах поетичних творів Яра Славутича та представників київської неокласичної школи контрастивних художніх засобів мовотворчості є ілюстрацією дії основного закону діалектики, закону єдності і боротьби протилежностей. Боротьба різного роду протилежностей робить мовленнєву експресію текстів творів мобільною, а також спричинює розвиток цієї системи. Опіраючись на мовні традиції неокласиків, які також, безумовно, використовували для емоційного посилення експресивності мовні контрасти. Яр Славутич як наслідувач мовних традицій неокласиків за допомогою вищеописаних мовних засобів вказує на внутрішнє співвідношення компонентів експресивних лінгвостилістичних контрастів. Аналізуючи такі лінгвістичні засоби, можна дійти висновку, що мовні контрасти впливають на розвиток і збагачення експресивних засобів не лише авторської мови, а й української загальнонародної мови. Отже, лише на контекстуальному тлі можемо визначити семантику емоційних слів-вигуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови: монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
2. Славутич Яр. Трофеї. 1938–1963 Едмонтон.: Славута, 1963. 320 с.
3. Славутич Яр. Зібрані твори. 1938–1978. Едмонтон, 1978. 408 с.
4. Рильський М.Т. Вірші та поеми. К.: Радянська школа, 1990. 350 с.
5. Славутич Яр. Поезії 1937–1997. К.: Дніпро, 1998. 654 с.
6. Атом серця: [українська поезія першої половини ХХ ст. / [упорядник Ю.Ковалів]. К. : Веселка, 1993. 350 с.
7. Драй-Хмара М. Вибране. К.: Дніпро, 1989. 542 с.
8. Клен Юрій Вибране; [упорядник Ю.Ковалів]. К.: Дніпро, 1991. 461 с.
9. Розстріляне відродження: [антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есей / [упоряд. Ю. Лавріненко]. К. : Смолоскип, 2002. 984 с.

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ (НА ОСНОВІ ВОЛИНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ)

PHRASEOLOGISMS AS F MEANS OF ORGANIZING JORNALISTIC TEXTS (BASED ON VOLYN ONLINE PUBLICATIONS)

Тиха Л.Ю.,

orcid.org/0000-0001-7742-0976

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної та української філології

Луцького національного технічного університету

У статті здійснено аналіз фразеологічних структур, які волинські медійники використовують як один зі способів організації журналістського тексту. Основою для відбору фактичного матеріалу стали популярні волинські інтернет-видання “Insider Media” (далі – ІМ) та “ВолиньPost” (далі – ВР). Аналіз матеріалів видань засвідчив, що фразеологічні структури є ознакою переважно такого жанру, як журналістські розслідування і зовсім не виявлені у текстах, які належать до новин.

На основі проведеного дослідження виявлено фразеологічні структури, які автори вживають із усталеним у мові значенням та з фіксованим складом компонентів, а також структури, у яких повністю або частково змінені складники на синонімічні, проте значення залишається таким, яке закріплене у словниках. Крім того, схарактеризовано вживання та роль фразеологізмів – синонімів і фразеологізмів – антонімів в межах одного тексту, що свідчить про прагнення авторів до увиразнення оповіді, надання максимальної експресії та емоційності зображуваному. Йдеться також про те, що всі вживані стійкі сполуки можна згрупувати за ключовими словами, найбільш продуктивними з яким виявилися концепти “око”, “копійка”, “золото, золотий”. Авторські публіцистичні тексти характеризуються також наявністю оказіональних структур, які побудовані на основі традиційних, що свідчить про майстерність авторів, а також про “пластичність” і здатність до трансформації традиційних фразем. Також сфокусовано увагу на використанні з певною стилістичною метою жаргонних фразеологізмів, яке, проте, частотністю не позначене. Окремо виділено групу ідіоматичних висловів та перифразів, які також належать до стійких висловів і виконують емоційно-експресивну функцію та функцію увиразнення авторського журналістського тексту. Непоодинокими прикладами представлені також сполуки, які за частотністю вживання як у професійному мовленні відповідних фахівців, зокрема психологів, так і за частотою повторюваності у медійних текстах та в усному мовленні журналістів, також можна віднести до стійких сполук, типу “закритися в собі”, “йти по похилій” тощо.

Ключові слова: фразеологізми, стійкі сполуки, семантика, ключові слова, журналістський текст.

The article analyzes phraseological structures that Volyn media professionals use as one of the ways to organize journalistic texts. The factual material was drawn from popular Volyn online publications “Insider Media” and “VolynPost.” The analysis of these publications’ materials demonstrated that phraseological structures are characteristic primarily of genres like investigative journalism and are absent in news texts.

The study identified phraseological structures that authors use with established meanings and fixed component compositions, as well as structures in which some components are partially or completely replaced with synonyms, yet the meaning remains as recorded in dictionaries. The use and role of synonymous and antonymous phraseologisms within a single text are also described, highlighting the authors’ intent to enhance expressiveness and emotional impact. Additionally, all stable phrases used can be grouped by key concepts, the most productive of which were “eye,” “penny,” and “gold, golden.” Authorial journalistic texts also feature occasional structures based on traditional phrases, indicating the authors’ skill and the “plasticity” and transformability of traditional idioms. Focus is also placed on the use of slang phraseologisms for specific stylistic purposes, although this is not frequent. A separate group of idiomatic expressions and paraphrases, which serve an emotional-expressive and accentuating function within the authors’ journalistic texts, is also highlighted. There are also numerous examples of expressions frequently used in the professional language of relevant specialists, such as psychologists, as well as in media texts and journalists’ oral speech, which can also be considered stable expressions, such as “to close oneself off” and “to go downhill.”

Key words: phraseologisms, stable expressions, semantics, key concepts, journalistic text.

Постановка проблеми в її загальному вигляді. Сфера медіа, як відомо, найактивніше і найбільш оперативно реагує на всі зміни, які відбуваються на різних рівнях розвитку суспільства. Описуючи події, подаючи новини, “закидаючи” сенсації, журналісти використовують всі наявні в мові засоби і способи, аби привернути увагу аудиторії, набрати найбільше переглядів,

залучити якнайбільше потенційних прихильників. Використання стійких мовних виразів з переносним значенням, або фразеологізмів – завжди безпрограшний спосіб зробити текст емоційним, багатим, колоритним, таким, що не залишить байдужим нікого. Ці особливі засоби увиразнення тексту постійно привертати увагу дослідників слова. Звісно, найбільше над функційними осо-

бливості фразеологізмів вчені-лінгвісти працюють саме в межах аналізу творів художньої літератури, проте публіцистика також дає багатий матеріал для розуміння їх ролі та місця у різних стилях мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нинішній етап розвитку досліджень у сфері медіалінгвістики представлений достатньо великим науковим досвідом у дослідженні функційних особливостей фразеологізмів і їх ролі в організації журналістського тексту. Лінгвісти досліджують різні аспекти функціонування різних видів стійких словосполук у сучасному журналістському тексті. Це, зокрема, наукові праці таких авторів, як М. Навальна, яка проаналізувала лексику сучасного масмедійного дискурсу [8]. Т. Демкова присвятила своє дослідження аналізу особливостей функціонування фразеологізмів в українській закордонній публіцистиці на основі щомісячного журналу “Сучасність”, схарактеризувала фразеологізми різного походження, різної будови та одиниць з різними стилістичними відтінками [4]. І. Лакомська зробила аналіз морфологічних особливостей фразеологізмів у медіазаголовках електронних видань, визначила частотність вживання фразеологічних заголовків залежно від семантики їх компонентів [7]. у праці Т. Видайчук, Т. Плеханової, О. Грищенко здійснено аналіз сучасного масмедійного дискурсу з погляду функціонування модифікацій фразеологічних структур, зокрема автори класифікують фразеологічні одиниці за сферами вживання: політичні, газетні, інтернет-фразеологізми [1].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Медіалінгвістика завжди була в полі зору науковців-стилістів, а фразеологія журналістського тексту – не нова тема у цій царині, проте роль фразеологізмів у волинських медіа, зокрема у сучасний період, розкрита недостатньо. Виходячи з означеного вище, **мету** нашої роботи вбачаємо у з'ясуванні ролі стійких мовних виразів як способу організації журналістського тексту. Мета ж реалізується через виконання **завдань**, зокрема: на основі фактичного матеріалу (інформаційні інтернет-видання “Insider Media”, “ВолиньPost”) визначити види фразеологічних сполук за різними ознаками, використовуваних авторами, їх значення і мету в авторському тексті, а також ступінь експресивності.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як уже зазначалося, функції фразеологічних одиниць у журналістському дискурсі – тема не нова для сучасного мовознавства, проте роль

фразеологічних сполук в інтернет-виданнях Волині, особливо у період після повномасштабного вторгнення, об'єктом дослідження не була, що й зумовило актуальність пропонованої роботи.

Слід зауважити, що, за нашими спостереженнями, різні жанри публіцистичного стилю мають різну кількість стійких сполук і з різним рівнем експресивності. Зокрема, у текстах новинного жанру вони не присутні зовсім, тоді як у художньо-публіцистичних текстах або в журналістських розслідуваннях рівень використання їх досить високий.

На основі відібраного фактичного матеріалу ми класифікували фразеологічні одиниці залежно від ступеня оригінальності, у зв'язку з чим виділили групу фразеологізмів, які автори журналістських текстів вживають у традиційному, первинному вигляді, і групу фразеологізмів, трансформованих авторами відповідно до потреб тексту.

Найбільшою, за нашими спостереженнями, є група фразеологічних одиниць, вжитих журналістами без лексичних чи інших трансформацій або ж трансформованих частково, наприклад: Людям, щоб вони не панікували, не бунтували, **пообіцяли золоті гори** [5]. У наведеному прикладі фразеологізм “золоті гори” вжитий у тому ж значенні, що його фіксують і словники – [обіцяти] надто багато [9, с. 161]. Це ж стосується і вживання фразеологізму “*кіт не валявся*” зі значенням “Хто-небудь ще нічого не робив” [9, с. 298] у такому реченні: Та за рік, як то кажуть в народі – “**кіт не валявся**” [5]. Крім того, як бачимо, в реченні зазначено “авторство” фразеологічної сполуки – “як то кажуть в народі”.

Сюди ж слід додати і такий приклад, як ...вона (земля – *Л.Т.*) стала для заповідника **більмом на оці** [5]. Як і в попередніх прикладах, стійка сполука “більмо на оці” не зазнала ні значенневих, ні лексичних, ні граматичних трансформацій і вживається відповідно до значення, зафіксованого у словнику: “Зайвий, непотрібний, неприємний і т.ін.” [9, с. 32].

В аналізованих інтернет-виданнях фіксуємо також сполуки, які журналісти дещо модифікували відповідно до загальної організації тексту й авторського задуму, додавши певні компоненти або замінивши іншими. Наприклад, такі сполуки представлені у зразках: Тоді це була авантюрна ідея. Ми вирішили **вбити два зайці одним пострілом** [3]. Поширеною сполукою, як відомо, є “вбити два зайці” зі значенням здійснити відразу дві важливі справи, хоч інколи додають “одним пострілом” або ж змінюють “вбити” на “зловити”. Часткової структурної трансформа-

ції зазнав фразеологізм “ходити голим (босим)” зі значенням “Бідно вдягатися або бути бідним” [9, с. 749], проте з повним збереженням значення, у такому контексті: Підкорили також люди: **ходять мало не голі, босі** чи у взутті зі скатів, але завжди посміхаються, підказують і їхня щирість підкуповує [3].

Слід додати, що волинські медійники використовують з метою експресивності текстів і сучасні вислови, які вже усталилися у структурі і значенні, а тому вважаємо, що їх можна також віднести до фразеологічних одиниць, наприклад: Ми скористалися **лайфхаком** [3].

Цікавим, за нашим спостереженням, є речення, у якому автор поєднав два фразеологізми, які мають протилежне значення, в одну сполуку, створивши таким чином фразеологізм-оксюморон, досягши в такий спосіб ефекту іронії. Йдеться про фразеологізми “увінчатися успіхом” та “азанати краху, зокрема: ”Хотів, каже, знайти помічника, та усі спроби **увінчалися крахом** [3].

На основі аналізу фактичного матеріалу ми виявили використання фразеологізмів-синонімів або таких, у яких один із компонентів замінено на синонімічний, наприклад: Тож ... Можливо нарешті Тараса Сасовського оберуть керівником новоствореної структури і справи з ветеранським хабом **зрушать з мертвої точки** [5]. – Та **справа так і не зрушила з місця** [5]. У наведених прикладах фразеологічні сполуки “зрушити з місця” і “зрушити з мертвої точки” мають значення “Почати розглядатися, розв'язуватися, виконуватися” [9, с. 32].

У прикладах **Особливою родзинкою цієї серії є тубус**, обшитий натуральною італійською шкірою [3]. та **Вишенькою на торті** була пропозиція “Кортакозу” [5]. ідіоми “родзинка (чогось)” – йдеться про щось особливе, незвичайне і “вишенька на торті” – йдеться про особливий бонус, часто з несподіваним ефектом – мають лиш часткову семантичну схожість, що передається семою “особливе, незвичне, незвичайне”.

Про явище синонімії як один із прикладів майстерності журналістів свідчать і такі стійкі вислови: Що ж до ділянки, то **скандал навколо неї розгорівся знову** у квітні 2012 року, коли тодішні депутати Луцької міської ради віддали її в оренду для будівництва торгово-офісного центру [5] та Коли **скандал набув нових обертів**, директор ... Зібрав усіх зацікавлених у ситуації ... [5]. До слова, у наведених прикладах ступінь експресії та рівень сполучуваності компонентів невисокий, що робить такі конструкції ознакою саме публіцистичного тексту, а не художнього.

Натрапили митакож і на фразеологічні антоніми в межах одного тексту, хоча такі прийоми організації тексту не позначені частотністю, наприклад: **Лєвова частина** з них стосувалася саме міжнародних перевезень [5]. Спершу Микола відповів, що спілкування з ним **обійдеться в копійку** ... [5] – ... на Волині торік прокуратура, поліція охорони та Держаудитслужба **не отримали ні копійки** допомоги від місцевих органів влади [5].

Деякі з використовуваних фразем мають певний жаргонний відтінок, зокрема: На сьогодні ворог не має сил і засобів для наступу на Україну з території білорусі. Втім росія буде **качати цю тему** інформаційно [3].

Хоча слід зауважити, що журналісти аналізованих видань достатньо рідко користуються жаргонними фразеологізмами, натомість послуговуються перифразами як одним із способів увиразнення тексту. Перифрази як художній засіб використовують переважно з метою надати тексту емоційно-експресивного забарвлення, образності. Ілюстрацією сказано можуть слугувати такі приклади: Відтак **Феміда** вкотре перенесла підготовче засідання на 25 жовтня [3] – йдеться про правосуддя; “**Тихе полювання**” у розпалі: куди поїхати по гриби поблизу Луцька [3] – так називають процес збирання грибів; Сумнівна фірма, що кладе “**золоті труби**” – фаворитка мерії Луцька [5] – означає, що використовують невідповідно дороговартісне обладнання.

Інколи фразеологізми виконують ще й функцію евфемізмів, якщо необхідно забезпечити естетичність матеріалу.

З метою активізації уваги читацької аудиторії журналісти вдаються також і до використання виразів, які не є класичними фразеологізмами, але завдяки частотності уживання у відповідних письмових текстах, у фаховому мовленні представників певних професій, як-от психологів, військових, у побутовому мовленні тощо. Такі сполуки можна, на нашу думку, віднести до стійких саме завдяки частій відтворюваності з тим самим значенням і з тим самим складом компонентів. З-поміж аналізованих на підтвердження нашої думки можна навести як приклад такі: “Коли батько передав **правління** сину, то воно так **похилій і пішло**” [5]; Вже з середини січня, **після бюджетних баталій** у міській раді – Ігор Поліщук вперше вирішив особисто глянути на приміщення під ветеранський хаб ... [5]; Тим часом, під час сесії Луцької міської ради, що відбулася 27 квітня теж саме питання “**поставила руба**” депутатка Алла Доманська [5]; Шановні лучани! **Висловіть свій патріотизм** та небайдужість до життя **героїв**,

які віддали свої життя за Україну в минулому і віддають щоденно нині [3]. Наприкінці осені ми запропонували для глядачів різноманітний репертуар – від **перевічених часом** шедеврів до сучасних постановок [3]; **Срібло дісталось** ще одному кандидату ... співвласнику фірми “Глобус” [5].

Незначною групою прикладів представлені фразеологічні вислови (сполуки, компоненти яких мають відносно вільне значення), часто це сполуки літературного походження, які мають конкретних авторів, тощо, наприклад, Вона переконана, що **добро врятує світ**, тож воно до неї і вертається [3]. Щоправда, у наведеному зразку відбулася зміна компонента (трансформований вислів А. Чехова “Краса врятує світ”).

Що стосується класифікації аналізованих фразеосполук за ключовими словами, то серед них виділяємо такі групи:

– око: Більше того – досі обіцяного проекту реконструкції приміщення під ветеранський хаб – **ніхто в очі не бачив**, як десятки мільйонів, обіцяних мером [5]; Вона (земля – *Л.Т.*) стала для заповідника **більмом на оці** [5]; Після цього, з 2005 року, місцеві активісти кажуть на ділянку **поклали око** впливові на той час у Луцьку люди [5];

– копійка: Спершу Микола відповів, що спілкування з ним **обійдеться в копійку** ... [5]; ... на

Волині торік прокуратура, поліція охорони та Держаудитслужба **не отримали ні копійки** допомоги від місцевих органів влади [5];

– золотий (золото): Сумнівна фірма, що кладе **“золоті труби”** – фаворитка мерії Луцька [5]; Людям, щоб вони не панікували, не бунтували, пообіцяли **золоті гори** [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що журналісти популярних волинських інтернет-видань з метою увиразнення тексту, надання йому експресії та для привернення уваги читачів вживають стійкі сполуки, які мають переносне значення і наділені різним ступенем емоційності. Такі структури дають можливість, залежно від мети, яку ставить перед собою автор, в одних випадках зробити оповідь максимально розлогою, ширше розкрити тему, в інших – навпаки, допомагають конденсувати висловлення, зробити його менш об’ємним, але містким і влучним.

Тема фразеологізмів як способу організації журналістського тексту не може бути вичерпана однією роботою, оскільки життя щодня дає працівникам медіа достатньо тем для опису й розповіді, де можна використати згадані художні засоби. Зважаючи на викладене вище, вбачаємо перспективи подальших досліджень у цій царині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Видайчук Т.Л., Плеханова Т.М., Грищенко О.В. Модифікації фразеологізмів у сучасному українськомовному масмедійному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2023. Вип.28. Т. 1. С. 34–40.
2. Видайчук Т.Л., Видайчук К. Маніпулятивні тактики в заголовках сучасних українських інтернет-видань. *Studia Philologica*. 2021. № (2). С. 21–29.
3. ВолиньPost. URL : <https://www.volynpost.com/>
4. Демкова Т.М. Функції фразеологізмів у текстах закордонної української публіцистики. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Харків, 2017. Вип. 287. Т. 299. С. 32–35.
5. Insider Media. Інформаційно-аналітичне видання. URL : <https://insider-media.net/>
6. Лакомська І.В. Іменникові фразеологізми у медіазаголовках: семантико-граматичний аспект. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2023. № 30. DOI : <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.283840>
7. Лакомська І.В. Фразеологізми у складі медіаповідомлень: функційна специфіка. Інтегровані комунікації. К., 2021. Вип. 1 (11). DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2021.19>
8. Навальна М.І. Динаміка українського лексику української періодики XXI ст. К. : Вид-дім Дмитра Бурого, 2011. 328 с.
9. Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В.М.Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук, Н.М. Неровня, Т.О. Федоренко. К. : Наукова думка, 2003. 788 с.

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ І ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ КИТАЮ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНИЙ СТАН

THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE LINGUAL-CULTURAL AND EDUCATIONAL AREA OF CHINA: HISTORY AND PRESENT STATE

Фу Цзін,

orcid.org/0009-0001-3644-4389

кандидат філологічних наук,

доцент Інституту російської мови

Сичуанського університету іноземних мов, Китай

Стаття присвячена феномену присутності української мови у лінгвістичному ландшафті сучасного Китаю. У ній представлені основні результати дослідження процесу входження української мови до геокультурного та освітнього простору Китаю. Уперше в широких хронологічних межах (з домонгольських часів до сьогодення) системно висвітлено історію появи та особливості функціонування української мови на китайських теренах, основні аспекти становлення та розвитку китайської україністики та питання викладання української мови у вищій школі Китаю. Використовуючи системно-історичний, історіографічний та соціокультурний підходи, історико-логічний аналіз, автор на основі історичних фактів та моніторингу поточної ситуації виділяє 1) доінституційний, 2) перехідний (змішаний) та 3) інституційний етапи у розширенні присутності української мови в геокультурному та лінгвістичному просторі, характеризує їх особливості та відповідні їм типи акторів (етнічні українці на китайських землях; нащадки етнічних українців, що осіли в Китаї; етнічні китайці в українському мовному континіумі (навчання в УРСР); перші китайські дослідники україністики; вчені-українознавці з північноамериканської діаспори). Докладно розглянуто процес інституціоналізації вивчення української мови в новому Китаї після здобуття Україною незалежності, представлено «каталог» китайських університетів, в яких вивчається українська мова, відстежено динаміку їхньої появи та особливості локалізації на території Китаю. Наведено також перелік центрів з вивчення України, охарактеризовано їх основні досягнення. Увага приділена проблемам методичного забезпечення викладання та вивчення української мови як іноземної в університетах Китаю.

Результати проведеного дослідження визначають основні контури цілісної картини минулого та сьогодення україністики у Китаї, дозволяють оцінити роль та значення української мови у геополітичному, соціокультурному та освітньому аспектах як в історичному ключі, так і з точки зору перспективи довгострокових партнерських відносин між Китайською Народною Республікою та незалежною Україною.

Ключові слова: вивчення української мови, Китай, освітній простір, (гео/лінгво)культурний простір, мовна присутність, мовний ландшафт.

This article is devoted to the phenomenon of the presence of the Ukrainian language in the linguistic landscape of modern China. The process of the entry of the Ukrainian language into China's lingual-cultural and educational areas is presented as the main result of the study. For the first time, the emergence of the Ukrainian language and its functioning in China, the main aspects of the formation and development of Chinese Ukrainian studies, and the teaching of the Ukrainian language in Chinese higher education are represented systemically in a broad chronological framework (from pre-Mongolian times to the present day). By systemically using historical, historiographic, and sociocultural approaches, conducting historical and logical analysis, using historical facts, and monitoring the current situation, the author identifies 1) pre-institutional, 2) transitional (mixed) and 3) institutional stages in expanding the presence of the Ukrainian language in the geo-cultural and linguistic areas of China, and characterizes their main features and corresponding types of actors (ethnic Ukrainians in China; descendants of ethnic Ukrainians who settled in China; ethnic Chinese in the Ukrainian language continuum (trained in the Ukrainian SSR); the first Chinese researchers of Ukraine; Ukrainian scholars from the North American diaspora). The process of institutionalization of the study of the Ukrainian language in China after Ukraine gained independence is considered in detail, and a "catalog" of Chinese universities where the Ukrainian language is studied is presented. The dynamics of their appearances and the peculiarities of localization in China are traced. A list of centers for Ukrainian studies is also presented, and their main achievements are characterized. Attention is paid to the problems of methodological support for teaching and learning Ukrainian as a foreign language in Chinese universities.

The results of the study reveal the main features of a holistic picture of the past and present of Ukrainian studies in China, allowing us to assess the role and significance of the Ukrainian language in the geopolitical, sociocultural, and educational contexts, both in a historical perspective and from the viewpoint of the prospect of long-term partnerships between the People's Republic of China and independent Ukraine.

Key words: learning the Ukrainian language, China, educational areas, (geo/lingual) cultural areas, linguistic presence, language landscape.

Постановка проблеми. Утвердження України як повноцінного геополітичного актора після набуття країною незалежності на початку 1990-х років кардинально змінило статус укра-

їнської мови. З мови недержавного народу вона стала єдиною офіційною мовою держави Україна. Новонабутий статус викликав й відповідні зміни місця української мови на міжнародній арені,

перетворивши її на мову міждержавного спілкування. Це, своєю чергою, сприяло розширенню сфери її використання в міжнародній комунікації, употужнило імпульси до вивчення представниками інших лінгвокультур.

Яскравим прикладом цього стало утвердження української мови в лінгвокультурних ландшафтах невластиво слов'янських теренів, зокрема, Китаю. Це засвідчило не лише визнання з боку КНР незалежної України як невід'ємного компонента нової європейської геополітичної реальності, але й появу нового вектора у зовнішній політиці КНР, спрямованого на розвиток двосторонніх відносин з Україною.

В умовах сьогодення, як визнають українські фахівці, для Китаю Україна не є «пріоритетним партнером» [1, с. 76]. Інтерес КНР до України автоматично визначається її географічним розташуванням на східних кордонах Європейського Союзу, себто Україна цікавить Пекін передусім як «транзитна країна» на шляху між КНР та ЄС – поряд із Білоруссю, країнами Центральної Азії, Південного Кавказу, Іраном, Туреччиною [14, с. 15].

Водночас, як наголосив у телефонній розмові з Президентом Зеленським 26 квітня 2023 року Голова КНР Сі Цзіньпін, за 31 рік розвитку китайсько-українські відносини набрали характеру стратегічного партнерства, і незалежно від змін міжнародної ситуації, китайська сторона завжди готова разом просувати вперед взаємовигідну співпрацю з Україною [11].

Забезпечення такого обопільного співробітництва між Китайською Народною республікою та Україною, як, за словами Сі Цзіньпіна, «міжнародних відносин нового типу» [16], затребувало різногалузевих фахівців, які б володіли українською мовою достатньо для того, щоб якісно обслуговувати цей вектор зовнішньої політики КНР, а також китайсько-українські торгово-економічні, культурні тощо відносини.

Дана проблема апіорі передбачає два можливі напрями розв'язання: 1) відновлення підготовки таких фахівців у вишах України в автентичному мовному та освітньому середовищі; 2) відкриття відповідних спеціальностей, безпосередньо в університетах Китаю.

Оскільки обидва окреслені вектори щодо підготовки китайських фахівців з української мови почали розгортатися на початку 1990-х років (після визнання КНР незалежної України та встановлення з нею дипломатичних відносин – відповідно 27 грудня 1991 року та 02 січня 1992 року), сьогодні питання вивчення української мови носіями китайської лінгвокультури можна вирізнити як тему, що заслуговує на окреме обговорення

у межах загального китайсько-українського науково-дослідницького і освітнього дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На жаль, доводиться констатувати, що попри три десятиліття тривання процесу вивчення української мови китайськими студентами як в Україні, так і в Китаї, ця тема не набула свого належного висвітлення в науковій літературі. Основна увага українських дослідників впродовж цього часу зосереджена головним чином на здобутках та проблемах вивчення китайської мови в Україні. Про успіхи студентів з Китаю в опануванні української мови як іноземної у вишах України (Києва, Львова, Харкова, Вінниці, Луцька та інших міст) можна дізнатися лише з публікацій у регіональних медіа (львівський часопис «Високий замок», луцький «Волинь» тощо) та повідомлень прес-служб відповідних навчальних закладів. При цьому, однак, на сьогодні відсутнє науково-обґрунтоване узагальнене осмислення наявних результатів у цій сфері, відповідний аналіз даних тощо.

На цьому тлі вирізняємо групу розвідок лінгводидактичного спрямування, в яких осмислюється досвід викладання української мови китайським студентам як на підготовчих відділеннях нефілологічних спеціальностей університетів України, так і при вивченні української мови як (другої) іноземної студентами-філологами [2; 13 та ін.].

Аналогічним є стан вивчення ситуації з викладанням української мови у Китаї. Попри очевидність та назрілість проблеми, практично ніхто з науковців (ні українських, ні китайських) системно не висвітлював це питання, так само як і загалом питання поширення української мови в лінгвопросторі Китаю. Певний виняток у цьому становлять зауваги, які можна знайти у виступах китайських офіційних осіб [10], у оглядах загальних аспектів розвитку українсько-китайських відносин, у тому числі й в гуманітарній та освітній сферах [5; 6; 7; 8], а також у розвідках деяких російських та китайських дослідників, що вивчали питання слов'янської (у тому числі й української) мовної присутності на теренах Китаю, передусім у Харбіні [12 та ін].

У монографії директора Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, чинного президента Української асоціації китаєзнавців В.О. Кіктенка «Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття)» [3] детально проаналізовано основні напрямки розвитку китаєзнавства відповідно до внеску українських учених у дослідження історії, філософії, культури, мови, літератури, соціально-економічного і політичного розвитку Китаю.

У спільному нарисі тодішнього голови правління Української асоціації китаєзнавців С.А. Кошового та китайських дослідників Тянь Юань, Лю Цзайцзи, Куан Цзенцзюнь [6] докладно висвітлено роботу та набутки Уханського центру україністики в Китаї і діяльність перших китайських дослідників України.

Таким чином, феномен присутності української мови в лінгвокультурному ландшафті та освітньому просторі Китаю можна виокремити як *невивчену ділянку* китайської україністики.

Формулювання цілей статті. Метою статті є загальний аналіз сучасного стану вивчення української мови в закладах вищої освіти КНР. Головне завдання полягає у висвітленні представленості української мови в китайському лінгвокультурному і освітньому дискурсах, окресленні основних аспектів їх формування і синхронного стану, аналізі проблем і перспектив викладання української мови у вишах Китаю.

Виклад основного матеріалу. Українська мова – одна з цілої низки слов'янських мов (російська, білоруська, польська, чеська, болгарська, сербська, хорватська), які вже протягом тривалого часу функціонують на китайських теренах у невластиво слов'янському середовищі. Як свідчать опрацьовані джерела, процес входження української мови в лінгвопростір Китаю має за давнини характер і відбувався у кілька етапів, кожен з яких, з огляду на історико-політичну, соціокультурну зумовленість, мав різні імпульси і різні типи акторів. Можна вирізнити три основних етапи у процесі входження української мови в лінгвокультурний простір Китаю.

1. Доінституційний етап

Відносини між Україною та Китаєм почали зароджуватись ще за часів скіфської доби завдяки Великому шовковому шляху [7; 9 та ін.]. Цей трансконтинентальний торговий шлях був прокладений у II ст. до н.е. і окремі його відгалуження сягали території сучасної України – Криму й північного Причорномор'я. У домонгольські часи контакти між населенням земель сучасних України і Китаю відбувалися завдяки приналежності цих земель до території так званого Великого (Євразійського) Степу (величезної природної зони (лісо)степів, яка простягається від земель нинішньої Угорщини до земель східного Китаю на понад 7000 км.) і участі у більшості значних міграцій людей і державному житті цих земель.

У часи монгольських завоювань «розпорошені землі Київської Русі і Китаю опинились у складі одного політичного утворення – Монгольської імперії» [7]. Унаслідок монгольської воєнної

експансії на руські землі кілька тисяч полонених руських воїнів потрапили до Китаю. Попри те, що, відірвані від батьківщини, вони з плином часу зазнали асиміляції, деякі історики ([7] та ін.) розглядають їх як українську протодіаспору на китайських теренах. Також науковці висловлюють думку про те, що монгольські завоювання парадоксальним чином вплинули на розвиток трансконтинентальної торгівлі та культурні контакти представників двох територіально віддалених етнічних спільнот [7].

У першій чверті XVII ст. було започатковано офіційні відносини Московської держави з Китаєм, в рамках яких тривалий час здійснювалися українсько-китайські взаємини. Українці входили до складу російського посольства, релігійних і торгових місій (у Пекіні та інших містах) тощо. Особливий внесок у вивчення Китаю зробили український історик та археограф М. Бантиш-Каменський, український синолог і мандрівник Юрій Тимківський та ін.

Упродовж XVIII–XIX ст. робота російської Духовної православної місії сприяла проникненню української культури на китайські терени: українські пастирі здійснювали не тільки місіонерську, а й науково-педагогічну роботу, а також могли в усних розповідях популяризувати власну (тобто українську) культуру (і мову) в цій країні. У цьому сенсі важливим видається той факт, що член Другої православної місії у Китаї І. Россохін, який при Двірцевій канцелярії викладав російську мову маньчжурам і китайцям, обрав за підручник «Граматику» М. Смотрицького. Переклад «Граматики» маньчжурською мовою у співпраці з Фу Лахе є чи не першим перекладом праці українського автора в Китаї.

Бурхливим і неоднозначним періодом в історії китайсько-українських літературних взаємин став початок XX ст. Відносини України з Китаєм в цей час розвивалися у двох напрямках. Перший з них визначався офіційним курсом Російської імперії, яка внаслідок подій жовтня 1917 року трансформувалася у більшовицьку державу. Україна була складовою майбутнього СРСР, що унеможливило їй власну роль в побудові відносин із Китаєм. Поряд із цим, зароджувалися неофіційні стосунки двох країн. Їх спричинили масові переселення українців до Маньчжурії після поразки визвольних змагань у Зеленому Клині й утворення в Маньчжурії українських етнічних поселень із центром у Харбіні. Завдяки діяльності тамтешньої української громади, на початку XX ст. відбувалося поширення відомостей про Україну і українську культуру в північних районах Китаю.

Було відкрито кілька українських шкіл, що сприяло більш активному входженню української мови до мовного ландшафту Китаю.

Щодо чисельності української діаспори, факт існування та діяльності якої в Китаї став помітним чинником в історії зв'язків між двома народами, слід взяти до уваги деякі викладки з розвідки В. Литвина [7]. Відомий український науковець стверджує, що у 1920–1930 роках в основних центрах Маньчжурії (Харбін, Дайрен, Мукден, Гірін тощо) налічувалося від 30 до 45 тис. етнічних українців. Поза Маньчжурією українці були в Шанхаї (майже 4 тис.), Тяньцзіні, Ціндао та Ханькоу. Загальна їх кількість у Китаї коливалася в межах 35–50 тис. осіб [7].

Серед усіх перелічених територій особливо слід виділити Харбін, специфічною рисою якого в першій половині ХХ ст. була його багатонаціональність. У зв'язку з будівництвом лінії Китайсько-Східної залізниці Харбін швидко розвивався, і вже до 1917 р. кількість його жителів перевищувала 100 тис. осіб. До 20-х років ХХ ст. українська діаспора в Харбіні, за різними даними, налічувала від 15 до 22 тис. [12]. При цьому, українська мова, як дослідила О.М. Шевченко, функціонувала передусім у побуті – поряд із російською мовою [12], а також у сфері масової інформації (газети, журнали і книги), театральній [12], де вживався літературний варіант української мови. Шевченко О.М. відзначає, що в Харбіні було відкрито українські школи, де українською мовою викладалось українознавство. Ще одна визначна пам'ятка Харбіна, пов'язана з українцями, і яка зберіглася до цих пір – Покровська церква. У цій церкві вперше в Харбіні проводили богослужіння українською мовою [12].

Контакти, що виникали в даний період, можна назвати підготовчими, оскільки вони мали ознайомчий характер і відповідні форми: інформаційні повідомлення про національну культуру українців і її видатних діячів, популярні огляди тощо. Ці повідомлення з'являлися в українській пресі. Так, наприклад, упродовж 1928–1929 рр. у китайському часописі «Гунбао» (Вісник) одна із сторінок присвячувалася українському матеріалу і мала назву «Українське життя». Редактором цієї сторінки був секретар адміністрації Українського Національного Дому в Харбіні І. Світ.

2. Перехідний (змішаний) етап

У процесі входження української мови в лінгвістичний і освітній простір Китаю вирізняється специфічний етап, який ми визначили як «перехідний» чи «змішаний». Це «якісно новий» етап українсько-китайських взаємин, який розпочався

після перемоги китайської революції і проголошення Китайської Народної Республіки 1 жовтня 1949 р. Характерною ознакою даного етапу є наявність кількох різних шляхів поширення української мови у геокультурному просторі Китаю і різних типів акторів у цьому процесі.

Перший з них гіпотетично пов'язаний із залученням до процесу навчання української мови етнічних українців та їх нащадків, що осіли у Китаї. Ці виклади не мали інституційного характеру і були призначені, вочевидь, для вузьких груп фахівців у зв'язку з їхньою специфічною діяльністю.

Другий тип акторів становлять китайські студенти, які пройшли підготовку у вищих навчальних закладах УРСР – Києва, Харкова, Одеси, Дніпропетровська. За даними, заявленими у спільній розвідці С.А. Кошового та китайських науковців Тяня Юаня, Лю Цзайци, Куана Цзенцзюня, у 1951–1964 рр. було підготовлено 880 спеціалістів для різних галузей промисловості, сільського господарства, охорони здоров'я, науки і освіти КНР [6]. Перебуваючи впродовж кількох років у автентичному середовищі, китайські студенти засвоювали певний обсяг знань про Україну, її мову і культурні традиції. Це об'єктивно сприяло розширенню українського вектора в китайському лінгвокультурному просторі.

Ще одним потужним імпульсом для розвитку українознавчих студій в Китаї стала діяльність перших дослідників-українознавців. Чільне місце тут, без сумніву, посідає професорка Лю Дун (刘东, народилася 1942, м. Ухань, провінція Хубей). 1965 року вона закінчила факультет іноземних мов Уханьського університету, де й залишилася працювати. Була заступницею голови Центру українознавства при Інституті іноземних мов. У 1988–1990 роках вивчала українську мову та літературу в Йоркському університеті в Канаді. У приватній бесіді з автором статті восени 2020 року Лю Дун зізналася, що протягом тривалого часу вважала, що вона перша в Китаї почала вивчати українську мову. Однак потім дізналася, що до неї були люди, які вивчали українську мову. Але то були працівники секретної служби чи військові. Утім, Лю Дун беззаперечно є однією із небагатьох фахівців з проблем україністики в Китаї і, вочевидь, першою, хто почав викладати українську мову у межах освітніх інституцій. Лю Дун є авторкою монографії «Українсько-китайські наукові, освітні й культурні зв'язки» (1993), а також навчальних матеріалів «Базовий курс української мови» (基础乌克兰语 武汉大学出版社 武汉 乌汉ь,

1995) і «Китайсько-українського розмовника» (中乌会话手册 山西高校联合出版社 太原, Шеньсі, 1994), які вважаються найбільш ранніми в Китаї підручниками з української мови. З огляду на визначальну роль, яку пані професор Лю Дун відіграла у розвитку китайської україністики, статтю про неї за авторства Н.А. Кірносолової включено до «Енциклопедії сучасної України» [8]. Персональні енциклопедичні статті у цьому виданні присвячені також відомим китайським українознавцям професорам Хе Жунчану та Чжу Хуну.

Специфічний тип акторів перехідного періоду становлять вчені-україністи із західної діаспори. У 1979 р. відбувся візит до Китаю трьох українських учених з Канади – Б. Бацюркова, Б. Левицького й П. Полічного. Завдяки цьому візиту зав'язалися контакти китайських науковців з західними українознавцями та уможливилася їх стажування у країнах Заходу (зокрема, Лю Дун).

Загалом наукова й викладацька діяльність Лю Дун та її колег-українознавців стала перехідним місцем до появи нової – інституційної – форми викладання української мови в Китаї.

3. Інституційний етап

Цей етап розпочинається після набуття Україною незалежності на початку 1990-х років. Його основною відмінністю є здійснення прямих двосторонніх контактів між КНР та Україною. Основними акторами у процесі поширення української мови на теренах Китаю є етнічні китайці, а навчання української мови та україністики загалом відбувається в межах навчальних інституцій в системі вищої школи КНР. У школах Китаю українська мова – на відміну від російської – не вивчається.

Інституціоналізація процесу вивчення української мови зумовлена передусім інтересами держави та потребою у кваліфікованих фахівцях з української мови, спроможних належним чином обслуговувати українськи напрямок зовнішньої політики Китаю.

Особливо відчутною потреба у таких кадрах стає в контексті ініціативи «Один пояс, один шлях» (一帶一路), вперше висловленої головою КНР Сі Цзіньпіном під час його виступу в Астані в рамках державного візиту до Казахстану у вересні 2013 р. Цей грандіозний геоекономічний проєкт покликаний розставити нові акценти в розвитку двосторонніх, у тому числі й китайсько-українських, міжнародних відносин. Проєктом передбачається «створення мережі партнерства в Євразії із застосуванням надзвичайно широкого інструментарію – від політико-дипломатичної

координації до фінансових механізмів, від торгово-економічних інструментів до розширення гуманітарного співробітництва» [4]. У промові до 100-річчя Комуністичної партії Китаю Сі Цзіньпін зазначив важливість розбудови міжнародних відносин нового типу, «просування спільноти єдиної долі людства і сприяння високоякісному розвитку в рамках ініціативи “Один пояс і один шлях”, надання світу нових можливостей за рахунок нових досягнень розвитку Китаю» [16].

Це завдання співпало у часі з неабияким розвитком системи освіти КНР як запоруки економічного успіху Китаю. Пріоритетність розвитку освіти, її випереджаючі темпи росту порівняно з економічним розвитком прописано в державних законах. У ментальність народу надійно закладено, що процвітання держави залежить від рівня освіти громадян.

Ці ідейні передумови разом з політикою відкритості зумовлюють, появу мережі навчальних закладів, де вивчають, зокрема, українську мову.

Одним з перших таких закладів, значною мірою саме завдяки діяльності Лю Дун, став Уханьський університет (провінція Хубей). Українську мову тут викладають з 1993 року факультативно на відділенні російської мови для студентів III-го курсу [25]. Студенти вивчають український алфавіт, вчать діалоги, знайомляться з українським гумором, читають твори відомих українських поетів та прозаїків. Також під час цих занять широко й розмаїто репрезентовані народознавство, фольклористика, мистецтвознавство, музикознавство. Одночасно відбувається знайомство з українськими традиціями, навчають пісень, колядок, народних звичаїв.

Пекінський університет іноземних мов. 北京外国语大学 вважається головним університетом іноземних мов Китаю. Рік відкриття спеціальності: 2003, другий набір 2016, потім 2019 та 2023. На навчання приймають студентів зі знаннями російської мови, тобто абітурієнтів, які в школі вже вивчали російську мову та в університеті вивчають російську+українську. Кількість студентів залежить від кількості бажаючих вступати на цю спеціальність, переважно до 10 осіб [17].

2003-го року спеціальність «Українська мова» було відкрито у колишньому Інституті іноземних мов Народно-визвольної армії Китаю. Зараз це The PLA Information Engineering University 中国人民解放军战略支援部队信息工程大学 – військова академія, що прирівнюється до університету. Як і в Пекінському університеті іноземних мов, в The PLA Information Engineering University студентів набирають щочотири роки (від 4 до 13 осіб).

Навчання української мови як іноземної здійснюється також у таких вишах Китаю:

– Шанхайський університет іноземних мов 上海外国语大学 – рік відкриття спеціальності: 2008, набирається через кожні 4 роки, набирається близько 10 осіб [21];

– у Сіаньському університеті іноземних мов, 西安外国语大学 кафедра української мови відкрита із 2017–2018 навчального року. Наразі українську тут опановують 18 китайських студентів [24];

– Тяньцзіньський університет іноземних мов 天津外国语大学 – рік відкриття спеціальності: 2017, набирається через кожні 2 роки, набирається близько 10–12 осіб [23];

– Даляньський університет іноземних мов 大连外国语大学 – рік відкриття спеціальності: 2019 рік, набирається через кожні 3 роки, набирається близько 9–10 осіб [18];

– Сичуанський університет іноземних мов 四川外国语大学 – рік відкриття спеціальності: 2020, планувалося набирати студентів через кожні 2 роки, але торік скасували прийом. Цьогоріч планується набрати близько 10 осіб [22];

– Цзіліньський університет іноземних мов (приватний ВНЗ) 吉林外国语大学 рік відкриття спеціальності: 2021, набирається через кожні 2 роки, набирається близько 20 осіб [20];

– у Хейлунцзянському університеті 黑龙江大学 немає окремої спеціальності «Українська мова», є лише загальний освітній напрямок «російська мова+українська мова». Мета відкриття такого напряму полягає у підготовці фахівців зі знанням російської та української мови, які можуть працювати у сфері, пов'язаній із закордонними справами, наукою та освітою. Уже було набрано експериментальну групу з фахового вивчення української як іноземної із подальшим визнанням бакалаврських та магістерських дипломів. Однак через російсько-український воєнний конфлікт цей напрям може бути скасовано.

Подана нижче таблиця узагальнює дані про заклади вищої школи КНР, в яких вивчається українська мова (табл. 1).

Наведені у таблиці дані відбивають ситуацію з викладанням української мови у закладах вищої освіти КНР. Водночас представлена таблиця демонструє раціональний підхід китай-

Таблиця 1

Вищі навчальні заклади КНР, в яких вивчається українська мова

№ п.	Назва університету, місто, провінція	В якому році відкрито спеціальність	УМ як		Регулярність набору студентів;	Орієнтов. на к-сть студентів
			Основна спеціальність	Додаткова спеціальність / факультатив		
1.	Уханський університет, м. Ухань, провінція Хубей	1993		Факультативно		
2.	Пекінський університет іноземних мов, м. Пекін	2003		+	2016, 2019, 2023	до 10 осіб
3.	The PLA Information Engineering University, м. Лоян, провінція Хенань	2003	+		через 4 роки	від 4 до 13 осіб
4.	Шанхайський університет іноземних мов, м. Шанхай	2008	+		через 4 роки	до 10 осіб
5.	Сіанський університет іноземних мов, м. Сіань, провінція Шеньсі	2017	+		через 4 роки	до 20 осіб
6.	Тяньцзіньський університет іноземних мов, м. Тяньцзин	2017	+		через 4 роки	10–12 осіб
7.	Даляньський університет іноземних мов, м. Далянь, провінція Ляонін	2019	+		Через 3 роки	9–10 осіб
8.	Сичуанський університет іноземних мов, м. Чунцін	2020	+		Через 2 роки	до 10 осіб
9.	Цзіліньський університет іноземних мов, м. Чанчунь, провінція Цзілінь	2021	+		Через 2 роки	18–20 осіб
10.	Хейлунцзянський університет, м. Харбін, провінція Хейлунцзян	2021	російс. мова	УМ в експериментальн. групі	Через 2 роки	18–20 осіб

Джерело: укладено автором статті на основі моніторингу поточної ситуації в університетах іноземних мов КНР

ського уряду до кількості абітурієнтів і регулярності наборів. Визначальним чинником у даному випадку виступає урахування кількісних потреб держави у фахівцях відповідного профілю і механізм регуляції кількості потенційних випускників університетів.

Зазначимо, що станом на сьогодні у китайських вишах, за нашими спостереженнями, відсутня уніфікована програма з української мови, що може бути пов'язано з тим, що китайська система вищої освіти перебуває лише на початковому етапі інституціоналізації вивчення української мови, а також із існуванням різних форм і завдань підготовки фахівців з української мови. Утім, загальну уяву про зміст навчання української мови у вишах КНР може дати, приміром, програма спеціальності «Українська мова» Сичуанського університету. У ній у рубриці «Мета підготовки», відзначається, зокрема, що:

– дана спеціальність готує фахівців, які мають міцні базові та комплексні навички української мови, мають хорошу ідеологічну та моральну грамотність та соціальну відповідальність, знайомі з політикою, економікою, суспільством, культурою та іншими знаннями України;

– дана спеціальність готує фахівців, які мають <...>. професійні знання в одній із наступних галузей: дипломатія, міжнародна журналістика, міжнародне право, міжнародна економіка та торгівля або викладання китайської мови як іноземної;

– дана спеціальність готує фахівців, які мають велику гуманітарну грамотність, відмінну практичну компетентність, широкі міжнародні погляди, міжкультурну комунікативну компетентність, здатність до аналізу національних реалій,

сильну здатність до інновацій та самостійне вирішення проблем; дана спеціальність готує фахівців для майбутньої роботи у зарубіжних компаніях, міжнародних організаціях, пресі, управлінні туризмом та ін.

Поряд з цим, у китайських вишах, де фахово вивчається українська мова, існує певна проблема із забезпеченням студентів навчальними матеріалами, зокрема, підручниками. Тому викладачі української мови в Китаї найчастіше послуговуються навчальними програмами власної розробки чи матеріалами, наданими їх українськими колегами. У низці університетів використовуються підручники української мови для іноземців за авторства львівського науковця Данути Мазурик. Однак підручник є одномовним і призначений для студентів різних національностей, які опановують українську мову. Тому на часі підготовка підручника з української мови спеціально для китайської студентської аудиторії.

Для розуміння можливостей студентів для навчання, зокрема, української мови, слід зазначити, що усі навчальні заклади КНР розташовані у великих містах та в економічно розвинених районах в прибережних провінціях. При цьому чотири з вишів розташовані у муніципалітетах центрального підпорядкування (Пекін, Тяньцзін, Чунцін, Шанхай), інші є столицями прибережних економічно розвинених провінцій. Така локація є логічною, оскільки забезпечує достатній контингент абітурієнтів, а також вільний доступ до джерел інформації, бібліотек тощо. Ця характеристика відображена на рис. 1.

Беручи до уваги, що розвиток двосторонніх відносин між новим Китаєм і незалежною Україною розпочався лише після набуття Україною незалежності, показовою є динаміка появи спеціальності «Українська мова» в університетах КНР. Вона відображена на рис. 2.

Загальна динаміка зростання в КНР кількості університетів, в яких сьогодні навчають української мови, відображена на графіку на рис. 2.

Поданий графік засвідчує неухильне зростання кількості навчальних закладів, у яких вивчається українська мова – як окрема спеціальність, друга спеціальність, факультатив. Сьогодні українська мова викладається в усіх семи китайських університетах іноземних мов та деяких навчальних закладах іншого профілю. Це є свідченням зацікавлення КНР у розвитку довгострокової обоюдної співпраці з Україною. Головною метою викладання

Рис. 1. Локація університетів, в яких вивчається українська мова, на території КНР

Джерело: Карта укладена автором статті на основі даних картографії

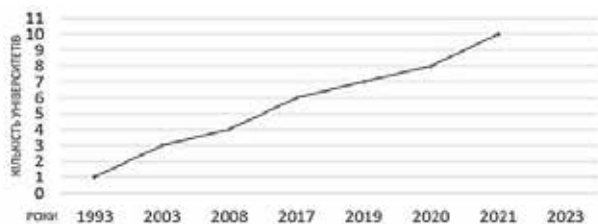

Рис. 2. Динаміка зростання кількості університетів Китаю, де вивчається українська мова

Джерело: Графік укладено автором статті на основі моніторингу ситуації у вищих навчальних закладах КНР

української мови у вишах Китаю є задоволення потреб держави у фахівців із знанням української мови. Кваліфіковані мовники-україністи потрібні не лише для обслуговування геоекономічного китаєцентричного [4] проекту «Один пояс, один шлях» та інших глобальних ініціатив Китаю, але й для участі у вирішенні повсякденних проблем у межах двосторонніх китайсько-українських відносин.

Про наміри КНР щодо розбудови довготривалих партнерських відносин з незалежною Україною свідчить також той факт, що – попри російсько-український конфлікт, спеціальність «Українська мова» залишили у всіх вишах, де відкрито її було відкрито. Набір студентів триває у відповідності до заявлених термінів. Певним винятком є Хейлунцзянський університет, де сьогодні вирішується питання про закриття освітнього напрямку «російська мова+українська мова» через російсько-український воєнний конфлікт.

Особливий випадок у цьому сенсі становить The PLA Information Engineering University. У цьому навчальному закладі прийом взагалі не зазнає впливу російсько-українського конфлікту,

оскільки усі випускники йдуть служити у збройних силах КНР.

Інтерес нового Китаю до України виявився також у заснуванні низки центрів україністики (таблиця 2). Український китаєзнавець С.А. Кошовий зазначав, що серед дослідницьких установ, що працюють на українському напрямку, значну роль відіграють: Шевченківський центр українсько-китайських культурних зв'язків університету іноземних мов у Тяньцзіні, дослідницький центр України при педагогічному університеті в місті Цзіньхуа (провінція Чжецзян), при університетах іноземних мов у Даляні (провінція Ляонін), Ухані (провінція Хубей), Шанхаї, які фінансуються за рахунок державного бюджету КНР [5].

Першим з них став центр в м. Ухані «Українська дослідницька група», яка зараз називається «Центр вивчення Росії, Білорусії і України», що був заснований ще 1964 року. Протягом кількох наступних десятиліть цей центр залишався єдиною на теренах Китаю спеціальною науково-дослідною установою, яка вивчала українську проблематику. цей центр залишався єдиною секцією українських студій. За інфомацією, поданою у вже згадуваному нарисі С.А. Кошового та китайських науковців [6], Уханський центр структурно складався з декількох секторів: сектору з вивчення проблем України, сектору з вивчення культури та освіти в СРСР, редакції журналу «Культура та освіта в СРСР» (з 1987 по 1990 рр. за редакцією професора Хе Жунчана (何荣昌教授) було видано десять номерів цього часопису), кабінету посібників та довідкової літератури. Співробітники робили особливий акцент на вивченні історичного процесу розвитку і перебудови 90-х років

Таблиця 2

Центри української мови і україністики в КНР

№ п	Назва центру	При якому навчальному закладі функціонує	Рік відкриття
1.	Центр вивчення Росії, України і Білорусі (початково Українська дослідницька група)	Уханський університет	1964
2.	Кафедра України	Інститут Росії, Східної Європи, Центральної Азії Академії соціальних наук Китаю	1992
3.	Центр вивчення України	Чжецзянський педагогічний університет	2012
4.	Шевченківський центр українсько-китайських культурних зв'язків	Тяньцзіньський університет іноземних мов	2014
5.	Центр вивчення України	Далянський університет іноземних мов	2014
6.	Центр вивчення України	Шанхайський університет іноземних мов	2015

Джерело: таблицю укладено на підставі даних, що містяться у розвідці [5], та власного моніторингу ситуації

XX ст. у галузі культури і освіти УРСР, згодом незалежної України.

Також варто відзначити найважливіший на даний момент центр вивчення України (відкритий у травні 1992 року): кафедра України Інституту Росії, Східної Європи, Центральної Азії Академії соціальних наук Китаю.

У 2012 році було відкрито центр вивчення України у Чжецзянському педагогічному університеті (м. Цзінхуа). Цей центр першим з-поміж вишів КНР організував публікацію кількох наукових збірок, присвячених різним аспектам української тематики.

У 2021 році в Сичуанському університеті іноземних мов було видано збірку наукових статей «Дослідження слов'янських країн (Білорусь і Україна)». До нього увійшли розвідки щодо української культури, літератури, дипломатії.

Попри одиничність статей, присвячених безпосередньо мовним проблемам, поява цих збірок засвідчує інтерес китайської аудиторії до украї-

їнської культури і різних аспектів життя України (економіка, історія, політика).

Окрім цього, центри вивчення української мови у сучасному Китаї функціонують й поза рамками навчальних установ, через різні освітні компанії, як, наприклад, міжнародна освітня компанія «БайІн Шаньдун» (місто Жичжао, провінція Шаньдун). 20 слухачів Центру вивчають українську мову, культуру та фольклор впродовж року. Після цього складають іспит та отримують сертифікат. Знання української мови та сертифікат дає можливість вступати до українських вишів, зокрема, Волинського Національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк).

Результати проведеного у статті аналізу щодо основних шляхів та етапів утвердження української мови в лінгвокультурному ландшафті Китаю узагальнені у схемах на рис. 3 та рис. 4.

Динаміка зміни акторів поширення української мови в лінгвопросторі Китаю

Рис. 3

Джерело: укладено автором статті на підставі даних дослідження

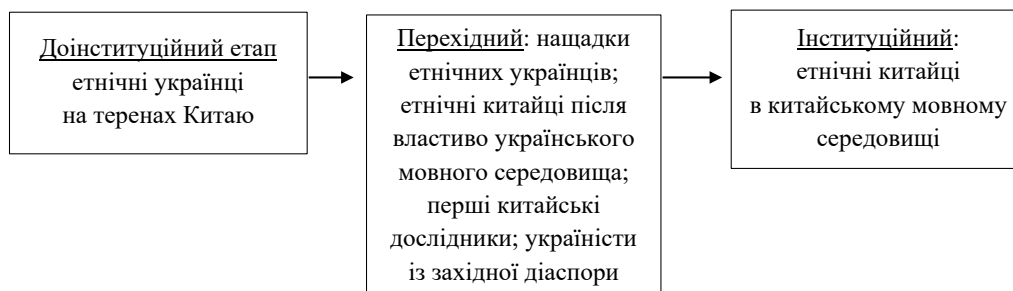

Рис. 4

Джерело: укладено автором статті на підставі даних дослідження

Висновки. Вивчення української мови у вишах Китаю зумовлене передусім геополітичними змінами, що відбулися у світі впродовж останніх десятиліть, успіхами китайської економіки, прагненням до активної міжнародної співпраці. Проведений аналіз сучасного стану викладання української мови в Китаї засвідчує, що попри її тривалу присутність в лінгвокультурному ландшафті Китаю (від домонгольських часів), процес її інституціонального вивчення перебуває у своїй зародковій стадії. Поява у КНР достатньо розгалуженої мережі закладів вищої школи, в яких готують фахівців з української мови і україністики загалом поєднується з певною неупорядкованістю навчальних програм зі спеціальності «Українська мова» та відсутністю типового під-

ручника для роботи з навчання української мови китайських студентів. Водночас постійний поступальний рух до розширення присутності української мови і україністики загалом в освітньому просторі КНР засвідчує наміри Китаю щодо довгострокових партнерських відносин з Україною. Не варто забувати зацікавленість Китаю в післявоєнному відновленні України, оскільки в документі «Позиція Китаю щодо політичного врегулювання української кризи», опублікованому МЗС Китаю є пункт «Сприяння постконфліктному відновленню», який говорить: Міжнародному співтовариству необхідно вжити заходів на підтримку постконфліктного відновлення в зонах конфліктів. Китай готовий надати допомогу і зіграти конструктивну роль у цих зусиллях [15].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гандзюра А.В. Міжнародно-правове регулювання відносин України та Китаю : дис. ... к-та юрид. наук : 12.00.11 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2021. 183 с.
2. Груцьк В.І. Деякі особливості навчання китайських учнів на підготовчому відділенні для іноземних громадян. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки.* 2015. Вип. 27. С. 16–24.
3. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). 2-е вид. Київ : Гельветика, 2021. 484 с.
4. Кіктенко В.О. «Один пояс, один шлях» – глобальний гео економічний проект Китаю. *Україна – Китай.* 2017. № 2(8). URL: <https://sinologist.com.ua/odin-poyas-odin-shlyah-globalnij-geoeconomichnij-proekt-kitayu/> (дата звернення: 07.10.2024).
5. Кошовий С.А. Україна і КНР: на шляху до нової якості двосторонніх відносин. *Україна – Китай.* 2017. № 1(7). URL: <https://sinologist.com.ua/koshovij-s-a-ukrayina-i-knr-na-shlyahu-do-no/> (дата звернення: 07.10.2024).
6. Кошовий С.А., Тянь Юань, Лю Цзайцзи, Куан Цзенцзюнь. Центр дослідження України при Уханьському університеті: історія та сучасність. *Україна – Китай.* 2018. № 14. URL: <https://sinologist.com.ua/koshovij-s-tyan-yuan-lyu-tsajtszy-kuan-tsentszyun-tsentr-doslidzhennya-ukrayiny-pry-uhanskomu-universyteti-istoriya-ta-suchasnist/> (дата звернення: 07.10.2024).
7. Литвин В. Україна і Китай в історичних зв'язках. *Голос України.* 2004. 20 березня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/235832> (дата звернення: 07.10.2024).
8. Лю Дун. Кірносорова Н.А. Енциклопедія сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. НАН України, НТШ. Київ, 2017. URL: <https://esu.com.ua/article-59734> (дата звернення: 07.10.2024).
9. Пронь С.В. Китайський вектор зовнішньої політики України (історія, виклики сучасності, перспективи). *Наукові праці. Політичні науки ЧДУ імені Петра Могили.* Т. 69. Вип. 56. 2007. С. 78–81.
10. Сунь Ю. Освіта у співпраці між Китаєм і Україною. *Україна – Китай,* N 3(9), 2017. URL: <https://sinologist.com.ua/sun-yujhua-osvita-u-spivpratsi-mizh-kytayem-ukrayinoyu/> (дата звернення: 07.10.2024).

11. Перша розмова Зеленського і лідера Китаю після вторгнення Росії. Про що домовились і чому це важливо. *Українська правда* : веб-сайт. 2023-04-26. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2023/04/26/7399505/> (дата звернення: 07.10.2024).
12. Шевченко О. М. Український Харбін. *Україна – Китай*, N3(9), 2017. URL: <https://sinologist.com.ua/shevchenko-o-m-ukrayinskyj-harbin/> (дата звернення: 06.10.2024).
13. Яремчук С. Особливості викладання української мови китайським студентам на початковому етапі її вивчення (рівень А1-А2). *Українська мова у світі* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 листопада 2014 р. Львів, 2014. С. 189–194.
14. Ярошенко Є. Місце України в глобальних стратегіях Китаю. Київ : МЦПД, 2015. 22 с. URL: https://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/files/china_mesto_s.pdf (дата звернення: 07.10.2024).
15. China's Position on the Political Settlement of the Ukraine Crisis. *CHINA DAILY*. 25–26 February. 2023. URL: <https://www.chinadaily.com.cn/pdf/2023/20230225.pdf> (дата звернення: 07.10.2024).
16. Xi J. Speech by Xi Jinping at a ceremony marking the centenary of the CPC. *Xinhuanet* : веб-сайт. 2021, July. URL: http://www.xinhuanet.com/english/special/2021-07/01/c_1310038244.htm (дата звернення: 07.10.2024).
17. 北京外国语大学 : веб-сайт. URL: <https://www.bfsu.edu.cn/undergraduate> (дата звернення: 07.10.2024).
18. 大连外国语大学 : веб-сайт. URL: <https://zsb.dlufi.edu.cn/info/1111/1563.htm> (дата звернення: 07.10.2024).
19. 俄罗斯东欧中亚研究所乌克兰研究室 : веб-сайт. URL: http://euroasia.cssn.cn/zgskyeoys/jgsz/jgsz_wklyjs/ (дата звернення: 07.10.2024).
20. 吉林外国语大学 : веб-сайт. URL: <http://zdoyxy.jisu.edu.cn/zysz/wkly.htm> (дата звернення: 07.10.2024).
21. 上海外国语大学 : веб-сайт. URL: <http://www.sres.shisu.edu.cn/wklyzy/list.htm> (дата звернення: 07.10.2024).
22. 四川外国语大学 : веб-сайт. URL: <https://xyxy.sisu.edu.cn/zyjs/1d7efb7b81394df6b7d5ee03930cbaef.htm> (дата звернення: 07.10.2024).
23. 天津外国语大学 : веб-сайт. URL: <https://european.tjfsu.edu.cn/xygk/xyjj.htm> (дата звернення: 07.10.2024).
24. 西安外国语大学 : веб-сайт. URL: <https://eyxy.xisu.edu.cn/xbwz/xygk/xyjj.htm> (дата звернення: 07.10.2024).
25. 武汉大学俄罗斯乌克兰白俄罗斯研究中心 : веб-сайт. URL: <http://rub.whu.edu.cn/lishiyange/> (дата звернення: 07.10.2024).

ЕПІСТОЛЯРІЙ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: МОВНОСТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ

THE EPISTOLARY OF GRIGORY SKOVORODA:
LINGUISTIC AND STYLISTIC ASPECT

Цівун Н.М.,

orcid.org/0000-0001-6262-9419

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри стилістики української мови

Українського державного університету імені М.П. Драгоманова

Статтю присвячено дослідженню епістолярію Григорія Сковороди до Михайла Ковалинського, що написаний у традиціях Просвітництва, коли філософи, риторичні, письменники проводили повчальні бесіди зі своїми учнями. Доведено, що листи мають класичну композиційно-структурну побудову: складаються з трьох частин (зачин, основна частина і завершальна). Визначено, що початкові формули-звертання побудовано за такими моделями: дво-, три-, чотири-, п'яти-, шестикомпонентні з перевагою останньої групи; формули прощання починаються переважно компонентом «бувай здоров» та супроводжується звертанням до адресата: «бувай здоров + звертання (поширене/непоширене) до адресата + побажання»; конструкції, які починаються лексемою «*прощай*», поодинокі. Закцентовано увагу на тому, що введення грецької мови в епістолярій зумовлено прагненням учителя-філософа заохотити свого учня до її вивчення. У процесі дослідження з'ясовано, що в основній частині кореспонденції міститься розповідь, міркування, конкретні пропозиції, завдання, прохання до Михайла Ковалинського. Серед текстотвірчих елементів мовомислення поета-філософа визначено цитатність, зокрема латинськомовні та грецькомовні, які звучать природно, вмотивовано, відповідно до традиційної освіти того часу, крім того, пересипані семантично різноманітними цитатами-знаками. До них належать як власні імена, так і «цитатні імена», що є своєрідним функціонально-стилістичним кодом, який свідчить про орієнтованість на античну риторичну, поетику, церковнослов'янську гомілетичку, та дозволяють зрозуміти світогляд Григорія Сковороди як богослова, філософа, учителя-літератора. Закцентовано увагу на тому, що епістолярій насичений риторичними тропами й фігурами: антитезами, оксиморонами, перифразами, ампліфікаціями, або поєднує кілька риторичних прийомів: *метафоричні образи + порівняння + антитезу + символізм + риторичний оклик*. Визначено, що образність та повчальність основної частини листів до Михайла Ковалинського створюється фразеологізмами античного та біблійного походження, обігруванням українських фразеологізмів, підбором синонімічних відповідників, а також приказками, прислів'ями, афоризмами, сентенціями, що підтверджують слушність думки.

Ключові слова: епістолярний стиль, стилістичні фігури, ампліфікація, цитата-знак, фразеологізми, мовотворчість, Григорій Сковорода.

The article is devoted to the study of Hryhoriy Skovoroda's epistolary to Mykhailo Kovalinsky, which was written in the traditions of the Enlightenment, when philosophers, rhetoricians, and writers held instructive conversations with their students. It is proved that the letters have a classical compositional and structural format: they consist of three parts (the beginning, the main part, and the final part). It was determined that the initial formulas-inversion were built according to the following models: two-, three-, four-, five-, six-component with the advantage of the last group; farewell formulas usually begin with the component "be well" and are accompanied by an address to the addressee: "be well + appeal (common/uncommon) to the addressee + wishes"; constructions that begin with the token "farewell" are rare. Attention is focused on the fact that the introduction of the Greek language in the epistolary is due to the desire of the teacher-philosopher to encourage his student to study it. In the process of research, it was found that the main part of the correspondence contains stories, considerations, specific proposals, tasks, and requests to Mykhailo Kovalinsky. Among the text-creating elements of the poet-philosopher's language thinking, citation is defined, in particular Latin and Greek, which sound natural, motivated, in accordance with the traditional education of that time, and are also sprinkled with semantically diverse quotation marks. They include both proper names and "quoted names", which is a kind of functional and stylistic code that indicates an orientation towards ancient rhetoric, poetics, Church Slavonic homiletics, and allows us to understand the worldview of Hryhoriy Skovoroda as a theologian, philosopher, teacher-writer. Attention is focused on the fact that the epistolary is saturated with rhetorical tropes and figures: antitheses, oxymorons, paraphrases, amplifications, or combines several rhetorical techniques: *metaphorical images + comparison + antithesis + symbolism + rhetorical exclamation*. It has been determined that the imagery and instructiveness of the main part of the letters to Mykhailo Kovalinsky is created by phraseology of ancient and biblical origin, playing with Ukrainian phraseology, the selection of synonymous counterparts, as well as sayings, proverbs, aphorisms, and maxims that confirm the correctness of the opinion.

Key words: epistolary style, stylistic figures, amplification, quotation mark, phraseological units, language creation, Hryhoriy Skovoroda.

Постановка проблеми. До творчості Григорія Сковороди та його постаті завжди виникає велике зацікавлення науковців, оскільки це «людина, за якою в українському суспільно-культурному дис-

курсі міцно закріпилося визначення *народний філософ, мислитель, любомудр, гуманіст-просвітитель, педагог*», письменник давньокнижної літературної доби й предтеча новомовного пись-

менства [7, с. 127]. Особливий інтерес становить мова митця, зокрема й епістолярна спадщина, яка може дати «відповідь на багато питань, які безпосередньо стосуються не лише історії української літературної мови, а й ширше – історії української духовності, зокрема історії української ментальності й історії української мовної свідомості» [2, с. 53].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Творчість Григорія Сковороди (літературна, філософська, епістолярна) була й залишається об'єктом наукових студій літературознавців, зокрема І.Я. Франка, Ю.Я. Барабаша, М.Г. Жулинського, Г.С. Мазохи, Л.Є. Махновця, Ф.М. Поліщука, В.О. Шевчука та ін.. Аспект філософської думки вивчали Д.І. Багалій, Г.М. Верба, М. Попович, В.Я. Стадниченко, Л.В. Ушкалов, В.О. Хитрук та інші. Мовотворчість поета-філософа була об'єктом досліджень у розвідках І. К. Білодіда, Л.П. Гнатюк, М.А. Жовтобрюха, Л.І. Мацько, О.Г. Муромцевої, І.І. Огієнка, Л.П. Петрова Озель, Ю.В. Шевельова та інші. На думку вчених, мова Григорія Сковороди «засвідчує інтелектуалізм» та є провідним складником його стилю, що виявляється в афористичності, діалогізмі, полілогічності, контрастності, філософічності та науковості [10, с. 50–51].

Постановка завдання – виокремити й охарактеризувати структурні та мовностильові особливості епістолярію найосвіченішого українця XVIII століття Григорія Сковороди до свого учня Михайла Ковалинського.

Виклад основного матеріалу. Листи Григорія Сковороди вперше мовою оригіналу без перекладу були надруковані Д. Баглієм у виданні 1894 р., де були вміщені майже всі латинські листи до М. Ковалинського, зокрема 77 листів. Серед адресатів були І. Базилевич (ректор Харківського колегіуму), Я. Долганський (художник з міста Острозька на Воронезьчині), Ф. Жебоклицького (особу встановити не вдалося), В. Зембровський (поміщик), І. Єрмолов (харківський купець), А. Карпов (найбагатший харківський купець), К. Ляшевський (ігумена Троїце-Сергієвої лаври), В. Максимович (особу встановити не вдалося), П. Пискунівський (харківський аптекар), Я. Правицький (учень Харківського колегіуму), О. Сошальського (брат А. Сошальського), С. Тевяшова (воронезький поміщик), Є. Урюпін (харківський купець) та інші.

За жанровим наповненням епістолярна спадщина різноманітна – офіційно-ділова, навчальна, повчальна. Листи Григорій Сковорода писав латиною з вкрапленням грецьких слів та висловів, а також українською старокнижною мовою.

Листи до Михайла Ковалинського написані в традиціях Просвітництва, коли філософи, ритори, письменники проводили «наукові дискусії у формі листування, повчальні бесіди зі своїми учнями й послідовниками» [7, с. 296] та переважно мають класичну композиційно-структурну побудову: складаються з трьох частин (зачин, основна частина і завершальна). Початкові формули-звертання побудовані за такими моделями:

1) двокомпонентні: *Здрастуй, друже!* [12, с. 407]; *Найдорожчий Михайле!* [12, с. 341; с. 430; с. 431], *Здрастуй, друже!* [12, с. 407]; *Ἐράσμιε Μιχαήλ* (грец. Любий Михайле) [12, с. 399]; *Найжаданіший Михайле!* [12, с. 412];

2) трикомпонентні: *Любезний друже Михайле* [12, с. 451]; *Найжаданіший мій Михайле* [12, с. 403; с. 410]; *Найжаданіший друже Михайле* [12, с. 395];

3) чотирикомпонентні: *Найдорогоцінніший друже мій Михайле* [12, с. 420], *Мій найдорожчий Михайле, здрастуй!* [12, с. 400]; *Мир тобі, мій брате* [12, с. 413]; *Здрастуй, скарбе софістичних перлин!* [12, с. 424];

4) п'ятикомпонентні: *здрастуй, мій скарбе! Найдорогоцінніший Михайле!* [12, с. 436]; *Мій Михайле, радій в господі!* [12, с. 397];

5) шестикомпонентні: *Здрастуй, найдорожчий мені ζωον* (з грец. *істото*), *наймиліший Михайле!* [12, с. 398]; *Здрастуй, мій найсолодіший любителю муз, Михайле!* [12, с. 415]. *Здрастуй, Михайле, друже еллінів і любителю муз!* [13, лист 9]. Аналіз зачинів показує, що в листуванні Сковороди до Михайла Ковалинського переважають поширені шестикомпонентні моделі, проте в поодиноких листах вони відсутні. Так, наприклад, лист від 1 грудня 1762 р. містить лише епіграф з Біблії «*Блаженні ваші очі, що бачать, і вуха, що чують* (Мат[фей], гл. 13)», який зумовлює подальше внутрішньотекстове наповнення [13, лист 21].

Зазвичай «епістолярне прощання вміщує формулу прощання, поєднану нерідко з побажанням чи звертанням, що засвідчує прихильність адресанта до адресата і власне підпис» [1, с. 357]. Формула прощання в листах до Михайла Ковалинського переважно починаються компонентом *бувай здоров*: «*Бувай здоров!*» [12, с. 408] та переважно супроводжується звертанням до адресата: «*Бувай здоров, мій любителю муз! Тим часом з великим нетерпінням жду твого листа*» [12, с. 400]; «*Бувай здоров, найдорожчий!*» [12, с. 410]; «*Бувай здоров, мій Михайле!*» [12, с. 414]; «*Але бувай здоров, мій найдорожчий!*» [12, с. 430]; «*Бувай здоров, альфо софіс-*

тів!» [13, лист 53] або «**Бувай здоров, нащадку Ісаака!**» [13, лист 21]. Зустрічаємо в листах формули прощання, які мають трикомпонентні частини: починаються компонентом **бувай здоров + звертання (поширене/непоширене) до адресата + побажання**: «**Бувай здоров, мій найдорожчий, і, наскільки можеш, намагайся віддалятися від страшно розбещеної черні!**» [12, с. 425]; «**Бувай здоров, вельми дорога мені голово, сполучай зміїну мудрість з голубиною простотою!**» [13, лист 12]; «**Бувай здоров, найдорожчий, і люби разом з добрими науками чесному, джерело всякої втіхи, і відплачуй нам любов'ю за нашу любов!**» [12, с. 411]; «**Бувай здоров, найдорожчий, і будь моїм товаришем у боротьбі!**» [12, с. 429]. Побажання представлено імперативними формами: **відплачуй, будь, намагайся віддалятися, сполучай** та ін.. Крім того, зустрічаємо конструкції, які починаються лексемою **прощай**: «**Прощай, найдорожчий, і постарайся любити мене взаємно!**» [12, с. 406]. «**Прощай, найдорожчий!**» [13, лист 17]. Деякі листи до Михайла Ковалинського не мають формул прощання, наприклад: *вересень-жовтень 1762 р.* [12, с. 403]; *серпень-вересень 1762 р.* [12, с. 398]; *вересень 1762 р.* [12, с. 399].

Підпис автора листа має також кілька моделей, зокрема:

1) двокомпонентні: «*Григорій Сковорода*» [12, с. 453];

2) трикомпонентні: «*Твій Григорій Савич*» [12, с. 411; с. 431];

3) чотирикомпонентні: «*Твій друг Григорій Сковорода*» [12, с. 398]; «*Осел від софістів Григорій*» [12, с. 425];

4) п'ятикомпонентні: «*Твій новий друг Григорій Сковорода*» [12, с. 397]; «*Вельми люблячий тебе Григорій Савич*» [12, с. 399]; «*До тебе вельми прихильний Григорій Сковорода*» [12, с. 410]; «*Вельми відданий тобі Григорій Савич*» [12, с. 431]; «*Твій в господі Григорій Сковорода*» [12, с. 430]; «*Весь твій в господі Григорій Сковорода*» [12, с. 414]; «*Осел серед софістів Григорій*» [13, лист 53];

5) шестикомпонентні та більше: «*До тебе вельми прихильний Григорій Савич*» [12, с. 410]; «*Твій друг и брат, слуга и раб Григорій Варсава Сковорода – Данил Мейнгард*» [12, с. 451]. Варто звернути увагу на підпис Григорія Сковороди в листах до Михайла Ковалинського – Данил Мейнгард. Це псевдонім, який поет-філософ почав використовувати з 1775 р., коли Михайло Ковалинський розповів про своє знайомство із швейцарським мислителем та про те, що виявив багато спільного в поглядах і способі життя Мейнгарда й Сковороди.

Деякі листи до Михайла Ковалинського мають тільки зачин грецькою мовою Χαῖρε, ἑράσμιέ μου τέττιξ, καὶ φίλτατε μύρμηξ! Μιχαήλ φιλόμουσε! (*Здоров, любима моя цикада і найдорожча мурашко! Михайле, любителю муз!* [13, лист 57]; а деякі – повне обрамлення: зачин та власний підпис написані грецькою мовою, наприклад текст, що датований кінець березня – початок квітня 1763 р [12, с. 416]: **зачин** Κήδιστέ μου ὦ Μιχαήλ, Χάριν εὐχομαι σοί ἔν τῷ κυρίῳ ἡμῶν! (*Найдорожчий мій Михайле, молюся про ласку для тебе в господа нашого!*) Vale, ὦ κήδιστε, καὶ ἡμᾶς ἀντιφίλει! (*Бувай здоров, о дорогий, і відплачуй мені за любов любов'ю!*); **власне підпис** Σὸς Γρ[ηγόριος] Σ[αββίν]. (*Твій Григорій Савич*) [13, лист 42]. Уведення грецької мови в епістолярій до Михайла Ковалинського зумовлено прагненням учителя-філософа заохотити свого учня до вивчення грецької мови, оскільки тому було «не дозволено офіційно вивчати грецьку мову» (що вказано в листі за серпень-вересень 1762 р.) [12, с. 397].

Щоб декодувати інформацію, висловлену автором, як у текстах художнього стилю, так й епістолярного «необхідно виявити підтекст, систему авторських прийомів вираження смислу, з'ясувати естетику образності» [16, с. 187]. Лінгвостилістичний аналіз епістолярію Григорія Сковороди до Михайла Ковалинського дав можливість визначити найвиразніші мовностильові особливості **основної частини** листа, що містить розповіді, міркування, конкретні пропозиції, завдання, прохання.

По-перше, варто звернути увагу на **цитатність** як основу мовомислення поета-філософа та текстотворчий елемент його епістолярію, оскільки «кожен текст чи витвір мистецтва репрезентує завжди позатекстову реальність, яка сприймається відповідно до підготовленості реципієнта, до його загальнокультурного рівня» [16, с. 188]: «*Я ніколи не перестану переконувати тебе, щоб ти присвятив себе не вульгарним музам, а прекрасним ділам, які зневажає юрба, тим книгам, яких, як каже Муре, «рідко хто бере в руки». А для заохоти не можу не скористатися такими словами нашого Еразма: «Пам'ятай, що ніщо не минає так швидко, як юність». Хай також завжди живе в твоїй душі і такий вислів Плінія: «Втрачений той час, який ти не використав на навчання»* [12, с. 412]. Неперекладні латинськомовні та грецькомовні висловлення в листах до Михайла Ковалинського, звучать природно, вмотивовано, відповідно до традиційної освіти того часу, де вагому роль відводили знанням латинської та грецької мов, наприклад: «*Нагоду*

до написання цього вірша дав сьогоднішній день во святих отця нашого **Іоанна Златоуста**; надсилаю тобі в подарунок такий його золотий вислів: *Οὐδέν ἤμᾶς οὕτως εὐφραίνειν οἴοθεν Α, ὡς τὸ συνείδός καθαρόν καί ἑλλίδες ἀγαθαί.* – «**Ніщо звичайно не приносить нам такої радості, як чиста совість і добрі сподівання**» [13, лист 17]. Більшість листів до Михайла Ковалинського, хоча написані латиною, пересипані грецькомовними цитатами. Наприклад, у листі за 9 липня 1762 р. поет-філософ наводить п'ять благочестивих сентенцій для свого учня:

1. Κάλλιστον ἐφόδιον ἐν τῷ γήρατι ἡ σοφία. – «Найкращий путівник в старості – це *мудрість*», або παιδεία, тобто наука, бо людину в старості залишає все, крім науки.

2. Σεμνός ἐρός ἀρετῆς – «Прекрасна і велична любов до чесноти». Бо не можна не поважати того, у кому вбачаєш оселю чесноти; адже де любов до чесноти, там повинна бути гідність.

3. Φίλους ἔχων νομίζε θησαυρούς ἔχειν. – «Маючи друзів, вважай, що ти володієш скарбом». Ніщо, каже, Сенека, так не радує, як вірна дружба.

4. Χαλεπά τά καλά. – «Прекрасне важке» [12, с. 396].

За свідченнями сучасників, Григорій Сковорода «говорив у житті простою розмовною українською мовою, добре знав український фольклор і життя всіх сфер суспільства», але світогляд богослова «не дав можливості відірватися в літературній творчості від церковнослов'янщини, «греки й латини», перейти на просту українську мову» [9, с. 66]. Так, у листі (лютий-початок березня 1763 р.) до Михайла Ковалинського учитель-філософ серед засобів досягнення чеснот (віри, надії, любові) називає, зокрема грецьку та римську літератури, а відповідно їй визначені мови, оскільки ці тексти треба було читати в оригіналі: «*Чи хочеш досягти? Для цього потрібні підстави, які ви називаєте засобами. Які ж засоби? Вони такі: знання грецької і римської літератури, яке дається нічними заняттями (я тобі уже називаю засіб засобу), втеча від юрби і мирських справ, зневага до багатства, піст і помірність...*» [12, с. 414]. Епістолярій Григорія Сковорода до свого учня Михайла Ковалинського навантажений семантично різнотипними **цита-тами-знаками**. До них належать «власні імена або цитатні імена», що є своєрідним функціонально-стилістичним кодом, який «засвідчує зорієнтованість авторського мовомислення на універсум попередньої національної і світової, вербальної та невербальної культури» [14, с. 141]: **Арістотель** (давньогрецький ритор, науковець-

ециклопедист); **Боецій** (римський державний діяч); **Горацій** (поет «золотого віку» римської літератури); **Демостен** (старогрецький оратор і політичний діяч); **Демонакт** (давньогрецький філософ-мораліст); **Ісократ** (афінський оратор, публіцист); **Мелантій** (грецький філософ); **Мойсей** (іудейський пророк); **Платон** (грецький філософ); **Плутарх** (давньогрецький письменник, історик, філософ-мораліст); **Крез** (останній цар провінції Лідії, якого вважали найбагатшою людиною свого часу, стало символом багатства); «не заздрю **Юліям**» (тобто славі, подібній до тієї, якої досяг **Юлій Цезар** – диктатор Стародавнього Риму); **Корінф** (місто-держава у Стародавній Греції); **Троя** (стародавнє місто); **Карфаген** (місто, зруйноване римськими військами); **Гелікон** (гора в Греції, на якій, за міфами жили музи); **Камени** (у римській міфології богині мистецтва та наук); «сьогодні ми живемо життям **Кроноса**» – у грецькій міфології титан, втілював абсолютний і абстрактний час [13, лист 67]; **Тартар** (у грецькій міфології підземне царство). Наприклад, лист від 27 січня 1763 р. пересипаний цитатами-знаками: від початку «*Оскільки тепер мені нічого тобі сказати, то через моє посередництво з тобою буде розмовляти наш **Плутарх** – муж, сповнений віри і чесноті, найвидатніший з тих, хто присвятив себе благородним **Музам**, цим чарівним **Каменам** (музам) і небесному **Гелікону**» до завершення «*Я зневажаю **Крезів**, не заздрю **Юліям**, байдужий до **Демосфенів**, жалію багатих: хай володіють собі, чим хочуть*» [12, с. 410–411]. Саме такі образи «вербалізовані у форматі знаків-вказівок» [14, с. 140] є рисами традиційної книжності, зокрема античної риторички, поезики, церковнослов'янської гомілетики, дозволяють зрозуміти світогляд Григорія Сковорода як богослова, філософа, учителя-літератора.*

По-друге, насиченість текстів риторичними тропами і фігурами. В епістолярії Григорія Сковорода відзначаємо, що мовостиль автора «позначений характерними рисами українського бароко, зокрема риторизмом» [9, с. 67]. Серед таких стилістичних фігур виокремлюємо **риторичні питання**, які переважно не потребують відповіді, проте більшість листів будуються за принципом діалогу **питання-відповідь**: «*З ким тобі підтримувати відносини? – питаєш ти. Пхе! З хорошими, – відповідаю я коротко. А з хороших лише з тими, до кого в тайниках серця ти по натурі схильний*» [12, с. 407]. У листі (вересня – жовтень 1762 р.) читаємо: «**Що є філософія? Відповідь: перебувати на самоті з собою, з собою уміти вести розмову**»

[12, с. 401]. Емоційно-експресивне навантаження в листах створюється чергуванням речень з риторичними окликами та риторичними питаннями: *«О, справді пекельна змія! Це посланці сатани, прикриті людським образом. Я сам зазнав на собі укусів шести або семи таких отруйних гадюк. Який злий геній скеровує їх на прості серця? Що в них спільного з людьми щирими, які не знають і не мають ніяких хитрощів? Що спільного, питаю я, у рака зі змією? Діаметрально, як кажуть, протилежні вони такого роду натурам і нападають на них, як вовки, безсумнівно, заради вигоди»* [13, лист 12].

Основний виклад листів насичений антитезами, оксиморонами, порівняннями, ампліфікаційними рядами, паралелізмами, що зумовлено прагненням «зрозуміти і розкрити людську душу, сповнену протилежностей» [9, с. 67]. Спостерегаємо антитези, що *позначають абстрактні поняття*: живий – мертвий; життя – смерть, сміх – плач, щастя – горе; що *позначають релігійні поняття*: праведний-грішний. Наприклад: *«Адже плачемо ми чи сміємося, займаємося серйозними справами чи бавимося – все робимо для нашого господя, для якого ми вмираємо і живемо та ін.»* [13, лист 9]; *«Так всяка чеснота і всяке благо спочатку уявляються гіркими, а під кінець стають солодшими»* [12, с. 412]; *«Тому хай вони прирікають себе, якщо хочуть, на вічну смерть, а нас – на вічне життя»* [13, лист 63]; *«Ігумен помер, народ метушиться, плачучи; я сміюся і разом з тим плачу в душі. Сміюся з людської глупоти, її ж оплакую»* [12, с. 426]. Безперечно, такими антитезами Григорій Сковорода створює контрастні образи, що ґрунтується на протиставленні понять, метафізичних оцінок зображуваного, підкреслюючи полемічно загострене мовомислення автора цих рядків. Крім того, до виразних індивідуально-авторських експресивних засобів належить **оксиморон**, який побудований на логічній несумісності, відношенні протиріччя між його компонентами. Власне, за допомогою таких образних висловів учитель-наставник передає суперечності описуваних понять, діалектику самого життя та дає характеризувальну оцінку певним особам: *«Спіши повільно»* [13, лист 69]; *«перші місця займають пустомудрі»* [13, лист 62]; *«слідуй не порожнім хитромудроцям софістів»*; душа, *«яка мовчки веде бесіду сама з собою»* [13, лист 8]. **Перифрази** дають змогу в емоційно-експресивній формі виявити ставлення автора до зображуваного: *«досвід – наставник дурнів»* [12, с. 420], до осіб уже визначених: *«Я прямо став*

міркувати таким чином: переяславські миші були причиною того, що мене викинули з великими неприємностями із семінарії» [13, лист 68]. **Порівняння** в епістолярії Григорія Сковорода слугують для виділення суттєвої ознаки описуваного явища, предмета. Виокремлюємо такі граматичні вираження цієї фігури:

1) **порівняльний зворот, що вводиться сполучниками як, мов, ніби, нібито, немовбито** та ін.: *«Манна? Що це таке? Юрба сприймає це, як осел звуку ліри»* [13, лист 21]; *«Можливо, поета так само легко зрозуміти, як мавпу, коли вона розповідає»* [13, лист 65]. *Наш Яшко вже сміється і бавиться, ніби ластівка, провіщаючи весну* [13, лист 36]. Зауважимо, що зоосимволіка в порівняльних конструкціях допомагає глибше пізнати вияви авторського світосприйняття та світорозуміння;

2) **підрядним реченням**: *«коли тебе запрошували до панського двору, коли ти мало не зробився викладачем німецької мови, – як тоді, повторюю, я обурювався? Так буває, коли в левиці відбирають її малят або в чадолубивої жінки віднімають її дитину»* [12, с. 437]; *«найлютіший звір звичайно завжди слідує за благородними вчинками, як дим слідує за вогнем»* [13, лист 66];

3) **порівняльно-приєднувальні конструкції, побудовані за принципом образної аналогії**: *«як черевик і ступня не обернені в різні сторони, так і нахил душі створює відповідне собі життя»* [13, лист 73];

4) **речення порівняльні структури, в яких об'єкт порівняння охоплює всю предикативну частину**: *«Наше християнське життя – це "військова" служба»* [13, лист 64]; *«Що смерть духовна – нещастя, ...»* [12, с. 425]; *«досвід – наставник дурнів»* [13, лист 47];

5) **вводиться конструкцією подібно до**: *«коли душа вільна і відречена від усього, подібно до дельфіна мчить»* [13, лист 8].

Як зазначає Л.І. Мацько, «хоч і заявляв Сковорода, що істина має просту мову, сам же широко використовував фігуральні вирази, метафоричні конструкції, символи, майже весь арсенал поширених тоді у світській і духовній культурі прийомів у засобів красномовства (епітетів, антифраз, перифраз, ампліфикацій, асонансів та ін.)», що було викликане прагненням «зрозуміти й розкрити людську душу, сповнену протилежностей, та прекрасний і болісно трагічний світ навколо» [9, с. 67]. Так, у листі, написаному 15 лютого 1763 р., Григорій Сковорода висловлює надзвичайно глибоко думку про людську сутність, поєднуючи з цією метою кілька риторичних прийомів:

метафоричні образи + порівняння + антитезу + символізм + риторичний оклик: «Лише тепер я пізнаю, що ти не з породи шулік, але від крові благородних орлів, які линуть до вищого і, зневажаючи кажанів з їх любов'ю до темноти, злітають до сонця. О, якщо б цей голос я частіше від тебе чув!» [13, лист 31]. Загалом вміння використовувати риторичні тропи та фігури було сформовано в Григорія Сковороди вимогами класичної освіти. Наприклад, у курсі поезики «Сад поетичний» М. Довгалевського визначено дев'ять фігур, які творяться додаванням слів: «повторення, антистрофа, подвоєння, поліптон, повторення на початку і в кінці речення, синонімія, метонімія, полісиндетон і градація», а фігур думки «налічується двадцять шість: запитання, несподівана відповідь, відповідь собі самому, упередження, поправка, вагання, звернення до слухачів, прозопопея, апострофа, гіпотилосис, апосіопеза, етопея, емфаза, затримка, пропущення, ораторська свобода, уступка, іронія, розчленування, передача на чийсь розсуд, заклинання, побажання, прокляття, епіфонема і вигук» [17, с. 125]. Це вказана лише невелика частина фігур з курсів поезики та риторики, які треба було розрізняти й вправно застосовувати на практиці.

По-третє, образність та повчальність основної частини листів до Михайла Ковалинського створюється фразеологізмами античного та біблійного походження, приказками, прислів'ями, афоризмами, що підтверджують слушність думки.

• **Фразеологізмами античного та біблійного походження:** «Прійми сію мою лепту. Читай. Мудрствуй» [12, с. 448] – цей біблійний вислів уживається («лепта вдовиці», «внести свою лепту», «лепта»), коли «йдеться про чийсь внесок – кількісно малий, але великий за своєю моральною цінністю; чийсь посильний внесок» [5, с. 242]. Зустрічаємо в листах два фразеологізми, коли другий розгортає, уточнює зміст першого. Фразеологізм *біла ворона* – «той, хто виділяється серед інших чимсь незвичайним, зовсім не схожий на інших» [15, с. 145–146] доповнено сталим висловом *ліхтар Діогена* – «спосіб шукання істини, шукання серед зіпсованого суспільства справжньої людини», що постав з історії, описаної письменником III ст. н.е. Діогеном Лаертським у творі «Життя, учення і думки знаменитих філософів» про те, що грецький філософ Діоген із Сінопа (IV ст. до н. е.) одного разу засвітив вдень ліхтар і, ходячи з ним по вулицях, говорив: «Я шукаю людину» [11]: «Істинно добра людина, тобто християнин, трапляється рідше від білої ворони. Щоб знайти таку людину, тобі потрібно

буде багато ліхтарів Діогена» [12, с. 407]. У листі від 15 лютого 1763 р. Григорій Сковорода, роздумуючи над питаннями, що є християнська любов, використовує в сильній, завершальній, позиції фразеологізм *а каї о*: «Хіба не мертвою є душа, позбавлена істинної любові, тобто бога? Хіба всі дарунки, навіть ангельська мова, не є ніщо без любові? Що дає основу? – Любов. Що творить? – Любов. Що зберігає? – Любов, любов. Що дає насолоду? – Любов, любов, початок, середина і кінець, альфа і омега. Завершу коротко: від тебе початок, у тобі ж і кінець» [13, лист 32]. Наведений фрагмент показує поета-філософа як майстра ораторського мистецтва, який вибудовує текст лексико-синтаксичними засобами: риторичними питаннями, лексико-семантичними повторами (лексеми *любов*), ритмомелодикою, підкреслюючи ефект високого ораторського стилю з його висхідними й спадними інтонаційними зламами, висновковою частиною («Завершу коротко: від тебе початок, у тобі ж і кінець»). У листі (26–27 жовтня 1763 р.) до Михайла Ковалинського використовує фразеологізм *О tempora, o mores!*, що з в перекладі з латини звучить: «О часи! О звичай!» [12, с. 426]. Цей вислів уживав у своїх промовах римський оратор і політичний діяч Цицерон (106–43 до н.е.). Григорій Сковорода в листі до свого учня описує неблагочестиву поведінку духовництва в храмі, зокрема в ставленні до смерті ігумена та висловлює велике здивування з приводу падіння моралі: «*О tempora, o mores!*».

• **Приказки, прислів'я**, які Григорій Сковорода наводить у листах, часто переходить у роздуми з морально-етичного питань сутності людського буття, наприклад: «Отже, за прислів'ям: «де в кого болить, там він і руку держить», – скупий безперервно думає про гроші, купець – про товари, орач – про волів, воїн – про зброю, – коротше, що в кого болить чи радує, те є в кожного в голові і на язичі» [12, с. 416]. У прикладі спостерігаємо використання анепіфори – своєрідного кільцевого обрамлення думки: починає філософ з прислів'я і завершує ним, проте в трансформованому вигляді.

• Повчальні настанови Григорій Сковорода дає Михайлові Ковалинському через давні афоризми «До того ж існує древній афоризм: «Бери вершину і матимеш середину» [13, лист 52]. Природно, що тексти, які мають міркувальний та повчальний характер, пронизані стилістично маркованими елементами, що виявляються в модальній семантиці прохання й наказовості (*бери, подбай, напиши, прийми, перекладай, уникай, позбав,*

тікай, збережи, піднось, шукай, слухай, вислухай, обдумай, думай і вирішуй, прийми та ін.) та реалізуються у відповідних синтаксичних структурах: «*пильнуй чистоту своєї душі*» [12, с. 431]; «*сполучай зміну мудрість з голубиною простою!*» [13, лист 12]; «*склади для мене три або чотири віршики і перешли їх мені*» [13, лист 5]; «*напиши в листі-відповіді, яка твоя думка*» [12, с. 414]; «*Шукай в теперішньому житті тільки царства божого, піклуйся і дбай тільки про доброту і мудрість*» [12, лист 22].

• **Сентенції.** В епістолярії Григорія Сковороди пізнавальним стрижнем є використання висловів повчального змісту із зазначенням автора, особливо філософ опирається на думки Платона: «*Світ – це загорожа для дурнів і балаган пороків, як співає наш Палінгеній*» [12, с. 407]; «*...і одно висловлювання Платона, на яке я нещодавно натрапив і яке я радо тобі повідомляю. Це така сентенція: «Для мене немає нічого важливішого, ніж бути чи стати кращим»*» [13, лист 22]; «*Бо якщо ти добре посіси в теперішньому, то добре пожнеш у майбутньому, і ніхто з тих, хто придбав святі звичаї, не буде позбавлений у старості своїх заощаджень. Сюди відноситься і одно висловлювання Платона, на яке я нещодавно натрапив і яке я радо тобі повідомляю. Це така сентенція: «Для мене немає нічого важливішого, ніж бути чи стати кращим»*» [13, лист 22].

• **Власний вислів, що став афоризмом + афоризми відомих діячів.** Аналіз міркувань, висловлених у кореспонденції, підтверджують тезу Г.С. Мазохи, що такі «листи могли стати для митця майстернею, сповідальнею, навіть чернеткою наступного твору <...>, адже для письменника роздуми з пером в руці – це спосіб існування» [6, с. 41]. Наприклад, лист від 7 лютого 1763 р. наповнений роздумами про час та настановами про його використання: «*Найжаданіший Михайле! Тому що з усіх втрат втрата часу найтяжча, то навіть одна мить цих ангельських днів така цінна, що перевищує все, що ми маємо, навіть себе самого настільки, наскільки час перевищує все, чим ми володіємо*» [12, с. 412], а завершує свої настанови ампліфікованими рядами афоризмів, зокрема зі збірки висловлювань Еразма Роттердамського та Плінія – давньоримського державного діяча, письменника, оратора: «*Я ніколи не перестану переконувати тебе, щоб ти присвятив себе не вульгарним музам, а прекрасним ділам, які зневажає юрба, тим книгам, яких, як каже Муре, «рідко хто бере в руки». А для захоплення не можу не скористатися*

такими словами нашого Еразма: «Пам'ятай, що ніщо не минає так швидко, як юність». Хай також завжди живе в твоїй душі і такий вислів Плінія: «Втрачений той час, який ти не використав на навчання» [12, с. 412]. Пізнавальною сферою для Григорія Сковороди є слово-образ **ЧАС** як філософська категорія, що наскрізно проходить у листуванні до Михайла Ковалинського. Лексико-семантичними маркерами, що передають номінацію часу, є різні частини мови (іменники, прислівники, дієслова) та сполуки (прикметник+іменник; дієслово+іменник: числівник+іменник; іменник+іменник): *раненько; година; днина; дні і ночі; рік; старіє; майбутнє; сучасне; минулі роки; раніше сходу сонця; лови час; одно літо; підсумок часу; втрачений час.* Осмислення цінності категорії часу переходить у філософські роздуми-настанови: «*...де ціна витраченого часу? Звертаючись до самого себе з такими словами, я почав підводити підсумок часу: коли, для скількох, на які дурниці я витрачав рік, дорожчу за все. <...>. На майбутнє ми надіємося, сучасним нехтуємо: ми прагнемо до того, чого немає, нехтуємо тим, що є, так ніби те, що минає, може вернутись назад або напевно мусить здійснитися сподіване. <...>. О, якщо б, мій Михайле, ми так використовували час, щоб у збентеженні потім не молили даремно про те, про що дурні звичайно голосять: О, якщо б Юпітер повернув мені минулі роки! Правильно використав час той, хто пізнав, чого треба уникати і чого домагатися*». Зауважимо, що концепт **ЧАС** знаходить своє продовження у творчості Тараса Шевченка [4, с. 141–147] та Ліни Костенко [3, с. 187–200].

У листах спостерігаємо як мовно-естетичні знаки світової культури перегукуються з українськими: «*Та ба! як мало цікад, хоч всюди повно ослів, що люблять каламутну воду і не п'ють, як говорить твій Аристотель, поки не скаламутять води*» [13, лист 57] // український варіант «*ловити рибку в каламутній воді*» ірон. – використовувати будь-які обставини, всіляко хитрувати для власної вигоди, намагаючись приховувати свої дії [15, с. 444]. З цього погляду цікавим є лист № 46 Григорія Сковороди до Михайла Ковалинського, у якому обговорюються особливості перекладу фразеологізму «*абы ся курило*» на латинську мову, а тому філософ звертається до учня «*найщасливіший філолог! Михайле, здрастуй!*». Основою листа є опис значень фразеологізму та підбір синонімічного ряду: «*Наше прислів'я твердить, що досить диму, хоч би до вогню справа*

*не дійшла. Таким чином, і тут тінь – замість тіла, знак – замість речі. Але ось тобі прислів'я **dicis gratia, як кажуть – для виду, ти б сказав: dicationis gratia – для показу, – коли що-небудь робиться нашвидкуруч, – спосіб висловлення у нещирих виконавців релігійних обрядів, які часто в храмі жертвують богам не те, що гідне його, а тільки щоб мати знак, що вони принесли жертву. Перекладай так: [аби то для слави] та ін. Латинською мовою можна сказати **crasso filo – грубою ниткою. Безсумнівно, є прислів'я tenui filo – тонкою ниткою** [13, лист 46]. Можемо продовжити цікаві роздуми співрозмовників і запропонувати ще один український відповідник (фразеологізм-синонім) **про людське око**, що позначає «удавано, для створення, підтримання певного враження, потрібної думки про кого-, що-небудь» [15, с. 585].***

Висновки. Отже, епістолярна спадщина Григорія Сковороди, зокрема кореспонденція

до Михайла Ковалинського, допомагає глибше пізнати світогляд письменника-мислителя, еволюцію його поглядів, естетичні уподобання. Приватні листи до свого учня написані у формі листа-міркування, листа-настанови, листа-розмови та пронизані інтертекстуальними елементами: від цитатних імен до цитатних біблійних текстів, латинськомовних та грецькомовних цитат. Вони показують не тільки глибокі знання вченого-літератора, богослова в різних аспектах, зокрема літературі, риторичній, поетичній культурі, а й спонукають до роздумів. Невимушена дружня розмова з Михайлом Ковалинським майстерно пересипана риторичними тропами, фігурами, фразеологізмами, сентенціями. Крім того, багато листів Григорія Сковороди містять поетичні тексти (власні та перекладні), тому особливості поєднання їх з основною частиною листа, тематичне спрямування та стилістичне навантаження потребує детальнішого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ: Рідна мова, 1998. 475 с.
2. Гнатюк Л.Г. Чому вивчення мови Григорія Сковороди актуальне для українців в XXI столітті. *Дивослово*. 2013. № 5. С. 51–56.
3. Єрмоленко С.Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України. 2009. 352 с.
4. Єрмоленко С.Я., Вокальчук Г.М., Ганжа А.Ю, Гнатюк Л.П., Сютя Г.М. Територія мови Тараса Шевченка. Київ. 2016. 348 с.
5. Коваль А.П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Наукова думка, 2001. 312 с.
6. Мазоха Г.С. Епістолярна спадщина Григорія Сковороди в контексті європейської епістолярної традиції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія. Мовознавство*. № 36. Т. 1. 2018. С. 41-45.
7. Мацько Л.І. Українська мова в освітньому просторі. Київ : Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. 607 с.
8. Мацько Л.І., О.М. Сидоренко, О.М. Мацько Стилїстика української мови. Київ : Вища школа, 2005. 462 с.
9. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика. Київ: Вища школа, 2006. 311 с.
10. Петрова Озель Л.П. Григорій Сковорода: Мовотворчість письменника-інтелектуаліста (До 300-річчя від дня народження мислителя, педагога, перекладача, музиканта). *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 25. Т. 1. С. 46–51.
11. Словопедія. Крилаті вислови. Ліхтар Діогена. URL: <http://slovopedia.org.ua/33/53403/33008.html>
12. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ : Наукова думка, 1983. 542 с.
13. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. Київ, 1973. Т. 2. С. 218–288. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov211.htm>
14. Сютя Г.М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ, 2017. 384 с.
15. Фразеологічний словник української мови: У 2-х книгах. Київ : Наукова думка, 1993. 980 с.
16. Цівун Н.М. Декодування тексту як основа лінгвістичного аналізу. *Філологічні науки*. 2013. Книга 2. С. 187–190. URL: <http://surl.li/ectwz>
17. Цівун Н.М. Стилїстичні фігури в поетиках та риториках викладачів Києво-Могилянської академії XVII–XVIII століть. *Система і структура східнослов'янських мов: До 200-річчя з дня народження В.І. Даля*. Київ. 2001. С. 121–126. URL: <http://surl.li/eimtw>

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'276.6:633.88

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.11>

МЕХАНІЗМ ТА ДЖЕРЕЛА МЕТАФОРИЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГАЛУЗІ «ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ»

MECHANISM AND SOURCES OF METAPHORIZATION IN THE ENGLISH LANGUAGE TERMINOLOGY IN THE SPERE OF MEDICINAL PLANTS

Віт Н.П.,

*orcid.org/0009-0008-0004-6443**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Віт Ю.В.,

*orcid.org/0000-0002-3840-5666**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Стаття присвячена вивченню механізмів та джерел метафоризації англійськомовних термінів галузі «Лікувальні рослини». Виявлено, що формування метафоричних номінацій відбувається на основі асоціативних зв'язків, зіставлення відмінних ознак лікарських рослин з відомими ознаками людини, живих істот, предметів побуту, назви яких використовуються при створенні термінів. Звертаючись до метафори в процесі термінотворення, ми тим самим усвідомлено виражаємо засобами мови різні асоціативні зв'язки між поняттями і предметами.

Основними асоціативними способами формування англійськомовних термінів галузі «Лікарські рослини» є аналогія за зовнішньою схожістю, функцією, місцем розташування. Найбільш чисельними є терміни, утворені за аналогією зовнішніх ознак. Метафоричні терміни, що утворені за аналогією (схожістю) функції та терміни, що утворені за аналогією з місцем розташування не є чисельними. Аналіз виокремленого методом суцільної вибірки матеріалу загальною кількістю 76 терміноодиниць уможливив виявити три групи метафоричних термінів: антропоморфні, зоосемічні та побутові метафори. Розглянуто джерела метафоризації. До слів-джерел метафоричних антропоморфних утворень належать: власні імена, біблейські імена та імена міфологічних героїв, назви органів і частин тіла людини і назви, що вказують на стан людини. Зоосемізмами представлені термінами, утвореними за аналогією з зовнішністю представників фауни та їх частин тіла. Джерелами метафоризації виступають назви ссавців, птахів, плазунів. «Побутова» метафора представлена терміноодиницями, що утворені за аналогією з назвами одягу і його елементів та назвами домашнього побуту. У процесах номінації відбито співвідношення і взаємодію трьох сутностей: слова, поняття і предмету. Множинність способів номінації фіксує різноманіття точок зору на денотат.

Ключові слова: метафоричний термін, термінотворення, джерела і механізм метафоризації, лікарські рослини.

The article deals with the study of the mechanisms and sources of metaphORIZATION of the English-language terminology in the sphere of "Medicinal plants". It has been found that the formation of metaphorical nominations is based on the comparison of the distinctive features of medicinal plants with familiar features of people, living beings, household items. Turning to metaphor in the process of term formation, we thereby consciously express various associative connections between concepts and objects through the means of the language. The basic associative methods of forming English-language terms in the field of "Medicinal plants" are analogies based on external similarity, function and location. The most numerous are the terms formed by the similarity of external appearance. Metaphorical terms formed by analogy by function and by analogy by location are scarce. The analysis of the material singled out by the continuous sampling method with a total number of 76 terms made it possible to identify three groups of metaphorical terms: anthropomorphic, zoosemic and household metaphors.

Sources of metaphORIZATION have been considered. Source words of metaphorical anthropomorphic terms include: proper names, biblical names and names of mythological heroes, names of organs and parts of the human body, and names indicating the state of a person.

Zooseisms are represented by terms formed by analogy with the appearance of representatives of the fauna and their body parts, with the sources of metaphORIZATION being names of mammals, birds, and reptiles.

The "household" metaphor is represented by the terms formed by analogy with the names of clothing and their elements and the names of household items.

The process of nomination reflected the relationship and interaction of three entities: word, concept and subject. The multiplicity of nomination methods captures the diversity of viewpoints on the denotation.

Key words: metaphorical term, term formation, sources and mechanism of metaphORIZATION, medicinal plants.

Постановка проблеми. Терміни – необхідна умова розвитку людського знання. Евристична роль терміна як невід’ємного елемента конкретної терміносистеми полягає насамперед у тому, що він є інструментом професійно-наукової діяльності. Одним із продуктивних засобів утворення термінів завжди була асоціативна метафорика. Аналогія, що лежить в основі метафори, становить суть будь-якого пояснення, у чому власне і полягає дефінітивна суть терміна. В даний час метафора продовжує стимулювати науковий інтерес. Дослідження природи і функцій метафори не обмежуються матеріалом художніх текстів; також вивчаються метафоричні тенденції в мові науки, теорії аргументації, когнітології. У лінгвістичній науці накопичений багатий дослідницький матеріал щодо специфіки механізмів і функцій метафори (М. Блек, Дж. Лакофф, М. Джонсон, Х. Ортега-і-Гассет, М. Тернер, Р. Гіббс, Дж. Грейді, Е. Кіттей, С. А. Жаботинська та ін.). Вплив метафори на становлення і розвиток термінології англійської мови обумовлений насамперед її когнітивними можливостями.

Останнім часом погляд на природу і естетичну цінність метафори змінився. Метафора почала усвідомлюватися не просто як літературний прийом, а як прояв глибокого когнітивного процесу. Метафора виконує своєрідну функцію в ті моменти вербальної діяльності, коли загальноприйнята мова науки неспроможна освоїти щось нове. І тут комунікативна діяльність здійснюється, переважно, з урахуванням метафори. Метафора покриває лакуни у словнику найменувань. Увійшовши у професійну мову, метафора, однак, поступово втрачає свою образність, асоціативність і набуває строго термінологічного значення [3, с. 127].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на наявність значної кількості вітчизняних наукових робіт в сфері англійської термінології [1; 2; 4; 5; 7; 9], метафоричні терміни різних галузей, зокрема галузі «Лікувальні рослини» все ще потребують вивчення, що й визначає актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Пропонована стаття присвячена вивченню механізмів та джерел метафоризації англійських термінів галузі «Лікарські рослини». Мета роботи полягає у виявленні специфіки термінологічної метафоризації найменувань лікарських рослин.

Матеріалом дослідження стали 76 англійських метафоричних термінів галузі «Лікарські рослини», виділених методом суцільної вибірки із Словника фармакологічних термінів і інших підрозділів ботаніки (Hocking G.M. A diction-

ary of terms of pharmacognosy and other divisions of botany) [10].

Методи дослідження: метод суцільної вибірки, метод дефініційного аналізу, метод зіставного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Терміни – необхідна умова розвитку людського знання. Евристична роль терміна як невід’ємного елемента конкретної терміносистеми полягає насамперед у тому, що він є інструментом професійно-наукової діяльності. Одним із продуктивних засобів утворення термінів завжди служила асоціативна метафорика. Аналогія, що лежить в основі метафори, становить суть будь-якого пояснення, у чому власне і полягає дефінітивна суть терміна. Дослідження термінологічної системи як базового компонента наукового дискурсу є однією з найважливіших задач сучасної лінгвістики. Термінологію прийнято називати специфічним лексиконом мови науки. Метафоризація, як когнітивний процес, не лише допомагає формувати уявлення про той або інший об’єкт, вона також може зумовити весь стиль мислення про нього. Найважливіша роль в процесі концептуалізації знань і досвіду відводиться когнітивній (концептуальній) метафорі – фундаментальній властивості мислення, завдяки якій людина пізнає ідеальні і матеріальні форми буття.

Метафора виконує своєрідну функцію кванта спілкування в ті моменти вербальної діяльності, коли загальноприйнята мова науки не в змозі освоїти нове. У такі моменти комунікативна діяльність здійснюється, в основному, на метафоричному рівні [3, с. 128].

Отже, емпіричне освоєння світу відображено в мові через метафоричне мислення, що базується на універсальних, стереотипних або базисних поняттях. Базисні метафори, які на думку Е. Кассіра, сформовано ще у міфології, але з’являються впродовж руйнування міфологічного мислення, виконують у новій філософській системі моделюючу функцію. Вони не лише формують уявлення про об’єкт, але спрямовують спосіб мислення про нього. Базисні метафори покликані створювати аналогії та асоціації між різними системами понять. Вони долучають образ одного фрагменту дійсності до іншого її фрагменту та забезпечують його концептуалізацію за аналогією із вже створеною системою понять. Здатність метафори висвітлювати нові сторони змісту понять, відкривати нові семантичні пласти, що були раніше не помічені, зосереджує увагу адресата на сутність нового наукового явища [1, с. 219].

Як було виявлено в процесі дослідження, найбільш універсальним способом термінотворення за допомогою семантичного перенесення в системі «Лікарські рослини» є антропоморфна, зооморфна і побутова метафори.

Формування метафоричних номінацій відбувається на основі зіставлення, зближення відмінних ознак іменованих лікарських рослин з широко відомими ознаками людини, тварин, предметів побуту, назви яких і використовуються при утворенні термінів. Звертаючись до метафори в процесі термінотворення, ми тим самим усвідомлено виражаємо засобами мови різні асоціативні зв'язки між поняттями і предметами.

Аналіз матеріалу показав, що основними асоціативними способами утворення метафоричних термінів є:

- 1) аналогія за зовнішньою схожістю;
- 2) аналогія за функцією;
- 3) аналогія за місцем розташування.

Тут мова йде про відбір в процесі номінації тих ознак, які найбільш релевантні для створення гносеологічного образу дійсності, що відображається.

Перш за все, розглянемо групу термінів-метафор, утворених за аналогією за зовнішньою схожістю. Терміни, в основі яких лежить зоровий образ, є частково зрозумілими навіть не фахівцям. Найбільш характерним для метафори параметром є антропометричність. Антропоморфна метафора базується на перенесенні якостей людини на неживі істоти. Метафоричну семантику складають кілька взаємопов'язаних елементів: початкове значення слова, образ, який створюється в результаті співставлення та новий понятійний зміст, нова номінація, яка виникає в результаті осмислення метафори [8, с. 264].

У дослідженнях термінів-метафор відправним пунктом служать слова-джерела метафоричних перенесень. Такі слова відображають понятійну специфіку даної галузі знань. До слів-джерел антропоморфної метафори аналогічно за зовнішньою схожістю відносяться:

1) власні імена:

Judas tree (буквально: «Дерево Іуди») (*Cercis siliquastrum*) багрянник звичайний (по повір'ю листя червоне, нібито від сорому за провину Іуди);

Saint Mary thistle (буквально: «чортополох святої Марії») (*Cardus marianus*) мар'їн чортополох (молочний сік рослини уподібнюється молоку Діви Марії);

Venus' hair (буквально: «волосся Венери») (*Adiantum capillus-veneris*) адиантум, венерин волос (суцвіття нагадує довге світле волосся);

Devil's tongue (буквально: «диявольський язик») (*Opuntia maculacantha*) опунція (листя довге і пекуче);

Aaron's beard (буквально: «борода Аарона») (*Cotinus coggygria*) перукове дерево (по вигляду листя і віток, що створюють форму бороди);

Aaron's rod (буквально: «жезло Аарона») (*Verbascum thapsus*) коров'як звичайний (за формою пелюсток, зібраних в густе прямостояче, як жезло, суцвіття).

Велика кількість таких термінів пояснюється в даному випадку великою різноманітністю форм і видів рослинного миру з таким фантастичним зовнішнім виглядом, кольором і так далі, що вимушувало носіїв мови шукати слова-джерела в релігійних, міфологічних, біблейських і фольклорних асоціаціях. Серед них особливе місце займають номінації, пов'язані з культурними, світоглядними традиціями, що склалися. До них відносяться назви, зіставлення рослин з богами, міфологічними героями і нечистою силою.

2) назви органів і частин тіла людини:

kidney vetch (буквально: «ниркова вика») (*Anthyllis vulneraria*) аптечна конюшина (по вигляду листя, що нагадує форму нирки);

headed cabbage (буквально: «головата капуста») (*Brassica oleracea*) капуста білокочанна (плід має форму голови);

hair palm (буквально: «волохата пальма») (*Chamaerops humilis*) хамеропс безстебельний (листя мають вигляд довгого волосся, що цілком покривають стебла);

liverleaf (буквально: «печінковий лист») (*Anemone hepatica*) печінкова трава (листя нагадує форму печінки і використовується як жовчогінний засіб);

3) назви, що вказують на стан людини:

weeping birch (буквально: «береза, що плаче») (*Betula pendula*) береза повисла (звисаючі вітки створюють образ дерева, що плаче);

pubescent birch (буквально: «береза, що досягла зрілості») (*Betula pubescens*) береза пухнаста, біла (доросле дерево біліє);

climbing sailor (буквально: «моряк, що підіймається») (*Linaria vulgaris*) льнянка звичайна (тонке і довге стебло рослини нагадує канатні сходи, по яких лазять моряки).

Другим видом утворення термінів за аналогією за зовнішньою схожістю є зооморфна метафора. Тварини завжди грали значну роль в житті людини, розділяючи з нею навколишній простір. До групи **зоосемізмів** входять наступні слова-джерела:

1) назви представників фауни і їх частин тіла:

а) ссавців:

bull-dogs (буквально: «бульдоги») (*Pyrola leonurus*) левовий зів великий (у англomовній традиції левовий зів порівнюють з собачою пащею, оскільки квітки нагадують морду бульдога);

wolfs bane (буквально: «вовча отрута») (*Aconitum napellus*) аконит (отруйна рослина, квіти якої мають форму вовчої морди);

lion's ears (буквально: «левові вуха») (*Leonurus cardiaca*) пустирник звичайний (плоди мають форму вух лева);

cat's paw (буквально: «котяча лапка») (*Nepeta officinalis*) котівник звичайний (маленькі пухнасті плоди нагадують котячі лапки);

colt's foot (буквально: «нога лошати») (*Tussilago farfara*) мати-й-мачуха (форма листа нагадує копито лошати);

mouse ear (буквально: «мишаче вухо») (*Hieracium pilosella*) ястребинка, мишаче вушко (форма листа нагадує мишаче вухо);

hare's foot (буквально: «заяча лапа») (*Trifolium arvense*) конюшина (форма листа нагадує заячу лапку);

б) птахів:

cuckoo flower (буквально: «зозулина квітка») (*Cardamine pratensis*) зозулин колір, сердечник луговий (квіти нагадують голову зозулі);

goosefoot (буквально: «гусяча лапка») (*Gnaphalium sylvaticum*) сушениця (листя нагадує гусячу лапку);

Тут слід вказати, що в даній категорії популярні такі домашні тварини, як собаки, кішки, коні, свійські птахи. Не дивно, адже людина шукала схожості з тими істотами, які безпосередньо оточували її, категоризуючи в той же час отримані результати.

в) плазунів:

snakeweed (буквально: «змійна трава») (*Bistorta major*) горець зміїний (корінь довгий і звивається, як зміїне тіло);

snake's beard (буквально: «змійна борода») (*Solarium dulcamara*) паслін солодко-гіркий (корінь довгий і на кінці з волосяними відгалуженнями).

Ряд термінологічних номінацій метафоричного характеру містить в своїй семантичній структурі експліцитно виражений конотативний компонент значення, що вказує на емоційно-оцінне відношення суб'єкта, який іменується, до об'єктів номінації. У цьому просліджується прагнення номінатора повідомити додаткову інформацію про рослину і інтерпретувати її залежно від його властивості.

Як правило, терміни в цілому наділені здатністю сигналізувати про ціннісні стосунки номінатора до об'єктів номінації.

Таким чином процес метафоричного терміноутворення лікарських рослин, що супроводжується додатковою інформацією про ціннісну роль рослини в житті людини, відбувається через певні поняття та стереотипні уявлення, що повторюються. Це виявляється в тому, що вказівка на осіб з високим соціальним статусом може свідчити про чудові, цілющі властивості рослин або їх привабливий вигляд. Наприклад, *Solomon's seal* (буквально: «Печатка Соломона») (*Polygonatum odoratum*) – купена лікарська, – грає велику роль в медицині, тому названа на ім'я мудрого царя Соломона, тобто відмічена особливою печаткою. Так, в Англії вважається, що рослина *Garden Angelica* (буквально: «садова ангеліка») (*Angelica archangelica*) – дудник лікарський, – володіє «небесною», тобто божественною силою проти хвороб, тому і назву свою отримала від грецького слова *angelos*, що означає «посланець». Зі старих часів вірили, що дудник лікарський був посланий богом для лікування чуми.

При номінації зовні непривабливих, отруйних і небезпечних для людини трав використовуються назви **представників фауни**, що представляють загрозу для людини, або **об'єкти фантастичного, уявного миру**, як це видно з наступних прикладів:

wolfs bane (буквально: «вовча отрута») (*Aconitum napellus*) аконит (дуже отруйний);

devil's grass (буквально: «диявольська трава») (*Agropyron repens*) пирій повзучий (розповсюджується по землі дуже швидко і шкодить посівам);

devil's apple (буквально: «диявольське яблуко») (*Podophyllum peltatum*) ноголист пальчатий (плоди рослини червоно-синього кольору і дуже отруйні).

Третім видом утворення метафоричних термінів за аналогією за зовнішньою схожістю виступає «**побутова**» **метафора**, Джерелами метафоризації є:

1) назви одягу і його елементів:

Ann's lace (буквально: «мереживо Ганни») (*Daucus carota*) морква дика (має форму та суцвіття, що нагадують тонке мереживо з червоними плямами, за переказами символізуючих кров королеви Ганни);

shoes-and-stockings (буквально: «туфлі і панчохи») (*Lonicera inflata*) лядвенець рогатий (форма квітів схожа на черевики та панчохи);

lady's mantle (буквально: «дамський плащ») (*Alchemilla vulgaris*) манжета звичайна (листя нагадують старовинну жіночу накидку);

lady's slipper (буквально: «дамський черевичок») (*Cypripodium vulgare*) венерин черевичок (форма нижніх квітів нагадує витончений жіночий черевичок);

shepherd's purse (буквально: «пастуша сумка») (*Capsella bursa-pastoris*) пастуша сумка (форма плодів нагадує сумку пастуха);

2) назви домашнього побуту:

needle fir (буквально: «голова ялина») (*Abies holophylla*) ялиця цільнолиста (рослина має дуже гостре листя);

torch thistle (буквально: «torch» – факел, «thistle» – чертополох») (*Cereus grandiflorus*) кактус крупноквітковий (назва за формою квіток, що нагадують факел);

spearmint (буквально: «списоподібна м'ята») (*Mentha spicata*) м'ята колосова (назва за формою суцвіття, що нагадує спис);

broom (буквально: «щітка») (*Cytisus scoparius*) вербняк (рослина нагадує мітлу; у Англії вважається за хорошу прикмету навесні підмітати підлоги в будинку вітками вербняка).

Тепер розглянемо групу термінів, утворених за **схожістю (аналогією) функції**. До цієї групи входять терміни лікарських рослин, в назвах яких відбиті лікувальні властивості:

blood-wort (буквально: «кривава трава») (*Achillea millefolium*) деревій звичайний (трава, що зупиняє кровотечі);

cure-all (буквально: «щовиліковує все») (*Geranium officinale*) гравілат аптечний (широко використовується в медицині);

felon-wort (буквально: «felon – панарицій, wort – трава: трава від панарицію») (*Chelidonium majus*) – чистотіл великий (володіє ранозагоювальними властивостями);

heart's ease (буквально: «сердечний заспокоювач») (*Polygonum bistorta*) – горець почечуйний (використовується в сердечних краплях);

touch-and-heal (буквально: «доторкнися і вилікуєшся») (*Hypericum perforatum*) – звіробій прудрявлений (володіє цілющими властивостями від багатьох недуг);

birthwort (буквально: «пологова трава») (*Aristolochia clematis*) – кірказон (рослина сприяє сприятливому перебігу пологів);

lungwort (буквально: «легенева трава») (*Pulmonaria officinalis*) – медунка лікарська

(рослину використовували при лікуванні хвороб легень);

knitbone (буквально: «зшивати кість») (*Symphytum officinale*) – живокіст лікарський (рослина сприяє швидкому зрощенню кісток).

Нарешті, нечисленною є група термінів-метафор, утворених за аналогією за **місцем розташування**:

cornflower (буквально: «посівна квітка») (*Centaurea cyanus*) – волошка посівна (рослина зазвичай росте серед злакових);

rosemary (від латинських слів «ros maris» – «роса моря», оскільки росте поряд з морем) (*Rosmarinus officinalis* – буквально: «морська роса лікарська») – розмарин;

sea buckthorn (буквально: «морська оленяча колючка») (*Hippophae*) – обліпіха (обліпіха виростає біля моря і є ласощами для молодих оленів);

way bread (буквально: «дорожній хліб») (*Plantago lanceolata*) – подорожник ланцетолістий (подорожник росте у доріг, як і колоси пшениці).

Висновки. Метафори, як мовні вирази, стають можливими тому, що вони існують в понятійній системі людини. Метафора є фундаментальною формою людського пізнання.

В термінології лікарських рослин метафоричний термін відображає специфічний світогляд і понятійну систему носіїв мови. Формування метафоричних номінацій відбувається на основі зіставлення відмітних ознак лікарських рослин з відомими ознаками людини, тварин, предметів побуту, назви яких використовуються при створенні термінів. Метафора розкриває різноманітні асоціативні зв'язки понять і речей.

Основними асоціативними типами термінів, породжених метафорою, є аналогія за зовнішньою схожістю, функцією, місцем розташування. До слів-джерел метафоричних утворень належать власні імена, біблейські імена, імена міфологічних героїв, назви представників фауни та частин їх тіла, предметів побуту.

У процесах номінації відбито співвідношення і взаємодію трьох сутностей: слова, поняття і предмету. Множинність способів номінації фіксує різноманіття точок зору на денотат і його багатоякісність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байло Ю.В. Особливості функціонування метафори у термінології. *Вісник Житомирського державного університету. Сер. Філологічні науки*. 2014. Вип. 1 (73). С. 219–221.
2. Беженар І. В., Куц Е. О. Англійські метафоричні терміни сфери освіти та їх переклад українською мовою. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Сер. Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72), № 6, ч. 1. С. 85–88.

3. Віт Ю.В. Англомовна офтальмологічна термінологія: лінгво-когнітивний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Одеський нац. ун-т імені І.І.Мечникова. Одеса, 2006. 202 с.
4. Губич П. В. Соматична метафора у пожежній термінології української, польської та англійської мов. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 6. С. 44–47.
5. Ісаєва В. І., Клочко Т. В. Метафоризація в медичній термінології. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Сер. Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70), № 1, ч. 2. С. 84–88.
6. Коч Н. В. Концептуальна метафора як спосіб сакрального пізнання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологія*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 3 (71). С. 96–99.
7. Сиротіна О.О. Антропоморфна метафора в англійській терміносистемі біотехнології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. Філологія*. 2020. Вип. 84. С. 62–65.
8. Харкавців І.Р. Антропоморфна метафора в системі мовної образності (на матеріалі англійської мови). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 14 (2). С. 264–269.
9. Южакова О. Метафора у термінології холодильної техніки. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Сер. *Проблеми української термінології*. 2007. № 593. С. 45–52.
10. Hocking G.M. A dictionary of terms of pharmacognosy and other divisions of economic botany. London, 1989. 853 p.

СПЕЦИФІКА ЕМОЦІЙНОГО ВІДКЛИКУ НА ПОЛІКОВОДОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

SPECIFICS OF EMOTIONAL RESPONSE TO A POLYCODE TEXT MESSAGE

Ківенко І.О.,

*orcid.org/0000-0003-2044-5456**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри філології**Одеського національного морського університету*

Жилін М.В.,

*orcid.org/0000-0003-2898-4403**студент II курсу магістратури**Навчально-наукового гуманітарного інституту**Одеського національного морського університету*

Автори досліджують особливості та специфіку умов формування відклику читача на полікодове текстове повідомлення. Розглядаються особливості становлення та розвитку емоційної сфери особистості, можливі джерела, що виступають надійним підґрунтям для формування почуттів та емоційного відклику на події, які автор втілює у конкретному тексті. У статті диференційовано поняття: «емоція», «емоційність» та «емотивність» й виокремлено провідну специфіку, що є важливою для кожного із аналізованих понять і, відповідно, робить їх схожими між собою, але не тотожними (синонімічними). Обґрунтовано важливість забезпечення підкріплення текстового повідомлення не лише влучними мовними конструктами, але й врахуванням відповідної наочності (зображень, фото, ілюстрацій), що сприяло б цілісному функціонуванню різних каналів сприйняття та створення емоційного відклику із долученням індивідуального досвіду особистості. Визначено провідні маркери, що зумовлюють можливість сприйняття інформації та її контексту, дозволяючи поринути у зображувані автором тексту події та всебічно сприйняти запропонований матеріал. Окрема увага приділена висвітленню загальної моделі реалізації емоційного взаємозв'язку в структурі «автор – читач» та окреслено вектори композиційних особливостей полікодового повідомлення, з урахуванням використання провідних способів, що надають текстові емоційного забарвлення. Акцентовано увагу на важливості формування читацьких умінь та долучення власного світогляду, життєвого досвіду з метою більш змістовного розуміння ідеї автора та відкривати нові «горизонти» творчості. Охарактеризовано особливості чотирьох засобів забарвлення речень й наведено приклади практичного використання їх в текстах. Результати проведеного дослідження специфіки емоційного відклику на полікодове повідомлення розширюють уявлення щодо особливостей механізмів формування емоційного компоненту, що ґрунтується в цілісності конструкту «автор – читач» та дозволяє проникнути у суть ідеї автора та опанувати певний символізм подій, що створює композиційну єдність.

Ключові слова: емотивність, емоція, емоційність, емоційний відклик, ілюстрація, полікодове повідомлення, сприйняття.

The authors research the peculiarities and specifics of the conditions of formation of the reader's response to the visual component of a polycode text message. The peculiarities of formation and development of the emotional sphere of an individual are considered as well as possible sources that serve a reliable basis for the formation of feelings and emotional response to the events embodied in a particular work by the author. The article contains analysis and offers differentiation between such notions as "emotion", "emotionality" and "emotiveness" and highlights the leading specificity that is important for each of the analyzed concepts and, accordingly, makes them similar to each other, but not identical (synonymous). The importance of ensuring the reinforcement of the text message not only with apt language constructs, but also taking into account the appropriate visibility (images, photos, illustrations), which would contribute to the integral functioning of various channels of perception and the creation of an emotional response with the addition of individual experience of the individual, is substantiated. It also identifies the leading markers that determine the possibility of perceiving information and its context that allows a reader to plunge into the events described by the author of the text and understand the proposed material comprehensively. The common pattern of realization of the emotional into relationship in the «author – reader» structure is highlighted and the vectors of the compositional features of the polycode message are outlined, taking into account the use of leading methods that contribute to the emotional coloring of the text. Attention is focused on the importance of reading skills formation and the involvement of one's own worldview, life experience in order to understand better the author's idea and to discover new «horizons» of creativity. Features of four means of coloring sentences are characterized and examples of their practical use in texts are given. The results of the conducted study of the specifics of the emotional response to a polycode message expand understanding of certain peculiarities of the mechanisms of the emotional component formation, which is based on the integrity of the «author – reader» construct and allows one to get into the essence of the author's idea and master a certain symbolism of events which creates compositional unity.

Key words: emotionality, emotion, emotiveness, emotional response, illustration, polycode message, perception.

Постановка проблеми. Сучасний світ формує нові вимоги та ціннісні орієнтири для кожної особистості. Впровадження інновацій у різних

галузях діяльності наразі призводить до необхідності внесення корективів у різноманітні сфери взаємодії. Зміни є дотичними і до літератури,

оскільки читацькі інтереси та навички наразі трансформуються й певною мірою підпорядковуються тенденціям у світовому мистецтві та культурі. Наприклад, якщо у XX сторіччі візуальний компонент твору (ілюстрація) містив у собі бачення конкретного художника, а текст спирався на світогляд самого автора, наразі у письменників та ілюстраторів є можливість, спостерігаючи у соціальних ситуаціях за інтересами спільноти, вибудовувати інформаційне поле, що буде цікавим цілим масам читачів та створюватиме своєрідний загальний відклик. Певною мірою структура тексту та візуальний супровід матеріалу має відповідати вимогам більшості читачів, щоб зробити твір «прийнятним для споживання» й, відповідно, створити певні читацькі настрої та ідеї, популяризуючи певні події. **Актуальність** досліджуваного питання детермінована важливістю формування правильного уявлення щодо контексту полікодового повідомлення та емоційного сприйняття його читачем. Відсутність усталеного зв'язку «текстове повідомлення – ілюстрація» може призводити до викривлення сприйняття емоційної складової, що була сформована автором, та породжувати хибні висновки у читачів, тим самим, призводячи до знецінення творчого напрацювання, зниження читацького інтересу, надання пріоритету кіноадаптаціям творів, на противагу читанню оригіналу й формування власного сприйняття та розуміння образів героїв.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Розуміння раціональної побудови моделі «автор – читач» з метою трансформації особистого досвіду та переживань, з однієї сторони, й емоційний відклик на полікодове повідомлення, з іншого погляду – є наразі широко досліджуваними питаннями. Окресленій проблематі присвячені роботи таких українських вчених, як: Л. О. Калмикова, Г. В. Калмиков, І. М. Лапшина, Н. В. Харченко, В. О. Шидловська [8; 9; 10]. Науковий інтерес також представляють поняття «емоція», «емоційність», «емотивність», які належать до однієї сфери, але мають різну специфіку трактування.

Постановка мети. Представлена робота спрямована на визначення специфіки формування емоційного відклику читача на полікодове повідомлення, як чинник зростання особистісного інтересу до читання.

Для досягнення поставленої мети розв'язано такі **завдання**:

- диференційовано поняття: «емоція», «емоційність», «емотивність»;
- досліджено особливості побудови полікодового повідомлення;

- визначено специфіку реалізації моделі «автор – читач» та її роль у сприйнятті полікодового тексту;

- розглянуто особливості та засоби формування емоційних читацьких реакцій на зміст полікодового повідомлення.

Об'єктом дослідження обрано механізм формування й специфіку емоційного відклику читача на полікодове текстове повідомлення.

Предметом дослідження слугує власне полікодове текстове повідомлення.

Дослідження проблематики реалізовано на **матеріалі** книги видатного американського психолога Пола Екмана «Emotions Revealed».

Науковими методами, що використані у статті є:

- метод мультимодального дискурсу аналізу;
- метод контекстного аналізу;
- метод інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Формування емоційного відклику особистості на оточуючі події є складним процесом, що враховує взаємодію таких елементів, як: відчуття, сприйняття, почуття, життєвий досвід, ціннісні орієнтири. На відміну від елементарних емоцій, моральні почуття, які властиві людині – є результатом впливу соціальних умов, виховання, національної та культурної ідентичності особистості [1, с. 132].

До складу вищих моральних почуттів належать: духовно-моральні цінності, ціннісні орієнтації, наявність етики та моралі тощо [1, с. 134].

У процесі формування та розвитку кожного з вищевказаних компонентів важливим чинником є реалізація наступних складових показників:

- інтелектуально-чуттєвий показник: виховання у людини динамічного мислення, сприйняття, здатності до прояву емоцій, емпатії, уподобань та інших якостей;
- потребно-мотиваційний показник: навчання усвідомленню своїх бажань і потреб, що сприяє створенню передумов усвідомлення емоцій;
- діяльнісно-вольовий показник: бажання самореалізації, перспективного розвитку, у творчій, інтелектуальній, професійній сфері, що сприяє якісній подальшій соціалізації та розвитку емоційної сфери [1, с. 136].

Таким чином, у тріаді взаємодії компонентів відбувається формування цілісної суб'єктивної моделі сприйняття оточуючої дійсності: людина цікавиться певними подіями; не є байдужою до ситуацій соціальної взаємодії; формує певний відклик на взаємини, що становлять пріоритет тощо.

Розуміння специфіки емоційного відклику, на нашу думку, не є можливим без розуміння

визначення таких понять, як: «емоції», «емоційність», «емотивність».

Беззаперечно, кожна подія нашого життя викликає певні емоції, які втілюються у міміці, рухах, формуванні певного емоційного відклику – відповіді на конкретні ситуації, з якими ми погоджуємось, або навпаки – реагуємо негативно. В контексті соціалізації особистості можливість отримання досвіду емоційного відклику, на нашу думку, є дуже важливою, адже дозволяє уникати стереотипізації мислення й сприяє формуванню емоційного інтелекту людини. Долученість до практики набуття емоційного відклику ми реалізуємо щодня у різних видах діяльності, зокрема – ознайомлюючись із полікодовим текстовим повідомленням. В сучасній лінгвістиці диференціюють поняття: «емоція», «емоційність» та «емотивність». Аналізуючи визначення окреслених понять у науковому дискурсі виокремлюємо їхні певні особливості.

Емоції, за визначенням М. Й. Варій, розуміються як «особливий вид психологічних станів людини, що виражається тією чи іншою мірою» [1, с. 120]. Науковиця зазначає, що «емоції виникають як певна реакція на події та явища довкілля, які задовольняють або не задовольняють потреби людини» [там само].

Відповідно до класифікації, виділяють:

– прості емоції (нижчі, що пов'язані із фізіологічними потребами – гнів від почуття голоду або спраги) та складні емоції (пов'язані із духовними потребами – моральний обов'язок, любов);

– позитивні (радість, захват, упевненість) та негативні (гнів, нудьга, заздрість) емоції;

– стеничні (зумовлюють динаміку вчинків: тріумф, впевненість) та астенічні (зумовлюють бездіяльність: страх, неспокій) емоції [1, с. 128].

– Зазначимо, що незалежно від належності конкретної емоції до категорії у ієрархії, кожна із них є надзвичайно важливою та виконує у житті людини цілу низку функцій:

– оцінюючу: позитивні і негативні емоції втілюють ставлення та оцінку людини до певних подій, обставин, об'єктів (невдоволення, сором, тощо);

– регулятивну: сприйняття оточуючої дійсності більш ясно і точно;

– спонукаючу: можуть спонукати людину до дії, а можуть перешкоджати активності, забезпечуючи збереження ресурсу особистості [1, с. 132].

Отже, емоції надають певного забарвлення (позитивного, негативного, нейтрального) кожному моменту оточуючої дійсності, що допомагає реалізувати певне ставлення людини до подій (які відбуваються безпосередньо за її участі або опо-

середковано). Але просто відчувати емоції – це лише перша складова, адже дуже важливо транслювати власне ставлення до ситуацій та дій, що реалізується у поведінковому та фізіологічному компоненті та називається «емоційністю».

Емоційність може розглядатися у широкому та вузькому розумінні.

У вузькому контексті *емоційність* інтерпретується як «певна міра емоційної реакції людини на конкретний подразник» [1, с. 142]. Також, влучним є визначення *емоційності* В. О. Шидловською, яка вважає, що це «відображене та закріплене у семантиці слова почуття того, хто говорить, його відношення до об'єкту мовлення» [11, с. 293]. Науковиця зазначає, що *емоційність* є «певною вразливістю індивіда до важливих подій і ситуацій та його емоційний відклик на них» [11, с. 294].

У. В. Кемінь під *емоційністю* розуміє «психологічну характеристику особистості, стан рівня розвитку її емоційної сфери» [3, с. 13].

У широкій інтерпретації поняття *емоційність* визначається як «сукупність сфер вираження почуттів та емоцій суб'єкта, що транслюється як посилення чи інтенсивність» [8, с. 75].

З огляду на визначення, зазначимо, що кожне із проаналізованих понять, певною мірою, визначає специфіку емоційності особистості: відповідно до конкретної ситуації, умов та обставин, які зумовлюють перебіг подій та побудову емоційного відклику.

Водночас, У. В. Кемінь у своєму дослідженні зазначає, що на ряду з емоційністю існує поняття «емотивність», які раніше не розрізняли через розмитість визначень цих понять, що призводило до викривлення сприйняття семантичного навантаження кожного терміну та формування хибної синонімічності [3, с. 14].

Наразі, поняття *емотивність* є більш дослідженим та має певну дефініцію. За У. В. Кемінь, «емотивність – лінгвістична характеристика слова, речення, яка здатна здійснити емоціогенний ефект, викликати у мовної особистості відповідні емоції» [3, с. 14].

В. О. Шидловська у своїй праці «Поняття емоції, емоційності та емотивності» розглядає категорію емотивності як ту, що втілюється «через призму емотивної лексики, яка складається з емоційно забарвлених слів і прямо виражає емоції, а також лексику емоцій, яка представлена словами, значення яких утворюють терміни про емоції» [11, с. 294]. Наприклад, *тендітні крапельки дощу, рюмсати та схлипувати*.

Л. О. Калмикова, Г. В. Калмиков, Ю. Ю. Шамаєва розглядають емотивну функцію

текстового повідомлення як «здатність за допомогою висловлювань виражати психічний стан носія мови, його почуття та емоції, особисте ставлення до теми, суб'єкта, співрозмовника та ситуації самої бесіди» [8, с. 101].

За результатами аналізу визначень «емоцій», «емоційності» та «емотивності» ми дійшли висновку, що усі вони є тісно пов'язаними між собою (завдяки формуванню певного прояву внутрішнього імперативу особистості через призму подій), проте не є тотожними. Наприклад, «емоційність» – властивість, що має у механізмі реалізації певну спонтанність (раптовий відклик на подію), тоді як «емотивність» є більш складною за своєю структурою, оскільки має на меті пошук відповідних слів, емоційних забарвлень, що спонукали б перебіг розмови у бажаному для усіх учасників векторі.

Емоційний відклик на будь-який текст є важливим для дослідження. В нашій статті йдеться про реакцію читача на полікодове повідомлення.

На нашу думку, важливо підкріплювати текстове повідомлення не лише мовними конструктами, але й візуалізувати певні події (що є найбільш цінними, актуальними) наочно, з метою долучення різних каналів сприйняття інформації та звернення до особистісного досвіду людини. Така можливість донесення інформації до адресата реалізується у структурі полікодового текстового повідомлення.

За визначенням І. М. Колегаєвої, полікодове повідомлення «являє собою послідовність вербальних і невербальних знаків (картинок), об'єднаних загальним змістом чи сюжетною лінією» [4, с. 85].

З точки зору Н. І. Лютянської, полікодовий текст уособлює структуру «у якій повідомлення закодовано семіотично різними засобами, вербальними та невербальними компонентами, які об'єднуються в певну структуру з характерною взаємозалежністю складників, як у змістовому, так і формальному аспектах» [5, с. 90].

На думку А. В. Гривко, «полікодовість» – це здатність «використовувати кілька мов або кодів у спілкуванні, що може викликати різні емоційні реакції» [2, с. 89]. Дослідниця наголошує, що у якісному сприйнятті інформації вагому роль відіграє не просто подання тексту, а «побудова полікодового текстового повідомлення, що у своїй структурі несе знакове та візуальне навантаження» [2, с. 90]. Для людей полікодовість є джерелом гордості та ідентичності, оскільки вони можуть вільно переходити між мовами та культурними контекстами. Це також сприяє почуттю зв'язку з різними спільнотами та розширювати можливості для спілкування [2, с. 91].

Отже, полікодовими текстами є такі, що функціонують комплексно та цілісно завдяки поєднанню тріади таких компонентів: аудіального (звуки, музика, пісні, імітації), візуального (відеоряд, фото, ілюстрації, субтитри) та вербального (власне текст). Прикладом феномену полікодовості слугує об'єднання поширених форматів (карикатури, відео, реклами), які несуть не лише текстову, але й візуальну складову.

Водночас полікодовість є потенційним джерелом виникнення певних перепон у формуванні емоційного відклику на описувані події, якщо, наприклад, використовуються невідповідні варіанти побудови зв'язку в моделі «автор – читач». Письменник формує текст пропускаючи події через власну свідомість та досвід, обираючи художні засоби та прийоми, що є зрозумілими йому, одночасно – ілюстратор візуалізує матеріал, спираючись на власний творчий світогляд та емоційний відклик від тексту. А читач – ніби опиняється «між двома світами», які не завжди є зрозумілими для нього та ускладнюють сприйняття.

Г. І. Приходько визначає таку специфіку побудови рівневої моделі комунікації у полі «автор – полікодове повідомлення – читач»:

- наявність структури твору (фонетична завершеність, усталений графічний образ твору);
- обов'язковість когнітивної складової (плин подій, наявність діючих осіб, формування різноманітних ситуацій, подій та обставин що сприяють формуванню логіки викладу подій, морального вибору);
- комунікативний аспект (включення монологів / діалогів, визначення реплік комунікантів, впровадження емоційних вигуків);
- творчий зміст (наявність ідеї, сенсу викладу подій, підпорядкованість певній логіці);
- можливість оцінки (конструктивна критика, емоційний відклик) [7, с. 45].

Науковиця зазначає, що можливість побудови даної моделі детермінована зокрема й дослідженнями Г. С. Костюка у сфері визначення специфіки розуміння як потенційної можливості виникнення та вивчення нових зв'язків, між пізнаваними елементами тексту [7, с. 52].

Н. В. Сапригіна, взявши за основу ідеї Г. С. Костюка, виокремила певну ієрархію зв'язків в моделі: «автор – текст – читач». Дослідниця акцентує увагу на тому, що певні рівні комунікації притаманні усім структурним компонентам:

- автор реалізує діяльність завдяки певним комунікативним намірам та ідеям, що уособлюються у текстовому конструкті;

– текст, у процесі створення набуває власного інформаційного поля;

– читач має власний досвід та очікування, що певною мірою «накладаються» на комунікативні наміри автора та створюють новий вектор сприйняття [9, с. 402].

Таким чином, один і той самий текст буде сприйматися окремо та незалежно усіма людьми, що долучені до створення або ознайомлюються із його змістом: автор висвітлює інформацію через власний світогляд та емоційні переживання, водночас – адресат має можливість «добудувати» інформацію в залежності від досвіду, настрою та достатності / нестачі інформації.

У формуванні емоційного відклику на полікодове повідомлення доцільно брати до уваги особливості та засоби формування емоційних читачьких реакцій на зміст, серед яких В. О. Моляко виокремлює такі:

– фундаментальною базою правильного сприйняття та коректної оцінки того чи іншого полікодового тексту, є формування якісних уявлень про слово та можливість інтерпретації того чи іншого образу. Усе це слугує кращому розумінню авторського ставлення до тексту;

– уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, бачити логіку розвитку, розуміти емоційний зміст полікодового повідомлення [6, с. 71].

Дослідники І. М. Лапшина, Н. В. Харченко відзначають, що під час читання важливо образно уявляти собі все, про що йдеться у тексті. Адже при недостатній кількості різних вражень та емоційного сприйняття при прочитанні, контекст, що формується, є блідим і вкрай невиразним [8, с. 101]. На цій підставі, створюються різні рекомендації, що сприяють формуванню активної уяви та сприйняття читачем різних текстів.

Тексти, що формують емоційний відклик, є за змістом близькі до досвіду особистості, тоді під час аналізу чи дослідницької діяльності є можливість відобразити особисте ставлення до прочитаного.

У полікодових текстах мають бути персонажі з яскраво вираженими рисами характеру, мотиви вчинків дійових осіб мають бути зрозумілими. Підбирати сюжети слід із чіткою композицією, з добре вираженою послідовністю дій [7, с. 82].

Ю. Ю. Шамаєва окреслює чотири основних засоби, які допомагають забарвлювати текст: пунктуація, структура речення, наявність синонімів, емоційно забарвлені речення та слова [10, с. 189]. Розглядаючи детально кожен компонент, визначимо таку специфіку:

1. Пунктуація, тобто: коми, двокрапки, тире, знаки питання тощо. Найбільш вагомим серед

знаків пунктуації, на думку дослідниці, є тире. Поставивши його в потрібне місце – відразу змінюється емоційний відтінок того, про що говорить автор твору (устама свого персонажа). Це можуть бути паузи, уточнення, інше.

В наведених нижче прикладах знак «тире» формує певний акцент автора на важливих термінах, поняттях. Тире виступає певною межею: між важливим та надзвичайно важливим (словами, що несуть змістовне навантаження речення або цілого абзацу).

Наприклад: *Fear and surprise were not distinguished from each other – when people heard the fear story, they just as often picked a surprise as a fear expression, and the same was true when they heard the surprise story* [12, с. 27].

I suggested that this emotion has two distinctive sides – sadness and agony [12, с. 101].

Постановка запитань дозволяє сформуванню певну єдність досвіду «автор – читач»: П. Екман звертається до себе, водночас, під час ознайомлення із текстом, читач ставить ці запитання ніби до себе, тим самим немов долучаючись до проведення дослідження:

What are the autoappraisers sensitive to, and how did they become sensitive to those triggers? How do emotion triggers become established? The answers will tell us why we have an emotion when we do [12, с. 39].

2. Другий спосіб емоційного забарвлення тексту – структура речення, яка також передає ту чи іншу емоцію, тому, тут доречно використовувати наступні прийоми: змінювати довжину речень; пропускати або додавати другорядні члени речення; змінювати порядок слів у реченні; робити речення з одним словом.

Наприклад: *Your eyelids may become heavier. Your cheeks may start to rise. The back of your throat may begin to feel sore. Your eyes might have moistened with the beginning of tears. These are normal reactions during sadness, and they are also normal when looking at the face of someone who is feeling intense sadness* [12, с. 113].

В даному випадку, автор спочатку використовує більш прості конструкції: речення містять 5-6 слів. Такий прийом дозволяє сконцентрувати фокус уваги читача на подіях, які відбуваються та підлягають аналізу. Останнє речення є поширеним, адже містить у собі пояснення специфіки певного емоційного відреагування особистості на події.

3. Вживання негативно чи позитивно забарвлених синонімів впливає на відтінок сказаного, відповідно знижуючи або підвищуючи емоційне сприйняття слів. У порівнянні: слово «квартира»

є нейтральним, «оселя» звучить більш піднесено [5, с. 90]. Наприклад:

The videotapes of their performances show the same facial expressions as Bettye Shirley [12, с. 100].

When looking at Bettye's picture, or following the memory or facial muscle movement exercises, most people will experience sadness, not agony [12, с. 113].

Обидва речення описують переживання Бетті Ширлі, яка втратила сина, та належать до аналізу одного й того ж самого фотознімку.

Проте, перше речення ніби пояснює саму історію появи фото, що було вилучено з відеоряду трансляції та найбільш змістовно візуалізує переживання жінки. В цій ситуації, у читача можуть виникати спогади стосовно аналогічних ситуацій, що він спостерігав у новинах, життєвих ситуаціях.

Водночас, друге речення містить слово *picture* як зображення жінки, проте у свідомості читача, воно сприймається опосередковано – як певна ілюстрація, але не реальна жінка, що переживає дійсну трагедію у своєму житті.

4. Вигуки та допоміжні слова – це найбільш простий та зрозумілий варіант передачі емоції через текст, на думку Ю. Ю. Шамаєва [10, с. 190]. Наприклад: *Get real! I have no sympathy for you!* [12, с. 133]. Тут автор звертається до «Я» кожного читача окремо й, відповідно, у кожної людини буде власний емоційний відклик.

Отже, використання засобів емоційного забарвлення полікодового текстового повідомлення сприяє формуванню певного ефекту залученості читача до подій, які описуються, а емоційний відклик виступає певним виміром досвіду, моральних цінностей та зрілості особистості.

Висновки. Проведене дослідження показує, що механізми формування емоційного відклику

на полікодовий текст є надзвичайно важливою складовою в моделі «автор – читач», адже це сприяє кращому розумінню сенсу тексту та авторської ідеї. Більш того, увагу зосереджено на диференціації понять *емоція*, *емоційність*, *емотивність*, які переплітаються, але не є тотожними.

Під *емоціями* розуміється певний вид психологічних станів особистості, що є відреагуванням на ступінь задоволеності потреб та інтересів й проявляється у вигляді реакції, що містить позитивне або негативне забарвлення.

Емоційність розуміється як потенційна можливість мовного знака виразити факт емоційного переживання явища дійсності, що становить предметний (чи денотативний) зміст мовного знака.

Емотивність (нарівні з ознаками зв'язності та цілісності) є однією з характеристик тексту, адже текст – це послідовність мовних знаків, що «обслуговують» процес спілкування.

Полікодове повідомлення – це певна послідовність або поєднання вербальних (словесних) та невербальних (звукових, піктографічних) знаків, які поєднуються спільним змістом або споріднені сюжетною лінією. Сприйняття полікодового повідомлення є важливим, оскільки сприяє уникненню хибних концепцій сприйняття інформації та дозволяє сформуванню цілісного уявлення про зміст подій, які описує автор із долученням особистого досвіду читача.

Вживання знаків пунктуації (звичай тире, знаку питання), довжина речень, наявність синонімів та вигуків – все у збалансованості та гармонійності сприяє влучному емоційному забарвленню полікодового повідомлення та залучає читача до описуваних подій, актуалізуючи його власний життєвий досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Варій М. Й. Загальна психологія : Навч. посібник для студ. психол. і педагог. спеціальностей. Львів : Край, 2007. 968 с.
2. Гривко А. В. Основні напрями вивчення особливостей полікодового тексту. *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць*. Київ : Педагогічна думка, 2016. № 16. С. 81–91.
3. Кемінь У. В. Емоція, емоційність та емотивність: до проблеми розмежування термінопонять. *Буковинський державний медичний університет*, 2020. С. 12–16.
4. Колегаєва І. М. Стаття музейного каталогу: когнітивно-комунікативний феномен. *Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*, 2015. С. 84–89.
5. Лютянська Н. І. Полікодовість як ознака англомовних мас-медійних текстів. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Мовознавство*, 2019. С. 88–92.
6. Моляко В. О. Концепція творчого сприймання інформації. *Актуальні проблеми психології. Проблеми психології творчості: збірник наукових праць*, 2008. № 19. С. 68–77.
7. Приходько Г. І. Оцінка і комунікація : посіб. для студентів та аспірантів. Вінниця : Нова книга, 2013. 168 с.
8. Психологія мовлення і психолінгвістика : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. Київ : «Фенікс», 2008. 245 с.
9. Сапригіна Н. В. Сприйняття художнього тексту на рівні «автор-текст-читач». *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, 2022. С. 400–408.

10. Шамаєва Ю. Ю. Методологічні засади дослідження вербалізованих концептів емоцій. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*, 2011. № 56. С. 187–191.

11. Шидловська В. О. Поняття емоції, емоційності та емотивності у сучасній лінгвістиці. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації : матер. VI Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 292–295.

12. Ekman P. *Emotions Revealed Recognizing Faces and Feelings to Improve Communication and Emotional Life*. London : Owl Books, 2007. 290 p.

LEARNING GRAMMAR FOR LANGUAGE ACQUISITION

РОЛЬ ГРАМАТИКИ В ОПАНУВАННІ МОВОЮ

Kondra O.V.,

orcid.org/0000-0001-7203-4689

*Senior Lecturer at the Foreign Language Department
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University*

Along with speaking, reading, writing and listening, grammar is one of the most important skills in the acquisition of a foreign language. It helps people gain new knowledge, keep in touch with friends, and immerse themselves in the fascinating world of literature, history, and other achievements of human intellect. This article draws special attention to learning grammar as the most essential vital skill, crucial in learning English or any other foreign language. The article emphasizes the importance of grammar in a well-rounded education and foreign language learning, considering it as a powerful contributor to learning, personal and intellectual growth. The article describes the importance and necessity of mastering grammar. It also identifies approaches to the teaching and learning of grammar that contribute to the achievement of proficiency. It shows how grammar relates to other skills and how they depend on each other. The article introduces various strategies in teaching grammar and their specific features. All grammar teaching strategies have a specific place and role in achieving fluency, so they are all important for language acquisition. The misconceptions associated with mastering grammar are also discussed in the article. It pays attention to specific steps in teaching and learning grammar. The article highlights the role of grammar in fluency acquisition, particularly accuracy and clarity of communication. The article shows that there is a correlation between language fluency and the level of grammar acquisition. Those who have mastered grammar are good at writing and are successful in any learning process. That's why the level of grammar acquired is so important in language learning. It is also seen as one of the most challenging areas that needs more attention at all levels of education.

Key words: grammar, fluency, language skills, teaching strategies, language acquisition.

Поряд з говорінням, читанням, письмом та аудіюванням, граматики є однією з найважливіших навичок у вивченні іноземної мови. Вона допомагає людям здобувати нові знання, підтримувати зв'язок з друзями, занурюватися у захоплюючий світ літератури, історії та інших досягнень людського інтелекту. У цій статті особлива увага приділяється вивченню граматики як життєвоважливої навички, що має вирішальне значення у вивченні англійської чи будь-якої іншої іноземної мови. Стаття підкреслює важливість граматики у всебічній освіті та вивченні іноземних мов, розглядаючи її як потужний фактор навчання, особистісного та інтелектуального зростання. У статті описано важливість і необхідність оволодіння граматику. Вона також визначає підходи до викладання та вивчення граматики, які сприяють досягненню високого рівня володіння мовою. Показано, як граматики пов'язана з іншими навичками і як вони залежать одна від одної. Стаття знайомить з різними стратегіями викладання граматики та їхніми специфічними особливостями. Усі стратегії навчання граматики мають певне місце і роль у досягненні вільного володіння мовою, тому всі вони є важливими для оволодіння мовою. У статті також обговорюються помилкові уявлення, пов'язані з опануванням граматики. Звертається увага на конкретні кроки у викладанні та вивченні граматики. Підкреслюється роль граматики в оволодінні вільним володінням мовою, зокрема, точністю і ясністю спілкування. У статті показано, що існує кореляція між вільним володінням мовою та рівнем засвоєння граматики. Ті, хто опанував граматику, добре пишуть і досягають успіху в будь-якому навчальному процесі. Ось чому рівень засвоєння граматики так важливий у вивченні мови. Вона також вважається однією з найскладніших сфер, яка потребує більшої уваги на всіх рівнях освіти.

Ключові слова: граматики, вільне володіння мовою, мовні навички, стратегії викладання, вивчення мови.

Problem setting. Grammar is the backbone of language. It determines the structure and function of language expression. Using the correct grammar helps to communicate clearly and accurately. Incorrect grammar can be a source of misunderstanding and misinterpretation and a barrier to effective communication. Speakers with a good command of grammar are able to express more complex ideas. Without it, a person's language may be limited to simple and often fragmented sentences. Learning grammar is the foundation for acquiring fluency and other language skills. In professional and academic settings, correct grammatical structure is a sign of authority and intellectual ability. A lack of knowledge of grammar can have a negative impact on the

image of a person and on the effectiveness of his or her communication in this environment. Knowing the rules of grammar helps students understand complex sentences and texts. It also improves reading comprehension. An understanding of the way grammar works is of fundamental importance to all writers. It is true for any kinds of writing, from a simple sentence to a complex report or a narrative. A systematic understanding of grammar gives learners a basis for organizing and processing new information. It makes language learning more effective and sustainable.

Listening comprehension is the cornerstone of language fluency. Grammar helps students decode spoken language, which often includes colloquialisms and acronyms that can be confusing. Fluency is more

than just vocabulary; it's about being able to express what you're thinking in a structured and coherent way. An advanced level of grammar allows students to formulate their thoughts more quickly and articulate them more smoothly, which is essential for fluency.

Using the correct tense, gender and conjugation in speech affects the accuracy and appropriateness of the language used and how the speaker's message is perceived. Despite its importance, learning grammar can sometimes be frustrating for students because of the misconception that grammar is too complex. They believe that mastering grammar is one of the most difficult parts of language learning. Teaching grammar is indeed a challenging activity that requires patience and professionalism on the part of the teacher. In this article, the author is going to look at why it is important to master the grammar of a new language for those who want to become fluent in it.

Analysis of recent research and publications.

When learning a language, it is often the case that people try to master each skill separately. But language mechanisms are not so easy to separate. Only by working together can they fulfil their mutual responsibility. As Gregg MacMillan said "When learning English, learners should be able to use appropriate structures, good grammar and vocabulary. Grammar shows the forms and structure of words and how they are organized in sentences. In other words, grammar provides the rules for the common use of both spoken and written language so we can more easily understand each other. And grammar is an important language component for forming words and constructing English sentences". [3, p. 126]

At the beginning of the 20th century William Frank Webster said that people "study grammar because a knowledge of sentence structure is an aid in the interpretation of literature; because continual dealing with sentences influences the student to form better sentences in his own composition; and because grammar is the best subject in our course of study for the development of reasoning power" [6, p. 13].

Although the methods of studying grammar have recently undergone significant changes from the years when William Frank Webster lived, the reasons for studying grammar have remained essentially the same. As it was stated on NCTE's Assembly for the Teaching of English Grammar, 2002, grammar "is important because it is the language that makes it possible for us to talk about language. Grammar names the types of words and word groups that make up sentences not only in English but in any language. As human beings, we can put sentences together even as children – we can all do grammar. But to be able to talk about how sentences are built, about the

types of words and word groups that make up sentences – that is knowing about grammar. And knowing about grammar offers a window into the human mind and into our amazingly complex mental capacity" [5, p. 225].

"The study of language is a part of general knowledge" state Sidney Greenbaum and Gerald Nelson. They compare studying grammar with studying the complex working of a human body. To do so people want to understand themselves. They consider the same reason should attract learners "to studying the marvelous complexity of human language..." [4, p. 96].

They also assert that if student understands the nature of language, he/she will realize the ground for their linguistic prejudices and perhaps moderate them. They "will also more clearly assess linguistic issues of public concern, such as worries about the state of the language or what to do about the teaching of immigrants. Studying the English language has a more obvious practical application: It can help you to use the language more effectively" [4, p. 68].

According to linguist David Crystal, "grammar is the structural basis of our ability to express ourselves". The more we are aware of how it works, the more we can monitor the meaning and effectiveness of the way we and others use language. It can help foster precision, detect ambiguity, and exploit the richness of expression available in English. And it can help everyone – not only teachers of English but teachers of anything, for all teaching is ultimately a matter of getting to grips with meaning" [3, p. 146].

He also claims that grammar "is the study of how sentences mean. And that is why it helps. If we want to understand the meaning conveyed by sentences, and to develop our ability to express and respond to this meaning, then the more we know about grammar, the better we will be able to carry out these tasks..." [3, p. 132].

By looking at these explanations of why grammar is important from various English language and education experts, we can realize its nature and its crucial importance.

Setting objectives. It is generally accepted that a mastering of grammar is the fundamental skill in studying as well as in everyday life. Grammar skills are essential basic skills for learning English. While mastering English learners need to practice four language skills for successful communication: reading, speaking, listening and writing. And for mastering all of them grammar knowledge is fundamental. Apparently, it is the grammar that is considered the most important, difficult and challenging skill among all of them. Besides, grammar is a challenging goal

it is also a means of learning. It contributes to the development of other language skills and to overall cognizance. It helps learners to accumulate vocabulary. This process can be voluntary or unintentional. Besides, grammar improves reading and helps in improving writing as there is a special link between reading, writing and grammar. When students read a text in a foreign language and answer the questions or express their opinion about what they have read, they improve their speaking skills. In order to understand what they read better and more fully, and to express their thoughts clearly, they need an appropriate level of grammar. After all, the better they learn grammar, the better their language skills and fluency will be. Therefore, mastering grammar improves all language skills. A good knowledge of grammar is not just a formal detail.

Presenting the main material. Learning grammar can sometimes be a frustrating task for students because of the mistaken belief that grammar is too difficult. The rules and exceptions in grammar can be overwhelming for a great number of students. In reality, however, with the right approach and resources, grammar can be broken down into manageable segments that can be successfully mastered with enough effort.

Another misconception is that grammar is not considered to be necessary for communication. Some people believe that communicative competence can be achieved without a thorough understanding of grammar. While basic ideas can be conveyed without a deep knowledge of grammar, a good knowledge of grammar is necessary for deeper expression and nuanced understanding. In order to overcome the difficulties of learning grammar, here are a few effective strategies:

1. Context Learning. Grammar is more effective to be learnt in context. Some advanced practicing linguists are of the opinion that grammar should only be studied in context. Teacher can use real-life situations, such as in books, films or conversations, for presentation and practice. In this way, students will have a better understanding of the real place of grammar in communication.

2. Regular practice. Regular practice is a must. Grammar can be consolidated and improved through exercises, language apps and interaction with native speakers if any. Textbooks usually have a number of exercises. However, these are usually not enough for full practice. Language applications can test grammar, reading, listening and writing skills. They have a mistake correction and explanation function so they are very helpful.

3. Feedback is required: Corrections and feedback, especially from native speakers, if available, or from language teachers, are invaluable in the acqui-

sition of grammar. Feedback is a formative assessment tool. It uses descriptive, constructive and non-judgmental language. Effective feedback is achieved through a friendly, supportive atmosphere. It helps to overcome shortcomings by establishing a positive interpersonal relationship between the person giving feedback and the person receiving it. It is preferable to provide iterative feedback. This gives learners the opportunity to improve their knowledge before taking the next test.

4. Using technology: There are many apps and online resources designed specifically for learning and practicing grammar that can provide interactive, engaging and fun ways to improve. An example of an application of this type is Test English or Perfect English and others. The benefits of technology in learning English include the ability to do coding, practice online tests or quizzes, improve the speed of answering questions, and improve English test scores.

Understanding grammar is therefore not just a matter of memorizing rules, but of unlocking the potential to make full and effective use of the language. Whether for personal enjoyment, academic success or professional growth, a solid understanding of grammar is undoubtedly crucial to language fluency. The study of grammar is an integral part of language learning and is decisive to the development of language skills. Grammar gives learners an understanding of how words are used to construct sentences and convey meaning.

The ability to express thoughts with accuracy and clarity comes from understanding the mechanics of grammar. Mr. Crystal notes that knowledge of grammar gives us the skills to monitor the meaning and effectiveness of language, so we hear what is being said more clearly and respond accordingly. Furthermore, a strong knowledge of grammar gives people pleasure in the process of expression, response and creation in every human interaction. This simply means that more effective communication is achieved [3, p. 128].

Grammar is not just a matter of avoiding mistakes. And it will not make writing mistakes go away. Brock Haussamen noted that people associate grammar with errors and correctness. Knowledge of grammar can help us to understand what makes texts clear, interesting and precise. When students carefully read sentences in poems and stories, grammar can become part of literary discussions. And knowing grammar means: All languages and all dialects follow grammatical patterns [2, p. 62].

An understanding of the way grammar works is of fundamental importance to all those whose profession is connected with writing, i.e., writers, jour-

nalists, editors etc. The grammar is a very important part of any language. It is important to give students opportunities to express themselves appropriately and to formulate and communicate accurately. Grammar is not just about spelling or punctuation. It is an integral part of language because it allows students to construct sentences and write coherently.

Two more important things about grammar are as follows:

1. *Correctness*: An understanding of the rules of grammar can help students to speak more accurately by using the correct sentence structure, verb forms and word order. People whose language is characterized by correctness use the most appropriate language and the best form of communication for the messages they want to convey. Correctness also means having no grammatical, spelling or other inaccuracies. It is very important to understand the importance of using the right language as it directly affects the dynamics of communication and relationships.

2. *Clarity*: The correct use of grammar contributes to clarity in communication, helping learners to communicate their ideas more effectively. The first important element of language is clarity, or the use of language to make sure the audience understands a speaker's ideas in the way the speaker intended. In order for pupils to progress confidently and take responsibility for their learning, it is essential that teachers and pupils are clear about what they need to learn. They should be clear about the whole concept of learning and the daily steps to achieve it.

Grammar is the way you put words together to make a sentence. This is important because it helps you understand what people are saying and makes what you write and speak clearer. Grammar can be difficult at first, but it gets easier with practice. By learning the rules and patterns of grammar, students can systematically develop their language skills. This helps them build appropriate sentences, expand vocabulary and apply correct grammar, improving their overall language skills. You need to learn grammar if you really want to learn a language.

There are two main approaches to learning grammar: deductive and inductive. The deductive approach is more traditional. The teacher explains the rule and the students do exercises to practice it. The inductive approach is when students themselves come to conclusions about grammatical phenomena through guided discovery. The teacher manages the process of cognition and gives students the opportunity to create a rule on their own.

The former approach is more teacher centered and the latter is more learner centered. There are advantages and disadvantages to both of these methods.

Teacher centered approach saves time, leaving more time for training and practicing. This is why it is a more effective method for lower-level students. An inductive approach is often more engaging and therefore more useful, as it encourages students to draw their own conclusions based on existing knowledge.

A deductive approach is appropriate for a lesson structured as PPP (present, practice, produce). The teacher introduces the target language, then students are given the opportunity to practice it with a series of exercises to consolidate their knowledge. They match sentences with pictures, do substitution exercises, fill in the blanks, and transform sentences. At this stage, when students are just getting acquainted with the new language, it is necessary to control their activities.

Once students have a certain level of proficiency in the use of the target language, they can do more creative exercises, such as: finding someone who..., interviews, filling in information gaps, role playing, problem solving. All these are appropriate activities that give students the opportunity to practice the language in creative ways.

Guided Discovery is aligned with more modern language learning theories that advocate student participation and the development of critical thinking skills and autonomy. It relates to analytic learning and problem solving. It helps learners engage in the learning process and thus make personal connections that anchor their learning.

It is a learner-centered approach that increases participation and fosters collaboration. It empowers learners towards assuming responsibility for their own learning and becoming more autonomous. It is therefore a valid and useful way of approaching language instruction at all levels of language ability

Depending on the complexity of the material, each step may take 20–25 minutes. Although all teachers try to use only English in the classroom, sometimes it is useful for students to compare grammar material with the L1 at the presentation stage. This is especially the case for problematic grammatical structures that the students are not able to transfer into their own language so it is more effective to use L1 for presentation. It is less applicable at higher levels when learners need to compare and contrast several grammatical elements simultaneously and when their linguistic abilities are much less homogeneous. It is important to note that the use of the PPP model does not necessarily preclude the use of inductive approach; some form of guided, learner-centered discovery can be built into the presentation phase. PPP is only one of the models for planning a lesson. Other models are: TTT (Test, Teach, Test), ARC (Authentic

use, Restricted use, Clarification and focus) and ESA (Engage, Study, Activate). Since all the models have their advantages and disadvantages, teachers usually use different models depending on the lesson, grade, level, and student style and so use deductive or inductive approach for teaching grammar.

Conclusion. The importance of learning English grammar is therefore reflected in all aspects of life – from academic success to professional achievement and relationships with friends and family. A lot of practical linguists in their publications emphasize the fundamental role that grammar plays in effective communication. To be effective language users, learners need to learn grammar because grammar skills help

them to organize words and messages and give them meaning. Knowledge of grammar will enable learners to construct better sentences when speaking and writing. Good grammar allows them to express themselves accurately in a variety of contexts, from casual conversation to academic writing. Good grammar also enhances their credibility as writers and communicators because it shows attention to detail and respect for language. Ultimately, as students embark on their educational journeys and professionals build their careers, a strong command of English grammar is key to success. At all levels of education, grammar is one of the most challenging areas that needs more attention.

REFERENCES:

1. Crystal, David. *Making Sense of Grammar*. Pearson Longman, 2004, 400 p.
2. Greenbaum, Sidney, and Nelson, Gerald. *An Introduction to English Grammar*, 3d ed., Pearson Longman, 2013, p. 277.
3. Gregg, P., Jonsson, J.O., Macmillan, L., and Mood, C. The role of education for intergenerational income mobility: A comparison of the United States, Great Britain and Sweden. *Social Forces*, Vol. 96, № 10, 2017, p. 121–152. URL: <https://doi.org/10.1093/sf/sox051> (Last accessed: 25.10.2024)
4. Haussamen, Brock, et al. *Grammar Alive!* Urbana, IL: National Council of Teachers of English. 2003, p. 121.
5. Shaughnessy, Mina P. *Errors and Expectations: A Guide for the Teacher of Basic Writing*. Oxford, UK: Oxford University Press, 1977, p.311
6. Webster, William Frank. *The Teaching of English Grammar*, Houghton, 2023, p. 24.

МОДИФІКАЦІЯ АЛГОРИТМУ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ

MODIFICATION OF THE CONCEPTUAL METAPHOR ANALYSIS ALGORITHM

Крикніцька І.О.,

orcid.org/0000-0003-3143-8956

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Мета статті полягає у модифікації і апробації алгоритму аналізу концептуальної метафори на основі моделі, запропонованої Кьовечешем з метою подолати певну обмеженість традиційного аналізу у ракурсі теорії Дж. Лакоффа. Ґрунтуючись на ключових аспектах теорії Кьовечеша, запропоновано модель, що залучає чотири ланки аналізу, включаючи визначення концептуальної метафори «загального рівня»; виокремлення мапувань як набору відповідностей між елементами джерельного і цільового доменів; встановлення на основі відображень тих смислових фокусів джерела, які використовуються для концептуалізації одного або кількох аспектів цільового домену; виявлення нових мапувань в підметафорах, що є проєкціями виявлених смислових фокусів джерела на ціль.

У статті запропоновано певну модифікацію моделі Кьовечеша, враховуючи когнітивні механізми розширення концептуальних складників метафори, нарощування смислів і комбінування декількох базових концептуальних метафор. По-перше, обґрунтовано, що модель може бути застосовано до метафор, які відсутні у списку метафор Лакоффа, але відповідають критерію структурних і онтологічних концептуальних метафор, залучаючи базові концептуальні сценарії. По-друге, виявлено, що підметафори таких метафор, отримані на основі виявлення основного смислового фокусу джерела і встановлення нових картувань у проєкції на цільовий домен, у свою чергу, ґрунтуються на концептуальних метафорах загального рівня. По-третє, аналіз підметафор, у свою чергу, висвічує інші прототипові концептуальні метафори, з визначенням їх джерельних смислових фокусів, завдяки чому виділяються додаткові «нарощені» смисли. По-четверте, значення вихідної метафори є результатом інтеграції смислів всіх суб-метафор.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо застосування модифікованої моделі картування концептуальної метафори до аналізу концептуальної метонімії і метафтонімії.

Ключові слова: концептуальна метафора, підметафора; модель Кьовечеша, концептуальний фокус, алгоритм аналізу концептуальної метафори.

The aim of the article is to modify and validate an algorithm for the analysis of conceptual metaphor based on Kövecses' model, aiming to overcome certain limitations of traditional analysis within the framework of J. Lakoff's theory. Grounded in Kövecses' theory, the article proposes a model involving four stages of analysis: defining the «general-level» conceptual metaphor; identifying mappings as sets of correspondences between elements of the source and target domains; establishing, based on mappings, the source foci used to conceptualize one or more aspects of the target domain; identifying new mappings in sub-metaphors that project discovered semantic foci onto the target.

The article proposes a modification to Kövecses' model, considering cognitive mechanisms for extending metaphorical components, elaborating meanings, and combining multiple basic conceptual metaphors. First, it argues that the model can be applied to metaphors absent from Lakoff's list but meeting criteria of conceptual metaphors, involving basic conceptual scenarios. Second, it identifies that sub-metaphors of such metaphors, derived from identifying the primary semantic focus of the source and establishing new mappings projected onto the target domain, are grounded in primary-level conceptual metaphors. Third, the analysis of sub-metaphors, in turn, highlights other prototypical conceptual metaphors, with the identification of their source semantic foci, thanks to which additional elaborated meanings are distinguished. Fourth, the meaning of the original metaphor results from integrating the meanings of all sub-metaphors.

The perspective for future research is seen in applying the modified model of conceptual metaphor mapping to the analysis of conceptual metonymy and metaphonymy.

Key words: conceptual metaphor, submetaphor, Kövecses model, conceptual focus, conceptual metaphor analysis algorithm.

Постановка проблеми. Сучасна когнітивна лінгвістика пропонує різні моделі аналізу концептуальних метафор, під час вибору яких дослідники нерідко віддають перевагу теорії концептуальної метафори [14; 15; 16; 17]. Разом з тим, значну частину концептуальних метафор складно проаналізувати у ракурсі засадничої теорії Дж. Лакоффа [17], оскільки у таких метафорах не всі проєкції джерельного домену корелюють з образно-

схематичною структурою домена-мети, що не узгоджується з гіпотезою інваріантності Лакоффа [15]. Спроби подолання цієї прогалини здійснюються різними підходами, які дещо модифікують класичну модель Лакоффа.

Найбільш продуктивною, у цьому зв'язку, є, на наш погляд, модель аналізу, запропонована Кьовечешем [9; 10; 11; 12; 13], що опосередковує структурне картування між доменами

попередньою процедурою визначення у джерелі смислового фокусу або фокусів, що уможливило подальші проєкції елементів джерельного домену на цільовий. Оскільки така модель, незважаючи на її перспективність для аналізу концептуальних метафор, досі не апробована, наскільки нам відомо, ані в сучасній англійській зарубіжній лінгвістиці, ані вітчизняними дослідниками, у статті здійснюється спроба запропонувати алгоритм аналізу метафори, ґрунтуючись на ідеях Кьовечеша. В цілому дотримуючись алгоритму аналізу, що ґрунтується на концепції науковця, стаття впроваджує певні модифікації такої моделі, що умотивовані теоретичним і практичним компонентами дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасна когнітивна лінгвістика пропонує низку модифікацій класичної моделі Лакоффа, намагаючись подолати її певну обмеженість під час аналізу метафор, що є концептуальними, але «непрозорими» для картування, тобто у яких проєкції джерельного домену безпосередньо не корелюють з структурою домена-мети. Зокрема, дослідники пропонують представляти такі метафори як складені, що включають дві метафори [1; 2; 3; 4; 9; 10]. Це дозволяє ідентифікувати нетрадиційні проєкції як передбачувані наслідки основної структури.

У цьому зв'язку, Клауснер і Крофт [1] пропонують звузити сферу застосування вихідного домену шляхом уточнення концепту, що пояснює проєкції між доменами. Так, звуження джерельного домену в метафорі АРГУМЕНТ – ЦЕ БУДІВЛЯ утворює, у свою чергу, метафору АРГУМЕНТ – ЦЕ СТРУКТУРНА ЦІЛІСНІСТЬ БУДІВЛІ. Ця метафора базована на концепті «структурна цілісність», що дозволяє об'єднати цільовий домен Аргумент і джерельний домен Будівля, тоді як такі поняття, як димохід і водопровід, які у вихідній метафорі також є частиною концептуального обсягу джерела БУДІВЛЯ, не є проміжними. Водночас, у цій моделі аналізу залишається непрозорим критерій звуження джерельної області.

З іншого боку, такий критерій пропонується, на нашу думку, інтерактивною моделлю атрибуції властивостей (the interactive property attribution mode), що впроваджується Глуцксбергом [3] як одна з модифікацій класичної моделі Лакоффа. Згідно з цією моделлю, джерело може типізувати не одну, а кілька паралельних абстракцій, а виміри застосовності метафоричної категорії, запропонованої джерелом, визначаються цілком. Ціль надає інформацію про те, які типи властивостей вона може «успадкувати» із джерела.

У свою чергу, модель Глуцксберга частково узгоджується з ідеєю «основного смислового фокусу», запропонованою Кьовечешем [9; 10; 11; 12; 13], згідно з якою «кожне джерело пов'язане з певним смисловим фокусом або фокусами, які асоційовані з конвенційною концептуальною метафорою (у термінах Лакоффа) і можуть вже безпосередньо відобразитися на ціль [13, с. 82]. Аналіз такої моделі дозволив нам виокремити чотири етапи аналізу, а саме: 1) спочатку ідентифікується концептуальна метафора «загального рівня»; 2) потім визначаються відображення, з яких вона складається; 3) на основі відображень встановлюються фокуси джерела, які використовуються для концептуалізації одного або кількох аспектів цільової області; 4) на заключному етапі встановлюються нові відображення (мапування) в підметафорах, що є проєкціями виявлених смислових фокусів джерела на ціль.

Аналіз підходів, пов'язаних з модифікацією моделі Лакоффа, дозволив дійти висновків щодо того, що всі запропоновані алгоритми структурування метафори спрямовані на вирішення одного і того ж завдання специфікації концептуальної метафори загального рівня, з тією різницею, що результатом уточнення стають або субметафори, або окремі концепти, що пояснюють співвідношення доменів. Водночас, ідея Кьовечеша є, на наш погляд, певною інтеграцією всіх альтернативних моделей аналізу концептуальної метафори. По-перше, вона пропонує інструменти для звуження джерела. По-друге, модель бере до уваги інтерактивні ролі джерела та цілі, дозволяючи визначити виміри застосовності джерела. По-третє, алгоритм аналізу Кьовечеша пояснює появу нових відображень у підметафорах. У зв'язку з цим, для аналізу метафори у контексті модифікованої версії теорії концептуальної метафори у статті обрано модель Кьовечеша.

Новизна статті і її певний внесок в проблему інтерпретації концептуальної метафори зумовлені тим, що у дослідженні модель Кьовечеша не лише апробовано і верифіковано практичним аналізом, але й уперше запропоноване часткове розвинення такої моделі.

По-перше, модель може бути застосована до метафор, які відсутні у списку метафор Лакоффа, але відповідають критерію структурних і онтологічних концептуальних метафор, а саме у них задіяні базові концептуальні сценарії [14, с. 206], з концептуалізацією більш абстрактної області в термінах більш конкретної [14; 15; 17], що відповідає характеристикам структурних і онтологічних метафор. По-друге, підметафори таких

метафор, отримані на основі виявлення основного смислового фокусу джерела і встановлення нових мапувань, у свою чергу, можуть ґрунтуватися на метафорах загального рівня, які вже наявні у традиційному списку концептуальних метафор Лакоффа.

Модифікація, запропонована у статті, не суперечить підходу Кьовечеша, оскільки співголосна с такими виокремленими науковцем когнітивними механізмами переосмислення концептуальних метафор, як розширення (*extension*), із появою у концептуальному обсязі джерела додаткових концептуальних складників, і поєднання (*combining*), тобто активації одночасно декількох базових концептуальних метафор [10, с. 47].

Постановка завдання. Мета статті полягає у модифікації і апробації алгоритму аналізу концептуальної метафори на основі моделі, запропонованої Ковечесом. Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання: 1) порівняти моделі модифікацій класичної моделі Лакоффа з обґрунтуванням переваг концепції Ковечеса; 2) виокремити ланки алгоритму аналізу концептуальної метафори, із обґрунтуванням певних модифікацій до обраної моделі Кьовечеша; 3) здійснити покроковий аналіз концептуальної метафори на основі запропонованого алгоритму аналізу.

Для реалізації завдань у статті застосована сукупність *методів дослідження*. Аналіз концептуальної метафори у ракурсі теорії Лакоффа і Джонсона [14; 15; 16; 17] здійснювався для опису процесу метафоричної концептуалізації на основі встановлення систематичного набору відображень між вихідною та цільовою областями метафори. Модель аналізу концептуальної метафори, впроваджена у праці на основі аналізу ідей Кьовечеша [9; 10; 11; 12; 13], орієнтована на визначення у концептуальному обсязі джерельного домену смислових фокусів, що дозволяють здійснити мапування на цільовий домен і виявити похідні підметафори. Така модель застосовується з певними модифікаціями, що стосуються аналізу отриманих підметафор і особливостей інтеграції їх значень у смисл вихідної метафори.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу обрано концептуальну метафору «СВІДОМІСТЬ – ЦЕ ЛАБІРИНТ», яка широко застосовується у постмодерністських і філософських текстах. Так, інтерпретація лабіринту як метафори пошуку самого себе [8] є наскрізною у таких текстах, як «Мінотавр» Ф. Дюрренматта, «Дім Астеріона» Х. Л. Борхеса, «Будинок з листя» М. Данілевського, «Веселий кут» Х. Джеймса, «Маг» Дж. Фаулза та інших постмодерністських творів. Зокрема, дослідниками виокремлюється

символічна метафора «Лабіринт – Внутрішнє Я», що проаналізована у ракурсі теорії концептуальної інтеграції, із виокремленням таких ознак родового простору метафори, як: (а) складність і заплутаність; (б) можливість заблукати в лабіринті і в «самому собі»; в) втрата орієнтації [7, с. 76].

У філософській літературі на такій концептуальній метафорі ґрунтуються метафоричні висловлення С. К'еркегора: «лабіринтова природа Я» [6, с. 479–480], юнгівське тлумачення лабіринту як символу несвідомого [5, с. 176], метафора Ф. Ніцше «Мінотавр свідомості» [18, с. 30]. В останній метафорі (метафтонімії) Мінотавр є метонімічним уособленням лабіринту.

Проаналізуємо метафору «СВІДОМІСТЬ – ЦЕ ЛАБІРИНТ», застосовуючи модель Кьовечеша. Структурні відображення, що визначають топографію цілі (далі по тексті – Ц), тобто домену Свідомість, та джерела (далі – Д), тобто домену Лабіринт, можуть бути схематично представлені у такий спосіб:

1. (Д) Закритий контейнерний простір → (Ц) Простір, що містить думки та почуття (вмістилище / контейнер);
2. (Д) Передбачає шляхи, що ведуть до виходу → (Ц) Шлях пізнання себе / самопізнання;
3. (Д) Тупики і перешкоди → (Ц) Когнітивний дисонанс, психологічні блоки;
4. (Д) Заплутаність лабіринту → (Ц) Складність свідомості.

Серед чотирьох відображень у джерельному просторі Лабіринт смисловим фокусом, що може використовуватися для концептуалізації цільової області, виокремлено фокус 2: Лабіринт передбачає шляхи, що ведуть до виходу. Проекція такого фокусу на ціль утворює субметафору: Пізнання себе / Самопізнання – це Вихід із лабіринту.

У субметафорі розвиваються додаткові смисли, асоційовані з джерельним доменом, а саме – відчуття свободи як звільнення від лабіринту. Такий розвиток значення відповідає одному з когнітивних механізмів переосмислення концептуальних метафор, виокремлених Ковечесом, а саме появу у концептуальному домені джерела додаткових концептуальних складників, із нарощування смислу (*elaboration*) метафори [10, с. 47].

Водночас, субметафора Самопізнання – це Вихід із лабіринту, отримана на основі визначення фокусу вихідної метафори, його проекції на ціль і нарощування смислу, співвідноситься, у свою чергу, з двома іншими концептуальними метафорами загального рівня (наявними у переліку концептуальних метафор Лакоффа): Усвідомлення – це Знаходження (виходу) (UNDERSTANDING IS

FINDING) і Знайдене рішення – це Вихід (вивільнення з контейнера) (DISCOVERED SOLUTION IS REMOVING FROM CONTAINER).

Набір відображень між вихідним і цільовим доменами метафори Усвідомлення – це Знаходження, може бути схематично представлено у такий спосіб.

1. (Д) Процес пошуку об'єкту або виходу із ситуації → (Ц) Шлях / процес подолання когнітивної невизначеності;

2. (Д) Досягнення мети пошуку – виявлення об'єкту або виходу → (Ц) Досягнення розуміння / усвідомлення;

3. (Д) Труднощі в пошуку → (Ц) Труднощі та перешкоди для розуміння / усвідомлення.

Серед трьох груп відповідностей між цільовим і джерельним доменами метафори виокремлюються два смислові фокуси концептуального простору Лабіринт, які можуть використовуватися для концептуалізації цільової області, а саме фокуси 1 і 2: Процес пошуку і Досягнення мети пошуку. Такі смислові фокуси у проекції на відповідні смислові елементи цілі утворюють дві підметафори: Подолання когнітивної невизначеності – Пошук, Усвідомлення / Розуміння – Вихід.

Інтерпретація метафори може залучати (залежно від когнітивного контексту інтерпретаторів) додаткові картування, засновані на філософських і літературних алюзіях до образу лабіринту як символу трансформації та повернення до себе [7; 8]. Такі метафори, у свою чергу, мають доступ до взаємопов'язаних концептуальних метафор, запропонованих Лакоффом: Знайдене рішення – це Вилучення з контейнера (Discovered Solution Is Removing from Container), Припинення перебування у певному стані – це Вихід з певної локації / простору (Stopping Being in A State Is Leaving A Location).

Картування першої із цих метафор «Знайдене рішення – це Вилучення з контейнера» схематично представимо у такий спосіб.

1. (Д) Процес відкриття або вилучення чогось із контейнера → (Ц) Процес пошуку рішення;

2. (Д) Вилучення з контейнера вимагає зусиль → (Ц) Для розуміння і вирішення проблеми необхідно докласти певні зусилля.

3. (Д) Зміна стану із закритого та прихованого на відкритий та доступний → (Ц) Зміна стану від невизначеності на ясність із відкриттям нових можливостей.

Серед трьох наборів відповідностей між джерельним і цільовим доменами для концептуалізації цільової концептуальної області використовуються такі смислові фокуси джерела, як 2 і 3:

Вимагає зусиль і Зміна стану з закритого на відкритий. Картування, із відображенням таких фокусів на ціль, призводить до появи двох підметафор: Зусилля для вирішення проблеми – Зусилля з відкриття контейнеру; Стан відкриття нових можливостей – Стан відкритого контейнеру.

Отже, значення вихідної метафори «СВІДОМІСТЬ – ЦЕ ЛАБІРИНТ» виходить за межі мапувань між вихідною та цільовою областями. Воно є результатом розширення відображень на основі когнітивного висвітлення (*highlighting*, у термінах теорії концептуальної метафори) нових компонентів цільової області, які стають проміжними завдяки визначенню і проекції на ціль смислових фокусів декількох базових концептуальних метафор, що активуються вихідною метафоричною структурою.

Вивідний смисл (*entailment*) метафори інтегрує значення всіх субметафор, утворених відображеннями смислових фокусів на ціль, що відповідає когнітивному механізму поєднання (у відповідності до концепції Кьовечеша [10, с. 47]) – появою у концептуальному обсязі джерела додаткових концептуальних складників. Відповідно, смисл метафори «Свідомість – це Лабіринт» включає такі компоненти: самопізнання дорівнюється виходу із лабіринту свідомості з відчуттям свободи, подоланням когнітивної невизначеності, страхів і відкриттям нових можливостей за межами замкнутого простору власного Я, для чого потребуються певні зусилля.

Висновки. У ході дослідження було апробовано алгоритм аналізу концептуальної метафори на основі моделі, запропонованої Кьовечешем, з метою подолати певну обмеженість традиційного аналізу у ракурсі теорії Дж. Лакоффа. Модель ґрунтується на виокремленні у концептуальній метафорі «загального рівня» смислових фокусів із концептуального обсягу джерельного домену і встановленням його відображень на цільовий домен, що залучає когнітивні механізми розширення концептуальних складників метафори, нарощування смислів і комбінування декількох базових концептуальних метафор.

У статті запропоновано певну модифікацію моделі Кьовечеша. По-перше, обґрунтовано, що модель може бути застосовано до метафор, які відсутні у списку метафор Лакоффа, але відповідають критерію структурних і онтологічних концептуальних метафор, залучаючи базові концептуальні сценарії. По-друге, виявлено, що підметафори таких метафор, отримані на основі виявлення основного смислового фокусу джерела і встановлення нових картувань у проекції

на цільовий домен, у свою чергу, ґрунтуються на концептуальних метафорах загального рівня. По-третє, аналіз підметафор, у свою чергу, висвічує інші прототипові концептуальні метафори, з визначенням їх джерельних смислових фокусів, завдяки чому виділяються додаткові «нарошені»

смишли. По-четверте, значення вихідної метафори є результатом інтеграції смислів всіх субметафор.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо застосування модифікованої моделі картування концептуальної метафори до аналізу концептуальної метонімії і метафтонімії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Clausner T., Croft W. Productivity and schematicity in metaphors. *Cognitive Science*, 1997. No. 21, Issue 3. P. 247–282.
2. Dobrovolskij D., Piirainen E. *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspective*. Amsterdam: Elsevier, 2005. 419 p.
3. Glucksberg S., McGlone M. S., Manfredi D. Property attribution in metaphor comprehension. *Journal of Memory and Language*, 1997. No. 36. P. 50–67.
4. Grady J. THEORIES ARE BUILDINGS. *Cognitive Linguistics*, 1997. No. 8, Issue 4. P. 267–290.
5. Jung C. G. et al. *Man and his symbols*. New York, London: Anchor Press/Doubleday. 319 p.
6. Kierkegaard S. *Either / Or. A fragment of life*. London: Penguin, 1843 / 1992. 640 p.
7. Kravchenko N., Markova Yu. Symbolic metametaphors in Borges' «The house of Asterion». *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow*, 2024. No. 9, Issue 1. P. 67–83.
8. Kravchenko N., Prokopchuk M. Symbolic metaphors in Durrenmatt's «The Minotaur» within mythological, post-modern and existentialist contexts. *Bulletin of Alfred Nobel University. Series «Philological Sciences»*, 2024. No. 1, Issue 27. P. 111–127.
9. Kövecses Z. Recent developments in metaphor theory: Are the new views rival ones? *Review of Cognitive Linguistics*, 2011. No. 9, Issue 1. P. 11–25.
10. Kövecses Z. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2010. 375 p.
11. Kövecses Z. Conceptual metaphor theory. Some criticisms and alternative proposals. *Annual Review of Cognitive Linguistics*, 2008. No. 6. P. 168–184.
12. Kövecses Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 314 p.
13. Kövecses Z. The scope of metaphor. In: A. Barcelona (Ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads* (p. 79–92). Berlin: Mouton de Gruyter, 2000.
14. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor. In: A. Ortony (Ed.). *Metaphor and Thought* (p. 202–51). New York: Cambridge University Press, 1993.
15. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is abstract reason based on Image Schemas? *Cognitive Linguistics*, 1990. No. 1. P. 39–74.
16. Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: New York Basic Books, 1999. 624 p.
17. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press, 1980. 242 p.
18. Nietzsche F. *Beyond good and evil: prelude to a philosophy of the future*. Cambridge: Cambridge university press, 2002. 193 p.
19. Steen G. From linguistic to conceptual metaphor in five steps. In R. Gibbs & G. Steen (Eds.) *Metaphor in Cognitive Linguistics* (p. 57–77). Amsterdam: John Benjamins, 1999.
20. Stefanowitch A. Words and their metaphors. A corpus-based approach. In A. Stefanowitch & S. Th. Gries (Eds.) *Corpus-based Approaches to Metaphor and Metonymy* (p. 63–105). Berlin: Mouton de Gruyter, 2007.

СУФІКСАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ ШВЕДСЬКІЙ МОВІ

SUFFIXING AS A WAY OF FORMING NOUNS IN THE MODERN SWEDISH LANGUAGE

Кульчицький В.І.,

orcid.org/0000-0003-4646-6861

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету

Стрільчук А.І.,

orcid.org/0000-0001-8502-3815

студент II курсу магістратури
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету

У статті досліджено суфіксацію як продуктивний спосіб творення іменників у сучасній шведській мові. Визначено, що мова – це явище, що постійно змінюється, оновлюється та поповнюється новими лексичними одиницями, а словотворення – це процес, що уможливорює розвиток кожної мови, забезпечуючи її динамічність та сучасність. Мета статті – проаналізувати особливості суфіксації як продуктивного способу творення іменників у шведській мові та виокремити найпоширеніші суфікси, котрі виконують словотворчу функцію у шведській мові. Встановлено, що суфіксація є широко вживаним способом творення іменників у шведській мові. Велика кількість суфіксів шведської мови, які виконують словотворчу функцію, мають не одне конкретне значення, а низку різних значень. Виокремлено такі суфікси для утворення іменників у шведській мові: *-a, -an, -ande (-ende), -are, -bo, -dom, -else, -er, -ska (-erska), -eri, -het, -ing (-ning), -inna, -ism, -ist, -lek, -man, -nad (-ad), -skap, -tion, -lill*.

За допомогою вищезазначених суфіксів утворюються: назви осіб жіночої статі; іменники від дієслівних основ; іменники, що позначають предмети; іменники, які вживаються як назви цифр, грошових знаків та інших предметів; абстрактні іменники назв дій; іменники, що позначають результат дії; іменники, що позначають виконавця будь-якої дії; іменники, що позначають осіб певних професій або самі професії; іменники, що позначають мешканців якогось населеного пункту чи певної місцевості; іменники зі значенням «дружина»; іменники, що позначають назви станів; іменники, що характеризуються наявністю певної якості; іменники, що позначають показники поведінки, які заслуговують на осуд; назви якостей характеру; назви філософських напрямів, суспільно-економічних формацій, суспільних рухів, сукупність певних ідей та ін.

Доведено, що завдяки систематичному і регулярному використанню суфіксів, нові слова легко утворюються та уможливають точне вираження явищ та понять. Вищезазначені суфікси виконують граматичні та семантичні функції, допомагають розрізнати частини мови та уточнювати значення. Суфіксація не тільки сприяє динамічному розвитку шведської мови, але й робить її багатшою та більш адаптованою до потреб сучасного комунікативного середовища.

Ключові слова: суфікс, іменник, словотвір, деривація, шведська мова.

The article examines suffixation as a productive way of forming nouns in modern Swedish. It has been determined that a language is a phenomenon that is constantly changing, being updated and replenished with new lexical units, and word formation is a process that enables the development of each language, ensuring its dynamism and modernity. The purpose of the article is to analyze the features of suffixation as a productive way of forming nouns in the Swedish language and to single out the most common suffixes that perform a word-forming function in the Swedish language. It has been established that suffixation is a widely used way of forming nouns in the Swedish language. A large number of suffixes in the Swedish language, which perform a word-forming function, have a number of different meanings. The following suffixes used for forming nouns in Swedish have been distinguished: *-a, -an, -ande (-ende), -are, -bo, -dom, -else, -er, -ska (-erska), -eri, -het, -ing (-ning), -inna, -ism, -ist, -lek, -man, -nad (-ad), -skap, -tion, -lill*.

The suffixes mentioned above are used to form names of persons of the female gender; nouns from verb bases; nouns denoting objects; nouns that are used as the names of numbers, money signs and other objects; abstract nouns that denote actions; nouns denoting the result of an action; nouns denoting the executor of any action; nouns denoting persons of certain professions or the professions themselves; nouns denoting residents of a certain settlement or a certain area; nouns with the meaning "wife"; nouns denoting the names of states; nouns characterized by the presence of a certain quality; nouns denoting indicators of behaviour that deserve condemnation; names of character qualities; the names of philosophical trends, socio-economic formations, social movements, a set of certain ideas, etc.

It has been proven that due to the systematic and regular use of suffixes, new words are easily formed and enable accurate expression of phenomena and concepts. The above-mentioned suffixes perform grammatical and semantic functions, help distinguish parts of speech, and clarify meaning. Suffixing contributes to the dynamic development of the Swedish language as well as makes it richer and more adapted to the needs of the modern communicative environment.

Key words: suffix, noun, word formation, derivation, the Swedish language.

Постановка проблеми. Словотворення – надважливий процес, що супроводжує кожну мову. Враховуючи динамічність мови як системи, що постійно змінюється, оновлюється та поповнюється новими словами внаслідок розвитку усіх галузей сучасного світу, словотворення є невід’ємним складником мови, що забезпечує її функціонування в умовах сталого розвитку суспільства. Проблема суфіксації як продуктивного способу словотвору в сучасній шведській мові полягає у необхідності вивчення механізмів і закономірностей утворення нових слів за допомогою суфіксів. Сучасна шведська мова постійно розвивається, і важливу роль у її збагаченні відіграє суфіксація, що дозволяє швидко створювати нові лексичні одиниці. Відтак важливим є системне вивчення словотворчих суфіксів та їх впливу на розвиток сучасної шведської мови, особливо в умовах швидких змін у суспільстві та впливу запозичень з інших мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання словотворення завжди було і буде предметом наукових досліджень багатьох науковців. Словотворчі процеси у шведській мові розглядали Г. Йозефссон [1], К. К. Громанн [2], К. Лундبلاد [3] та інші. Л. Тенгстранд [4] досліджувала аббревіацію як спосіб розширення словника шведської мови; А. Ліндстрьом [5] вивчав вплив англійської мови на шведське словотворення; дериваційні процеси у шведській мові стали предметом досліджень М. Розенберг [6]. Проте в сучасній системі лінгвістичних праць відсутнє цілісне дослідження суфіксації як продуктивного способу словотворення у шведській мові.

Мета статті – проаналізувати особливості суфіксації як ефективного способу творення іменників, а також виокремити найпоширеніші суфікси, котрі виконують словотворчу функцію у шведській мові.

Виклад основного матеріалу. Словотвір – це процес творення нових слів із вже наявних. Процес словотворення відбувається багатьма шляхами, як-от: додаванням префіксів чи суфіксів, поєднанням слів або зміною форми слова, аббревіацією та ін.. Словотвір є важливою частиною кожної мови, що дає змогу розширити її кордони завдяки утворенню нових слів відповідно до вимог сучасного світу [7]. Значна кількість нових слів у шведській мові виникає шляхом створення нових лексем зі старих – або шляхом додавання афікса до вже наявної форми слова, або ж об’єднання слів для утворення нових сполук [8, с. 47]. У нашому дослідженні ми детальніше зупини-

мось на суфіксації як продуктивному способі словотворення у шведській мові.

Суфіксація особливо характерна для творення іменників у шведській мові, яка багата на суфікси, що виконують словотворчу функцію. Кількість суфіксів, що застосовуються в іменниках дуже велика, причому багато з них мають не одне конкретне значення, а низку різних значень.

Словотвірні суфікси служать для утворення нових слів і одночасно вказують, якою частиною мови є слово: наприклад суфікси *-dom*, *-else*, *-het* та ін. є суфіксами іменників, *-bar*, *-ig*, *-lös* та ін. – суфіксами прикметників, *-ligen*, *-t* та ін. – суфіксами прислівників.

Нижче детально розглянемо продуктивні суфікси шведської мови.

Суфікс *-a* у шведській мові є словотворчим, за допомогою якого утворюються:

– назви жінок – представниць будь-якої національності, утворені від відповідних назв осіб чоловічої статі, наприклад: *en danska* – данка (від *чол. en dansk* – данець), *en svenska* – шведка (від *чол. en svensk* – швед), *en tyska* – німкеня (від *чол. en tysk* – німець);

– іменники від дієслівних основ, причому ці іменники збігаються в невизначеній формі однини з інфінітивами відповідних дієслів, наприклад: *en bräcka* – тріщина і *bräcka* – ламати, *en fläta* – коса і *fläta* – заплітати коси, *en götta* – схованка і *götta* – ховати, *приховувати*, *en halka* – ожеледиця і *halka* – ковзатися. Деякі з цих іменників, особливо ті, що утворені від основ неперехідних дієслів, позначають (або спочатку позначали) виконавців будь-якої дії, наприклад: *en vippra* або *en skrika* – сойка (від *skrika* – кричати).

Від прикметників за допомогою суфікса *-a* утворено ряд іменників, що позначають предмети, характерною ознакою яких є якість, що виражається прикметником, наприклад: *en flata* – долоня (від *flat* – плоский, *тобто означає площину руки*), *en gula* – жовток (від *gul* – жовтий).

Від кількісних числівників від 0 до 12 за допомогою суфікса *-a* утворюються іменники, які вживаються як назви цифр, карт, грошових знаків та інших предметів, що мають певний номер, наприклад *en nolla* – нуль, *en etta* – одиниця, *en femta* – п'ятірка, *en sexa* – шістка.

Проте варто зауважити, що суфікс *-a* вищезазначених груп іменників необхідно відрізняти від закінчення *-a* багатьох іменників, які не є (принаймні з погляду сучасної мови) похідними, як-от: *en flicka* – дівчинка, *en lampra* – лампа, *en stia* – хлів.

Суфікс **-an** найчастіше використовується для утворення від дієслівних основ абстрактних іменників – назв дій, наприклад *början* – початок (від *börja* – починати), *längtan* – туга (від *längta* – сумувати), *vacklan* – коливання (від *vackla* – коливатися), *väntan* – очікування (від *vänta* – чекати). Деякі з цих іменників набули конкретних значень, наприклад *klagan* – скарга (письмова заява, що містить скаргу).

Суфікс **-ande (-ende)** – це дві форми одного суфікса, вживання яких залежить лише від формального типу дієслова, до основи якого вони приєднуються. Найчастіше використовується форма **-ande**; тоді як **-ende** приєднується до дієслівних основ, що закінчуються на наголошений голосний. Суфікс **-ande (-ende)** також утворює іменники від дієслівних основ, як і суфікс **-an**, а саме:

– абстрактні іменники – назви дій, наприклад *gående* – ходьба, *läsande* – читання (процес читання), *skrikande* – крик (кричання, процес крику);

– іменники, що позначають результат дії, наприклад *ett meddelande* – повідомлення, *ett stadgande* – постанова, рішення.

Іменники із суфіксом **-ande (-ende)** необхідно відрізнити від субстантивованих дієприкметників та дієслів, наприклад *den gående* – той, хто йде, *den läsande* – той, хто читає, *den meddelande* – той, хто повідомляє. Субстантивовані дієприкметники позначають дійових осіб і формально відрізняються від іменників з суфіксом **-ande (-ende)** тим, що належать до спільного роду, тоді як іменники з суфіксом **-ande (-ende)** – середнього роду.

Суфікс **-are** використовується для утворення багатьох іменників. Зокрема, від дієслівних основ він утворює:

– іменники, що позначають виконавця будь-якої дії, тобто особу, наприклад: *en berättare* – оповідач (від *berätta* – розповідати), *en visare* – годинникова стрілка (від *visa* – показувати, тобто показчик);

– іменники, що позначають осіб певних професій, наприклад: *en arbetare* – робітник, *en lärare* – вчитель, *en snickare* – столяр, *en simmare* – плавець, *en vävare* – ткач та ін.;

– іменники, що позначають мешканців якогось населеного пункту, наприклад: *en stockholmare* – житель Стокгольма.

Суфікс **-ska (-erska)** є продуктивним для іменників, що позначають осіб жіночої статі. Від іменників із суфіксом **-are** утворюються назви жінок – осіб певної професії, причому форма суфікса **-are** при приєднанні **-ska** змінюється, і в результаті

злиття обох суфіксів виходить складний суфікс **-erska**, наприклад: *en arbeterska* – працівниця (від *en arbetare* – робітник), *en bokbinderska* – палітурниця (від *en bokbindare* – палітурник), *en sångerska* – співачка (від *en sångare* – співак). За такою ж аналогією (зі складним суфіксом **-erska**) утворені безпосередньо від дієслівних основ (за відсутності іменників на **-are**) позначення професій, котрі у відсотковому співвідношенні притаманні більше жінкам, наприклад: *en maskinskriverska* – друкарка (від *en skrivare* – писар), *en tvätterska* – прачка.

Від іменників – назв осіб чоловічої статі, котрі не мають суфікса **-are** за допомогою суфікса **-ska** утворюються іменники, що позначають жінок, з різними відтінками значення, наприклад: *en studentska* – студентка (від *en student* – студент), ряд іменників зі значенням «дружина», наприклад: *en professorska* – дружина професора (від *en professor* – професор).

У шведській мові суфікс **-bo**, приєднуючись до іменників, утворює нові іменники, що позначають мешканця певної місцевості, наприклад: *en kustbo* – прибережний житель, *en lantbo* – сільський житель, *en stockholmsbo* – житель Стокгольма.

Суфікс **-dom** у шведській мові також є словотворчим і позначає абстрактні поняття або стани та утворює:

– від прикметників абстрактні іменники, які є назвою якостей, наприклад: *ungdom* – молодість (від *ung* – молодий), *visdom* – мудрість (від *vis* – мудрий);

– від прикметників іменники – назви станів, що характеризуються наявністю певної якості, наприклад: *en sjukdom* – хвороба; іноді назви осіб, котрим характерна будь-яка якість, наприклад: *en ungdom* – молодий чоловік;

– від дієслівного коріння з **-dom** іноді утворюються іменники, що позначають результати дії, наприклад: *en svordom* – лайка (від *svärja* – лягтися).

Суфікс **-else** в шведській мові використовується для утворення іменників від дієслів, а саме:

– абстрактних іменників – назв дій, наприклад: *befrielse* – звільнення (від *befria* – звільняти), *beredelse* – приготування (від *bereda* – готувати), *förnekelse* – заперечення, дія заперечення (від *förneka* – заперечувати);

– іменників, що позначають результат дії, наприклад *en bakelse* – містечко (від *baka* – ніч), *en berättelse* – оповідання (від *berätta* – розповідати);

– іменників, що означають те, за допомогою чого виконується дія, позначена дієсловом, напри-

клад: *stärkelse* – крохмаль (від *stärka* – зміцнювати та крохмалити), *en förnöjelse* – розвага (від *förnöja* – розважати, приносити задоволення).

Суфікс **-er** зустрічається часто в іменниках шведської мови на позначення приналежності до певної спеціальності, наприклад: *en fysiker* – фізик (від *fysik* – фізика), *en kemiker* – хімік (від *kemi* – хімія), *en mekaniker* – механік (від *mekanik* – механіка), а іноді – осіб певної національності, наприклад *en belgier* – Бельгієць (від *Belgien* – Бельгія).

Суфікс **-eri** слугує для утворення таких іменників:

– назв закладів, де здійснюється різного роду виробнича діяльність, наприклад: *ett bageri* – пекарня (від *en bagare* – пекар), *ett gjuteri* – ливарний завод (від *gjuta* – лити), *ett tryckeri* – друкарня (від *trycka* – друкувати);

– назв різноманітних занять, переважно професійного спрямування, наприклад: *bageri* – ремесло пекаря, *måleri* – живопис (від *måla* – писати фарбами), *skrädderi* – кравецьке ремесло (від *en skräddare* – кравець), *snickeri* – столярне ремесло (від *en snickare* – столяр);

– показники поведінки, що заслуговують на осуд, наприклад: *frosseri* – обжерливість (від *frossa* – обжиратися), *slöseri* – марнотратство (від *slösa* – марнувати).

Суфікс **-het** є найуживанішим у процесі словотворення іменників від прикметників, зокрема:

– абстрактних іменників – назв якостей характеру, наприклад: *godhet* – добро (від *god* – добрий), *skönhet* – краса (від *skön* – красивий), *tapperhet* – хоробрість (від *tapper* – хоробрий), *ömhhet* – ніжність (від *öm* – ніжний);

– іменників – назв предметів, осіб або явищ, що характеризуються певною якістю, наприклад *en dyrbarhet* – цінність, цінний предмет (від *dyr* – дорогий), *en nyhet* – новина (від *ny* – новий), *en skönhet* – красуня (від *skön* – красивий).

Суфікс **-ing (-ning)** подібний за своїми функціями до суфікса **-else**. Він є словотворчим для:

– абстрактних іменників, зокрема назви дій, наприклад: *bränning* – спалювання (від *bränna* – палити), *dallring* – тремтіння (від *dallra* – тремити), *slingring* – зивання (від *slingra* – зиватися); аналогічно за допомогою різновиду того ж суфікса **-ning** утворюються такі іменники: *beredning* – виготовлення (від *bereda* – готувати), *plöjning* – оранка (від *plöja* – орати);

– іменники, що позначають результат дії, наприклад: *en anteckning* – запис (від *anteckna* – записувати), *en samling* – збори, колекція (від *samla* – збирати); із суфіксом **-ning** наведемо

такі приклади: *en framställning* – зображення (від *framställa* – зображати).

Проте у деяких випадках віддієслівні іменники з суфіксом **-ing (-ning)** поєднують у собі значення дії та значення результату дії, наприклад, *byggning* – будівництво та *en byggning* – будівля, споруда (від *bygga* – будувати); *fillning* – наповнення та *en fillning* – начинка (від *fylla* – наповнювати, начиняти).

Варто зауважити, що є випадки, коли лише суфікс **-ing** є словотворчим для певних груп іменників, а саме:

– коли від прикметників із суфіксом **-ing** (але не з **-ning**) утворюються іменники, що позначають особу або предмет, що характеризуються певною якістю, наприклад *en lätting* – ледар (від *lat* – лінивий);

– коли від іменників географічних назв з **-ing** (але не з **-ning**) утворюються іменники, що позначають осіб, які мешкають у відповідному місці, наприклад *en närking* – мешканець Нерке (провінція Швеції).

Суфікс **-inna** служить для утворення іменників, що позначають осіб жіночої статі від іменників, що закінчуються на **-are** наприклад: *en lärarinna* – вчителька (від *en lärare* – вчитель), *en skaldinna* – поетеса (від *en skald* – поет). Ряд іменників із цим суфіксом позначає осіб, які професійно займаються певною діяльністю, як-от: *en författarinna* – письменниця (від *en författare* – письменник). Своєю чергою деякі іменники з цим суфіксом, а саме утворені від іменників, що позначають звання або титули, можуть мати значення «дружина», наприклад: *en doktorinna* – означає дружина лікаря (від *en doktor* – лікар). З цим суфіксом утворені назви жінок деяких національностей, наприклад: *en grekinna* – гречанка (від *en grek* – грек), *en turkinna* – турчанка (від *en turk* – турок).

Суфікс **-ism** зустрічається у шведській мові в словах, що позначають філософські напрями, суспільно-економічні формації, суспільні рухи, сукупність певних ідей та ін. як-от: *materialism* – матеріалізм, *kommunism* – комунізм, *Kapitalis* – капіталізм, *feodalism* – феодалізм.

Суфікс **-ist** служить для утворення іменників, що позначають:

– представників тієї чи іншої громадської групи, членів певної політичної партії, осіб, які характеризуються певними поглядами, наприклад: *en kommunist* – комуніст, *en materialist* – матеріаліст, *en optimist* – оптиміст;

– представників будь-якої професії чи спеціальності, наприклад: *en journalist* – журналіст, *en kemist* – хімік, *en lingvist* – лінгвіст.

Суфікс **-lek** використовується для утворення абстрактних іменників – назв якісних характеристик від ряду прикметників, наприклад: *djuplek* – глибина (від *djur* – глибокий), *storlek* – величина (від *stor* – великий), іноді назв душевних станів, наприклад *kärlek* – кохання (від *kär* – дорогий, коханий).

Суфікс **-man**. У самостійному вжитку слово «man» означає «людина, чоловік». Проте у якості суфікса **-man** став словотворчим для низки назв осіб, які займаються певною діяльністю, наприклад: *en vetenskapsman* – вчений (від *vetenskap* – наука), *en körtman* – купець (від *köra* – купувати), а також для деяких назви осіб тієї чи іншої національності, наприклад: *en engelsman* – англієць (від *engelsk* – англійська), *en fransman* – француз (від *fransk* – французька).

Суфікс **-nad (-ad)** у шведській мові утворює:

– абстрактні іменники – назви дій, наприклад: *levnad* – життя (від *leva* – жити), *vördnad* – повага (від *vörda* – поважати);

– іменники, що позначають результат дії, наприклад: *byggnad* – будова, будівля (від *bygga* – будувати), *en vävnad* – тканина (від *väva* – ткати), *mognad* – зрілість (від *mogna* – зріти).

Суфікс **-skap** використовується для утворення нових слів від:

– абстрактних іменників, що характеризують відносини між людьми, наприклад: *fiendskap* – ворожнеча (від *en fiende* – ворог), *släktskap* – спорідненість (від *en släkt* – рід, рідня), *vänskap* – дружба (від *en vän* – друг);

– дієслів та іменників, що позначають стани, наприклад: *en beredskap* – готовність (від *bereda* – готувати), *en dårskap* – божевілля (від *en dåre* – безумець).

Суфікс **-skap** зустрічається також у ряді слів, які важко звести до будь-яких груп, наприклад: *ett budskap* – вістка, звістка (від *ett bud* – вістка, вісник), *ett landskap* – ландшафт (від *ett land* – країна, земля).

Суфікс **-tion** є словотворчим для іменників, що утворились від дієслів із суфіксом **-er**. Усі такі іменники є назвами дій чи результатів дії, наприклад: *en agitation* – агітація (від *agitera* – агітувати), *en civilisation* – цивілізація (від *civilisera* – цивілізувати), *en definition* – визначення, дефініція (від *definera* – визначати) тощо.

Суфікс **-lill** у шведській мові виник з прикметника *lilla*. Основне значення прикметника *lilla* – невеликий, проте, коли цей прикметник використовується як визначення до іменників-назв осіб, його основне значення буває нерідко ослабленим, і *lilla* висловлює ласкаве значення, як-от: *lilla mor* – матуся (не маленька мама); *lilla far* – татко.

Висновки. Отже, мова – це явище, що постійно змінюється, оновлюється та поповнюється новими лексичними одиницями. Саме тому словник кожної мови розширюється та активує нову систему слів, які утворюються завдяки способам словотворення. Встановлено, що суфіксація є надзвичайно поширеним способом словотворення іменників у шведській мові. Усе завдяки тому, що шведська мова багата на суфікси, які виконують словотворчу функцію. Завдяки систематичному і регулярному використанню суфіксів нові слова легко утворюються та уможливають точне вираження явищ і понять. Суфікси у шведській мові виконують граматичні та семантичні функції, допомагають розрізнити частини мови та уточнювати значення слів. Відтак суфіксація не тільки сприяє динамічному розвитку шведської мови, але й робить її багатшою та більш адаптованою до потреб сучасного комунікативного середовища.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у здійсненні окремих наукових досліджень продуктивних способів словотворення шведської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Josefsson G. On the principles of word formation in Swedish. Lund, 1997. 182 p.
2. Grohmann K. K. Minimal Words in a Minimal Syntax: Word Formation in Swedish (review). *Linguistic Society of America*. 2022. Vol. 78. № 4. P. 816.
3. Lundbladh C. Prefixlika förleder. Göteborg, 2002. S. 17.
4. Tengstrand L. Abbreviation Expansion in Swedish Clinical Text. URL: <https://cl.lingfil.uu.se/exarb/master/tengstrand2014.pdf> (дата звернення: 03.10.2024).
5. Lindström A. English Influence on Swedish Word Formation and Segmentals. URL: <https://ojs.ub.gu.se/index.php/njes/article/viewFile/256/253> (дата звернення: 03.10.2024).
6. Rosenberg M. 20 Derivational networks in Swedish. *Derivational Networks Across Languages*. 2020. Pp. 203-212. URL: <https://doi.org/10.1515/9783110686630-020> (дата звернення: 03.10.2024).
7. Improve Vocabulary Skills With Words Formation. URL: <https://www.deviantart.com/fastinofclass/journal/Improve-Vocabulary-Skills-With-Word-Formation-952410908#:~:text=Word%20formation%20is%20the%20process,the%20meanings%20of%20unfamiliar%20words> (дата звернення: 04.10.2024).
8. Кульчицький В.І., Ткачук Я.Д. Продуктивні способи словотворення у сучасній шведській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. № 55. С. 47–50.

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ У ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ ТА СПОСОБИ ЇХ УТВОРЕННЯ

PRACTICAL APPLICATION OF ENGLISH-SPEAKING CYBER-NEOLOGISMS IN GERMAN LANGUAGES AND METHODS OF THEIR FORMATION

Лю Сюена,

orcid.org/0000-0002-2160-4271

аспірантка кафедри англійської філології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Дана стаття присвячена актуальній проблемі проникнення англійських кібернеологізмів у германські мови. В умовах глобалізації та бурхливого розвитку інформаційних технологій англійська мова стала домінуючою в цифровому світі, що призвело до масового запозичення англійських термінів у інших мовах.

У статті розглядаються різні аспекти цього процесу:

- **Причини запозичення:** Аналізуються фактори, що сприяють поширенню англійських кібернеологізмів у германських мовах, такі як глобалізація Інтернету, вплив американської культури та відсутність точних еквівалентів у національних мовах.

- **Способи адаптації:** Описуються різні способи, якими англійські терміни адаптуються до германських мов: пряме запозичення, адаптація до фонетики, калькування та створення нових слів.

- **Фактори, що впливають на використання:** Розглядаються соціальні, культурні та лінгвістичні фактори, які впливають на частоту використання англійських кібернеологізмів різними соціальними групами.

- **Переваги та недоліки:** Оцінюються позитивні та негативні наслідки широкого використання англійських термінів для розвитку національних мов.

Стаття буде корисна для лінгвістів, перекладачів, мовознавців, а також для широкого кола читачів, які цікавляться питаннями мовної політики, глобалізації та впливу технологій на мову.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки рекомендацій щодо мовної політики, створення словників та підручників, а також для оптимізації процесів перекладу та локалізації програмного забезпечення.

Автор аналізує способи практичного використання англійських кібернеологізмів у германських мовах:

- **Пряме запозичення:** Слово використовується в оригінальному англійському написанні (наприклад, software, hardware, laptop).

- **Адаптація до фонетики:** Слово адаптується до фонетичних особливостей мови (наприклад, нім. Software вимовляється як [ˈsɔftvɛːɐ]).

- **Калькування:** Переклад англійського словосполучення буквально (наприклад, нім. World Wide Web – Всесвітня павутина).

- **Створення нових слів:** На основі англійського кореня утворюється нове слово за правилами мови (наприклад, нім. E-Mail – електронна пошта).

Автор приходять до висновку, що швидкий розвиток технологій та глобалізація сприяють активному проникненню англійських слів і виразів у мови інших країн. Особливо відчутно цей процес у сфері інформаційних технологій, де англійська мова є домінуючою. Германські мови, такі як німецька, нідерландська та скандинавські, не є винятком. В цій статті ми розглянемо, як англійські кібернеологізми використовуються в цих мовах та які фактори впливають на цей процес.

Ключові слова: англійські кібернеологізми, германські мови, глобалізація, запозичення, адаптація, мовна політика, інтернет-дискурс.

This article is devoted to the actual problem of penetration of English cyberneologisms into Germanic languages. In the conditions of globalization and the rapid development of information technologies, the English language has become dominant in the digital world, which has led to the massive borrowing of English terms in other languages.

The article examines various aspects of this process:

- **Reasons for borrowing:** Factors contributing to the spread of English cyberneologisms in Germanic languages are analyzed, such as the globalization of the Internet, the influence of American culture, and the lack of exact equivalents in national languages.

- **Modes of adaptation:** Describes the various ways in which English terms have adapted to Germanic languages: direct borrowing, adaptation to phonetics, tracing, and the creation of new words.

- **Factors affecting usage:** Considers social, cultural and linguistic factors that influence the frequency of use of English cyberneologisms by different social groups.

- **Advantages and disadvantages:** The positive and negative consequences of the wide use of English terms for the development of national languages are evaluated.

The article will be useful for linguists, translators, linguists, as well as for a wide range of readers who are interested in issues of language policy, globalization, and the impact of technology on language.

The results of the research can be used to develop language policy recommendations, create dictionaries and textbooks, and optimize translation processes and software localization.

The author analyzes methods of practical use of English cyberneologisms in Germanic languages:

- Direct borrowing: The word is used in the original English spelling (for example, software, hardware, laptop).
- Adaptation to phonetics: The word adapts to the phonetic features of the language (for example, German Software is pronounced as [ˈsɔftvɛːɐ]).
- Tracing: Translation of an English phrase literally (for example, German World Wide Web).
- Creation of new words: Based on the English root, a new word is formed according to the rules of the language (for example, German E-Mail).

The author comes to the conclusion that the rapid development of technologies and globalization contribute to the active penetration of English words and expressions into the languages of other countries. This process is especially noticeable in the field of information technologies, where the English language is dominant. Germanic languages such as German, Dutch and Scandinavian are no exception. In this article, we will consider how English cyberneologisms are used in these languages and what factors influence this process.

Key words: English cyberneologisms, Germanic languages, globalization, borrowing, adaptation, language policy, Internet discourse.

Постановка проблеми. Мова – це дзеркало епохи. Мова – це динамічна система, що постійно розвивається та змінюється під впливом соціальних, культурних та технологічних факторів. Одним із найяскравіших проявів такої динаміки є поява нових слів та виразів – неологізмів. Особливо гостро ця проблема постає у добу інформаційних технологій, коли на світ щодня з’являються нові гаджети, програми та сервіси, які потребують нових назв. Саме тому вивчення кібернеологізмів, тобто нових слів, пов’язаних з інформаційними технологіями, набуває особливої актуальності.

Германські мови, такі як німецька, англійська, нідерландська та скандинавські, відіграють важливу роль у сучасному світі. Вони широко використовуються в науці, техніці, економіці та культурі. Саме тому процеси, що відбуваються в цих мовах, є вкрай цікавими для лінгвістів.

Дослідження кібернеологізмів у германських мовах є актуальним з кількох причин:

- Глобалізація та інформатизація: Швидкий розвиток інформаційних технологій та глобалізація призводять до активного обміну культурними та мовними цінностями. Англійська мова, як мова міжнародного спілкування, значно впливає на розвиток інших мов, зокрема германських [12].

- Зміни в лексичному складі мов: Поява нових технологій вимагає створення нових термінів для їх позначення. Це призводить до змін у лексичному складі мов та до появи нових семантичних полів [1].

- Вплив на міжкультурну комунікацію: Розуміння процесів, що відбуваються в лексиці, особливо в галузі інформаційних технологій, є важливим для ефективної міжкультурної комунікації [6].

- Практичне застосування: Результати дослідження можуть бути використані в різних сферах, таких як:

- Створення нових словників та термінологічних довідників.

- Розробка програмного забезпечення для машинного перекладу.

- Викладання іноземних мов.

- Розробка стратегій мовної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемою англомовних кібернеологізмів займається сучасна китайська дослідниця Вейксін Гао. На думку Вейксін Гао, англійські кібернеологізми – це справжній мовний конструктор, де зі слів створюються нові поняття за допомогою різних механізмів: від простого поєднання (блендинг) до складних трансформацій звучання (омофонія). Така різноманітність вимагає від перекладачів гнучкості та креативності. Адже перекладати не просто слова, а цілі концепти, що швидко змінюються, – це справжнє мистецтво. Вивчаючи англійську, важливо розуміти ці механізми, щоб не лише перекладати, а й створювати власні неологізми, що відповідають сучасним реаліям [4].

Метою даного дослідження є комплексне вивчення процесів формування та функціонування кібернеологізмів у сучасних германських мовах.

Реалізація мети конкретизується у наступних **завданнях**:

1. Дослідити які фактори впливають на появу та поширення кібернеологізмів.

2. Розглянути який вплив кібернеологізмів відбувається на розвиток національних мов.

Виклад основного матеріалу. Швидкий розвиток інформаційних технологій призводить до появи нових понять та термінів, які ми називаємо кібернеологізмами. Англійська мова, як лідер у сфері технологій, є основним джерелом цих новоутворень. Однак, як англомовні кібернеологізми проникають в інші мови, зокрема в германські? Які механізми їх адаптації та які наслідки це має для мовної картини? Ці питання стають все більш актуальними у контексті глобалізації та інтеграції мов.

Існує кілька основних механізмів, за допомогою яких англомовні кібернеологізми проникають у германські мови:

- Пряме запозичення: Найпростіший спосіб – це пряме запозичення англійського слова без будь-яких змін. Наприклад, "software" (програмне забезпечення), "hardware" (апаратне забезпечення), "email" (електронна пошта) [7].

- Калькування: Це процес, при якому перекладається не саме слово, а його структура. Наприклад, німецьке "Software" (програмне забезпечення) є калькуванням англійського "software" [3].

- Семантичне запозичення: Існуюче слово в мові набуває нового значення під впливом англійського аналога. Наприклад, німецьке "surfen" (серфити) спочатку означало "кататися на хвилях", а тепер також означає "серфити в Інтернеті" [7].

- Створення нових слів: Іноді для позначення нового поняття створюється зовсім нове слово, яке може містити елементи як англійської, так і національної мови.

Фактори, що впливають на адаптацію кібернеологізмів:

- Ступінь інтернаціоналізації сфери: Чим більше сфера пов'язана з міжнародним співробітництвом, тим швидше і легше в неї проникають англіцизми [2].

- Мовна політика: Державна мовна політика може впливати на процес запозичення іноземних слів.

- Соціальний престиж: Нові слова, пов'язані з престижними сферами (технології, бізнес), швидше за все будуть запозичені.

- Культурні особливості: Кожна культура має свої особливості, які можуть впливати на сприйняття і використання іноземних слів [6].

Наслідки проникнення англомовних кібернеологізмів:

- Збагачення лексики: Кібернеологізми розширюють лексичний склад мови, дозволяючи точніше виражати нові поняття.

- Мовна стандартизація: Запозичення англіцизмів сприяє стандартизації термінології в різних сферах [13].

- Зміни в граматиці: Проникнення англомовних кібернеологізмів може впливати на граматичні структури мови [5].

- Збереження національної мовної ідентичності: З одного боку, запозичення англіцизмів може загрожувати національній мовній ідентичності. З іншого боку, мова є динамічною системою, і її розвиток неминучий [14].

Наведемо у нашому дослідженні приклади англомовних кібернеологізмів у німецькій мові:

- Software – програмне забезпечення.
- Hardware – апаратне забезпечення.
- Email – електронна пошта.
- Internet – інтернет.
- Download – завантажувати.
- Upload – завантажувати (на сервер).
- Surfen – серфити в Інтернеті.
- Chatten – чатувати.

Виникає питання, а чому англомовні кібернеологізми популярні в германських мовах. Гіпотетично ми вважаємо, що на це впливають наступні фактори:

- Глобалізація та вплив англійської мови: Англійська мова є домінантною в сфері інформаційних технологій, тому нові терміни, що з'являються в англійській мові, швидко поширюються в інших мовах [10].

- Спрощення комунікації: Використання англійських кібернеологізмів спрощує міжнародну комунікацію в ІТ-сфері [8].

- Відсутність точних аналогів: Часто для нових технологій та понять в інших мовах просто немає відповідних слів, тому використовують англіцизми.

Англомовні кібернеологізми мають свої закономірності адаптації до германських мов. А саме:

- Транслітерація: Слово переноситься з англійської мови в іншу мову без зміни написання (наприклад, "software" в німецькій мові) [15].

- Адаптація до фонетики: Слово адаптується до фонетичних особливостей мови, в яку воно переноситься (наприклад, "smartphone" може звучати як "smartfone" у французькій мові) [9].

У нашому дослідженні ми також хочемо запропонувати приклади застосування англійських кібернеологізмів у німецькій, шведській та норвезькій мовах (табл. 1).

Можна виділити наступні фактори, що впливають на використання англомовних кібернеологізмів:

- Вік: Молодь більш схильна використовувати англійські терміни, ніж старше покоління.

- Освіта: Люди з вищою освітою частіше використовують англійські терміни в професійній сфері.

- Соціальний статус: Представники певних соціальних груп (ІТ-спеціалісти, геймери) частіше використовують англійські терміни.

- Мовна політика: Державна політика може впливати на використання англійських слів [4].

Тепер розглянемо переваги та недоліки використання англомовних кібернеологізмів. На нашу точку зору є наступні переваги та недоліки у використанні англомовних кібернеологізмів:

Англійський термін	Німецька мова	Шведська мова	Норвезька мова
Smartphone	Smartphone	Smartphone	Smarttelefon
Software	Software	Programvara	Programvare
Hardware	Hardware	Hårdvara	Maskinvare
Website	Webseite	Webbplats	Nettside
Hacker	Hacker	Hacker	Hacker
Download	Download	Nedladdning	Nedlasting
Upload	Upload	Uppladdning	Opplasting

- Переваги:

- Міжнародна зрозумілість.
- Точність передачі поняття.
- Актуальність.

- Недоліки:

- Збіднення лексики національної мови.
- Складність розуміння для непідготовлених користувачів.

- Можливі проблеми з перекладом.

Слід зазначити, що кібернеологізми – це нові слова або словосполучення, які виникають у зв'язку з розвитком інформаційних технологій. Вони можуть бути запозичені з англійської мови, яка є домінантною в цій галузі, або утворені на основі існуючих слів за допомогою різних словотворчих процесів. Прикладами кібернеологізмів можуть бути: *вай-фай*, *смартфон*, *геймер*, *блогер* тощо.

Розглянемо основні способи утворення кібернеологізмів:

1. Запозичення з інших мов:

- Латинська мова: Багато наукових термінів мають латинське коріння, наприклад, *cybernetics* (кібернетика), *algorithm* (алгоритм).

- Грецька мова: Також часто використовуються грецькі корені, як у слові *software* (програмне забезпечення).

- Інші мови: Іноді запозичення відбуваються з інших мов, наприклад, японського (*anime*, *manga*) [11].

2. Словотворення за допомогою афіксів:

- Префіксація: До кореня слова додається префікс, який змінює його значення, наприклад, *e-* (електронний) – *email*, *cyber-* (кібернетичний) – *cybercafe*.

- Суфіксація: До кореня слова додається суфікс, який утворює нове слово або змінює частину мови, наприклад, *-er* (той, хто виконує дію) – *gamer*, *-ware* (продукт) – *software* [4].

3. Складання слів:

- Сполучення двох і більше слів: *laptop* (ноутбук), *smartphone* (смартфон).

- Акроніми: Слова, утворені з перших літер слів, що входять до словосполучення, наприклад,

laser (Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation), *NASA* (National Aeronautics and Space Administration).

- Блендинги: Сполучення частин двох або більше слів, наприклад, *brunch* (breakfast + lunch), *modem* (modulator + demodulator).

4. Семантичні зміни:

- Метафора: Перенос значення з одного поняття на інше, наприклад, *virus* (вірус) – комп'ютерний вірус.

- Метонімія: Заміна одного поняття іншим, тісно пов'язаним з ним, наприклад, *mouse* (миша) – комп'ютерна мишка.

5. Скорочення:

- Аббревіатури: Скорочення слів, наприклад, *FAQ* (Frequently Asked Questions).

- Сленг: Неформальні скорочення, наприклад, *LOL* (laugh out loud) [4].

Висновки. Отже, світ цифрових технологій розвивається з неймовірною швидкістю, породжуючи нові слова та вирази, які ми називаємо кібернеологізмами. Англійська мова, як мова міжнародного спілкування в цифровому світі, є основним джерелом цих неологізмів.

На основі нашого дослідження, ми можемо прийти до висновку, що кібернеологізми є невід'ємною частиною сучасної мови. Вони збагачують нашу лексику і дозволяють нам ефективніше спілкуватися в цифровому світі. Однак, надмірне використання іноземних запозичень може негативно вплинути на розвиток національних мов. Тому важливо знайти баланс між збагаченням мови новими термінами та збереженням її самобутності.

З однієї сторони, проникнення англомовних кібернеологізмів у германські мови – це неминучий процес, який відображає глобалізацію та розвиток технологій. Хоча це може викликати деякі побоювання щодо збереження національної мовної ідентичності, загалом цей процес сприяє збагаченню мови та полегшує міжнародну комунікацію.

З іншої сторони, важливо розуміти, що мова є динамічною системою, яка постійно розвивається, і адаптація до нових реалій – це природний процес.

Щодо способів утворення англомовних кібернеологізмів, то вони є різноманітними і відображають динамічний характер мови. Розуміння цих

процесів дозволяє краще зрозуміти, як мова адаптується до нових реалій і як формується наша цифрова культура.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Altintas K., Can F., Patton J. Language Change Quantification Using Time-separated Parallel Translations. 2007. URL: <https://repository.bilkent.edu.tr/server/api/core/bitstreams/d1d3f9c8-0a91-4a26-bffb-f08deba3ff4b/content> (дата звернення: 16.06.2023).
2. Baidrakhmanov D., Gulzhan D. Historical and Sociolinguistic Aspects of Use of Anglicisms in the Kazakh Language. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 190 (2015). 2014. P. 346–352.
3. Cambridge D. Tracing. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/tracing> (дата звернення: 18.08.2024).
4. Gao W. Research on the Formation Features and Translation Strategies of English Cyber-neologisms. *International Journal of Education and Humanities*. Vol. 3, No. 3, 2022. P. 99–101.
5. Hollmann W. B. Chapter 36. Grammatical change. URL: https://www.lancaster.ac.uk/staff/hollmann/WBH_GramChange_finaldraft.pdf (дата звернення: 19.02.2024).
6. Israilova L. Borrowing-Neologisms as a Result of Intercultural Communication. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/372339212_Borrowing-Neologisms_as_a_Result_of_Intercultural_Communication (дата звернення: 14.01.2024).
7. Kemmer S. Loanwords. Major Periods of Borrowing in the History of English. 2019. URL: <https://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words/loanwords.html> (дата звернення: 25.05.2024).
8. Mahato R. Artificial intelligence language learning and communication: exploring the intersection of technology and education. 2023. URL: https://www.researchgate.net/publication/371830162_ARTIFICIAL_INTELLIGENCE_LANGUAGE_LEARNING_AND_COMMUNICATION_EXPLORING_THE_INTERSECTION_OF_TECHNOLOGY_AND_EDUCATION (дата звернення: 27.07.2024).
9. Mohammed A. Abdul Sattar As-Sammer Phonetic and Phonological Adaptations of English Loanwords into Iraqi Arabic: A Generative Study. *Journal of the College of Arts. University of Basra No. (73)*. 2015. URL: <https://www.iasj.net/iasj/download/e7247c128b7eed36> (дата звернення: 09.09.2022).
10. Poggensee A. The effects of globalization on English language learning: The effects of globalization on English language learning: Perspectives from Senegal and the United States Perspectives from Senegal and the United States. 2016. URL: https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3725&context=honors_theses (дата звернення: 06.04.2024).
11. Roig-Marín A. 'Blended' Cyber-Neologisms. New words show how our world is changing. 2016. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/english-today/article/abs/blended-cyberneologisms/D919B9542EFF16604BB38B7251764348> (дата звернення: 02.02.2024).
12. Ruqaiya H. Globalization, Literacy and Ideology. 2003. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-971X.2003.00311.x> (дата звернення: 22.03.2024).
13. Stenroos M., Wright L. The «vernacularisation» and «standardisation» of local administrative writing in late and post-medieval England. *The Multilingual Origins of Standard English*. Berlin: Mouton de Gruyter. 2020.
14. Sumaryono K., Ortiz F. Preserving the Cultural Identity of the English Language Learner. 2004. URL: https://www.researchgate.net/publication/234606814_Preserving_the_Cultural_Identity_of_the_English_Language_Learner (дата звернення: 14.10.2023).
15. Unicode Transliteration Guidelines. URL: <https://cldr.unicode.org/index/cldr-spec/transliteration-guidelines> (дата звернення: 16.06.2024).

LINGUISTIC INTERFERENCE IN TEACHING GERMAN AS A SECOND FOREIGN LANGUAGE

ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ

Makukhina S.V.,

orcid.org/0000-0001-6269-8406

*Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities
Kherson State Agrarian and Economic University*

This article deals with linguistic interference, influence of Ukrainian as a native language and English as a first foreign language on the acquisition of German as a second foreign language. The author found that the effect of the English language on the process of learning German was greater than that of Ukrainian. The English and German languages as genetically related systems, on the one hand, demonstrate many similarities resulting in the transfer of forms and structures, which has a positive effect on the acquisition of the new language. On the other hand, they have a number of differences that provoke interference based on likening and false analogies. The Ukrainian language learned in a natural environment affects the process of mastering all new language systems that follow. The interference of Ukrainian with foreign languages is most clearly manifested in prosody and intonation, which is primarily due to the methods of acquisition of these languages. As a rule, one does not start learning English or German before reaching the age of reason. Thus, instead of simply imitating, as in the case of one's mother tongue, the person starts likening the language systems. At the same time, the first foreign language begins to produce a major influence on the second. It should be noted that the interference of English with German is clearly manifested in grammar and vocabulary. Graphic interference between these languages is due to psychological factors. The Latin alphabet creates an illusion of sameness of these different language systems. The degree of interference largely depends on the level of individual linguistic proficiency. Thus, increasing one's linguistic proficiency is an effective way to prevent interference. It would also be of benefit to develop the ability to switch language codes. Common errors produced by a person where the languages are the most similar can be overcome by a targeted reinforcement of the foreign language material learnt.

Key words: interference, language contacts, bilingualism, second foreign language, interaction.

У статті розглядаються питання інтерференції, впливу української мови як рідної та англійської як першої іноземної на освоєння німецької мови як другої іноземної здобувачами немовних спеціальностей. Встановлено, що в процесі навчання на німецьку мовну систему більший вплив має англійська мова, ніж українська. Англійська та німецька мови як генетично споріднені системи, з одного боку, виявляють багато подібностей, що призводять до трансферу форм і структур, що позитивно впливає на освоєння нової мовної системи. З іншого боку, вони мають багато відмінностей, що провокують виникнення інтерференції, заснованої на ототожненні та хибної аналогії. Українська мова як система, освоєна у природному середовищі, впливає на процес оволодіння всіма наступними мовними системами. Інтерференція української та іноземних мов найбільш яскраво проявляється у просодії та інтонації, і це пов'язано насамперед зі способами оволодіння цими мовами. Вивчення англійської та німецької мов відбувається, як правило, у свідомому віці, тому на зміну простої імітації, з якої починається освоєння рідної мови, приходять ототожнення мовних систем. При цьому перша іноземна мова починає впливати на другу. Інтерференції англійської та німецької мов найбільшою мірою виявляють себе в граматиці та лексиці. Графічна інтерференція цих мов пояснюється психологічними чинниками. Єдність алфавіту створює ілюзію тотожності різних мовних систем. Ступінь інтерференції мов великою мірою залежить від рівня мовної компетенції індивідів. Підвищення мовної компетенції є дієвим способом запобігання інтерференції. Для зниження ступеня впливу один на одного слід також розвивати здатність індивідів перемикати мовні коди. Універсальні помилки, що виникають у точці найбільшого наближення мов, коригуються шляхом цілеспрямованого закріплення іншомовного матеріалу.

Ключові слова: інтерференція, мовні контакти, білінгвізм, друга іноземна мова, взаємодія.

Problem statement. In the context of developing international relations, English has become a language that facilitates intercultural communication at all levels: from personal to business communication. Bilingualism is seen as an everyday phenomenon, and knowledge of English is a prerequisite for successful human activity. However, in modern society, multilingualism is becoming the norm. Proficiency in English allows you to create a basis for mastering a second foreign language.

It should be noted that one of the forms of multilingual communication is interference. The term "interference" was borrowed by linguists from the field of physics and was first introduced by members of the Prague Linguistic Circle (1926–1953). The term became widely used in linguistics after the publication in 1953 of the work of the famous American linguist W. Weinreich, "Languages in Contact". The mutual influence of the native language system and the systems of the languages

being studied and deviation from the norms of any of these systems inevitably gives rise to interference.

Analysis of recent research and publications.

The problems of interference, the reasons for its occurrence and its influence on the communication process, have attracted the attention of all scientists who study language contacts. E. Haugen defines interference as “a linguistic partial coincidence in which a linguistic unit appears to be an element of two systems simultaneously, or as a superposition of two linguistic systems”. According to some researchers, errors under the influence of interlingual interference most often appear at the initial stage of learning. Without distinguishing the distinctive features of a foreign language, students mechanically transfer the usual norms of their native language to a foreign language, use operations known to them in a new situation and continue to think in the categories of their native language, clothing them in a foreign language material form.

The aim of this study is to describe cases of interference in the speech of students of non-linguistic fields studying German as a second foreign language after English, and to determine the degree of interfering influence of the native language and the first foreign language.

Presentation of the main material. In the process of learning a second foreign language, three languages come into contact: native language, first foreign language, second foreign language. Despite the fact that English and German languages represent one language group and both languages have much in common, it is quite difficult for non-linguistic students to draw analogies and consciously compare language structures due to insufficient foreign language competence. In this paper, interference is considered as the interference of the norms of one language into the system of another language, which results in graphic, phonetic, lexical, grammatical and other errors. The specificity of errors and their number are associated with linguistic and extralinguistic factors that influence the process of mastering foreign languages. It is known that not all errors are based on interference; there are a large number of other sources of errors, such as basic ignorance, insufficient maturity of skills, and inattention. It is important to separate the errors caused by interference and find ways to prevent and overcome them. Moreover, this can be done by both the teacher and the student [1, p. 60].

It should be emphasized that in interlingual contact, the occurrence of interference is also influenced by such non-structural factors as general proficiency in the means of verbal expression, the degree of proficiency in each language, the method of studying each language, and specialization in the use of

each language depending on the topic and interlocutors. The higher the level of proficiency in the native language, the better the result of learning a foreign language. Developed memory, the ability to verbalize thoughts, analytical thinking significantly increase the success rate in mastering a foreign language [2, p. 102]. These and other extralinguistic factors must be taken into account when studying and teaching foreign languages and viewed as a guide to actively improving the native language, increasing the linguistic competence of the individual and developing his or her mental activity.

When studying several foreign languages, they interact closely and the question arises about the degree of their influence on each other. The native language has an undeniable advantage due to the natural way of its acquisition within the language environment and the primary use. However, the question of the influence of English on the acquisition of German as a second foreign language is open. English interferes with the process of mastering a new language system. It should be noted that when two related languages interact, automatic conversion occurs. This term is mentioned in the work of W. Weinreich on language contacts: “... between genetically related systems there is often a special type of relationship that can be represented as a formula for automatic conversion” [3, p. 202].

From a psychological point of view, the student identifies the German language system with the English system, since both languages are based on the Latin alphabet. Based on this, English and German languages are opposed to the Ukrainian language, and the interference of Ukrainian and English, as well as the interference of Ukrainian and German languages, occurs according to the same rules. In the English-German relationship, German, as a less mastered system, is strongly influenced by English, in which the individual has more competence. Automatic conversion can explain the graphic interference of both languages. For example, at the initial stage of learning German, students often use forms such as *deutsh* instead of *deutsch*, *Shule* instead of *Schule*.

Thus, teaching practice confirms that even basic knowledge of English ensures faster and more effective mastery of the German language. This is due to the following linguistic features of the languages being studied, due to their genetic closeness:

- 1) use of Latin script;
- 2) similarity of some phonetic phenomena;
- 3) grammatical phenomena similar in structure and semantics;
- 4) presence of a common layer of vocabulary of Germanic origin;

5) similar speech patterns studied at the initial stage.

The interaction of the co-studied English and German languages requires special attention, since along with the unifying characteristics, one cannot fail to note a number of characteristic differences, most clearly expressed at the following levels:

- at the phonetic level: word stress, intonation in sentences, spelling;

- at the grammatical level: article, frame construction of sentences, word order in complex sentences, etc.;

- at the lexical level: "false friends" (German *falsche Freunde*) – words similar in spelling or pronunciation, but different in meaning (for example, English *become* and German *bekommen*).

When learning German as a second foreign language, the student nevertheless reproduces the intonation patterns of the Ukrainian language, not English. Prosodic and intonational interference are the most complex types of interference and manifest themselves in the form of a foreign language accent [4, p. 30]. Prosodic interference refers to changes in the implementation of the prosodic system of a non-native language by an individual under the influence of the native language, causing deviations in the prosodic norm of the non-native language. Intonation interference is "the interaction of intonation systems in the speech of a bilingual in a situation of natural or artificial language contact, manifested in modifications of intonation units and intonation means of expression, including melodic, accentuation, rhythmic, temporal and other changes in the sounding utterance". Prosodic and intonational interference of the Ukrainian and German languages is a phenomenon that requires constant work throughout the entire course of learning German. The strong influence of the Ukrainian language on the individual's German speech is explained by the lack of a language environment and poorly developed pronunciation skills. However, in the case of partial graphic and semantic coincidence of words in Ukrainian, German and English, the English pronunciation variant is used in German speech. For example, instead of pronouncing a word with the stress on the last syllable, as is customary in the native language, the English version is used: not *Präsident*, but *Präsident* (from the English *president*), not *Salat*, but *Salat* (from the English *salad*), etc. Thus, interference is presented at all linguistic levels: phonetic, grammatical (morphological, syntactic and punctuation), lexical.

Phonetic interference between English and German occurs when the first language violates the basic phonetic rules of the second foreign language.

For example, at the end of a word or syllable, the voiced consonants *b, d, g* are not devoiced, although such devoicing is typical for the Ukrainian language (instead of *vnt, vnd* is pronounced) or assimilation by voicing is used (*daz ba:d* instead of *das ba:t*).

The grammatical system of a language is also subject to external influences. Let us consider grammatical interference as the most characteristic for students studying German after English. An analysis of essays and questionnaires suggests that the most painful point in syntax is the stable word order of a German sentence, both simple and complex, including the frame construction. Obviously, when introducing a new grammatical construction, such as compound verb tenses, modal verbs with infinitives, reflexive verbs, passive voice and all types of German complex sentences, it is necessary, first of all, to turn to visual metaphors to clearly represent the framework construction. It should be noted that at the training stage of each design, sufficient attention should be paid to transformation exercises. For example, you can change the direct word order to the reverse, put a subordinate clause after or before the main sentence, and teach how to ask questions of all types with modal verbs. The interference in the use of verbs with separable prefixes can be considered mixed from the point of view of morphology and syntax. There are three types of errors here: ignoring a separable prefix (*holen* instead of *nachholen*), using a separable prefix as an inseparable one when forming the 2nd and 3rd forms of the verb (*nachholen* – *nachholte* – *nachholt*) and violating word order when the prefix is placed in the middle rather than at the end of the sentence [5, p. 67].

It should be noted that the German language is a living, constantly evolving phenomenon: recently, in the spoken language of Germans, the prefix is increasingly placed closer to the middle of the sentence in order to quickly convey the meaning to the interlocutor, and, in the same way, the frame of other types of sentences with a frame construction is also lost. Therefore, in dialogic speech such an error may not be considered gross, but in a monologue or business letter, students must correctly use verbs with separable prefixes. When explaining this topic, you can also use a visual metaphor or diagram, return to it when necessary, and carefully develop the skill of using verbs, including using contrastive exercises on verbs with separable and non-separable prefixes [6, p. 87]. Among the errors in individual tense forms, students noted the use of the auxiliary verb "haben" instead of "sein" in the past tense Perfekt. This error is caused by overdifferentiation of mixed origin, that is, intralingual interference obviously has an interlingual influence. In English, the Past Perfect uses

only one auxiliary verb, "to have", and students who have mastered English find it difficult to understand why verbs of motion and change of state require a different auxiliary verb.

Under the influence of already mastered languages, the vocabulary of the language being studied also undergoes some changes and lexical interference arises, which refers to all changes in the vocabulary and meanings of lexical units that arise as a result of interlingual contacts. A.Yu. Zhluktenko identifies 3 types of lexical interference: 1) borrowing, 2) calque, 3) semantic interference.

In our understanding, borrowing and calques have a positive character and they are one of the ways to enrich the vocabulary of the recipient language. However, semantic interference leads to a narrowing or expansion of the meanings of words in the source language [7, p. 15]. According to some scientists, such interference leads to literalisms. Often, partial graphic similarity of words leads to their false use in the recipient language. For example, the English verb to become is identified with the similarly spelled German verb bekommen (to receive) and is used instead of the verb werden (to become). Taking into account the difficulties of learning German grammatical phenomena, the most common grammar mistakes when learning German as the second foreign language are:

- wrong word order: Ich gut lerne (correct: Ich lerne gut);
- improper use or complete absence of the copular verb sein: Ich Student (correct: Ich bin Student);
- use of the wrong article or its complete omission: Er liest Text (correct: Er liest einen Text);
- improper use of reflexive verbs: Ich erhole am Wochenende (correct: Ich erhole mich am Wochenende – I relax at the weekends);
- preposition errors in prepositional verbs: Wir warten für Sie im Konferenzraum (correct: Wir warten auf Sie im Konferenzraum. – We're waiting for you in the conference room);

- errors in translating the interrogative word when and the conjunction when: Ich rufe dich an, wann ich frei werde (correct: Ich rufe dich an, wenn ich frei werde. – I'll call you when I'll get free);

- verb-forms and tense errors: Er hat gegangen (correct: Er ist gegangen. – He has gone.).

However, the comparative analysis of the grammatical phenomena in German and English shows the possibilities for transference:

- formation of comparative and superlative degrees of adjectives: clean – cleaner, rein – reiner;
- existence of articles and rules of using definite and indefinite articles: It is a table. – Das ist ein Tisch;
- use of modal verbs: I can swim. – Ich kann schwimmen;
- analytical formation of verb forms: I have bought a car. – Ich habe ein Auto gekauft;
- inverted word order in interrogative sentences: Can you swim? – Kannst du schwimmen?

Thus, the specific features of German grammar should be taken into account by teachers and constitute the basis of teaching grammatical phenomena in German as the second foreign language.

Conclusions. Thus, when turning to a new language system, an individual uses his previous linguistic experience, and this inevitably entails a violation of linguistic norms. Multilingualism naturally leads to interference. The dominant position in the trinity "Ukrainian – English – German" is occupied by the native language. Although knowledge of both English and German is the result of conscious, motivated learning, usually outside the language environment, both languages are in a relationship of inequality: German is secondary in use and level of proficiency. Interference is an integral part of the process of mastering a foreign language. Universal errors associated with the peculiarities of the language being studied are predicted and corrected already at the initial stage of learning a foreign language. However, individual errors should be corrected as they occur, taking into account the characteristics of each individual.

REFERENCES:

1. Aktaş H. Interferenzfehler bei den türkischen Deutschlernenden. *Unveröffentlichte Magisterarbeit*. Konya : Selçuk Universität, Institut für Erziehungswissenschaften. 2011. S. 62.
2. Hufeisen B., Neuner G. Mehrsprachigkeitskonzept – Tertiärsprachenlernen – Deutsch nach Englisch. Strasbourg, 2003. S. 180.
3. Weinreich Uriel. Sprachen in Kontakt. *Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*. München: Beck. 1976. S. 211.
4. Krumm, H. Sprachenpolitik und Mehrsprachigkeit. Europäisches Fremdsprachenzentrum. Strasbourg, 2003. S.35.
5. Gerbert M. Syntaktisch-lexikalische Interferenz im Englischunterricht. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin*. 1973. S. 196.
6. Lauterbach E. Sprechfehler und Interferenzprozesse beim Dolmetschen. Europäische Hochschulschriften. Reihe XXI. Linguistik. Bd. 338. Frankfurt am Main, 2009. S. 145.
7. Adibnia F. Comparison of cognitive inhibition in monolingual and bilingual students. *Language Related Research*. 2020. Vol. 11. P. 1–23.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ТА КОГНІТИВНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ KNOWLEDGE В АНГЛОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

VERBALIZATION AND COGNITIVE CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT KNOWLEDGE IN ENGLISH LINGUAL PICTURE OF THE WORLD

Остапчук Я.В.,

orcid.org/0000-0002-0037-813X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Когнітивно-комунікативні функції мови передбачають фіксацію у ній різноаспектного комплексу знань та уявлень мовної спільноти про світ, а відтак концепти, що є структурними одиницями мовної картини світу, містять національно-специфічну інформацію про національний психотип, спосіб мислення та менталітет певного народу, тому вивчення концептів, їх опис та моделювання є одним із перспективних напрямків сучасного мовознавства.

Стаття присвячена аналізу вербальної реалізації концепту KNOWLEDGE та виділенні його основних когнітивних ознак шляхом здійснення етимологічного аналізу слова-репрезентанта, аналізу словникових дефініцій та виявленні додаткових смислів та конотацій концепту через аналіз мовного матеріалу.

Етимологічний аналіз дав змогу відслідкувати формування нових значень та смислів у носіїв мови внаслідок когнітивного опрацювання інформації про світ, визначити особливості пізнання дійсності представниками певної мовної спільноти, встановити етимологічний шар та поняттєву сферу концепту, а саме «божественне знання»; «практичне знання»; «розуміння»; «усвідомлення»; «сприйняття»; «результат пізнання»; «процес пізнання»; «вміння»; «досвід».

Аналіз словникових дефініцій лексеми-репрезентанта, що фіксують найпоширеніші і загальні смисли, в яких використовується лексема, виявив значення, що передає це поняття, та визначив когнітивні ознаки концепту, до яких зараховуємо *результат пізнання; розуміння сутності чогось; інформованість; знайомство; навички, вміння*.

Встановлено, що поняттєва структура концепту представлена поняттєвими блоками – *безпосереднє знання отримане шляхом прямого досвіду, декларативне знання, пропозитивне знання, знання-потракткування, знання-умовивід та процедурне знання*.

Висвітлено особливості метафоричного осмислення концепту, зокрема – локація знання, джерела набуття знань, прагнення людини до здобуття знань, оцінні конотації концепту.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, концептуальний аналіз, методи концептуального аналізу, концепт KNOWLEDGE.

The cognitive-communicative functions of the language provide the fixation in it a multifaceted complex of knowledge and ideas of the language community about the world, therefore concepts, which are structural units of the linguistic picture of the world, contain nationally specific information about the national psychotype, way of thinking and mentality, hence the study of concepts, their description and modeling is one of the promising directions of modern linguistics.

The article is dedicated to the analysis of the verbal implementation of the concept KNOWLEDGE and determination of its main cognitive characteristics by means of etymological analysis of the lexeme-representative, analysis of dictionary definitions, and identification of additional meanings and connotations of the concept through the analysis of linguistic material.

Etymological analysis made it possible to monitor the formation of new meanings among native speakers as a result of cognitive processing of information about the world, to determine the peculiarities of perception of reality by representatives of a certain language community, to establish the etymological layer and the conceptual sphere of the concept, namely "divine knowledge"; "practical knowledge"; "understanding"; "awareness"; "perception"; "result of knowledge"; "process of cognition"; "skill"; "experience".

The analysis of the dictionary definitions of the lexeme-representative, which record the most common and general meanings in which the lexeme is used, revealed the meaning conveyed by this concept and determined the cognitive characteristics of the concept, which include the *result of cognition; understanding the essence of something; awareness; acquaintance; skills, ability*.

It was established that the conceptual structure of the concept is represented by conceptual blocks – direct knowledge obtained through direct experience, declarative knowledge, propositive knowledge, knowledge-interpretation, knowledge-conclusion and procedural knowledge.

The peculiarities of the metaphorical understanding of the concept are highlighted, in particular, the location of knowledge, the sources of knowledge acquisition, the human desire to acquire knowledge, the evaluative connotations of the concept.

Key words: linguistic picture of the world, concept, conceptual analysis, methods of conceptual analysis, KNOWLEDGE concept.

Постановка проблеми. У мовній картині світу, що існує в свідомості її носіїв, відображена сукупність різноаспектних уявлень як про події, факти та ситуації зовнішнього світу, так і процеси, стани, оцінки та рефлексії внутрішнього світу індивіда, відтак мовна картина є певним способом концептуалізації дійсності. Мовну картину світу визначають як «результат обробки інформації про середовище й людину, що являє собою основу світобачення, світовідчуття й реалізується в різноманітних формах людської поведінки, до яких належить і людська мова» [2, с. 20], відтак концептуальна система мовця є динамічним, а не статичним утворенням, що здатна змінюватись завдяки накопиченню, обробці та трансформації інтелектуальної, культурної і іншої інформації та її мовної фіксації у вигляді образів, понять, категорій, асоціацій, оцінок тощо, орієнтованих передусім на національно та мовно-культурні форми пізнання.

Усвідомлення носієм мови картини світу відбувається через призму психолінгвістичних чинників (приміром відчуття мови, мовна інтуїція, дар слова), які з одного боку мають у зародку колективне підсвідоме, архетипне, притаманне усьому мовному колективові, з другого – накладаються на систему опрацьованих на ґрунті рідної мови образів та уявлень. Саме мова визначає спосіб членування дійсності і постає чи не єдиним способом проникнення в ментальність етносу. Є. Бартмінський, зазначає, що мовна картина світу – це «закріплена у мові інтерпретація дійсності, яку можна виділити у вигляді набору суджень про світ. Вони можуть бути або виражені в самій мові (у її граматичних формах, лексиці, клішованих текстах, наприклад, прислів'ях), або імпліковані формами і текстами мови» [5, с. 255].

Знання людей про об'єктивну реальність, навколишній світ та події, які відбуваються в ньому, внутрішній світ з його процесами організовані у вигляді концептів, ментальних абстрактних структур, що відтворюють різноманітні сфери діяльності людини. Концепт визначають як «інформаційну структуру свідомості, різносубстратну, певним чином організовану одиницю пам'яті, що містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості та позасвідомого» [4, с. 410]; «термін, введений для пояснення процесів мислення та пов'язаний з одиницями ментальних та / або психічних ресурсів людської свідомості; оперативну одиницю пам'яті та всієї картини світу (у тому числі мовної); смисли, якими опе-

рує людина у процесах мислення і які відбивають зміст досвіду і знань, результатів всієї людської діяльності, а також процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів знання» [1, с. 90].

Поєднуючи різні концепти людина мислить ними, формуючи нові концепти у процесі пізнання. Національна мова в своїх когнітивно-комунікативних функціях концентрує різноаспектний комплекс знань та уявлень певної мовної спільноти про світ, що дає підставу вважати, що мовні категорії містять той національно-специфічний надлишок, що є свідченням сформованого національного психотипу. Як зазначає Ф. Бацевич «концепти фіксуються в одиницях та категоріях мови, мають національно-культурну специфіку; їх облік – важлива умова успішності міжкультурної комунікації» [1, с. 90].

Попри висловлювання згідно яких концептуальна картина світу співвідноситься виключно з мисленневою сферою, концепт, що є основною категорією концептуальної картини, знаходить вербальне вираження у мові. Своєрідність та унікальність мовних картин світу полягають у фіксації світосприйняття певної мовної спільноти. Хоч принципи пізнання дійсності є універсальними для людства, носії різних мов членують і категоризують цю дійсність по-різному, крізь призму історичних, соціальних, ментальних та культурних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню концептів в українському та зарубіжному мовознавстві присвячені праці В. Кононенка, С. Єрмоленко, М. Полюжина, О. Селіванової, С. Жаботинської, І. Голубовської, В. Жайворонка, А. Загнітка, Ф. Бацевича, Е. Бартмінського, Дж. Лакоффа, М. Джонсона, Р. Лангакера та ін. Різновекторні дослідження лінгвістів спрямовані на визначення самого поняття концепту, його складників та наповнення, класифікації та типології концептів, опису засобів вербалізації концептів та виявлення їхніх когнітивних ознак, простеження зв'язку з культурою та історією народів.

Постановка завдання. Пропонована розвідка передбачає аналіз вербальної реалізації концепту KNOWLEDGE та виділенні його основних когнітивних ознак шляхом здійснення етимологічного аналізу слова-репрезентанта, аналізу словникових дефініцій та виявленні додаткових смислів та конотацій концепту через аналіз мовного матеріалу. Етимологічний аналіз використовується для відображення внутрішньої форми імені концепту, аналіз слова на позначення концепту допоможе відслідку-

вати формування нових значень та смислів у носіїв мови внаслідок когнітивного опрацювання інформації про світ та визначити особливості пізнання дійсності представниками певної мовної спільноти. Другим етапом у описі понятійного компоненту структури концепту KNOWLEDGE є аналіз словникових дефініцій лексеми-репрезентанта. Лексикографічні джерела фіксують найпоширеніші і загальні смисли, в яких використовується лексема, даючи змогу простежити її мінімальне смислове наповнення, а також базові когнітивні ознаки, притаманні концепту. Аналіз функціонування концепту у мовному контексті зумовлений включенням в поняттєвий комплекс різних когнітивних категорій – предикатності, означуваності, процесуальності, ад’єктивних та дієслівних позначень, тобто виокремлення дискурсних фрагментів реалізацій досліджуваного концепту.

Виклад основного матеріалу. Виявлення поняттєвої сутності концепту в англійській лінгвокультурі, що сягає когнітивних структур знань, які історично склалися у певному суспільстві, базується на вивченні етимології слова-репрезентанта. За даними етимологічних словників ім’я досліджуваного концепту з’являється в обігу на початку XII століття – *snawlece (knowledge)* і має значення «визнання вищого», «честь», «поклоніння». З кінця XIV століття лексема набуває значень «здатність до знання», «розуміння»; «знайомство», «факт або умова знання», «усвідомлення факту», «новини», «повідомлення», «інформація», «навчання», «організована сукупність фактів або вчень».

Староанглійське дієслово *snawan (to know – знати)* мало значення «сприймати річ як ідентичну іншій», «уміти розрізнати», «сприймати або розуміти як факт або істину» (антонім дієслову *viruti*); «знати як (щось робити)» тощо.

Поширене в протогерманській мові, слово залишилось тільки в англійській, де здобуло широкого використання охоплюючи значення, які в інших мовах передають кілька дієслів: *wissen, kennen, erkennen* і частково *können* у німецькій; *connaître* – «сприймати», «розуміти», «впізнавати», *savoir* «мати знання чогось», «знати як щось робити» у французькій. З XII століття дієслово набуває значення як «пережити на власному досвіді», «пережити, пройти випробування».

Середньоанглійська мова також мала форму дієслова – *knoulechen* – «визнавати» (XII століття), «дізнатися про щось»; «визнавати» та «мати статевий акт» (XII століття) [11].

Узагальнення отриманих відомостей дає змогу сконструювати етимологічний шар і поняттєву сферу концепту: «божественне знання»; «практичне знання»; «розуміння»; «усвідомлення»; «сприйняття»; «результат пізнання»; «процес пізнання»; «вміння»; «досвід».

Британська енциклопедія визначає знання як

1) інформацію, розуміння або навички, які ви отримуєте з досвіду чи освіти;

2) усвідомлення чогось: стан усвідомлення чогось [7].

Аналіз інших лексикографічних джерел [6; 8; 9; 10; 12] дає змогу окреслити й додаткові значення, що передає це поняття, та визначити когнітивні ознаки концепту. Оскільки концепт являє собою структуроване знання про всі смисли, що є його складниками, то когнітивні ознаки визначають базові диференційні риси концептуалізації цього феномену. Вони інтерпретують основний інформаційний зміст концепту, надаючи йому оцінку чи представляючи підсумкове узагальнене знання. Так, серед основних когнітивних ознак концепту KNOWLEDGE можна виділити:

‘результат пізнання’ – суму накопичених впродовж часу знань, фактів, істин та відомостей про щось: *She had the money, knowledge, and vision to complete such a project* (S. Blackaby);

‘розуміння сутності чогось’ – розуміння внутрішніх механізмів, структури, складників якого явища: *The nine man spent then time doing experiments that increased our knowledge of the sun, the surface of the eart, and the human body* (M. Collins);

‘інформованість’ – володіння інформацією щодо подій, фактів, ситуацій навколишнього світу: *I certainly could’nt give certificate. I have no knowledge whatsoever of the woman’s state of health* (A. Christie);

‘знайомство’ – безпосередня взаємодія мовця з об’єктом, виділення його серед інших подібних: *“I know that boy from somewhere”*. *She always knew somebody, any place you took her, or thought she did* (J. Salinger);

‘навички, вміння’ – практичне володіння, застосування: *When the Portuguese regained control of the area, the Dutch fled to the Caribbean, bringing knowledge of how to grow sugar with them* (M. Aronson).

Зазначені ознаки концепту KNOWLEDGE та аналіз мовного матеріалу можна об’єднати у такі поняттєві блоки:

1. **Безпосереднє знання отримане шляхом прямого досвіду.**

Передбачає пізнання суб'єкта шляхом прямої взаємодії з ним: *I knew them well of course by now, but had never studied them with a view to reproducing one of them as a fancy dress* (D. Maurier); *Once I knew the City very well, spent my attic days there, while others were being a lost generation in Paris.* (J. Steinbeck). Як бачимо з наведених прикладів, об'єктом знання можуть бути різноманітні конкретно-референтні сутності (передусім фізичні), у першому випадку група людей, з якими мовець не раз зустрічався, у другому – один із районів Лондона, про яке мовець має чітке уявлення.

2. Декларативне знання.

Знання про світ, що може бути представлене як усвідомлено відоме, фактичне знання, те знання, яке суб'єкт може декларувати; знання, що фактично відповідає на питання «що є що»: *Did you know it's the biggest mosque in the world?* he asked (K. Hosseini). У наведеному прикладі реалізується обізнаність суб'єкта, що комаха належить до найбільших на землі.

3. Пропозитивне знання.

Пропозитивне знання стосується істин або фактів і реалізується у реченнях за схемою *S knows (that) P*. Змістом пропозитивного знання можуть бути факти об'єктивної дійсності, які суб'єкт може пізнати особисто, у такому випадку мова йде про його особистий життєвий досвід: *He knew that he was supposed to shout, to act offended, to pretend to take his business elsewhere* (J. Eugenides), ситуацій, що розгортаються навколо нього: *When my mother and I had tea in her room later that afternoon, I knew she was angry* (A. Tan), загальновідомих і загальноvizначних фактів: *Kids can never complain about unfairness 'cause everyone knows kids always complain about that* (D. Mitchell).

4. Знання-потракування.

Отримуючи в результаті пізнавальної діяльності певний досвід, особистий чи колективний, суб'єкт набуває здатності інтерпретувати ситуацію, надаючи їй ознак того, що йому вже відомо чи може розвиватись у тому чи іншому напрямку, інтерпретуючи чи прогнозуючи подальший розвиток: *"You're not sorry. I knew somebody like you once – hung him twelve years ago in front of the county jail. We used to do that here"* (J. Steinbeck); *He knew what game this was, the same game that had consumed Tony and put a bullet or two in him* (W. Moore). Так, у першому прикладі мовцю відомий певний психотип людей і особливості їх поведінки; в другому – сутність небезпечної гри, що призвела до смертельного наслідку. Знання-

потракування можна співвіднести з розумінням сутності феномену і його типовим розгортанням.

5. Знання-умовивід.

Спостерігаючи події, явища та закономірності оточуючого світу, суб'єкт аналізує та співвідносить із попереднім досвідом отриману інформацію, роблячи певні висновки. Результатом пізнавальної діяльності людини у такому випадку є вивідні знання про світ, усвідомлення фактів та закономірностей: *She was still blinking away the afterimage of Rasalas's gleaming teeth, and the knowledge that it was all her fault* (L. Taylor); *It was the knowledge that none of our choices mattered, that all our pain and all our suffering would end with the world, and we'd be free of those burden* (S. D. Hutchinson).

6. Процедурне знання-практичне застосування.

Процедурне знання знаходиться поза областю усвідомлення і реалізується через певні дії, тобто передбачає його практичне застосування. Типовим контекстом для реалізації процедурного знання є структури *knowledge how to; to know how to*: *She said, "I don't suppose neither one of you new boys knows how to do dishes the right way, do you?"* (C. P. Curtis); *They did not know how to use the power of zero* (Ch. Seife). Серед видів процедурного знання можна виділити реалізацію інтелектуальних здібностей людини – володіння мовою: *"A man with your knowledge of English and of America in general does not come to Germany every day, and would be wanted in almost every department of the German government,"* said Kappe (S. Seiple) та експертне знання, знання вузької галузі науки чи дисципліни: *If they were to materialize in our midst today, those among us without true knowledge of our religion would rush to authenticate them as exemplary Muslims, based on their appearance* (S.K. Ali); *Malachy is getting ready for Confirmation himself, always showing off his knowledge of the catechism, always going on about state of grace* (F. McCourt).

Звернення до мовного матеріалу дає змогу отримати доступ до метафоричного осмислення концепту. Абстрактність метафоричних конструкцій пов'язані з концептом у вигляді поповнення концептуальної бази різноманітними конотаціями, оцінками, образами. Метафоричність та емоційність передбачають можливість глибокого висвітлення структури та ознак концепту.

Аналіз мовного матеріалу засвідчує наступні місця локації знань, що метафорично осмислюються мовцем. Так, знання *впливається в ядро головного мозку*: *And whether the knowledge was*

being sucked into the kernel in Luna's brain, or whether it was flying away entirely, Xan did not know (K. Barnhill); *вкладається в мозок: I was not around back then. But I wish I could cram some knowledge directly into your brains* (J. Gantos); *зберігається в мозку і генах: This knowledge is stored in its genes and in its brains* (C. Sagan); *квітне в думках: Certain and unwanted knowledge blooms in my mind* (N. Yoon); *спручиняє тяжкість у серці: This knowledge was heavy on the hearts of all the dwellers in Asgard, but it weighed heaviest on their chief and ruler, Odin* (E. Hamilton); *входить в душу: She learns everything I teach her as if she already knows it, said the mother, but this knowledge does not really enter her soul. The mother seemed puzzled and afraid* (A. Walker); *стискає грудну клітку: It was Speedy or nothing now. And the knowledge of that constricted his chest* (I. Azimov); *розміщується в животі: She was twenty seven that year, and in the pit of her stomach she carried the cold knowledge that, for her, life had been lived* (A. Roy); *маїться в очах: He waited to greet Eiril-Fane – and tried hard to keep his new knowledge quiet in his eyes when he did* (L. Taylor); *He had inherited her looks too? And the knowledge of it lay in his bold eyes* (K. Markandaya); *But others had a frightened knowledge buried deep behind their eyes from the beginning* (P. Rothfuss); *є нохованим чи зачиненим всередині: He kept the knowledge of it buried inside himself like a pirate treasure* (K. Paterson); *I kept this knowledge locked up within myself. Taking it out from time to time to admire in secret* (K. Paterson); *Lyddie kept the knowledge of the night cough tight inside herself, but the fear grew like a tumor* (K. Paterson); *цілком охоплює людину: This knowledge goes from my spine down my shoulders and through my fingertips* (E. Lockhart).

Прагнення людини до набуття знань є одвічним, так, мовні джерела фіксують наступні словосполучення *hunger for knowledge; to be hungry for knowledge; thirst for knowledge, to be thirsty for knowledge; search for knowledge, to seek knowledge; lust for knowledge, passion for knowledge; desire for knowledge; to yearn for knowledge: Interplanetary satellites feed our hunger for knowledge and understanding* (The Guardian); *The Erudite thirst for knowledge filling all the hidden places in his room* (V. Roth); *There was happiness in his father's heart because of his son who was intelligent and thirsty for knowledge; he saw him growing up to be a great learned man, a priest, a prince among Brahmins; Besides, she had*

a soft spot for anyone who was seeking knowledge – even about something as simple as Chinese handcuffs (R. Riordan); *It was proud, haughty, impatient with less brilliant minds, grasping in its search for knowledge the way a conqueror grasps for power* (Ch. Potok); *A child's endless energy and my own insatiable lust for knowledge made the following year one of the happiest time I can remember* (P. Roth); *Instead he had an overwhelming feeling of a kind of passion: for knowledge, for learning of all sorts – and for the children who sat that day at the small desks, as Gabe did* (L. Lowry); *Nor should we forget the cruelty to animals who are used just so that we can satisfy our human desire for knowledge* (J. Goodall); *I wondered if I would grow up too fast, I yearned for knowledge and understanding and yet I wondered if it would make me lose my dreams* (R. Аная).

Людина здобуває знання шляхом спостережень, чуттєвого досвіду, навчання тощо. Мовний матеріал фіксує такі випадки набуття знання: *Her knowledge was born of vast experience, the natural cunning of a survivor* (B. Jacques); *And though his knowledge came from research rather than experience, he knew and he was accurate* (J. Steinbeck); *My thoughts wandered as my fingers worked their way through the fleece with a knowledge that came from having done this task for many years* (L. S. Ellis); *Like all Xhosa children, I acquired knowledge mainly from observation* (N. Mandela); *Not having siblings herself, Josie only knew about brothers and sisters from books* (M. Peterson Haddix); *He insisted that knowledge comes not from books only but from the study of things* (D. Wotton); *What was remarkable about the knowledge produced by the voyages of discovery was not just that it was indisputably new, nor that it was public* (D. Wootton).

Якщо відсутність знань позначають словосполучення *lack of knowledge; no knowledge; zero knowledge, absence of knowledge* наприклад, *“We just had zero knowledge, less than zero knowledge, of the process. How to apply. The forms. Checkbooks. It was not our environment”* (M. Gladwell), *Never had I found such comfort in a void, in the black absence of knowledge* (T. Westover) і це свідчить про абсолютний брак відповідних знань, то словосполучення на кшталт *hole in knowledge; gap in knowledge* вказують на відсутність якогось фрагменту в системі знань людини: *There was a giant hole in my knowledge bank about these fundamental parts of history that had been skipped over in all of my education up until now* (I. Muhammad); *He was knowledgeable about*

guerrilla warfare and helped fill many gaps in my knowledge (N. Mandela).

Здобуття знань є метою людського існування, отримавши знання, людина отримує силу, як свідчить англійське прислів'я *Knowledge is power*, та чисельні приклади із мовного матеріалу: *"I believe strongly in the power of knowledge and enlightenment and in what books can do, especially for someone who is down and who feels a connection to a story"* (The Guardian); *.If I thought that the Count's power over her would die away equally with her power of knowledge it would be a happy thought; but I am afraid that it may not be so* (B. Stoke). Знання метафорично осмислюється як зброя, володіння якою забезпечує людину захистом: *Something in Alpert was fulfilled in knowing that I would thereafter buy a television or a car or rent a hotel room in New York armed with the knowledge he had given me* (M. Gladwell); *But in general she preferred to assume that her children were smart enough to make their own decisions. That the school has armed them well with knowledge* (C. Ng) чи є навіть передумовою виживання: *They remind us that humans have evolved to wonder, that understanding is a joy, that knowledge is prerequisite to survival* (C. Sagan). Знання отожднюється з вогнем: *Only their granddaughters can save them, guard their knowledge like the first fire* (C. García); спалахом світла: *And that knowledge is a flash of light I can't quite see through* (D. Levithan); водою: *There were deep pools of knowledge in the dusty volumes quietly shelved in the libraries, and Antain thirsted for all of them* (K. Barnhill); *Odin took Mimir's head back*

to the well beneath the world – tree and he placed in there, beside his eyes, in the waters of knowledge of the future and of the past (N. Gaiman).

Висновки. Проведена розвідка є спробою моделювання концептосфери концепту KNOWLEDGE в англійській картині світу. Визначено, що етимологічний шар та поняттєву сферу концепту становлять наступні смисли: «божественне знання»; «практичне знання»; «розуміння»; «усвідомлення»; «сприйняття»; «результат пізнання»; «процес пізнання»; «вміння»; досвід». Аналіз лексикографічних джерел дав змогу окреслити додаткові значення, що передає це поняття, та визначити когнітивні ознаки концепту, до яких зараховуємо *результат пізнання; розуміння сутності чогось; інформованість; знайомство; навички, вміння*. Поняттєва структура концепту представлена поняттєвими блоками – *безпосереднє знання отримане шляхом прямого досвіду, декларативне знання, пропозитивне знання, знання-потракткування, знання-умовивід та процедурне знання*. Висвітлено особливості метафоричного осмислення концепту, зокрема – локація знання, прагнення людини до здобуття знань, оцінні конотації концепту.

Перспективою подальшого аналізу можуть бути різноманітні дискурсивні конфігурації концепту, зокрема аналіз паремійних та фразеологічних одиниць із словом-іменем концепту. Іншим напрямком потенційних досліджень міг би стати порівняльний аналіз концептів KNOWLEDGE і ЗНАННЯ відповідно в англійській та українській картинах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Живіцька І. А., Мовна картина світу як відображення реальності. *Філологічні студії*. 2010. № 4. С. 20–25.
3. Кононенко В.І. Концептологія в лінгвістичному аспекті. *Мовознавство*. 2006. № 2–3. С. 111–117.
4. Селіванова О. С. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Сидяченко Н.Г. Концепція мовної картини світу Ежи Бартмінського. *Studia linguistica*. 2011. Вип. 5. С. 251–258.
6. AHCD – The American Heritage College Dictionary. Веб-сайт. URL: <https://www.ahdictionary.com/> (дата звернення: 10.10.2024)
7. Britannica. Веб-сайт. URL: <https://www.britannica.com/topic/knowledge> (дата звернення: 11.10.2024)
8. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English. Pearson Education Limited, 2014. 2224 p.
9. MED – Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Macmillan Publishers Limited, 2002. 1692 p.
10. OED – Oxford English Dictionary. Second Edition. Clarendon Press, 1989. 20 vol.
11. Online Etymology dictionary. Веб-сайт. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=knowledge> (дата звернення: 12.10.2024)
12. WNWCD – Webster New World Knowledge Dictionary. Wiley, John and Sons Inc., 2001. 1744 p.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНІВ ГАЛУЗІ ЕЛЕКТРОТЕХНІКИ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ELECTRICAL ENGINEERING TERMS (BASED ON GERMAN LANGUAGE MATERIAL)

Самсоненко Д.В.,

orcid.org/0009-0002-1230-7205

*студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Лазебний В.М.,

orcid.org/0000-0002-2597-8203

*старший науковий співробітник
Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки
та судових експертиз
Служби безпеки України*

Лазебна О.А.,

orcid.org/0000-0002-0212-4993

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті представлено розгляд структурно-семантичних характеристик термінів галузі електротехніки (на матеріалі німецької мови).

Метою дослідження було з'ясування структурно-семантичних особливостей термінів електротехнічної галузі, дібраних з лексикографічних джерел. Досягненню поставленої мети сприяло розв'язання таких завдань: 1) описати структуру термінів електротехніки у німецькій мові; 2) проаналізувати семантичне навантаження досліджуваних термінів.

У роботі під електротехнічною термінологією автори розуміють впорядковану множину термінів електротехнічної галузі, які відтворюють систему спеціальних фахових понять, забезпечують номінативні процеси в межах галузі та уможливають ефективну професійну взаємодію між фахівцями цієї галузі. Термінологія галузі забезпечує чітку передачу технічної інформації, що є необхідним для проєктування, виробництва, експлуатації та обслуговування електротехнічних систем і приладів.

Електротехнічна термінологія уміщує різноманітні терміни, що охоплюють як вузькоспеціалізовані поняття, так і загальнотехнічні терміноодиниці. Для опису складних процесів, явищ, різних технічних пристроїв застосовується поєднання двох і більшої кількості компонентів. Широко використовуються двокомпонентні утворення моделі прикметник/дісприкметник + іменник, а також багатоконпонентні прикметниково-іменникові словосполучення.

Вивчення структурно-семантичних характеристик термінів електротехнічної галузі є вагомим для осмислення закономірностей формування вказаної терміносистеми. Згідно з отриманими в ході дослідження даними, її склад головним чином формують дво-, три- та багатоконпонентні терміни-композиції, а також термінологічні словосполучення. На окрему увагу заслуговує також вивчення різних видів абрoutuврень, що може становити перспективу майбутніх досліджень.

Ключові слова: електротехніка, термін, термінологія, структура, структурно-семантичні характеристики, термінологічне словосполучення.

The article presents a review of the structural and semantic characteristics of the terms of the field of electrical engineering (based on German language material).

The purpose of the study was to clarify the structural and semantic features of the terms of the electrical engineering industry, selected from lexicographic sources. The tasks, the solution of which was provided by the goal of scientific research, included the following: 1) to describe the structure of electrical engineering terms in German; 2) to analyze the semantics of the studied terms.

In this work, the authors understand electrical terminology as an ordered set of terms in the electrical industry that reproduce the system of special professional concepts, provide nominative processes within the industry, and enable effective professional interaction between specialists in this field. The terminology of the electrical engineering industry ensures the clear transmission of technical information necessary for the design, manufacture, operation and maintenance of electrical systems and devices.

Electrical terminology includes a variety of terms that cover both highly specialized concepts and general technical terms. To describe complex processes, phenomena, and various technical devices, and combination of two or more com-

ponents is used. Two-component formations of the adjective/participle + noun model, as well as multicomponent adjective-noun phrases, are widely used.

The study of structural and semantic characteristics of the terms of the electrical engineering industry is important for understanding the patterns of formation of this terminology system. According to the data obtained during the study, its composition is mainly formed by two-, three- and multi-component terms-composites, as well as terminological phrases. Special attention should also be paid to the study of various types abbreviations, which may represent the prospect of future research.

Key words: electrical engineering, term, terminology, structure, structural-semantic characteristics, terminological phrase.

Постановка проблеми. Починаючи з глобальних завдань, таких як перехід на електроомобільність, і закінчуючи сучасним використанням медичних технологій, електронних пристроїв для різноманітних галузей промисловості та процесами цифровізації, електроніка й електротехніка слугують фундаментальними базами для всіх цих розробок. Електротехніка є однією з найважливіших галузей науки і техніки, яка повсякчас розвивається, а тому продовжує викликати зацікавленість у колі науковців. **Актуальність** теми запропонованої розвідки зумовлено, з одного боку, необхідністю уніфікації та впорядкування електротехнічної термінології сучасної німецької мови у зв'язку з величезним темпом розвитку електротехнічної галузі, з іншого – важливістю осмислення закономірностей формування вказаної терміносистеми й потребою у вивченні структурно-семантичних особливостей функціонування термінологічних одиниць цієї галузі.

Мета запропонованого дослідження – з'ясувати структурно-семантичні характеристики терміноодиниць сфери електротехніки, дібраних із таких лексикографічних джерел, як: «*Lexikon. Elektrotechnik. Elektronik*» [1], «*Lexikon Elektronik und Mikroelektronik*» [2], «*Wörterbuch der Elektronik, Datentechnik, Telekommunikation und Medien*» [3], «*Міжнародний словник електротехнічних термінів*» [4]. Для реалізації мети необхідними для виконання постають такі **завдання** наукової праці: 1) описати структуру термінів електротехніки у німецькій мові; 2) проаналізувати семантичне навантаження досліджуваних термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять праці Л. Б. Гаращенко, А. С. Д'якова, Р. В. Іваницького, Т. Р. Кияка, М. О. Вакуленка, В. А. Котвицької, Л. В. Козак, А. О. Ніколаєвої, О. В. Петренко, О. А. Лазебної, які присвятили свої розвідки вивченню на матеріалі української, німецької та англійської мов підходів у сучасній кодифікації наукового термінолексикону, студіюванню продуктивних моделей термінодеривації у предметній сфері електронної обробки даних, описові структурної організації термінології галузі електроніки та електронних

комунікацій, розгляду словотвірних характеристик електротехнічної термінології, аналізували структурно-семантичну будову терміносистеми програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації, здійснювали комплексне вивчення термінологічних одиниць загальнотехнічної терміносистеми, структурно-семантичних особливостей термінів у галузі робототехніки, аналізували тематичну організацію автомобілебудівної термінологічної лексики, семантичні особливості термінів у лексиконі фахівців галузі інформаційних технологій тощо.

Виклад основного матеріалу. Знання без комунікації залишаються «приватною справою», інформація без комунікації залишається «невідкритою, недослідженою», комунікація без знань є «безглуздою». Без термінології як принципу організації (тобто структур понять та їх представлень), знання, інформація й комунікація у наукових та професійних сферах діяльності були б аморфною масою без порядку та економії процесів [5, с. 186], тому вона відіграє визначальну роль як засіб концептуалізації знань і потребує додаткового аналізу та вивчення.

Термін – центральна мовна одиниця терміносистеми. Він відзначається наявністю чіткої дефініції і характеризується певною галуззю використання [6, с. 115].

Поділяємо точку зору С. Г. Врадов [7, с. 11], яка вважає, що, в принципі, кожна номінація чи група лексичних одиниць загального словникового складу мови може підлягати термінологізації. Так, наприклад, деякі специфічні значення лексеми загального вжитку *der/das Filter*, яка має такі визначення у тлумачному словнику видавництва *Duden*, активно використовуються в оптиці (3), електротехніці (5), математиці (6):

1) проникний матеріал (різного типу), який використовується для фільтрації рідких або газоподібних речовин;

2) пристрій, прилад, за допомогою якого тверді речовини відокремлюються від рідких або газоподібних речовин;

3) пристрій, за допомогою якого певні небалані компоненти з світлових променів фільтруються та поглинаються (абсорбуються);

4) мундштук цигарки, який складається з фільтруючого (фільтрувального) матеріалу;

5) пристрій, що складається з електричних коливальних контурів, який пропускає лише змінний струм певних частот;

6) система множин із певними властивостями.

Часто може реалізуватись і метафоричне вживання слова загального вжитку у фаховій мові (*das Auge – die Augenmutter, die Augenschraube* [3, с. 71]).

Спеціальна термінологія відділяється від загальноновживаної лексики через специфічний зміст, високу вживаність у фаховому спілкуванні та відносно невелику присутність у загальному словниковому складі. Однак, чітке відокремлення термінології від загальноновживаної лексики є неможливим. Терміни включаються до загальноновживаного лексичного фонду, і з загальної лексики відбувається поповнення термінологічного апарату [8, с. 69].

Електротехнічна термінологія, як найдинамічніша частина лексико-семантичної системи мови, уміщує різноманітні терміни, що охоплюють як вузькоспеціалізовані поняття, так і загальнотехнічні терміноодиниці.

А. О. Ніколаєва слушно зауважує, що «термінологія є складовою частиною літературної мови, а термін – інваріант (слово чи словосполучення), що означає наукове поняття, обмежене дефініцією та місцем, або назва спеціального предмета» [9]. Услід за М. О. Вакуленком, під поняттям «термін» у роботі розуміємо «одиницю лексичного рівня (слово або словосполучення), яка позначає певне поняття у відповідній галузі людської діяльності, утворює функціонально-тематичний клас галузевої лексики і є органічним (системним чи позасистемним) елементом термінологічного фонду» [10, с. 24]. Електротехнічну термінологію формує впорядкована множина термінів електротехнічної галузі, які відтворюють систему спеціальних фахових понять, забезпечують номінативні процеси в межах галузі та уможливають ефективну професійну взаємодію між фахівцями цієї галузі.

До головних ознак терміна відносять такі: специфічність (специфіка терміна полягає в чіткому співвідношенні поняття та слова); дефінітивність (термін має точну дефініцію, тобто логічне визначення поняття); системність (системність терміна проявляється не лише у його співвіднесеності з науковим або виробничим поняттям, але й у мовному оформленні) [11, с. 5]. Учений М. О. Вакуленко виокремлює значно більшу кількість ознак терміна і звертає увагу на те, що «щоб

термін легко прижився і міг повноцінно існувати, він повинен бути вдалим» [10].

Аналізуючи питання співвідношення професійної лексики та термінів, зауважимо, що професійні жаргонізми, як і професіоналізми, є розмовними неофіційними заміниками для термінів, утворюються з використанням елементів неспеціальної лексики і не характеризуються нормативністю [6, с. 117].

Спостерігаємо істотні відмінності узуальної та внутрішньої форм термінологічних одиниць досліджуваної галузі. Так, *Blauer Engel* [3, с. 132] (*Prüfsiegel für Ergonomie und Produktsicherheit*) слугує позначенням сертифікації ергономіки та безпеки продукту та присуджується особливо екологічно чистим продуктам і послугам у Німеччині з 1978 року і жодного відношення до янгола блакитного кольору не має. Знаходимо ще такий приклад, як *schwarzer Körper* [там само, с. 731], тотожним йому є *schwarzer Strahler*. В електротехнічній галузі цей термін використовується для опису ідеалізованого темного тіла, яке повністю поглинає всі види електромагнітного випромінювання, що на нього падає. Чорне тіло не відбиває та не пропускає випромінювання, тому є ідеальним поглиначем.

Одним із важливих аспектів дослідження термінів є їх морфологічна структура, яка визначає будову термінів на рівні формальних мовних одиниць. Морфологічний аналіз дозволяє простежити, з яких частин складаються терміни, які афікси й корені використовуються для їхнього творення, а також які типи термінів переважають у тій чи іншій термінологічній системі.

Зауважимо, що термін може бути як простим, тобто складатися з одного кореня (*der Pol* [1, с. 143], *die Ampere* [там само, с. 8], *das Mol* [там само, с. 126]), так і складеним або похідним, утвореним за допомогою афіксів (*molar* [там само], *die Molarität* [там само], *die Anisotropie* [там само, с. 9]).

Не менш важливим аспектом є синтаксична характеристика термінів, їх використання в наукових текстах відображає їхнє функціональне навантаження. Терміни можуть виконувати різні ролі в реченнях: бути підметом, додатком, означенням, обставиною. Наведемо кілька прикладів:

PD-Regler regeln die Regeldifferenz schneller als P-Regler und bewirken eine bleibende Regeldifferenz e; Beispiel: Temperaturregelung [1, с. 139].

Bei Motoren bleibt das Polrad um den Polradwinkel hinter dem Drehfeld zurück, bei Generatoren eilt es um den Polradwinkel voraus [там само, с. 144].

Ця багатофункціональність свідчить про їхню здатність адаптуватися до потреб наукового

стилю, який вимагає точності та логічної послідовності. Складні явища і процеси можуть описуватися розгорнуто й водночас максимально чітко. Наприклад, терміни, що включають два слова і більше слів або частин слова, слугують для детальної і компактної передачі інформації, що має важливе значення в наукових текстах, де стислість є однією з ключових вимог, на кшталт: *die Ausfallerkennung* – виявлення збоїв у роботі, *der Bandkabelsteckverbinder* – роз'єм для стрічкового кабелю, *die Einsatzspannung* – робоча напруга, *die Geschwindigkeitsmodulation* – модуляція швидкості, *das Schaltnetzteil* – імпульсний блок живлення, *die Eingangswchselspannung* – вхідна змінна напруга, *der Phasenverschiebungswinkel* – кут фазового зсуву, *die Fehlerbaumanalyse* – аналіз діаграми несправностей, *das Weichlot* – м'який припой, *die Strahlungsleistung* – потужність випромінювання, *die Unterschiedsempfindlichkeit* – контрастна чутливість, *die Verschmelzungsfrequenz* – частота злиття миготінь, *der Gießharzwandler* – перетворювач литої смоли, *der Glasfasermodenmischer* – змішувач для обробки скловолокна.

Електротехнічна термінологія німецької мови характеризується активним поєднанням двох і більшої кількості компонентів для опису складних процесів, явищ, різних технічних пристроїв. Так, термін *der Gleichstrommotor* (двигун постійного струму) є композитом, який складається з трьох частин: *gleich* (постійний), *Strom* (струм) і *Motor* (двигун). Термін відразу передає не лише тип двигуна, але й тип струму, який він використовує. Інший термін – *der Leistungstransformator* (трансформатор потужності) – складається з коренів *Leistung* (потужність) і *Transformator* (трансформатор), що чітко описує пристрій, який перетворює потужність. Термін *das Energieversorgungssystem* (система енергопостачання) налічує у своїй структурі три компоненти: *Energie* (енергія), *Versorgung* (постачання) і *System* (система). Кожен із них додає до терміна конкретне значення, формуючи загальне поняття. Такий підхід дозволяє створювати слова з дуже точними визначеннями. Інший приклад – *der Leistungsschalter* (автоматичний вимикач), де *Leistung* (потужність) і *Schalter* (вимикач) утворюють термін, що описує пристрій для керування електричними ланцюгами. Термін *der Druckluftkompressor* (компресор для стисненого повітря) поєднує поняття *Druckluft* (стиснене повітря) і *Kompressor* (компресор), що дозволяє чітко ідентифікувати конкретний пристрій. Термін *die Hochspannungsgleichstromübertragung* (передача постійного струму високої напруги) складається

з п'яти компонентів, кожен із яких додає свій сенс до загального поняття. Завдяки тому, що в німецькій мові легко поєднуються різні частини мови, можуть створюватися терміни, що є компактними та інформативними одночасно. Нові терміни легко утворювати шляхом поєднання вже відомих слів. Композити є основою технічної термінології в німецькій мові.

Попри свою схильність до утворення композитів німецька термінологія також запозичує терміни з інших мов, зокрема з англійської та латини. Це особливо помітно у сферах інформаційних технологій та аналізованої електротехніки, де спостерігається швидка інтеграція нових технологій. Наприклад, термін *der Computer* (комп'ютер) був запозичений з англійської без змін. Інший приклад – *der Mikroprozessor* (мікропроцесор), у даному випадку елемент *mikro-* було запозичено з грецької, а *Prozessor* – з латини через англійськомовне посередництво.

Процес запозичення часто супроводжується адаптацією до німецької морфологічної системи, що видно на прикладі терміна *der Kondensator* (конденсатор), який утворено від латинського слова *condensare*. У цьому випадку зберігається основа латинського кореня, але додається німецький суфікс *-tor*, що відповідає принципам творення термінів у технічному вокабулярі.

Словосполучення є також важливою складовою частиною термінології. Вони можуть бути різних типів – йдеться про поєднання іменників, прикметників, прийменників та інших частин мови, які разом створюють специфічні поняття і терміни, що використовуються для точного опису технічних процесів, приладів або явищ.

Поєднання прикметників з іменниками є важливою особливістю в німецькій технічній термінології. Прикметники в таких конструкціях виконують функцію уточнення властивостей або характеристик основного об'єкта. Наприклад, термін *elektrische Schaltung* (електрична схема) складається з прикметника *elektrische* (електрична), який уточнює тип схеми, та іменника *Schaltung* (схема).

Такі конструкції дозволяють додавати необхідні деталі до основного поняття, що робить терміни більш конкретними та інформативними. Наприклад, у словосполученні *hochohmiger Widerstand* прикметник *hochohmiger* уточнює опір, описуючи його як високий, що є важливим для розуміння характеристики резистора. Наведемо ще деякі приклади: *direkte Blendung* (пряма блисківість), *äquivalente Schleierleuchtdichte* (еквівалентна яскравість

вуалі), *visuelle Farbmessung* (візуальна колориметрія), *farbmetrische Verzerrung* (колориметричний зсув випромінення), *energiegleiches Spektrum* (рівноенергетичний спектр).

Багатокомпонентні прикметниково-іменникові словосполучення широко використовуються для точного опису складних технічних пристроїв. Наприклад, *niederspannungsfeste elektronische Bauteile* (низьковольтні електронні компоненти) або *hochfrequente elektrische Signale* (високочастотні електричні сигнали) чітко визначають характеристики об'єкта завдяки поєднанню кількох прикметників із відповідним іменником.

Подекуди в матеріалі дослідження зустрічаються словосполучення, які включають іменники та прийменники, що допомагають уточнити відношення між різними елементами або частинами терміна. Наприклад, термін *Übertragung von Daten* (передача даних) використовує прийменник *von* для вираження процесу передачі, вказуючи на те, що дані є об'єктом цієї передачі.

Прийменникові конструкції допомагають встановлювати точні зв'язки між частинами складних технічних термінів.

У технічних термінах дієприкметники також можуть бути використані для створення складних словосполучень, які описують дії або стани. Наприклад, у терміні *gekühlte Magnetspule* (охолоджена магнітна котушка) дієприкметник *gekühlte* описує стан котушки, уточнюючи її технічний стан. Такі словосполучення надають можливість деталізувати технічні процеси або об'єкти. Інший приклад – *übertragene Daten* (передані дані), де дієприкметник *übertragene* вказує на стан даних після їхнього передавання.

Наведемо ще деякі приклади: *durchscheinendes Medium* (просвічуване середовище), *gestreute Beleuchtung* (розсіюване освітлення), *polarisierte Strahlung* (поляризоване випромінення). Використання дієприкметників (Partizip I та Partizip II) у сполученні з іменниками дозволяє ефективно передавати важливу технічну інформацію і водночас зберігати точність.

Якщо морфологічні елементи термінів (корені, суфікси, префікси та флексії) забезпечують формальну побудову термінологічних одиниць, то синтаксичні особливості визначають їх роль у реченні та функціональне призначення в тексті. Комплексний аналіз цих аспектів дозволяє виявити основні закономірності у творенні та використанні термінів, що сприяє кращому розумінню наукового дискурсу і забезпечує ефективну комунікацію між фахівцями конкретної галузі.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що електротехнічна термінологія відіграє важливу роль у забезпеченні точності та ефективності наукової комунікації між фахівцями галузі. Вона уможлиблює чітку передачу технічної інформації, що є необхідним під час проектування, виробництва, експлуатації та обслуговування електротехнічних систем і приладів. Дослідження структурно-семантичних характеристик термінів електротехнічної галузі є вагомим для осмислення закономірностей формування вказаної терміносистеми. Згідно з отриманими даними, її склад головним чином формують дво-, три- та багатокомпонентні терміни-композиції, а також термінологічні словосполучення різних моделей. На окрему увагу заслуговує вивчення абрутворень, що може становити перспективу майбутніх досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lexikon. Elektrotechnik. Elektronik. Hrsg. Dr. G. Springer. Verlag Europa-Lehrmittel. 1990. 208 S.
2. Lexikon Elektronik und Mikroelektronik. Hrsg. Dr. rer. nat. D. Sautter, prof. Dr.-Ing. H. Weinerth. 2., aktualisierte und erw. Aufl. Düsseldorf: VDI-Verl., 1993.
3. Wörterbuch der Elektronik, Datentechnik, Telekommunikation und Medien. T. 1.: Deutsch-Englisch. 3., neubearbeitete und erw. Aufl. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag. 2004. 1011 S.
4. Міжнародний словник електротехнічних термінів. Частина 845. Світлотехніка (IEC 60050-845:1987, IDT). ДСТУ IEC 60050-845:2012. Видання офіційне. Переклад і науково-технічне редагування: А. Воронков (наук. керівник), В. Іванов, Н. Смірнова, В. Ткаченко, С. Шпак. Київ: Мінекономрозвитку України, 2013. 210 с.
5. Budin G. Wissensorganisation und Terminologie. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 1996. 268 S.
6. Лазебна О. А., Мельник О. М., Котвицький А. В. Терміни в лексиконі фахівців галузі інформаційних технологій. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 35 (74). № 1. 2024. Частина 1. С. 114-119. URL: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.1.1/19>
7. Vradov S. G. Rolle der Terminologiearbeit in der Technischen Dokumentation. Wien, 2015. 102 S.
8. Ковальчук М. Ю., Лазебний В. М., Котвицька В. А. Роль термінів у фахових текстах (на прикладі терміноодиниць німецької військової субмови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* № 62/2023. Том 1. Одеса, 2023. С. 68-71. URL: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.62.1.16>
9. Ніколаєва А. О. Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2002. 16 с.
10. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз : монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 361 с.
11. Чухно Т. В. Структурно-семантичні та функціональні параметри англomовного вокабуляру митної сфери. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. Запоріжжя, 2021. 20 с.

КОНЦЕПТ RELIGION В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ Г. К. ЧЕСТЕРТОНА І ЛЕКСИЧНА ЕКСПЛІКАЦІЯ ЙОГО ПОНЯТІЙНОГО ШАРУ

THE CONCEPT OF RELIGION IN G.K. CHESTERTON'S INDIVIDUAL AUTHOR WORLDVIEW AND LEXICAL EXPLICATION OF ITS NOTIONAL FIELD

Стовбур О.В.,

orcid.org/0000-0001-5448-4264

*аспірантка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету*

Стаття присвячена розгляду базового концепту RELIGION в мовній картині світу відомого англійського письменника Г. К. Честертон, а саме лексичній експлікації її релігійного фрагмента. Не зважаючи на те, що проблема концепту та мовної картини світу активно розробляється вітчизняними дослідниками, питання вивчення релігійного аспекту цих понять у творчості письменника ставиться вперше. У дослідженні узагальнено значення феномену «мовна картина світу», яка визначається як система взаємопов'язаних уявлень про навколишній світ у вигляді мовних одиниць, що лежать в основі нашого світобачення, та уточнено поняття релігійного концепту. Різноманітність одібраних для аналізу текстів (філософсько-релігійні трактати, художня література, публіцистика) пояснюється тим, що той чи інший фрагмент картини світу митця можна встановити лише за умови широкого різнобічного аналізу всього спектру його творчості, соціально-історичного контексту та навіть особистого життя. Головна увага у дослідженні зосереджена на виявленні за допомогою етимологічного та лексикографічного аналізу понятійного шару концепту RELIGION та систематизації одиниць релігійної культури та релігійної картини світу, що об'єктивують цей концепт у творах письменника. У розвідці здійснений аналіз існуючої термінології для номінації цих одиниць, встановлений узагальнюючий робочий термін для подальшого дослідження – релігійно-християнська лексика. З'ясовано, що найбільш представленою в процесі вербалізації концепту RELIGION є група лексики на позначення абстрактних християнських понять (базових богословських догматів, основних понять християнського віросповідання, чеснот християнського релігійного кодексу, морально-етичних норм). Особливості вживання релігійно-християнських одиниць для концептуалізації релігійної картини світу Г. К. Честертон та вербальна експлікація концепту RELIGION і стали предметом розгляду цієї розвідки. У результаті дослідження було встановлено, що в групі абстрактних релігійних понять найбільш представленими є лексеми на позначення богословських догматів, що цілком закономірно, адже саме вони складають базис релігійного вчення. Визначено, що частотність вживання цих лексем дещо різниться за жанрами, що зумовлено темою, сюжетною основою, задачами автора, однак можна констатувати, що відповідні релігійні одиниці є доміантними не тільки в релігійно-філософських трактатах письменника, але й у всій його творчості, так як номіновані ними поняття і виражають релігійний фрагмент його авторської картини світу і складають номінативне поле концепту RELIGION. Кількісний та якісний аналіз відповідних лексем показує, що вони є індивідуально значимими для Г. К. Честертон і допомагають окреслити його індивідуально-авторську мовну картину світу.

Ключові слова: концепт RELIGION, мовна картина світу, релігійна культура, релігійна картина світу, релігійний концепт, релігійно-християнська лексика, богословські догмати, поняття християнської моралі.

The paper presents the research of the basic concept RELIGION of the linguistic worldview of the famous English writer G. K. Chesterton, namely the lexical explication of its religious worldview. Despite that the problem of the concept and the linguistic worldview is actively developed by domestic researchers, this issue has firstly been mentioned in respect of the author's literary work. The study summarizes the meaning of the phenomenon of linguistic worldview, which is defined as a system of interconnected ideas about the world in the form of linguistic units that underlie the worldview, and clarifies the notion of religious concept. The diversity of the texts selected for analysis (fiction and non-fiction) is explained by the fact that a religious fragment of the author's worldview can be established only through a comprehensive analysis of the entire spectrum of his work, socio-historical context, and even personal life. The study focuses on identifying the notional field of the concept RELIGION through etymological and lexicographic analysis and systematizing the units of religious culture and religious worldview that objectify this concept in the author's works. The study analyzes the existing terminology for the nomination of these units, and establishes a generalized working term for further research – religious Christian vocabulary. It has been found that the most represented in the process of verbalization of the concept RELIGION is a group of vocabulary denoting abstract religious Christian concepts (basic theological dogmas, basic concepts of the Christian faith, virtues of the Christian religious code, moral and ethical norms). The features of using religious and Christian units to conceptualize G. K. Chesterton's religious worldview and the verbal explication of the concept RELIGION are the subject of this study.

As a result, it was found that the most represented are lexemes denoting theological dogmas, which is quite natural, since they form the basis of religious doctrine in the group of abstract religious Christian concepts. It has been determined that the frequency of use of these lexemes varies somewhat by genre, which is due to the topic, plot basis, and the author's tasks, although it can be stated that the corresponding religious units are dominant not only in the author's non-fiction, but also in his entire work, since the concepts nominated by them mainly express the religious fragment of the author's worldview and constitute the nominative field of the concept RELIGION. The quantitative and qualitative analysis of the relevant lexemes show that they are individually significant for G. K. Chesterton and help outline his linguistic worldview.

Key words: concept RELIGION, linguistic worldview, religious culture, religious worldview, religious concept, religious Christian vocabulary, theological dogmas, concept of Christian morality.

Для лінгвокультурологічних досліджень, що вивчають зв'язок мови та культури, втіленням світосприйняття людини в мовних одиницях та категоріях, ідеальною одиницею є **концепт**. Цей ментальний комплекс, репрезентований мовними засобами, якнайкраще підходить для дослідження мовної картини світу етноса, соціальної групи чи окремого автора. Щодо мовної картини світу самобутнього британського письменника Г. К. Честертона, то вона не ставала об'єктом відповідних розвідок ні в літературознавчих, ні в лінгвістичних українських студіях, поза увагою науковців також залишився її релігійний фрагмент, тобто релігійні концепти, вербалізовані відповідною лексикою. Саме цей факт і зумовлює **актуальність** представленої розвідки.

Постановка проблеми, теми та завдань. **Актуальність** представленої розвідки визначає її **мету** – дослідження **концепту** RELIGION як виразника індивідуально-авторської картини світу Г. К. Честертона та шляхів лексичної об'єктивації цього **концепту** в його творах. Відповідно до мети дослідження ставилися такі **завдання**: уточнити поняття «релігійний концепт», «мовна картина світу»; визначити концепт RELIGION як один з базових у індивідуально-авторській картині світу письменника; виявити обсяг одиниць, що експлікують цей концепт та класифікувати їх; розглянути особливості вербалізації концепту RELIGION в текстах письменника. **Об'єктом** дослідження є мова творів Г. К. Честертона, в яких об'єктивується його індивідуально-авторська картина світу, що в основі своїй є релігійною; **предметом** – концепт RELIGION, експлікований відповідною релігійною лексикою в досліджуваному корпусі текстів. В якості **бази емпіричного матеріалу** виступають різножанрові твори письменника такі як: релігійно-філософські трактати («Heretics», «Orthodoxy», «The Everlasting Man»), романи («The Man Who Was Thursday», «The Ball and the Cross», «The Man Who Knew Too Much») та публіцистичні твори та есе («The New Jerusalem», «What's Wrong with the World», «What I Saw in America», «Christianity and Rationalism»). За допомогою вибіркового аналізу з них було одібрано 2658 прикладів відповідних лексем. Різножанровість аналізованих текстів пояснюється тим, що мовну картину світу митця можна встановити лише за умови широкого різнобічного аналізу всього спектру його творчості, соціально-історичного контексту та навіть особистого життя. **Наукова новизна** дослідження напряму співвідноситься з її актуальністю, вона зумовлена відсутністю робіт, присвячених

вивченню концепту релігія як базового в індивідуальній картині світу Г. К. Честертона загалом та аналізу відповідного пласту лексики, що його експлікує, зокрема.

Виклад основного матеріалу. Аналіз останніх досліджень і публікацій продемонстрував, що за часів незалежної України у вітчизняному мовознавстві спостерігався неабиякий інтерес до вивчення **релігійного аспекту** життя суспільства, відповідного фрагменту творчості окремих митців тощо. Про це свідчать кількість наукових лексикографічних досліджень релігійної лексики (А. Ковтун, О. Ковтунець, Л. Томіленко), її функціонування в різних дискурсах (Ю. Браїлко, О. Малікова, Т. Вільчинська); а також лінгвокультурологічні розвідки (О. Михайлова, О. Жихарева, П. Мацьків), однак, як видно з переліку, всі вони виконані на матеріалі рідної мови. Щодо відповідних розвідок на матеріалі англійською мовою в цілому та творчості Г. К. Честертона зокрема, то ця проблема досліджується вперше.

У руслі цієї розвідки вважаємо за необхідне визначити своє бачення таких понять як «концепт», «релігійний концепт», «мовна картина світу», «лексика релігійної сфери». Аналіз досягнень українських мовознавців в сфері концептології (М. Полюжин [10], А. Приходько [11]) дозволив розглянути, систематизувати та узагальнити поняття «концепт» наступним чином. Під **концептом** ми розуміємо ментальну цілісність, що присутня в мовній свідомості носіїв мови, базову одиницю мисленнєвого коду, у якій концентровані знання, уявлення людини про навколишній світ, і ім'я якої представлене лексичною одиницею певної мови.

Інтерес науковців до поняття **мовної картини світу** призвів до досить широкого його термінологічного тлумачення у науковому обігу: «виражене засобами певної мови світовідчуття та світорозуміння етносу» [3, с. 6]; «мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць» [5, с. 15]; «ментальний лексикон мови», народу, який є носієм тієї чи тієї мови [12, с. 84]; як «сукупність уявлень про світ, що історично склалися в поточній свідомості конкретного мовного колективу й віддзеркалилися в його етнічній мові...» [1, с. 223]; як сукупність певних явищ та фактів дійсності, ціннісних норм та сценаріїв поведінки, презентованих в мовних, категоріях» [13, с. 397]. Як бачимо, з наведених визначень, узагальнено **мовна картина світу** являє собою систему взаємопов'язаних уявлень про навколишній світ у вигляді мовних одиниць, що лежать в основі нашого світобачення.

Відомо, що в мовній картині світу розрізняють різні її види; в руслі цієї розвідки нас цікавить її різновид за суспільною приналежністю – **індивідуально-авторська** картина світу англійського письменника Г. К. Честертона; та за світоглядною установкою – його **релігійна картина світу**, яка і є формою конкретизації його авторської картини світу.

Релігійна картина світу представляє уявлення людини про світ, що сформовані на основі її релігійного досвіду, який базується не на наукових дослідженнях, а на вірі в Бога; це «своєрідна іпостась мовної картини світу...» [2, с. 303]. Її формують відповідні **релігійно-культурні концепти, особливістю** яких є їх багатовікова історія та **сакральний** характер, що визначає специфіку зв'язку людини з оточуючим світом і є її головним орієнтиром. На основі цього можна зазначити, що **релігійний концепт** є приналежністю релігійної свідомості і являє собою одиницю релігійної картини світу, а **релігійна картина світу**, відповідно, є системою, що формує основні релігійно-культурні поняття людини, трансформуючись через призму її релігійного мислення.

Для проведення дослідження необхідно також уточнити характер мовних одиниць, що об'єктивують релігійні концепти автора. Хоч концепт не обов'язково мусить мати вербальне втілення, однак більшість науковців вважають, що саме лексичні одиниці найважливіші у його об'єктивації. У цьому дослідженні це лексика релігійної сфери, відповідні терміни якої у вітчизняних наукових розвідках побутують під різними назвами: *релігійна, сакральна, релігійно-маркована, біблійна, богословська, конфесійна, церковно-релігійна, церковно-обрядова лексика* тощо. Без детального аналізу цих дефініцій, однак заради подолання небезпеки певної підміни понять, пропонуємо послуговуватися найбільш релевантним, на наш погляд, терміном **релігійно-християнська** лексика, запропонований О. Горбачем [4; с. 104]. З одного боку, він зберігає семантичну ємність поняття «релігійний», з другого, конкретизує характер відповідних лексичних одиниць, обмежуючи їх лише лексикою на позначення суто християнських понять. Приймаючи до уваги **індивідуально-авторське** вживання одиниць релігійно-християнської сфери в творах Г. К. Честертона, ми систематизували всі вилучені шляхом суцільної вибірки лексеми за трьома групам: одиниці, що номінують християнські поняття абстрактного характеру; одиниці що номінують конкретні християнські поняття; одиниці сакрального ономастикону. Однак, слід

зазначити, що рамки статті дозволять нам розглянути лише першу групу, яка є найбільш ваговою в руслі нашого дослідження.

У статті досліджується базовий в творчості Г. К. Честертона концепт RELIGION, який є одним з найскладніших універсальних телеонічних концептів, адже саме в ньому концентровано виражена суть того чи іншого віровчення. В українському мовознавстві цей концепт вже частково був предметом дослідження різних дискурсів (в думовому епосі – Л. Михно [7], в британській художній літературі – О. Найдьонова [8]; в ізотеричному дискурсі – Т. Петрик [9], релігійному – О. Малікова [6]). У цій розвідці **концепт RELIGION** розглядається як певний ментальний конструкт **індивідуально-авторської** картини світу письменника, що концептуалізується християнським релігійним лексиконом, саме тому він означає не універсальний теологічний конструкт, в який можна включити будь-які деномінації та вірування від язичницьких до ультрасучасних, а лише звужену його модифікацію – християнську релігію.

Представлене дослідження понятійного шару концепту RELIGION проводилося в декілька етапів – етимологічний, лексикографічний аналіз та аналіз репрезентації концепту в індивідуально-авторській картині Г. К. Честертона.

Спочатку на основі відповідних словників [15, с. 1219; 14, с. 1324] проаналізуємо етимологічну складову імені-концепту RELIGION. Одиниця *Religion* прийшла в англійську мову з старофранцузької (*religion, reigion* у значенні «побожність, відданість, релігійна громада») через латину, а саме від одиниці *religionem* (у називному відмінку *religio*), де вона означала «повагу до сакрального, шанування богів; сумління, моральний обов'язок; страх перед богами; релігійні обряди; релігія, віра, спосіб поклоніння. В англійській мові як лексема *religion* зустрічається з XI століття у значенні «побожність; громада; спільнота». Значення як «певної системи вірувань через поклоніння божественній істоті або істотам» одиниця *Religion* набула близько 1300 року; з 1530-х років окреслилось нове значення – «визнання і вірність вищій, невидимій силі або силам через належний спосіб життя».

Слід зазначити, що етимологія терміна до сих пір залишається спірною. Найчастіше її значення виводять з лат. *religio* – «благочестя, святиня, предмет культу»; Цицерон (I ст. до н.е.). Однак точка зору більш пізніх античних дослідників (Servius, Lactantius, Augustine), яка підтримується сучасниками, наступна: одиниця *religare* через

поняття «покласти зобов'язання, зв'язок між людьми та богами» набрала нового значення «*to bind fast*» – «кріпити, пов'язувати» [26].

Таким чином як бачимо внутрішня форма імені концепту RELIGION, що закладена в його етимологію, від початкового значення поваги до сакрального, шанування богів, пізніше в англійській мові не змінювалось (побожність в XI ст.), і закріпилося в сучасному значенні як «певної системи вірувань через поклоніння визнання і вірність вищій, невидимій силі або силам через належний спосіб життя.

На другому етапі дослідження проводився лексикографічний аналіз лексеми імені концепту RELIGION на базі 9 словників [16; 17; 21; 22; 23, с. 235–236; 24; 25; 27; 28, с. 1063–1064], які надають біля 20 різних значень слова, на базі яких ми зробили спробу дати узагальнене визначення поняттю «релігія». Релігія – це віра або система вірувань в бога чи богів; поклоніння і послух надприродній силі яка вважаються божественною; діяльність, пов'язана з цією вірою; ставлення і почуття тих, хто вірить у силу божественного.

Для розширення та уточнення номінативного поля концепту RELIGION були використані довідники-тезауруси [17; 21; 22; 24], аналіз значень яких дозволив визначити синонімічний ряд слова *Religion*. Він включає 58 лексем з яких найчастішими були наступні: *faith (system of faith, religious faith, articles of faith), belief, principles, worship (system of worship), devotion, piety adoration, reverence, devoutness, veneration, creed, dogma, church, denomination; teaching; doctrine, theology, religious studies*

Виконаний аналіз понятійного шару концепту RELIGION дозволяє зробити висновок, **що головними ознаками** цього концепту виступає **віра в надприродну силу, бога та богів**, шанобливе відношення до них та діяльність людини, пов'язана з цією вірою. Аналіз **синонімічного ряду** лексеми *Religion* дозволив також виявити додаткові диференційні ознаки – *faith, creed, worship, denomination, church, doctrine*.

На наступному етапі розглянемо вживання імені-концепту RELIGION на конкретних прикладах з творів Г. К. Честертон: *But there is only one way of really guarding ourselves against the excessive danger of them, and that is to be steeped in philosophy and soaked in religion* [20, с. 1903]; *...For Western religion has always felt keenly the idea "it is not well for man to be alone." The social instinct asserted itself everywhere as when the Eastern idea of hermits was practically expelled by the Western idea of monks* [20, с. 2102]; *Religion is exactly the thing which*

cannot be left outout – because it includes everything [20, с. 1905]. Як видно, в наведених вище фрагментах автор підкреслює догматичну істину про релігію як фактор великої цінності, всеприсутності і спасіння людини. У наступних прикладах, використовуючи семантичні синоніми, письменник узгоджує свою думку з відомими історичними обставинами виникнення релігії християнства: *If any one says that the faith arose in ignorance and savagery the answer is simple: it didn't. It arose in the Mediterranean civilization in the full summer of the Roman Empire* [20, с. 2120]; *Our belief has been slandered, it has been disfigured, it has been utterly confused and concealed, but it has never been altered* [20, с. 711]; *...Anyhow all this dark tide out of the metaphysical sea in the midst of Asia poured through the dykes simultaneously with the creed of Christ* [20, с. 4357].

Для експлікації концепту RELIGION Г. К. Честертон використовує прийоми, що підсилюють експресивність та виразність його релігійно-філософських суджень та певну специфічність його концепту RELIGION:

повтор та паралелізм: *...the story is that the tribe having this religion produced a new prophet, claiming to be more than a prophet. The old religion killed the new prophet; but the new prophet killed the old religion. He died to destroy it, and it died in destroying him...* [20, с. 3226]; *Perhaps he knows that early Christianity, so far from being a religion of pacifists, was largely a religion of soldiers* [20, с. 3213]; *It is idle to talk always of the alternative of reason and faith. Reason is itself a matter of faith. It is an act of faith to assert that our thoughts have any relation to reality at all* [20, с. 1945]; *The creed declared that man was sinful, but it did not declare that life was evil, and it proved it by damning those who did* [20, с. 4358]; *...the historic Christian Church was founded on a weak man, and for that reason it is indestructible* [20, с. 1716];

порівняння: *...the Christian religion is like a huge bridge across a boundless sea, which alone connects us with the men who made the world, and yet have utterly vanished from the world* [20, с. 3252]; *The creed was like a key in three respects...* [20, с. 4343]; *The Faith is not a survival* [20, с. 4398]; *...the Faith has to all appearance gone to the dogs. In each of these five cases it was the dog that died* [20, с. 4404];

метафори, метонімії та епітети: *...but there had always been a fixed star of faith behind the storms* [19]; *It is not faith, for faith by its very nature is fierce, and as it were at once doubtful and defiant* [19]; *...he was more than a man; he was a church. He was the centre of the universe...* [20, с. 1670];

...so *jolly* a thing that it fills the possessor of it with a certain silly exuberance... [18].

Аналіз текстових фрагментів концепту RELIGION продемонстрував, що використані в них автором лексичні одиниці, вербалізують лише понятійну зону концепту і показав, що частотність його лексеми-імені концепту RELIGION сягає **468 одиниць**, а разом з **прикметником Religious (200)** число дорівнює **668** одиниць. Враховуючи також його синонімічні одиниці-ідентифікатори концепту та їх деривати, стає очевидним, що всі зазначені лексеми групи абстрактних одиниць можуть претендувати на роль доміантних в індивідуально авторській картині світу Г. К. Честертон.

Наразі розглянемо точок зору дослідників, які вважають, що поле концепту RELIGION є надзвичайно широким і може включати в себе одиниці – експліканти різного характеру. Так, Л. Михно, досліджуючи концепт «**релігія**» в думовому епосі вважає, що його, перш за все, представляють **теоніми** – назви Бога (**Господь, Праведний суддя, Творець**) та їх загальновідомі синонімічні найменування: **Судія, Всевишній Господь, милосердний Господь, Небесний Цар**, тощо [7]. Наша попередня вибірка доказує, що надважливою також є лексема *Christianity*, яка з прикметником *Christian* і його розгалуженим полем словосполучень, іменниками **a Christian** та **Christ** розширює число вживань в зазначених творах до **1069**. Значимість цих лексем у концепті RELIGION, неможливо заперечити, однак слід зазначити, що вони можуть розглядатися по-іншому. Так наприклад, в нашому дисертаційному дослідженні поняття GOD трактується як самостійний концепт, що потребує окремого вивчення, а лексема *Christianity* є ім'ям загальної концептосфери письменника, тож в цій статті не розглядатиметься.

До поля концепту RELIGION входить також велика кількість експлікантів, у структурі яких можна виділити компоненти пов'язані з релігією, або зумовлені релігійними поглядами, а також одиниці релігійної християнської лексики абстрактного характеру, що вживаються на позначення не тільки **базових богословських догматів**, як в описаних вище фрагментах, але й лексеми з інших підгруп (поняття християнського віросповідання, чесноти релігійного кодексу, моральних та етичних норм). Так, в підгрупу понять християнського віросповідання, наприклад, входить наступні лексеми, вилучені у Г. К. Честертон і представлені в його творчості дуже численно: *sin, soul, blessing, repentance, confession, reverence, worship, prayer,*

vice, virtue, good, evil, immortality, the Kingdom of God тощо: *...I did, indeed, retain a cloudy reverence for a cosmic deity* [20, с. 2023]; *...mankind freed from the bondage of vice and the bondage of virtue* [20, с. 730]; *For our doctrine of salvation does really mean a labour like that of a man trying to make a statue beautiful* [20, с. 4375]; *...the sort of religion by which I myself should hope to save the soul* [20, с. 3162]; *But seek first the kingdom of God and His righteousness* [20, с. 1774].

Найчастотнішою лексичною одиницею в цій підгрупі є лексема *sin* (**453**). Письменник безумовно надавав цьому поняттю велике значення і вживав в різних словосполученнях (*original sin, inexcusable sin, unpardonable sin, sin against soul, sense of sin, burden of sin, nature of sin, sin of pride, sin of power, sin of bloodshed*) – *they are too intellectual to think that man upon this earth can ever be quite free of original sin and the struggle* [20, с. 730–731]; *If they had fallen in a feud on the hillside, it would be called murder, and yet your sin might be forgiven you* [20, с. 1326]. Наступними за вживаністю у вербалізації концепту релігія є лексеми цієї підгрупи *soul* (**192**) та *worship* (**106**): *...the sort of religion by which I myself should hope to save the soul* [20, с. 3162]; *When we really see men as they are, we do not criticise, but worship* [20, с. 1713].

До третьої підгрупи, що об'єктивує концепт RELIGION (чесноти християнського релігійного кодексу), увійшли наступні вилучені одиниці: *humility, hope, love, forgiveness, compassion, modesty, mercy, duty, patience, kindness* тощо). *We are merciful – "as the early Christians were merciful* [20, с. 713]; *...telling men they had a duty to their neighbours, and only mildly disliked because they were meek and mild* [20, с. 4295]; *Whether it was some mode of the divine humility, or some truth of which we see the shadow in the longer domestic tutelage of the higher creatures of the earth* [20, с. 4306]; *Stated baldly, charity certainly means one of two things – pardoning unpardonable acts, or loving unlovable people* [20, с. 2040]. Підсумовуючи вживання одиниць цієї підгрупи для об'єктивації аналізованого концепту, зазначимо їх послідовність і частотність в авторському вжитку: на першому місці знаходяться лексеми *love* (**313**) та *hope* (**134**).

У результаті проведеної розвідки ми дійшли **наступних висновків:**

– феномен релігії, як певний світогляд заснований на вірі в Бога, є актуальним для Г. К. Честертон, а відтак, **концепт RELIGION** є одним з базових у його творчості, а лексика, якою письменник послуговується для об'єктива-

ції цього концепту одночасно репрезентує його релігійну культуру і, відповідно, її вивчення допомагає досягнути та окреслити його індивідуально авторську мовну картину світу.

– квантитативний аналіз вилучених лексичних одиниць, використаних автором для активізації концепту RELIGION, показав, що в групі **абстрактних релігійних понять** найширше представленими є лексеми на позначення богословських догматів (43 %). Це досить очікувано, адже саме ці поняття є визначальними як в релігійно-філософському фундаменті феномену релігії в цілому, так і в творах Г. К. Честертон, де вони складають релігійний фрагмент його авторської картини світу.

– релігійно-християнська лексика використовується для вербалізації концепту RELIGION

у всіх жанрах письменника. Звісно, частотність вживання лексем різниться за жанрами, що зумовлено темою, сюжетною основою, задачами автора. Так, найбільша насиченість релігійною лексикою спостерігається в філософсько-релігійних трактатах через їх орієнтованість та пояснення богословських понять. У свою чергу, в художніх творах навіть ті ж самі лексеми можуть функціонувати по-іншому, наприклад у використанні етикетних формул, де їх широке вживання зумовлюється комунікативною функцією жанру.

Перспективи подальших розвідок у сфері окресленої проблематики, на наш погляд, можуть полягати у дослідженні ціннісної та образної складової концепту RELIGION письменника, у вивченні інших релігійних його концептів, а також у визначенні концептосфери його творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови : Історія лінгвофілософських учень : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 240 с.
2. Вільчинська Т.П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII– XVIII ст. : монографія. Тернопіль : Джура, 2008. 424 с.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу. Київ : ВПЦ «Київський ун-т», 2002. 293 с.
4. Горбач О. Українська народна релігійно-християнська термінологія й лексика. *Статті до 1000-ліття християнізації Русь-України*. Мюнхен, 1991. С. 99–146.
5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ, 2007. 262 с.
6. Малікова О. В. До проблеми виокремлення мови релігійної комунікації в контексті сучасної теолінгвістики. *Мова і культура*. Київ, 2011. Вип. 14, Т. 5. С. 149–153.
7. Михно Л. Концепт «Релігія» в українських народних думках. *Світогляд – філософія – релігія : збірник наукових праць / За ред. І. П. Мозгового*. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. Вип. 3. С. 174–181.
8. Найдьонова О. С. Модель опису понятійного шару лінгвокультурного концепту «Релігія» в сучасній англійській мові. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. Вип. 41. С. 214–217.
9. Петрик Т. Фреймова модель концепту «РЕЛІГІЯ» в езотеричному дискурсі. *Вісник Львівського університету : Серія іноземні мови*. 2016. Вип. 23. С. 10–17.
10. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2015. № 4. С. 212–222.
11. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
12. Селіванова О. О. Актуальні напрямки сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава; Київ, 2006. 716 с.
14. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / Edited by Dr. Ernst Klein. Elsevier Publishing Company : Amsterdam, London, New York, 1966. V. I. 1776 p.
15. An Etymological Dictionary of Modern English / Edited by Ernst Weekly, M. A. London : John Murray, 1921. 1660 p.
16. Britannica Encyclopaedia. Religion. URL: <https://www.britannica.com/topic/religion>
17. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>
18. Chesterton G. K. Christianity and Rationalism. URL: http://www.gkc.org.uk/gkc/books/Christianity_and_Rationalism.html
19. Chesterton G. K. The Ball and the Cross. The Project Gutenberg eBook. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/5265/pg5265-images.html>
20. Chesterton G. K. The Collected Works of G. K. Chesterton. Illustrated. Київ : Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2021. 4431 с.
21. Collin's Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/>
22. Longman Dictionary Online. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/>
23. McKim, Donald K. Westminster Dictionary of Theological Terms. Westminster John Knox Press, 1996. 309 p.

24. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/>
25. New Advent Dictionary Online. Religion. URL: <https://www.newadvent.org/cathen/12738a.htm>
26. Online Etymology Dictionary. Religion. URL: https://www.etymonline.com/word/religion#etymonline_v_10381
27. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com/search/dictionary/>
28. The Cambridge Dictionary of Christianity / Edited by Daniel Patte. Cambridge University Press, 2010. 1343 p.

ПОЛІКОДОВІ ТЕКСТИ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

POLYCODE TEXTS IN THE ENGLISH SCIENTIFIC DISCOURSE

Томчаковський О.Г.,

orcid.org/0000-0001-6586-8095

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу функції полікодових елементів в англomовному науковому дискурсі. Полікодові тексти є важливою складовою англomовного наукового дискурсу, що на сучасному етапі набувають все більшої популярності. Вони поєднують вербальні й невербальні компоненти, створюючи багатовимірний текстовий простір для передачі наукової інформації. Застосування різних знакових систем, таких як графіки, таблиці, схеми та зображення, дозволяє ефективніше доносити складні наукові концепції та результати досліджень до читачів, сприяючи глибшому розумінню матеріалу та покращенню комунікативного ефекту. Аналіз літератури показує, що полікодові тексти є складнішою формою передачі інформації порівняно з традиційними текстами. Вони вимагають спеціальних підходів до створення, інтерпретації та перекладу, зокрема врахування особливостей взаємодії між вербальними й невербальними елементами. Високий рівень інтеграції знакових систем, характерний для сучасних наукових публікацій, є відображенням змін у глобальному науковому середовищі, де мультимодальність стає стандартом наукової комунікації. Основними функціями полікодових текстів є забезпечення інформативності, пояснення складних наукових концепцій, візуалізація результатів і залучення читача до активної взаємодії з текстом. Проте, існують певні труднощі в інтерпретації таких текстів, пов'язані з когнітивним навантаженням та необхідністю паралельного аналізу різних типів інформації. З цієї причини важливо приділяти увагу логічній послідовності й зв'язності вербальних та невербальних компонентів, а також використовувати допоміжні матеріали для полегшення розуміння. Подальші дослідження полікодових текстів можуть сприяти розробці ефективних методик їх використання у наукових статтях та інших жанрах наукової комунікації, що дозволить не лише підвищити якість передачі знань, але й покращити міжкультурне спілкування та обмін науковими ідеями в умовах глобалізації науки.

Ключові слова: знакова система, науковий дискурс, невербальна комунікація, полікодовий текст.

The article is devoted to the analysis of the function of polycode elements in English scientific discourse. Polycode texts are an important component of scientific discourse, which are gaining more and more popularity at the modern stage. They combine verbal and non-verbal components, creating a multidimensional textual space for the transmission of scientific information. The use of various sign systems, such as graphs, tables, diagrams, and images, allows you to more effectively convey complex scientific concepts and research results to readers, contributing to a deeper understanding of the material and improving the communicative effect. The analysis of the literature shows that polycode texts are a more complex form of information transfer compared to traditional texts. They require special approaches to creation, interpretation and translation, in particular taking into account the peculiarities of the interaction between verbal and non-verbal elements. The high level of integration of sign systems, characteristic of modern scientific publications, is a reflection of changes in the global scientific environment, where multimodality is becoming the standard of scientific communication. The main functions of polycode texts are providing informativeness, explaining complex scientific concepts, visualizing results and engaging the reader in active interaction with the text. However, there are certain difficulties in the interpretation of such texts, associated with cognitive load and the need for parallel analysis of different types of information. For this reason, it is important to pay attention to the logical sequence and coherence of verbal and non-verbal components, and to use supporting materials to facilitate understanding. Further studies of polycode texts can contribute to the development of effective methods of their use in scientific articles and other genres of scientific communication, which will not only improve the quality of knowledge transfer, but also improve intercultural communication and the exchange of scientific ideas in the context of the globalization of science.

Key words: sign system, scientific discourse, non-verbal communication, polycode text.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку англomовного наукового дискурсу спостерігається тенденція до зростання використання полікодових текстів, що характеризуються інтеграцією різних кодів: вербального, візуального, графічного тощо. Така форма передачі інформації в наукових текстах стає все більш поширеною, оскільки дозволяє ефективніше та чіткіше донести складні концепції та наукові результати до різних категорій читачів [1]. Проте,

незважаючи на очевидні переваги полікодових текстів, існує значна кількість питань, пов'язаних із розумінням, інтерпретацією та перекладом таких текстів, особливо в умовах міжкультурної комунікації та спеціалізованої наукової діяльності. Ця проблема є особливо актуальною в умовах глобалізації науки та розвитку міждисциплінарних досліджень.

Крім цього, релевантність дослідження полікодових текстів в англomовному науковому дискурсі

зумовлена необхідністю поглибленого вивчення механізмів взаємодії різних кодів у межах наукових текстів. Розвиток цифрових технологій та візуалізації даних, а також поширення мультимедіальних ресурсів, сприяють зростанню ролі полікодових текстів у науковій комунікації. Науковці стикаються з викликом не тільки створення таких текстів, але й забезпечення їх коректного тлумачення та перекладу, що є важливим аспектом ефективної передачі знань у глобальному науковому середовищі [4; 5; 6; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розпочнемо огляд із питання співвіднесення тексту взагалі і полікодового тексту. У своїй праці М. Непийвода систематизує підходи до визначення тексту загалом, виділяючи шість основних варіантів. Зокрема, соціально-історичний підхід, де текст розглядається як культурне явище, що відображає результати духовної та інтелектуальної діяльності людства; соціально-психологічний підхід, де текст виступає засобом впливу на свідомість і поведінку людини; лінгвістичний підхід, який трактує текст як сукупність мовних рівнів; функціонально-стилістичний підхід, де текст визначається як простір реалізації мовних одиниць; комунікативний підхід, що розглядає текст як мовленнєвий акт; та когнітивний підхід, де текст сприймається як засіб і результат пізнання [3].

Співвідношення між текстом та полікодовим текстом полягає в тому, що останній є розширеним варіантом традиційного тексту, який включає не тільки вербальну складову, але й інші знакові системи, такі як іконічні (зображення, схеми, фотографії, графіки тощо). Звичайний текст передає інформацію виключно словами, тоді як полікодовий текст поєднує різні типи кодування, що дозволяє йому ефективніше впливати на читача і забезпечувати багатовимірне сприйняття. Полікодовий текст створює додаткові смислові рівні завдяки комбінації вербальних і невербальних елементів, що сприяє більш глибокому розумінню теми та підсилює когнітивний та емоційний вплив на аудиторію. При цьому рівень інтеграції між вербальними та невербальними компонентами може варіюватися від їхньої повної незалежності до тісної взаємодії, коли ці елементи нерозривно пов'язані [2].

Полікодовий текст, також відомий під термінами «креолізований текст», «нелінійний текст», «лінгвовізуальний комплекс», «семіотично ускладнений текст», є результатом інтеграції вербальних і невербальних засобів передачі інформації [1, с. 98]. Така структура є складнішою порівняно з традиційним текстом, оскільки

об'єднує різні засоби комунікації, розширюючи можливості передання інформації та вимагаючи нових підходів до аналізу та інтерпретації.

Довгий час полікодові тексти залишалися поза увагою мовознавців, однак у сучасних дослідженнях зростає інтерес до їхньої типології та взаємодії гетерогенних елементів. Симбіоз вербальних і невербальних засобів формує текст як єдину комунікативну одиницю. Високий рівень інтеграції знакових систем у сучасних друкованих та електронних виданнях обумовлений вимогами сучасної комунікації, де ілюстрації стають частиною текстоутворення. Текст сприймається як структурована система з упорядкованою організацією та завершеною формою вираження смислу. Завдання автора полягає у створенні умов для розуміння тексту читачем за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів, що разом утворюють полікодовий текст. Взаємодія цих елементів забезпечує зв'язність і цілісність тексту, посилюючи його комунікативний ефект [5].

Постановка завдання. *Мета* роботи – дослідження полікодових текстів в англomовному науковому дискурсі з метою виявлення їх особливостей, функціонального призначення та впливу на розуміння і сприйняття наукової інформації. Завданнями роботи є:

- проаналізувати структуру та типологію полікодових текстів в англomовному науковому дискурсі;
- визначити основні функції полікодових текстів та їх роль у комунікації наукових знань;
- дослідити механізми інтеграції вербальних та невербальних компонентів у наукових текстах;
- виявити стилістичні особливості використання полікодових елементів в наукових статтях;
- окреслити основні труднощі, які виникають у адресатів під час інтерпретації полікодових текстів, та шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Науковий дискурс характеризується різноманітними формами подання інформації, що поєднують текстові та візуальні компоненти. Однією з таких форм є полікодові тексти, які набувають все більшої важливості в контексті передачі знань і забезпечення точного сприйняття інформації. Полікодові тексти включають комбінацію вербальних і невербальних засобів, таких як графіки, таблиці, діаграми, формули та схеми, що допомагають читачам краще зрозуміти складні наукові концепції.

Проведений аналіз показав, що полікодові тексти в наукових статтях можуть мати різні структури. Вони поєднують такі елементи, як текстовий опис, підписи до візуальних компонентів,

пояснювальні блоки та позначення. На основі аналізу англomовних наукових статей можна виділити кілька типів полікодових текстів: інформативні таблиці для структурованого подання даних, графіки та діаграми, що візуалізують кількісну інформацію, схеми, які ілюструють взаємозв'язки між компонентами системи, а також формули для точного відображення математичних залежностей чи фізичних законів.

Полікодові тексти виконують кілька ключових функцій. Вони забезпечують інформативність, допомагаючи читачам швидко отримати основну інформацію або підсумкові дані. Також вони виконують пояснювальну функцію, надаючи візуальну підтримку для складних концепцій, що підвищує їх зрозумілість. Крім того, ці тексти є інтерактивними, оскільки передбачають активну взаємодію адресата з матеріалом через детальний аналіз і співставлення вербальних та невербальних компонентів.

Інтеграція вербальних і невербальних компонентів полікодових текстів здійснюється через кілька механізмів. Паралельне розташування дозволяє одночасно обробляти обидва типи інформації, розміщуючи вербальний опис поруч із візуальним компонентом. Текст також містить чіткі посилання на візуальні компоненти, що допомагає корелювати їх зі змістом основного тексту. Важливою є когерентність, яка забезпечується узгодженістю вербальних і невербальних елементів, що мінімізує можливі суперечності в сприйнятті.

Стилістичні особливості полікодових текстів залежать від наукової дисципліни та жанру публікації. У природничих науках домінує використання таблиць і формул, тоді як у гуманітарних дисциплінах частіше зустрічаються схеми та графіки. Це пояснюється різними вимогами до представлення інформації та інтерпретації в різних галузях знань.

Приклади полікодових текстів в англomовному науковому дискурсі можна знайти в різних жанрах наукової літератури. Вони варіюються залежно від дисципліни та мети дослідження. Наприклад, у статтях з економіки та соціології часто використовуються інформативні таблиці, які подають структуровані дані. У дослідженнях впливу інфляції на зайнятість таблиця може містити колонки з річними показниками інфляції та рівнями зайнятості для різних країн. Підпис під таблицею уточнює джерело даних, наприклад, звіти Світового банку за конкретні роки [12]. В медичних дослідженнях графіки відіграють важливу роль у візуалізації змін стану здоров'я

пацієнтів. Лінійний графік може показувати динаміку рівня глюкози в крові під час різних етапів лікування, а вербальні підписи описують, як зміни в лікуванні корелюють із рівнем глюкози [11].

Схеми часто використовуються в технічних статтях для ілюстрації конструкційних особливостей. Наприклад, схема двигуна внутрішнього згоряння може супроводжуватися поясненнями функцій окремих частин, таких як клапани, поршні та камери згоряння, що дозволяє читачеві краще розуміти функціональні зв'язки між елементами [9]. У фізиці та математиці наукові статті часто включають формули як полікодовий компонент. Наприклад, у статтях з квантової механіки можуть використовуватися рівняння Шредінгера, поруч із якими подаються пояснення змінних та коефіцієнтів, що забезпечує краще розуміння математичного змісту [10].

В галузі біології в наукових статтях часто використовуються фотографії чи зображення клітин або організмів, доповнені підписами та пояснювальними нотатками. Наприклад, стаття про структуру нейронів може містити ілюстрації клітин із підписами, які вказують на основні структури, такі як дендрити, аксон і синаптичні зв'язки [8]. Як приклад застосування полікодових елементів можна навести статтю з нейробіології, яка містить графік змін концентрації іонів калію в мозку під час стресу, таблицю з порівнянням показників у контрольній та експериментальній групах, схему нейронної мережі, ілюстрацію гістологічного зрізу тканини мозку та пояснювальні формули для обчислення концентрацій іонів. Кожен із цих елементів взаємодіє з основним текстом, забезпечуючи читача необхідною візуальною інформацією для кращого розуміння результатів дослідження [8].

Такі приклади підкреслюють, як полікодові тексти інтегрують вербальні та візуальні елементи для досягнення максимального ефекту в науковій комунікації.

Основною труднощами, які виникають у читачів при інтерпретації полікодових текстів, є необхідність одночасного аналізу декількох видів інформації, що може призводити до когнітивного перевантаження та неповного розуміння матеріалу. Для подолання цих труднощів важливо забезпечувати чіткість і логічну послідовність взаємозв'язків між текстовими та візуальними компонентами, використовувати пояснювальні блоки та інструкції для полегшення орієнтації читача, а також забезпечувати доступ до допоміжних матеріалів, таких як легенди та пояснювальні нотатки.

Полікодові тексти є невід'ємною складовою сучасного англомовного наукового дискурсу. Їх правильне використання дозволяє підвищити інформативність наукових статей і забезпечити точність передачі знань. Ефективність полікодових текстів залежить від інтеграції вербальних і невербальних компонентів, а також від здатності авторів уникати когнітивного перевантаження читача.

Висновки. Таким чином, полікодові тексти виступають значущою складовою англомовного наукового дискурсу, що на сучасному етапі стає дедалі популярнішою. Вони інтегрують вербальні та невербальні компоненти, створюючи багатовимірний текстовий простір для ефективного передавання наукової інформації. Використання різних знакових систем, таких як графіки, таблиці, схеми та ілюстрації, дозволяє більш точно та зрозуміло доносити складні наукові концепції та результати до читачів, сприяючи глибшому осмисленню матеріалу та покращуючи комунікативний ефект.

Аналіз досліджень свідчить, що полікодові тексти є складнішою формою передавання інформації в порівнянні з традиційними текстами. Вони потребують особливих підходів до створення, інтерпретації та перекладу, враховуючи специфіку

взаємодії між вербальними та невербальними елементами. Значний рівень інтеграції знакових систем, який характерний для сучасних наукових публікацій, є віддзеркаленням змін у глобальному науковому середовищі, де мультимодальність набуває статусу стандарту наукової комунікації.

Основними функціями полікодових текстів є забезпечення інформативності, пояснення складних наукових концепцій, візуалізація результатів і залучення читачів до активної взаємодії з матеріалом. Однак, існують певні виклики, пов'язані з інтерпретацією таких текстів, які можуть спричинити когнітивне перевантаження через необхідність одночасного опрацювання різних типів інформації. У зв'язку з цим важливо приділяти увагу логічній структурі та зв'язності між вербальними і невербальними компонентами, а також застосовувати допоміжні матеріали для полегшення орієнтації читача.

Подальше вивчення полікодових текстів може сприяти розробці ефективних методик їх застосування у наукових статтях та інших жанрах наукової комунікації. Це дозволить не тільки покращити якість передавання знань, але й сприятиме розвитку міжкультурного діалогу та обміну науковими ідеями в умовах глобалізації науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуменюк І. Полікодовий текст як засіб реалізації текстоцентричної технології навчання. *Наука і освіта*. 2020. № 3. С. 97–103.
2. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. Х, 920 с.
3. Непийвода Н. Ф. Мова української науковотехнічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 1997. 421 с.
4. Сподарик О.В. Постмодерна характеристика полікодового художнього тексту. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Випуск 27. С. 274–276.
5. Томчаковський О. Г. Комунікативна специфіка англомовних навчальних словників. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.)*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 783–785.
6. Nesi H. How Many Words is a Picture Worth? A Review of Illustrations in Dictionaries. *Learners' dictionary: state of the art* / Ed. by M.L. Tickoo. Singapore: Seameo regional language center, 1989. Anthology Series 23. P. 124–134.
7. Tarp S. The foundations of the theory of learners' dictionaries. *Lexicographica* / Edited by F.F.M. Dolezan and others. Berlin/NY: Niemeyer, 2009. № 25. P. 155-168.
8. Biochemistry. URL: <http://surl.li/dsdfla> (дата звернення: 10.10.2024)
9. Journal of engineering. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/3962> (дата звернення: 10.10.2024)
10. Journal of mathematics. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/1469> (дата звернення: 10.10.2024)
11. Journal of medicine and life. URL: <https://medandlife.org/> (дата звернення: 10.10.2024)
12. The economic journal. URL: <https://academic.oup.com/ej> (дата звернення: 10.10.2024)

**СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ
НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ****SPECIFICS OF TEACHING THE TRANSLATION OF INFINITIVE CONSTRUCTIONS
ON THE BASIS OF GERMAN-LANGUAGE SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS****Труцуненко І.І.,***orcid.org/0000-0003-3546-6495**старший викладач кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»***Адамова Г.В.,***orcid.org/0000-0003-4411-8484**доктор філософії,
декан факультету лінгвістики та перекладу
Міжнародного гуманітарного університету*

Огляд специфіки перекладу інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах німецькою мовою є актуальною проблемою сучасної теорії перекладу. Зазначено, що інфінітивні конструкції відіграють значну роль у процесі створення змісту технічної інформації, оскільки остання широко використовується для опису рекомендацій або вимог щодо дій процесу. У матеріалі стверджується, що оскільки науково-технічна документація має різний ступінь точності та формальності, процес перекладу цих структур залежить від глибокого розуміння граматичних правил та умов їх використання. Показано характерні для німецької науково-технічної мови інфінітивні конструкції: прості інфінітиви, інфінітиви з конструкціями «zu», «um ... zu», «lassen» та ін. Автор підкреслює, що кожна з цих структур має певний тип, що несе в собі індивідуальне значення, що може ускладнити трансформацію оригіналу. Найбільшу увагу зосереджено на проблемах, які виникають під час перекладу таких конструкцій українською мовою, оскільки українські відповідники іноді мають інші структурні чи стилістичні особливості. Саме в рамках цього погляду розглядається аналіз контекстуального підходу до перекладу інфінітивних конструкцій для правильного тлумачення ролі, яку вони відіграють у тексті загального значення. Автор наводить приклади вживання інфінітивів у технічних текстах і висуває пропозиції щодо вдосконалення процесу навчання їх перекладу. Автором зокрема пропонується постановка практичних вправ з перекладу інфінітивних конструкцій різних їх типів, що допоможе в автоматичному аналізі таких структур студентами-лінгвістами. У роботі наголошується на необхідності використання сучасних засобів перекладу, які могли б допомогти досягти точного та швидкого перекладу технічних текстів. Це допомогло б під час перекладу зберегти стилістичну та лексичну єдність тексту в складних синтаксичних структурах за допомогою комп'ютерних програм. Таким чином, стаття є внеском у вдосконалення методики навчання перекладу інфінітивних конструкцій, удосконалення теоретичних і практичних посібників для слухачів і викладачів у галузі перекладу науково-технічного тексту.

Ключові слова: переклад, інфінітивні конструкції, науково-технічні тексти, німецька мова, граматики, контекстуальний підхід, перекладацькі інструменти.

This article describes the details of translation of infinitive constructions in German scientific and technical texts – it is considered as the current problem of translation studies. On this account, it is important to observe that infinitive constructions are not just a stylistic device, which adds more eloquence to technical texts and their authors: they have a strong syntactic function of giving shape to the processes, actions, instructions, or requirements, that are so characteristic of such texts. As it has been mentioned, scientific and technical texts are quite formal and accurate, and therefore, translating such constructions presupposes a highly appreciable degree of comprehension of their grammatical properties and of their use. The article describes the distribution of the main classes of infinitives that may be used in scientific and technical German, including the simple infinitive use, the constructions with “zu”, “um ... zu”, “lassen” and others. That is why the author is focused on the explanation of the fact that every of these constructions has particular meanings and uses which can play an important role in a translation. Particular emphasis is made on the difficulties that arise concerning the translation of such constructions into Ukrainian, as the corresponding constructions in Ukrainian might have different syntactic and/or stylistic properties. One of the main topics of the article includes the evaluation of the contextual method of translating infinitive constructions because only the context may help understand the functioning of infinitives within the text. The author describes infinitive usage based on technical documents and suggests corrections to the instruction on teaching how to translate such construction. Specifically, practical exercises are proposed, in which students of linguistics can translate various types of the infinitive constructions and practice for the automated analysis of these structures. The article also discusses on how to use modern tools for translation on how it helps in obtaining more precise and less time-consuming translations of technical texts. In this way, it becomes possible to maintain stylistic and lexical maintainers and translate syntactic constructions on a computer program. Consequently, the article can help towards enhancing teaching practices of infinitive constructions in translation and provides theoretical and practical suggestions for the students and teachers who are concerned with the translation of scientific and technical texts from English into Ukrainian.

Key words: translation, infinitive constructions, scientific and technical texts, German language, grammar, contextual approach, translation tools.

Постановка проблеми. Переклад науково-технічних текстів є одним із найскладніших напрямів перекладацького процесу, оскільки він має передати правильний зміст, специфічну термінологію та складні синтаксичні конструкції. Особливі труднощі при перекладі з німецької мови виникають з інфінітивними конструкціями, які представлені різними формами та численними функціями та досить часто використовуються в технічних текстах для позначення дій, цілей або цілей і навіть можливих наслідків. Таким чином, основна проблема визначається принципово різноманітною структурою інфінітивних конструкцій у німецькій та українській мовах, що спричиняє певну складність їх адекватного перекладу. За таких умов актуальним є питання побудови ефективної методики навчання перекладу таких конструкцій з максимальним врахуванням контекстних і науково-технічних параметрів майбутнього фахівця-лінгвіста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

А. Левицька розглянула особливості перекладу інфінітивних конструкцій з німецької мови на українську в науково-технічних текстах і наголосила на складності їх передачі через різницю на рівні очей у синтаксисі двох мов. Практичні поради для перекладачів також допомогли точніше відтворити зміст. У дослідженні Г.І. Біленко більшість результатів стосується лінгвістичних аспектів перекладу науково-технічних текстів, у яких особлива увага приділяється термінам і синтаксису текстів. Представлено особливості створення технічної термінології та її адекватної заміни в перекладі, що допомагає зрозуміти специфіку науково-технічних текстів [1]. М.А. Скрипник описав лексико-синтаксичні властивості при перекладі інфінітивних конструкцій, актуальні переважно для технічних текстів, де точність у передачі інформації відіграє вирішальну роль [9]. Основи лінгвістичної науки викладені М.П. Кочерганом «Вступ до мовознавства» як фундаментальні знання, необхідні для розуміння процесу перекладу будь-яких текстів, зокрема наукових і технічних. Ця робота вводить найзагальніший курс мовних процесів, який згодом може полегшити розуміння вживання інфінітивних конструкцій у різних мовах [2].

М.В. Новік визначає проблеми, які породжують набори інфінітивних конструкцій технічних текстів при перекладі з німецької мови на українську. Автор виокремлює конкретні проблеми, з якими стикаються перекладачі, та визначає можливі шляхи їх вирішення [5]. У великому посібнику «Теорія і практика перекладу» У великому посіб-

нику «Теорія і практика перекладу» В.І. Нагрібний у своїх роботах наголошує на проблему інфінітивних конструкцій у технічних текстах [11].

Роль інфінітивних конструкцій у науковому тексті розглядає з точки зору перекладу О.В. Селіверстова. Автор вказує на можливість адекватного перекладу лише у випадках точного розпізнавання функції інфінітива [8]. Це робить Поршневу О.В., який досліджує структуру та функції інфінітивних конструкцій у німецьких науково-технічних текстах для кращого розуміння функціонування цих конструкцій у спеціальних текстах і проблем перекладу [7]. Питання досліджує Шевченко В.І. Синтаксис перекладу інфінітивних конструкцій у німецьких науково-технічних текстах, наголошуючи на правильності дотримання граматичних і стилістичних норм у перекладі [12]. Питання розглянуто С.В. Паламаренко в аспекті адекватності перекладу інфінітивних конструкцій у наукових текстах та підкреслено актуальність цього дослідження для вибору правильних граматичних конструкцій при перекладі складних технічних текстів. І.О. Федорова розглядає лінгвістичні проблеми перекладу інфінітивних конструкцій з німецьких технічних текстів шляхом порівняння різних шляхів розв'язання цих проблем.

Отже, з вищенаведеного обговорення можна зробити висновок, що переклад інфінітивної конструкції є одним із важливих компонентів науково-технічного перекладу, який вимагає належного використання граматичної, контекстуальної та спеціальної лексики та термінології.

У статті виділяються кілька невирішених частин загальної проблеми, а саме:

1. Відсутність чіткої методології навчання перекладу інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах. Незважаючи на значну кількість досліджень, немає єдиної системи методів і підходів для ефективного засвоєння студентами цих конструкцій, особливо в технічних контекстах.

2. Недостатній порівняльний аналіз різних мовних пар. Більшість досліджень зосереджені на перекладі з німецької на українську, однак інфінітивні конструкції потребують більш широкого порівняння з іншими мовними парами, що може покращити розуміння їх специфіки.

3. Невизначеність у використанні сучасних перекладацьких інструментів. Питання інтеграції сучасних технологій, таких як автоматичний переклад та комп'ютерні програми, у навчальний процес досі залишається недостатньо розробленим. Точність таких перекладів може суттєво змінюватися залежно від контексту та структури тексту.

Постановка завдання. У статті описано специфіку навчання перекладу інфінітивних конструкцій з німецьких науково-технічних текстів з урахуванням структурно-семантичних характеристик та розроблено методичні рекомендації для ефективного засвоєння таких конструкцій студентами вищих навчальних закладів.

Цілі статті:

1. Виявити особливості структури та семантики інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах німецької мови.

2. Виявити труднощі, з якими стикаються здобувачі вищої освіти під час перекладу інфінітивних конструкцій.

3. Розглянути різні підходи в методиці навчання перекладу інфінітивних конструкцій, особливості різних методичних підходів до навчання перекладу інфінітивних конструкцій.

4. Розробити Практичні рекомендації щодо вдосконалення процесу навчання перекладу інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах.

У статті виділяються кілька невирішених частин загальної проблеми, а саме:

1. Відсутність чіткої методології навчання перекладу інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах. Незважаючи на значну кількість досліджень, немає єдиної системи методів і підходів для ефективного засвоєння студентами цих конструкцій, особливо в технічних контекстах.

2. Недостатній порівняльний аналіз різних мовних пар. Більшість досліджень зосереджені на перекладі з німецької на українську, однак інфінітивні конструкції потребують більш широкого порівняння з іншими мовними парами, що може покращити розуміння їх специфіки.

3. Невизначеність у використанні сучасних перекладацьких інструментів. Питання інтеграції сучасних технологій, таких як автоматичний переклад та комп'ютерні програми, у навчальний процес досі залишається недостатньо розробленим. Точність таких перекладів може суттєво змінюватися залежно від контексту та структури тексту.

Виклад основного матеріалу. Дослідження структурно-семантичних характеристик інфінітивних конструкцій у німецькомовних науково-технічних текстах має передбачати аналіз низки важливих аспектів, зокрема:

1. Типи інфінітивних конструкцій: інфінітивні конструкції з часткою «zu» та без неї можуть бути реалізовані через різні види підрядних конструкцій у німецькомовному науково-технічному письмі. Тому слід встановити, які типи інфінітивних конструкцій відіграють провідну роль і коли вони вживаються.

2. Синтаксичні функції: інфінітивні конструкції можуть виконувати кілька інших синтаксичних функцій, таких як додавання, обставина та визначення. У науково-технічних текстах це здебільшого спрямовано на те, щоб показати реалізацію чи відкриття як мету, умову чи результат, для більшої точності та стислості в описі.

3. Сміслові навантаження: У науково-технічних текстах інфінітивні конструкції несуть багато інформації про процеси, дії та умови їх реалізації. Найчастіше семантика цих структур належить до технічних процедур, робочих умов або впорядкованої послідовності дій. Необхідно було зрозуміти, який вплив мають інфінітивні конструкції на розуміння змісту інформації та які додаткові семантичні відтінки вони вносять.

4. Позиція речення: інфінітивна конструкція в німецькій мові займає різні позиції всередині речення для інтонації та семантичної структури. Особливо слід відзначити місця інфінітивів з огляду на їх доповнення та обставини плюс місце конструкцій у складних реченнях.

Це допоможе проаналізувати структуру та функціональне значення виявлених особливостей інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах, що є надзвичайно важливим чинником у процесі складання ефективного зводу правил перекладу текстів.

Під час перекладу інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах з німецької мови студенти вищих навчальних закладів стикаються з деякими основними труднощами.

Складність структури речення. Німецькі інфінітивні конструкції можуть бути досить складними, особливо в наукових і технічних текстах, у яких доповнення до керуючого дієслова виражають умови, цілі або послідовний характер дій. Визначення та розуміння учнями таких структур із відповідним контекстом значенням є дуже складним. Таким чином, це призводить до неправильного розпізнавання залежності між елементами речення.

Добір адекватного відповідника в українській мові. Більшість німецьких інфінітивних конструкцій не мають однозначної відповідності в українській мові. Передусім це стосується частинок «zu» та безособових інфінітивів, коли останні мають узагальнене значення. Проблема полягає в тому, щоб вибрати правильний підхід до перекладу; це може бути інфінітив, підрядне речення або будь-який інший.

Семантична неоднозначність. Залежно від контекстуального аспекту, наприклад, щодо мети, умовності чи наслідків, інфінітивні конструкції в німецьких текстах можуть мати кілька значень.

Основна проблема полягає в тому, що учні не можуть точно визначити, яке значення передає конкретна інфінітивна конструкція; отже, вони можуть неправильно витлумачити сам текст.

Невідповідність інтонації та ритму. У німецькій мові інфінітивні конструкції можуть задавати певний інтонаційний зразок, на якому базується міцність сприйняття логічного зв'язку. Це створює труднощі для правильного відтворення наголосу та збереження логічної цілісності при перекладі з текстів українською мовою, що має іншу структуру речення.

Спеціальний вибір лексики. Наукові та технічні тексти містять багато експертних термінів, щоб злитися з інфінітивними конструкціями, які окреслюють процеси чи технології. Студентам важко зробити точний переклад інфінітивних конструкцій щодо відповідних технічних термінів і віддати належне точності, з якою подається матеріал.

Ці труднощі підкреслюють необхідність розробки спеціальних методичних рекомендацій і вправ для формування навичок перекладу інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах, які б дозволили зорієнтувати учнів на особливості будови та семантики таких речень. Таблиця 1 демонструє приклади інфінітивних конструкцій, які зустрічаються у науково-технічних текстах, та труднощі, які можуть виникати під час їх перекладу.

Ефективність методичних підходів визначається через розгляд основних методів, які використовуються в навчальному процесі:

Комунікативний підхід. Завдяки активному використанню інфінітивної конструкції в комунікативному підході студент, який навчається у вищій освіті, буде готовий навчитися її допомоги для правильного використання, коли виникають ситуації. Це насправді може служити для розвитку інтуїтивних навичок розпізнавання шаблонів у реченні та розвитку спонтанного перекладу. Однак у дуже складних наукових і технічних текстах може знадобитися більше структури.

Грамотико-перекладацький підхід. Дуже важливо приділити цьому етапу велику увагу, а саме вивченню граматичних структур рідної мови, оскільки це допомагає мати уявлення про правила перекладу інфінітивних конструкцій, зокрема в науково-технічних текстах. З іншого боку, це його недолік з точки зору засвоєння знань, оскільки учні можуть не вміти використовувати цей факт на практиці в реальних комунікативних ситуаціях.

Індуктивний підхід. Цей підхід стосується вивчення інфінітивних конструкцій на основі автентичних текстів. Здобувачі вищої освіти самостійно опрацьовують правила вживання інфінітивів, що допомагає їм краще зрозуміти функції останніх. Плюсом є те, що розвиваються навички критичного мислення, хоча цей спосіб може бути досить трудомістким і вимагати додаткової допомоги вчителя.

Переклад і аналіз помилок. Переклад і аналіз типових помилок допомагає студентам побачити специфіку, де і як використовувати інфінітивну конструкцію, і не робити помилок у майбутньому.

Таблиця 1

Приклади інфінітивних конструкцій у німецькомовних науково-технічних текстах та труднощами, з якими стикаються здобувачі вищої освіти під час перекладу

№	Німецька інфінітивна конструкція	Переклад українською мовою	Труднощі під час перекладу
1	"Um die Temperatur zu senken, muss das Gerät ausgeschaltet werden."	"Для зниження температури пристрій потрібно вимкнути."	Перетворити в конструкцію, необхідну для вираження мети: до інфінітива або до того, що підрядне.
2	"Das Ziel ist, die Effizienz zu steigern."	"Мета полягає в тому, щоб підвищити ефективність."	Добір еквівалентного перекладу: до інфінітива чи герундія.
3	"Es ist notwendig, die Daten regelmäßig zu aktualisieren."	"Необхідно регулярно оновлювати дані."	Переклад безособової інфінітивної конструкції без постановки логічного наголосу.
4	"Die Maschine ist einfach zu bedienen."	"Машину легко обслуговувати."	Стилістичний ефект і вірність: еквівалентний вибір для збереження лаконічності оригіналу.
5	"Es wird empfohlen, die Sicherheitsvorkehrungen zu beachten."	"Рекомендується дотримуватися заходів безпеки."	Труднощі у вираженні форми пропозиції та збереженні офіційності речення.
6	"Um die Ergebnisse zu überprüfen, sollte eine zweite Messung erfolgen."	"Для перевірки результатів слід провести друге вимірювання."	Встановлення значення інфінітивної конструкції: показати мету або умову дії викликає труднощі в контексті.

Розроблено автором на основі джерел [2, 5, 6, 8, 10]

Використання електронних ресурсів і освітніх платформ. Виконання інтерактивних вправ і тестів на цій онлайн-платформі дозволить студентам вищих навчальних закладів опанувати інфінітивні конструкції. Самостійне навчання в поєднанні з миттєвим зворотним зв'язком може сприяти самомотивації та самоконтролю в навчанні. На жаль, у складних випадках для ефективних результатів все ж необхідні відповідні пояснення.

Підсумовуючи, можна сказати, що еkleктичне поєднання підходів – це добре, залежно від рівня підготовленості студентів і складності текстового матеріалу. Отже, якщо граматико-перекладацький підхід забезпечує розуміння лише теоретично, то практичні навички перекладу та використання інфінітивних конструкцій у реальних комунікативних ситуаціях базуються на індуктивному підході.

Окреслимо практичні рекомендації для вдосконалення процесу навчання перекладу інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах.

Слід приділити більше уваги вивченню різноманітних типів інфінітивних конструкцій, які існують у німецьких науково-технічних текстах, таких як простий інфінітив, інфінітивні конструкції з «zu», «um ... zu», конструкції «lassen». Їхні функції мають бути детально пояснені в реченні та в контексті.

Як домашнє завдання студенти мають більше виконувати перекладів автентичних науково-технічних текстів. Це допомагає їм краще зрозуміти особливості функціонування інфінітивних конструкцій у різних контекстах. Ефективним методом може бути вправа на порівняння оригіналу з перекладом.

Важливо показати учням аналіз тих контекстів, у яких зустрічаються структури інфінітива, тому що переклад визначається контекстом і конкретною роллю, яка йому відводиться в реченні. Наприклад, до-інфінітив може бути одним з елементів складного виразу, що виступає в якості мети, або вживатися в пасивних конструкціях.

Навички адаптації перекладу слід розвивати з урахуванням стилістичних особливостей мови перекладу. Оскільки інфінітивні конструкції в німецькій та українській мовах часто мають різноманітні граматичні форми, перекладач повинен проявляти гнучкість і адаптивність у виборі засобу для їх перекладу.

Необхідно поставити Здобувачам серію письмових вправ, які вимагатимуть перекладу інфінітивних конструкцій, щоб показати їхні функції (мета, наслідок, вимога тощо), щоб забезпечити якнайповніше розуміння різноманітності їх вико-

ристання. Регулярне тестування та письмові завдання значною мірою допомагають автоматизувати навички перекладу учня.

Дуже важливим етапом є рефлексія після перекладу, де детальне обговорення труднощів, що виникають у процесі перекладу, дає змогу виробити рекомендації щодо правильного використання інфінітивних конструкцій у певному контексті.

Це допоможе включити ці прагматичні рекомендації щодо того, як навчати перекладу інфінітивних конструкцій у науково-технічних текстах і ефективно розвивати навички перекладу студентів.

Висновки. Отже, переклад інфінітивних конструкцій у німецьких технічних і наукових текстах має специфіку, яка визначається багатофункціональністю останніх і широким спектром синтаксичних структур – це вимагає від перекладача не стільки глибоких знань граматики, скільки вміння позначати інтерпретація змісту правильно відповідала контексту. Перш за все, слід враховувати функціональні особливості конструкцій з інфінітивами, їх роль у вираженні мети, наслідків або описі процесів мовою науки та техніки. Формування перекладацької компетенції – особливо складних конструкцій з інфінітивом – відбувається в процесі навчання на основі відповідного контексту та з використанням автентичних матеріалів. Цей набір рекомендацій щодо вдосконалення методики навчання перекладу конструкцій з інфінітивом може бути корисним викладачам, які працюють над підготовкою майбутніх перекладачів науково-технічних текстів. Необхідно й надалі розвивати дослідження з цих питань, зокрема порівняльний аналіз між різними мовними парами та окремими жанрами технічної літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій окремих жанрів технічної літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій окремих жанрів технічної літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій окремих жанрів технічної літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій окремих жанрів технічної літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій окремих жанрів технічної літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій окремих жанрів технічної літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій окремих жанрів технічної літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій

окремі жанри технічної літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій окремі жанри технічної

літератури порівняльний аналіз перекладу англійською мовою інфінітивних конструкцій специфічні жанри технічної літератури

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біленька Г.І. Лінгвістичні аспекти перекладу науково-технічних текстів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. № 36. С. 35–39.
2. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Київ : ВЦ «Академія», 2015. 472 с.
3. Левицька А.М. Особливості перекладу німецьких інфінітивних конструкцій в науково-технічних текстах. *Східноєвропейський журнал лінгвістики та перекладу*. 2019. № 7(2). С. 43–49.
4. Нагрібний В.І. Особливості перекладу іншомовних текстів. Чернігів, 2017. 112 с.
5. Новік М.В. Труднощі перекладу німецьких інфінітивних конструкцій у технічних текстах українською мовою. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 23(1). С. 25–30.
6. Паламаренко С.В. Проблеми адекватності перекладу інфінітивних конструкцій у наукових текстах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*. 2021. № 15. С. 58–64.
7. Поршнев О.В. Структура та функції інфінітивних конструкцій у німецьких наукових текстах. *Записки з українського мовознавства*. 2019. № 2(10). С. 71–78.
8. Селіверстова О.В. Використання інфінітивних конструкцій у наукових текстах: перекладацький аспект. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2020. № 10(1). С. 98–104.
9. Скрипник М.А. Лексичні та синтаксичні особливості перекладу інфінітивних конструкцій в технічних текстах. *Лінгвістичні студії*. 2020. № 40(2). С. 45–53.
10. Федорова І.О. Лінгвістичні труднощі перекладу інфінітивних конструкцій у німецьких технічних текстах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Проблеми перекладу. 2018. № 19(4). С. 66–70.
11. Харченко О.Ю. Труднощі перекладу інфінітивних конструкцій у технічних текстах німецькою мовою. *Вісник Черкаського університету. Серія: Лінгвістика*. 2021. № 31(3). С. 110–116.
12. Шевченко В.І. Синтаксичні особливості перекладу інфінітивних конструкцій у німецьких науково-технічних текстах. *Філологічні студії*. 2019. № 28(5). С. 33–38.

ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ МОРСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

DIACHRONIC ASPECT OF ENGLISH MARITIME TERMINOLOGY RESEARCH

Цобенко О.В.,

orcid.org/0000-0002-0063-3719

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри морської англійської мови

Національного університету «Одеська морська академія»

Стаття присвячена висвітленню діахронічного аспекту дослідження англійської морської термінології. Проведене дослідження англійської морської термінології підтверджує її ключову роль у міжнародній комунікації, забезпеченні безпеки та ефективності функціонування морської галузі. Зважаючи на глобальний характер морської сфери, англійська мова виконує функцію основного засобу спілкування, що підкреслює важливість правильного тлумачення і використання спеціальної лексики. Чіткість і точність визначення морських термінів є вирішальними для дотримання стандартів безпеки на судах та уникнення аварій. Діахронічний аналіз показує, що морська термінологія зазнала значних змін під впливом історичних подій, міжмовних контактів та технологічного розвитку. Запозичення з інших мов, як-от арабське походження слова *admiral* чи голландське походження терміна *jib*, свідчать про тісні культурні й торговельні зв'язки між морськими націями. Технічні інновації, такі як поява парових суден та впровадження системи GPS, призвели до виникнення нових термінів, які відображають зміни у морській індустрії. Стандартизація морської термінології, здійснювана міжнародними організаціями, такими як Міжнародна морська організація (ІМО), є ще одним важливим аспектом. Впровадження таких термінів, як SOLAS чи GMDSS, свідчить про значущість стандартів у забезпеченні ефективної та безпечної комунікації на глобальному рівні. Така стандартизація сприяє узгодженню сучасної практики використання термінології в умовах глобалізації. Дослідження морської термінології має практичне значення як для розвитку морської індустрії, так і для підготовки майбутніх спеціалістів. Розуміння історичних аспектів розвитку термінів та їх адаптації до нових умов дозволяє глибше осягнути структуру та функції мови. Діахронічний підхід до вивчення допомагає зберегти мовну спадщину та ефективно застосовувати сучасні терміни відповідно до потреб сьогодення.

Ключові слова: діахронія, етимологічний аналіз, стандартизація, термін, терміносистема.

The article is devoted to highlighting the diachronic aspect of the study of English maritime terminology. The conducted study of English maritime terminology confirms its key role in international communication, ensuring the safety and efficiency of the functioning of the maritime industry. Given the global nature of the maritime sphere, the English language functions as the main means of communication, which emphasizes the importance of correct interpretation and use of special vocabulary. Clarity and accuracy in the definition of maritime terms are crucial to maintaining safety standards on ships and avoiding accidents. Diachronic analysis shows that maritime terminology has undergone significant changes under the influence of historical events, cross-linguistic contacts and technological development. Borrowings from other languages, such as the Arabic origin of the word *admiral* or the Dutch origin of the term *jib*, indicate close cultural and trade ties between maritime nations. Technical innovations such as the advent of steam ships and the introduction of the GPS system have led to the emergence of new terms that reflect changes in the maritime industry. Standardization of maritime terminology by international organizations such as the International Maritime Organization (IMO) is another important aspect. The introduction of terms such as SOLAS or GMDSS shows the importance of standards in ensuring effective and safe communication at the global level. Such standardization contributes to the harmonization of the modern practice of using terminology in the conditions of globalization. The study of maritime terminology is of practical importance both for the development of the maritime industry and for the training of future specialists. Understanding the historical aspects of the development of terms and their adaptation to new conditions allows a deeper understanding of the structure and functions of language. A diachronic approach to learning helps to preserve the linguistic heritage and effectively apply modern terms according to the needs of today.

Key words: diachrony, etymological analysis, standardization, term, terminological system.

Постановка проблеми. Релевантність дослідження англійської морської термінології зумовлена низкою важливих факторів. У зв'язку з глобалізацією та міжнародною комунікацією морська галузь є однією з найінтернаціональніших сфер, де англійська мова відіграє ключову роль як головний засіб взаємодії. Тому правильне розуміння і використання морської термінології є критично важливим для ефективної комунікації між представниками різних країн. Чітке та однозначне тлумачення термінів впливає також на дотримання стандартів безпеки на судах, адже помилки або неправильне розуміння термінів можуть призвести до аварій чи інших небезпечних ситуацій.

Міжнародні організації, такі як Міжнародна морська організація (ІМО), встановлюють стандарти щодо використання морської термінології, що сприяє єдності в морських документах та комунікації. Дослідження в цій сфері дозволяють аналізувати впровадження цих стандартів у прак-

тичне застосування. Дослідження в цій сфері дозволяють аналізувати впровадження цих стандартів у прак-

тику. Крім того, розвиток технологій та нових напрямів у морській індустрії призводить до появи нових термінів, які потребують вивчення та систематизації, що дозволяє підтримувати актуальність та відповідність морської термінології сучасним вимогам. Важливою складовою актуальності є також освітня діяльність і підготовка майбутніх морських фахівців, для яких важливо мати чітко визначені та пояснені терміни. Дослідження англійської морської термінології сприяють створенню методичних матеріалів і словників, що використовуються у навчальному процесі, забезпечуючи якісну підготовку кадрів. Таким чином, вивчення морської термінології є важливим як з точки зору безпеки та ефективності роботи, так і для освітніх цілей і розвитку галузі в умовах глобалізації.

Дослідження морської термінології в діячості є актуальним, оскільки дозволяє відстежити еволюцію термінів, їх адаптацію та зміну значень під впливом технологічних і соціокультурних змін. Це сприяє глибшому розумінню історичних особливостей морської комунікації та процесів стандартизації термінів. Такий підхід допомагає виявити закономірності розвитку термінології, що є важливим для збереження мовної спадщини та узгодження сучасної практики використання термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження термінології фокусуються на аналізі основних принципів та закономірностей терміноутворення, що є важливим для розуміння механізмів формування спеціальної лексики, зокрема морської. Особлива увага приділяється семантичним особливостям термінів та їхньому зв'язку з соціокультурними факторами, які впливають на розвиток і адаптацію термінології [1].

Мовні та соціокультурні особливості англійської морської дискурсу знаходяться у фокусі наступної розвідки, в якій досліджується специфіка використання морської термінології у комунікації та вплив соціокультурних факторів на мовлення. Акцентується увага на ролі англійської мови як основного засобу міжнародної морської комунікації та особливостях функціонування термінів у професійному дискурсі [2].

У сучасному мовознавстві багато уваги приділяється вивченню дискурсивних аспектів морської комунікації англійською мовою, аналізу специфіки мовлення в професійних морських ситуаціях. Дослідники розглядають структуру та функції мовних одиниць, а також ключові елементи, які забезпечують ефективність взаєморозуміння між моряками з різних країн [3].

Етимологія морських термінів англійської мови також знаходиться у фокусі уваги лінгвістів, аналізуються історичні процеси, культурні контакти та запозичення з інших мов, які вплинули на формування морської лексики. Особлива увага приділяється ролі історичних подій та розвитку технологій у зміні та оновленні термінології [4].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у висвітленні діячості аспекту дослідження англійської морської термінології. Матеріалом дослідження слугували наступні джерела: *Cutler D., Cutler T. Dictionary of Naval Terms* (Словник охоплює широкий спектр морських термінів, надаючи чіткі визначення та пояснення специфічних термінів, що використовуються в військово-морському флоті. Він є цінним ресурсом для студентів, дослідників і професіоналів завдяки детальному та точному опису термінів [5]) та *Palmer J. Jane's Dictionary of Naval Terms* (Словник морських термінів містить детальну інформацію про лексику морської індустрії, включаючи терміни цивільної та військово-морської галузей. Видання пропонує чіткі визначення та контекст використання термінів, що робить його корисним для розуміння специфіки англійської морської комунікації [6]).

Виклад основного матеріалу. Становлення англійської морської терміносистеми відбулося через кілька ключових етапів, кожен з яких відображав розвиток морської галузі та мовних контактів Англії. Початковий етап, що тривав до XI століття, характеризувався формуванням базової морської лексики, пов'язаної переважно з рибальством та побутом прибережних народів. Морська лексика цього часу була обмеженою і включала лише основні терміни. Наступний, середньовічний період (XI–XV століття), відзначився активним впливом норманського завоювання та поширенням французької мови, що сприяло появі багатьох запозичених термінів з французької, зокрема, таких як *captain* та *navy*. У цей час також відбувалося запозичення окремих латинських і скандинавських термінів через розширення морських зв'язків.

Епоха Великих географічних відкриттів (XV–XVII століття) стала періодом активного формування нових термінів та запозичень з португальської, іспанської, голландської та інших мов. У цей період з'являються такі терміни, як *admiral* (з арабської), *jib* (з голландської), *frigate* та *sloop* [7]. Відкриття нових земель і розвиток навігації сприяли розширенню морської терміносистеми за рахунок нових понять, пов'язаних із навігацією, типами суден та управлінням. Промислова

революція XVIII–XIX століть принесла технічні зміни, що суттєво вплинули на морську термінологію. Виникнення парових суден зумовило появу таких термінів, як *steamboat* та *steamship*, і розширення морської термінології завдяки новим типам суден та обладнання.

У XX столітті, коли відбувався процес модернізації та стандартизації, розвиток технологій зв'язку та радіонавігації спричинив появу нових термінів, таких як *radar*, *sonar* та *mayday*. Міжнародні організації, такі як ІМО, активно працювали над стандартизацією термінології, що забезпечувало єдність і ефективність комунікації на міжнародному рівні. Сучасний етап, що охоплює кінець XX та початок XXI століття, характеризується активним розвитком цифрових технологій, які вплинули на морську галузь і спричинили появу нових термінів, пов'язаних із GPS-навігацією, автоматизацією та комунікаційними системами, як-от *waypoint* та GMDSS.

Отже, розвиток англійської морської терміносистеми відбувався в декілька етапів, кожен з яких був зумовлений історичними подіями, міжмовними контактами, технологічним прогресом та міжнародною стандартизацією.

Аналіз англійських морських термінів у діахронічному аспекті відкриває можливість глибше зрозуміти їх еволюцію, зміни та адаптацію протягом історичних епох. Цей підхід дозволяє простежити, як соціокультурні, технологічні та політичні чинники впливали на формування і розвиток термінів.

По-перше, значний вплив на англійську морську термінологію мали запозичення з інших мов, особливо у період Великих географічних відкриттів. Наприклад, термін *admiral* (адмірал) походить від арабського слова *amīr al-baḥr* («володар моря»), яке потрапило в англійську через іспанську та французьку мови. Інший приклад – термін *jib* (стаксель), що має голландське походження і відображає взаємодію з голландськими мореплавцями. З латинської англійська мова запозичила такі ключові терміни, як *nautical* (морський, від латинського *nauticus*) та *navy* (флот, від латинського *navis* – корабель).

По-друге, технологічний розвиток мав значний вплив на появу нових термінів. Наприклад, з поширенням парових суден у XIX столітті з'являються терміни *steamboat* (паровий корабель) та *steamship* (паровий судно). З удосконаленням вітрильників виникли нові поняття для позначення типів вітрил та їх конструкцій, таких як *spinnaker* (спінакер), що позначає спеціальне велике переднє вітрило. У XX столітті, з розвитком техно-

логій радіозв'язку, до термінології увійшли такі слова, як *mayday* – міжнародний сигнал лиха, запроваджений у 1923 році, і *radio beacon* (радіо маяк), що відображає технічні зміни в навігації.

По-третє, термінологія також відображала соціокультурні зміни. Наприклад, термін *privateer* (приватир) був поширеним у XVIII столітті і позначав приватне судно, уповноважене атакувати ворожі кораблі. Цей термін поступово зник із лексикону разом із занепадом практики приватирства. Термін *frigate* (фрегат) спочатку використовувався для позначення легкоозброєних військових кораблів у XVIII столітті, але згодом його значення змінювалося разом із розвитком військово-морського флоту, і тепер він означає багатоцільовий корабель.

Іншим прикладом є вплив стандартів, встановлених міжнародними морськими організаціями. Термін SOLAS (Safety of Life at Sea), що позначає міжнародну конвенцію з безпеки життя на морі, є прикладом формування нової термінології під впливом міжнародних угод. Термінологічна система, створена ІМО, включає такі поняття, як GMDSS (Global Maritime Distress and Safety System) – глобальна морська система зв'язку для забезпечення безпеки та реагування у випадках надзвичайних ситуацій.

Крім того, варто згадати зміни, пов'язані з навігаційними технологіями. Такі терміни, як *sextant* (секстант), з'явилися разом із розвитком приладів для навігації у XVIII столітті. З появою GPS (Global Positioning System) у кінці XX століття морська комунікація поповнилася новими термінами, як-от *waypoint* (контрольна точка), що використовується для позначення місця на маршруті судна.

Етимологічний аналіз англійських морських термінів дозволяє побачити, як історичні події, культурні контакти та технологічний розвиток впливали на формування морської лексики. Лексична одиниця *yacht* походить від нідерландського *jacht*, що означає «мисливський човен». Спочатку цей термін використовувався для позначення швидких суден, які голландці застосовували для патрулювання, і потрапив в англійську мову у XVII столітті разом з розвитком зв'язків між Англією та Нідерландами. Термін *starboard* походить від староанглійського слова *steorbord*, яке складається зі слів *steor* (кермо) та *bord* (борт). Це слово позначало правий борт судна, де зазвичай розташовувалося кермо в ранніх кораблях. З часом термін закріпився для позначення правого борту незалежно від розміщення керма.

Термін *boatswain* (старший боцман) походить зі староанглійського *bātsweġn*, де *bāt* означає

«човен», *a swegn* – «слуга» або «помічник» [7]. Цей термін спочатку позначав людину, відповідальну за догляд за човнами на судні, а з часом перетворився на посаду на кораблі, що відповідає за команду. Термін *keel* походить від давньоскандинавського *kjóll*, яке означало «корабель» або «човен». Він використовується для позначення центрального поздовжнього елемента конструкції корабля, що утворює основу для його корпусу. Це слово з'явилося в часи тісних контактів між англійцями та скандинавами.

Слово *buoy* походить від старофранцузького *boie*, запозиченого з фламандської мови, і означало плаваючий об'єкт для позначення небезпечних ділянок або закріплення човнів. Слово *mariner* (моряк) має латинське походження – від *marinus*, що означає «морський», і потрапило в англійську мову через французьке *marinier*.

Термін *leeward* походить від середньоанглійського *lewe*, що означало «захищений від вітру», і використовується для позначення сторони, яка захищена від напрямку вітру.

Етимологічний аналіз морських термінів демонструє, як впливи різних культур і мов збагачували англійську морську лексику новими словами та поняттями. Це відображає тісні морські та торговельні зв'язки Англії з іншими країнами та її активну участь у розвитку мореплавства та морської культури.

Таким чином, діахронічний аналіз англійської морської термінології демонструє її еволюцію через запозичення з інших мов, адаптацію під впливом технологічного прогресу та соціокультурних змін, а також стандартизацію, зумовлену міжнародними угодами, що відображає динамічний характер морської мови, яка відповідає потребам та викликам різних епох, забезпечуючи ефективну комунікацію у глобальній морській індустрії.

Висновки. Проведене дослідження англійської морської термінології підтверджує її важли-

вість у контексті міжнародної комунікації, безпеки та ефективного функціонування морської галузі. Враховуючи інтернаціональний характер морської сфери, англійська мова відіграє роль основного засобу взаємодії, що підкреслює значущість правильної інтерпретації та використання спеціальної лексики. Чіткість і точність тлумачення морських термінів мають вирішальне значення для дотримання стандартів безпеки на судах і запобігання аварійним ситуаціям.

Проведений діахронічний аналіз показує, що морська термінологія зазнала значного впливу від історичних процесів, міжмовних контактів та технологічного прогресу. Запозичення з інших мов, як, наприклад, арабське походження терміна *admiral* чи голландське походження лексичної одиниці *jib*, демонструють тісні культурні й торговельні зв'язки між морськими державами. Також технологічні інновації, такі як розвиток парових суден чи впровадження системи GPS, призвели до появи нових термінів, які відображають зміни у морській індустрії.

Важливим аспектом є стандартизація морських термінів міжнародними організаціями, такими як Міжнародна морська організація (IMO). Створення термінів на кшталт SOLAS чи GMDSS ілюструє роль стандартів у забезпеченні ефективної та безпечної комунікації на глобальному рівні. Така стандартизація також сприяє узгодженню сучасної практики використання термінології в умовах глобалізації.

Дослідження морської термінології має практичне значення не лише для морської індустрії, а й для освіти майбутніх фахівців, адже знання історичних аспектів розвитку лексики та її адаптації під впливом різних факторів допомагає глибше зрозуміти структуру і функції мови. Дослідження в діахронічному аспекті дозволяють зберегти мовну спадщину та ефективно застосовувати сучасні терміни, відповідно до вимог сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Academia, 2000. 345 с.
2. Приміна Н.М. Мовні та соціокультурні особливості англійської морської дискурсу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2018. Вип. 32. Ч. 2. С. 93–96.
3. Савватєєва В., Хроленко О. Дискурсивні особливості англійської морської комунікації. *Молодий вчений*. 2019. Випуск 8 (72). С. 111–117. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-26>
4. Шерстюк О.І. Походження морських термінів в англійській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2020, № 46, том 2. С. 193–197.
5. Cutler D., Cutler T. *Dictionary of Naval Terms*. Annapolis : Naval Institute Press, 2005. 272 p.
6. Palmer J. *Jane's Dictionary of Naval Terms*. London : Macdonald and Jane's, 1975. 342 p.
7. Skeat W.W. *The Concise Dictionary of English Etymology*. Ware : Wordsworth Editions, 1994. 633 p.

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.133.1'42'373.612.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.24>

МЕТАФОРА У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

METAPHOR IN FRENCH POLITICAL DISCOURSE

Семенова О.В.,*orcid.org/0000-0002-7703-2719**PhD, кандидатка філологічних наук, доцентка,**доцентка кафедри другої іноземної мови**Горлівського інституту іноземних мов**Державного вищого навчального закладу**«Донбаський державний педагогічний університет»*

У статті на матеріалі публічних виступів президента французької республіки досліджено метафора та її функції. Метою даної розвідки є аналіз впливу метафоричних висловлювань політичних діячів на підсвідомість реципієнта, дискредитацію політичних опонентів. Метафора як природній спосіб допомагає зрозуміти мовлення, мовну картину світу. Метафора як один із маніпулятивних інструментів впливу на свідомість надовго дозволяє зберігати будь-який образ в пам'яті. Основним засобом аргументації та асоціативного сприйняття вважається метафора, оскільки її вплив на суспільну свідомість практично не помітний. Політики використовують в своїх промовах метафору задля більшої переконливості та образності. Використання метафори певним чином симпліфікує сприйняття складних політичних феноменів, понять, моделей. Здійснення персуазивної стратегії французького політичного дискурсу відбувається шляхом вживання метафори. Персуазивний комунікативний акт містить таку компоненту, коли політик навмисно використовує метафору для зміни думки реципієнта та виклику певної реакції. Використання метафори не тільки спрощує розуміння складних політичних понять, а й акцентує увагу на певній події, окреслює її рамки, тлумачить саме в такому ракурсі, як замислив оратор. Події та дії метафорично осмислюються як об'єкти, активності, речовини, стани. Метафора впливає не тільки на індивіда, але й на суспільство в цілому, створюючи ідеологічні уявлення спільноти, задаючи соціальні моделі. Метафоричне мислення в політиці є ознакою кризи мислення в складній ситуації, вирішення якої потребує значних зусиль когнітивної системи людини з метою пошуку правильної альтернативної поведінки. Доведено, що метафора існує не лише в літературному або поетичному творі, а є частиною повсякденного життя і стимулом вирішення всіляких проблем.

Ключові слова: гра слів, свідомість, маніпуляція, адресат, образ лідера.

The article examines the role of metaphor based on the material of public speeches of the president of the French Republic. The purpose of this study is to analyze the influence of metaphorical statements of political figures on the subconscious of the recipient. To solve this goal, we applied general scientific, theoretical and empirical research methods. Metaphor is considered to be the main means of argumentation and associative perception, since its influence on the public consciousness is practically not noticeable. Politicians use metaphor in their speeches for greater persuasiveness and imagery. Metaphor appeals to general knowledge, creating a sense of equality between the participants in communication and encouraging them to accept a false conventional wisdom. The use of metaphor in a certain way simplifies the perception of complex political phenomena, concepts, models. The implementation of the persuasive strategy of French political discourse takes place through the use of metaphor. The persuasive communicative act contains a component such as intentionality, that is, the politician deliberately uses metaphor to change the recipient's mind and elicit a certain reaction. Metaphor fulfills cognitive, communicative, pragmatic and aesthetic functions in political discourse. Political discourse is distinguished by its authorship and targeting; the presence of a communicative strategy and tactics; ideological and pragmatic level of 'populism'; standardity and expressiveness; dialogicity and monology; explicit and hidden appraisal; aggressiveness and tolerance; ideological orientation realized by linguistic means of enhancing the emotional effect; psychological impact on the recipient. The use of a metaphor not only simplifies the understanding of complex political concepts, but also focuses attention on a particular event, outlines its framework, and interprets it from exactly the perspective that the speaker intended. Events and actions are metaphorically understood as objects, activities, substances, and states. The metaphor acts not only on the individual, but also on society as a whole. The metaphor creates ideological representations of the community by setting social models. It is proved that the metaphor exists not only in a literary or poetic work, but is a part of our daily life and an incentive to solve problematic issues and situations.

Key words: wordplay, consciousness, manipulation, addressee, image of the leader.

Постановка проблеми. Останніми роками політична метафора привертає до себе значно більш уваги лінгвістів, оскільки є провідним інструментом аргументації та асоціативного сприйняття. Метафорі присвячені розвідки, статті, публікації та аналізи, де метафора розглядається як ефективний та дієвий спосіб експресивного вираження, використання метафори політиками, її вплив на суспільство. Основним призначення політичного дискурсу є донесення інформації до аудиторії, незалежно від її статі, віку та освіти, створення певної моделі відносин, конкретного образу. Сприйняття подій та фактів, вплив на почуття реципієнтів, а в деяких випадках і маніпуляції досягаються шляхом використання метафор, оскільки її присутність практично не помітна. Дж. Лакоф та М. Джонсон у своїй роботі «Метафори, якими ми живемо ...» стверджують, що метафора існує всюди в нашому повсякденному житті та виявляється не лише в мові, а й в мисленні та діях. Використання метафори завжди має певну мету, а в політичному дискурсі вона використовується для надання промові політика більшої переконливості, образності. Особливість політичного дискурсу полягає в тому, що він має ідеологічну спрямованість, яка реалізується різними засобами, в тому числі й лінгвістичними, що підсилюють емоційний ефект та психологічно впливають на реципієнта, тобто адресант не тільки висловлює свою думку, але іноді й нав'язує свою точку зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти метафори розглядали такі дослідники як: концептуальний аспект метафори (Дж. Лакоф, М. Джонсон), метафора як засіб пізнання (П. Хенле, Ф. Уїлрайт, Е. Джордан, М. С. Брідслі, Дж. Серль), метафоричні моделі (О. Данцева; В. Кравченко), метафорика при перекладі політичних промов (З. Чепурна), гендерний аспект метафори (Д. Каліщук, Н. Приймак), артефактна метафора в політичному дискурсі (О. Андрейченко), метафорична експансія та її сфери-джерела у політичній комунікації (Н. Ковальська, А. Парахневич), когнітивні аспекти дослідження метафори (М. Нарійчук; В. Павлуцька), міфологічний аспект метафори в американському і українському політичному дискурсі (О. Добош), метафора в українському політичному дискурсі (Х. Дацишин) та інші. **Актуальність** нашого дослідження обумовлена важливістю вивчення закономірностей метафоризації для інтерпретації французького політичного дискурсу.

Мета статті – продемонструвати образне перенесення в політичному дискурсі шляхом

метафоризації та вплив метафори на свідомість адресата. **Об'єкт** дослідження – сучасна французька метафора. **Предмет** дослідження – особливості використання метафори у французькому політичному дискурсі. Для вирішення мети дослідження було застосовано наступні **методи**: аналіз теоретико-методологічної літератури, метод суцільної вибірки, метод компонентного аналізу, функціонально-стилістичний аналіз в умовах прагмалінгвістичного підходу, лінгво-стилістичний метод, контекстуальний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У лінгвістиці метафора базувалася на риторичі і виконувала лише естетичну функцію, вважалася засобом образотворчої мови. Ернст Кассіер пов'язував метафору з міфотворчістю, специфічним процесом, спрямованим на розуміння світу. Наразі метафора розглядається в тісному зв'язку з процесом свідомості. На думку Д. Лакоффа і М. Джонсона, наша повсякденна понятійна система, в рамках якої ми мислимо й діємо, метафорична за своєю суттю. Дії метафори не обмежуються лише мовною сферою: самі процеси мислення людини значною мірою метафоричні. Метафори як мовленнєві висловлювання стають можливі саме тому, що існують метафори в концептуальній системі людини [7, р. 2–10]. У зв'язку з розширенням досліджень метафори, постало питання щодо її класифікації. Існують різні класифікації метафор, зокрема й класифікація метафор, яка використовується в політичному дискурсі. Цим займається політична метафорологія, заснована Дж. Лакоффом у 1991 році. Політична метафора була виділена як окрема жанрова метафора, притаманна авторському політичному дискурсу. Особливість політичної метафори полягає в тому, що вона створює уявлення про образний світ автора.

Зазначимо, що політичний дискурс не обмежується виключно діалогом. Усна форма включає публічні виступи, заяви, коментарі, політичні огляди, прес-конференції, дебати, інтерв'ю, участь у телевізійних та радіопрограмах, урядові дискусії. Ця форма політичного дискурсу – індивідуальна. Писемна форма представлена угодами, домовленостями, протоколами, а також публікаціями в ЗМІ (політична реклама, пропаганда, тощо). Метафоризації піддаються здебільшого абстрактні сфери (час, простір, людина, його соціальне оточення, розумова діяльність, економічна й політична сфери), які представлені в мові за допомогою явищ, відомих з емпіричного досвіду. Основною функцією політичного дискурсу є вплив на аудиторію, де спостерігається певна

динамічність метафор. У політичному дискурсі метафора виступає засобом переконання, прийняття/неприйняття політичних позицій. Читач або слухач не завжди помічає метафору, що дозволяє імпліцитно впливати на його свідомість і психологічний стан. Наприклад, у французькому політичному дискурсі часто спостерігаються метафори, котрі відносяться до сфери війна. Певну кількість метафор у досліджуваних текстах становлять політичні метафори, які тісно пов'язані з агресивними діями опонентів, оскільки політика значною мірою є боротьбою за владу або впливом. Дія *атакувати* відноситься до військової тактики, яка передбачає напад на противника. Метафора *атакувати проблему* транслює ідею постійної роботи над питанням, пошук правильного рішення: «*Je propose à s'attaquer à des problèmes qu'en réalité on ne veut pas résoudre*».

У політичному дискурсі французьких ЗМІ співвідношення орієнтації з метафорами як способом мислення пов'язане з досвідом індивіда. Просторові орієнтири метафорично мають як позитивну так і негативну конотацію та психологічно пов'язані з поліпшенням ситуації, становища, статусу, кар'єрного росту або навпаки: «*Avec environ 7% des suffrages, elle est arrivée... en quatrième position, 10 points derrière Arnaud Montebourg*» [13]. «*Lorsque les femmes accèdent au sommet du pouvoir politique, en quoi sont-elles différentes de leurs collègues masculins?*» [1].

Французькі ЗМІ насичені концептуальними метафорами, оскільки саме вони відображають реалії внутрішнього життя соціуму, інтерпретують дії різних країн та їх лідерів на міжнародній арені. Репрезентація фрагмента реальності в медіа тексті полягає в створенні мовленнєвими засобами моделі позамовної реальності з метою формування певної картини світу, позитивної чи негативної думки про ту чи іншу політичну силу: *bâtir des plans d'attaque, pas une seule journée sans attaque, la conquête de l'Élysée, Marine Le Pen vise l'Élysée, Marine se bat pour avoir le pouvoir*.

Жорстка передвиборна боротьба та політичне протистояння представлені в ЗМІ метафоричними моделями з концептом *тваринний світ*. Політики асоціюються з хижаками. Така репутація міцно закріпилась в національній свідомості французів. Ще під час першої президентської кампанії Ніколя Саркозі отримав характеристику «*молодого вовка*» – «*un jeune loup, Sarkozy*».

Концептуальні метафори активно використовуються у ЗМІ задля виявлення певних характеристик особистості політика та його яскравих якостей і властивостей (позитивних/негатив-

них). На прикладі виступу діючого президента Франції Е. Макрона було розглянуто метафори та визначено їх функціональне навантаження. З метою експресивного впливу на підсвідомість нації, Е. Макрон використовує лексему *ébranlement* – *підриє морального стану, душевний надриє, потрясіння*: «*Le moment que nous vivons est un ébranlement intime et collectif*» [2]. Мета президента полягає в необхідності створення важкої психоемоційної картини; страшна епідемія постає в образі жахливої загрози, що нависла над французьким народом і всім людством, і з нею необхідно боротися спільно. Е. Макрон вдається до використання іншої метафори наприкінці свого виступу: «*Je tâcherai de dessiner ce chemin qui rend cela possible*» [там само]. Свою стратегію боротьби з пандемією, економічною кризою, французький президент метафорично порівнює зі шляхом вирішення проблеми, який буде запропонований французькому суспільству.

На тлі нескінченної боротьби за краще майбутнє своєї країни, молоде покоління французів представляється екс-главі Франції Ф. Олланду у вигляді жертви: «*C'est terrible de mener une bataille contre l'échec scolaire, qui fait chaque année plus de 150 000 victimes*» [3]. Питання міграції гостро стояло й стоїть перед Францією, як однієї з країн, котра приймає біженців, тому Ф. Олланд неодноразово торкався цієї теми. Наприклад на саміті в Брюсселі він висловив наступну думку: «*En termes de nombre, aujourd'hui, la France n'est pas soumise à un afflux de réfugiés et ceux qui prétendent que nous serions envahis sont des manipulateurs, des falsificateurs, qui le font pour des raisons purement politiques, pour faire peur*» [там само]. У даному прикладі, дієслово *enhavir* зі значенням *захоплювати*, яке використовується у воєнній сфері, також вжито в політичній. Ф. Олланд має на увазі політичні сили, які бояться, що експансія біженців позначиться на мешканцях Франції. Повна метафора звучить як *l'immigration est une attaque*. В даному випадку відбувається змішання воєнної та політичної сфер. У своїй книзі Ф. Олланд зізнається, що кількість мігрантів значно збільшилась і відмічає, що з ісламізмом виникають труднощі в країні: «*Qu'il y ait un problème avec l'islam, c'est vrai. Nul n'endoute*» [там само].

Е. Макрон має своє бачення питання міграції, мігрантів: «*... Contrairement à ce que certains disent, nous ne sommes pas aujourd'hui confrontés à une vague d'immigration. Un peu plus de 200 000 titres de séjour ont été octroyés l'année dernière, ce n'est pas un tsunami que nous ne saurions freiner...*» [8].

Він заявив, що взагалі не розуміє, про які міграційні хвилі йдеться, немає ні хвиль, ні цунамі. Це гра у прямому та переносному значенні слів, гіперболічне метафоричне уподібнення міграційної хвилі (*vague d'immigration*) цунамі (*tsunami*) в комбінації з запереченням цього перебільшеного порівняння розраховані на сильний емоційний ефект. Негативна конструкція в поєднанні з метафоричною гіперболою роблять дискурс Е. Макрона яскравим та незабутнім.

В іншій своїй промові, Е. Макрон заявляє, що імміграції не уникнути, найближчими роками вона буде тільки посилюватися, тому потрібно скористатися цією ситуацією: «*Nous ne devons pas mentir à nos concitoyens: l'immigration n'est pas quelque chose dont nous pourrions nous départir ... une chance d'un point économique, culturel, social ... elle fait partie des déterminants positifs. Mais à condition de savoir la prendre en charge. Quand on sait les intégrer, les former, les femmes et les hommes renouvellent notre société, lui donnent une impulsion nouvelle, des élans d'inventivité, d'innovation*» [9].

У своїх промовах колишній та діючий президенти Франції вживають емоційну лексику задля експресивного впливу на свідомість слухача. А, використання концептуальної метафори є відображенням концептуальної картини світу людей і невід'ємною частиною сучасного політичного дискурсу, виступаючи при цьому головним інструментом персуазивності й нерідко, маніпуляції.

Проаналізувавши політичні промови Е. Макрона, дійшли висновку, що він часто використовує слова, пов'язані з ідеєю руху та оновленням: *marcher, avancer, progresser, énergie, transformation, innovation, révolution, renouveau, dynamisme, mobilité*. Лідруючі позиції займають лексичні одиниці *rassembler, rassemblement, ensemble, réconciliation*, які вживаються з метою об'єднання нації.

Дискурс Е. Макрона рясніє метафорами, фразеологізмами, образними порівняннями. Ідіоматика привносить оціночний характер, надає експресивності та емоційності, моделюючи певну політичну реальність, що відображається в мовленнєвій поведінці французького лідера. Політологами відзначається, що завдяки колоритній, вишуканій, нетиповій мові Е. Макрона вимальовується новий портрет президента П'ятої Республіки – енергійна сучасна фігура, постійно пропонує нові ідеї і шукає якнайшвидших результатів.

Прикладом може бути яскравий вислів у промові президента *poudre de Perlimpinpin*, що означає неефективні ліки або щось ілюзорне, уявне. Під час теледебатів у відповідь на запропоновані

заходи одного з членів партії Front National щодо боротьби проти тероризму, претендент на пост президента Франції виголосив наступне: «*Depuis novembre 2015, nous avons rétabli des contrôles aux frontières pour lutter contre les terroristes. Ce que vous proposez, comme d'habitude, c'est de la poudre de Perlimpinpin*» [11].

Ще один приклад перефразованої метафори Ш. де Голля – *saut de cabri* (*стрибок африканської кози*), що в переносному значенні означає *перескакування з теми на тему, поверхневе, несерйозне ставлення до чогось*, до якої Е. Макрон звернувся під час дебатів з Марін Ле Пен «*Je ne tombe pas comme vous dans le piège des sauts de cabri [...] J'ai un projet sérieux qui n'est pas du saut de cabri*» [там само].

Розмірковуючи про формування політичної ідеології як інструменту, зокрема, її інтелектуальної складової, Е. Макрон говорить про сутність будь-якого політичного діяча наступне: «*L'animal politique a besoin de donner du sens à son action*» [8]. Політичний діяч метафорично зіставляється Е. Макроном з *твариною*, підсвідомо зосереджуючись на такій властивій політичним діячам рисі, як жага влади.

Говорячи про роль ЗМІ в політиці в цілому, французький президент стверджує: «*Quant à la parole médiatique, c'est la nourriture donnée à un monstre qui n'arrête jamais...*». Лексема *monstre* в своєму основному значенні – *чудовисько*, позначає щось міфічне і надприродне. Образ ЗМІ метафорично вимальовується президентом і порівнюється зі справжнім *монстром* з метою фокусування уваги громадськості на безпринципній діяльності ЗМІ в сфері політики.

Виступаючи перед слухачами військової школи, Е. Макрон вживає метафорично дієслова та лексичні одиниці й акцентує увагу на небезпеці з боку халіфату Даіши або ІГІЛ: «*L'ennemi, c'est une menace qui se concrétise. Le califat territorial de Daech a depuis été détruit, mais les réseaux et l'idéologie terroriste djihadiste ... continuent à chercher des failles dans nos sociétés, matérialisant l'existence d'un continuum entre la défense et la sécurité*»; на силових стратегіях: «*La haute mer, les espaces aériens et exo-atmosphériques, le numérique, ces espaces communs qui s'interpénètrent et complexifient notre compréhension des enjeux, deviennent ou redeviennent des terrains de rapports de force et parfois de confrontation*»; на забороні використання хімічної зброї: «*Enfin, le tabou de l'usage des armes chimiques a été brisé à de multiples reprises en Syrie, en Malaisie et jusqu'en Europe même*»; на технологічному

прориві: «*La technologie est en effet à la fois un enjeu, un perturbateur et un arbitre des équilibres stratégiques*»; на появі нових технологій: «*Porteur d'innovations sans limite, le numérique innerve tous les milieux physiques*» [5].

А, виступаючи перед Генеральною асамблеєю Об'єднаних Націй Е. Макрон звертає увагу на воєнні конфлікти та злочини проти населення – «*Comme le dit David MILIBAND, c'est l'âge de l'impunité qui s'est ouvert*»; розмірковує про сміливість: «*Le courage de savoir bâtir la paix, d'abord, parce qu'il faut du courage pour cela, parce que c'est une prise de risque à chaque fois, bâtir la paix et le courage de la responsabilité*»; про мир в Україні: «*Le Président ZELENSKY qui a amorcé des premiers pas ...*»; про багатовекторність: «*Non pas dire notre multilatéralisme est fatigué, nous ne nous écoutons plus nous-mêmes, nous n'avons plus aucune efficacité, non*»; про стабілізацію конфліктів у світі: «*La grande difficulté qui est la nôtre aujourd'hui c'est que nous ne savons plus stabiliser un monde de plus en plus conflictuel alors que nous sommes sortis d'un duopole dans lequel nous avons vécu pendant des décennies*»; про відповідальність в медичній сфері: «*C'est cette bataille aussi et ce courage de la responsabilité que nous devons avoir en matière de santé*», «*Nous avons trois semaines, et nous mettrons toute notre énergie pour qu'un nouveau fonds mondial soit au rendez-vous de notre ambition*» [4].

Трактуючи сутність демократичного режиму, Е. Макрон вважає що в структурі демократії відсутній такий елемент, як *монарх (король)* – *батько народу* – *лідер*, без якого не може існувати ані демократія як така, ані французька державність: «*Il y a dans le processus démocratique et dans son fonctionnement un absent. Dans la politique française, cet absent est la figure du Roi, dont je pense fondamentalement que le peuple français n'a pas voulu la mort. La Terre a creusé un vide émotionnel, imaginaire, collectif: le Roi n'est plus là ...*» [6]. Е. Макрон переконаний у тому, що французький народ потребує справжнього *батька нації*, можливо, навіть в авторитарній формі. Спроба передачі даної ідеї здійснюється в розглянутому інтерв'ю за допомогою метафоричного вживання лексичних одиниць.

Глибоко філософічним і наскрізь метафоричним представляється бачення Е. Макрона і його репрезентація сутності політичної діяльності: «*Il m'a aidé à comprendre que l'exigence du*

quotidien, qui va avec la politique, est d'accepter le geste imparfait. Qu'il faut dire pour avancer. C'est une forme d'affranchissement par rapport à la philosophie: on bascule dans le temps politique en acceptant l'imperfection du moment» [8]. За допомогою образного співвідношення політики і філософії, Макрон переконливо доводить неминучість зіткнення з перешкодами в політичній діяльності в цілому, амбівалентність суті політики, а також імпліцитно показує необхідність політика бути готовим протистояти викликам.

За допомогою метафори відбувається реалізація персуазивної стратегії мовлення президента, мета якої – переконати своїх співвітчизників згуртуватися перед спільною бідою, дотримуватися необхідних заходів безпеки, що вживаються французьким урядом і надихнути громадян: «*Il nous faudra nous rappeler aussi que notre pays, aujourd'hui, tient tout entier sur des femmes et des hommes que nos économies reconnaissent et rémunèrent si mal. Les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune. Ces mots, les Français les ont écrits il y a plus de 200 ans. Nous devons aujourd'hui reprendre le flambeau et donner toute sa force à ce principe*» [12].

Працюючи над стилем промови, Е. Макрон показує важливість свої інтенції, владу, майстерність вражати аудиторію. Використовуючи складні слова, він подає опоненту інформацію, яка цілком зрозуміла, викликає повагу аудиторії. Філософська змістовність, якою насичений дискурс Е. Макрона, відбивається на популярності президента. Мовленнєва поведінка політичного діяча являє собою гнучкий механізм впливу на несвідоме індивіда, в зв'язку з чим віртуозне володіння ораторським мистецтвом, нестандартне мислення, високий рівень інтелекту є складовими політичної сили, що в повній мірі властиво чинному президенту Франції.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, метафора є невід'ємною складовою життя, котра відіграє особливу роль в політичному дискурсі. Політик привертає увагу до певних проблемних питань, які виникають в країні, суспільстві та спонукає до їх розв'язання. Сучасні політики навіть можуть претендувати на певне новаторство, продукуючи авторські політичні метафори. Перспективним вбачаємо проаналізувати гендерну ідентичність французького політика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Achin C., Lévêque S. Femmes, énarques et professionnelles de la politique. Des carrières exceptionnelles sous contraintes. URL: <https://www.cairn.info/revue-geneses-2007-2-page-24.htm> (дата звернення: 10.09.2024).
2. Adresse aux Français, 13 avril 2020. URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/04/13/adresse-aux-francais-13-avril-2020> (дата звернення: 15.09.2024).
3. Davet G. L'homme F. Un président ne devrait pas dire ça. Paris: Éditions Stock, 2016. 575 p.
4. Discours du Président de la République à l'Assemblée générale des Nations Unies. URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/09/24/discours-du-president-emmanuel-macron-a-la-tribune-de-lassemblee-generale-ONU> (дата звернення: 16.09.2024).
5. Discours du Président Emmanuel Macron sur la stratégie de défense et de dissuasion devant les stagiaires de la 27e promotion de l'école de guerre (7 février 2020). URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/02/07/discours-du-president-emmanuel-macron-sur-la-strategie-de-defense-et-de-dissuasion-devant-les-stagiaires-de-la-27eme-promotion-de-lecole-de-guerre> (дата звернення: 17.09.2024).
6. Fottorino E. Qu'est-ce que le macronisme? Paris: Le 1 Philippe Rey, 2018. 96 p.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 193 p. P. 2–10.
8. Le politique et le philosophe: Emmanuel Macron et Paul Ricœur. URL: <https://www.cairn.info/revue-etudes-2017-9-page-47.htm> (дата звернення: 15.09.2023).
10. Macron: «Le sujet de l'immigration ne devrait pas inquiéter la population française» URL: <https://www.nouvelordremondial.cc/2017/03/02/macron-le-sujet-de-limmigration-ne-devrait-pas-inquieter-la-population-francaise/> (дата звернення: 21.09.2024).
11. Macron: «nous ne sommes pas aujourd'hui confrontés à une vague d'immigration». URL: <https://resistancerepublicaine.com/2017/03/03/macron-nous-ne-sommes-pas-aujourd'hui-confrontes-a-une-vague-dimmigration/> (дата звернення: 19.09.2024).
12. «Perlimpinpin», «Galimatias»: Le petit lexique du débat Macron-Le Pen. URL: https://www.bfmtv.com/politique/elections/presidentielle/perlimpinpin-galimatias-le-petit-lexique-du-debat-macron-le-pen_AV-201705040026.html (дата звернення: 17.09.2024).
13. Quand le «en même temps» d'Emmanuel Macron pose question aux linguistes. URL: <https://theconversation.com/quand-le-en-meme-temps-demmanuel-macron-pose-question-aux-linguistes-150869> (дата звернення: 10.09.2023).
14. Schneider V. Émotion et désarroi dans le camp Royal. URL: https://www.lemonde.fr/primaire-parti-socialiste/article/2011/10/10/emotion-et-desarroi-dans-le-camp-royal_1585027_1471072.html (дата звернення: 14.09.2024).

ЕВОЛЮЦІЯ СЛЕНГУ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

EVOLUTION OF SLANG IN THE MODERN ENGLISH LANGUAGE

Чорна В.Л.,

*orcid.org/0000-0002-7288-9043**старший викладач кафедри європейських мов
Державного біотехнологічного університету*

Логінова О.В.,

*orcid.org/0009-0000-1813-0995**старший викладач кафедри європейських мов
Державного біотехнологічного університету*

Тема сленгу є важливою для розуміння не тільки розвитку англійської мови, але і сучасного суспільства, його змін і тенденцій, що відображаються в мові. Стаття має на меті проаналізувати ключові чинники, які впливають на формування та поширення сленгових виразів, а також дослідити їхній внесок у процес самоідентифікації окремих соціальних груп. Для дослідження еволюції сленгу у сучасній англійській мові використано словники та наукові статті лінгвістів, які спеціалізуються на вивченні соціолінгвістики, історичної лінгвістики, когнітивної лінгвістики та інтернет-комунікації. Особливу увагу приділено ролі цифрових платформ, попкультури та інновацій у мовленні, що сприяють креативності, іронії та універсалізації сленгу в сучасній англійській мові. У статті сленг трактується як сукупність нестандартних або неофіційних лексичних одиниць, які використовуються в певних соціальних групах для вираження ідентичності, емоцій, або належності до певної субкультури. З'ясовано, що сленг – це динамічний феномен мови, що відрізняється високою варіативністю, експресивністю та тенденцією до швидкої зміни. Наголошено, що сленг часто формується через скорочення слів, творення нових виразів та зміну значень уже існуючих слів. Він виконує як комунікативну, так і соціальну функції, допомагаючи окреслити межі між «своїми» і «чужими» в мовному середовищі та адаптувати мову до нових реалій, культурних впливів і технологічних новацій. Встановлено, що в сучасній англійській мові сленг пройшов низку еволюційних етапів, трансформуючись із локальних і вузькоспеціалізованих форм до глобально поширених виразів. Ця трансформація відображає вплив цифрової комунікації, соціальних мереж, інтернет-культури та змін у соціальних нормах.

Ключові слова: англійська мова, варіативність, комунікативна функція, соціальна функція, цифрова комунікація.

The topic of slang is important for understanding not only the development of the English language, but also modern society, its changes and trends reflected in the language. The article aims to analyze the key factors that influence the formation and spread of slang expressions, as well as to investigate their contribution to the process of self-identification of certain social groups. Dictionaries and scientific articles by linguists specializing in sociolinguistics, historical linguistics, cognitive linguistics, and Internet communication were used to study the evolution of slang in modern English. Particular attention is paid to the role of digital platforms, pop culture, and innovations in speech that contribute to creativity, irony, and the universalization of slang in modern English. The article defines slang as a set of non-standard or informal lexical items used in certain social groups to express identity, emotions, or belonging to a particular subculture. It has been found that slang is a dynamic phenomenon of language characterized by high variability, expressiveness, and a tendency to change rapidly. It is emphasized that slang is often formed by shortening words, creating new expressions and changing the meanings of existing words. It performs both communicative and social functions, helping to define the boundaries between "friends" and "foes" in the linguistic environment and to adapt the language to new realities, cultural influences and technological innovations. It is established that in modern English, slang has gone through a number of evolutionary stages, transforming from local and highly specialized forms to globally widespread expressions. This transformation reflects the impact of digital communication, social media, internet culture, and changing social norms.

Key words: English, variability, communicative function, social function, digital communication.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, що швидко змінюється, мова є відображенням культурних процесів і соціальних зрушень. Сленг, як динамічний мовний шар, відображає актуальні настрої, суспільні зміни та нові культурні реалії. Проте вплив цифрової культури, глобалізації та нових цінностей на розвиток англійського сленгу породжує низку питань, пов'язаних зі збереженням культурної ідентичності, взаємодією різних культур і виникненням нових форм самовираження. Зокрема,

проблемою є з'ясування, як сленг стає інструментом самовираження в умовах глобалізації та цифрової революції через меми, соціальні медіа та попкультуру. Важливим є також дослідити, як сленг відображає і впливає на суспільні процеси, такі як гендерна рівність, соціальна справедливість та іронічне ставлення до традиційних цінностей. У цьому контексті важливо проаналізувати, як сучасний англійський сленг не лише впливає на мовну культуру, але й сприяє формуванню нових соціальних ідентичностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У наукових дослідженнях, присвячених сучасному сленгу, значну увагу приділено його розвитку в контексті цифрової культури та глобалізації. Зокрема, роботи Г. Гудими [1], О. Степаненко, Ю. Степчук та В. Засць [2], а також К. Бровко [3] підкреслюють, що інтернет-комунікація та соціальні медіа відіграють ключову роль у формуванні нових мовних конструкцій. Аналіз досліджень С. Венедіктова [4] та О. Панченко [5] дозволяє дійти висновку, що молодіжний сленг не лише відображає сучасні соціокультурні зміни, але й стає важливим елементом медіаспоживання. Зокрема, це дослідження вказує на те, що сленг молоді не обмежується лише комунікацією серед однолітків, а й активно інтегрується в масову культуру через медіаспоживання та популярні телесеріали, зокрема в роботах О. Мігоряна [6], де досліджено вплив анімаційного серіалу «Сімпсони» на американський молодіжний сленг. Окремо варто відзначити дослідження А. Павельської та І. Сотніченко [7], які вивчають проблему словотвору і перекладу сленгу світу моди та модних субкультур, що також є важливою частиною сучасного мовного ландшафту.

Таким чином, сучасний молодіжний сленг, як показують результати досліджень, є не лише результатом медіаспоживання, але й відображенням глобальних культурних процесів та змін у соціальних взаємодіях. Це вимагає подальшого вивчення мовних інновацій і механізмів їхнього функціонування в сучасному світі, зокрема в освітньому контексті, як зазначають Ю. Загребнюк [8] та І. Палагута [9]. Зростаючий вплив цифрових платформ і глобалізація культури створюють умови для інтеграції нових мовних форм, які активно вживаються в повсякденному мовленні та мають значення для розвитку мови в цілому.

Метою статті є дослідження сучасного англійського сленгу як динамічного явища, що відображає соціокультурні зміни, зумовлені впливом цифрової культури, глобалізації, а також змінами у сфері гендерної ідентичності та соціальної справедливості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поява сленгу датується 1861 роком, коли шотландська газета вперше використала пейоративний термін «skedaddle» (від англ. – «тікати»), що був застосований для опису швидкого відступу стурбованих солдатів, мешканців Нової Англії. Цей вираз, який мав на меті передати образи неспокійної ситуації, викликав настільки значний резонанс, що вже через місяць він широко поширився, а найбільше був зафіксований у публіка-

ціях таких видань, як газета «The Times» та британський журнал «Punch» [10].

Наступне згадування сленгу в наукових працях датовано 1997 роком, коли американський лінгвістичний журнал «Ask a Linguist» (№7) опублікував статтю, присвячену сутнісним характеристикам сленгу та його змістовому наповненню. Значний внесок у розуміння природи сленгу зробив новозеландсько-британський лексикограф Е. Патридж, який у 1937 році опублікував свій перший словник «A Dictionary of Slang and Unconventional English». Цей словник став основним джерелом для подальших досліджень у галузі, а його численні перевидання, останнє з яких вийшло у 2015 році, підтвердили постійну актуальність і значущість його внеску в лексикографію та вивчення сленгу. Науковець зазначав, що «сленг – це мова всіх людей, жива та притаманна кожному на побутовому рівні» [11].

У словнику «Oxford English Dictionary» сленг розглядається як «дуже неформальні слова та вирази, які частіше використовуються в усній мові, особливо певними соціальними групами, такими як діти, кримінальні кола, солдати тощо» [12]. У словнику Н. Вебстера «сленг» дефініюється як вживання слів, не кодофікованих нормами писемного мовлення, які роблять мову яскравою та живою [13]. Зі свого боку, український мовознавець А. Загнітко визначає «сленг» як «жаргон, що використовується у відкритих соціальних групах для демонстрації належності до групи; слова та вислови в англійській усній мові, які вживають люди певних вікових, професійних, соціальних прошарків [14, с. 713]. Подібне трактування знаходимо в «Словнику філологічних термінів»: «сленг – варіант професійної мови, слова та виразу, що використовуються у спілкуванні людей різних вікових груп, професій, соціальних прошарків» [15, с. 90]. Укладачі «Словника лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія» надають два варіанти вимови та написання аналізованого поняття (СЛЕНГ / СЛЕНГ) та зазначають, що «це практично відкрита мовна підсистема ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують експресивну, оцінну (звичайно негативну) та евфемістичну функції»; «Мовне середовище усного спілкування великої кількості людей, яке відрізняється від мовної норми»; «...різновид розмовної мови, яка оцінюється суспільством як підкреслено неофіційна («побутова», «фамільярна», «довірлива») [16, с. 244]. Науковці зазначають, що «сленгові властиво запозичувати одиниці аргю і жаргонів,

метафорично переосмислюючи і розширюючи їх значення» [16, с. 244]. Очевидно, що сленг є важливим компонентом живої мови, який динамічно змінюється під впливом суспільних та культурних чинників. В сучасній англійській мові сленг пройшов кілька етапів еволюції, від локальних та вузькоспеціалізованих форм до глобально вживаних слів або словосполучень, що відображають тенденції цифрової комунікації, соціальних мереж, інтернет-культури та нових соціальних норм.

Одним із найважливіших чинників еволюції сленгу стало *поширення інтернету та цифрової культури*. Вислови, що виникають на платформах, таких як Twitter, TikTok та Instagram, швидко входять у повсякденну мову і стають впізнаваними у всьому світі. Наприклад, такі вирази, як *"ghosting"* (ігнорування людини після тривалого спілкування) або *"FOMO"* (fear of missing out – страх пропустити щось цікаве), перетворилися з інтернет-термінів на частину загальної лексики. Сленгове слово *"Viral"* раніше означало щось, що швидко поширюється вірусом, але тепер використовується для опису контенту (відео, фото, пости), який швидко стає популярним і розповсюджується в мережі. Термін *"Binge-watching"* став популярним із появою платформ потокового відео, як-от Netflix, і означає перегляд серіалу або шоу кілька годин підряд. *"DM"* (Direct Message) раніше був терміном для приватного повідомлення в соцмережах, але зараз використовується в загальній лексиці, означаючи написати комусь безпосередньо. *"Troll"* спочатку був терміном для тих, хто створює провокаційні коментарі в мережі, але тепер став частиною загальної мови для опису осіб, що навмисно викликають суперечки. Слово *"Cringe"* описує щось незручне або те, що викликає сильний дискомфорт; виникло в інтернет-культурі, але тепер застосовується поза межами мережі. Слово *"Savage"* означає когось або щось надзвичайно відверте або безстрашне. Часто використовується для опису коментарів чи вчинків, які викликають захоплення через їхню прямоту. *"Throw shade"* означає «робити зауважливий образ або критику» та став популярним завдяки соцмережам і мемам. *"Flex"* – вихвалитися досягненнями, зовнішнім виглядом чи майном. Від слова з інтернет-сленгу "flexing" стало частиною популярної культури через соцмережі. Сленгове слово *"Stan"* походить з пісні Емінема "Stan" та означає людину, яка є відданим фанатом або захоплюється кимось. Термін став популярним у соцмережах як позначення фанатської відданості. Вираз *"No cap"* означає «без брехні» або «чесно», він став популярним через TikTok і соцмережі, де його часто використовують молоді люди.

Наведені приклади ілюструють, як поняття, які виникли в цифровій культурі, стали настільки популярними, що вони тепер є частиною сучасного сленгу в англійській мові.

У сучасній англійській мові з'являється більше термінів, що описують різні аспекти *гендерної ідентичності та соціальної справедливості*. Наприклад, такі слова, як *"woke"* (обізнаний, свідомий у питаннях соціальної справедливості) або *"non-binary"* (гендерна ідентичність поза традиційним поділом на чоловічу та жіночу), стали частиною сленгу через суспільну необхідність виражати нові соціальні реалії. Сленгове слово *"Ally"* використовується для позначення людини, яка підтримує ЛГБТК+ спільноту або інші групи, що борються за соціальну справедливість. *"Intersectionality"* позначає концепцію, яка описує перетин різних аспектів ідентичності (наприклад, раса, гендер, клас) і як вони впливають на досвід людини; зараз активно використовується у повсякденній мові. Термін *"Microaggression"* описує невеликі, часто несвідомі образи або дискримінаційні висловлювання, які можуть зачепити людину через її приналежність до певної соціальної групи. Сленгове словосполучення *"Safe space"* позначає місце, де люди можуть висловлюватися або бути собою без страху, осуду чи дискримінації. Слово *"Privilege"* стало частиною сучасного сленгу для позначення невидимих переваг, які деякі люди мають через свою расу, гендер або клас. *"Gender-fluid"* описує людину, чия гендерна ідентичність змінюється з часом, слово стало частиною лексики, щоб визнати гендерну багатогранність. *"Cisgender"* позначає людину, чия гендерна ідентичність відповідає статі, з якою вона була народжена, і тепер часто використовується, щоб створити контраст із термінами на зразок «трансгендер». Слово *"Misgender"* описує ситуацію, коли людину помилково називають не тим гендером, з яким вона себе ототожнює; вказує на важливість правильного визначення гендерної ідентичності. Вираз *"They/them pronouns"* використовується як загальне звертання для людей з небінарною ідентичністю, набуваючи популярності як зручний і поважний спосіб уникнути гендерних припущень. *"Social justice warrior"* (SJW) спочатку вживалося як образливе позначення, але зараз іноді використовується і нейтрально для опису активістів, що виступають за рівність і справедливість. Слово *"Queer"* колись вважалося образливим, але нині цей термін активно використовується як нейтральний або як опис людей, чия ідентичність виходить за рамки гетеросексуальної чи цисгендерної та якою вони пишуться. *"Deadname"* означає ім'я, надане

при народженні, яким більше не користується людина після зміни гендерної ідентичності; термін підкреслює важливість вибору імені, що відповідає ідентичності.

Аналізовані сленгові слова та словосполучення стали частиною загальної лексики та демонструють, як мова відображає нові соціальні реалії, де стає важливим не тільки прийняття різноманітності, а й наявність термінології, яка допомагає суспільству говорити про ідентичність з повагою.

Музика та попкультура мають величезний вплив на сучасний сленг, оскільки вони не лише створюють нові слова, а й надають їм особливого значення й стилю. Реп та попмузика, які завжди перебувають у центрі уваги, регулярно створюють нові сленгові слова та словосполучення, які стають популярними в молодіжному середовищі. Наприклад, **"Bae"** скорочення від "baby" або "babe", використовується для позначення коханої людини, завдяки популярності у піснях та соцмережах. Слово **"Savage"** означає людину, яка поводить себе впевнено, не зважає на чужі думки; став популярним після треків, таких як "Savage" від Megan Thee Stallion. Сленгове слово **"Slay"** є висловом на позначення впевненості або вміння блискуче справлятися з чимось, особливо в моді чи стилі; використовується багатьма артистами, зокрема Бейонсе. Слово **"Squad"** позначає групу друзів, воно популяризоване у піснях та кліпах, де музиканти представляють свою команду. Сленгова форма **"GOAT"** – "Greatest of All Time" (найкращий усіх часів), став широко вживаним завдяки хіп-хопу виконавців, які так відгукуються про впливових артистів. Слово **"Lit"** описує щось неймовірне, класне, часто вечірки; спершу використаний у хіп-хоп треках, зараз став загальноприйнятим. **"Hustle"** відображає наполегливу роботу та мотивацію, поширений у реп-культурі для опису самостійного досягнення успіху. Словосполучення **"Throw shade"** означає критикувати або говорити щось зневажливе; широко використовуваний у піснях та шоу. Сленгова форма **"Glow up"** вживається, щоб підкреслити значне покращення зовнішності чи успіху; популяризований у соцмережах і піснях, де часто показують зміни та особистісний розвиток. Слово **"Flex"** має значення «хизуватися чимось», зазвичай матеріальними досягненнями; вийшло у вжиток завдяки артистам, що часто говорять про свої здобутки. Словосполучення **"Real talk"** позначає серйозну розмову чи висловлювання правди; набуло популярності через реалістичні тексти багатьох реп-артистів.

Отже, через музику ці слова швидко проникають у масову культуру, стаючи зрозумілими багатьом поколінням і навіть розширюючи свою географію використання завдяки платформам, які швидко транслюють новинки в усьому світі.

У сучасному слензі часто використовується іронія та сарказм для вираження почуттів або критики. Наприклад, слово **"adulding"** (бути дорослим і виконувати обов'язки дорослої людини) відображає іронічне ставлення молоді до необхідності виконання рутинних справ. Це демонструє, як сленг стає інструментом вираження ставлення до життєвих обставин. Слово **"Adulding"** описує рутинні «дорослі» обов'язки (наприклад, оплата рахунків), використовується з легкою іронією, щоб підкреслити, як важко часом бути дорослим. Сленгова форма **"Low-key"** має значення «робити щось тихенько» або «тримати щось під контролем», часто використовують, щоб показати скромну або приховану зацікавленість у чомусь. **"Sorry not sorry"** виражає нещире вибачення, яке насправді підкреслює байдужість або задоволення від свого вчинку, попри можливу критику. Словосполучення **"Main character energy"** використовується для опису людей, які поведуться так, ніби вони головний герой фільму, підкреслюючи надмірну впевненість або навіть егоїзм з іронією. **"Mood"** – коротке слово для опису будь-якої ситуації або почуття, яке резонує з особистим досвідом, наприклад, коли щось таке ж незручне або веселе, як твоє життя. Словосполучення **"Big yikes"** – це посиленна форма звичайного "yikes" (висловлення тривоги або дискомфорту), але використовується з сарказмом, щоб додати грайливий коментар до ситуації. Речення **"Sorry, I can't. I have plans with my bed"** виражає жартливий спосіб відмовитися від запрошення, вказуючи, що сон важливіший за будь-які плани. Словосполучення **"Bless this mess"** використовується для самоіронічного коментаря, коли ситуація явно хаотична, але приймається з посмішкою.

Таким чином, еволюція сленгу в англійській мові – це віддзеркалення соціальних змін, глобалізації та впливу цифрових технологій. Вона не лише збагачує мову новими виразами, але й допомагає зрозуміти сучасні культурні та суспільні процеси.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасний англійський сленг демонструє виняткову динамічність і здатність відображати культурні й соціальні тенденції, що підкреслює його важливу роль у самоідентифікації різних соціальних груп. Інтернет, соціальні мережі, а також вплив попкультури та музики виступають

ключовими чинниками, які сприяють як формуванню нових сленгових виразів, так і їхній глобалізації. Використання скорочень, акронімів та елементів іронії надає сленгу функціональності та дозволяє молоді виражати своє ставлення до соціальних явищ, а також об'єднує її на основі спільних культурних кодів.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому аналізі еволюції сленгу під впли-

вом новітніх технологій, які зумовлюють появу нових мовних форм і змінюють способи комунікації. Окрім того, перспективним є дослідження сленгових форм у різних культурах та їхньої інтеграції у світовий мовний простір. Це дозволить виявити глибші зв'язки між мовою і глобальними соціокультурними процесами, що сприятиме кращому розумінню ролі сленгу як мовного та культурного феномену сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гудима Г. Б. Використання англіцизмів у Інтернет-комунікації. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Т. 1. № 23. С. 107–112.
2. Степаненко О., Заєць В., Степчук Ю. Сучасний молодіжний сленг української мови. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2022. Вип. 24. С. 45–46.
3. Бровко К. А. Теоретико-практичні засади утворення англійського мережевого сленгу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 65. С. 128–133.
4. Венідіктов С. В. Молодіжний сленг як результат медіа споживання. *Обрії друкарства*. 2022. № 1(11). С. 6–16.
5. Панченко О. І. Лексико-семантична класифікація англійського молодіжного сленгу. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Сер. Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32(71). № 2. Ч.1. С. 190–194.
6. Мігорян О. Особливості функціонування американського молодіжного сленгу (на матеріалі американського анімаційного серіалу «Сімпсони»). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*. 2020. Вип. 822. С. 155–163.
7. Павельєва А. К., Сотніченко І. В. Сленг світу моди та модної субкультури в англійській мові: проблема словотвору та перекладу. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2021. № 3(341). С. 152–160.
8. Загребнюк Ю. Аналіз особливостей молодіжного сленгу в процесі вивчення іноземної мови (англійської) у закладі вищої освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2020. Вип. 2(22). С. 64–69.
9. Палагута І. Особливості молодіжного сленгу в англійській мові. Наукові пошуки молоді у XXI столітті. *Ad linguas et culturas per cognitionem (до мов і культур через пізнання)* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 14 квітня 2021 р.). Біла Церква: БНАУ, 2021. С. 2–8.
10. Офіційний сайт British Council. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/slangin-english>
11. Partridge E. *Slang To-day and Yesterday*. London : William Press, 2007. 484 p.
12. Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/slang?q=slang>
13. Webster: America's Most Trusted Dictionary. URL: <https://www.merriamwebster.com/>
14. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. Х. 920 с.
15. Барань Є., Газдаг В. Словник філологічних термінів. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Берегове. 2024. 108 с.
16. Бабій І. О., Голянич М. І., Стефурак Р. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія. 2-ге вид, виправ. і доповнен. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. 2024. 336 с.

РОЗДІЛ 4

МОВИ НАРОДІВ АЗІЇ, АФРИКИ, АБОРИГЕННИХ НАРОДІВ АМЕРИКИ ТА АВСТРАЛІЇ

УДК 811.581

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.26>

ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ У КИТАЙСЬКОМОВНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

WAYS OF IMPLEMENTING INTERTEXTUALITY IN CHINESE ADVERTISING DISCOURSE

Война М.О.,*orcid.org/0000-0002-0447-7928**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка***Ракітіна М.І.,***orcid.org/0000-0002-8182-7004**кандидат філологічних наук***Москвітін П.І.,***orcid.org/0009-0002-4913-75187**бакалавр філології*

У статті зазначено, що реклама та рекламний дискурс за останні десятиліття стали відігравати ключову роль у формуванні споживчої поведінки. Кількість та якість китайської реклами на внутрішньому та міжнародному ринках значно зростає, а концепція інтертекстуальності стає все більш важливою в сучасному медіа-середовищі. Також висвітлено, що рекламний дискурс – це не лише звичайні рекламні оголошення чи відеоролики, а складна система спілкування, яка виконує цілий ряд функцій з метою залучення уваги споживачів і стимулювання їхньої споживчої активності. Друкована реклама є однією з найпоширеніших форм реклами, яка використовується для просування товарів та послуг. У китайськомовних рекламних текстах є чимало лінгвістичних та граматичних особливостей. Найяскравішим прикладом цього є «гра ієрогліфів». Підкреслюється, що інтертекстуальність визначає взаємозв'язок текстів та їх здатність трансформувати один одного, створюючи нові смисли. Це включає цитати, алюзії та ремінісценції, які підсилюють культурний контекст і значущість рекламних повідомлень. Визначено, що інтертекстуальність у рекламних текстах, особливо в китайськомовній рекламі, відіграє важливу роль у створенні багатозарових і культурно насичених повідомлень, що сприяє формуванню позитивного іміджу бренду та його запам'ятовуванню. Використання цитат відомих китайських філософів і поетів у рекламних медіатекстах підкреслює культурну спадщину та додає значущості рекламним повідомленням, а використання чен'юїв додає емоційності та культурної глибини, підкреслюючи високий якісний рівень продукту та його відповідність традиційним цінностям. Вплив цих літературних і філософських елементів через рекламу підкреслює зв'язок між сучасним споживачем і багатомілітнною спадщиною Китаю. Це є важливим для рекламних агентств, брендів і маркетологів, які прагнуть створити ефективні та унікальні кампанії для китайськомовної аудиторії.

Ключові слова: китайська мова, дискурс, реклама, інтертекстуальність, медіатексти.

The article states that in recent decades advertising and advertising discourse have played a key role in shaping consumer behavior. The quantity and quality of Chinese advertising in the domestic and international markets is increasing significantly, and the concept of intertextuality is becoming increasingly important in today's media environment. It is also highlighted that the advertising discourse is not only ordinary advertisements or videos, but a complex communication system that performs a number of functions in order to attract the attention of consumers and stimulate their consumer activity. Print advertising is one of the most common forms of advertising used to promote products and services. There are many linguistic and grammatical peculiarities in Chinese advertising texts. The most vivid example of this is the "game of hieroglyphs". It is emphasized that intertextuality determines the relationship of texts and their ability to transform each other, creating new meanings. This includes quotations, allusions and reminiscences that reinforce the cultural context and significance of advertising messages. It was determined that intertextuality in advertising texts, especially in Chinese advertising, plays an important role in creating multi-layered and culturally rich messages, which contributes to the formation of a positive brand image and its awareness. The use of quotations from famous Chinese philosophers and poets in advertising media texts emphasizes cultural heritage and adds significance to promotional messages. The use

of Cheng'Yu adds emotionality and cultural depth, emphasizing the high quality level of the product and its compliance with traditional values. The impact of these literary and philosophical elements through advertising emphasizes a connection between the modern consumer and China's rich cultural heritage. This is important for advertising agencies, brands and marketers who want to create effective and unique campaigns for Chinese-speaking audiences.

Key words: Chinese, discourse, advertising, intertextuality, media texts.

Постановка проблеми. Реклама та рекламний дискурс за останні десятиліття стали відігравати ключову роль у формуванні споживчої поведінки. Рекламний дискурс виявляється у різних медіа форматах: від традиційної друкованої реклами до високотехнологічних інтерактивних рекламних кампаній в інтернеті та на телебаченні [1, с. 84–86]. Кількість та якість китайської реклами на внутрішньому та міжнародному ринках значно зростає, а концепція інтертекстуальності стає все більш важливою в сучасному медіа-середовищі, де споживачі мають широкий спектр впливових джерел інформації. Використання інтертекстуальних елементів у китайськомовній рекламі допомагає створювати унікальний імідж бренду, привертає потенційних покупців та розкриває важливість спільних соціальних та культурних спільнот між рекламодавцем і цільовою аудиторією. Дослідження цих засобів реалізації в китайськомовній рекламі відкриває неабиякі нововведення щодо стратегій рекламної комунікації, дозволяючи бути більш обізнаним на рахунок того, як ці стратегії взаємодіють з культурними, соціальними і лінгвістичними контекстами. Це є важливим для рекламних агентств, брендів і маркетологів, які прагнуть створити ефективні та унікальні кампанії для китайськомовної аудиторії.

Аналіз останніх джерел та публікацій.

Поняттю «дискурс» свої роботи присвятили Т. ван Дейк, Д. Шифрин, М. Фуко. Про роль реклами йдеться у розвідках таких відомих дослідників як М. Бейкер, Г. Черчїл, Г. Данешваре та Р. Ренне. Терміни «інтертекст», «інтертекстуальність» беруть свій початок та мають подальший розвиток у дослідженнях таких світових розвідників як Ю. Крістева, М. Ріффатер, Р. Барт, Ю. Лотман, Х. Блум, І. Арнольд, П. Тороп, З. Мінц, та інші.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є вивчення різноманітних способів використання інтертекстуальних інструментів у китайськомовному рекламному дискурсі, виявлення того, як вони впливають на сприйняття аудиторією реклами, і оцінка того, наскільки вони працюють. Зростання конкуренції на ринку сьогодні вимагає пошуку нових, більш ефективних способів привертання уваги клієнтів. Рекламні агентства та маркетологи повинні адаптувати свої стратегії для різних аудиторій, оскільки сучасний

світ дуже різноманітний з точки зору мовних, культурних і соціальних контекстів.

- Для виконання поставленої мети були визначені наступні завдання:

- Дати визначення поняттю рекламний дискурс і охарактеризувати його ключові функції.

- Розкрити поняття інтертекстуальності та її терміносферу.

- Проаналізувати приклади використання інтертекстуальності в китайськомовних рекламних текстах.

Виклад основного матеріалу. Як стверджує Т. ван Дейк, термін «дискурс» має різноманітні значення: «У широкому розумінні дискурс може охоплювати письмові та усно-мовленнєві форми, а також включати вербальні та невербальні елементи» [2, с. 312].

Однією з ключових особливостей рекламного дискурсу є його маніпулятивний характер. Реклама часто використовує психологічні прийоми та емоційне вплив для створення певного образу продукту чи послуги, а також для формування споживчих уподобань та переконань [3, с. 177].

Рекламний дискурс – це не лише звичайні рекламні оголошення чи відеоролики, а складна система спілкування, яка виконує цілий ряд функцій з метою залучення уваги споживачів і стимулювання їхньої споживчої активності.

Перш за все, реклама інформує нас про різноманітні товари, послуги, події або ідеї. Крім того, рекламний дискурс має за мету стимулювати нашу споживчу активність. Також він є засобом комунікації між виробниками та споживачами. Не можна оминати той факт, що реклама формує наші цінності, уявлення та стереотипи і може впливати на спосіб, яким ми сприймаємо світ та формуємо свою ідентичність [4].

Друкована реклама є однією з найпоширеніших форм реклами, яка використовується для просування товарів та послуг.

Основні особливості друкованої реклами включають графічний дизайн, обмеженість простору, таргетування аудиторії та постійність. Графічний дизайн відіграє ключову роль у привертанні уваги та ефективному сприйнятті повідомлення споживачем. Обмеженість простору є одним з головних аспектів друкованої реклами, який вимагає короткості та ясності повідомлення для привертання уваги аудиторії. Таргетування аудиторії дозволяє

точно спрямовувати рекламу на конкретних груп споживачів, використовуючи різні види друкованих видань для досягнення цільової аудиторії. Постійність друкованої реклами полягає в її збереженні та циркуляції протягом тривалого часу, що дозволяє продовжувати привертати увагу аудиторії після початкової публікації [5, с. 55–68].

Як зазначають Г. Данешваре та Р. Ренне, процес маркетингу брендів компаній базується на ретельному вивченні та аналізі сприйняття, позитивного ставлення та поведінки споживачів у відношенні до пропозицій компанії, з метою задоволення їхніх очікувань, потреб та бажань. У цьому контексті, топ-менеджмент компаній віддає перевагу використанню друкованої реклами для запам'ятовування бренду серед споживачів [6].

М. Бейкер та Г. Черчіл провели дослідження, яке зосереджується на вивченні статусу брендів у контексті позитивних та негативних ефектів, пов'язаних з асоціаціями, друкованою рекламою та споживанням. Результати свідчать про важливу роль друкованої реклами у визначенні цінності пропозицій брендів компаній для споживачів. Ключові аспекти цього дослідження – це споживча поведінка, імідж бренду та різноманітні рекламні інструменти, які впливають на їхні взаємозв'язки [7, с. 538–555].

У китайськомовних рекламних текстах є чимало лінгвістичних та граматичних особливостей. Найяскравішим прикладом цього є «гра ієрогліфів». Ієрогліфічне письмо має унікальні можливості для вираження думок, які широко використовуються в рекламі.

Можна виділити два основні типи «гри ієрогліфів», різниця між якими базується на категорії використовуваних ієрогліфів. Перший тип включає піктограми або зображувальні ієрогліфи, які схематично зображують предмет. Ця гра полягає в тому, що розташування зображених елементів утворює ієрогліф, який несе рекламне повідомлення, або ж ієрогліф вже містить «картинку», яку хотів показати автор. Прикладом є соціальна реклама, що закликає боротися з вирубкою лісів, де текст складається з трьох ієрогліфів і знаку «хрест»: 森林木十 (густий ліс, ліс, дерево, хрест). Усі ієрогліфи містять графему 木 («дерево»), причому кожен наступний ієрогліф має менше рисок, ніж попередній, а останній елемент – хрест (ієрогліф «дерево» без двох рисок) – символізує повне зникнення лісу. Зміст рекламного повідомлення зрозумілий навіть без знання мови.

Другий тип «гри ієрогліфів» використовує фоноідеограми. У цій грі виділення окремої частини ієрогліфа породжує нові значення і образи.

Наприклад, у соціальній рекламі, що закликає до чесності, написано два ієрогліфи: 诚信 («чесність»). Правий елемент першого – 成 («ставати») і лівий елемент другого – 人 («людина») виділені червоним кольором і утворюють нове слово – 成人 («дорослий»), підкреслюючи, що чесність є ознакою зрілості.

Також китайська соціальна реклама використовує гру слів. Цей прийом базується на використанні схожих за звучанням, але різних за значенням слів, або різних значень одного слова. Цей прийом популярний у рекламі по всьому світу, але в Китаї особливо, через велику кількість омонімів у мові, що дає багато можливостей для гри слів.

Перший тип гри слів базується на схожості звучання слів, представлених різними ієрогліфами. Наприклад, у соціальній рекламі проти корупції 廉花 («чесність, квітка лотоса»), де 廉 («чесність») звучить так само, як і перший елемент слова 蓮花 («лотос»). Таким чином, порівняння чесного чиновника з лотосом, що залишається чистим у бруді, показує, що чиновник має залишатися чесним у будь-яких обставинах.

Другий тип гри слів базується на особливостях китайського словотворення, де нові слова утворюються шляхом складання, і значення двослова часто лише побічно пов'язане з значенням односкладових, з яких він складається. Наприклад, 山水 («гори і ріки») може означати як стиль китайського живопису, так і просто «гори і ріки». Соціальна реклама, що закликає до охорони довкілля, використовує цей прийом, зображуючи пейзаж, зіпсований забрудненням, із слоганом: 爱我山水 («любіть наші гори і ріки») або 有山水 («гори і ріки завжди в моєму серці»), що нагадує про необхідність збереження природи.

Також варто звернути увагу на паралелізм – поширений лінгвістичний прийом у текстах китайської реклами. Приклади паралельних конструкцій з текстів соціальної реклами, спрямованих на боротьбу з корупцією, яскраво демонструють ефективність цього прийому. Наприклад, вираз 一人不廉 全家不圆 перекладається як «Один нечесний чоловік – біда на всю родину». Або інший приклад: 清水入喉, 虽无厚味回甘, 但通体净爽。清廉为官, 虽无万贵家财, 但良心无愧, що означає «У чистій воді немає солодкого смаку, але вона очищає тіло; у чесного чиновника немає великого багатства, але у нього чиста совість».

У період, коли люди прагнули знайти відповідь на питання про поняття тексту, було виявлено повністю нове явище – інтертекстуальність. Поняття «інтертекстуальність» вперше було запропоновано французьким ученим Жюлією

Крістєвою. Інтертекстуальність наголошує, що жоден текст не є самодостатнім, його текстуальний зміст виникає з взаємопосилань і взаємозв'язків інших текстів [8].

Варто зазначити, що сфера медіа, а особливо ЗМІ, сьогодні особливо відрізняється інтертекстуальністю. Дослідниця Н. Зражевська вказує на ознаки інтертексту в тексті та мові, включаючи цитати, ремінісценції та алюзії, а також особливості функціонального стилю, які впливають на зміст, композицію та жанр публіцистичного тексту [9, с. 89–99]. О. Рябініна розрізняє кілька видів інтертекстуальності, таких як власна, паратекстуальна та метатекстуальна, які відображаються у тексті через цитати, заголовки та інші елементи. Розуміння медіатекстів виходить за рамки традиційного розуміння тексту як послідовності слів, оскільки медіатексти використовують технології для створення та поширення. Використання інтертекстуальності у медіатекстах допомагає створити масову культуру, що ґрунтується на культурній спадщині, та сприяє аналізу подій та ситуацій. Говорячи про присутність інтертексту у публіцистичних текстах та рекламі, можна зауважити, як вправно журналісти та маркетологи поєднують та використовують різноманітні елементи для створення цікавих та ефективних матеріалів [10, с. 18].

Поняття ремінісценції, цитати та алюзії є невід'ємною частиною інтертекстуальності, яка є ключовим явищем взаємодій між текстами. Вони додають додатковий сенс на різних мовних рівнях та досліджуються як засоби передачі додаткового значення.

Також варто приділити увагу культурній цінності рекламних слоганів. Використання класичної поезії в рекламі стало глибшим і багатограннішим. Пряме цитування є найпростішим способом використання класичної поезії в рекламних слоганах.

Рекламний слоган бере рядки з класичної поезії без жодних змін і використовує їх у своєму контексті. Наприклад, рекламний слоган для горілки «杏花村» (Село абрикосових квітів (Сінхуа)) з Шаньсі: «借问酒家何处有, 牧童遥指杏花村» (Я запитав, де знаходиться ресторан, і пастух вказав на село абрикосових квітів (Сінхуа)). Цей слоган безпосередньо цитує класичний вірш, зберігаючи його оригінальний зміст і красу. Модифіковане цитування передбачає зміну деяких слів у класичному вірші, щоб вони відповідали потребам бренду. Це дозволяє зберегти відчуття класичної поезії, водночас додаючи новий зміст, релевантний для реклами.

Варто також звернути увагу на чен'юї (成语), що є важливим елементом китайської мови та

культури. Введення чен'юїв у рекламу забезпечує високий рівень експресії завдяки незвичному використанню загальновідомих фразеологізмів у новому контексті. Це привертає увагу та створює сильний стилістичний ефект, роблячи рекламні повідомлення виразними та ефективними. Наприклад, у рекламі звукового обладнання чен'юї «不同凡响» перекладається як «незвичайно чудовий звук», що вказує на високоякісне звучання продукту. Інтерпретація чен'юїв у новому контексті створює відчуття новизни та інтриги, залучаючи споживачів до процесу дешифрування сенсів і допомагаючи рекламним повідомленням залишатися в пам'яті.

Інтертекстуальність у китайській рекламі відкриває нові горизонти для дослідження взаємодії між текстом і культурою. У цьому контексті реклама стає своєрідним дзеркалом, що відображає складний культурний ландшафт сучасного Китаю. Інтертекстуальність дозволяє рекламодавцям збагачувати свої повідомлення через цитати, алюзії та навіть чен'юї, формуючи глибші та більш змістовні зв'язки зі споживачами.

Наприклад, маркетологи неодноразово використовують цитати видатного китайського поета Лі Бо, аби створити оголошення, які привернули б увагу потенційних покупців. Звернімо увагу на рекламу молочної продукції «臻牧». Ця компанія є високоякісним представником здорових молочних продуктів. Для рекламування своєї продукції, фірма використала цитату вірша Лі Бо «举杯邀明月» (Піднесіть келих до ясного місяця). Саме тут і проявляється інтертекстуальність, що поєднує традицію з сучасністю та підкреслює елегантність та культурну спадщину. Фраза «举杯邀明月» використана для створення асоціацій з традиційним китайським обрядом підняття келиха під час святкування, що символізує об'єднання та щасливий момент. У контексті реклами «56个民族 共庆双节» (56 націй святкують подвійне свято), використання вірша Лі Бо виділяє ідею об'єднання різних культур та традицій під час святкування, що передає етнос співпраці та різноманіття. Зазначення «健康举杯倡导者-臻牧» (Здорове піднімання келиха: «臻牧» – лідер у сприянні здоровому способу життя) неабияк вказує на важливість здорового способу життя, що співзвучно з ідеєю елегантного та здорового святкування, яке передається у вірші. Таким чином, використання вірша Лі Бо в рекламі «臻牧» допомагає підкреслити культурні та традиційні цінності, а також позначити продукт як символ розкішного та здорового способу життя.

Наступним яскравим прикладом інтертекстуальності є рекламний слоган для телевізорів «牡丹电视», де використовується рядок з вірша Лі Бо «赏牡丹» (Споглядання півоній): «惟有牡丹真国色, 花开时节动京城» (Тільки півонія є справжнім національним кольором, коли вона цвіте, то захоплює столицю). Цей рядок підкреслює, що телевізори «牡丹» не просто технічні пристрої, а справжні витвори мистецтва, які можуть прикрасити будь-який дім. Інтертекстуальність цього слогану полягає у використанні поетичного образу півонії, щоб підкреслити елегантність та високий статус продукту. Півонія в китайській культурі символізує красу, розкіш і елегантність. Коли Лі Бо пише, що півонія є «справжнім національним кольором» і «захоплює столицю» під час цвітіння, то цим він підкреслює унікальність квітки. Вони асоціюються з красою і досконалістю, що робить їх привабливими для споживачів, які цінують як естетику, так і якість. Таким чином, інтертекстуальність цього рекламного слогану використовує відомий вірш Лі Бо, щоб підкреслити високу якість і елегантність телевізорів «牡丹». Це створює образ продукту, який не тільки функціональний, але й надзвичайно красивий, що робить його бажаним для покупців, які цінують витонченість і культурну спадщину.

Не рідше розробники маркетингових стратегій використовують цитати відомого китайського філософа Лі Цзи (列子), що дозволяє надати рекламі глибину, символічне значення та витонченість. Звернімо увагу на афішу заходу в театрі «高山流水». У ній «高山流水 有故事的古琴视听一体化演奏音乐会» (Концерт з інтегрованого виконання музики на древній цитрі з вражаючими візуальними ефектами) використано інтертекстуальний зв'язок з творчістю китайського поета та мислителя Лі Цзи. Фраза «高山流水» (Гори та потоки) є загально відомим образом в китайській літературі та мистецтві, який часто використовується для опису краси природи, гармонії та спокою. Цей образ може наводити на уяву мальовничі пейзажі, де гори і річки створюють магічну атмосферу. Крім того, в афіші згадується «古琴» (давня цитра) – це музичний інструмент, який був дуже популярним у Китаї протягом тисячоліть. Цитра вважається символом китайської мудрості, естетики та глибокого сприйняття світу. Також варто відзначити, що згадується «沙籠» (лінза), що може вказувати на візуальну складову вистави. Таким чином, використання слів Лі Цзи та поетичних образів в афіші «高山流水 有故事的古琴

视听一体化演奏音乐会» може підкреслити тему краси природи, культурної спадщини та глибокого розуміння мистецтва, які втілені в цьому заході.

Конфуціанські цитати відомі своєю мудрістю та давньою історією, тому їх використання може створити позитивне враження про рекламований продукт або послугу. Перше, що варто взяти до уваги, це рекламу-заклик до охорони тварин з використанням цитати Конфуція «己所不欲, 勿施于它». У цій друкованій рекламі зображено силует kota, що вказує на посил реклами, пов'язаний з тваринами. Тут інтертекстуальність проявляється у фразі «己所不欲, 勿施于它» (Не роби іншому того, що не хочеш, щоб робили тобі), що відображає моральні принципи, які мають глибокі коріння в культурі та філософії Китаю, зокрема в ученнях Конфуція. Цей принцип відображає загальну етичну ідею про повагу прав інших і непорушення їхнього блага.

Далі, вираз «请保护我们身边的动物 拒绝虐待» (Будь ласка, захищайте тварин навколо нас, відмовтеся від жорстокості) закликає до захисту тварин від жорстокого поводження з ними. Це виражає не лише моральну обов'язковість, а й відповідальність кожного індивіда за турботу про тваринний світ, відображаючи гуманістичні цінності.

Реклама печива «Otion» з використанням імені Конфуція. У фразі «孔子动画书», згадується ім'я Конфуція (孔子), яке є символом китайської філософії і мудрості. Конфуцій є відомим філософом та мислителем, чий вчення мають великий вплив на китайську культуру. Використання його імені може сприйматися як спроба асоціювати продукт зі знанням і мудрістю. Також у рекламному тексті присутня фраза «好网友·派», яка є алюзією до культурних цінностей, що асоціюються з традиціями та спільнотою. «好网友» (хороший друг) створює асоціації зі позитивними емоціями. Тут використання символу «友» може нагадувати про цінність дружби, яку Конфуцій вважав важливою для гармонії та співжиття.

Наступною є фраза «与子动画书», що викликає асоціації з дитячими книгами або анімацією, натякаючи на розваги та відпочинок. Тут використання символу «子» вказує на молодше покоління, яке асоціюється з вихованням та освітою, що були важливими аспектами думок Конфуція.

Таким чином, інтертекстуальність у цій рекламі полягає в використанні культурних символів та фраз, які мають асоціації зі значеннями та ідеями, пов'язаними з Конфуцієм та китайською культурою в цілому. Це може додати продукту глибину та культурну цінність у очах споживачів.

Ще одним джерелом цитат, які використовують контентмейкери, є твори Цао Цао (曹操). Так, в рекламі вина Дуканг використовується слоган «何以解忧? 唯有杜康» (Як можна позбутися смутку? Тільки з вином Дуканг). Цей слоган є цитатою з поеми «古风» («Старі вітри») великого китайського поета Цао Цао, в якій він розмірковує про життя та його скороминущість, порівнюючи його з ранковою рососою, яка швидко зникає. Інтертекстуальність у цьому слогані полягає в тому, що він не просто рекламує продукт, а й цитує відомий вірш, надаючи рекламному повідомленню глибокого культурного змісту. Використання класичної поезії додає слогану естетичної краси і викликає асоціації з багатою культурною спадщиною Китаю. Це підкреслює не тільки властивості вина як напою, який може принести радість і зняти стрес, але й робить акцент на його культурній значущості.

Цитата з поезії створює емоційний зв'язок між споживачами і брендом, адже вона звертається до загальнолюдських почуттів та емоцій, знайомих кожному. Багато людей можуть згадати моменти, коли вино допомагало їм розслабитися і забути про турботи. Крім того, використання відомого літературного твору додає продукту відчуття витонченості та престижу, роблячи його більш привабливим для споживачів. Таким чином, інтертекстуальність у слогані «何以解忧? 唯有杜康» створює не тільки привабливий образ продукту, але й робить його частиною культурного контексту, який глибоко резонує з споживачами, підсилюючи емоційний вплив реклами.

Також у рекламному контенті можна зустріти цитати китайського поета Сінь Ціцзі (辛弃疾), відомого своїми патріотичними віршами, що прославляли боротьбу проти вторгнень чжурчженів і висловлювали прагнення до відновлення китайських земель. Прикладом цитування його творів є реклама пошукової системи Baidu, що використовує слоган «众里寻他千百度» (Шукав її серед тисячі людей), який взято з вірша Сінь Ціцзі «青玉案·元夕» («Циньюань. Перша ніч»). Оригінальний рядок вірша звучить так: «众里寻他千百度, 蓦然回首, 那人却在, 灯火阑珊处.» (Шукав її серед тисячі людей, раптово озирнувшись, вона була там, де вогні майже згасли). Інтертекстуальність у цьому випадку полягає в тому, що реклама використовує рядок з класичної поезії, щоб підкреслити здатність пошукової системи знаходити необхідну інформацію серед величезної кількості даних. Цей рядок вірша описує наполегливі пошуки чогось цінного або важливого серед безлічі інших речей, що ідеально під-

ходить для реклами пошукової системи. Baidu, як пошукова система, має на меті допомогти користувачам знайти потрібну інформацію серед незліченних веб-сторінок, точно так само, як у вірші поет знаходить свою мету серед тисячі людей. Цей поетичний рядок додає рекламі витонченості та емоційної глибини. Використання класичної поезії створює асоціацію з мудрістю і глибокими знаннями, що підсилює образ Baidu як надійного і ефективного інструменту для пошуку інформації. Споживачі можуть відчувати, що пошукова система Baidu не тільки технологічно просунута, але й має культурне значення, здатне розуміти і підтримувати людські емоції та потреби. Крім того, цей рядок з вірша викликає відчуття задоволення від успішного пошуку, момент, коли ви нарешті знаходите те, що шукали, навіть якщо це було непросто. Це ідеально відповідає досвіду користувачів, які використовують пошукову систему для знаходження необхідної інформації. Таким чином інтертекстуальність у слогані «众里寻他千百度» значно підкреслює основну функцію Baidu і дає впевненості споживачам привертнути увагу саме на цю пошукову систему.

Варто згадати про танського поета Чжан Цзі (张籍), цитування творів якого містяться у рекламному слогані для автоматичних транспортних засобів у Тайвані «恨不相逢未'驾'时». Це є майстерним прикладом інтертекстуальності, де відомий рядок з класичної китайської поезії перероблено для сучасної рекламної кампанії. Оригінальний рядок взятий з вірша династії Тан поета Чжан Цзі «节妇吟» («Пісня чесної жінки»): «还君明珠双泪垂, 恨不相逢未'嫁'时» (Повертаю тобі перли зі сльозами на очах, шкодуючи, що не зустрілися до мого заміжжя). У цьому рядку поет описує стан дівчини, яка не зустріла коханого до її заміжжя. У рекламному слогані «嫁» (jià, одружитися) замінено на «驾» (jià, водити), змінюючи зміст фрази з жалю про пропущену можливість кохання на жаль про пропущену можливість поїздки. Таким чином, рядок «恨不相逢未'驾'时» тепер перекладається як «Жалкую, що не зустрів тебе раніше, щоб поїхати». Ця гра слів перетворює оригінальний сумний контекст вірша на позитивний, пов'язаний із захопленням і любов'ю до автомобіля. Інтертекстуальність тут полягає у використанні добре відомого поетичного образу, який легко впізнається, але тепер він передає зовсім інше повідомлення, що підкреслює переваги автомобіля і захопленість до поїздки. Отже, інтертекстуальність у слогані «恨不相逢未'驾'时» майстерно використовує класичну поезію, щоб створити емоційний та

культурний контекст, роблячи рекламу автомобілів цікавішою і такою, що легко запам'ятовується.

Не менш важливу роль у створенні запам'ятовувальних китайськокомовних рекламних текстів відіграє використання чен'юїв. Наприклад, реклама одягу, де використовується чен'юй, починається із заголовку «*丝线玉衣*», що вказує на продукт, який можна описати як «нефритовий одяг із шовкової тканини». Вжита тут «*丝线*» (шовкова нитка) натякає на щось дуже ніжне та елегантне, тоді як «*玉衣*» (нефритовий одяг) вказує на високу якість і розкіш.

У змісті реклами «*随玉而安*», відбувається цікава інтертекстуальна гра слів. Оригінальний вираз «*随遇而安*» означає «приймати обставини як є» або «жити згідно обставин». У цьому випадку, слово «*玉*» (ювелірний камінь, нефрит) вживається для заміни ідеї «обставин». Це створює асоціацію між природним камінням та спокоем, вказуючи на те, що носіння цього каменю (або в даному випадку, вживання продукту) допоможе людині відчувати себе спокійніше та комфортніше в будь-яких обставинах. Таким чином, заміна «*遇*» на «*玉*» створює гру слів, яка вказує на те, що комфорт і затишок можна знайти у продукті, який має якість і витонченість, як камінь «*玉*». Крім того, використання каламбуру зі слів «*玉*» і «*遇*» (яке вимовляється однаково) створює гру слів, що привертає увагу і збільшує запам'ятовуваність реклами. Такий прийом відображає креативний підхід до маркетингу і створює позитивне враження про продукт у споживачів.

Наступним прикладом інтертекстуальності є використання фрази «*随心所欲*» в рекламі водонагрівача. Данна ідіома є грою слів на основі відомого виразу «*随心所欲*», що означає «діяти відповідно до своїх бажань» або «робити все, що забажаєш». У цьому контексті чен'юй змінений, замість «*欲*» (yù, бажання), використовується «*浴*» (yù, купання). Така зміна створює новий зміст, який добре пасує до реклами водонагрівача: «купатися так, як хочеться», адже ця асоціація може натякати на високі технологічні характеристики водонагрівача, які забезпечують точність і зручність у використанні. Рекламне повідомлення підкреслює, що з цим водонагрівачем споживач може налаштувати температуру

води відповідно до своїх уподобань, що дозволяє купатися з максимальним комфортом.

У рекламу ліків для шлунку, «*无胃不治*», маркетингологи також вдало залучили інтертекстуальність. Це висловлювання є грою слів на основі відомої ідіоми «*无微不至*», що означає «турбота про найменші деталі» або «уважність до кожної дрібниці». Оригінальний чен'юй «*无微不至*» натякає на надзвичайну уважність і ретельність у догляді. Використання цього виразу в контексті ліків підкреслює, що препарат забезпечує комплексне лікування та піклування про здоров'я шлунку. А рекламний вислів «*无胃不治*» може бути зрозумілий як «немає такого шлунку, який неможливо вилікувати». Це створює впевненість у тому, що ліки є дуже ефективними і здатними допомогти у будь-якому випадку шлункових проблем. Більше того, зміна «*微*» (wēi, дрібниця) на «*胃*» (wèi, шлунок) робить вислів дотепним та легким для запам'ятовування. Це привертає увагу споживача і робить рекламу більш ефективною.

Висновки. Отже, інтертекстуальність у рекламі – це мистецтво створення нових сенсів через майстерне переплетення відомих культурних та літературних мотивів, що резонують з підсвідомими спогадами аудиторії. Рекламний дискурс є складною системою комунікації, яка виконує різні функції для залучення уваги споживачів. Інтертекстуальність визначає взаємозв'язок текстів та їх здатність трансформувати один одного, створюючи нові смисли. Це включає цитати, алюзії та ремінісценції, які підсилюють культурний контекст і значущість рекламних повідомлень. Інтертекстуальність у рекламних текстах, особливо в китайськокомовній рекламі, відіграє важливу роль у створенні багатозарових і культурно насичених повідомлень, що сприяє формуванню позитивного іміджу бренду та його запам'ятовуванню. Використання цитат відомих китайських філософів і поетів у рекламних медіатекстах підкреслює культурну спадщину та додає значущості рекламним повідомленням, а використання чен'юїв додає емоційності та культурної глибини. Вплив цих літературних і філософських елементів через рекламу підтримує зв'язок між сучасним споживачем і багатою культурною спадщиною Китаю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шкворченко Н., Поліщук М. Рекламний дискурс, гендерний аспект. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету* : [збірник]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 31. С. 84–86. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v31/22.pdf> (Дата звернення 28.04.2024).
2. Teun A. van Dijk. Strategies for understanding connected text. *New in foreign linguistics. Cognitive aspects of language*, 1983. No. 23. С. 53–211.
3. Mills S. *Discourse*. Routledge, 1997. С. 177.

4. Teun A. van Dijk. Language. Cognition. Communication, 1989. С. 312.
5. Raymond, B., & Thomas, S. Competitive Interference and Consumer Memory for Advertising. *Journal of Consumer Research*. 2008. С.55-68. URL: https://www.researchgate.net/publication/24098550_Competitive_Interference_and_Consumer_Memory_for_Advertising (Дата звернення 03.05.2024).
6. Daneshvary R., Rennae S. The association endorsement and consumers' intention to purchase. *Journal of consumer marketing*. 2000. VOL. 17. No. 3. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/07363760010328987/full/html> (Дата звернення 11.04.2024).
7. Baker, M., Churchil, G. The impact of physical attractive models on advertising evaluations. *Journal of Marketing Research*. 2001. С. 538–555. URL: <https://www.jstor.org/stable/3151194> (Дата звернення 11.05.2024).
8. 王丹荣, 高丽. 广告语言的修辞艺术 现代语文(语言研究版). 2007. С. 56–57. URL: <https://xueshu.baidu.com/usercenter/paper/show?paperid=b30b028ceb28e15d14c3ac0f48433f3a> (Дата звернення 19.05.2024).
9. Folly, M., Hall D. Longman Advanced Learners Grammar. 2005. С. 339. URL: (Дата звернення 22.04.2024).
10. Kristeva J. *Desire in Language : A Semiotic Approach to Language and Art*. New York : Columbia University Press. 1980. URL: (Дата звернення 15.04.2024).

**НАУКОВІ РОЗВІДКИ КАТЕГОРІЇ ПЕРСУАЗИВНОСТІ
У СУЧАСНИХ КИТАЄЗНАВЧИХ СТУДІЯХ****SCIENTIFIC INVESTIGATIONS OF THE CATEGORY OF PERSUASIVITY
IN MODERN CHINESE STUDIES****Кривошеєв Л.Д.,***orcid.org/0009-0009-3461-9032**аспірант кафедри східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Стаття присвячена аналізу ключових аспектів персуазивної комунікації у сучасних китаєзнавчих студіях. Стаття висвітлює широкий спектр аспектів, пов'язаних з персуазивністю, включно з її визначенням, історичним розвитком, теоретичними рамками, в межах досліджень різних сучасних лінгвістичних студій, а саме вітчизняних, західних та власне китайських, також досліджується практичне застосування у лінгвістиці. Основна мета статті полягає в аналізі наукових підходів до вивчення персуазивності, дослідженні низки теорій та моделей, що дозволяють глибше зрозуміти механізми та стратегії переконання в комунікативній практиці. Особлива увага приділяється вивченню особливостей китайського персуазивного дискурсу, аналізується специфіка використання персуазивних засобів у китайській мові та їх вплив на досягнення переконливого ефекту. Стаття торкається суто лінгвістичних аспектів імплементації персуазивності, зазначено їх багаторівневність з точки зору реалізації аргументативного аспекту переконання, а також акцентовано увагу на граматичні засоби реалізації персуазивного впливу. Аналізуються різноманітні теорії та моделі, що дозволяють більш глибоке розуміння механізмів та стратегій реалізації переконання в комунікативній практиці, особливо в межах китайського культурного та мовного простору. У статті звернено увагу на культурні та ідеологічні аспекти, які впливають на формування персуазивних повідомлень у сучасному китайському суспільстві. Стаття виокремлює персуазивність як окремий засіб реалізації впливу, відокремлюючи її від маніпулятивності. Стаття також торкається методологічних питань дослідження персуазивності, пропонуючи комплексний підхід до аналізу мовного матеріалу, що дозволяє глибше проникнути в сутність персуазивних стратегій та виявити їхню ефективність у різних комунікативних ситуаціях. У статті також запропоновано власне визначення та категоризації поняття персуазивності, що є ґрунтовно визначеним на основі визначень попередніх наукових розвідок лінгвістичних студій. Стаття підкреслює важливість подальших наукових розвідок у області дослідження засобів реалізації впливу, особливо з огляду на глобалізаційні процеси та зростання міжкультурної взаємодії. Акцентовано увагу на необхідності розширення теоретичних і практичних розвідок категорії персуазивності в сучасній китайській мові з урахуванням її соціокультурних особливостей.

Ключові слова: персуазивність, китаєзнавство, міжкультурна комунікація, риторика, стратегії впливу.

The article is devoted to the analysis of key aspects of persuasive communication in modern Chinese studies. The article covers various aspects related to persuasiveness, including its definition, historical development, theoretical framework, within the framework of research of various modern linguistic studies, namely domestic, Western and Chinese, and also examines its practical application in linguistics. The main purpose of the article is to analyse scientific approaches to the study of persuasion, to investigate a number of theories and models that allow for a deeper understanding of the mechanisms and strategies of persuasion in communication practice. Particular attention is paid to the study of the peculiarities of Chinese persuasive discourse, the specifics of the use of persuasive means in Chinese and their impact on the achievement of persuasive effect are analysed. The article touches upon the purely linguistic aspects of the implementation of persuasiveness, points out their multilevel nature in terms of the implementation of the argumentative aspect of persuasion, and focuses on the grammatical means of implementing persuasive influence. The article analyses various theories and models that allow for a deeper understanding of the mechanisms and strategies of persuasion in communication practice, especially within the Chinese cultural and linguistic space. The article draws attention to the cultural and ideological aspects that influence the formation of persuasive messages in contemporary Chinese society. The article identifies persuasiveness as a separate means of exercising influence, separating it from manipulateness. The article also touches upon the methodological issues of the study of persuasiveness, offering a comprehensive approach to the analysis of linguistic material, which allows us to penetrate deeper into the essence of persuasive strategies and identify their effectiveness in various communication situations. The article also offers the author's definition and categorisation of the concept of persuasiveness, which is thoroughly defined based on the definitions of previous scientific researches in linguistic studies. The article emphasises the importance of further scientific research in the field of influence means, especially in view of globalisation processes and the growth of intercultural interaction. Attention is focused on the need to expand theoretical and practical research on the category of persuasiveness in the modern Chinese language, taking into account its socio-cultural features.

Key words: persuasiveness, Chinese linguistics, intercultural communication, rhetoric, influence strategies.

Постановка проблеми. Дослідження семантики персуазивності в китайській мовній картині світу і в рамках китаєзнавчих студій відіграє клю-

чову роль у розумінні міжкультурної комунікації та стратегій впливу в контексті глобалізації. У сучасному світі, де дослідження китайської

мови, історії, культури набувають все більшої значущості, вивчення переконливих механізмів, що лежать в основі китайськокомунікацій, стає невід'ємною частиною лінгвістичних та культурних розвідок. Такі характерні риси китайської мови, як структура мови, активне використання модальних маркерів, індириктна манера висловлювання і культурні норми спілкування, впливають на те, як формуються і сприймаються персуазивні повідомлення. Акцент на розвідках китаєзнавчих філологічних студій в контексті вивчення семантики персуазивності дозволяє ретельно дослідити, як структура мови впливає на формування аргументів і їхній вплив на аудиторію. Це включає аналіз таких аспектів, як вибір підходящих мовних засобів, тону, інтонації, наявність відповідних контекстуальних умов, що визначається також специфікою китайської мовної картини світу. Крім того, розуміння персуазивності в контексті вивчення сучасної китайської мови вимагає глибокого аналізу культурних вимірів, а саме цінностей, релігійних переконань і соціальних норм, що визначають сприйняття й оцінку персуазивних повідомлень. Вивчення історичних, соціальних та культурних аспектів, які формують китайську риторику, є критично важливим для розуміння механізмів переконання в цій культурі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

За результатами досліджень О. М. Красненка [9], вперше поняття «персуазивність» зустрічається в античній риторичі, а вивчення персуазивної комунікації отримало значний імпульс від зарубіжних вчених протягом 1940–50 років ХХ століття. В рамках сучасних наукових розвідок категорія персуазивності розглядається у контексті дослідження емотивності й емоційності перекладу (С. Л. Ананьян, Н. П. Башук, Й. Гамбієр, Н. М. Гордієнко, Ю. А. Лобода, Н. І. Лютянська, Ю. Найда). Відтворення персуазивності як стратегії імпліцитних смислів також досліджувалося в роботах І. М. Баклана та В. Б. Скрябіної. У теорії масової комунікації виділяються дослідники, такі Г. Пітераянн, Р. Е. Петті, Дж. С. Рей, Дж. Т. Качіоппо, які аналізували, як медіа та реклама впливають на переконання та думки людей, розкриваючи важливість таких засобів масової інформації у формуванні громадської думки [29]. У працях китайських дослідників, до прикладу, Ліна Чена [21], персуазивність розглядається в контексті категорії традиційної риторики, а Ма Ченлун та Чуан Жуйлін [27] вказують на взаємозв'язок традиційних норм китайського суспільства з функціонуванням самої персуазивної комунікації. Проте, специфіка реалізації цієї кате-

горії в сучасній китайській мові має фрагментарний характер розвідок, що визначає актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Основною метою статті є комплексне висвітлення, аналіз та систематизація явища персуазивності, що базується на дослідженні наукових підходів, моделей та теорій, що допомагають поглибити розуміння механізмів реалізації стратегій переконання.

Виклад основного матеріалу. Науковий інтерес до категорії персуазивності почав активно зростати лише у середині ХХ століття, коли психологія і такі суміжні науки, як психолінгвістика і когнітивна лінгвістика, почали інтенсивно розвиватися. Вперше поняття «персуазивність» зустрічається в античній риторичі, а саме слово «персуазивність» походить від латинського *persuadeo*, що означає «переконувати», «запевняти», «спонукати», «схилити» або «вмовляти» [9]. Вивчення персуазивної комунікації отримало значний імпульс протягом 1940–50 років ХХ століття.

У сучасних китайських розвідках це поняття позначають словом 劝说 *quànshuō* *переконувати*, яке не лише реалізує семантику переконання, впливу і запевнення, а й також містить семантику поради. Наприклад, Тан Ся (唐霞) [34] визначає персуазивність як інтрамовленневу та/або екстрамовленневу поведінку спрямовану на сенсбілізацію необхідних мовцю думок, поглядів та вчинків. Проте, дослідниця у своїй праці розглядає «персуазивність» виключно як акт інтенційний і певною мірою завуальований, з високим ступенем індириктності, що, на нашу думку, практично ототожнює це поняття з маніпулятивним впливом. Ми, у свою чергу, вбачаємо категорію персуазивності як об'єкт лінгвістичних розвідок, який має низку різнорівневих мовних засобів, які реалізують ті чи ті відтінки значення у відповідних комунікативних ситуаціях.

Загалом, персуазивність – це свідомий вплив на реципієнта з метою переконати його у певних фактах або діях, шляхом представлення цих фактів так, щоб вони викликали його критичне мислення та підтримку висунутих тез [15]. Можемо сказати, що основою такого переконання слугує представлення фактів у контексті їхнього взаємозв'язку з висновками, спрямованими на прийняття людиною системи оцінок та суджень згідно з іншою точкою зору.

Ми погоджуємося з думкою О. М. Лебідь [10], яка розглядає персуазивність як рефлексію адресанта стосовно об'єктивності й достовірності висловлювання та вираження впевненості чи непевності у цьому. Однак, варто зауважити,

що дослідниця приділяє увагу лише на результаті акту з точки погляду реципієнта. Ми, натомість, виходимо з позиції того, що акт комунікації може містити не лише суб'єктивні наміри комунікантів, а й також має ознаки інтерсуб'єктивності, що враховує не лише позицію реципієнта, й позицію самого мовця [13].

Оскільки ми вже торкнулися самого поняття «персуазивності», то маємо розглянути й те, що собою являє *персуазивна комунікація*. За В. Б. Скрябіною [17], це специфічна форма ментально-мовленнєвої діяльності, спрямована на переконання адресата у необхідності прийняття рішення на користь адресанта. Така комунікація поєднує процес переконання, що базується на раціональній аргументації, і процес умовляння, який впливає на емоційну сферу адресата та апелює до його почуттів. Відповідно, за таких обставин, можна було б вважати, що поняття «персуазивність» набуває негативної конотації, оскільки асоціюється з маніпуляцією і використанням мовних засобів для впливу на думку та поведінку адресата. А. Гавални [23; с. 20] також розуміє персуазивність як конгломерат вчасно використаних формальних елементів риторики, практично ототожнюючи її з маніпулятивним впливом, оскільки, на думку автора, персуазивності притаманна експлуатація слабкостей та коливань реципієнта. На нашу думку подібне ототожнення не є абсолютно коректним, оскільки розцінює персуазивний вплив як майже завжди експлуатаційне і негативне явище. У цьому контексті нам імпує думка Т. ван Дейка [33], який розрізняє легітимний і нелегітимний типи впливу, і, відповідно до його визначення, персуазивність є легітимною, а отже, етично прийнятною формою впливу, на відміну від маніпулятивності, яка порушує соціальні та індивідуальні норми, діючи виключно в інтересах однієї сторони. У політичному контексті маніпуляція асоціюється зі зловживанням владою і спробами контролювати думки й дії людей для особистої вигоди, створюючи ілюзії та викривлюючи реальність [33]. Ми погоджуємося з цим твердженням, оскільки таким чином вибудовується кордон між маніпулятивністю і персуазивністю, що, на нашу думку, є суттєво важливим, оскільки, як вже зазначалося нами раніше, персуазивність не ставить умови обов'язкового виконання нав'язаного акту, а в свою чергу, маніпулятивність, придушує резистентність реципієнта.

Утім, зауважимо, що довкола цього питання й досі точаться наукові дискусії, і загалом, з наукової точки зору, це не є у фокусі уваги, адже на перший план виходить те, як це реалізується

у мовленні, оскільки таке явище існує незалежно від того, чи воно має позитивну, чи негативну конотацію. Єдине, про що ми зараз можемо однозначно говорити, це те, що персуазивність акцентується на потенціалі тексту для впливу.

Таким чином, можемо погодитися з твердженням Дж. Стіффа та П. Монгоу [32] про те, що персуазивна комунікація – це будь-яке висловлювання, яке має на меті сформулювати, посилити або змінити відповіді іншого або інших учасників розмови. Втім, науковці також зауважують, що це визначення вводить певні обмеження, оскільки зазначене твердження описує переконання як процес, у якому людина навмисно, хоча й несвідомо, формує думки інших [32].

Отже, ґрунтуючись на проведеному вище аналізі, ми кваліфікуємо *персуазивність* як інтенційний, легітимізований і аргументований мовленнєвий акт, метою якого є зміна стану, думок, інтецій, поглядів та реципієнта.

Таким чином, відмінність персуазивного спілкування від інших типів полягає у використанні особливих мовних стратегій і лінгвістичних засобів з метою впливу на психіку особи на різних мовних рівнях, що сприяє досягненню бажаного ефекту [1]. Важливо відзначити, що персуазивне спілкування включає використання різних комунікативних стратегій і лінгвістичних технік, які мають на меті впливати на свідомість і емоційний стан адресата на всіх рівнях мовлення.

В цьому контексті на цікавий коментар щодо китайської мовної картини світу натрапляємо у дослідженнях Д. О. Мерзлюка [15], присвячених семантичним особливостям категорії результативності в сучасній китайській мові, де йдеться про те про, як мовні елементи використовуються для досягнення певних комунікативних ефектів, в тому числі персуазивних, в різних контекстах. До прикладу, автор висвітлює аспектуальний показник 了 *le* як маркер перфективності, що не залежить від реалізації темпоральних функцій, до прикладу: 现在该做出决定了啊 *Xiànzài gāi zuò chū juédìngle a* – *Настав час прийняти рішення*. У наведеному прикладі 了 не виконує функцію завершеності дії, а у поєднанні з модальною часткою 啊 виконує імперативну функцію, і заохочує мовця до прийняття рішення.

Отже, цей приклад гарно ілюструє те, що ми вже зазначали вище: категорія персуазивності реалізується в мовленні через різнорівневі мовні засоби, зокрема й модальні модифікатори – модальні слова, частки тощо. Зважаючи на це, можемо припустити, що персуазивність – це інтермодальна надбудова, що послуговується

низкою периферійних значень модальності дезидеративності, оптативності та імперативності. Такі модальні значення беремо до уваги, зважаючи на дослідження Любимової Ю.С. щодо функціонально-семантичного поля модальності в сучасній китайській мові [12]. Проаналізуємо на кількох прикладах:

1) 我们必须努力, 必须坚持, 必须胜利。
(*Wǒmen bìxū nǚlì, bìxū jiānchí, bìxū shènglì.*) – Ми повинні старатися, повинні наполягати, повинні перемагати.

Поруч з власне вживанням модального дієслова *必须* *bìxū* бути повинним, зобов'язаним можемо також наголосити на тому, що воно повторюється, що посилює функцію переконання й спонування до дії в мовленні.

2) 你需要一次又一次地尝试。 *Nǐ xūyào yīcì yòu yīcì de chángshì* – Тобі варто пробувати знову й знову.

У наведеному прикладі не тільки вжито модальне дієслово *需要* *xūyào* у його периферійному значенні «треба», «варто», але й вжито конструкцію *一次又一次yīcì yòu yīcì* – «знову й знову», що імплікує вже наявні колишні спроби та невдачі, а отже, реципієнта закликають робити, щось попри наявний негативний досвід.

Оскільки ми говоримо про те, що категорія персуазивності для нас є об'єктом лінгвістичних розвідок, то маємо на увазі, що така семантика може реалізуватися в мовленні за допомогою низки різнорівневих мовних засобів. На додаток, можемо говорити про те, що мовець може впливати на реципієнта на різних комунікативних рівнях. У цьому контексті нам імponує ідея В. О. Климчук [8] щодо виокремлення кількох **рівнів персуазивної комунікації**, а саме:

1) змістовно-композиційний рівень:

- цифрові показники і статистичні дані, які привертають увагу до проблеми або події і надають авторитетності та достовірності висловлюваним думкам;

- цитати, які використовуються для ілюстрації, аргументації та привертання уваги, переключаючи увагу від мови фактів і цифр до живої людської мови;

- посилання на документи, авторитетні джерела, які знижують критичне сприйняття інформації і мають переконливий потенціал;

2) комунікативно-стратегічний рівень:

- тактика оцінного перейменування через перейменування або оцінку певного класу чи явища, щоб приписати йому певну оцінку;

- тактика приписування об'єкту позитивних оцінних характеристик, яка використовується

для надання об'єкту позитивних якостей або характеристик.

Можемо побачити, що зазначені рівні включають низку стратегій і засобів, спрямованих на досягнення персуазивного впливу в комунікації, що обов'язково слід врахувати під час подальших розвідок цієї категорії у сучасній китайській мові.

Зауважимо, що власне китайські розвідки в категорії персуазивності є достатньо фрагментарними, та в більшості зосереджені на дослідженні цієї категорії в межах маркетингу та її імплікації у сфері бізнесу, продажів та економіки, та педагогіки, утім, лінгвістичних розвідок у зазначеній площині бракує, крім того, персуазивність не розглядається як полісистемна і комплексна категорія. Окремо зазначимо, що вже наявні лінгвістичні дослідження ґрунтуються на твердженнях західних лінгвістів та акцентуються на діахронічному розвитку категорії персуазивності у китайській мові.

Утім, маємо зазначити, що брак певних досліджень у китайських лінгвістичних розвідках аж ніяк не означає, що певному питанню увага не приділялася взагалі. Це не оминувало й вивчення категорії персуазивності, яку традиційно розглядали крізь призму класичної риторики. На такі цікаві згадки натрапляємо у дослідженнях Ліна Чена [21], де йдеться про те, що історично аргументація в китайськомовній персуазивній комунікації майже завжди включає певний ланцюговий наратив, який спочатку аргументується, а потім уточнюється інтенцією, що є одним з унікальних аспектів китайських тактик переконання. Його унікальність полягає не в тому, що він притаманний виключно носіям китайської мови, а через поширеність і важливість використання наративу для лінії аргументації.

На особливу увагу заслуговує дослідження Ліна Чена [21] про те, що традиційна китайська риторика послуговується низкою технік, стратегій і стилів переконання з метою репрезентацій класичних стратегій, що і станом на зараз формують тактики ведення персуазивної комунікації у китайському суспільстві. Нижче розглянемо ці класичні стратегії і проаналізуємо на прикладах реалізацію кожної з них.

1. *Цзян-шунь* (*讲说 jiǎngshuō*) – мистецтво розповідання та переконання через оповідання, яке відображає важливість використання анекдотів, історій та прикладів у комунікації для створення відчуття спільності з аудиторією та переконання їх у певних ідеях або точках зору. Задля реалізації цієї концепції типовим є використання форми риторичного запитання, з метою наштовхнути

реципієнта до самостійного розуміння алегоричної оповіді у необхідний мовцю манер.

Наприклад: 明明知道这个世界充满了挑战, 我们是否仍然相信, 我们有能力塑造自己的命运呢? *Míngmíng zhīdào zhège shìjiè chōngmǎnle tiǎozhàn, wǒmen shìfǒu réngrán xiāngxìn, wǒmen yǒu nénglì sùzào zìjǐ de mìngyùn ne?* – Навіть знаючи, що цей світ повний викликів, чи все ж ми віримо, що маємо здатність впливати на свою долю? У наведеному прикладі задля реалізації форми риторичного запитання використано модальну частку *呢 ne*, яка, на відміну від частки *吧 ba*, має здатність до пом'якшення загального тону усього виразу, а також використано афірмативно-негативну форму запитання з *是否 shìfǒu* і з прислівником *仍然 réngrán* *все ж таки*, що підкреслює невпевненість мовця щодо дійсної ситуації і спонукання робити щось попри минулий досвід.

2. *申-шюо* (身说 *shēnshuō*) – особиста переконливість та авторитет через використання особистих якостей, досвіду або знань оратора для переконання аудиторії. З метою реалізації цієї концепції мовець може вживати у мовленні модальні частки з метою підкреслення достовірності ситуації і спонукання співрозмовника до дії.

Наприклад, 以前, 为了参加马拉松比赛, 我每天都坚持跑步训练了足足半年呢! *Yǐqián, wèile cānjiā mǎlāsōng bǐsài, wǒ měi tiān dōu jiānchí pǎobù xùnlǐanle zú zú bànnián ne!* – Я бігав щодня протягом півроку, щоб підготуватися до марафону! Якщо у першому прикладі модальна частка *呢 ne* виступала засобом формування риторичного запитання, то у цьому прикладі вона реалізує модальність достовірності й імперативності, оскільки мовець намагається затвердити певний факт і переконати реципієнта у його дійсності.

3. *里-шюо* (里说 *lǐshuō*) – логічне аргументування з використанням логіки й раціональних аргументів для впливу на сприйняття та думки аудиторії. Часто-густо в урочистих виступах чиновників у Китаї можна чути логічні аргументи та відверті роздуми про важливі громадські питання. Для реалізації цього концепту можливим є використання модальних модифікаторів, які реалізують семантику достовірності.

Наприклад: 毫无疑问, 这项技术确实能够显著提高生产效率。 *Háo wú yíwèn, zhè xiàng jìshù quèshí nénggòu xiǎnzhù tígāo shēngchǎn xiàolǜ.* – Без сумніву, ця технологія дійсно може значно підвищити ефективність виробництва. Використання прислівника достовірності *确实 quèshí* з подальшим поданням достовірної на думку автора інформації, а також додаткове використання *毫无疑问 háo wú yíwèn* без сумніву

репрезентує логічне завершення раніше поданого аргументативного наративу.

4. *清-шюо* (清说 *qīngshuō*) – емоційне апелювання до аудиторії для створення співчуття, симпатії або зацікавленості. У такому випадку мовець може в аргументації висловлювання послуговуватися емоційно забарвленими прикметниками у поєднанні з модальними дієсловами імперативності та дезиративності.

Наприклад, 看着这位失去家人的小男孩, 你能不感到心痛吗? 他坚强地面对生活的一切挑战, 我们应该给予他支持和爱。 *Kàn zhe zhè wèi shīqù jiārén de xiǎo nánhái, nǐ néng bù gǎndào xīntòng ma? Tā jiānqiáng de miànduì zhe shēnghuó de yīqiè tiǎozhàn, wǒmen yīnggāi gěiyǔ tā zhīchí hé ài* – Подивіться на цього хлопчика, який втратив родину. Чи можемо ми не розчулитися? Він мужньо стикається з усіма випробуваннями життя, і ми повинні підтримати його і дати йому свою любов. У цьому прикладі наявно використання емоційно забарвлених прикметників *坚强 jiānqiáng* *мужній* і *心痛 xīntòng* – *чуйний* (у перекладі, трансформовано у дієслово «розчулитися»), що мають сформувати у реципієнта відповідні почуття. Із подальшим закликком до визначеної мовцем дії реалізованої за допомогою модального дієслова імперативності *应该 yīnggāi*.

5. *法-шюо* (法说 *fǎshuō*) – методичне аргументування з використанням встановлених методів і правил для структурованого та ефективного переконання. З метою реалізації цього концепту, мовець може покликатися на відомі йому факти, авторитети за допомогою прийменників зі значенням «відповідно до», «згідно з», «зважаючи на» тощо.

Наприклад, 根据最新的科学研究, 每天锻炼身体有助于维持健康的身心。 *Gēnjù zuìxīn de kēxué yánjiū, měi tiān duànliàn shēntǐ yǒuzhù yú wéichí jiànkāng de shēn xīn.* – Згідно з останніми науковими дослідженнями, щоденні фізичні вправи сприяють збереженню здоров'я тіла та розуму. Використання прийменника *根据 gēnjù* *згідно з* (і подібних йому) є типовою рисою для початку аргументування, оскільки підкріплює вже сказане мовцем покликанням на думку більшого авторитету.

6. *义-шюо* (义说 *yìshuō*) – моральне або етичне апелювання до моральних та етичних принципів для впливу на аудиторію та формування її моральних суджень. У таких випадках характерним є вживання безособових речень, що апелюють до «я суспільного», а також вживання модальних дієслів імперативності.

Наприклад, 做好事是我们每个人的责任, 我们应该尊重他人, 关心弱者, 共同建设美好

社会。Zuò hǎo shì shì wǒmen měi gèrén de zérèn, wǒmen yīnggāi zūnzòng tārén, guānxīn ruòzhě, gòngtóng jiànshè měihǎo shèhuì. – *Добрі справи – це відповідальність кожного з нас. Ми повинні поважати інших, dbати про слабких і разом будувати краще суспільство.* За допомогою конструкції 我们每个人 wǒmen měi gèrén кожен з нас здійснюється апеляція до суспільного реципієнта, яка є гарною ілюстрацією явища масової персуазивності, а у поєднанні з модальним дієсловом імперативності 应该 у другій частині речення виражений заклик набуває значення своєрідного маніфесту.

Отже, поданий вище аналіз класичних стратегій традиційної китайської риторики вкотре демонструє, що категорія персуазивності – комплексний об'єкт для дослідження, в межах якого необхідно врахувати усі можливі засоби її реалізації у мовленні.

Наразі дослідження персуазивності в межах китаєзнавчих лінгвістичних студій зосереджуються на вивченні специфіки персуазивної комунікації, яка тісно пов'язана з культурними особливостями й мовною поведінкою в китайському суспільстві. Як зазначено в дослідженні І. В. Ситник [16], левова частина китайських досліджень у галузі дискурсу ґрунтується на «західних» теоретичних моделях і методологіях, однак з особливим акцентом на китайські культурні й мовні контексти. Таким чином, поняття персуазивності вивчається через низку ключових категорій, які відображають культурні, соціальні й філософські аспекти комунікації [16].

У контексті західних мовознавчих студій варто відзначити працю Дж. О'Кіфа [28], який кваліфікує персуазивність як ефективну і цілеспрямовану спробу змінити психологічний стан іншої особи через взаємодію, при цьому особа, до якої це спрямовано, зберігає певний рівень резистентності і залишає за собою право залишити власну думку незмінною, а, отже, не виконувати нав'язані дії в сліпу. На нашу думку, таке твердження тісно перегукується із твердженням О. М. Лебідь [10] щодо рефлексії реципієнта, проте є більш збалансованим, оскільки висвітлює обидві сторони комунікації.

На сучасному етапі досліджень цієї категорії чимало таких, що мають інтердисциплінарний характер, що також варто брати до уваги в контексті дослідження реалізації цієї категорії в сучасній китайській мові. Наприклад, на думку Р. Б. Чіалдіні [22] переконання можна розглядати у двох аспектах: 1) як глибоку впевненість в істинності своїх поглядів; 2) як стратегію комуніканта,

який намагається вплинути на сприйняття адресата і змусити його вчинити певні дії. Стратегія переконання виражається за допомогою різноманітних мовних засобів, таких як синоніми, антоніми, метафори, риторичні питання, повтори тощо [22]. Таким чином, вибір мовних засобів впливу частково визначається характеристиками комунікативного акту і комунікантів, а також структурою, яку обирає мовець, а логічна організація переконливих текстів, зокрема, зумовлена тим, що переконання є специфічним процесом інформування, що передає певні знання.

З точки зору прагмалінгвістики персуазивність кваліфікується як спрямований вплив від адресанта до адресата з метою переконання його в чомусь або спонукання до вчинення або утримання від вчинення певних дій. С. Чаїкен, А. Ліberman, А. Іглі [20] виділяють дві комунікативно-прагматичні інтенції персуазивності: вплив на свідомість адресата, його думки і оцінки, а також спонукання його до вчинення певних дій, пов'язаних зі зміною та напрямом його поведінки. Ці інтенції можуть бути реалізовані або інтелектуально, за допомогою раціональних аргументів, або афективно, засновано на уяві та емоційних оцінках. Отже, персуазивний вплив передбачає досягнення бажаної мети через переконання з використанням як раціонального обґрунтування, так і емоційно-оціночних засобів впливу. Нам імпує таке тлумачення персуазивного впливу як комплексу власне впливу і спонукання, оскільки, на нашу думку, це кваліфікує персуазивність не як категорію безґрунтовну, а як чітко структуровану категорію, і дозволяє простежити квалітативну різницю між її власними складниками.

Варто взяти до уваги і те, як ЗМІ впливають на формат персуазивної комунікації. У теорії масової комунікації Г. Пітераянн, Р. Е. Петті, Дж. С. Рей, Дж. Т. Качіоппо [29], аналізують, як медіа і реклама впливають на переконання і думки людей, розкриваючи важливість таких засобів масової інформації у формуванні громадської думки. У своїй праці дослідники зауважують, що реципієнт має потребу у когнітивній оброщі, згідно з результатами якої й сформує необхідну мовцю думку, що, з нашої точки зору лише підкреслює раніше зазначену тезу щодо суб'єктивності сприйняття персуазивних актів зі сторони реципієнта [29].

В рамках західних китаєзнавчих студій варто відзначити дослідження А. Кірпатріка [25], який вказує, що на тлі загальної парадигми «непрямого» мовлення у китайській культурі персуазивність виступає засобом індуктивного та індирек-

тного впливу. Автор зазначає, що мовець наведе необхідне обґрунтування, перш ніж зазначити таргетовану дію чи спонукання. Ми поділяємо цю думку, оскільки такий тип реалізації персуазивності існує в опозиції до європейської традиції імплементації впливу, де необхідність мовця зазначається з самого початку.

Також варто виділити працю Ма Ченлуна та Чуан Жуїлін [27], які зводять персуазивність до категорії відповідності зазначеним мовцем вимогам, вказуючи на певну парасольковість цього терміну, зауважуючи, що персуазивність не тільки стосується зміни переконань та закликів до дії, але й є засобом впливу на наміри, мотивацію та поведінку. Науковці також підкреслюють, що в розрізі китайського суспільства персуазивність ґрунтується на вже існуючих міжособистісних зв'язках [27], практично прив'язуючи результат реалізації персуазивності до парадигми 关系 – ієрархічної структури міжособистісних зав'язків у китайському соціумі.

Отже, у європейських мовознавчих студіях персуазивність набуває значення цілеспрямованості та полісистемності, оскільки розглядається науковцями не тільки крізь призму суто лінгвістичну, а й психологічну, психолінгвістичну. Як вже було зазначено, більшість західних мовознавців зазначають, що метою персуазивної комунікації виступає не тільки спонукання до дії, але й зміна стану реципієнта, проте, наголошують, що характерною рисою персуазивності є збереження легітимності впливу, не порушуючи ustalених норм соціальної поведінки.

Аналізуючи китайські дослідження, ми виявили, що не дивлячись на наявні дослідження

в обраному нами полі, китайські мовознавчі студії не отримали поштовху для багаторівневих та комплексних досліджень, та послуговуються здобутками їх західних колег, що вкотре свідчить про необхідність ретельного дослідження цієї категорії. Ми вважаємо, що категорія персуазивності потребує подальшого, більш глибокого аналізу, однак, вже на цьому етапі ми можемо зауважити, що це комплексна семантична категорія, яка реалізується в мовленні різнорівневими мовними засобами.

Висновки. Отже, в рамках дослідження категорії персуазивності в сучасних світових і китаєзнавчих студіях зокрема ми проаналізували результати наукових розвідок українських, західних і китайських студій. В результаті проведеного дослідження можемо зробити висновок, що персуазивність – це одна з ключових категорій сучасних лінгвістичних досліджень, а розвідки сучасних китаєзнавчих студій в цьому аспекті ґрунтуються на досягненнях західних розвідок. Ґрунтуючись на проаналізованих нами працях українських, західних і китайських мовознавців, ми кваліфікуємо персуазивність як багаторівневу стратегію вербального чи невербального впливу, направленою на зміну думок, стану, спонукання до дій чи бездіяльності реципієнта, що є достатньою мірою аргументована та легітимізована. Таким чином, перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні категорії персуазивності з урахуванням китайської мовної картини світу й специфіки граматичної будови сучасної китайської мови, що дозволить вибудувати концепцію кваліфікації цієї мовної категорії й засобів її реалізації у сучасному китайськомовному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ананьян Е., Годунова Н. До проблеми перекладу «культурного компонента» тексту. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (59). С. 128–131.
2. Баган М. П. Заперечення як засіб увиразнення персуазивних значень. *Проблеми гуманітарних наук*. 2011. № 28. С. 108–116.
3. Баклан І. М. Відтворення імпліцитності у перекладі текстів німецькомовного офіційно-ділового дискурсу : дис. ... канд. філол. наук. 2016.
4. Башук Н. П. Еквівалентність та адекватність перекладу науково-технічних текстів. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки*. 2017. № 1. С. 122–126.
5. Бурмістенко Т. В. Риторичне питання як механізм аргументативного впливу в офіційній промові. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2013. № 30. С. 14–19.
6. Гордієнко Н. М. Поняття перекладацької еквівалентності як центральна проблема теорії художнього перекладу. *Філологічні науки*. 2012.
7. Іванців О. В. Когнітивно-дискурсивні основи формування корпоративного іміджу : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2015. 225 с.
8. Климчук В. О. Мотиваційний дискурс особистості: на шляху до соціальної психології мотивації. *Вид-во ЖДУ ім. І. Франка*. 2015.
9. Красненко О. М. Лінгвопрагматичні засоби персуазивності у сучасній французькій мові (на матеріалі публікацій з міжнародних відносин) : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 267 с.
10. Лебідь О. М. Особливості персуазивного впливу у філософському дискурсі. *Нова філологія*. 2012. № 54. С. 165–169.

11. Лобода Ю. А. Відтворення експресивних засобів політичних промов українською мовою (на матеріалі публічних виступів політиків Великої Британії та США) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 19 с.
12. Любимова Ю. С. Модальні модифікатори як ключові засоби реалізації модальності в сучасній китайській мові. *Південний архів (філологічні науки)*. 2019. № 77. С. 46–49.
13. Любимова Ю. С. Інтерсуб'єктивний вимір дослідження модальних маркерів у сучасній китайській мові. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021. № 3. С. 179–190.
14. Лютянська Н.І. Відтворення ситуацій міжетнічної взаємодії у масмедійних британських та американських дискурсивних практиках : дис. Миколаїв, 2017.
15. Мерзлюк Д. О. Формування та розвиток системи аспектуальних показників у китайській мові. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 2 (9). С. 157–160.
16. Ситник І. В. Дискурс в китайській лінгвістиці: огляд наукових праць. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 33 (33). С. 156–159.
17. Скрябіна В. Б. Персуазивний портрет перекладача. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2014. № 28. С. 59–64.
18. Austin J. L. How to talk. Some simple ways. *In Proceedings of the Aristotelian Society*. 1952. Vol. 53. P. 227–246.
19. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some universals in language usage. *Cambridge University Press*. 1987. Vol. 4.
20. Chaiken S., Liberman A., Eagly A. Heuristic and systematic information processing within and beyond the persuasion context. *Unintended thought*. 1989. P. 212–252.
21. Chen L. Persuasion in Chinese culture: A glimpse of the ancient practice in contrast to the West. *Intercultural Communication Studies*. 2005. Vol. 14(1). P. 28–40.
22. Cialdini R. B. Influence: The psychology of persuasion. *Collins*. 2007. Vol. 55. P. 339.
23. Galvany A. Sly mouths and silver tongues: The dynamics of psychological persuasion in ancient China. *Extrême-Orient Extrême-Occident*. 2012. Vol. 34. P. 15–40.
24. Gambier Y. Translations| Rapid and Radical Changes in Translation and Translation Studies. *International Journal of Communication*. 2016. Vol. 10. P. 20.
25. Kirkpatrick A. Chinese rhetoric: Methods of argument. *Multilingua*. 1995.
26. Liu J., Li K. Are Zhuzi contentious? A rhetorical investigation of speech/word radicals in ancient Chinese texts. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2023. Vol. 38(4). P. 1591–1603.
27. Ma R., Chuang R. Persuasion strategies of Chinese college students in interpersonal contexts. *Southern Journal of Communication*. 2001. Vol. 66(4). P. 267–278.
28. O'Keefe D. J. Persuasion: Theory and research. *Sage Publications*. 2015.
29. Petty R. E., Cacioppo J. T. Communication and persuasion: Central and peripheral routes to attitude change. *Springer Science & Business Media*. 2012.
30. Rank H. Persuasion Analysis: A Companion to Composition. *Counter-Propaganda Press*. 1988.
31. Riley M. W. Communication and persuasion: psychological studies of opinion change. *American Sociological Review*. 1954.
32. Stiff J. B., Mongeau P. A. Persuasive communication. *Guilford Publications*. 2016.
33. Van Dijk T. A. Ideology: A multidisciplinary approach. *Sage Publications*. 1998. P. 1–384.
34. 唐霞. 劝说言语的语用研究[J]. *长沙大学学报*, 2009, 23 (3) .

РОЗДІЛ 5

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 81'276.2-053.6(438)004.774.2:316.723
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.28>

ЕВОЛЮЦІЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ В ДИСКУРСІ ПОЛЬСЬКИХ СУБКУЛЬТУР ТА ІНТЕРНЕТУ

THE EVOLUTION OF YOUTH SLANG IN THE DISCOURSE OF POLISH SUBCULTURES AND ONLINE

Мицан Д.М.,
orcid.org/0000-0002-1430-7121
доцент кафедри слов'янських мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Корпало О.Р.,
orcid.org/0000-0001-7356-442X
доцент кафедри слов'янських мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Щербій Н.О.,
orcid.org/0000-0002-1431-9595
доцент кафедри слов'янських мов
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті розглядається феномен молодіжного сленгу в польських субкультурах та його використання в інтернет-просторі. Дослідження базується на працях відомих мовознавців, а також сучасних сленгових словниках та інтернет-ресурсах. Мова польських субкультур визначається гнучкістю, мінливістю, вільним слововживанням, спрощенням синтаксичних конструкцій та досить суттєвим відхиленням від суворої мовної норми, постійним розвитком та поповненням свого складу запозиченнями з інших мов або новоутвореннями шляхом адаптації цих слів до польської граматичної системи.

При дослідженні словотвірних особливостей сленгової лексики виділяємо такі способи утворення: запозичення з іноземних мов, аббревіація, скорочення, метафоризація. У статті також аналізуються тенденції до скорочення слів, використання аббревіатур і символів, що стали популярними серед молоді в інтернет-комунікації. Описуються різноманітні приклади сленгових слів і виразів, що входять у повсякденне вживання. Особливий інтерес викликають неологізми та зміни словникового складу, на які впливають сучасні соціальні й глобальні події, такі як пандемія, війна, тощо.

Найшвидше такі зміни відбуваються у сленговій мові, оскільки молодь дуже швидко реагує на все нове, тому створює нові слова, активно їх використовує і розповсюджує між «своїми». Не останню роль у цьому процесі відіграє інтернет, який сприяє розповсюдженню та модифікації сленгових одиниць. Завдяки йому можна фіксувати зміни у мові не тільки в усному мовленні, але і на письмі. Прагнення пришвидшити спілкування породжує створення скорочень і аббревіатур. У написанні аббревіатур часто використовуються цифри, які є співзвучні з деякими словами. Висновки також висвітлюють можливість подальшого проникнення сленгової лексики у ширший мовний ужиток, змінюючи мовну культуру Польщі. Таким чином, дослідження відкриває нові перспективи для подальшого вивчення впливу сленгу на польську мову і культуру.

Ключові слова: субкультура, сленг, інтернет-простір, запозичення, аббревіатура, скорочення.

The article examines the phenomenon of youth slang in Polish subcultures and its usage in the online space. The research is based on the works of renowned linguists, as well as contemporary slang dictionaries and online resources. The language of Polish subcultures is characterized by flexibility, variability, free word usage, simplification of syntactic structures, and significant deviation from strict linguistic norms. It is constantly evolving and enriched with borrowings from other languages or neologisms formed through the adaptation of these words to the Polish grammatical system.

In studying the word-formation features of slang vocabulary, the following methods of formation are highlighted: borrowing from foreign languages, abbreviation, shortening, and metaphorization. The article also analyzes trends in word shortening, the use of abbreviations, and symbols that have become popular among youth in online communication. Various examples of slang words and expressions that have entered everyday use are described. Particular interest is drawn to neologisms and changes in the vocabulary influenced by contemporary social and global events, such as the pandemic, war, etc.

These changes occur most rapidly in slang language, as young people are quick to react to new phenomena, creating new words, actively using them, and spreading them within their circles. The internet plays a significant role in this process, facilitating the dissemination and modification of slang units. Thanks to the internet, linguistic changes can be observed not only in spoken language but also in writing. The desire to speed up communication fosters the creation of abbreviations and acronyms. In writing abbreviations, numbers are often used, which are phonetically similar to certain words. The conclusions also highlight the possibility of further penetration of slang vocabulary into broader linguistic usage, thereby altering Poland's language culture. Thus, this research opens new perspectives for further study of the influence of slang on the Polish language and culture.

Key words: subculture, slang, online space, borrowing, abbreviation, shortening.

Постановка проблеми. Інтернет-дискурс інтегрує мовні елементи різних категорійних підсистем, змішуючи лексичні, граматичні форми, синтаксичні конструкції, елементи просодії, що спричиняє складність його розуміння. На сучасному етапі розвитку мовознавства дослідження онлайн-дискурсу мотивоване когнітивними передумовами та механізмами його творення, комунікативним функціонуванням та прагматикою, референційними теоріями та лінгвокультурним різноманіттям. До числа основних завдань, вирішуваних сучасною інтернет-лінгвістикою, також належить визначення сукупності диференційних ознак одиниць, що розглядаються як сленгізми, ціннісних орієнтацій та чинників, необхідних для здійснення лінгвокультурологічного аналізу концептуальної складової онлайн-дискурсу.

Актуальність дослідження зумовлена збільшенням зацікавлення до уживання сленгової лексики серед представників різного віку, професійної чи соціальної приналежності, у різних стилях мовах, зокрема подекуди навіть у публічних виступах і спілкуваннях в неофіційній обстановці. Дослідники польської мови процес використання сленгу у мові трактують як своєрідну реакцію на нещодавню стандартизованість, безликість публічних виступів, «приглажденість», насичених пропагандистськими штампами. Мова різноманітних субкультур також відзначається наявністю молодіжного сленгу.

Об'єктом нашого дослідження є сленгова лексика в інтернет-дискурсі та мові польських субкультур, а **предметом** – особливості функціонування сленгової лексики, шляхи проникнення та адаптації цих одиниць в польський інтернет-дискурс та мову субкультур.

Метою статті є окреслити особливості функціонування сленгу в польських субкультурах та інтернет-дискурсі. Матеріал для дослідження брався з сленгових словників польської мови, а також з інтернет-джерел [5, 6, 7, 8, 11].

Аналіз останніх досліджень. Мова польських субкультур визначається гнучкістю, мінливістю, вільним слововживанням, спрощенням синтаксичних конструкцій та досить суттєвим відхиленням від суворої мовної норми, постійним розвитком та

поповненням свого складу запозиченнями з інших мов або новоутвореннями. Під впливом таких кількісних змін мова набуває нових лінгвістичних рис, які, в свою чергу, є цікавими та актуальними для дослідників. З усного мовлення така мова потрапляє до інтернет-простору, де також видозмінюється і часто набуває графічно нового вигляду.

Мові субкультур присвячені праці відомих мовознавців: Стюарда Холла (Stuart Hall), Грент МакКрекен (Grant McCracken), Марк Тіттілі (Mark Tittley), Гордон Тейт (Gordon Tait). У польській лінгвістиці це явище описане в дослідженнях таких вчених, як: М. Pęczak, L. Albański, D. Wójcik, A. Litorowicz. Сленговій лексиці присвячені праці О. Oniszczuk, Е. Baniecki, А. Wileczek, Е. Kołodziejek.

Виклад основного матеріалу. У мовознавстві прийнято вважати, що поняття «*субкультура*» є похідним від поняття «*культура*». Термін «*культура*» використовується в багатьох наукових галузях і має велику кількість визначень. Для нас будуть важливими лише визначення «*культури*» у соціологічному сенсі.

Наприклад, у соціологічному словнику «*культура*» має широке і вузьке розуміння:

1) у широкому значенні слова – соціальний механізм взаємодії особистості і соціальної спільноти з середовищем проживання; охоплює сукупність засобів, форм, зразків та орієнтирів, що генетично не успадковуються, і які відтворюються людьми у процесі їх спільного життя та забезпечують передачу досвіду й розвиток перетворюючої діяльності;

2) у вузькому значенні – система колективних цінностей, переконань, зразків і норм поведінки, притаманних певній соціальній групі, спільноті і людству загалом. Як процес гуманістичного ставлення людей до природи, людини до людини, раціональної організації людської життєдіяльності, культура втілюється у цивілізованих продуктах матеріального і духовного виробництва, соціальних та духовних цінностях [3, с. 153].

Термін «*субкультура*» на широкий науковий загал розповсюдився у другій половині ХХ ст. У Словнику іншомовних слів можна прочитати наступне визначення префіксу *суб-* (лат.): префікс,

що означає розміщення під чимось чи біля чогось, підпорядкованість [2, с. 734]. Таким чином, помітно, що думки дослідників сходяться на тому, що субкультура є побічним та вторинним явищем щодо домінантної культури, прийнятої у суспільстві. Натомість у літературі предмету дотепер немає єдиного визначення поняття *субкультура*. У галузі соціології існує кілька основних пояснень субкультури залежно від факторів її формування. У представленому дослідженні нас цікавлять тільки молодіжна субкультура.

Молодіжна субкультура – особлива частина суспільної культури. Це неформальний спосіб життя притаманний підліткам. Приналежність до тієї чи іншої субкультури – своєрідний спосіб продемонструвати батькам і дорослим свої власні погляди на життя. Молодіжна субкультура це також об'єднання молоді, яка має власні елементи культури, а саме: символіку (зовнішня атрибутика), мову (сленг), традиції, норми й цінності. Дуже часто молодіжний сленг може бути подібним у кількох субкультурах.

Словник лінгвістичних термінів за редакцією Д. Ганича та І. Олійника пропонує наступне визначення сленгу – це жаргонні слова або вирази, характерні для людей певних професій (моряків, художників) або соціальних прошарків [1, с. 263].

Стюарт Флекснер (Steward Flexner) подає таке визначення сленгу: «Сленг являє собою ті слова і вирази, які використовуються різними прошарками народу і які зрозумілі йому, але, на думку більшості, не підходять для «гарного» офіційного використання їх у мові» [12, с. 6].

Оскільки ми досліджуємо сленг молоді, то це визначення нам є ближчим, молоді ще не використовуює специфічну лексику притаманну певним професіям. Мова молоді – це слова і фрази зі щоденного вжитку, якими вона послуговується для передання інформації.

При дослідженні словотвірних особливостей сленгової лексики виділяємо такі способи утворення: запозичення з іноземних мов, аббревіація, скорочення, метафоризація.

Запозичення з іноземних мов є найпоширенішим способом словотворення сленгової лексики. Нижче проаналізуємо найпопулярніші сленгізми.

У мові польських субкультур останніх років стрімкої популярності серед уживання набуло слово *dedykowany*, яке походить від латинського дієслова *dedicare*, 'присвячувати'. Воно широко використовувалося і раніше: *dedykować* можна було, наприклад, книгу, тобто робити в ній дарчий напис або комусь присвячувати. Однак

у польській мові на початку ХХІ століття з'явився неологізм-калька з англійської мови програмування та спеціалістів комп'ютерних технологій: *dedicatedserver*, *dedicated IP address* та ін., що означає сервер, IP-адреса. В українській мові ці словосполучення так і не вийшли за межі професійного. Натомість у польській мові вони вийшли з-під контролю і увірвалися спочатку в «корпоративну» мову, а потім і на широкий загал. Серед оголошень в польському поїзді можна почути: *dedykowana obsługa Wars* (що можна приблизно перекласти як «спеціальний персонал вагона-ресторану, який обслуговує подорожуючих першим класом») та *dedykowanemenu* («спеціальне, особливе меню») [4]. Професор Ян Мьодек (Jan Miodek) згадує навіть *dedykowane śruby do pewnego типу ścian* («гвинти, призначені для певного типу стін») [9].

Деяко подібна ситуація є зі словом *randomowy* (рандомний) взятим з наукового і математичного дискурсу, а також із мови комп'ютерних ігор, яке активно проникло в щоденний ужиток і потроху витісняє з нього прислівник *wypadkowo* (випадково). Часто у польськомовному просторі уже можна почути фрази напр. *przyszłedl jakiś randomowy facet* (прийшов якийсь (випадковий) невідомий чоловік) [10, с. 11].

При запозиченні іноземних слів польська мова активно використовує свої суфікси. Пересаджуючи на свій ґрунт англійський корінь, вона з легкістю «одомашнює» запозичення і одразу створює ланцюжок з нових слів. Часто в інтернет-просторі можна прочитати нові новоутворення: *sorka*, *sorki*, *sora*, *soras*, *sori*, *sorygregory*, *sorewicz* (*sorty*), *okejaszki*, *okki*, *K* (*okey*), *hejcić*, *hejtować*, *hejter* (*hype*), *bajo*, *bywaj* (*bye*).

У польському варіанті можна *lajkować*, *zajkować* або навпаки *odlajkować* (забрати лайк) від відомого англійського оригіналу *like*. Сьогодні це слово вживається для похвали і позитивної оцінки чогось.

З французької мови у польській молодіжний сленг прийшли слова *bereciara* від *bere* (жінка третьої молодості з вовняним беретом на голові), *masakra* від *massacre* (опис важкої екстремальної ситуації), *sympa* від *sympatique* (позначається особа симпатична), *salut* привітання. Крім того у слензі польських субкультур можна знайти багато запозичень і з інших мов, напр. чеської: *bomba* так само пишеться і в мові оригіналу, вживається для опису чогось дуже хорошого або класного (в значенні щось вибухове), теж стильного і красивого хлопця можна охарактеризувати

як *kocur* від *kočka* (котик), *ahoj* (пол. *cześć*) – від форми чеського привітання. Є наявні запозичення і з румунської та німецької мови. Їх чисельність є дещо менша.

Скорочення. Однією з рис спілкування в інтернеті є стислість форм. Молодь намагається бути лаконічною і скорочує багато популярних слів щоденного вжитку, оскільки твій співрозмовник хоче побачити твою моментальну реакцію на послання в месенджері. Найбільше це торкнулося вітальних і прощальних формул. *Hi, hey, elo* від англійського *hello* або *bry* від звичного польського *dzień dobry*. Загальну фразу *jak się masz* молодь вживає у варіантах: *siema, siemka, siemano, się muś, siemandero, siems*. Прощальне *do zobaczenia* має коротку форму *dozoba. Nara, narazka, narciarz, nartaś* ні що інше як *na razie*. Подібна ситуація є з *dziękuję*, яке тепер вживається як *fenkówka, dzienks, dziękowa (dziękuwa)*. Частими є не тільки скорочення, але і аббревіатури: *MS – miłych snów* (приємних снів), *MW – milego wieczoru* (приємного вечора), *BP – bardzo przepraszam* (дуже перепошую), *PLZ – please* (будь ласка), *HAND – have a niceday* (гарного дня), *B4N – Bye For Now* (до побачення), *3M się – trzymaj się* (тримайся). Дві останні аббревіатури взяли за основу подібність вимови.

Абревіація. Цікаво, що польська молодь у своєму слензі на одне і те ж поняття використовує дуже часто аббревіатури і скорочення як з англійської мови, так і з польської. Прикладом такої тотожності є

AITR – Adult In The Room (дорослий в кімнаті) або *Swp – starzy w pokoju* (батьки в кімнаті);

Aight – скорочення від *All right* (усе в порядку) і польський відповідник *SPX – spox* (спокійно, все в порядку);

Imo – In my opinion (на мою думку) і те саме польською *MZ – moim zdaniem*. Як бачимо, є несуттєві відмінності у двох мовах при графічному написанні фраз.

Одним з найпопулярніших кілька років поспіль є скорочення *LOL (laughin' out loud або lots of laugh* дослівно сміюся вголос). У польській мові уже широко використовуються дієслова *lolować* (висміювати) або *zlolować i wylolować* (висміяти), а також прикметник *lolowy* (смішний, кумедний).

Часто вживана є англійська аббревіатура, *A/S/L/P* яка використовується замість питання, оскільки розшифровується як *Age /Sex /Location /Picture* (розкажи про себе: вік/ стать/ звідки ти/ вишли фото). Трапляється, що ця аббревіатура записується без косих ліній //.

Цікавий тип аббревіатур створюють аббревіатури з цифрами. Інколи молоді люди у короткому повідомленні зашифровують цілі фрази. Так є з прикладами англомовних фраз:

10Q – thank you (дякую), зрозуміло, що *ten Q* у вимові звучить подібно до *thank you*,

B4 – before (до),

B4N – Bye For Now (до побачення),

B4U – Before You (після тебе),

G2B – Going to bed (збираюся спати),

G2G – Got to go (треба йти).

У усіх наведених прикладах цифри є співзвучними з вибраними словами.

Цифри часто використовують не тільки як співзвучність з лексемами, але вони можуть мати і символічне значення. Так *A3 – Anyplace, Anywhere, Anytime* означає в будь-якому місці, коли завгодно, де завгодно. Деякі послання записуються виключно числом, без наявності літер. Так часто підлітки можуть закодувати цілі фрази: *143 – I love you* (я тебе люблю) – кожне число відповідає кількості літер у слові. Або подібні коди: *1437 – I love you forever* (теж кількість літер у слові); за таким самим принципом *14344 – I Love You Very Much* (я тебе дуже люблю). Або інший цифровий варіант: *381 – I Love You* (3 слова, 8 букв, 1 зміст). Паралельно існує також польський відповідник *66 – kocham cię* (відповідно теж рахуються літери у польських словах).

Не тільки скороченнями поповнюється польська мова інтернету. Деякі слова за рахунок суфіксів стають довшими. Такий раптовий приріст торкнувся героїв інтернет-мемів: *piesel* від *pies, kotel* від *kot*. А далі є уже форми слів *lisel (lis), koniel (koń), ptaszel (ptaszek), misiel (miś)*. І як продовження – серед молоді з'явилися варіанти чоловічих імен *Antel (Antek), Kubel (Kuba), Janel (Jan), Michel (Michał)*, а навіть варіанти жіночих *Katarzel (Katarzyna)*. На противагу зменшувальним суфіксам, суфікс *-el-* додає словам значущості, солідності [4]. Цілком можливо, що цей суфікс у подальшому зі сленгу може перейти у щоденну мову.

Метафоризація. Найновіша лексика сучасної польської мови відображає різноманітну реакцію користувачів мови на нові явища не лише соціального, місцевого та політичного характеру. Творенню нових лексем сприяють глобальні світові події, наприклад, пандемія вірусу SARS-CoV-2. Як наслідок у мові користувачів з'явилися неологізми з гумористичним підтекстом, які послаблюють супутній страх і загрозу зараження *korona, koronka, koronawajrus*.

У такий самий спосіб від офіційної назви хвороби Covid-19 походять польські експресивні назви осіб: *covidian*, *cowidiot*, *covidiota*, *covidziarz*. І як результат поява у мові нових слів, а нові поняття. Так активно почали застосовуватися лексеми *zdalne* – коротка форма для „*zdalne nauczanie*” (дистанційне навчання), що стало актуальним під час нокдаунів, *lockdown* – запозичене слово, що описує обмеження руху та діяльності під час пандемії [13].

Висновки. Сьогоднішнє дослідження є тільки малим фрагментом вивчення польського молодіжного сленгу. Сленг – найбільш рухливий пласт лексики, який є точним відображенням мовної картини світу представників певної

культури. Найчастіше сленгові вирази – це запозичення з інших мов, здебільшого з англійської, часто вони «полонізуються» набираючи граматичних рис притаманних польській мові. Є приклади скорочень або аббревіатур, які зрозумілі усім молодим користувачам інтернету. Однаково популярні скорочення як з польської мови, так і з англійської. Не боїться молодь придумувати нові слова за допомогою нових суфіксів, активно використовувати символи, заховані у цифрах. Усі нові явища і реалії теж знаходять свій відбиток у слензі. Хто зна, може з часом деякі сленгові слова перейдуть до польської мови і будуть використовуватися не тільки в рамках молодіжної субкультури, але і на широкий загал.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
2. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. К. 1974. 865 с.
3. Соціологія: словник термінів і понять / за заг.ред. М.А. Козловця. К. : Кондор, 2006. 372 с.
4. Burkacka I. Dlaczego pieseł i koteł są lepsze od psa i kota, a nieogar jest niehalo? Uwagi o nowszych neologizmach występujących w słownictwie młodzieżowym. *Odkrywanie słowa – historia i współczesność, pod red. Urszuli Sokólskiej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2015. S. 395–408. URL: <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/9847> (дата звернення 21.10.2024)
5. Filciński P. Wójtowicz S. Hip-hop. Słownik. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. 217 с.
6. Kaczmarek L., Skublanka T., Grabias S. Słownik gwary studenckiej. Wrocław, 1974. 114 с.
7. Mańczak-Wohlfeld E. Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010. 239 с.
8. Miejski słownik slangu i mowy potocznej. URL: <https://www.miejski.pl/> (дата звернення 21.10.2024)
9. Między słowami: dedykować. URL: <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,16859875,miedzy-slowami-dedykowac.html> (дата звернення 21.10.2024)
10. Satkiewicz H. Norma polszczyzny ogólnej a języki subkultur. *Języki subkultur / red. J. Anusiewicz, B. Siciński, Język a Kultura*. T. 10. Wrocław, 1994. S. 10–11.
11. Słownik polskiego slangu. URL: <http://poprzednia.univ.gda.pl/slang/> (дата звернення 20.10.2024)
12. Wentworth H., Flexner S. B. Dictionary of American Slang. New York : Crowell, 1975. 766 p.
13. Матеріали інтернет-сторінки. URL: <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-lel-swag-i-yolo-czyli-mlodziejowy-slang> (дата звернення 20.10.2024)

ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ ТА ЇХНІ МІЖРІВНЕВІ КАТЕГОРІЇ: З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

VERB FORMS AND THEIR INTERLEVEL CATEGORIES: FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE TERMINOLOGY SYSTEM

Полюга С.М.,

orcid.org/0000-0003-3939-9285

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології

Українського католицького університету

У статті простежено розвиток вчення про дієслово та термінологію його морфологічних форм у наукових джерелах від найдавніших часів до сьогодення у рамках граматичної думки в Україні. Особлива увага зосереджена на рецепції частиномовної теорії праць античних граматистів та на змінах у поняттєво-термінологічному вираженні цих класів слів через традицію вживання та різні наукові підходи до їхнього вивчення. Термінологічна лексика в українській мові, що стосується дієслівних категорій, таких як дієвідміна, категорія стану, дієприкметник, перехідність/неперехідність, стала результатом тривалої еволюції, що охоплює запозичення з античної граматичної спадщини та поступову адаптацію термінів до українських мовних норм. Важливо, що терміни не лише калькували, але й переосмислювали відповідно до специфіки української граматичної системи, що сприяло формуванню багатой та самобутньої національної терміносистеми. Примітно, що в українських граматиках XVI–XVII ст. термінологія дієслівних акциденцій та форм часто була запозиченою з латинської та грецької мов. Кінець XIX – початок XX ст. ознаменувався періодом активного становлення національної лексики, коли було впроваджено низку термінів, зокрема і для дієслівних форм. Зокрема, С. Смал-Стоцький та Ф. Гартнер, які узагальнили й упорядкували терміносистему української мови, запропонували терміни, близькі за своїм значенням і формою до тих, що були вживані в латинській граматиці, але адаптовані до українських мовних реалій. У сучасному українському мовознавстві дієслівні категорії та терміни, такі як дієвідміна, категорія стану, дієприкметник, є важливими компонентами граматичної системи. Термінологічна лексика продовжує розвиватися, відповідаючи на нові виклики сучасної мовознавчої науки та суспільної практики.

Ключові слова: дієслово, дієвідміна, категорія стану, дієприкметник, термінолексема.

The article traces the development of the study of the verb and the terminology of its morphological forms in scientific sources from ancient times to the present, within the framework of grammatical thought in Ukraine. Special attention is paid to the reception of the part-of-speech theory from the works of ancient grammarians and to the changes in the conceptual and terminological expression of these word classes through the tradition of usage and various scholarly approaches to their study. The terminological vocabulary in the Ukrainian language concerning verb categories, such as conjugation, voice, participle, transitivity/intransitivity, is the result of a long evolution that includes borrowings from the ancient grammatical heritage and the gradual adaptation of terms to Ukrainian linguistic norms. Importantly, these terms were not only calqued but also reinterpreted in accordance with the specificities of the Ukrainian grammatical system, contributing to the formation of a rich and distinctive national terminological system. Notably, in Ukrainian grammars of the 16th–17th centuries, the terminology of verbal categories and forms was often borrowed from Latin and Greek. The late 19th and early 20th centuries marked a period of active development of national vocabulary, during which a number of terms, particularly for verbal forms, were introduced. Specifically, S. Smal-Stotsky and F. Gartner summarized and systematized the terminological system of the Ukrainian language, proposing terms that were similar in meaning and form to those used in Latin grammar but adapted to Ukrainian linguistic realities. In modern Ukrainian linguistics, verb categories and terms such as conjugation, voice, and participle are key components of the grammatical system. Terminological vocabulary continues to evolve, responding to new challenges in contemporary linguistic science and social practice.

Key words: verb, conjugation, category of voice, participle, terminolexem.

Становлення граматичної термінологічної системи має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Термінотворення сприяє активному функціонуванню мови в усіх сферах суспільного життя. Науковий та культурний розвиток народу відображається у результаті цілеспрямованої діяльності спеціалістів відповідних галузей знань [6, с. 120]. Для поступу граматичної думки і наукових понять, попри поліваріативність тлумачення такої лексики, калькуючи й адаптуючи її до норм рідної мови, лінгвісти завжди зверталися

до античної мовознавчої спадщини і запозичували термінологічну лексику.

Актуальною проблемою у становленні української морфологічної термінології дотепер залишається осмислення рецепції доробку греко-римської граматичної науки та, зокрема, тенденцій впливу античної традиції на становлення вітчизняної дієслівної термінології.

Окремі аспекти філологи розвитку системних параметрів античної граматичної термінології розглядають відомі класики – Г. Штайнталь,

Б. Бартнічка-Дембковска, Й. Кобів, Р. Оленич, М. Сенів, Л. Звонська. Про поглиблене вивчення морфологічної терміносистеми української мови свідчать наукові праці І. Кучеренка, Н. Москаленко, В. Німчука, І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка, учених-граматистів, які безсумнівно, що опиралися на праці авторів наукових та шкільних граматик початку ХХ ст. Фундаментальні погляди на національне творення мовознавчої термінології висловили свого часу С. Смаль-Стоцький і Т. Гартнер, І. Огієнко, А. Кримський, Є. Тимченко та ін., які однозначно погоджувалися, що українська граматична термінологія розпочинала свій розвиток із наслідування запозичень з грецької та латинської мов, про що свідчать праці-граматики спілки «Адельфотес», Л. Зизанія, М. Смотрицького. Розвиток мови та мовознавства супроводжується ключовими етапами вивчення окремих терміносистем та підсистем цієї галузі. Відомий дослідник історії української мови І. Огієнко підкреслював, що термінологія, як зовнішня форма науки, найточніше відображає рівень розвитку національної науки. [6, с. 118].

Частиною мови, яка здавна цікавила античних учених, ще до формування граматики і визначення критеріїв для виділення частин мови є дієслово. Дієслова за значенням та граматичними ознаками протиставляються іменним частинам мови, оскільки передають ознаку в її триванні, розвитку чи динамічні характеристики дії чи активності особи (предмета). Така сукупність різномірних морфологічних, синтаксичних та семантичних ознак помітно вирізняє дієслово серед інших лексико-граматичних класів. У різні періоди розвитку наукової думки мовознавці класифікували дієслова на окремі групи за певними ознаками, переважно за закінченнями.

Систему змінюваних форм дієслова та груп дієслів, які мають спільні ознаки словозміни залежно від типу дієслівної основи у граматиці називають терміном дієвідміна (conjugatio, συζυγία). Стоїки – найвпливовіша філософська школа античного світу – обґрунтували поняття дієвідмінювання як регулярної чи нерегулярної зміни дієслів і ввели термін «κλίσις». Учені олександрійської епохи започаткували класифікацію дієвідмін під назвою «συζυγία» («група»). Діонісій Фракійський (170–90 до н. е.) дає визначення дієвідміні як послідовному змінюванню дієслів: «συζυγία ἀκόλουθος ῥημάτων κλίσις» [14, Dion. Thr., p. 53–54]. Таким чином, термін συζυγία відображає розуміння грецькими граматами дієвідміні як об'єднання дієслів зі спільною парадиг-

матикою. Дослідженням різних форм латинських дієслів займався Варрон, однак не запропонував терміна на позначення дієвідміні. Для позначення будь-якої зміни слів, як відмінювання, дієвідмінювання або ступені порівняння він використовував термін «declinatio» [17, M.T. Varro, IX, 34]. Цю лексему та синонім до неї «ordo» вживали Харісій, Консентій, Присціан, що свідчить про те, що античні граматики трактували дієвідміну як об'єднання дієслів у класи на основі схожості їхніх флексій. Термін «coniugatio» у граматичному значенні з'являється у працях авторів IV ст. н. е. і стає загальноприйнятим для класифікації латинських дієслів на чотири типи дієвідмін.

У ранніх українських граматах, «Адельфотес» та праці Л. Зизанія дієслова поділялися на «супружества», що є калькою від латинського coniugatio (зв'язок). Важливо, що у «Адельфотесі» дієслова групувалися аж на 13 супружеств та лише на два – у Л. Зизанія. Він класифікував дієслова за кількома ознаками (першою особою однини теперішнього, минулого і майбутнього часів). М. Смотрицький використав термін «спряженіє», їх у нього також два: «правильное» і «стропотное».

Лише у 1871 р. в українській мовознавчій терміносистемі з'явився термін «відміна», його вжив О. Партицький стосовно іменника та дієслова [11, с. 74]. Із цим же значенням термінологією «відміна» і «відмінюване» використовують С. Смаль-Стоцький і Т. Гартнер та інші автори українських граматик початку ХХ ст. – М. Левицький, І. Огоновський, Г. Шерстюк. Досить поширеним був графіко-фонетичний варіант «одміна» (одмена), запозичений із польської мови І. Огієнком. Залежно від особливостей основ, дієслова поділялися на дві відміни (М. Левицький, С. Смаль-Стоцький і Т. Гартнер, Г. Шерстюк) або на три (І. Огоновський, Є. Тимченко). На позначення поняття дієвідмінювання І. Нечуй-Левицький тяжів до церковнослов'янського терміна спряженіє – із фонетичною обробкою до норм української мови – «спряження» [4, с. 67]. Крім Є. Тимченка і інші автори пропонували латинізований термін-інтернаціоналізм «кон'югація» (О. Огоновський, М. Грунський).

В «Українському правописі» (1926) утвердився термін «дієвідміна» на противагу терміну «відміна» для позначення словозміни іменників. У сучасній українській мові розрізняють дві дієвідміни, що охоплюють усі тематичні дієслова. Дієслова, яким характерно дієвідмінюватися, групують у мовознавстві під назвою *verbum finitum* [1, с. 297]. Поза дієвідмінами перебуває частина

дієслів (напр., дати, їсти, розповісти, доповісти), яка характеризується рядом особливостей у дієвідмінюванні. Цю групу називають атематичними чи безсуфіксними дієсловами, що відповідає колишній третій дієвідміні. [8, с. 388].

У сучасному мовознавстві дієслівні категорії, крім власне та невластне дієслівних, поділяють на міжрівневі. До міжрівневих категорій належать, зокрема, категорія стану та категорія переходності/неперехідності, які, як це зауважили ще грецькі учені, взаємопов'язані [9, с. 223]. Такі категорії і називаються міжрівневими, бо функціонують у трьох граматичних підсистемах – морфології, словотворі та синтаксисі.

При виокремленні станів (*genus, διάθεσις*) давні граматики основним вважали лексичне значення слова, зокрема в Аристотеля дієслова вирізняються за ознакою дії та страждання (душевного стану) (*ποιεῖν καὶ πάσχειν*), однак він не створив жодних відповідних термінів та розглядав таку різницю в дієсловах не з граматичного, а з філософсько-риторичного погляду. Діонісій Фракійський назвав стан «*διάθεσις*» (*розташування, стан, положення – від дієслова διατίθημι – приводити в певний стан*), що значить положення, стан суб'єкта, його ставлення до дії. Він розглядає три стани: *ἐνέργεια* (*діяльність – від дієслова ἐνερῶ – діяти*), *πάθος* (*страждання – від дієслова πάσχω – страждати*), *μεσότης* (*середина*), які розрізняв за значенням дієслів та їх морфологічною формою. Середній стан стоїки називали «*οὐδέτερα κατηγορήματα*» – «*ніякий стан*». Діонісій Фракійський змінив цей термін на *μεσότης* – щось «середнє між активом та пасивом»: «*μεσότης δὲ ποτὲ μὲν ἐνέργειαν ποτὲ δὲ πάθος παριστᾶσα: πέπτηα, ἐλοησάμεν*». Приклади Діонісія підтверджують, що дієслова з неперехідним значенням можуть позначати як активний, так і пасивний стан.

Римські граматисти запозичили у греків назву стану дієслова та терміни на його позначення. Варрон називає акциденції *species* (*вид, зображення*), а стани – *species faciendi et patiendi*. Вони зазнали подальшого розвитку у граматикив III – IV ст. Назви акциденцій Варрон калькує за семантикою з грецьких відповідників: *faciendi* – від *facere* – робити, діяти; *patiendi* – від *patior* – страждати. Харісій розрізняє п'ять станів, а саму категорію іменує *genus* (*вид, спосіб*): *activum* (*активний*), *passivum* (*пасивний*), *neutrum* (*середній*), *commune* (*спільний*), *deponens* (*відкладний*). Також були спроби перекласти грецький термін *διάθεσις* лексемами *affectus* (*стан*), *significatio* (*ознака*). Отже, під активним станом античні граматисти

розуміли виражену у певній формі дієслова дію суб'єкта, що переходить на інший предмет (це перехідні дієслова), а також дію без жодного посередника ззовні. Дослідники вважають [18, s. 144], що пасивний стан запроваджений, щоб показати у реченні пасивну конструкцію, коли акцент робиться на певній дії, а не на її виконавцеві.

Римські мовознавці (Char., I, 166; Prisc., II, 374; Donat., IV, 383) виділяють замість невдалого запровадження середнього стану спільний стан, який називають «*commune*» («*ῥῆμα κοινόν*» – «спільне дієслово») і використовують на позначення дієслів, що мають пасивну форму, але активне значення, тобто з допомогою однієї форми відображають і дію, і страждання (внутрішній стан). Римська граматична наука бурхливо розвивалася, і попри калькування грецьких термінів, учені створювали власні назви. Так, свого часу було запроваджено термін *deponens* (*ῥῆμα ἀποθετικόν* – відкладне дієслово) для позначення у латинській мові дієслів, які втратили активну форму, а за значенням залишилися активними. Уведення терміна *deponens* у латинську мову було одним із важливих самостійних досягнень римської граматичної науки. Відкладні дієслова Варрон пояснює як такі, що «не мають протилежних форм»: «*quae contraria non habent*» (M.T.Varro, IX, 95). Інші артиграфи підкреслювали, що відкладні дієслова мають пасивну форму, але виражають активне значення (Sacerdotus, VI, 430).

Отже, поняття і терміни категорії стану здебільшого були запозичені римськими науковцями у греків. Деякі запропоновані римлянами дієслівні терміни (скажімо, «*genus*», «*deponens*») свідчать про самостійний внесок цих учених у граматику того часу. Наукові дослідження римських граматикистів підтверджують еволюцію їх поглядів та підходів до називання поняття стану у пошуку найбільш вдалих термінів для його номінації.

У сучасній українській мові складна природа граматичної категорії стану тісно пов'язана з іншими дієслівними категоріями. Саме тому українські мовознавці трактували її: як відношення дії до об'єкта, відношення дії до суб'єкта чи пов'язували зі значенням цілого речення.

У визначеннях категорії стану українськими мовознавцями чітко простежується вплив греко-римської граматичної традиції. У граматиці «Адельфотес» стан називається терміном «родь» (під впливом латинського *genus*), і таких родів налічується п'ять: дійсвенный, страдательный, середній, общій, отложный. М. Смотрицький називає стан «залогом» і також подає, схожі до латинських, п'ять форм категорії стану: действитель-

ний, страдательный, середній, отложительный, общій. Під отложительным залогом автор граматики розуміє дієслова із закінченням на -ся зі значенням активного і середнього станів, а до общого відносить дієслова із значенням активного і пасивного стану. Цікавим є аналіз термінів действительный залогъ М. Смотрицького, действительный род у граматиці «Адельфотес». І згодом мовознавці прийняли термін М. Смотрицького, однак етимологічно саме значення діючий, а не дійсний ближче до семантики латинського *genus activum*.

Перелічені терміни на позначення категорії стану дієслова функціонували в українській мові аж до кінця XIX ст. Лише у працях С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера (1896) з'явилися нові терміни та тлумачення граматичної категорії стану. Для назви зазначеної категорії вони вперше в українській граматичній термінології ввели термінолексему «стан» [7, с. 131]. Є. Тимченко (1907) пропонував варіант «чинність». Однак це була невдала заміна, бо слово стан не викликало жодних непорозумінь чи заперечень і було для української мови цілком відомим та зрозумілим.

Поняття перехідності і неперехідності дії в українському мовознавстві відкрив М. Смотрицький, позначивши термінами глаголь преходителный (люблю) і самостоятельный (стою) [5, с. 114]. Загальноживані в науковому обігу лексеми перехідне і неперехідне дієслово вперше зафіксовано у 1862 р. у граматиці М. Осадци, їх же використовують граматики початку XX ст. – Є. Тимченко, Г. Шерстюк та ін. У сучасних лінгвістичних дослідженнях поняття перехідності/неперехідності розглядається як лексико-синтаксична категорія, що ґрунтується на ознаках валентності дієслів, котрі у реченні в ролі предиката відкривають позиції об'єкта чи адресата, знаряддя дії чи локатива [2, с. 158].

Дієприкметник (*participium*. *μετοχή*) вченими Стої вважався як щось середнє між іменем та дієсловом і трактували його як «*modus verbalis vel modus verbi casualis*» («віддієслівне ім'я або дієслівний вид, що змінюється за відмінками»). Вони називають дієприкметник терміном *μετοχή* (*участь, співучасть – від дієслова μετέχω – брати участь*), не виокремлюючи його в самостійну частину мови (бо він завжди є похідним, на відміну від дієслів). Діонісій Фракійський вважав дієприкметник словом, що становить окрему, особливу частину мови: він поєднує ознаки і дієслова, і іменника; його не можна вважати ні дієсловом (бо відмінюється за відмінками), ні іменником (має властивості дієслова). Також грамастик вказував, що у дієприкметника

відсутні категорії особи та способу: «*Μετοχή ἐστὶ μετέχουσα τῆς τῶν ὀνομάτων ἰδιότητος. Παρέλεται δὲ αὐτῇ ἂ τῷ ὀνόματι καὶ τῷ ῥήματι δίχα προσώπων τε καὶ ἐγκλίσεων*» (Dion. Thr., p. 60). Тобто, трактування дієприкметника Діонісієм Фракійським було однобічним: автор підкреслює лише його морфологічні ознаки, нехтуючи лексико-смаєловими та смаєантичними.

Римські граматики перейняли давньогрецьке розуміння дієприкметника як самостійної частини мови. Варрон для позначення цієї частини мови вживав вислів «*pars in qua est utrumque*» або «*quod simul habent casus et tempora*» (M. T. Varro, VIII, 44, 58): «частина мови, яка має і відмінки, і часи». Римські мовознавці вважали дієприкметник змішаною словоформою, що містить грамаєтичні та смаєантичні ознаки дієслова й імені. Ось як Донат перелічує акциденції, властиві *participium*: «*recipit enim a nomine genera et casus, a verbo tempora et significaciones, ab utroque numerum et figuram*» (Donatus, IV, 387): «від іменника запозичує роди і відмінки, від дієслів часи і стани, а від обох число і форму». Термін *participium* на позначення дієприкметника (причетність, участь – від *particeps* – причетний) позитивно оцінює Присціан, наголошуючи, що він вказує на розміщення цієї частини мови між іменем та дієсловом та її причетність до них обох: «*participium est orationis, quae pro verbo accipitur, ex quo et derivatur naturaliter, genus et casus habens ad similitudinem nomines et accidentia verbo absque discretione personarum et modorum*» (Priscianus, II, 551–552).

Для позначення поняття дієприкметника перші староукраїнські граматики вживають лексеми причастие, що є калькою відповідного грецького терміна (*μετοχή*). Згодом з'являються українізовані варіанти: причасник, часівниковий прикметник, дієприложник. Українські граматики помітили схожість дієприкметника та дієприслівника, останній упродовж розвитку отримував назви дієпричастие, дієприложник, дієнарічник, прислівник часівниковий [10, с. 16]. У сучасному мовознавстві дієприкметник традиційно називають формою дієслова, яка поєднує ознаки дієслова та прикметника, однак за смаєантичною ознакою ближче до прикметника, оскільки виражає ознаку предмета за властивим йому станом чи виконуваною дією [13, с. 87].

Лінгвістичні дослідження українського дієслова супроводжувалося суперечливими тенденціями. З одного боку, відомості з перших староукраїнських грамаєтик свідчать про пряме наслідування античної традиції, зокрема великою кількістю часів, способів, невизначеністю

поняття виду та інфінітива серед категорій дієслова [16, р. 98]. З іншого, наприклад, введення терміна «вид» на позначення хоч і не граматичної, а словотвірної ознаки дієслова пізніше сприяло виразненню понять доконаного та недоконаного виду, що дозволило зменшити кількість часів. У творенні дієслівних термінів простежуємо певну семантичну залежність українських термінів-назв від грецького джерела: *διάθεσις* – стан; окремі термінолексеми створені на базі латинських елементів: *activum* – активний; *passivum* – пасивний. Однак виявляємо і певний відсоток питомо українських термінів, які не мають спільних ознак з античними джерелами: дієвідміна, дієприкметник.

Аналіз численних прикладів граматичних термінів у сучасній українській мові дозволяє дійти висновку, що для створення української граматичної термінології греко-латинські терміни

були своєрідним «прообразом». Наші мовознавці зазвичай не зберігали оригінальне звучання термінів з мови-джерела, а перекладали їх українською мовою.

У процесі стандартизації системи термінів морфологічних категорій простежуємо активне укорінення слів, створених згідно з нормами української мови, які становлять третину від назв акциденцій частин мови. Нововведення, які характеризують специфічні особливості рідної мови, найбільше стосуються системи дієслова, а також службових частин мови та їх розрядів. Приблизно 70 відсотків терміноназв граматичних категорій із питомо українськими назвами створено шляхом семантичного наслідування античних, зокрема грецьких термінів; 30 відсотків термінологічної лексики становлять синонімічні ряди з використанням латинських основ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. Київ : Наукова думка, 1993. 336 с.
2. Гірняк С. Сучасна українська літературна мова : морфеміка, словотвір, морфологія : навчальний посібник. Дрогобич : Посвіт, 2008. 256 с.
3. Інструментальний комплекс «СУМ». URL: <http://corp.ulif.org.ua/vll/>
4. Нечуй-Левицький І.С. Граматика українського язика. Етимологія. Київ, 1913. Ч. 1–2. 166 с.
5. Німчук В.В. Мовознавство на Україні в XVI – XVII ст. Київ : Наукова думка, 1985. 222 с.
6. Огієнко І. Чужі впливи на українську мову. *Рідна мова*. Варшава, 1933. Ч. 4. С. 118–127.
7. Смаль-Стоцький С., «Руска граматика». Львів – Відень, 1914. 202 с.
8. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. Київ : Вища школа, 2002. 3-є вид. 439 с.
9. Теоретична морфологія української мови : академічна граматики української мови / Вихованець І. та ін.; за ред. І. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
10. Тимченко Є. Українська граматики. Київ : 3 друк. УАН, 1907. 179 с.
11. Українська мова : енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. 818 с.
12. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL: <https://corp.ulif.org.ua/LSlist/>
13. Ярошевич І. Дієприкметник і дієприслівник в українській мові: поняттєво-термінологічний аспект. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології» 2010. № 676. С. 86–89.
14. Dionysii Thracis. *Ars grammatica* / ed. Gabr. Uhlig. Lipsiae, 1883. 224 p.
15. *Grammatici Latini* / ed. H. Keil. Lipsiae, 1857–1880. V. 1–7.
16. Poliuha S. National Perception of the Definition of the Grammatical Term through the Reception of the Ancient Tradition. *LOGOS. A Journal of Religion, Philosophy, Comparative cultural Studies and Art*. Vilnius, Lithuania, 2019. P. 94–102.
17. Varronis Marci Terencii. *De lingua Latina quae supersunt* / rec. G. Gotz et F. Schöll. Lipsiae : B.G. Teubner, 1910. 340 p.
18. Wackernagel J. *Vorlesungen über Syntax mit besonderer Berücksichtigung von Griechisch, Lateinisch und Deutsch*. Basel : Birkhäuser, 1920. 298 s.

РОЗДІЛ 6 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.30>

ОБРАЗНІСТЬ ВІЙНИ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ: МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ АСПЕКТ

WAR IMAGERY IN POETIC WORKS: MULTIMODAL SPECIFIC FEATURES

Давиденко А.О.,*orcid.org/0000-0001-8499-6674**доктор філософії, доцент,**доцент кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету***Юхновець Н.П.,***orcid.org/0009-0003-6200-8446**старший викладач кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету***Хайдарі Н.І.,***orcid.org/0000-0001-7283-0159**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і перекладу
Національного авіаційного університету*

У статті досліджено мультимодальну природу поетичних творів, що описують багатопланове поняття війни. Встановлено, що у сучасній лінгвістиці мультимодальним вважається такий текст, у якому зміст розкривається шляхом поєднання декількох семіотичних систем, які нерідко переплітаються між собою. Такими системами можуть слугувати друкований текст, зображення, різноманітні графічні елементи та навіть анімації чи аудіо або відео матеріали. Інтегрованість декількох семіотичних систем та взаємодія вербального компонента з невербальними свідчать про мультимодальну природу тексту. Зміст тексту може створюватися будь-якими модусами, починаючи з розміру літер, та закінчуючи розміщенням зображень. Відтак, текст перестає бути ізольованим джерелом інформації, і постає як певний образ. Визначено, що мультимодальність поетичного твору передбачає проектування поетичних форм на перетині різних модусів поетичного дискурсу, кожен з яких апелює до певної сенсорної системи реципієнта. У дослідженні виокремлено мультимодальні стилістичні способи, які використовують поети для зображення війни, що поєднують візуальні, слухові та символічні елементи, створюючи глибокий емоційний резонанс. Застосування таких засобів дає змогу успішно реалізувати задум автора поетичного твору. Образ війни, переданий у сучасних поетичних творах, базується на історичному, культурному та емоційному аспектах. Поетичні тексти про війну схарактеризовано як такі, яким притаманні модальні стильові риси. Мультимодальні стилістичні особливості в поетичних творах про війну представлені за допомогою таких маркерів: шрифту, кольору, пробілів, відступів між рядками, пунктуації, розміщенням зображень поряд з віршами, інтервалів між словами та форматуванням тексту. Метою використання таких способів є такі, як-от: привернення уваги читача, здійснення бажаного впливу на нього, викликання довіри, певних почуттів та емоцій, передача авторського задуму, досягнення мелодійності звучання тощо. Існування альтернативних способів вираження змісту у поетичних творах, що охоплюють тему війни, зумовлене їх прагматичною спрямованістю.

Ключові слова: мультимодальність, модус, поезія, війна, семіотична система.

The article examines the multimodal nature of poems describing the multifaceted concept of war. It has been established that in modern linguistics, such a text is considered multimodal, in which the content is revealed by combining several semiotic systems, which are often intertwined. Such systems can serve as printed text, images, various graphic elements, and even animations or audio or video materials. The integration of several semiotic systems and the interaction of the verbal component with non-verbal ones testify to the multimodal nature of the text. Text content can be created in any mode, starting with the size of the letters and ending with the placement of images. Therefore, the text ceases to be an isolated source of information and appears as a certain image. It was determined that the multimodality of a poem involves the design of poetic forms at the intersection of different modes of poetic discourse, each of which appeals to a certain sensory system of the recipient. The study highlights multimodal stylistic techniques used by poets to depict war, combining visual, auditory, and symbolic elements, creating a deep emotional resonance. The use of such tools makes it possible to realize the author's idea of a poem successfully. The image of war conveyed in modern poetic works is based on historical, cultural, and emotional aspects. Poetry about war is characterized as having multimodal stylistic features. Multimodal

stylistic features in poetic works about the war are presented with the help of such markers: font, color, spaces, indents between lines, punctuation, placement of images next to poems, spacing between words, and text formatting. The purpose of such techniques is to attract the reader's attention, have the desired effect on him, evoke trust, certain feelings, and emotions, convey the author's idea, achieve a melodic sound, etc. The existence of alternative ways of expressing content in poetic works covering the theme of war is due to their pragmatic orientation.

Key words: multimodality, mode, poetry, war, semiotic system.

Постановка проблеми. Впродовж багатьох століть поезія слугувала засобом висвітлення певних суспільних явищ та змін, захоплення природою, зізнанням у коханні, підтвердження дружби, відкриття власної душі, міркувань та переживань. Поезія допомагає автору проявити свій внутрішній світ, ставлення до описаних подій у вірші, розкрити душу та проявити емоції за допомогою римованих рядків.

Війна ще з давніх-давен описана у прозових та поетичних творах. В українських поетичних творах війна – це не просто тема, а багатопланове поняття, передане різноманітними образами, що базуються на історичній, культурній та емоційній глибині. Мультиmodalьні та стилістичні особливості, які використовують поети для зображення війни, часто поєднують візуальні, слухові та символічні елементи, створюючи глибокий емоційний резонанс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образність різних понять у художній літературі шляхом застосування різноманітних модулів є предметом досліджень багатьох науковців. Л. Зіневич розглядала концепт «війна» у сучасному українському суспільно-політичному дискурсі [1]; О. Маріна вивчала сучасний англomовний поетичний дискурс [2]; Г. Кресс досліджував мультиmodalьний дискурс та його особливості [3; 4]; Т. Лук'янова аналізувала вербалізацію емоційних станів в мультиmodalьному тексті [5].

Мета статті – визначити мультиmodalьні та стилістичні засоби зображення війни в поетичних творах.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці мультиmodalьним вважається такий текст, у якому зміст розкривається шляхом поєднання декількох семіотичних систем [6, с. 177]. За Н. О. Гудзь [7], усі семіотичні системи сприймаються органами чуття (зір, слух, дотик, нюх, смак) і нерідко переплітаються між собою. Зростання ролі візуальної інформації у сучасному світі значно впливає на особливості графічної організації як електронних, так і друкованих текстів, у складі яких є дві чи більше семіотичні системи. Такими системами можуть бути власне друкований текст, зображення, різноманітні графічні елементи та навіть анімації чи аудіо або відео матеріали [7].

Саме інтегрованість декількох семіотичних систем та взаємодія вербального компонента з невербальними свідчать про мультиmodalьну природу тексту [8, с. 316]. Таким чином, мультиmodalьність передбачає проєктування поетичних форм на перетині різних модулів поетичного дискурсу, кожен з яких апелює до певної сенсорної системи реципієнта.

У поетичних текстах письменників можна спостерігати різні модальні стильові риси. Поетичні тексти про війну не виняток. Мультиmodalьні стилістичні особливості в поетичних творах про війну представлені за допомогою таких маркерів: шрифту, пробілів, пунктуації, повторів, інтервалів між словами та форматування тексту. Нижче ми розглянемо деякі випадки, в яких мультиmodalьні стилістичні особливості чітко зображені.

Варто зазначити, якщо назва вірша має три крапки – це є окремою стилістичною рисою. З усіх розділових знаків крапка, крім встановленої функції, вживається й для інших цілей, але це істотно не впливає на зміст речення чи тексту. Здебільшого такі варіанти близькі до постійних. Наприклад, у назві вірша три крапки вказують на те, що автор дозволяє читачеві відгадати кінець. Варто зауважити, що заголовок виділено бордово-червоним кольором, таким чином автор привертає додаткову увагу до цього елемента у вірші, виділяючи його графічно.

ВІЙНА...

*Війна! Порожні вулиці, сирени, укриття,
Вдягає ляльку поспіхом розгублене дитя.
Вломились «визволителі» злодюгами у дім.
Поборемо, здолаємо! Дамо вогню усім!*

*Ніколи не пробачимо загарбницьку орду
За долі покалічені, за сльози і біду.*

*Війна. Летять над згарищем лелеки й журавлі,
І вперто лізе паросток зелений з-під землі [9].*

(Наталя Карпенко)

Часто одна й та сама частина речення або слово повторюється кілька разів поспіль. Найважливіші частини віршованого тексту можуть бути як виділені, так і не виділені іншим кольором або розміром шрифту. Ми розглядаємо такі повтори як засіб привернення уваги та наміру підкреслити те,

що автору здається найважливішим. Наприклад, слово «щоб» розділяє лексеми, подані праворуч від нього. Тому їх можна читати окремо, як у вірші Тетяни Строкач «Загадаю бажання». До того ж у вірші заголовок виділено кольором та використано капіталізацію, що варто розцінювати як бажання автора привернути увагу читача.

ЗАГАДАЮ БАЖАННЯ

*Загадаю бажання, найдорожче у світі!
Щоб настав мир в країні, і не гинули діти,
Щоб під небом блакитним колосилися ниви,
Щоб всміхалися люди й жили дружно, щасливо.
Щоб не плакали мами у журбі над синами,
Перемога настала в боротьбі з ворогами.
Щоб старенькі в достатку всі свій вік доживали,
Щоб і пісня, і слово українські звучали.
Щоб країна розквітла, незалежна і вільна.
Хай здійсниться бажання це моє неодмінно [9]!*
(Тетяна Строкач)

Схожі повтори можемо простежити і в англійському вірші автора А. Теннісон:

*Half a league, half a league,
Half a league onward,
All in the valley of Death
Rode the six hundred.
"Forward the Light Brigade!
Charge for the guns!" he said.
Into the valley of Death
Rode the six hundred [10].*
(Alfred Tennyson)

Як бачимо, уривок з вірша містить декілька повторів, при чому деякі з них розміщені одразу один за одним, а інші розділені кількома рядками. На нашу думку, такий прийом у будові вірша використано з метою досягнення мелодійності звучання, викликання емоцій у читача.

Окрім повторів, автори віршів про війну нерідко використовують такий графічний прийом, як нерівномірне розташування віршованих рядків та нерівномірну кількість одиниць у кожному рядку. Очевидно, що в одному рядку може бути стільки графем, морфем, лексем, словосполучень, речень, скільки забажає автор [11, с. 178]. Використовуючи різний міжрядковий інтервал та різну довжину самих рядків, автор має на меті привернути увагу до кожного рядка свого вірша. Розглянемо це на прикладі уривка вірша О. Авербуха, перекладеного англійською мовою з української О. Максимчук і М. Росочинським (зі збереженням оригінальних відступів):

how to survive what has already happened

and at every moment

pulls irresistibly towards itself

come closer

touch

yet you evade it

hide your hands behind your back

turning away your face

as if not recognizing [12]

(Олександр Авербух)

Цікавим у цьому вірші також є те, що усі його рядки, включаючи перший, починаються з маленької літери. Ми вважаємо, що автор навмисно порушує правила вживання великої літери для того, аби показати, що він проста людина «з народу», яка також переживає неминуче горе війни разом з усіма і чудово розуміє почуття читачів.

Розміщення портретів авторів поряд з віршами на важливі соціальні теми – дуже поширена практика. Читачеві завжди цікаво бачити зображення поета, читаючи його творіння. Таким чином, читачі прагнуть глибше і ґрунтовніше сприймати віршовані рядки. На вебсторінці Chytomo.com [12] представлено англійські переклади віршів про війну українських авторів, де поряд з кожним віршем розміщено фото його автора. Завдяки таким знаковим елементам читачі рефлексивно прагнуть довіряти авторам і сприймати їхні поетичні твори якомога серйозніше.

Ці вірші пропонують винятковий погляд на те, як мова одночасно впливає на реалії війни та екстремальних дій, а також відображає їх. Ця антологія неодмінно стане класичним текстом, що позначає не лише один із найтемніших періодів української історії, а й визначний момент у всесвітній боротьбі за демократію та права людини.

Іншим прикладом мультимодальності в поетичних творах, пов'язаних із війною, є позицію-

вання вірша та ілюстрації до нього. Наприклад, вірш Карини Гусельникової написаний звичайним шрифтом, без особливих знаків. Однак поруч із віршем авторка розмістила чорно-білу картинку, на якій зображено крилату ракету з написом «війна»; ракета прямує вгору тим самим показує, що несе руйнування, темряву та страх. Вважаємо, у цьому випадку така мультимодальність посилює зміст головної думки вірша. Крім того, таке позиціонування тексту покликане розширити семантичні межі традиційної графіки та дозволити автору передати додатковий зміст. До того ж авторка вірша ставить питання «Ну, допоки буде так, що країна вся в руїнах?..» в кінці якого ставить не лише знак питання «?», а й три крапки «...», тим самим дає зрозуміти, що знайти відповідь на це питання дуже складно.

*«Кожен день – життя і смерть,
кожен день – на волосині...
Ну, допоки буде так,
що країна вся в руїнах?.. [13]»*

(Карина Гусельникова)

У вірші Карини Гусельникової продемонстровано поєднання кількох мультимодальних модусів. По-перше, заголовок виділений кольором та написаний великими літерами для привернення уваги читача. По-друге, такі повтори як-от: «*очі дитини*», «*діти війни*», «*пройдуть роки*», «*стали дорослими*» наголошують на важливості виокремлених словосполучень, оскільки дитячі очі бачили багато жахливих подій війни, діти швидко подорослішали у зв'язку з пережитим і ніколи не забудуть ці моторошні події, і, навіть, через роки ці події залишаться в пам'яті. По-третє, авторка вірша записала відео декламуєчи його. На відео зображено пшеничне поле, що в українській культурі символізує урожайність, достаток, добробут та процвітання. По-четверте, читання вірша супроводжується легкою мелодією, кульмінаційні ноти якої припадають на найчутливіші рядки поезії. Вважаємо, що поєднання цих модусів допомагає читачу в повному обсязі відчувати біль, страх, переживання та надії дітей, котрі змушені переживати війну.

ДІТИ ВІЙНИ

*Очі дитини в мить стали дорослими,
стала дитина і щось розуміть,
очі дитини в мить стали недоспані,
звуки сирен лише чуть звідусіль.*

*Очі дитини чекають не іграшку,
а лише щоб швидше знову був мир,*

*очі дитини чекають на істину,
тільки би тато вернувся живим.*

*Стали дорослими зовсім малі
і ті, хто ще вчора не міг говорити,
стали дорослими, звісно, і ті,
хто був чужим і боявся любити.*

*Діти війни – в них дитинство геть інше,
лютий проклятий все дуже змінив.*

*Діти війни ненавидять танки,
лиш полюбляють спокою мить.*

*Пройдуть роки, і діти згадають,
як уночі в підвал мама вела,
звуки сирен ті завжди пам'ятають,
татовий погляд й усмішка сумна.*

*Пройдуть роки, і стануть дорослі,
та в пам'яті спогади будуть сумні,*

*діти війни – ті ночі недоспані
будуть завжди в пам'яті дівчорі [13].*

(Карина Гусельникова)

Мультимодальність у поезії є надзвичайно важливою, оскільки кожен модус дає змогу читачу з першого погляду здогадатись про що йтиметься у вірші, а також ширше уявити та відчувати прочитане. На основі здійсненого аналізу та охарактеризованих прикладів встановлено, що в поетичному дискурсі відсутні чіткі правила та критерії розміщення та форматування поетичних творів, оскільки автори мають повне право розміщувати свої вірші за власним авторським стилем та форматуванням, таким чином передаючи всю глибину та суть конкретних поетичних рядків.

Висновки. Відтак, мультимодальність проявляється у взаємодії різних способів кодування інформації (семіотичних систем) у межах одного тексту. Існування альтернативних способів вираження змісту у поетичних творах зумовлене їх прагматичною спрямованістю. Серед мультимодальних прийомів, які використовують автори у поетичних творах про війну зустрічаються наступні: варіації шрифту (розмір, колір, тип, жирність тощо), відступи між рядками, пунктуація, розміщення зображень, форматування тексту та багато інших. Метою використання таких прийомів є привернення уваги читача, здійснення бажаного впливу на нього, викликання довіри, певних почуттів та емоцій, передача авторського задуму, досягнення мелодійності звучання тощо.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у дослідженні проявів мультимодальності в англійській літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зіневич Л. В. Концепт «війна» у сучасному українському суспільно-політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Спецвип. С. 70–72.
2. Маріна О. С. Сучасний англомовний поетичний дискурс: мультимодальний формат. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 2. С. 48–54.
3. Kress G. Multimodality: Challenges to thinking about language. *TESOL Quarterly*. 2000. № 34 (2). Pp. 337–340.
4. Kress G. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. 2010. New York, Routledge, 212 p.
5. Лук'янова Т. Г. Вербалізація емоційних станів в мультимодальному тексті: інтерсеміотичний переклад (на матеріалі англійської та української мов). *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Сер.: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2018. Вип. 88. С. 105–111.
6. Kress G., Van Leeuwen T. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. Routledge, 2006. 291 p.
7. Гудзь Н. О. Мультимодальність як визначальна риса веб-сайтів екологічної тематики. URL: http://eprints.zu.edu.ua/11977/1/%d0%93%d1%83%d0%b4%d0%b7%d1%8c_3.pdf (дата звернення: 20.10.2024).
8. Фурман О. М. Трактуння мультимодальності в сучасних лінгвістичних студіях. *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. 2021. № 82. С. 315–320.
9. Вірші про війну. URL: <https://mala.storinka.org/%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%88%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83.html> (дата звернення: 12.10.2024).
10. Tennyson A. The Charge Of The Light Brigade. *Family Friend Poems*. URL: <https://www.familyfriendpoems.com/poem/the-charge-of-the-light-brigade-by-lord-alfred-tennyson> (дата звернення: 11.10.2024).
11. Макарук Л. Л. Мультимодальність сучасного англомовного масмедійного комунікативного простору : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2019. 635 с.
12. We take a shortcut from love to hatred: the newest Ukrainian war poems. *Chytomo*. URL: <https://chytomo.com/en/we-take-a-shortcut-from-love-to-hatred-the-newest-ukrainian-war-poems/> (дата звернення: 15.10.2024).
13. Карина Гусельникова. Добірка віршів про війну. URL: <https://mala.storinka.org/%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%B3%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D1%80%D1%88%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%83.html> (дата звернення: 20.10.2024).

КРОС-КУЛЬТУРНІ КОМУНІКАТИВНІ БАР'ЄРИ ТА ЇХ ПОДОЛАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

CROSS-CULTURAL COMMUNICATION BARRIERS AND THEIR OVERCOMING IN THE ENGLISH-SPEAKING ENVIRONMENT

Петухова О.І.,

orcid.org/0000-0003-2368-3177

кандидат філологічних науки, доцент,

*доцент кафедри міжкультурної комунікації в креативних індустріях
Харківської державної академії дизайну і мистецтв*

Говорун А.В.,

orcid.org/0000-0002-5392-9003

кандидат філологічних науки, доцент,

*доцент кафедри міжкультурної комунікації в креативних індустріях
Харківської державної академії дизайну і мистецтв*

Стаття спрямована на виявлення основних перешкод у процесі міжкультурної взаємодії, зумовлених культурними, мовними та соціальними відмінностями, а також на розгляд практичних підходів, які можуть сприяти підвищенню міжкультурної компетентності українських комунікантів та їхній успішній інтеграції в англomовні спільноти. Актуальність статті зумовлена такими важливими чинниками, як глобалізація та міжнародне співробітництво, а також міграційними процесами. У роботі крос-культурні комунікативні бар'єри розуміються як перешкоди, що виникають у процесі взаємодії між представниками різних культур через відмінності у мовних, поведінкових, ціннісних та емоційних аспектах спілкування. Ці бар'єри можуть проявлятися у вигляді неправильного тлумачення повідомлень, різних підходів до вирішення конфліктів, незнання або нерозуміння культурних норм і традицій, а також у труднощах з адаптацією до інших манер висловлювання або невербальних сигналів. Мета статті полягає в тому, щоб здійснити комплексний аналіз крос-культурних комунікативних бар'єрів, з якими зіштовхуються українськомовні комуніканти в англomовному середовищі, і розробити вправи для їхнього подолання. Встановлено, що ключовими видами крос-культурних комунікативних бар'єрів є лінгвістичні бар'єри, невербальні бар'єри, ціннісні та соціальні бар'єри, етноцентризм і стереотипи. У статті запропоновано низку завдань для здобувачів вищої освіти, які спрямовані на розвиток крос-культурної компетентності та вдосконалення навичок спілкування в міжнародному середовищі. Зі свого боку, крос-культурна компетентність визначається у статті як здатність ефективно взаємодіяти з представниками інших культур, розуміючи та поважаючи їхні культурні відмінності. Вона передбачає наявність знань про інші культури, навичок адаптації до різних комунікативних стилів, що сприяє відкритості до різноманітності.

Ключові слова: англomовна спільнота, комунікативний бар'єр, крос-культурна компетентність, культурна специфіка, невербальна комунікація.

The article aims to identify the main obstacles in the process of intercultural interaction caused by cultural, linguistic and social differences, as well as to consider practical approaches that can help improve the intercultural competence of Ukrainian communicators and their successful integration into English-speaking communities. The relevance of the article is due to such important factors as globalization and international cooperation, as well as migration processes. In this paper, cross-cultural communication barriers are understood as obstacles that arise in the process of interaction between representatives of different cultures due to differences in linguistic, behavioral, value, and emotional aspects of communication. These barriers can be manifested in the form of misinterpretation of messages, different approaches to conflict resolution, ignorance or misunderstanding of cultural norms and traditions, and difficulty adapting to different mannerisms or non-verbal cues. The purpose of the article is to provide a comprehensive analysis of the cross-cultural communication barriers faced by Ukrainian-speaking communicators in an English-speaking environment and to develop exercises to overcome them. It has been established that the key types of cross-cultural communication barriers are linguistic barriers, non-verbal barriers, value and social barriers, ethnocentrism and stereotypes. The article proposes a number of tasks for higher education students aimed at developing cross-cultural competence and improving communication skills in an international environment. For its part, cross-cultural competence is defined in the article as the ability to interact effectively with representatives of other cultures, understanding and respecting their cultural differences. It requires knowledge of other cultures and the ability to adapt to different communication styles, which promotes openness to diversity.

Key words: English-speaking community, communication barrier, cross-cultural competence, cultural specificity, non-verbal communication.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та зростаючої мобільності населення крос-культурна комунікація набуває особливої актуальності, зокрема для українськомовних комунікантів,

що перебувають в англomовному середовищі. Крос-культурна компетентність, як зазначають дослідники, є ключовим навиком для ефективної взаємодії в глобалізованому світі. Наприклад,

Дженніфер Клефін зазначає, що «Крос-культурна компетентність – це одна з навичок 21-го століття, яку роботодавці вважають важливою для працівників, яку вони мають розвинути до того, як вийдуть на роботу» [1]. Також К. Люн, С. Енг та М. Л. Тен додають, що «крос-культурна компетентність вимагає розуміння культурних схем і норм поведінки, які впливають на взаємодію, що є особливо важливим для бізнесу та міжнародної співпраці» [2, с. 489]. Ці дослідження підкреслюють, що розвиток крос-культурної компетентності є важливим не лише для комунікації, але й для досягнення успіху в умовах культурного різноманіття.

Одним із ключових викликів, з якими зіштовхуються комуніканти різних культур, є наявність крос-культурних комунікативних бар'єрів, які виникають через розбіжності у соціальних нормах, мовних конструкціях, невербальній комунікації та культурних цінностях обох сторін [3–5]. Такі бар'єри можуть суттєво ускладнювати процес ефективної взаємодії, спричиняти хибне тлумачення намірів і висловлювань, а також призводити до комунікативних збоїв.

Попри значну кількість досліджень у сфері крос-культурної комунікації [1–10], на сьогодні залишається недостатньо розробленою проблема подолання таких бар'єрів українськомовними реципієнтами у специфічному англomовному середовищі. Недостатнє урахування культурної специфіки, відмінностей у мовній поведінці та контекстуальних особливостей комунікації може негативно впливати на інтеграцію українськомовних комунікантів у міжнародні спільноти, освітні, професійні та соціальні сфери англomовного простору.

У зв'язку з цим постає необхідність системного аналізу крос-культурних комунікативних бар'єрів, їхньої типології, а також розробки ефективних методів їх подолання. Це дозволить не лише підвищити рівень міжкультурної компетентності українськомовних реципієнтів, але й сприяти їх успішній соціалізації та інтеграції в англomовні спільноти.

Аналіз останніх досліджень. Наукова література, присвячена темі крос-культурної комунікації, засвідчує, що її студіювання можна класифікувати за кількома напрямками: освітні підходи до навчання іноземних мов, крос-культурні комунікативні бар'єри та взаємодія, менеджмент мультинаціональних організацій, а також роль перекладу в міжкультурних комунікаціях. О. Бігич аналізує використання крос-сенсів як візуальної опори для навчання іноземних мов і культур [6]. Т. Близнюк у своїй монографії [7] детально досліджує проблеми крос-культурної взаємодії та

менеджменту в мультинаціональних компаніях. Н. Василюшина вивчає розвиток професійних компетентностей у сфері туризму в крос-культурному середовищі, акцентуючи на необхідності розвитку адаптивних навичок для ефективної взаємодії з представниками різних культур [8]. К. Кривобок та ін. розглядають міжкультурну специфіку управлінських комунікацій, підкреслюючи відмінності в стилях комунікації між культурами [9]. Л. Чередник аналізує роль перекладу як ключового елементу в крос-культурній комунікації, підкреслюючи його важливість для забезпечення точності передачі смислів та збереження культурної специфіки [10].

Представлені дослідження доповнюють одне одного, охоплюючи різні аспекти крос-культурної комунікації. Вони розглядають як практичні, так і теоретичні питання, пов'язані з міжкультурною взаємодією, з акцентом на освіту, управлінські процеси та ділові відносини. Однак відсутні розвідки, у яких розглядаються крос-культурні комунікативні бар'єри та їх подолання в англomовному середовищі українськими мовцями.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб здійснити комплексний аналіз крос-культурних комунікативних бар'єрів, з якими зіштовхуються українськомовні комуніканти в англomовному середовищі, і розробити вправи для їхнього подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словник української мови online надає таке трактування комунікативному бар'єру: «психологічна перешкода на шляху до адекватного передавання та сприйняття інформації між партнерами спілкування» [11]. У «Словнику сучасної лінгвістики» комунікативні бар'єри трактуються як «різноманітні труднощі, непорозуміння, конфлікти, що виникають у міжособистісному спілкуванні й визначаються лінгвістичними, когнітивними, соціальними, психологічними чинниками. У комунікації причинами бар'єрів можуть бути неповне або недостатнє володіння комунікативними і лінгвокультурними нормами спілкування, усталеними в конкретній лінгвокультурі» [12, с. 87]. Узагальнюючи різноманітні трактування крос-культурних комунікативних бар'єрів, які досліджували вітчизняні та закордонні науковці [2–5], розуміємо їх як труднощі, що виникають у процесі спілкування між представниками різних культур.

Зазначимо, що комунікативні бар'єри є однією з головних перешкод, особливо в англomовному середовищі, яке часто постає платформою для міжнародного спілкування. Попри це, рівень

володіння англійською мовою може суттєво варіюватися серед учасників комунікації, створюючи дисбаланс у розумінні, коли йдеться про технічну або професійну лексику, де спеціалізовані терміни можуть мати вузьке значення і викликати труднощі при перекладі або інтерпретації. Навіть знання англійської мови на високому рівні не завжди гарантує точного розуміння через вплив рідної мови співрозмовника, що призводить до появи так званих «інтерференційних помилок» – перенесення мовних структур або лексичних особливостей з однієї мови в іншу.

Науковці зазначають, що така мовна інтерференція особливо помітна у фразеології, метафоричних виразах та ідіоматичних конструкціях, які можуть бути незрозумілими або тлумачитися інакше представниками інших культур [3; 4]. До того ж рівень мовної компетенції часто обмежується знанням формальної лексики, тоді як неформальне спілкування або сленг можуть бути значним джерелом непорозуміння.

Дослідники виокремлюють такі крос-культурні комунікативні бар'єри, як:

– лінгвістичні бар'єри: різниця в рівнях володіння мовою, акценти, діалекти або культурні особливості використання певних слів та фраз можуть призводити до непорозуміння;

– невербальні бар'єри: жести, міміка, дистанція під час спілкування та інші невербальні сигнали можуть мати різні значення в різних культурах – те, що в одній культурі сприймається як нормальне, в іншій може викликати образу або нерозуміння;

– ціннісні та соціальні бар'єри: різні культури мають різні ціннісні системи, соціальні структури та норми поведінки, що охоплюють, наприклад, підхід до часу (монохронний або поліхронний), ставлення до влади та авторитету, значення сім'ї та спільноти, створюючи перешкоди під час спілкування;

– етноцентризм та стереотипи: вірування в перевагу власної культури над іншими або наявність стереотипних уявлень про інші культури також можуть бути серйозними бар'єрами для продуктивної комунікації [1; 4–6; 8].

Таким чином, крос-культурні комунікативні бар'єри в роботі розглядаються як багатогранні перешкоди, які виникають через культурні відмінності та можуть заважати ефективному спілкуванню.

Очевидно, що кожна культура має власні норми поведінки, цінності та соціальні очікування, що впливають на комунікацію. У контексті англомовного середовища для українських

реципієнтів можна виділити таку суттєву відмінність, як особистий простір. Слід враховувати, що в англомовних культурах, зокрема в США та Великій Британії, соціальні взаємодії вимагають більшої фізичної дистанції, порівняно з українською культурою. Порушення цієї дистанції може сприйматися як порушення особистого простору. Окрім того, в американському професійному середовищі прямота та конкретність часто асоціюються з ефективністю й чесністю. Проте в Україні таке спілкування може вважатися агресивним або недостатньо ввічливим, що підкреслює культурну різницю у підходах до обговорення проблем.

Американці часто відкриті у вираженні емоцій, що включає активне використання мови тіла та виразу обличчя для підсилення вербальних повідомлень. Українські реципієнти можуть сприймати таку відкритість як надмірну, оскільки в Україні емоції часто виражаються більш стримано, особливо в офіційних контекстах.

Отже, наведені приклади підкреслюють важливість адаптації до культурних контекстів, щоб уникнути комунікативних бар'єрів і покращити взаєморозуміння.

Ще однією комунікативною перешкодою постають етноцентризм і стереотипи, адже люди часто схильні оцінювати інші культури крізь призму власної, що може призводити до формування стереотипів та негативних уявлень про інші народи. Все це створює упередження і бар'єри, які ускладнюють ефективне спілкування. Прикладом етноцентризму для українців у контексті англійської мови може бути ситуація, коли українці, оцінюючи мовні та культурні особливості англомовного середовища, автоматично вважають, що їхні культурні й мовні норми є «правильнішими» або більш «природними».

Українці часто мають культурне уявлення про те, що гостинність і відкритість є нормою. Якщо вони зіштовхуються з англомовними комунікантами, які зберігають більше фізичної й емоційної дистанції під час спілкування (наприклад, уникають особистих тем), це може викликати стереотип про «холодність» англійців або американців. Насправді у цих культурах така поведінка може бути ознакою ввічливості або поваги до приватного простору.

Варто звернути увагу на те, що в українській культурі прямота і чіткість у висловлюваннях є поширеними й прийнятними. Однак в англомовних культурах (особливо британській) непряма комунікація, коли людина намагається «обійти» гострі кути, щоб не образити співрозмовника,

є більш поширеною. Це може призвести до хибного стереотипу серед українців про те, що англійці часто «говорять натяками» або нещирі. У таких ситуаціях етноцентризм може перешкодити ефективному спілкуванню, створюючи бар'єри та непорозуміння між культурами.

З огляду на вищезазначене, розглянемо деякі способи подолання крос-культурних комунікативних бар'єрів.

Насамперед слід наголосити на необхідності культурної обізнаності. Ознайомлення з особливостями інших культур допомагає уникнути непорозумінь і сприяє більшій терпимості. У контексті англомовного середовища важливо вивчати не лише мову, а й культуру країн, де вона використовується. Прикладом культурної обізнаності може бути вивчення специфіки невербальної комунікації. Наприклад, у Великобританії підтримка зорового контакту під час розмови вважається проявом ввічливості та інтересу до співрозмовника, тоді як в деяких азійських культурах це може сприйматися як виклик або неповага.

Інший приклад – це розуміння того, що в англомовних країнах, таких як США або Канада, пряме звертання до людини на ім'я є нормальною практикою, навіть якщо ви мало знайомі. В Україні, однак, це може вважатися надто фамільярним, і люди можуть очікувати більш офіційного тону на початку спілкування.

Також варто враховувати різницю в підходах до критики. В англомовних культурах критика часто подається дуже м'яко, через натяки або позитивні коментарі перед зауваженням. Натомість в українській культурі критика може бути більш прямолінійною. Розуміння цих відмінностей допоможе зменшити непорозуміння.

Наведемо кілька прикладів завдань з власного практичного досвіду для українських студентів, спрямованих на розвиток крос-культурної компетентності та вдосконалення навичок спілкування в міжнародному середовищі:

1. Аналіз культурних відмінностей: оберіть дві країни (наприклад, Україну та Велику Британію) та складіть порівняльну таблицю, яка демонструє ключові відмінності в комунікаційних стилях, невербальних жестах, етикеті та підходах до вирішення конфліктів.

2. Етюд з міжкультурного діалогу: складіть діалог між двома персонажами, представниками різних культур, що спілкуються на професійну тему (наприклад, робоча зустріч або інтерв'ю). Підкресліть, як їхні культурні особливості впливають на стиль спілкування та можливі непорозуміння.

3. Критичний аналіз стереотипів: оберіть поширені стереотипи про одну з англомовних країн (наприклад, що британці завжди стримані або що американці – занадто відверті) та дослідіть, як ці стереотипи можуть вплинути на міжкультурну комунікацію. Напишіть есе про те, як уникнути впливу стереотипів під час спілкування.

4. Переклад культурних особливостей: знайдіть текст з англомовної культури (наприклад, уривок з книги чи статтю) і спробуйте перекласти його українською мовою, при цьому, звертаючи увагу не лише на мовні аспекти, але й на адаптацію культурних реалій. Обговоріть, як певні культурні елементи можуть бути сприйняті українськими читачами.

5. Презентація на тему «Як уникнути культурних бар'єрів»: підготуйте презентацію, де покажіть приклади культурних бар'єрів в міжнародному бізнесі або дипломатії та запропонуйте рішення для їх подолання. Використовуйте конкретні кейси з історії або сучасної практики міжнародних відносин.

6. Кейс-стаді «Міжнародні переговори»: складіть сценарій переговорів між представниками української компанії та партнерами з англомовної країни. Розіграйте або проаналізуйте цей сценарій, звертаючи увагу на відмінності в стилі спілкування, які можуть виникнути через культурні чинники.

Запропоновані завдання допоможуть студентам краще розуміти особливості різних культур і уникати бар'єрів у міжнародному спілкуванні.

Зазначимо, що успішне подолання крос-культурних комунікативних бар'єрів в англомовному середовищі залежить від готовності обох сторін навчатися, адаптуватися та проявляти взаємоповагу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Українські комуніканти, що взаємодіють в англомовному середовищі, часто зіштовхуються з труднощами, зумовленими різницею у вербальних та невербальних нормах поведінки, а також у системах цінностей, що може спричинити непорозуміння і вплинути на ефективність комунікації. Для успішної міжкультурної комунікації українськомовні учасники повинні не лише володіти англійською мовою, але й розуміти культурні особливості англомовних країн. Адаптація комунікативних стратегій до культурних очікувань іншої сторони є важливим чинником для зниження бар'єрів. Етноцентризм та стереотипні уявлення, які можуть мати місце під час

міжкультурної взаємодії, створюють додаткові бар'єри, які можна подолати через підвищення культурної обізнаності. У контексті глобалізації, розвиток крос-культурної компетентності повинен стати важливою частиною освітніх програм для українських студентів

та професіоналів, щоб вони могли успішно працювати в міжнародному середовищі.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в аналізі специфіки невербальних сигналів в англomовних культурах та їхню взаємодію з українською культурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Klafehn Jennifer. Cross-Cultural Competence as a 21st Century Skill. URL: <https://academic.oup.com/book/7551/chapter-abstract/152527343?redirectedFrom=fulltext&login=false#no-access-message>
2. Leung K., Ang S., Tan M. L. Intercultural competence. *Annual Review of Organizational Psychology*. 2014. № 1. P. 489–519.
3. Seeger I., Gustafsson S. Barriers to Intercultural Communication – A Case Study on IKEA Japan. 2021. 47 p.
4. Ilie Oana-Antonia. Intercultural Communication Barriers. China and the USA, The Difficulties of a Dialogue. *International Conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION*. 2019. Vol. XXV. No 2. P. 258–263.
5. Benetti Sara, Ogliastris Enrique, Caputo Andrea. Distributive/integrative negotiation strategies in cross-cultural contexts: a comparative study of the USA and Italy. *Journal of Management & Organization*. 2021. P. 1–23.
6. Бігич О. Б. Кроссенс як візуальна опора для навчання іноземних мов і культур. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії»: Збірник тез доповідей. Кропивницький, 2022. С. 139–142.
7. Близняк Т. П. Крос-культурні особливості менеджменту сучасної мультинаціональної організації: монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2017. 296 с.
8. Василюшина Н. М. Професійні компетентності майбутніх фахівців сфери туризму в крос-культурному середовищі. *Наукові записки: зб. наук. праць*. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2020. Вип. 147. С. 14–19.
9. Кривобок К. В., Котельникова Ю. М., Кінас І. О. Міжкультурні особливості в процесі управлінських комунікацій. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. Всеукраїнський науковий журнал. 2023. № 1-2. С. 18–24.
10. Чередник Л. А. Роль перекладу в крос-культурній комунікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021. № 51, том 3. С. 78–81.
11. Словник української мови online. URL: <https://sum20ua.com/?page=112&searchWord=%D0%B1%D0%B0%D1%80%D1%94%D1%80&wordid=2655>
12. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. 402 с.

ДОСЯГНЕННЯ В ГАЛУЗІ ФРАЗЕМІКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

ACHIEVEMENTS IN THE FIELD OF PHRASEMICS AT THE PRESENT-DAY STAGE

Хрипак К.Р.,

*orcid.org/0009-0007-1764-7889**аспірантка кафедри прикладної лінгвістики
Ужгородського національного університету*

У статті йдеться про досягнення сучасної фраземіки, що впливає з наявності широкого спектру поглядів її вивчення. Особлива увага зосереджується на головних рисах внеску вітчизняних та зарубіжних мовознавців у розвиток сучасних фразеологічних досліджень, що відображають динамічні та міждисциплінарні зусилля, спрямовані на поглиблення розуміння цього надзвичайно важливого лінгвістичного феномену. Одним з таких внесків є те, що метонімія та метафора є фундаментальними фігурами думки, які значною мірою формують концептуальну структуру мови і ведуть до масштабного розгляду розвитку асоціативного мислення. У свою чергу, підходи до аналізу фразем забезпечили здатність вивчати та опановувати усталені та модифіковані фразеологічні одиниці, які дають змогу розглянути порушення стійкості та варіативності. Сучасні дослідники все більше зацікавлені в тому, щоб зрозуміти, як фразеологічні одиниці функціонують у різних мовах, яку роль вони відіграють у спілкуванні та як вони відображають культурні та соціальні норми, розкриваючи складні моделі та культурні нюанси, закладені в мові. Операції трансформації, які використовуються у фразеологізмах, мають також значне пізнавальне значення, оскільки показують багатогранні можливості видозмінення одиниць з різним ступенем фіксації в тексті. Ця сфера також заглиблюється в діахронічні та синхронічні аспекти ідіоматичних виразів, досліджуючи їх історичний розвиток та використання.

Стаття завершується твердженням про те, що фраземіка є невід'ємним складником мовознавства, який, хоч і має численні набутки, проте все ще залишається актуальною та багатогранною сферою сучасного вивчення. Адже визначення нюансів фразеології не тільки спонукає до глибшого розуміння мовного розмаїття, але й покращує здатність ефективного міжкультурного комунікування.

Ключові слова: фраземіка, фраземна одиниця, метафора, метонімія, фраземна модифікація, когнітивна лінгвістика.

The article deals with the achievements of modern phrasemics, which results from the presence of a wide range of views on its study. Special attention is focused on the main features of the contribution of domestic and foreign linguists to the development of modern phraseological studies, which reflect dynamic and interdisciplinary efforts aimed at deepening the understanding of this extremely important linguistic phenomenon. One such contribution is that metonymy and metaphor are fundamental figures of thought that largely shape the conceptual structure of language and lead to a large-scale consideration of the development of associative thinking. In turn, approaches to phrase analysis have provided the ability to study and master established and modified phraseological units that allow consideration of stability and variability violations. Modern researchers are increasingly interested in understanding how phraseological units function in different languages, what role they play in communication, and how they reflect cultural and social norms, revealing complex patterns and cultural nuances embedded in language. Transformation operations used in idioms also have significant cognitive value, as they show the multifaceted possibility of changing units with different degrees of fixation in the text. This field also delves into the diachronic and synchronic aspects of idiomatic expressions, examining their historical development and use.

The article concludes with the statement that phrasemics is an integral part of linguistics, which, although it has numerous achievements, still remains a relevant and multifaceted field of modern study. After all, determining the nuances of phraseology not only leads to a deeper understanding of linguistic diversity, but also improves the ability of effective intercultural communication.

Key words: phraseology, phraseological unit, metaphor, metonymy, phraseological modification, cognitive linguistics.

Постановка проблеми. Вивчення фразем тривалий час привертають увагу мовознавців. Понині ведуться дискусії щодо їхньої багатогранності усталеності та варіативності у вживанні. Висловлювалися також думки щодо розбіжностей поглядів на деякі питання фраземіки як самостійної лінгвістичної дисципліни. Дослідники приділяли значну увагу вивченню фраземіки, як мовленнєвого резерву й культури. Цілком погоджуємося зі словами Яцьків М., яка зазначає: «Фразеологія – це молода лінгвістична наука,

яка потребує систематизації різних підходів до визначення ознак фразеологічних одиниць, дотримуючись певних принципів (семантичного, генетичного, функційного), дослідники запропонували низку класифікаційних систем, що використовуються у теоретичній і методичній літературі» [12, с. 257].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення фраземіки є актуальним на теренах вітчизняної та зарубіжної науки. Так, у працях таких мовознавців: В. Камінської, М. Яцьків,

В. Ужченка йдеться про теоретичні дослідження фраземних одиниць. У сучасній лінгвістиці, актуальними є дослідження М. Полюжина про особливості фраземних номінацій із урахуванням зміни парадигми гуманітарного знання, І. Полюжина – дискусійні погляди на предмет та обсяг фраземіки. Н. Венжинович присвячує свої роботи вивченню метафори та метонімії як основних семантичних процесів у фразеологізації. Питання фразеології були предметом розгляду у публікаціях: Р. Зорівчак, Я. Барана, В. Телія, Ю. Прадіда, М. Зимомрі, Л. Даниленко, В. Жуковської, А. Мойсієнко, І. Гуменюк, А. Коуві, Р. Глесер, А. В'єжбіцької, Ш. Баллі.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати сучасний етап розвитку фразеологічних досліджень і виявити перспективи їхнього подальшого вивчення у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Фразема – це стійке словосполучення для передавання інформації, яке також є акумулятором культурного рівня людини, надійним джерелом її історії та духу. Наявні фраземи є результатом поглибленого пізнання світу, явищ матеріальної, художньої та духовної культур [3, с. 65].

Як самостійна лінгвістична дисципліна фраземіка, виникла ще в 40-х роках минулого століття. Відомо, що одним із основоположників течії дослідження фразем був швейцарський учений Ш. Баллі, який здійснив вагомий внесок у розвиток мовознавства [13]. Його визнають родоначальником дослідження фраземних одиниць, адже він був першим, хто систематизував і покласифікував фраземи у своїй науковій праці «Французька стилістика».

Уважаємо, що основними напрямками розгляду сучасного етапу фраземних досліджень є такі: дефініція терміна «фраземна одиниця», класифікація фразем та їхня граматична структура, установленість та варіативність, способи перекладу та зміна значення.

Навіть сьогодні, беручи до уваги численні досягнення у дослідженні мовознавства, проблеми вивчення фраземіки продовжують залишатися надзвичайно актуальними [12, с. 253–254].

Науковці у своїх працях зазначають, що вивчення фраземіки, яке нещодавно недостатньо привертало увагу лінгвістів у минулому, тепер набуває своїх прав і стає все більш популярною та різноманітною сферою наукових інтересів. На етапі розвитку сучасної фраземіки її «корпуси» часто застосовуються у вивченні та дослідженні іноземної мови [16]. Важливо, що незалежно від фокусу інтересів конкретної спрямованості

та цілей, дедалі більше авторів використовують корпусні підходи до вивчення фраземних одиниць [7]. Я. Баран та М. Зимомря вважають, що фразеологія може розглядатись як частина словникового складу мови [1, с. 11].

У своїх роботах проф. Венжинович Н. звертає увагу на утворення фразеологічних одиниць за допомогою когнітивного процесу метафоризації [2, с. 25]. Свідомість та особливості мислення британського народу відобразилися в образах і метафорах [10, с. 102]. Подібна думка простежується і в німецького мовознавця В. Шмідта. Він розглядає фразеологізми як засіб образності мови поруч із персоніфікацією, метафорою і метонімією. Характерною особливістю фразем мовознавець вважає образність, здатність символічно виражати інший зміст [1, с. 11]. Із появою когнітивної лінгвістики метонімію та метафору тепер визнають не лише декоративними риторичними тропами, які формують концептальну структуру образної мови.

Як відомо, метафоричні ідіоми є висловами, які використовують метафоричний прийом для маніфестації значення. Вони часто включають метафоричне використання слів і охоплюють яскраві та помітні образи, які сприймаються швидше, ніж порівняльні літературні вислови ймовірно тому, що їх можна зрозуміти за допомогою використання асоціативного прийому мислення. Уважаємо, що вагомою є потреба у синтаксичному та семантичному аналізі, для відокремлення фраземних метафор від словосполучень із прямим значенням у реченні.

Метафори порівнюються одне з одним без використання слів «як» або «ніби». Деякі метафори стали настільки відомими, що самі практично набули ідіоматичного характеру, наприклад: *open book* – легка в читанні книга, порівнюється з людиною, яка легко надає інформацію, *be a ray of sunshine* – порівнює людину з променем сонячного світла, символізуючи її радісну та сповнену надії природу, *a heart of gold* – «золоте серце» характеризує добру людину, вчинки якої цінують понад усе, *late bloomer* – квітка що пізно розпускається, порівнюється з людиною, яка відстає у розвитку.

Однак функцію утворення фраземних концептів може виконувати також і метонімія на основі часових та просторових зв'язків [2, с. 34]. Цей художній засіб є прикладом асоціативного мислення, що дає змогу вловлювати певний досвід життя. Метонімія, як форма образного мовлення, є способом масштабування різнобічності означенні слова шляхом додавання переносних зна-

чень і асоціації до первинного, щоб виражати думки мовця.

Багато поширених фразем є прикладами метонімії. Насправді деякі з цих ідіом видаються поширеними та простими. Дивним є усвідомлення, що їхні значення не буквально, наприклад: *lend a hand* – не означає буквально дозволити комусь позичити частину вашого тіла («рука» – метонім допомоги, оскільки руки тісно пов'язані з працею, тому правильно буде перекласти «*протягнути руку допомоги*»), *silver industry* – підприємства, які займаються виготовленням товарів для людей старшого віку, *no news from Capitol Hill* – буквально не означає відсутність новин із району навколо Капітолію Сполучених Штатів. Цей вислів стосується тихого дня Конгресу США, який збирається в будівлі Капітолію на Капітолійському пагорбі.

Полюжин І. у своїй статті, про деякі дискусійні погляди на предмет та обсяг фразеології як галузі наукового знання, пропонує розглядати фраземи за допомогою вузьких та широких підходів, які реалізуються залежно від структури ознак неодноречних утворень, що дають змогу вивчати та аналізувати повністю або частково переосмислені чи усталені словосполучення та речення. Такий підхід уможливує розгляд не тільки фразеосполучень, а й широкого кола фразеоречень, до яких належать: приказки, прислів'я, афоризми, крилаті вислови [9, с. 34–35].

Даниленко Л. доречно зазначає, що основою ряду фразем є чимало приказок та прислів'їв [5, с. 36]. Приказки вважаються мудрими висловами, які зберігають свою цінність і значення навіть сьогодні, бо їх активно вживали в мовленні наші предки. Вони є дохідливими натяками на щось. Наприкладів: *birds of a feather flock together – a tree is known by its fruit* – дерево пізнається своїми плодами, а людина – справами (прислів'я, яке вказує на те, що ваша справжня сутність виявляється у ваших учинках), *beggars can't be choosers* – біднякам не доводиться вибирати, убогим не доводиться каверзувати, бідному як злодієві – всяка одежа впору, *actions speak louder than words* – не по словах судять, а по ділах, *birds of a feather flock together* – одним миром мазані, з одного тіста ліплені.

Американський лінгвіст А. Коуві наголошує на тому, що на початку 80-х років ХХ століття фразеологія, як лінгвістична діяльність, викликала незначний інтерес на теренах англійськомовних територій, хоч мала вагомні перспективи визнання у Європі. Тепер вона стала основною галуззю гуманітарних і прикладних досліджень лінгвіс-

тів усього світу. Також варто зазначити, що важливим напрямом дослідження фразеології тепер є вивчення фраземних одиниць на основі корпусу та мережі культурних конотацій, які є носіями стилістичного забарвлення у фразеології. Технологічний прогрес зробив можливим електронний пошук і маніпулювання великими корпусами, а також значно полегшив як дослідження частоти та типів фраземних висловів у природному дискурсі, так і створення фразових словників [15].

Заслуговує на увагу також фраземне дослідження польського лінгвіста, почесної професорки Австралійського національного університету в Канберрі А. В'єржіцкої (Wierzbicka Anna). Вивчення фразем стає все більш популярною та різноманітною сферою з багатьма різними підходами та фокусами інтересів. Лінгвіст погоджується, що незалежно від конкретної спрямованості та цілей уживання фразем, дедалі більше мовознавців використовують корпусні підходи до фразеологічних явищ. Вона у своїх наукових роботах використовує корпуси й Інтернет в поєднанні для відкриття нових перспектив семантичного та культурологічного дослідження англійської фраземіки [16].

Р. Глесер, займається аналізом стилістичних властивостей фразової лексики, тим як вони модифікуються для досягнення ефекту в певних контекстах і жанрах. Наприклад, каламбури є класичним різновидом гри слів. Після представлення таксономії типів фраземних одиниць автор пише про типи конотацій, які можуть висловлюватися та які служать певними маркерами стилю. Наприклад: експресивні (у тому числі жартівливі), стилістичні (розмовні, офіційні, літературні, архаїчні тощо) та реєстрові (медичні, економічні, судові тощо). Р. Глесер розрізняє системну варіювання фраземних одиниць і обмежених словосполучень, які створені для стилістичного ефекту. Спираючись на приклади з німецької та англійської мов, вона виявила, що автори різних стилів та жанрів текстів часто здійснюють певні творчі модифікації [15].

Незвичайне вживання фразеологізмів є засобом досягнення глибшої експресії та ефективним методом посилення впливу на читача. Модифіковані фраземи є цілісними елементами мовної системи, між частинами якої є структурні відношення. Фраземні модифікації часто зустрічаються саме у художніх текстах і є важливими компонентами творення стилю автора. Вони вирізняються творчим характером і виникають унаслідок усвідомленої діяльності автора як результату «складного творчого процесу»

[4, ст. 68]. Однак іноді видозмінена фразема набуває власного життя й успішно стає ще однією основою у фраземіці. Змінені фраземи кидають виклик межах як канонічності, так і модифікації своїм парадоксальним значенням не лише через їхню подвійну природу, а й через інтерес, який вони викликають у процесі дослідження.

У деяких випадках автор може вдаватися до трансформування вже добре відомої фраземи. Розглянемо декілька прикладів із роману Агати Крісті «Смерть на Нілі». Словник записує складене слово *knit one's brow/brows*, але автор використав *draw brows together* – *насунути брови*, *be not the gold that glitters* замість *all that glitters is not gold* – *не все золото, що блищить*, *to count the pennies* замість *every penny helps/counts* – *рахувати кожен цент*, *make a hit with* замість *be a hit with someone* – *подобатись комусь, мати вплив*.

His eyes lit up and he drew his brows together [14, с. 57].

"I mean that all is not the gold that glitters." [14, с. 59].

"But Egypt's expensive, my dear. Not for those who have to count the pennies" [14, р. 34].

"You always made a hit with Linnet." [14, с. 47].

Фразеологічні дослідження нараховують тисячі робіт лінгвістів, які розглядають фраземи з різних сторін. Фраземіка, як наука, є багатогранним розгалуженням культури, ментального сприйняття світу, а також мислення.

Із кожним роком, заглиблюючись у вивчення фраземних одиниць різних мов, учені зустрічаються з новими поглядами, методами та методиками дослідження. Як зазначають зарубіжні вчені,

епоха комп'ютерних технологій дає змогу альтернативного опрацювання матеріалів за допомогою використання корпусів текстів та спеціальних програм для їх обробки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фраземіка, проходячи складний шлях свого становлення, постійно розвивається і має як великі набутки, так і пропонує матеріал для проведення новітніх досліджень. У фраземах відображається національна культура різних етносів. Прогрес вивчення фразеологічних одиниць на сучасному етапі розвитку мови набув широкого розмаху. Поглиблений розгляд корпусної лінгвістики, як науки для аналізу контексту вживання та варіювання фразем у мові, передбачає опанування мультимедійних ресурсів для створення новітніх підходів подальшого ефективного вивчення фраземних одиниць у сучасних лінгвістичних дослідженнях.

Метафоризація та метонімізація є результатом виникнення нових фразеологічних одиниць. Актуальність розгляду фраземних модифікацій є наслідком свідомого порушення стилістичної структури одиниці. Операції трансформації, які використовуються у фраземах, мають значне пізнавальне значення, оскільки показують стан трансформації одиниць із різним ступенем фіксації. Навіть у разі буквального розуміння ідіоми чи її структурної декомпозиції ідіоматичне значення залишається на другому плані й ідентифікується реципієнтом завдяки соціальній усталеності мовної одиниці. Уважаємо, що перспективою подальших наукових досліджень є вивчення семантики нових фраземних одиниць з метою глибшого розуміння й вивчення рідної та іноземної мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баран Я., Зимомря М. Теоретичні основи фразеології : навч. посіб. Ужгород : Ужгородський державний університет, 1999. 176 с.
2. Венжинович Н. Ф. Метафора й метонімія як основні семантичні процеси у фразеологізації. *Проблеми романо-германської філології* : зб. наук. праць / відп. ред. М.М. Полюжин. Ужгород : Ліра, 2006. С. 23–37.
3. Венжинович Н. Ф. Фразеологія художніх творів закарпатоукраїнського письменника Дмитра Кешелі. *Slavia*. 2022. Ročník 91. Sešit 1. S. 64–76.
4. Гуменюк І.І. Модифікації фразеологічних одиниць, семантичні та стилістичні особливості їх уживання. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. Том 1. С. 129–137.
5. Даниленко Л. І. Фразеологія vs. пареміологія: проблема термінологічного розмежування в сучасній лінгвістиці. *Rossica Olomucensia. Olomouc*. Vol. LVII. № 2. 2018. S. 29–42.
6. Камінська В. С. Теоретичні дослідження фразеологічних одиниць у сучасній лінгвістиці. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова* № 5. 2018. С. 122–128.
7. Корпусний підхід у навчанні та вивченні англійської мови. *Формування компетентності «Навчання впродовж життя» як ключової вимоги професійної підготовки вчителя XXI століття* : навчально-методичний посібник / Гирин О.В., Євченко В.В., Жуковська В.В., Калініна Л.В., Савчук І.І., Прокопчук Н.Р., Щерба Н.С. та ін. Житомир, 2018. 168 с.
8. Мойсієнко А. К. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія*. Ларисі Григорівні Скрипник : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 12–13 травня 2011 р. Київ : Видав. дім Д. Бураго, 2011. С. 115–121.

9. Полюжин І. М. Деякі дискусійні погляди на предмет та обсяг фразеології як галузі наукового знання. *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвуз. зб. наук.праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Гельветика. 2020. Вип.27. Т.4. С. 33–36.*
10. Полюжин М. М. Концепт і особливості фразеологічної номінації в англійській мові. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Ужгород, 2019. Вип. 1 (41). С. 100–105.*
11. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. М-во освіти і науки України. Київ : Знання, 2007. 494 с.
12. Яцьків М.Ю. Здобутки сучасної української фразеології у контексті новітньої парадигми лінгвістичних досліджень. *Міжнародний науковий вісник. 2014. – Вип. 8(27). С. 253–262.*
13. Bally, C. *Traité de stylistique française: mon. Vol. 2, 3rd ed.* Geneva: Georg & Cie, 1951. 392 p.
14. Christie A. *Death on the Nile.* UK: HarperCollins Publishers, 2001. 416 p.
15. Cowie, A.P. *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications (Oxford Studies in Lexicography and Lexicology): monograph.* Oxford: Clarendon Press, 1998. 272 p.
16. Wierzbicka A. Exploring English Phraseology with Two Tools: NSM. Semantic Methodology and Google. *Journal of English Linguistics.* 2009. № 37 P. 101–129 URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0075424209334338> (published online Apr 9, 2009)

**ДЕТЕРМІНОЛОГІЗОВАНІ ЕКОНОМІЧНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ
ЯК КОМПОНЕНТА КУЛЬТУРНОЇ ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ****DETERMINOLOGIZED ECONOMIC LEXICAL UNITS AS A COMPONENT
OF THE CULTURAL LITERACY OF THE MODERN SPECIALIST**

Шелепкова І.М.,

*orcid.org/0000-0001-9431-4868**старший викладач кафедри української філології та історії**Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

Для лінгвістики вивчення термінологічної лексики має велике значення як з погляду віддзеркалення в ній сучасного рівня тієї або іншої науки, логічної побудови наукової системи, так і з позиції шляху формування термінології, її лінгвістичного оформлення. Дослідження складу, структурних особливостей, функціонального призначення термінологічних систем сприяє вирішенню багатьох проблем лексикології, словотворення, граматики, стилістики.

На сьогодні з'являються численні актуальні видання з банківської справи, економіки та управління підприємством; фінансів та обліку; міжнародної торгівлі; національної економіки, а тому більшість ключових економічних термінів зазвучали по-новому в масмедіа. У цих умовах не могло не виникнути підвищеної уваги до того, що активно формується економічною терміносистемою, що обумовлює, як нам здається, актуальність вибраної теми і стає компонентою культурної чи функціональної грамотності сучасного економіста.

Розвиток та зміни економічної системи, з одного боку, пов'язані з переглядом термінології: з'являються нові, актуалізуються та змінюються значення існуючих термінів, а з іншого – ці одиниці є джерелом поповнення загальнолітературної лексики, а, отже, актуальність обраної проблематики зумовлена науковим та практичним значенням вивчення процесів детермінологізації як компоненти культурної грамотності сучасного економіста.

У статті викладено функції термінологічних одиниць у різних типах тексту, наведено характеристика процесів детермінологізації і рівня експресивності термінів, розглянуто їх співвідношення і закономірності семантичних змін.

Українські та англійські економічні терміни розглянуто як компоненту культурної чи функціональної грамотності сучасного економіста; визначено місце та функції термінів економіки в лексичній системі сучасної української та англійської мов; описано процес детермінологізації, недостатньо вивчений у сучасній лінгвістиці; проаналізовано функціонування українських та англійських економічних термінів у неспеціальних типах тексту: публіцистичному, гумористичному, науково-популярному.

Ключові слова: термін, термінологія, економічні терміни, детермінологізація, професійна лексика, загальноживана лексика, компонента культурної грамотності.

For linguistics, the study of terminological vocabulary is of great importance both from the point of view of reflecting in it the modern level of a particular science, the logical construction of a scientific system, and from the standpoint of the path of formation of terminology, its linguistic design. The study of the composition, structural features, and functional purpose of terminological systems contributes to the solution of many problems of lexicology, word formation, grammar, and stylistics.

Today, numerous topical publications on banking, economics and enterprise management are published; finance and accounting; international trade; of the national economy, and therefore most of the key economic terms sounded in a new way in the mass media. In these conditions, it was inevitable that increased attention should be paid to what is actively being formed by the economic term system, which determines, as it seems to us, the relevance of the chosen topic and becomes a component of the cultural or functional literacy of a modern economist.

The development and changes of the economic system, on the one hand, are related to the revision of terminology: new, updated and changed meanings of existing terms appear, and on the other hand, these units are a source of replenishment of the general literary vocabulary, and, therefore, the relevance of the selected issues is determined by the scientific and the practical significance of the study of determinologizing processes as a component of the cultural literacy of a modern economist.

The article describes the functions of terminological units in different types of text, describes the processes of determination and the level of expressiveness of terms, examines their relationship and patterns of semantic changes.

Ukrainian and English economic terms are considered as a component of the cultural or functional literacy of a modern economist; the place and functions of economic terms in the lexical system of the modern Ukrainian and English languages are defined; the process of determinologisation, insufficiently studied in modern linguistics, is described; the functioning of Ukrainian and English economic terms in non-special types of text is analyzed: journalistic, humorous, popular science.

Key words: term, terminology, economic terms, determinologizing, professional vocabulary, common vocabulary, component of cultural literacy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток економіки спричинив зміни і у лексичній системі української

та англійської мов, які жваво відреагували на потреби суспільства: більшість ключових економічних термінів виходить з обмеженої сфери вживання та утворюється загальнолітературною

мовою. А, отже, актуальність означеної проблеми обумовлена важливістю вивчення термінологічних одиниць у зв'язку із їх зростаючою роллю у період розвитку сучасних економічних відносин, де терміни економіки впливають не тільки на стан сучасної української та англійської мов, але на культурну грамотність сучасного економіста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. У сучасному українському термінознавстві є дослідження, присвячені природничій термінології (Л. Симоненко), юридичній (О. Сербенська), суспільно-політичній (Т. Панько), математичній (А. Крейтор), фізичній (В. Пілецький), радіотехнічній (І. Кочан), соціально-економічній (Т. Панько, А. Бурячок), сільськогосподарській (П. Гриценко, Б. Стасевський), географічній (П. Чучка), образотворчій (Б. Михайлишин), театральній (А. Костюк), спортивній (М. Паночко) та ін.

Технічну та виробничу термінологію української мови досліджували Л. Симоненко, А. Крижанівська [7]; над проблемою «Термін і загальноживане слово» працювали Н. Непійвода, Г. Мацюк; питання структури і системної організації українських термінів розглядали в колективній праці (А. Крижанівська, Т. Панько, Л. Симоненко та ін.) «Склад і структура термінологічної лексики української мови».

Загальний огляд термінологічної роботи в Україні знаходимо у бібліографічному покажчику, укладеному А. Лагутіною та М. Богущою, «Термінознавство на Україні». Над проблемою «термін» працювали Т. Панько [6], І. Кочан [4], І. Шелепкова [9, С. 247–276], Г. Наконечна [5, С. 11–37].

Тенденції та проблематика майбутніх термінознавчих досліджень термінології визначаються у працях окремих авторів [«Деякі міркування про шляхи і манівці розвитку української наукової термінології» (Кочерга, 1994), «Теоретичні засади українського термінотворення» (Панько, 1992), «Про засади відродження та розвитку української науково-технічної мови» (Перхач, 1993), «Українська мова в себе вдома сьогодні й завтра» (Шевельов, 1986)], а також у збірниках [«Науково-технічний прогрес і проблеми термінології» (1980), «Проблеми української науково-технічної термінології» (1992, 1993, 1994) та інших].

Отже, маємо на сьогодні спроби опису термінологічних систем різних галузей знань, де, зокрема, визначаються риси та особливості спеціальної лексики.

Щодо поняття детермінування, або детермінологізації, то загальноприйнятим можна вва-

жати його трактування, подане О. Г. Тодор у відповідній статті енциклопедії «Українська мова»: «*Детермінологізація (від лат. de... – префікс зі значенням віддалення, припинення, скасування, усунення, термін і грец. логос – слово, вчення) – перетворення терміна на загальноживане слово. Процес детермінологізації відбувається тоді, коли виникає потреба використати термін для номінації тих чи інших об'єктів або відношень, заповнити лакуну в певному семантичному полі*» [8, с. 139].

Детермінологізація відбувається двома шляхами:

- перший – це стирання метафоричного вживання та образності, перехід від метафори до стійкого переносного значення;
- другий – розширення, узагальнення спеціального значення [8, с. 140].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Для досягнення поставленої мети у роботі передбачається вирішення таких завдань:

- описати процес детермінологізації мовних одиниць, що репрезентують економічний зміст;
- визначити екстралінгвістичні та інтралінгвістичні причини переходу термінів у загальноживані;
- проаналізувати семантичні переходи, що відбуваються у структурі терміна;
- виявити функції, що виконуються англійськими економічними термінами у різних типах тексту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи – встановити роль та місце українських та англійських економічних термінів у структурі культурної компоненти сучасного економіста та проаналізувати комплексні характеристики їх функціонування, де об'єктом дослідження є термінологічна лексика економіки у сучасній українській та англійській мовах, а предметом дослідження є детермінологізована лексична одиниця як компонента культурної грамотності сучасного економіста.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Між термінологічною та загальнолітературною лексикою відбувається постійна взаємодія, що проявляється у процесах термінологізації та детермінологізації одиниць економічної терміносистеми.

Міграція термінологічних одиниць економіки та бізнесу відбувається у два етапи, що йдуть один за одним, – деспеціалізація та детермінологізація.

Англійські економічні терміни використовуються у різних неспеціальних типах тексту (газетні статті, художні твори, словники), де відбувається їх якісне перетворення: у терміна виникають емоційно-експресивні конотації, різна кількість понятійних ознак, реалізованих у контексті. Це зумовлює різницю у семантиці терміна, вжитого у науковому, художньому та публіцистичному стилях.

Частина англомовних економічних термінів вербалізує поняття та уявлення, що є складовим елементом культурної компоненти, що відображається в особливостях їх репрезентації у довідкових виданнях, орієнтованих на масового читача, а також у їх функціонуванні, що є основою для створення комічного ефекту в різних неспеціальних типах тексту.

Масмедіа є складовою загальноновживаної мови, одним із основних каналів проникнення професійної лексики у загальноновживану.

Немає єдиного розуміння феномена професійної/фахової мови. Найбільш розгорнуте висвітлення поняття професійної/фахової мови простежується в німецького лінгвіста Л. Гофмана, який висуває тезу, відповідно до якої професійна/фахова мова – сукупність усіх мовних засобів, які використовуються в спеціально окресленій комунікативній сфері з метою досягнення розуміння між усіма фахівцями цієї галузі [2, с. 53].

Незважаючи на те, що визначення Л. Гофмана відрізняється послідовністю й логічністю, таке тлумачення, як слушно зазначає Т. Р. Кияк, не враховує того факту, що функціонування цієї мови обумовлюється чітко окресленою термінологією [3, с. 29], тобто термінологія є основним джерелом мовних одиниць та інформації будь-якої професійної/фахової мови.

Отже, професійна/фахова мова визначається німецькими лінгвістами як функціональний різновид (В. Шмідт, Л. Гофман), а чеськими та британськими вченими як функціональний стиль (функціональний стильовий різновид) загальнолітературної мови (Празький лінгвістичний гурток, Дж. Лайонз).

Серед лінгвістів дискусії про сутність професійної мови ведуться за кількома напрямками: традиційним, функціональним, генетичним, когнітивним:

– представники *«традиційного» напрямку* дійшли висновку, що професійна лексика не належить до загальнолітературної мови. Цей висновок робиться на основі ідеї про те, що професійні слова – це особливі лексичні одиниці, які мають низку специфічних особливостей щодо змісту,

так і щодо вираження. Характерними рисами професійних одиниць лінгвісти вважають однозначність, точність, дефінітивність, незалежність від контексту, а також відсутність синонімів;

– представники *«функціонального» напрямку* визначають його як один з функціональних стилів або як функціональний різновид літературної мови, тому що він виходить за межі загальнолітературної мови. Тобто термін розглядається як засіб, що дозволяє вивчати функціональне походження мови;

– представники *«генетичного» напрямку* вважають дотичними одиницями професійну та загальнолітературну мови, визнаючи єдиною розбіжністю між термінологічною та нетермінологічною одиницею екстралінгвістичні чинники;

– представники *«когнітивного напрямку»* говорять про професійну мову як про особливий когнітивно-комунікативний простір.

Професійна мова як функціональний різновид загальнолітературної мови розглядається в одному ряду з такими поняттями, як мова художньої літератури та розмовна мова. Кожен різновид загальнолітературної мови має лише їй властиві функції та структурно відокремлені засоби вираження, що залежать від сфери її використання.

Терміни та професіоналізми утворюються на основі лексичних одиниць мови, наслідуючи багато лексичних характеристик загальноновживаних лексем.

Далі у статті розглянемо питання про конотативні властивості термінів (додаткове значення). Один із механізмів утворення конотації – це перенесення конотативного елемента значення слова в тому випадку, якщо термінологічна одиниця утворена зі слова загальноновживаної мови шляхом термінологізації. Під час процесу, незважаючи на наявність абсолютно нового значення, слово асоціюється з омонімічною одиницею загальнолітературної лексики та відбувається накладення, інтерференція значень.

Термін *«dirty float»* – кероване (регульоване, брудне) плавання (форма режиму плаваючого валютного курсу, коли органи фінансового регулювання активно впливають на ринковий попит та пропозицію валют для стабілізації курсу національної валюти та зміни напрямку його руху). Загальноновживане значення прикметника *«dirty»* змушує реципієнта мимоволі переносити негативне ставлення на поняття, яке саме по собі мало б залишатися нейтральним.

Якщо термін має іншомовне походження або є запозиченням, то асоціації термінів зі словами основного словникового складу практично не від-

бувається. Але у будь-якій терміносистемі, разом із термінами іншомовного походження, ми знаходимо одиниці, утворені морфологічним, лексико-семантичним та іншими способами від загальноновживаних слів:

- *knock down prices* – *знижувати ціни (порівн. reduce prices)*;

- *merger* – *об'єднання компаній (порівн. consolidation)*;

- *put money* – *премія за право продати фінансовий інструмент протягом певного терміну за задалегідь обумовленою ціною (порівн. put premium)*.

Утворений від експресивно забарвлених одиниць загальнолітературної мови термін може зберегти те ж емоційне забарвлення, а тому ми можемо спостерігати у терміні конотацію емоційності – ставлення комуніканта до поняття.

Нижче наведемо приклади термінів як із негативною конотацією:

- *forced sale* – *вимушений/примусовий продаж (продаж, який доводиться здійснювати у зв'язку з рішенням суду або для отримання коштів, щоб уникнути банкрутства чи ліквідації)*;

- *price war* – *цінова війна (конкуренція виробників, заснована на агресивному зниженні цін),*

так і приклади термінів, що мають позитивну конотацію:

- *friendly suit* – *дружній позов, що поданий за згодою обох сторін*;

- *soothing price* – *заспокійлива ціна, що встановлюється продавцем трохи нижче звичної круглої величини як психологічний прийом для залучення покупців (наприклад, \$999 замість \$1000).*

У випадках, коли термін утворений шляхом метафоричного перенесення, в ньому часто зберігається подібність емоційних вражень, у зв'язку з цим подібним термінам властиві конотації емоційності та експресивності:

- *bank secrecy* – *банківська таємниця*;

- *money famine* – *«грошовий голод»* – одне з явищ, характерних для грошово-кредитних криз, що виражається у нестачі готівки;

- *capital flight* – *втеча капіталу (переведення капіталу з країн, що розвиваються, з метою уникнути його експропріації).*

Так, термінологічна одиниця, що створена для певної мети, починає функціонувати в мові і набуває всіх ознак одиниці цієї мови, в тому числі експресивність і полісемічність.

Розглядаючи питання співвідношення професійної та загальнолітературної мови, ми дійшли висновку, що професійна лексика може бути розглянута як широке, але лімітоване своїм особли-

вим призначенням семантичне поле, яке покриває частину словникового складу мови, а тому ця група лексики обмежена у вживанні.

Виходячи із зазначеного вище, класифікація з метою визначення місця професійної лексики у системі загальнолітературної мови є найбільш коректною з погляду її використання.

Якщо брати до уваги характер вживання лексики, її можна поділити на дві групи: лексику загальноновживану і обмежену у вживанні.

Перша група лексики – лексика загальноновживана – слова використовуються вільно, необмежено, ця лексика є своєрідним кістком загальнонаціонального літературного словника.

Друга група лексики – лексика обмежена у вживанні – слова застосовуються групою людей, які територіально чи соціально обмежені.

Характерною рисою одиниць професійної лексики є їх належність до двох різних систем.

Будучи за своєю суттю лексичними одиницями, терміни та професіоналізми існують і розвиваються за загальними мовними законами, а тому входять до лексико-семантичної системи мови, посідаючи певне місце серед інших одиниць цього рівня на основі своїх мовних характеристик.

На підтвердження цього, ми спостерігаємо в терміносистемах явища, властиві лексиці загальнолітературної: полісемія, синонімія, омонімія та ін. До того ж способи утворення спеціальних одиниць мало відрізняються, в цілому, від основних продуктивних способів поповнення загальноновживаного словникового складу.

Наприклад, лексеми *«менеджер – керівник: менеджер – 1) людина, яка відповідає за координацію і контроль над організацією праці.*

Той, хто управляє промисловим, торговим, фінансовим і т. ін. підприємством.

Підприємець у професійному спорті, який організує тренування і виступи спортсменів.

Людина, яка керує комерційними справами окремого виконавця або групи музикантів.

Менеджер з маркетингу – посадова особа фірми, яка займається аналізом маркетингової ситуації;

2) учасник керівної групи банківських синдикатів, які здійснюють емісію та розміщення облігаційних позик на ринку капіталів [1, с. 658];

керівник – той, хто керує ким-, чим-небудь, очолює когось, щось [1, с. 535]», цілком можна віднести до загальноновживаної лексики, але при цьому необхідно зазначити, що, проникаючи в мову, ці одиниці проте залишаються власне термінами в межах спеціальної галузі знання.

Розглядаючи термінологічні одиниці в галузі економіки та бізнесу в аспекті їх значущості для культурної компетенції, можна говорити про дві групи лексичних одиниць:

- *перша група* – це основний вокабулярій (core lexicon), до якого, зокрема, входять лексичні одиниці спеціальної галузі вживання, що позначають поняття, відомі фахівцям у цій галузі;

- *друга група* – це лексичні одиниці, семантика яких має національно-культурну специфіку.

Слова, яким даються визначення як у спеціальних, так і в загальнолітературних словниках, є тим проміжним елементом лексики, який, будучи термінологією з одного боку, також належить і до загальноновживаної лексики.

А тому специфіка процесу детермінологізації полягає у трансформації семантичного значення слова з терміносистеми шляхом перенесення метафоричного значення до загальноновживаних словосполучень, що спричиняє формуванню у слові нового значення.

Міграція термінів у загальноновживаний узус відбувається за допомогою різноманітних масмедіа. Саме завдяки використанню термінів у масмедіа термінологічні одиниці поступово засвоюються широкими читачькими колами, і, отже, «слова для фахівців» перетворюються на «слова для всіх».

Проникаючи в неспеціальний реєстр, ця лексика збагачує загальноновживану мову, поступово стаючи разом із цим компонентом «культурної грамотності». При вивченні процесу переходу термінологічних одиниць у загальнолітературну мову на прикладах економічної лексики встановлено, що в цьому процесі можна простежити два послідовні етапи: деспеціалізація та детермінологізація.

Під деспеціалізацією професійної лексики ми розуміємо функціонування спеціальних одиниць у загальноновживаній мові (у розмовній мові, мові художньої літератури, публіцистичному стилі як складових загальнолітературної мови), які зберігають основний термінологічний денотат (під денотатом розуміється основне значення мовної одиниці на відміну її конотації чи семантико-стилістичних відтінків).

Ще однією з характерних функцій, яку можуть виконувати економічні терміни у масмедіа, є функція оцінки, що відбувається за допомогою входження за допомогою спеціального слова до нової системи, де повніше розкриваються якості об'єкта чи характеристики явища. Оцінка має яскраво виражений авторський характер, оскільки саме автор вибирає нове тематичне поле, у якому він розміщує об'єкт.

Найчастіше спостерігається ситуація, коли у масмедіа свідомо застосовуються у тексті терміни навіть у тих випадках, коли можна було б описати те, що відбувається більш простою мовою. Це пов'язано з модою на інтелектуалізацію висловлювання, прагненням надати написаному науковості та покликане викликати у читача підвищену довіру до автора, як до людини, яка має глибокі знання в галузі економіки.

Наприклад, первісне значення східнослов'янського терміна *товар* – рогата худоба. Шляхом навантаження цього слова новим лексичним значенням утворився його омонім: *товар* (для позначення різних предметів, що є об'єктами купівлі-продажу); *товар* (матеріальний виріб, що пропонується на ринку з метою його придбання, використання або споживання).

При утворенні терміна *товар* на основі відповідного загальноновживаного слова як показника предметів купівлі-продажу конкретне значення цього слова поступилося перед вищим ступенем узагальнення, тобто термінологічне значення слова *товар* є одним із його лексико-семантичних варіантів, а тотожність цього слова при утворенні відповідного терміна не порушується:

«товар 1) прич. для обміну продукт праці, що має споживну вартість і вартість (вартість 3)).

2) Будь-яка продукція, послуги, роботи, права інтелектуальної власності та інші немайнові права, призначені для продажу.

Все те, що становить предмет торгівлі. У народних обрядах сватання – про дівчину.

Живий товар – про людей, якими торгували й торгують (рабів, невільників-полонених, кріпаків та ін.).

3) Матеріальні та нематеріальні активи, а також цінні папери та деривативи, що використовуються у будь-яких операціях, крім операцій з їх випуску (емісії) та погашення.

Біржовий товар – товар, який служить об'єктом біржової торгівлі, напр., зерно, метал.

Контрабандний товар – товар, що незаконно переміщується через державний кордон з приховуванням від митного контролю.

Пакотильні товари – товари низького гатунку.

Підакцизні товари – товари, з яких законодавчо справляється акцизний збір.

Продовольчі товари (продтовари) – продукти харчування, напої і т. п.

Промислові товари (промтовари) – одяг, взуття, побутова техніка тощо; товари широкого вжитку.

Стратегічний товар – товар, експорт якого забороняється, обмежується або контролю-

ється з метою запобігання шкоди національній безпеці країни – власника товару.

Товари першої необхідності – товари, споживання яких істотно не змінюється при зміні доходу.

Товари широкого вжитку – споживчі товари, що використовуються населенням у побуті, у повсякденному житті.

Уцінений товар – знижений у початковій ціні товар.

Ходовий товар – товар, який користується великим попитом.

4) *У шевській, чоботарській справі – готова шкіра для виготовлення взуття.*

Взагалі шкіра для виготовлення чогось.

Хутро, з якого шують верхній одяг.

5) *Перев. велика рогата худоба [1, с. 1456].*

Відомі сучасні терміни торгівлі *гроші, ринок, сума, торгівля*, як і розглянутий вище термін *товар*, перш ніж набути термінологічного значення, спиралися на загальноновживане значення слова, тому маємо справу з утворенням нового лексико-семантичного варіанта.

Відомо, що одним із широко розповсюджених шляхів утворення термінів є утворення семантичним способом, суть якого полягає в тому, що змінюються значення слів, які вже існують у мові.

Отже, на перший план знову виходить культурна компетентність, яка стає інструментом на реципієнтів, має прагматичну спрямованість. Як правило, у таких випадках термін не пояснюється, а вважається автором як зрозумілий для читача:

У процесі деспеціалізації термін адаптується до нових контекстів, а вони, в свою чергу, впливають на початкове семантичне значення терміна. Реалізуються смислові можливості спеціалізованої одиниці, що виявляються максимально зручними для загальноновживаного використання; при цьому актуалізується обмежений набір сем, що є достатнім для розуміння тексту нефахівцем.

Використання термінів у непрямому значенні є одним із основних та постійних джерел поповнення мови масмедіа, вироблення власного лексичного фонду масмедіа. Переносні значення таких спеціальних детермінологізованих слів, як правило, зафіксовані в словниках, вони є частиною загальноновживаної мови.

Але багато слів-термінів перебувають у стадії образного переосмислення, вживаються часто у переносному значенні, не зафіксованому в словниках.

Діапазон тем, у яких використовуються метафори, створені з урахуванням економічних термінів, досить широкий: відображення державного

устрою, морально-етичного і морального стану, освітнього рівня, політичної свідомості тощо. Наведемо кілька прикладів таких метафор: *moral bankruptcy terrorism* (моральне банкрутство тероризму), *storehouse of knowledge* (сховище знань).

Термінологічна одиниця з метафоризованим значенням, що використовується в непрофесійному реєстрі, виконує три функції:

1) інформативну; 2) створення додаткового образу; 3) ставлення автора.

Детермінологізація відбувається за декількома напрямками. Поряд із традиційним створенням переносного значення (за допомогою метафоричного перенесення), можна виділити також випадки, в яких внаслідок детермінологізації відбувається утворення фразеологічної одиниці.

Було виявлено причини та умови переходу спеціальних лексем у загальноновживану мову. Так, серед екстралінгвістичних причин виділено належність цієї термінології до інформаційно-пріоритетного та інформаційно-актуального полів, а також визнання професійної одиниці ефективним засобом літературної мови.

До інтралінгвістичних умов, крім реалізації лінгвістичного закону мовної економії, ми відносимо розширення галузі використання термінологічних одиниць.

Термін, що є лексичною одиницею, яка відноситься до загальноновживаної мови, вимагає особливих способів уведення в неспеціальний текст. Можна виділити два основних способи уведення спеціальних одиниць у текст публіцистичного стилю:

• *термін без коментаря* – це спосіб уведення професійної одиниці в загальноновживаний узус, де термін претендує на повне впізнання реципієнтами через те, що він досить довго використовувався в масмедіа або через апріорне знання аудиторією значення слова (іншими словами, термін входить до складу культурної компоненти).

Якщо без коментаря використовується професійна одиниця, зазвичай не поширена у загальноновживаній мові і не до кінця зрозуміла пересічному носієві мови, то термін у цьому випадку виконує особливу функцію – інтелектуалізації висловлювання;

• *термін із коментарем* – це коментоване уведення терміна в канву висловлювання, що супроводжується спеціальною вербальною оболонкою. Вербальне сигналізування про наявність лексичної одиниці, не характерної для позанаукового дискурсу, може бути із застереженнями або поясненнями.

Попереджувальна сигналізація-застереження знаходить вираження у використанні перед про-

фесійною лексемою таких фраз: *so called* (так званий); *to put it scientifically... known as...* (кажучи науково... відомий як...); *there's a term* (є терміном), *a word belonging to* (слово, що належить до...).

Попереджувальна сигналізація-пояснення включає наявність тлумачення професійної лексеми за допомогою наступних слів і словосполучень, що знаходяться після терміна: *that is* (тобто); *in other words* (іншими словами).

З'являючись у публіцистичному та художньому тексті, термінологічна одиниця бере на себе низку функцій, невластиву для неї у «рідних» її текстах: текстах наукового і офіційно-ділового стилю.

Серед основних функцій, що виконуються детермінологізованою та деспеціалізованою термінологічною лексикою в художньому тексті, можна виділити:

– здатність адекватно відреагувати та оцінити події на економічній арені;

– обізнаність з економічних питань, професійна компетентність.

У результаті частого вживання в нетермінологічному значенні термін переосмислюється, а в його семантиці відбувається зрушення, і утворюється переносне значення, зафіксоване тлумачними словниками. Завдяки переносному значенню термін стає більш уживаним і згодом перестає відчуватися в неспеціальному тексті як термін.

Наприклад, пам'ятки XIV – XV ст. фіксують слово *крамъ* на позначення роздрібної торгівлі, яке було запозичене з німецької мови, можливо, частково за польським посередництвом. У тому разі, коли термін запозичується, він стає основою для творення похідних термінів засобами, властивими українському словотвору: *крамъ* → *крамниця* → *крамар*:

«крам 1) Предмет торгівлі (звичайно фабричного виробництва); товар.

2) *Те саме, що тканина 1).*

3) *Крамниця* [1, с. 582];

крамниця – приміщення для роздрібної торгівлі; магазин [1, с. 582];

крамар 1) Те саме, що торгівець.

2) *Гендляр. Про безпринципну людину, що ради власної вигоди торгує своєю совістю, переконаннями, талантом* [1, с. 230]».

Наприклад, лексема «*кошт*» була запозичена через польське посередництво з німецької мови і це запозичення стало основою для створення інших слів, які функціонують в українській мові: *кошторис*, *коштовний*. Відповідна група слів органічно входить як у спеціальну лексику, так і в загальномовний словниковий фонд:

«кошторис 1) План передбачуваних витрат і надходжень матеріальних і грошових ресурсів, потрібних для нормальної діяльності підприємства, установи, організації.

Кошторис бюджетної установи – основний документ, що визначає обсяг, цільове призначення та поквартальний розподіл бюджетних коштів.

Кошторис витрат – повне зведення витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції.

2) *Текстовий документ, який містить відомості про вартість створення об'єкта* [1, с. 581];

коштовний 1) Який має високу вартість; дуже цінний, дорогий (про предмети).

2) *Який має важливе, істотне значення* [1, с. 581].

Кількість термінологічних одиниць, що входять до загальноуживаної мови, збільшується і часто навіть освічені носії мови виявляються нездатними зрозуміти той чи інший термін. Це зумовило появу низки довідкових видань, що ставлять собі за мету видалити прогалини в тезаурусі реципієнта і ці видання можна віднести до міжстильових через те, що в них поєднані характерні риси кількох типів тексту: навчального посібника, довідника, енциклопедії.

Серед особливостей репрезентації термінологічних одиниць у цих типах тексту можна назвати такі:

– *написання з великої літери чи написання терміна в лапках*. Цей спосіб можна співвіднести з попереджувальними словами, які привертають увагу реципієнта до термінологічної одиниці;

– *транскрипція* у спрощеній формі, якщо слово може викликати труднощі при читанні, що дозволяє навіть за відсутності знань транскрипційних знаків з легкістю вимовити необхідне слово;

– *спеціально виділений коментар*, який може містити різного роду інформацію, що створює у свідомості читача побутове, спрощене уявлення, що має асоціативні зв'язки з іншими явищами, пов'язане причинно-наслідковими зв'язками з тими чи іншими процесами, що мають місце в економіці. Ще недавно термін, що «нічого не означає», посідає своє місце в мовній картині світу реципієнта, вписуючись у запропоновані в прикладах сценарії та фрейми;

– *дефініції* складаються переважно з простих або складносурядних речень, які не ускладнені зворотами та іншими конструкціями, що утруднюють сприйняття. Це дозволяє максимально сконцентрувати увагу на сприйнятті інформації;

– *елементи креалізації*, а саме фотографії та ілюстрації. На сторінках словника можна побачити портрети найбільш значущих особистостей у сфері економіки та бізнесу, фотографії видатних подій. Крім цього, наводяться різні діаграми, таблиці та графіки, що візуально розкривають описані в словниковій статті поняття.

Через екстралінгвістичні причини значну частину економічної термінології сучасної української мови становлять запозичення, що мають вкраплення. Причому в основному це слова, що прийшли з американського варіанту англійської мови.

У науковій літературі термін «англіцизм» має подвійне значення:

1) у вузькому розумінні «англіцизм» – це тільки споконвічне англійське слово, фразеологічний зворот, запозичений з англійської мови;

2) у широкому розумінні – до групи англіцизмів входять слова з американського, австралійського і інших варіантів англійської мови.

На нашу думку, під англіцизмами розуміються не тільки споконвічно англійські слова, але і запозичення лексичних одиниць з інших варіантів англійської мови.

Огляд класифікацій словотворчих способів, що є на сьогодні, дає можливість у словотворенні виділяються два основні: морфемний (або морфологічний) і неморфемний (або семантичний).

Кожен із них має декілька різновидів, проте всі ці різновиди об'єднані в два способи на підставі загальних характеристик.

Більшість дослідників дотримуються традиційної класифікації, згідно з якою всі неологізми діляться на декілька груп залежно від різних критеріїв:

– за способами словотворення, залежно від умов утворення;

– за цілями утворення, з урахуванням того, як з'явилося нове слово.

Розглядаючи терміни вузької економічної спрямованості, ми дійшли висновку, що є багато запозичених термінів, які переважно вже увійшли до спеціалізованих економічних словників, та аналізуючи загальноекономічні терміни, зрозуміли, що нові терміни зустрічаються у край рідко, а терміни, що цікавлять нас, належать як до суспільного життя, так і до економічного.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. У статті ми порівняли термінологію, професіоналізм та лексику літературної мови, але у деяких роботах, присвячених сутності терміна, мовознавці зазначають на недостатню ясність у визначенні

основних понять термінології. Основні відмінності в точках зору зводяться до визначення меж специфічності формальної та змістовної структури термінів.

Виділили таку систему основних вимог до терміна:

– *семантичні*: однозначність, повнозначність, відсутність синонімів;

– *формальні*: відповідність нормам мови, стислість, дериваційна здатність, інваріантність, мотивованість (систематичність);

– *функціональні (прагматичні)*: загальноприйнятність, уживаність, сучасність, милозвучність.

Об'єднуючи ці ознаки, ми визначили термін як номінативну спеціальну лексичну одиницю (слово або словосполучення) спеціальної мови, яка використовується для точного позначення спеціальних понять.

Межі між поняттями «термін», «професіоналізм» і «загальноживане слово» в роботах лінгвістів проводяться дуже неоднозначно, а іноді й зовсім відсутні. Ми поділили ці поняття, визначаючи термін як номінативну спеціальну лексичну одиницю (слово або словосполучення) мови, яка використовується для точного найменування спеціальних понять, професіоналізми як слова та звороти, властиві людям цієї професії і є, на відміну від термінів, напівофіційними назвами понять цієї професії.

Термінологічні одиниці – це одиниці насамперед функціональні, а не структурні. Якщо протиставити слова-терміни словам-нетермінам, можна виявити, що під час спілкування у повсякденному житті термінологічні одиниці не відрізняються від загальнолітературного слова і їм притаманні лінгвістичні ознаки, властиві загальноживаній лексиці. Це підтверджує факт належності термінологічної лексики до загальноживаної системи мови, де вона посідає певне місце серед інших одиниць цього рівня.

Взаємодія професійної та загальнолітературної мови дуже тісно пов'язана з поняттям культурної грамотності або культурної компетентності, що передбачає культурно обумовлену взаємну комунікативну компетентність учасників комунікативної події.

Характерною рисою економічної терміносистеми є близькість до загальнолітературної мови. Масмедіа – це те, що людину оточує постійно, і є потужним джерелом інформації, в тому числі і на економічні теми. Це відрізняє терміносистему економіки та бізнесу від багатьох інших, наприклад, від терміносистеми медицини, де більшість термінів відмежована від розмовної мови.

Компонента культурної чи функціональної грамотності сучасного економіста не залишається статичною, вона знаходиться в динаміці, поповнюючись новими економічними одиницями (українськими та англійськими економічними термінами). Такі слова є складовим елементом культурної компетентності (компонента загального знання, що включає спеціальну лексику). Кількість таких слів з розвитком різних сфер

людської діяльності, зокрема економіки, збільшується і, таким чином, розширює поняття культурної компетентності.

У зв'язку із заглибленням людини в економічні процеси економіка стає компонентною культурної грамотності, що є однією із причин міграції лексичних одиниць з одного пласта лексики до іншого, тобто переходу термінологічних одиниць у загальнонавживану мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2009. 1736 с.
2. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung / L.Hoffmann. [2 Auflage. Durchges]. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1985. 307 s.
3. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу (німецька мова) / Кияк Т. Р. та ін. Вінниця : Нова книга, 2006. 586 с.
4. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Львів, 2004. 520 с.
5. Наконечна Г. Термінологізація і детермінологізація: ступінь опрацювання й вектори розвитку. *Теорія терміна : конкретизація лексико-семантичних парадигм* : монографія. Львів, 2018. С. 11–37.
6. Панько Т. І. Від терміна до системи. Львів : Вища школа. Вид-во при Львівському університеті, 1979. 146 с.
7. Склад і структура термінологічної лексики української мови / Крижанівська А. В. та ін. ; за ред. А. В. Крижанівської. Київ, 1984. 196 с.
8. Тодор О. Г. Детермінологізація. Українська мова : енциклопедія / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови; редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 139–140.
9. Шелепкова І. М. Від терміна до економічної термінології сучасної української мови. *Сучасна філологічна наука: актуальні питання та вектори розвитку* : колективна монографія / відп. за випуск М. В. Мамич. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. С. 247–276.

РОЗДІЛ 7 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.111'37'255.4=161.2:82-34](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.34>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ АТМОСФЕРИ САСПЕНСУ В ПОВІСТІ-КАЗЦІ “WHISPERING IN THE WIND” А. МАРШАЛЛА

SPECIFIC FEATURES OF RECREATING THE ATMOSPHERE OF SUSPENCE IN THE ALAN MARSHALL'S FAIRY TALE NOVEL “WHISPERING IN THE WIND”

Борбенчук І.М.,

orcid.org/0000-0003-3531-6884

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Самчук А.О.,

orcid.org/0009-0000-3923-8233

студентка II курсу магістратури факультету лінгвістики

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті розглянуто сучасні підходи до визначення поняття «саспенс» та особливості його застосування у художньому тексті. Майстерність автора виявляється у здатності встановлювати емоційний зв'язок із читачем, тому саспенс є зручним інструментом, що дозволяє створити напругу, розказати важливі життєві уроки, викликати спектр почуттів і прищепити любов до історій. На матеріалі повісті-казки австралійського письменника Алана Маршалла «Шепіт на вітрі» («Whispering in the Wind») встановлено ключові образні та нарративні засоби формування сюжетного напруження, визначено їх обумовленість у тексті. У результаті проведеного аналізу з'ясовано, що лексичні засоби слугують для відтворення австралійського колориту й внутрішньої напруги, чим підсилюють атмосферу саспенсу. Зокрема, образи-відчуття вказують на приховану загрозу в природі, образи-конативи свідчать про небезпеку і підсилюють драматизм ситуації, оцінні образи передають негативну характеристику в поведінці персонажів, образи-картини розкривають емоції через зовнішній вигляд героїв, я-схеми дозволяють читачеві пережити ті ж самі емоції, що і персонаж, та фактично приміряти на себе ситуацію, описану в казці. Своєю чергою, атмосферу напруги створюють такі лексико-семантичні засоби, як іронія (в конкретних моментах поглиблює насмішку, повчання, розважання), персоніфікація (підкреслює драматичність і виражає застереження), порівняння (додає художню образність), символізм (число три, сірий колір, тварини, які символізують небезпеку). Важливим виражальним засобом є епітет, до якого вдається автор, щоб змалювати картини природи, візуалізувати вигаданих героїв, підкреслити їхні риси характеру і зовнішній вигляд. Помічено, що А. Маршалл використовує специфічну лексику (австралійський сленг і діалект, назви австралійських рослин і тварин), що, з одного боку, допомагає зануритися в невідомий загадковий світ, а з іншого – визначити особливості ідіостилю автора, який свою любов до рідного краю передає через описи специфічних, суто австралійських реалій.

Ключові слова: атмосфера напруги, саспенс, ідіостиль, лексико-стилістичні особливості.

The article explores present-day approaches to the definition of the concept of “suspense” as well as specific features of its application in a literary text. The author’s skill is demonstrated in the ability to establish an emotional connection with the reader, suspense being a convenient tool for creating tension, teaching important life lessons, evoking a range of feelings and fostering passion for stories. Based on the material of the fairy tale novel “Whispering in the Wind” by an Australian writer Alan Marshall, the article identifies the key figurative and narrative means of forming plot tension as well as defines their significance in the text. According to the results of the analysis, it has been found out that lexical means serve to recreate the Australian local specificity and internal tension of the plot, thereby enhancing the atmosphere of suspense. In particular, so-called sensational images indicate a hidden threat in nature, conative images point to danger and increase the drama of the situation, evaluative images convey negative characteristics in the behaviour of personages, images-pictures reveal emotions through the characters’ appearance, while I-schemes allow the reader to experience the same emotions as the character and actually live vicariously through the situation described in the fairy tale. In its turn, the atmosphere of tension is created by such lexical and semantic means as irony (at certain moments it intensifies mockery, admonition, amusement), personification (emphasizes drama and expresses warnings), simile (adds artistic imagery), symbolism (e.g. the number three, gray colour, animals symbolizing danger). Another important stylistic device is the epithet, employed by the author to describe the nature, visualize unusual fictional characters, and emphasize their traits

and appearance. It is also pointed out that A. Marshall uses specific vocabulary (Australian slang and dialect, names of Australian plants and animals), which, on the one hand, helps immerse the reader in an unknown mysterious world, and, on the other hand, defines the features of the author's individual style, who expresses his love for his native land through descriptions of specific, purely Australian realities.

Key words: linguistic and stylistic means, suspense, plot tension, individual style.

Постановка проблеми. Повість-казка «Шепіт на вітрі» відомого австралійського письменника Алана Маршалла вийшла українською мовою у 1990 році. Автор, застосовуючи літературний прийом саспенсу, тримає читача у стані напруги й очікування, хвилювання і тривоги за героїв, але разом з тим відкриває неймовірний пригодницький світ та унікальність австралійського континенту. Атмосфера саспенсу здатна занурити у художній текст, спонукати до схвилюваного спостереження за розвитком подій, вибудувати глибокі емоційні зв'язки між читачем і героями.

Актуальність дослідження зумовлена зацікавленістю до вивчення саспенсу в дитячій літературі, яка допомагає розуміти причинно-наслідкові зв'язки, розвиває навички критичного мислення, сприяє морально-естетичному вихованню дітей, що довгий час лишається поза увагою сучасних дослідників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки, присвячені вивченню атмосфери саспенсу та сфокусовані переважно на творах жанрів трилеру й фентезі, знаходимо у вітчизняних (О. Божко, О. Воробйова, О. Гордієнко, О. Коляденко тощо) та іноземних (R. Barthes, G. Dove, F. Smuts, D. Zillmann) учених. Дослідники (лінгвісти, літературознавці, перекладознавці, психологи тощо), враховуючи властивість саспенсу впливати на аудиторію, по-різному пояснюють і оцінюють це явище. Так, відомий кінорежисер А. Гічкок зауважив, що проблема саспенсу полягає в тому, «...що небагато людей знають, що це таке», однак визнавав його «найпотужнішим засобом утримання уваги глядача» [9]. Літературний критик К. Белсі відмітила, що тексти з елементами несподіванки здатні викликати тривогу й хвилювання за життя у жорстокому світі [4, с. 43], а психолог Д.А. Міллер звернув увагу, що непередбачуваність, притаманна наративам саспенсу, може посилити в людей відчуття невизначеності, що спонукає до пошуку стабільності й порядку [7]. Натомість Дж. Дав виділив три основні характеристики поняття «саспенс»: виникає лише за умови, що читач залучений до тексту; переважно залежить від зрушення дії, ніж від її затримки; посилення інтересу до того, що трапиться далі, залежить від того, яка інформація була подана читачеві раніше, який чим більше знає, тим сильнішим є його прагнення дізнатись ще більше [5, с. 4].

Варто зазначити, що творчість А. Маршалла науковці (H.P. Heseltine, D. Wood, J. McLaren, M. Wilding) розглядають з позиції цінності змалюваного австралійського колориту та пояснюють це індивідуальним стилем письменника.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні специфіки формування атмосфери саспенсу у повісті-казці «Шепіт на вітрі» А. Маршала та визначенні ролі саспенсу у створенні образної системи та веденні розповіді. Мета дослідження зумовила реалізацію таких **завдань**: окреслити розуміння атмосфери саспенсу в сучасних наукових студіях; виявити особливості ідіостилю А. Маршалла й засоби створення атмосфери саспенсу в оригінальному тексті «Whispering in the Wind»; дослідити лексико-стилістичні засоби, які формують атмосферу саспенсу в повісті-казці «Whispering in the Wind» А. Маршалла.

Виклад основного матеріалу. Майстерність письменника проявляється в здатності встановлювати глибокий емоційний зв'язок із читачами, занурювати їх у розповідь і дозволити відчутти себе частиною написаної історії. Дитячі письменники створюють цілі світи, які розпалюють уяву, розповідають важливі життєві уроки, викликають великий спектр емоцій, прищеплюють любов до читання з юних років.

У повісті-казці «Whispering in the Wind» А. Маршалл не лише створив казковий світ, але й наповнив історію щирою любов'ю до своєї батьківщини, що можна вважати характерною особливістю ідіостилю письменника. Найяскравіше це проявляється в описах природи Австралії, що поєднуються із місцевими легендами і віщуваннями: *He would have to ride by the Plain of Clutching Grass to the Giant's Castle, through the bush where the Pale Witch lives, across the Lonely Desert and on and on until he came to the Last Hill. Here, there grows a gum tree so old it remembers the beginning of the world. He must sit beneath this tree till the moon rises from behind the earth. When its face sits on the rim of the world a great castle will be silhouetted against it. The tree will speak and tell the boy how to find the castle and the Princess* [6, с. 10]. – *Він має їхати рівниною, де росте трава-пастка, до замку Велетня, потім лісом, де живе Бліда Відьма, тоді подолати Пустелю Самотності і їхати аж до Останнього Пагорба. Там росте гумове*

дерево, старе як світ. Хлопчик повинен дочекатися лід цим деревом сходу Місяця. Тільки-но Місяць вирине з-за обрію, на його тлі з'являться обриси замку. Дерево розкаже хлопчикові, як знайти цей замок і Принцесу [3, с. 12]. Ідіостилю автора притаманне використання живого діалогу, що додає динамічності й ширості, як-от розмова між Пітером і Велетнем: – *'Are you afraid of me?' he asked Peter. – 'Yes'. – 'Why?' – 'You tried to kill us.' – 'I must have been mad...'* [6, с. 51] – *Ти боїшся мене? – запитав він Пітера. – Так. – Чому? – Бо ти хотів нас убити. – Напевно, я втратив розум...* [3, с. 47]. Серед виражальних засобів можна виділити використання різноманітних тропів (порівняння, епітет, метафора, персоніфікація, гіпербола), а також вживання австралійського сленгу: *bloke* – чоловік або хлопець; *mate* – друг, товариш; *toroke* – вид сови, поширеної в Австралії та Новій Зеландії; *dingo* – дикий пес; *crook* – хворий; *tea* – вечеря.

Розповідаючи історію хлопчика Пітера та його друзів (кенгуру Сіра Шкурка (*Greyfur*), білий верховий поні Місячний Сяй (*Moonlight*), Чоловічок-Смерч Віллі-Віллі (*Willy Willy*), Біла Відьма (*Pale Witch*) автор вдається до створення атмосфери саспенсу, що додає твору відчуття тривоги й неабиякого хвилювання і страху. За класифікацією (на матеріалі концепту страху) О. Коляденко [2, с. 127] у творі було зафіксовано такі лексичні одиниці створення атмосфери напруги:

1) **образи-відчуття**, є найчисельнішими та вказують на приховану загрозу або невизначеність в описах природи (гуркіт грому, спалах блискавки, шум вітру чи рев води), що натякають на небезпеку, яка чатує на героїв. **Образи-відчуття** бувають: **дистантні**: *they could hear its dry, harsh rustling* – чути було сухе, неприємне шелестіння; *it never stops whispering* – яка невпинно шепоче; **контактні**: *I can smell people* – Чую людський дух; *Peter could feel the heat around him* – Пітер відчув тепло навколо себе; **глибинні**: *I feel giddy* – У мене запаморочення; *They were all afraid* – Всі вони відчували страх;

2) **образи-конативи** свідчать про небезпечні події, що відбуваються з героями, активують уяву й підсилюють драматизм ситуації, додаючи твору гостроти й напруженості. Наприклад: *rescue* – врятувати, *wrestle with* – боротися з, *harm* – нашкодити, *kill* – вбити, *protect* – захищати, *suspect* – підозрювати, *whisper* – шепотіти, *hide* – ховатись, *dare* – наслідитись;

3) **оцінні образи** дають негативну характеристику поведінки персонажів, спрямовують

увагу на деталі та формують атмосферу загадковості й напруги навколо подій. Наприклад: *prisoner* – ув'язнена, *dangers* – небезпека, *violent movement* – жорстокі рухи, *ferocious animal* – лютий хижак;

4) **образи-картинки** пов'язані з вираженням емоцій або зовнішнього вигляду героїв. Наприклад: *a worried expression* – стурбований вираз обличчя, *look depressed* – мати пригнічений вигляд, *be mad with rage* – шаленіти від люті, *bite the fingernails* – гризти нігті;

5) **я-схеми**, які підсилюють напругу переносючи емоції персонажа на читача й дозволяючи йому відчувати себе на його місці. Фактично персонаж переживає сильні емоції (злість, страх) і читач починає відчувати те саме, оскільки емоційно залучений в загальну атмосферу твору. Наприклад: *I want to rescue her* – Я хочу врятувати її; *I distrust people* – Я зневірилась в людях; *I don't want to be loved* – Я не хочу щоб мене любили; *I kill without fear or favour* – Я вбиваю без страху й упередженості.

А. Маршалл детально описує зовнішній вигляд героїв, вдаючись до гіперболізації у змалюванні частин тіла. Цей прийом застосовує до негативних персонажів, чим перетворює їх на гротескні фігури з чітко вираженими лихими рисами. Зокрема, описуючи велетня Джарра, автор неодноразово зосереджує увагу читачів на окремих частинах його величезного тіла, а саме:

1) акцентує увагу на величезному розмірі ока, що не кліпає та сигналізує про небезпеку для героїв: *In a moment his eye filled the opening. It was a huge eye with long lashes that looked like reeds on the edge of a pool. Peter could have blinded him with one crack from Thunderbolt but he couldn't force himself to be so cruel. The unblinking eye looked straight at them* [6, с. 45] – ...І за мить в отворі печери з'явилося око – величезне, з довгими віями, схожими на очерет. Пітер одним ударом Громовака міг осліпити велетня, але ніколи б не дозволив собі такої жорстокості. Око, не кліпаючи, дивилося просто на них [3, с. 41];

2) підкреслює розмір язика та порівнює із крилами дракона, що сповіщає про смертельну небезпеку: *Then the giant's mouth opened and Peter saw his huge tongue, flapping like a dragon's wing in a cave. He felt frightened and wished he was down on the ground with Lowana* [6, с. 233] – Джарра розкрив рота, і Пітер побачив його здоровенний язик, що тріпотів, мов крила дракона в печері. Хлопець злякався, йому дуже захотілося бути зараз на землі поруч з Лованою [3, с. 201];

3) страх викликає опис голови й обличчя: *ferocious face* – лютий вираз обличчя, *his huge head striking the rocky top of the cliff* – потилиця, яка настільки важка, що збила з верхівки скелі величезні валуни;

4) змальовує тіло велетня: *He is as tall as a mountain and his boots are five feet long* [6, с. 42] – Височенний, як гора! Тільки сама його ступня сягає з німори метра [3, с. 39], *a mighty body that seemed to Peter like a vast shadow descending upon him* [6, с. 232] – могутнє тіло нависло над Пітером величезною хмарою [3, с. 199].

Як було зазначено, А. Маршалл приділяє особливу увагу картинах незвичайної природи Австралії, для яких використовує чимало епітетів, що здатні викликати відчуття небезпеки. Досить моторошно змальована трава-пастка, яка є випробуванням для дітей дорогою в дорослий світ. Щоб передати напругу, автор використовує епітети: *tangled growth of stems and leaves* – густе сплетіння стебел і бадилля; *the constant whispering* – нескінченний шепіт; *a loud hissing* – голосне сичання, *the sound of a thousand angry snakes* – звуки тисячі злих гадюк, *dark shadows* – зловісні тіні, *dry waves* – сухі хвилі, *quivering stems* – тремтячі стебла, *pale stems* – бліді стебла.

Завдяки епітетам створено образ химерного й дивовижного створіння Баньїпа, що стереже Прекрасну Принцесу. Через описи *clawed hands* (пазуристі лапи), *thick, inflexible tail* товстий пружний хвіст, *immense size* (величезний зріст) *cumbersome and heavy* (огрядний і неповороткий), *the strangest animal* (найдивніша тварина) підкреслено незвичайний вигляд істоти, що викликає в решти героїв і читачів здивування. Роблячи акцент на його густому хутрі (*thick fur*) й довгій, скуйовдженій гриві (*untidy and long*), автор підкреслює неохайність й дикість персонажа. Для візуалізації Баньїпа автор вдається до різноманітних порівнянь з іншими, більш поширеними тваринами: тіло його нагадує тіло гігантського вомбата (*giant wombat*); хвіст його схожий на кенгурячий (*kangaroo-like tail*); довга шия порівнюється з жираф'ячою (*the long neck of a giraffe*).

Не менш важливим є згадування назв окремих австралійських рослин й тварин, що можна віднести до інструментів створення атмосфери саспенсу у творі. Адже використання слів з місцевих діалектів чи будь-яких притаманних певному регіону зазвичай викликає відчуття невідомості та навіть внутрішньої тривоги. Яскравими прикладами лексеми: *billy* – металева ємність для кип'ятіння води, заварювання чаю або приготування їжі на вогні; *bush* – ділянка землі, вкрита кущами

та деревами, яка ніколи не оброблялася і на якій проживає мало людей; *wombat* – австралійський ссавець з сильними короткими ногами, які він використовує для риття; *kookaburra* – великий австралійський птах; *platypus* – качконіс; *crimson parrots* – яскраво забарвлений папуга зі східної Австралії; *she-oak tree* – вид австралійської сосни; *lyrebird* – лірохвіст, австралійський птах з довгими ногами; *possum* – опосум; *brumby* – дикий австралійський кінь.

Серед лексико-стилістичних засобів, що створюють атмосферу саспенсу, було виділено іронію, яка також виконує функції:

1) *насмішки* (*'Anyway, I have a wonderful collection of photographs if you would care to see them. I developed the film I found in the cameras.'* – *'Another time', said Greyfur, who hated looking at photographic collections* [6, с. 73] – До того ж у мене чудова колекція фотографій. Якщо хочете, можете подивитися. Я проявила всі плівки, які були в фотоапаратах. – Іншим разом, – відмовилася Сіра Шкурка, яка страшенно не любила переглядати фотоальбоми [3, с. 64];

2) *повчання*, що в іронічній формі показує недолугість, пихатість й жадібність Короля, який сам пише правила змагань: *'That's enough,' said the King testily. 'Let's get on with the competition. I know the rules – I wrote them* [6, с. 191] – Досить, – роздратовано урвав його Король. – перейдімо до змагання. Я чудово знаю правила, адже сам їх писав [3, с. 166];

3) *розважання*, коли Пітер розмовляє з відьмою про те, як їй було б краще його приготувати, і таким чином намагається виграти час: – *'How are you going to cook me?' he asked. – 'How would you like to be cooked?' countered the witch. – 'I think I would like to be roasted and flavoured with the Bo Bo herb'* [6, с. 74] – А яку страву ви збираєтеся з мене приготувати? – запитав він. – А що б ти хотів, щоб я з тебе зробила? – відьма йому на те. – Я хотів би, щоб мене підсмажили і приправили листям бо-бо [3, с. 64].

Емоційної глибини й напруги додає персоніфікація, що відтворює загальний настрій сцени, підкреслює драматичність і навіть виражає застереження. Події супроводжуються яскравими описами природи, де дерева хитають своїми головами (*the trees shook their heads*), ліс страждає від спраги (*the trees around here were becoming thirsty for rain*), грім своїм гуркотом втопив голос Сірої Шкурки (*a loud clap of thunder drowned her voice*); повний місяць плыв небом (*a full moon sailing in the sky*), а власне австралійські евкалипти прислухаються до розмов головних героїв й передають усе іншим

деревам у Недремному Лісі (*the crowding gums stood listening to their thoughts and whispering their knowledge to those behind them*) [6, с. 107].

Впливовим лексико-стилістичним засобом у повісті-казці є **порівняння**, яке ґрунтується на зіставленні окремих явищ та речей, зокрема з:

1) **природними явищами**: *It overwhelmed them like a wind – Він пронісся над ними, мов вітер; dark shadows like the shadows of clouds – зловісні міні, як хмари;*

2) **рослинами**: *He went down like the fall of a mighty tree – Він падав, як зрубане дерево; The arm was like the trunk of a tree and just as heavy – Вона нагадувала масивну колоду;*

3) **тваринами**: *a continuous whisper, like the hiss of snakes – шелестіння, схоже на сичання змії; She screamed and jumped to her feet like a cat – Відьма люто заверещала і схопилася на ноги, мов кішка;*

4) **водними об'єктами**: *dry waves that did not refresh the spirit like the waves of the ocean – сухі хвилі, що не бадьорили дух, як хвилі океану; and the mares followed like a river – і, наче ріка, ринули слідом;*

5) **побутовими речами**: *It was like posting letters and parcels into a pillar box – Це було схоже на те, як листи й пакети зникають у поштової скриньці.*

А. Маршалл вдало використовує у творі **символізм**, що створює багатшаровість змісту, надаючи можливість інтерпретації зображуваного через приховані асоціації. Було виявлено символи, пов'язані з числом, кольором й деякими тваринами. Неодноразово зустрічається число три, що означає гармонію, досконалість і навіть циклічність. Наприклад, Пітер тричі пострибав навколо столу після смачного обіду з Сірою Шкуркою,

з Відьмою тричі зробив оберти навколо земної кулі, виконав три завдання Короля, щоб одружитися із Принцесою. З кольорів чітко виражений сірий, який символізує невизначеність і приховану загрозу, та є в імені кенгуру – *Сіра Шкурка (Greyfur)*, в описах трави-пастки, що «*безперервно вигиналася сірими хвилями*» (*rose and fell in waves of grey*), «*гострих пагінців сірої гущавини*» (*harp little fingers of grey*). Окремо згадані тварини є символами небезпеки й страху, наприклад, крук на плечі Блідої Відьми й чорний кіт біля вогнища в хатинці натякають на приховану загрозу, що чекає на кожного, хто потрапить у полон до Відьми.

Висновки. Застосування атмосфери саспенсу в повісті-казці А. Маршалла «*Whispering in the Wind*» обумовлене бажанням автора залучити читача до співпереживання і хвилювання за долю героїв, тримати в стані очікування і бажання дізнатися, чим закінчиться історія. Для створення напруги автор вдається до використання лексико-стилістичних засобів, зокрема іронія поглиблює насмішку, повчання, розважання, персоніфікація підкреслює драматичність і виражає застереження, порівняння додає художньої образності, епітети візуалізують вигаданих героїв та підкреслюють риси характеру. Індивідуальному стилю автора притаманне використання специфічної австралійської лексики (сленг, австралійська фауна і флора), що також допомагає зануритися у світ чарівного й загадкового та відобразити напруження через невідомі, суто австралійські реалії. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні особливостей відтворення атмосфери саспенсу в українськомовних перекладах творів А. Маршалла та визначенні перекладацьких трансформацій, які зберігають і передають задум автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Божко О. Атмосфера «саспенс» як домінуюча ознака літературного жанру «фентезі». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. № 67. С. 51–54.
2. Коляденко О.О. Лексико-семантична репрезентація концепту «страх» в українській наївній та науковій картинах світу : дис. ... доктора філософії. Київ, 2018. 219 с.
3. Маршалл А. Шепіт на вітрі : повість-казка / пер. з англ. О. Гавури. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2020. 224 с.
4. Belsey C. *Critical Practice*. 1980. 2nd ed. New York: Routledge, 2002.
5. Dove G. *Suspense in the formula story*. Ohio: Bowling Green University, 1989. 141 p.
6. Marshall A. *Whispering in the Wind*. Melbourne, Victoria: Text Publishing, 2018. 256 p.
7. Miller D.A. *The novel and the police*. Univ of California Press, 1988.
8. Smuts, A. The Desire-Frustration Theory of Suspense. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 2008, 66 (3), Pp. 281–290.
9. Zillmann D. Anatomy of Suspense / The Entertainment Functions of Television. In P.H. Tannenbaum (Ed.). 1980. Pp. 133–136.

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНТИЧНОЇ ПРОЗИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

WAYS OF REPRODUCING PROPER NAMES IN UKRAINIAN TRANSLATION OF ROMANTIC PROSE: LINGUOCULTURAL ASPECT

Борисенко Н.Д.,

orcid.org/0000-0002-2713-4864

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Славова Л.Л.,

orcid.org/0000-0001-8035-1801

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кодубовська О.О.,

orcid.org/0000-0002-1470-3079

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Трикашна Ю.І.,

orcid.org/0000-0002-6445-8809

кандидат педагогічних наук,

асистент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено питанням відтворення власних назв в українському перекладі роману Еріка Сіґала 'Love story'. Нерідко переклад трактують як конфронтацію культур, у результаті якої риси вихідної або цільової культури будуть домінувати у кінцевому тексті. Відповідно, стратегії форенізації та доместикації націлені на збереження характеристик вихідної культури або цільової культури в тексті перекладу. Досягнення балансу між цими стратегіями є однією з найбільш важливих вимог адекватності перекладу. Стаття має на меті класифікувати способи відтворення власних назв (антропоніми та топоніми) українською мовою у межах стратегій форенізації та доместикації. Дослідження виконувалось в декілька етапів. Перш за все, зроблено добір паралельних текстових фрагментів з власними назвами з вихідного та цільового текстів. На цьому етапі ідентифіковані способи перекладу власних назв за допомогою порівняльного методу, перекладознавчого аналізу, методики накладання структури художнього перекладу на структуру оригіналу. На другому етапі способи та прийоми відтворення власних назв класифіковано на основі методу таксономії. Виокремлені прийоми співвіднесено з тактиками збереження, заміни та вилучення ономастичних реалій. На третьому етапі узагальнено результати розвідки та сформульовано її подальші перспективи. Результати дослідження свідчать про те, що тактика збереження власної назви включають транскодування, що є проявом форенізації. Комбінування описового перекладу, натуралізації, прямого відповідника з транскодуванням демонструє одночасне застосування стратегій форенізації та доместикації та має на меті наблизити онім до цільового читача. Тактика збереження власної назви представлена калькуванням. У руслі стратегії форенізації використовується прийом генералізації для заміни менш популярного американського топоніму більш відомим українськомовному читачеві. Заміна вихідної власної назви через використання декількох прийомів перекладу одночасно, серед яких утворення okazionalizmu, додавання, гіперонімічний переклад, дослівний переклад реалізують комбінацію стратегій доместикації та форенізації. Вилучення оніму свідчить про його факультативність для розуміння контексту.

Ключові слова: переклад, власна назва, романтична проза, доместикація, форенізація.

The article is devoted to the issues of the proper names rendering in Ukrainian translations of the novel 'Love story' by Eric Segal. Translation is often interpreted as a confrontation of cultures, as a result of which either the features of the source or target culture will dominate the final text. Achieving a balance between these strategies is one of the most important requirements for translation adequacy. The article aims to classify the ways of reproducing proper names (anthroponyms and toponyms) in Ukrainian within the strategies of foreignization and domestication. The study was carried out in several stages. First of all, there were selected parallel text fragments with the proper names from the source and target texts. At this stage, the techniques of proper names translation were identified with the help of comparative method, translational analysis, and technique of overlaying the structure of the literary translation on the structure of the original. At the second stage the method of taxonomy was used to classify the ways and techniques of proper names rendering. The singled out techniques were correlated with the tactics of preserving, replacing, or omitting onomastic realia. The third

stage summarized the research results and formulates its further perspective. The research proves that one of the ways of preserving proper names includes transcoding, which is a manifestation of foreignization. The combination of descriptive translation, naturalization, direct equivalent with transcoding demonstrates the simultaneous application of foreignization and domestication strategies and aims to bring the onym closer to the target reader. The tactic of preservation of the proper name is represented by calque.

In line with the strategy of foreignization, the technique of generalization is used to replace a less popular American toponym with the one which is more familiar to the Ukrainian reader. The replacement of the source proper name through the simultaneous use of several translation techniques such as the formation of occasionalism, addition, hyperonymic translation, direct equivalent or implement the combination of foreignization and domestication strategies. Omission of the proper name signals its optional character in understanding the context.

Key words: translation, proper names, romantic prose, domestication, foreignization.

Постановка проблеми. За образним визначенням одного з дослідників переклад є протиборством або зіткненням культур, примусовою заміною мовних та культурних особливостей вихідного тексту такими, що будуть зрозумілими цільовому читачеві [28, с. 195–213]. Питання відтворення культурно-специфічної інформації у перекладі є одним із найбільш дискусійних. На практиці домінування вихідного тексту та культури у перекладі відображається у переважному використанні стратегії форенізації, яка має на меті зберегти своєрідність тексту оригіналу навіть за рахунок того, що цільовий текст залишається частково незрозумілим реципієнту. На противагу цьому підходу, стратегія доместикації, певним чином, нівелює культурну своєрідність тексту оригіналу, замінюючи чужорідні феномени тими, що є звичними та зрозумілими для представників цільової культури. Абсолютизація одного з цих двох, прямо протилежних, підходів неминуче призводить до спотворення змісту у перекладі. За надмірної форенізації кінцевий продукт-переклад є значною мірою незрозумілим для цільового читача. Надлишкова доместикація призводить до часткової або повної втрати зв'язків з вихідним текстом. Знаходження золоті середини у застосуванні форенізації та доместикації у цільовому тексті дозволить задовольнити одразу дві вимоги: зберегти у тексті перекладу лінгвокультурну інформацію, задовану в оригіналі, у тих випадках, де вона є важливою для розуміння задуму автора та атмосфери вихідного тексту, та нейтралізувати або одомашнити її там, де це не заважатиме відтворенню прагматичного ефекту оригіналу на цільового читача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурний поворот у перекладі, який відбувся у другій половині ХХ та на початку ХХІ століть [13], привертає увагу дослідників і перекладачів практиків до врахування співвідношення вихідної та цільової культур у перекладі та етнічних, соціальних і культурних відмінностей між представниками спільнот, що можуть стати на заваді

розуміння цільовим читачем перекладеного тексту. Певним чином, цей поворот робить актуальним дослідження способів відтворення лінгвокультурної інформації, задовоаної у художніх текстах. Їх призначення виконувати естетичну функцію. Дослідження останніх років підкреслюють важливість і актуальність такого підходу [див., напр., 4; 7; 15; 26]. У 1990-х роках Лоренс Венуті запропонував терміни форенізації та доместикації [27] для визначення того, чи орієнтований перекладений текст на цільового читача або вихідну культуру. Ідея була підхоплена у розвідках У. Еко [16], і досі є популярною для пояснення прийомів відтворення культурно-специфічної інформації. Наразі у західному перекладознавстві стверджується неможливість перекладу без урахування культурного контексту оригінального тексту [12], пропонується типологія перекладацьких трансформацій та прийомів для відтворення культурно-специфічної лексики [17; 22], досліджується специфіка відтворення культурно-специфічної лексики в ігровому та анімаційному кіно [19; 23]. Крім того, у розвідках європейських перекладознавців визначається співвідношення доместикації та форенізації у перекладі [11], пропонуються нові підходи до вивчення ролі доместикації та форенізації у відтворенні тексту [18]. Українські дослідники зосереджують увагу на вивченні того, як в сучасному українському художньому перекладі співвідносяться стратегії форенізації й доместикації та які трансформації переважають [14]. Визначається роль зазначених стратегій у відтворенні різних груп реалій [3; 6; 24].

Постановка завдання. Наше дослідження присвячене вивченню способів відтворення власних назв, які є носіями лінгвокультурної інформації, в українському перекладі [5] роману Еріка Сігала «Love Story» [25]. Актуальність дослідження зумовлено необхідністю створення класифікації способів та прийомів відтворення лінгвокультурної інформації в українському перекладі англomовної художньої прози.

Розвідка ставить за мету виокремити та класифікувати способи перекладу власних назв роману Еріка Сігала «Love Story» [25] як носіїв лінгвокультурної інформації художнього твору у межах стратегій форенізації та доместикації та визначити тенденції використання зазначених стратегій в українському художньому перекладі. Дослідження є логічним продовженням вивчення університетських реалій США, що включають інституції, явища, процеси та їхніх учасників на матеріалі роману Еріка Сігала «Love Story» [1]. Матеріалом цієї розвідки є оригінал роману [25] та його український переклад [5].

Методика дослідження. У розвідці інтегровано лінгвокультурологічний, соціолінгвістичний та прагматичний підходи до вивчення способів та прийомів відтворення антропонімів та топонімів у перекладі та узгодження цих способів із стратегіями форенізації й доместикації, з одного боку, та тактиками збереження, заміни та вилучення власних назв, з іншого.

Перший етап розвідки включав добір фрагментів тексту оригіналу та тексту перекладу, які містили власні назви та визначення способів їхнього перекладу за допомогою методу порівняння, перекладознавчого аналізу та методики накладання структури художнього перекладу на структуру оригіналу [2, с. 198]. На другому етапі було класифіковано способи перекладу власних назв за допомогою методу таксономії. Виокремлені прийоми було співвіднесено з тактиками збереження, заміни та вилучення ономастичних реалій у межах стратегій форенізації та доместикації. Третій заключний етап присвячено узагальненню результатів розвідки та формулюванню її подальших перспектив.

Виклад основного матеріалу. Власні назви роману, які об'єднують антропоніми та топоніми, отримали назву поетонімів та відіграють важливу роль у художньому творі як засіб творення образу персонажа [див., напр., 10]. Прийоми перекладу власних назв об'єднані у три тактики, які включають збереження оніму, його заміну та вилучення [20, с. 79]. При збереженні онімів, які зазвичай є етноспецифічними, акцент робиться на форенізації перекладу, що має на меті зберегти атмосферу оригінального твору та донести до цільового читача задум автора. Заміна онімів узгоджується зі стратегією форенізації, якщо використовується більш відома власна назва вихідної культури замість меш відомої, та – доместикації, якщо заміна здійснюється за допомогою імені цільової культури. Вилучення демонструє неможливість вирішити питання в термінах форенізації та

доместикації та є виправданим для контекстів, де власні назви не несуть прагматичного значення. Розглянемо реалізацію тактик збереження, заміни та вилучення власних назв в українському перекладі роману Еріка Сігала «Love Story».

До тактик збереження власної назви відносимо транскодування, що є проявом форенізації, та його комбінацію з іншими прийомами, які мають на меті наблизити онім до цільового читача та реалізують стратегію доместикації. Транскодування використовується для передачі антропонімів, наприклад: *I'm Jennifer Cavilleri* [25, с. 11]. – *Мене звуть Дженніфер Кавіллієрі* [5, с. 7].

Комбінація транскодування з описовим перекладом використана для відтворення феноменів, які можуть бути незрозумілими цільовим читачам, як от, назва газети, яку видає Гарвард:

Doesn't she read the Crimson [25, с. 12]? – *Невже вона не читає «Крімзн»* [5, с. 9]? Транскодовану назву газети в українському перекладі взято у лапки, при цьому з контексту зрозуміло, що реалія відноситься до друкованої продукції. Описовий переклад у вигляді виноски надає пояснення походження та значення власної назви: *«Яскраво-червоний» – назва газети Гарвардського університету (його традиційний колір)* [5, с. 9].

У наступному випадку додатково залучено процес натуралізації оніму, коли власна назва отримує граматичні категорії української мови:

In the fall of my senior year, I got into the habit of studying at the Radcliffe library [25, с. 10]. – *На останньому курсі я взяв собі за звичку працювати в бібліотеці Редкліффа* [5, с. 4]. Як бачимо з прикладу, транскодована назва коледжу *Редкліфф* в українській мові отримує граматичні категорії роду та відмінка за аналогією із запозиченим іменником *коледж* та вжита у родовому відмінку чоловічого роду. У виносці зазначено, що йдеться про: *Приватний жіночий коледж у Кембриджі, штат Массачусетс, у тому ж місті розташований і Гарвардський університет, професура якого викладає і в Редкліффі* [5, с. 4].

Додатково до комбінації транскодування та натуралізації додається використання прямого відповідника для відтворення онімів-словосполук:

You're the guy that owns Barrett Hall [25, с. 12]. – *Ви – власник Корпусу Беппетта* [5, с. 9]. У перекладі назви вигаданого корпусу Гарвардського університету *Barrett Hall*, де перша частина назви є прізвиськом головного героя, а друга позначає *a building used by a college or university for some special purpose* [21] транскодоване та натуралізоване прізвисько *Беппетт* отримує граматичні категорії роду та відмінка за аналогією з українськими прізвиськами

щами. Апелятив *корпус* у значенні *один із кількох будинків, що мають спільне призначення й розташовані на тій же ділянці* [8, с. 300] використовується в Україні на позначення будівель університету та відтворює другу частину власної назви.

Для відтворення назв закладів харчування, які є культурно специфічними, перекладач може застосовувати буквальний переклад, зокрема:

We went to the Midget Restaurant, a nearby sandwich joint which, despite its name, is not restricted to people of small stature [25, с. 11]. – *Ми пішли до дешевого ресторану «Лілінут», розташованого поблизу бібліотеки. Всупереч назві, туди пускають не тільки маленьких чоловічків* [5, с. 7]. Відповідно до визначення у тлумачних словниках апелятив *midget* в англійській мові є іноді образливою номінацією у значенні *a very small person and especially one of unusually small size* [21], в українській мові *лілінут* – *неприродно мала на зріст людина; карлик* [8, с. 515].

Тактика заміни власних назв використовується у тих випадках, коли збереження онімів утруднює сприйняття тексту цільовим читачем. У наступному прикладі має місце часткова заміна оніму:

... the largest and ugliest structure in Harvard Yard [25, с. 12]. – *... найбільшу й найпотворнішу споруду на території Гарвардського університету* [5, с. 8]. Як бачимо з прикладу, *Harvard Yard*, назва історично найстарішої частини території Гарвардського університету, відтворена за допомогою генералізації (*територія Гарвардського університету*), проте дозволяє залишатися в межах стратегії форенізації.

При відтворенні прізвиськ перекладач вдається до прагматичної адаптації, що реалізує стратегію доместикації. Характерною особливістю перекладу аналізованого роману є використання декількох прийомів одночасно з метою експлікації значення одиниці.

Зокрема, у наступному прикладі поєднання калькування, гіпероніма та додавання використано для передачі прізвиська, яке головний герой використовує подумки під час знайомства з майбутньою дружиною:

I opted for Minnie Four-Eyes [25, с. 10]. – *Я обрав чотириокого Гризуна Науки* [5, с. 4]. У вихідному тексті для утворення прізвиська використано першу частину ім'я персонажу Диснейського мультфільму *Minni Mouse* та образливу номінацію *Four-Eyes* для тих, хто носить окуляри [21]. В українському перекладі прізвисько відтворене за допомогою прямого відповідника, прикметника *чотириокий*, який має жартівливе значення *Який носить окуляри* [9, с. 368]. Замість імені *Minni*

використано прізвисько *Гризун Науки*, де лексема *гризун* є гіперонімом до слова *миша*, додатково прізвисько відсилає читача до фразеологізму *гризти граніт науки* та узгоджується зі стереотипом, що ті, хто носять окуляри є розумними.

Наступний випадок заміни у відтворенні прізвиська демонструє комбінацію форенізації й доместикації. У перекладі залучено прийоми утворення okazionalizmu та додавання для передачі реалії, відсутньої в українській мові. До прикладу:

I'm not talking legality, Preppie, I'm talking ethics [25, с. 10]. – *Ви мені про закон, містере Шпаргалето, а я вам – про етику* [5, с. 5]. Для випускників престижних приватних шкіл (*preparatory school – a usually private school preparing students primarily for college* [21]) в американському варіанті англійської мови використовується номінація *Preppie (a student at or a graduate of a preparatory school* [21]). У перекладі використано основу слова *шпаргалка (Аркуш паперу з замітками, якими учень або студент користується потай від викладача* [9, с. 515]) та транскодований італійський деминутивний суфікс *-etto*, що є натяком на італійське походження головної героїні, яка використовує прізвисько. У звертанні додано транслітерований титул *містер* для створення комічного ефекту.

Тактику вилучення, яка свідчить про неможливість або недоречність відтворити власну назву за допомогою форенізації, доместикації або їхньої комбінації, фіксуємо для лексеми *Cliffie*, яка номінує студенток коледжу Редкліфф:

Okay, maybe I look rich, but I wouldn't let some Cliffie – even one with pretty eyes – call me dumb [25, с. 10]. – *Ну гаразд, оте «багатий» я б іще проковтнув, але за «дурного» спуску не дам, і гарні очі тебе не виручать* [5, с. 6]. Як бачимо з прикладу, в цьому випадку вилучення не призводить до викривлення значення перекладу і не заважає розумінню фрагмента.

Висновки. Вивчення способів відтворення власних назв в українському перекладі американського роману Еріка Сігала «Love Story» свідчить про те, що переклад онімів відбувається з урахуванням лінгвокультурологічної інформації, закладеної в онімах, які завжди є культурно специфічними. Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що у перекладі застосовано три тактики передачі антропонімів та топонімів у перекладі: їхнє збереження, заміна та вилучення. Збереження власних назв відповідає стратегії форенізації та реалізується через використання прийому транскодування або комбінування останнього з при-

йомами описового перекладу, натуралізації та прямого відповідника (дослівного перекладу), що реалізують стратегію доместикації. Використання буквального перекладу є характерним для відтворення назв закладів харчування. Заміна оніму може здійснюватися як у руслі форенізації, коли інший американський онім використано замість менш відомого або такого, що не має відповідників у перекладі, проте є важливим для розуміння задуму автора, та для реалізації стратегії

доместикації, якщо обрано онім цільової культури. Комбінація форенізації й доместикації має місце, коли використано декілька прийомів одночасно. Вилучення оніму сигналізує про його необов'язковий характер для розуміння контексту або про труднощі з пошуком відповідника.

Подальша перспектива розвідки полягає у вивченні способів відтворення реалій апелювативів англомовної романтичної прози в українському перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисенко Н. Д., Славова Л. Л., Кодубовська О. О. Художній світ реалій американських університетів: лінгвокраїнознавчий та лінгвокультурологічний аспекти. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27. Т. 1. С. 82–86.
2. Коптілов В. Першотвір і переклад : (роздуми і спостереження). Київ : Дніпро, 1972. 214 с.
3. Лютянська Н.І. Використання стратегії доместикації в перекладі художнього фільму “Peter Rabbit”. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 28. Т. 2. С. 149–154.
4. Матузкова О. П. Лінгвокультура та переклад : моногр. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2022. 226 с.
5. Сігал Е. Історія кохання / пер. з англ. М. Пінчевського, О. Тереха. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. 176 с.
6. Славова Л., Борисенко Н. Стратегії форенізації та доместикації у відтворенні ономастичних реалій (на матеріалі українського перекладу роману М. Мітчелл «Звіяні вітром»). *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика* : збірник наукових праць / за заг. ред. Л. Г. Буданової, Г. Г. Єнчевої. Київ, 2023. С. 136–139.
7. Славова Л. Л., Возна М. О. Етнокультурна специфіка історичної термінології : зіставний та перекладознавчий аспекти (на матеріалі історичних термінів античності та давньоруського періоду). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2022. Вип. 1. С. 115–131.
8. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ : Вид-во “Наукова думка”, 1973. Т. 4 : І–М. 840 с.
9. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ : Вид-во “Наукова думка”, 1980. Т. 11 : Х–Ь. 700 с.
10. Торчинський М. М. Функції власних назв у художньому мовленні. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови* : збірник наукових праць. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. Вип. 2. С. 295–301.
11. Ajtony Z. Taming the Stranger: Domestication vs Foreignization in Literary Translation. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*. № 9, 2. 2017. P. 93–105.
12. Bassnett S. Culture and Translation. *A Companion to Translation Studies* / ed. by P. Kuhiwczak, K. Littau. Bristol, Blue Ridge Summit : Multilingual Matters, 2007. P. 13–23. DOI: 10.21832/9781853599583-003
13. Bassnett S. The Translation Turn in Cultural Studies. *Constructing Cultures : Essays on Literary Translation* / ed. by S. Bassnett & A. Lefevere. Topics in Translation. Volume 11. Clevedon : Multilingual Matters, 1998. P. 123–140.
14. Borysenko N., Slavova L., Kodubovska O., Matushevskaya N. Culture-specific items in the source and target literary texts : classification of translation strategies. *Forum for Linguistic Studies*. 2024. № 6 (1), 1988. <https://doi.org/10.59400/FLS.v6i1.1988>
15. Braçaj M. Procedures of Translating Culture-Specific Concepts. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2015. Vol 6. No 1. S1. P. 476–480.
16. Eco U. *Experiences in Translation* / translated by A. McEwan. Buffalo, Toronto, London : University of Toronto Press, 2001. 135 p.
17. Fernandez Guerra A. Translating culture: problems, strategies and practical realities. *A Journal of Literature, Culture and Literary Translation*. 2012. 1 (3). P. 1–27. doi: 10.15291/sic/1.3.lt.1
18. Koskinen K. Domestication, Foreignization and the Modulation of Affect. *Domestication and foreignization in translation Studies* / ed. by H. Kemppanen, M. Jänis, A. Belikova. Berlin : Frank and Timme, 2012. P. 13–32.
19. Kostopoulou L. Translating culture-specific items in films: the case of interlingual and intersemiotic translation. *Punctum*. 1 (2). 2015. P. 53–67.
20. Leppihalme R. Culture bumps: an empirical approach to the translation of allusions. Clevedon : Multilingual Matters, 1997. 241 p.
21. Merriam-Webster: America's Most Trusted Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення 12.09.2024)

-
22. Molina L., Albir A. H. Translation Techniques Revisited : A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*. 2002. 47 (4). P. 498–512.
23. Pagrandyte R., Astrauskiene J. Translation of culture-specific items in Lithuanian-dubbed animated films: A case study of *Hotel Transylvania* and its sequels. *Transletters. International Journal of Translation and Interpreting*. 2021. 5. P. 139–162.
24. Razumna K., Movchan M. Realia vs irrealia in non-fiction vs fiction texts: A case study of translation. *Forum for Linguistic Studies*, 2024. 6 (1), 1946. <https://doi.org/10.59400/FLS.v6i1.1946>
25. Segal E. *Love Story*. New York : Buccaneer Books, 1970. 131 p.
26. Slavova L., Borysenko N. Culture-Specific Information Encoded in Lacunae: The Author's and Translators' Strategies of Representation. *Studies about Languages*. 2021. Vol. 1, № 38. P. 17–38.
27. Venuti L. *The translator's Invisibility : A History of Translation*. London : Routledge, 1995. 353 p.
28. Venuti L. Translation as a Social Practice: Or, the Violence of Translation. *Translation Perspectives*. 1996. № 9. P. 195–213.

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДИСКУРСУ

COGNITIVE ASPECTS OF TRANSLATING ENGLISH SCIENTIFIC TERMINOLOGY IN THE CONTEXT OF INTERDISCIPLINARY DISCOURSE

Голубєва І.В.,

orcid.org/0000-0002-8631-2835

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування

Масло І.М.,

orcid.org/0000-0002-8637-5000

старший викладач кафедри іноземних мов

Національного університету водного господарства та природокористування

У статті розглядаються когнітивні аспекти перекладу англійської наукової термінології в умовах міждисциплінарного дискурсу. Метою статті є дослідження когнітивного підходу як інструменту забезпечення точності й зрозумілості наукового перекладу в умовах взаємодії різних галузей знань. Терміносполучення «когнітивні аспекти перекладу» розуміється у цьому дослідженні як особливості мислення й сприйняття, які впливають на процес перекладу тексту, зокрема розуміння смислу, аналіз термінів, врахування контексту та адаптація ідей до мовних і культурних особливостей цільової мови. Міждисциплінарний дискурс у широкому розумінні постає типом комунікації, що виникає в межах співпраці між різними науковими або професійними дисциплінами. Проаналізовано ключові виклики, пов'язані з полісемією, метафоричністю та культурною специфікою термінів, а також розглянуто стратегічні підходи до їх адаптації у цільовій мові. Особливу увагу приділено когнітивному моделюванню концептів та врахуванню категоризації понять, характерної для різних дисциплін. Наведено приклади успішного перекладу термінів, які відображають складну взаємодію між мовними, когнітивними та культурними чинниками. Робота підкреслює важливість когнітивної компетентності перекладача у забезпеченні точності й доступності наукової інформації. Наголошується, що ця компетентність складається не лише з мовних навичок, але й з розуміння наукових концепцій, здатності працювати зі спеціалістами різних галузей та гнучкості мислення. Успішний переклад англійської наукової термінології забезпечує доступ до глобальних знань і сприяє розвитку наукових досліджень у локальних контекстах. Результати дослідження можуть бути корисними для теоретиків і практиків перекладу, особливо в галузях із високим рівнем міждисциплінарності.

Ключові слова: адаптація термінів, англійська мова, категоризація, когнітивний підхід, метафорика, переклад термінології, полісемія.

The article deals with the cognitive aspects of translating English scientific terminology in the context of interdisciplinary discourse. The purpose of the article is to study the cognitive approach as a tool for ensuring the accuracy and comprehensibility of scientific translation in the context of interaction between different fields of knowledge. In this study, the term "cognitive aspects of translation" is understood as the peculiarities of thinking and perception that affect the process of translating a text, including understanding the meaning, analyzing terms, taking into account the context, and adapting ideas to the linguistic and cultural characteristics of the target language. Interdisciplinary discourse in the broadest sense is a type of communication that occurs within the framework of cooperation between different scientific or professional disciplines. The article analyzes the key challenges associated with polysemy, metaphorically, and cultural specificity of terms, and considers strategic approaches to their adaptation in the target language. Particular attention is paid to the cognitive modeling of concepts and the categorization of concepts specific to different disciplines. Examples of successful translation of terms that reflect the complex interaction between linguistic, cognitive, and cultural factors are presented. The paper emphasizes the importance of a translator's cognitive competence in ensuring the accuracy and accessibility of scientific information. It is emphasized that this competence consists not only of language skills, but also of understanding scientific concepts, the ability to work with specialists from different fields, and flexibility of thinking. Successful translation of English scientific terminology provides access to global knowledge and promotes research in local contexts. The results of the study can be useful for translation theorists and practitioners, especially in fields with a high level of interdisciplinary.

Key words: adaptation of terms, English language, categorization, cognitive approach, metaphor, translation of terminology, polysemy.

Постановка проблеми. У сучасному науковому світі англійська мова слугує універсальним засобом комунікації, об'єднуючи дослідників різних країн і дисциплін. Водночас глобалізація наукового знання вимагає якісного перекладу

англійської наукової термінології на інші мови. Особливо це актуально у міждисциплінарному дискурсі, де взаємодіють різні галузі знань зі своїми концептуальними апаратами, методологіями та способами представлення інформації. У широ-

кому розумінні міждисциплінарний дискурс – це тип комунікації, що виникає в межах співпраці між різними науковими або професійними дисциплінами. Його мета – забезпечити обмін знаннями, поняттями, ідеями та підходами для вирішення складних проблем, які не можуть бути ефективно вирішені в межах однієї дисципліни.

Складність проблеми полягає в когнітивній природі термінів, які не лише позначають конкретні поняття, але й відображають культурно обумовлені моделі мислення, метафоричні уявлення та категоризацію знань [1; 2]. Як зазначає Е. Честермен, полісемія, метафоричність та культурні особливості термінів часто ускладнюють їхню адаптацію в цільовій мові, що може призводити до втрати точності або перекозачення змісту [3, с. 28]. Крім того, швидкий розвиток міждисциплінарних досліджень створює нові виклики для перекладачів. Виникають нові терміни, а вже існуючі змінюють свої значення залежно від контексту. У цих умовах перекладачам необхідно враховувати як мовні особливості, так і когнітивні механізми, що лежать в основі формування термінів, аби забезпечити точність і зрозумілість перекладу для цільової аудиторії.

Отже, проблема перекладу англійської наукової термінології у міждисциплінарному контексті потребує глибокого теоретичного аналізу та розробки ефективних підходів, які враховують взаємозв'язок між мовою, мисленням і культурою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У контексті когнітивного та комунікативного підходів до когнітивних аспектів перекладу, а також мовної освіти, дослідження демонструють різноманітність теоретичних підходів, методологій та практичних застосувань. У роботі І. Миркович [4] розглядається навчання діалогічного мовлення майбутніх журналістів у межах когнітивно-комунікативного підходу, акцентується на розвитку комунікативних стратегій через опрацювання реальних комунікативних ситуацій, що збігається з концепцією адаптації мовленнєвих моделей до практичних потреб. С. Трошина [5] пропонує застосовувати комунікативний підхід до викладання української мови за професійним спрямуванням. Праця доповнює дослідження І. Миркович, зосереджуючись на мовленнєвих навичках у професійному контексті. Наукова розвідка Р. Muñoz Martín і de León С. Martín [6] пов'язує когнітивну науку з перекладознавством, аналізуючи взаємодію між перекладацькими практиками та когнітивними механізмами. Соціокультурний та когнітивний вимір перекладу досліджує О. Дзера [7], аналізуючи

взаємозв'язок між мовними та культурними концептами, підкреслюючи роль інтертекстуальності у формуванні когнітивних моделей перекладача. Когнітивні студії у перекладознавстві представлені у роботах S. Halverson і R. Muñoz Martín [8], які окреслюють сучасні виклики багатомовної медіації та когнітивної перекладацької діяльності. Праця К. Xiao та R. Muñoz Martín [1] пропонує огляд сучасних моделей і методів когнітивного перекладознавства, зосереджуючись на експериментальних методологіях. У роботі А. Rojo López і Р. Kogral [2] оцінюються фізіологічні методи в когнітивному перекладознавстві, зокрема вимірювання фізіологічних реакцій перекладача як показника когнітивного навантаження. Цей підхід розширює традиційні когнітивні студії, пропонуючи нові методи емпіричного аналізу. Y. Chen [9] здійснює загальний огляд когнітивного перекладознавства, зосереджуючись на його еволюції, що допомагає зрозуміти сучасні тенденції у цій галузі.

Отже, дослідження вітчизняних та закордонних науковців демонструють взаємозв'язок когнітивних, соціокультурних і комунікативних аспектів у навчанні та перекладі мовної діяльності. Вони підтверджують важливість когнітивного підходу як інструменту для розуміння і вдосконалення процесів перекладу й навчання мов.

Метою статті є дослідження когнітивного підходу як інструменту забезпечення точності й зрозумілості наукового перекладу в умовах взаємодії різних галузей знань.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Очевидно, що в академічних колах англійська мова відіграє ключову роль як засіб міжнародної комунікації. Її використання як *lingua franca* обумовлює необхідність якісного перекладу наукових текстів іншими мовами. Особливої уваги потребує переклад наукової термінології у міждисциплінарному контексті, де взаємодіють різні галузі знань, кожна з яких має власні концептуальні основи, мовні особливості та способи представлення інформації. Застосування когнітивного підходу до перекладу таких текстів забезпечує збереження концептуальної точності та змістовної повноти, дозволяючи враховувати взаємозв'язок між мовою, мисленням і знаннями [1; 3; 6]. Когнітивний підхід до перекладу базується на розумінні мови як інструменту відображення мислення [2; 3]. Наприклад, англійський термін *time is money* базується на метафоричному осмисленні часу як обмеженого ресурсу.

Англійська наукова термінологія часто формується з використанням метафоричних концептів, когнітивних схем і моделей категоризації,

які відображають складну систему взаємозв'язків у наукових дослідженнях. Метафорична природа багатьох термінів допомагає передати абстрактні ідеї через простіші образи, на чому наголошує А. Загнітко, зазначаючи, що когнітивна метафора є однією «з форм концептуалізації світу, когнітивний процес, що виражає і формує нові поняття і поза яким неможливе отримання нового знання» [10, с. 414]. Наприклад, термін *cloud computing* символізує нематеріальність і доступність ресурсів, а його переклад як *хмарні обчислення* дозволяє зберегти початковий концепт у цільовій мові. Інший приклад – термін *bottleneck*, що вказує на вузьке місце в системі, яке уповільнює її роботу. Переклад як *вузьке місце* адаптує цей образ до української мови, зберігаючи когнітивну основу. Термін *big data* метафорично позначає величезні обсяги інформації, які важко обробляти традиційними засобами. Його переклад як *великі дані* відображає концепцію масштабу і складності, зберігаючи когнітивну суть терміна. *Black box* – термін, який використовується для опису системи чи процесу, механізм роботи якого невідомий або не враховується, з акцентом на вхідні та вихідні дані. У перекладі як *чорна скринька* зберігається метафорична природа образу, що асоціюється із загаковістю чи непрозорістю. Метафора *knowledge gap* символізує прогалину або брак знань у певній сфері. Переклад як *прогалина у знаннях* адаптує концепт до української мови, підкреслюючи відсутність або недостатність інформації, необхідної для вирішення певної проблеми.

Однак метафори – лише одна складова когнітивної природи термінів. У міждисциплінарному контексті складність перекладу посилюється полісемією – багатозначністю термінів, що набувають різних значень у різних галузях. Наприклад, термін *interface* у комп'ютерних науках означає механізм взаємодії між компонентами системи, тоді як у соціології цей термін може позначати *точку взаємодії між групами людей*. У такому разі перекладач має проаналізувати контекст і адаптувати термін відповідно до сфери, щоб уникнути помилкового сприйняття.

Міждисциплінарний характер сучасних досліджень, таких як когнітивні науки, біоінженерія чи штучний інтелект, ускладнює переклад, оскільки ці галузі інтегрують термінологію з кількох дисциплін. Це призводить до створення нових термінів і розширення значень вже існуючих. Яскравим прикладом є термін *resilience*. У психології він позначає здатність людини відновлюватися після стресу, тоді як в екології описує *здатність екосистеми до відновлення після порушень або негатив-*

ного впливу зовні. У системному аналізі цей термін має ще ширше значення – *адаптивність системи до зовнішніх змін*. Перекладач має розуміти, як конкретна дисципліна інтерпретує цей концепт, аби вибрати адекватний варіант перекладу.

Важливо також зазначити, що переклад міждисциплінарної термінології часто потребує використання когнітивних стратегій. Однією з них є моделювання концептуальної структури терміна. Це означає, що перекладач повинен глибоко аналізувати, яку ментальну модель представляє термін у вихідній мові. Наприклад, термін *feedback loop* у біології описує *цикл зворотного зв'язку, який регулює фізіологічні процеси*, тоді як у менеджменті цей термін означає *механізм оцінки й корекції діяльності*. Грамотний переклад залежить від розуміння того, як термін *loop* інтегрується в конкретний контекст. У разі відсутності точного еквівалента у цільовій мові доцільно використовувати описовий переклад, що роз'яснює значення терміна. Наприклад, термін *gene editing* у певних контекстах може перекладатися як *редагування генів*, проте опис, такий як *технологія зміни генетичної інформації організму*, іноді є більш точним для цільової аудиторії.

Адаптація термінології також враховує культурні особливості мови перекладу. Термін *blue-sky thinking*, який в англійській культурі символізує творче мислення без обмежень, не має прямого еквівалента в українській мові. Тому його краще перекладати описово, наприклад, як *творче мислення, вільне від обмежень*. Це забезпечує зрозумілість для реципієнта і збереження смислового навантаження.

Окрім аналізу термінів, когнітивний підхід враховує особливості категоризації в різних мовах. Наприклад, термін *sustainability* у контексті сталого розвитку в англійській мові має ширше значення, ніж його український еквівалент *сталий розвиток*. Це поняття може стосуватися економічної, екологічної чи соціальної стійкості, і переклад потребує адаптації відповідно до конкретного контексту. Слово *freedom* в українській мові зазвичай перекладається як *свобода*, але залежно від контексту може означати та *незалежність*, і *вільність* (наприклад, у словосполученні *artistic freedom* – *творча свобода*, або *freedom from oppression* – *звільнення від утисків*). *Efficiency* перекладається як *ефективність*, проте в англійській мові цей термін може стосуватися не лише результативності, але й раціонального використання ресурсів, що вимагає додаткового уточнення, наприклад, *energy efficiency* – *енергоощадність*. *Development* – український відповідник *розвиток*, однак в англійській

мові це слово може стосуватися як абстрактних процесів (економічний чи соціальний розвиток), так і конкретних етапів створення чогось (наприклад, *software development* – розробка програмного забезпечення). Слово *accountability* перекладається як *підзвітність* або *відповідальність*, але в англійському контексті має глибші конотації, пов'язані з прозорістю, етичністю та обов'язком пояснювати свої дії. *Value* – український еквівалент *цінність*, проте це слово може означати як матеріальну (економічну) цінність (*market value* – *ринкова вартість*), так і моральні принципи (*core values* – *основні цінності*). *Equity* – український відповідник *рівність* або *справедливість*, проте в англійській мові це поняття часто має ширший контекст. Воно може стосуватися як *соціальної справедливості* (*social equity*), так і *фінансових питань* (*equity* в значенні власного капіталу або частки власності). Залежно від контексту, переклад потребує точного визначення сфери застосування. *Transparency* – зазвичай перекладається як *прозорість*, однак в англійській мові це поняття часто використовується в управлінському чи політичному контексті, що включає відкритість інформації, доступність даних та звітність, наприклад, *transparency in governance* – *прозорість у державному управлінні*. *Resilience* – в українській мові часто передається як *стійкість*, проте в англійській мові цей термін має ширше застосування, зокрема в контексті здатності системи або людини адаптуватися до змін (*psychological resilience* – *психологічна стійкість*, *climate resilience* – *стійкість до змін клімату*). *Innovation* – перекладається як *інновація*, але в англійському контексті включає не лише нововведення, але й сам процес їх впровадження та розвиток (*technological innovation* – *технологічна інновація*, *social innovation* – *соціальна інновація*). *Inclusivity* – український відповідник *інклюзивність*, однак англійське поняття часто охоплює не лише залучення, але й забезпечення рівних можливостей для всіх, незалежно від соціальних, економічних чи фізичних чинників (*inclusive education* – *інклюзивна освіта*). *Empowerment* – в українській мові зазвичай перекладається як *розширення прав і можливостей*, але залежно від контексту може стосуватися *особистісного розвитку* (*personal empowerment*), *соціальної підтримки* (*community empowerment*) чи *професійного зростання*. *Adaptation* – український еквівалент *адаптація*, але в англійській мові термін широко використовується в різних сферах, таких як екологія (*climate adaptation* – *адаптація до кліматичних змін*), мистецтво (*film adaptation* – *екранізація*) або технології (*software*

adaptation – *адаптація програмного забезпечення*). *Accountability* – крім значень *підзвітності* та *відповідальності*, в англійській мові включає акцент на відповідальність перед громадськістю, дотримання етичних норм та відкритість у прийнятті рішень, особливо в управлінському контексті.

Наведені приклади демонструють, наскільки широким є спектр значень англійських слів і як важливо враховувати контекст, щоб уникнути помилок у перекладі.

Отже, з огляду на динамічний розвиток міждисциплінарних досліджень, перекладачам доводиться працювати в умовах невизначеності, що вимагає високого рівня когнітивної компетентності, яка складається не лише з мовних навичок, але й з розуміння наукових концепцій, здатності працювати зі спеціалістами різних галузей та гнучкості мислення. Успішний переклад англійської наукової термінології забезпечує доступ до глобальних знань і сприяє розвитку наукових досліджень у локальних контекстах. Для цього перекладач має володіти здатністю швидко адаптуватися до нових інформаційних потоків і опанувати складну термінологію.

До того, такі переклади потребують точності у відтворенні значення термінів та врахування культурних і мовних особливостей цільової аудиторії. Неправильна інтерпретація терміну може не лише спотворити суть дослідження, але й вплинути на прийняття важливих рішень у певній галузі. У цьому контексті переклад виступає не лише інструментом передачі знань, а й засобом міжкультурного обміну, що об'єднує наукові спільноти різних країн. Особливо актуальним це стає у добу глобалізації, коли доступ до наукової інформації стає вирішальним для технологічного та суспільного прогресу. Зростання обсягів спеціалізованої літератури потребує від перекладачів не лише технічної підготовки, а й творчого підходу до вирішення лексичних проблем. Водночас міждисциплінарний характер сучасних досліджень вимагає від перекладачів вміння орієнтуватися у суміжних наукових галузях. Таким чином, якісний переклад наукової термінології стає ключовим елементом інтеграції локальних досліджень у світовий науковий простір.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Когнітивний підхід до перекладу англійської наукової термінології є важливим інструментом у міждисциплінарному дискурсі. Він дозволяє перекладачеві адаптувати терміни до концептуальних і культурних особливостей мови перекладу, забезпечуючи точність і зрозу-

мілість тексту. Розвиток цього підходу, зокрема через автоматизацію процесів перекладу та створення контекстуалізованих баз даних термінів, відкриває нові можливості для ефективної міжмовної комунікації в науковому середовищі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в інтеграції когнітивного підходу до перекладу в освітні програми для підготовки фахівців, здатних працювати з науковими текстами в умовах глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Xiao K., Muñoz Martín R. Cognitive translation studies: models and methods at the cutting edge. *Linguistica Antverpiensia. Series: Themes in Translation Studies*. 2020. Vol. 19. P. 1–24.
2. Rojo López A. M., Korpai P. Through your skin to your heart and brain : a critical evaluation of physiological methods in Cognitive Translation and Interpreting Studies. *Linguistica Antverpiensia. Series: Themes in Translation Studies*. 2020. Vol. 19. P. 191–217.
3. Chesterman E. Translation, epistemology and cognition. *The Routledge Handbook of Translation and Cognition* / eds. F. Alves, A. L. Jakobsen. London; New York, 2021. P. 25–37.
4. Миркович І. Л. Навчання майбутніх журналістів іншомовного діалогічного мовлення в аспекті когнітивно-комунікативного підходу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2020. № 74. С. 97–101.
5. Трошина С. В. Комунікативний підхід у викладанні української мови за професійним спрямуванням. *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць / за заг. ред. О. Г. Шостак. К. : Талком, 2021. С. 202–205.*
6. Muñoz Martín R., Martín de León C. Translation and cognitive science. *The Routledge Handbook of Translation and Cognition* / eds. F. Alves, A. L. Jakobsen. London; New York, 2021. P. 52–69.
7. Дзера О. В. Соціокультурні та лінгвокогнітивні виміри біблійного інтертексту в просторі сучасного перекладознавства : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.16. Київ, 2018. 36 с.
8. Halverson S. L., Muñoz Martín R. The times, they are a'changin': multilingual mediated communication and cognition. *Multilingual Mediated Communication and Cognition*. 2021. P. 1–17.
9. Chen Y. An overview of cognitive translation studies. *Canadian Social Science*. 2020. Vol. 16, No. 5. P. 39–43.
10. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. Х, 920 с.

**ПРОБЛЕМА ПРАГМАТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДАХ
ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ДИСКУРСУ)**

**THE PROBLEM OF PRAGMATIC ADAPTATION IN TRANSLATIONS
OF INSTITUTIONAL DISCOURSE (BASED ON UKRAINIAN TRANSLATIONS
OF INTERNATIONAL LEGAL DISCOURSE)**

Курбаль-Грановська О.О.,

orcid.org/0000-0002-2635-4689

доктор філософії,

*викладач кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного лінгвістичного університету*

Дордука Є.А.,

orcid.org/0009-0001-6252-1632

викладач кафедри іноземних мов

Київського національного лінгвістичного університету

У статті розглядається проблема прагматичної адаптації з огляду на специфіку її застосування у перекладах інституційного дискурсу. На основі виокремлення аспектів висвітлення проблеми у перекладознавчих студіях запропоновано і апробовано алгоритм аналізу прагматичних адаптивних стратегій, що використовуються в українських перекладах англійськомовного міжнародно-правового дискурсу м'якого права. Доцільність використання прагматичної адаптації обґрунтовано виходячи з теорії Скопос, відповідно до якої переклад має бути орієнтований не стільки на відтворення вихідного тексту, скільки на досягнення певної функції чи прагматичного ефекту. В результаті дослідження виявлено, що для алгоритму аналізу перекладацької прагматичної адаптації інституційного дискурсу визначальними є такі параметри: критерії вихідного тексту, типи і види застосованої адаптації, ідентифікація адаптивних прийомів і стратегій. Дослідження дійшло основних висновків стосовно того, що серед чотирьох груп параметрів, асоційованих з критеріями вихідного тексту, провідним для застосування адаптації у інституційному дискурсі є параметр текстового регістру – поле і модус, що асоціюються із належністю вихідного тексту до жанру м'якого права. Серед видів адаптації можливою є лише локальна адаптація. Основним прийомом адаптації є застосування трансформації опущення модального дієслова – індексу директивної ілокутивної сили, що знижує у перекладі ступень деонтичної облігативної модальності, перетворюючи прямий директив на непрямий, у формі асертиву. Відповідно, провідною адаптивною стратегією виокремлено стратегію ілокутивної зміни, що де-інтенсифікує модальність рекомендації і зобов'язання у цільовому тексті у порівнянні з вихідним.

Перспективою подальших досліджень убачаємо аналіз адаптивних прийомів і стратегій, які інтенсифікують облігативну і комісивну модальність у цільовому тексті, а також виявлення специфіки прагматичної адаптації у перекладах інших інституційних дискурсів.

Ключові слова: прагматична адаптація, міжнародно-правовий дискурс, переклад, адаптивна стратегія, адаптивний прийом.

The article addresses the issue of pragmatic adaptation in light of its application in the translation of institutional discourse. Based on the identification of aspects of this issue highlighted in translation studies, the paper proposes and tests an algorithm for analyzing pragmatic adaptive strategies used in Ukrainian translations of English-language international soft law discourse. The relevance of pragmatic adaptation is justified according to the Skopos theory, which asserts that translation should be oriented not so much toward reproducing the source text but rather toward achieving a certain function and pragmatic effect.

The study reveals that the key parameters for the algorithm of analysis of pragmatic adaptation in institutional discourse translation include the criteria of the source text, the types and forms of adaptation applied, and the identification of adaptive techniques and strategies.

The research concludes that among the four groups of parameters associated with source text criteria, the leading one for the application of adaptation in institutional discourse is the parameter of text register – field and mode – associated with the genre of soft law to which the source text belongs. Only local adaptation is possible. The primary adaptive technique is the transformation of omitting the modal verb – an index of directive illocutionary force, which results in reducing the degree of deontic obligational modality in the translation, converting a direct directive into an indirect one, in the form of an assertive. Accordingly, the leading adaptive strategy identified is the strategy of illocutionary change, which de-intensifies the modality of recommendation and obligation in the target text compared to the source text.

The prospective for further research is seen in analyzing adaptive techniques and strategies that intensify obligational and commissive modality in the target text, as well as identifying the specifics of pragmatic adaptation in translations of other institutional discourses.

Key words: pragmatic adaptation, international legal discourse, translation, adaptive strategy, adaptive technique.

Постановка проблеми. Проблема перекладацької адаптації залишається однією з найбільш дискусійних у сучасному перекладознавстві. Низка науковців взагалі не вважає адаптивні стратегії перекладацькими, називаючи адаптацію «спотвореним» перекладом [23, с. 21]. Водночас, Ж.-П. Віне і Ж. Дарбельне наголошують на тому, що систематична відмова перекладача адаптувати оригінальний текст «зрештою призводить до ослаблення цільового тексту» [30, с. 41]. Найменш дослідженим у перекладознавчих студіях є питання прагматичної адаптації яка, на відміну від соціокультурної адаптації – пристосування тексту-джерела під особливості цільової культури, враховує головним чином комунікативні цілі та вплив тексту на цільову аудиторію під час передачі його змісту у цільовій мові. Недостатньо вивченими залишаються такі суперечливі питання, як прагматичні адаптивні стратегії, типи адаптації, чинники, що впливають на застосування адаптивних стратегій, а також саме питання щодо обґрунтування доцільності прагматичної адаптації у ракурсі впливових перекладознавчих теорій. Найменш дослідженим з погляду застосування адаптивних стратегій є переклад інституційних дискурсів, зокрема, міжнародно-правового, що зумовлює актуальність і новизну цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному перекладознавстві визначаються два типи адаптації вихідного тексту під цільове культурне та мовне середовище тексту перекладу – соціокультурну та прагматичну. Соціокультурна адаптація [3; 7; 14; 28] стосується пристосування тексту щодо особливостей цільової культури: культурних реалій, зразків поведінки, традицій, звичаїв та інших аспектів, які можуть бути специфічними для вихідного тексту, але не мають прямого аналога в цільовій культурі. Отже, сутність соціокультурної адаптації полягає в тому, що перекладач, як посередник між двома культурами, має вирішити, до якої культури має бути пристосований переклад, використовуючи при цьому або стратегії відчуження (форенізації), або одомашнення (доместифікації).

Прагматична адаптація, поняття якої впроваджується у науковий обіг Ж.-П. Віне та Ж. Дарбельне [30] (див. також [3; 15; 16; 18]) полягає у перетвореннях вихідного тексту, із відтворенням насамперед його прагматичного значення, інтенції автора. З іншого боку, прагматичні адаптивні стратегії необхідні для того, щоб допомогтися від цільового реципієнта необхідної прагматичної реакції [14], навіть за рахунок певних

змістових і формальних втрат у вихідному тексті, компенсуючи такі втрати додатковим прагматичним потенціалом тексту перекладу. На думку науковців, створення «легкозрозумілого тексту без використання культурних, прагматичних чи будь-яких інших форм адаптації виглядає нереальним» [11, с. 34]. Зважаючи на прагматичну функцію адаптивних стратегій, доцільність використання прагматичної адаптації може бути обґрунтована у рамках теорії Скопос (Skopos theory), що дозволяє, на наш погляд, повною мірою «примирити» адаптацію та переклад. Основною ідеєю теорії, запропонованою німецьким лінгвістом Гансом Вермеєром ще у 1970-х роках, є думка про те, що саме мета (від грецького «skopos» – «мета») перекладу визначає вибір стратегій та підходів перекладача [28]. Переклад відповідним чином має бути орієнтований не стільки на точне відтворення вихідного тексту, скільки на досягнення певної функції чи прагматичного ефекту. Основні положення теорії тезово можна подати у вигляді чотирьох пунктів:

1. Мета перекладу важливіша за вихідний текст. Перекладач повинен прагнути до досягнення комунікативної мети у цільовій культурі, навіть якщо це потребує значних змін порівняно з оригіналом.

2. Функціональний підхід. Переклад оцінюється з погляду того, наскільки ефективно він виконує свою функцію у контексті цільової аудиторії. Функція перекладу може відрізнитись від функції вихідного тексту, і перекладач має право змінювати текст залежно від цього.

3. Різноманітність можливих перекладів. Залежно від мети перекладу, те саме вихідне повідомлення може бути перекладено по-різному. Наприклад, той самий текст може бути перекладений інакше для рекламної кампанії, навчального матеріалу або юридичного документа.

4. Культурні відмінності. Теорія Скопос наголошує на важливості виявлення відмінностей між культурами вихідного і цільового текстів. Перекладач має адаптувати текст у такий спосіб, щоб він був зрозумілим і ефективним у контексті цільової культури, що вимагає не тільки знання мови, а й культурних норм і традицій [28].

Важливо зазначити, що для вибору адаптивних стратегій під час перекладацького відтворення інституційного дискурсу останнє положення не є релевантним, оскільки більше стосується соціокультурної, аніж прагматичної адаптації.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у виопрацюванні і апробації алгоритму аналізу прагматичних адаптивних стратегій з огляду

на їхнє застосування у перекладах інституційного дискурсу. Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання: 1) визначити основні аспекти висвітлення проблеми прагматичної адаптації у перекладознавчих дослідженнях; 2) запропонувати алгоритм аналізу прагматичних адаптивних стратегій, спираючись на виокремлені аспекти їх дослідження; 3) апробувати алгоритм аналізу на матеріалі українських перекладів міжнародно-правового дискурсу англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Аналіз праць, присвячених проблемі прагматичної адаптації [3; 5; 16; 18; 19; 20; 24; 30], дозволив визначити аспекти її висвітлення, покладені в основу запропонованого нами алгоритму дослідження адаптивних стратегій. Насамперед, для аналізу таких стратегій важливим є урахування таких параметрів: критерію вихідного тексту, що підлягає прагматичній адаптації; типів і видів прагматичної адаптації; адаптивних прийомів / методів; провідної адаптивної стратегії.

Зокрема, серед критеріїв вихідного тексту, що підлягає прагматичній адаптації, науковці виділяють: стилістичні особливості вихідного тексту; специфічні синтаксичні конструкції; позатекстові чинники вихідного тексту (час, місце спілкування); різні параметри текстового регістру [12, с. 35].

Останній критерій має, на наш погляд, особливе значення для перекладів інституційних дискурсів. У розрізі системно-функціональної лінгвістики, розробленої Майклом Халлідеєм, регістр усвідомлюється як сукупність мовних ресурсів, що використовуються для побудови конкретного тексту у певній ситуації залежно від соціального та контекстуального середовища. Халлідей виділяє три ключові параметри, які впливають на формування регістру: Поле (Field) – зміст чи тема висловлювання, тип інформації, що передається; Тенор (Tenor) – відносини між учасниками комунікації, включаючи їхні ролі, статуси та рівень формальності; Модус / Режим (Mode) – спосіб комунікації, включаючи канал передачі інформації і жанр дискурсу [12, с. 35]. Зокрема, «поле» у проекції на міжнародно-правовий дискурс, відповідає основній предметній сфері міжнародного врегулювання, яка таким чином впливає на ступень облігативної модальності документу. Так, обговорення таких питань, як економічне співробітництво, врегулювання проблеми спільних водотоків, захист навколишнього середовища тощо, є найбільш чутливим для держав-учасниць і, таким чином, визначає параметр модусу або режиму. Такі питання переважно регламен-

туються у жанрах м'якого права, що не мають обов'язкової юридичної сили [4; 17].

Свою чергою перекладач, враховуючи регістр вихідного тексту, може ще більше послабити деонтичну облігативну модальність документів, застосовуючи адаптивні стратегії, що буде проілюстровано нижче.

Іншим параметром, важливим для виопрацювання алгоритму аналізу прагматичної адаптації, є визначення її типів і видів. У сучасному перекладознавстві розмежовуються локальна і глобальна адаптація. Локальна може здійснюватися перекладачем як свідомо, так і несвідомо [23, с. 26], застосовуючись до частин тексту з метою подолання структурних, прагматичних, соціальних або культурних складнощів перекладу вихідного тексту. Глобальна адаптація має своїм наслідком цілковиту реконструкцію оригіналу «шляхом зміни його мети, функцій або впливу на цільову аудиторію» [6, с. 46]. Стосовно перекладу міжнародно-правового дискурсу перекладач може застосовувати, на наш погляд, лише локальну адаптацію, оскільки використання адаптивних стратегій до всього тексту суперечило б вимогам правової комунікації.

Під час перекладу інших інституційних дискурсів, наприклад, рекламного або маркетингового, можлива глобальна адаптація тексту з метою переконати аудиторію та продати продукт, навіть якщо для цього потрібно суттєво змінити зміст оригіналу. Наприклад, рекламу «Mr. Clean will clean your whole house and everything that's in it» відтворено українською як «З Mr. Proper веселіше, в будинку чисто в два рази швидше!». Перекладач застосовує не лише трансформації модуляції смислу, перестановки, заміни, стилістичну трансформацію з римуванням і асонансом, але й здійснює повну реконструкцію вихідного тексту з метою скорочення дистанції з реципієнтом реклами і забезпечення його емоційного залучення.

VehmasLehto (2002) визначено чотири види адаптації: додавання, опущення, заміна та зміна порядку (addition, omission, substitution, and change of order). Серед прийомів чи методів прагматичної адаптації (в іншій термінології – стратегій адаптації) вчені виокремлюють: пояснення вихідної інформації зі збільшенням експліцитності або навпаки ступеню імпліцитності фрагмента цільового тексту порівняно з вихідним [8, с. 60–63]; культурну фільтрацію; зміну когерентності; частковий переклад; заміну «екзотичними» еквівалентами; «трансфігурацію» із збереженням у цільовому тексті лише найважливішої інфор-

мації вихідного тексту; «оновлення», із заміною одиниць вихідного тексту; міжособистісні зміни, пов'язані зі змінами рівня формальності, ступеню участі та залучення; радикальне переписування вихідного тексту; експлікація присутності автора у тексті; «ілокутивні зміни».

Розглянемо особливості застосування прагматичної адаптації на прикладі українських перекладів міжнародно-правового дискурсу м'якого права. Українськими дослідниками доведено, що один із видів прагматичної адаптації у такому інституційному дискурсі є зміна у цільовому тексті директивної ілокутивної сили або її ступеню, що впливає на зниження або посилення деонтичної облігативної модальності [16; 18]. Це відповідає такій виокремленій вище стратегії адаптації, як «ілокутивні зміни». Зважаючи на це, розглянемо фрагменти текстів оригіналу і перекладу.

States should take appropriate measures so that, wherever possible, persons belonging to minorities may have adequate opportunities to learn their mother tongue or to have instruction in their mother tongue (article 4.3) [26]. – Держави *вживають* відповідних заходів на те, щоб там, де це здійснимо, особи, що належать до меншин, мали належні можливості для вивчення своєї рідної мови або навчання своїй рідній мові (стаття 4.3) [1].

States should consider appropriate measures so that persons belonging to minorities may participate fully in the economic progress and development in their country (article 4.5) [26]. – Держави *розглядають* питання про вжиття належних заходів для того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою брати участь у забезпеченні економічного прогресу та розвитку своєї країни (стаття 4.5) [1].

В українських перекладах здійснено опущення модального дієслова *should*, що є перформативним дієсловом у директивному акті, яке впроваджує зобов'язання. Відповідно до Принципів і правил Міжнародної організації із стандартизації (ISO) [21], дієслово «should» слід використовувати в документах для вираження рекомендації (Таблиця 4 – Рекомендація). Це означає, що для збереження ілокутивної сили акту модальне дієслово бажано відтворювати у перекладах як «слід» або «необхідно». Ті самі стандарти перекладу постулюються в положення Керівництва, розробленого для авторів і перекладачів у 2021 році у межах Європейської комісії (English Style Guide [10]). Отже, опущення перформативного дієслова перетворює директивний акт з ілокутивною силою рекомендації на констатацію, тобто на

асертивний мовленнєвий акт, що знижує директивну ілокутивну силу і асоційовану з нею облігативну модальність.

Розглянемо наведені приклади, використовуючи запропонований алгоритм дослідження прагматичної адаптації. Критеріями вихідного тексту, що можуть зумовлювати застосування перекладачем адаптивної стратегії, є, насамперед, параметр текстового реєстру, належність вихідного тексту до жанру Декларації, тобто до м'якого права, що не є загальнообов'язковим для держав-підписантів документу. Оскільки основною комунікативною функцією такого права є забезпечення консенсусу, створення неконкретних зобов'язань, що стосуються широкого спектру діяльності держав-учасників [16; 18], фактором адаптації, що призводить до зниження директивної обов'язкової сили нормативного висловлення, може бути інтенція перекладача пристосувати нормативну статтю до стилістики і функцій жанрів м'якого права.

Адаптація є локальною, не впливаючи на юридичну силу всього документа. Основним типом адаптації (за Vehmas-Lehto [26]) є трансформація опущення модального дієслова директивної семантики. Провідною стратегією відповідно постає стратегія «ілокутивної зміни».

Аналогічний адаптивний прийом опущення модального дієслова, що реалізує прагматичну адаптивну стратегію «ілокутивної зміни», застосовується у наведеному нижче прикладі:

States should, where appropriate, take measures in the field of education, in order to encourage knowledge of the history, traditions, language and culture of the minorities existing within their territory (article 4 (4) [26]. – Держави при необхідності *вживають* заходів у галузі освіти з метою стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території (стаття 4 (4)) [1].

В іншому прикладі застосований такий тип локальної прагматичної адаптації, як заміна смислового дієслова *requires* із семантикою обов'язковості (пор. з дефініцією дієслова у CD [23]: *to order or demand something, or to order someone to do something, esp. because of a rule or law*) на дієслово у цільовому тексті *передбачати*.

Tolerance at the State level requires just and impartial legislation, law enforcement and judicial /dʒu:'dʃ.əl/ and administrative process (article 2 (2.1)) [9]. – На державному рівні реалізація принципу толерантності *передбачає* існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку, судовопроцесуальних та адміністративних норм (стаття 2 (2.1)) [2].

Завдяки дієслову із денотативним значенням «вимагати» нормативне висловлення вихідного тексту є імпліцитним, непрямим директивом. Натомість, завдяки трансформації диференціації значень і заміни на дієслово із семантикою «припущення, очікування» (пор. мати що-небудь своєю умовою або передумовою) непрямий директив трансформується на асертив, суттєво впливаючи на зниження облігативної модальності. Як і у попередніх прикладах, фактором здійснення адаптації є особливості реєстру м'якого права, оскільки процитована стаття належить до необов'язкового міжнародно-правового жанру Декларації. Провідною адаптивною стратегією є «ілокутивна зміна», що призводить до де-інтенсифікації модальності зобов'язання у цільовому тексті у порівнянні з вихідним.

Висновки. У ході дослідження було запропоновано і апробовано алгоритм аналізу засобів прагматичної адаптації, що включає: визначення критеріїв вихідного тексту, що уможливу-

ють застосування адаптивних стратегій; виявлення типів адаптації (локальна або глобальна) і її видів; ідентифікація прийомів і провідної стратегії адаптації. Під час застосування алгоритму до українських перекладів англomовного міжнародно-правовому дискурсу визначальними є: параметр текстового реєстру – належність вихідного тексту до жанру м'якого права; локальна адаптація; застосування трансформації опущення модального дієслова – індексу директивної ілокутивної сили, або трансформації диференціації значень, із заміною дієслова із семантикою зобов'язання на дієслово, позбавленої цієї семи; реалізація провідної адаптивної стратегії ілокутивної зміни.

Перспективною подальших досліджень вбачаємо аналіз адаптивних прийомів і стратегій, які інтенсифікують облігативну і комісивну модальність у цільовому тексті, а також виявлення специфіки прагматичної адаптації у перекладах інших інституційних дискурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, 1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text
2. Декларація принципів толерантності, 1995. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf>
3. Демецька В. В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології. *Вісник СумДУ. Серія: Філологія*, 2007. № 1. Вип. 2. С. 96–102.
4. Abbott K. W., Snidal D. (2000). Hard and Soft Law in International Governance. *International Organization*, 2000. No.54. Issues 3. P. 421–456.
5. Andersen G. A corpus study of pragmatic adaptation: The case of the Anglicism [jobb] in Norwegian. *Journal of Pragmatics*, 2017. No.113. P. 127–143.
6. Baker M., Saldanha G. *Routledge encyclopedia of translation studies*. New York: Routledge, 2011. 900 p.
7. Bowker L., Cronin M., Kenny D., Pearson J. *Unity in Diversity: Current Trends in Translation Studies*. Routledge, 2016. 208 p.
8. Chesterman A., Wagner E. *Can theory help translators? A dialogue between the ivory tower and the wordface*. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002. 156 p.
9. Declaration of Principles on Tolerance. UNESCO, 1995. URL: <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/13-declaration-principles-tolerance-1995>.
10. *English Style Guide. A handbook for authors and translators in the European Commission*. 8th ed. European Commission, 2021. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/styleguide_english_dgt_en.pdf
11. Gambier Y., Gottlieb H. *(Multi)media Translation: Concepts, Practices and Research*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2001. 298 p.
12. Halliday M. *Comparison and translation. The linguistic sciences and language teaching*. London: Longman, 1964. 322 p.
13. Jänis M., Kemppanen H., Belikova A. *Domestication and Foreignization in Translation Studies*. Berlin: Frank & Timme GmbH, 2012. 231 p.
14. Klaudy K. Sociolinguistics of translation. *Studia Slavica*, 2007. No. 52. Issues 1–2. P. 229–234.
15. Kosonen P. *Pragmatic Adaptation: Skeptics vs. Creationists*. Jyväskylä: University of Jyväskylä Publishing, 2011. 129 p.
16. Kravchenko N., Prokopchuk M., Pozhar A., Rozhkov Y., Kozyarevych-Zozulya L. Illocutionary Pragmatic Adaptation Challenge: Ukrainian Translations of English-language Soft Law Texts. *Amazonia Investiga*, 2022. No. 11, Issue 49. P. 267–276.
17. Kravchenko N., Markova Yu., Soshko O. Pre-translation Analysis of International Legal Discourse: from Social Semiotics to the Concepts of Lotman and Bakhtin. *Jordan Journal of Modern Languages & Literatures*, 2022. No. 14. Issue 4. P. 775–795.

18. Markova Ju. Peripheral means of translation adaptation of modality in Ukrainian translations of English-based international legal texts. *International journal of philology*, 2022. No. 13. Issue 1. P. 50–58.
19. Nazemi B., Taki S. Pragmatic Adaptation as a Requirement in Translation: A Case of Persian and English Versions of The Shah. *International Journal of English Language & Translation Studies*, 2017. No. 5. Issue 1. P. 8–14.
20. Perdikaki K. Film adaptation as an act of communication: Adopting a translation-oriented approach to the analysis of adaptation shifts. *Meta: Translators' Journal*, 2017. No. 62. Issue 1. P. 3–18.
21. Principles and rules for the structure and drafting of ISO and IEC documents. The ISO/IEC Directives, Part 2, 2021. URL: <https://www.iso.org/sites/directives/current/part2/index.xhtml>
22. Require (meaning). URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/require>
23. Raw L. Adaptation, Translation and Transformation. New York: Continuum, 2012. 240 P.
24. Sanders J. Adaptation and appropriation. Routledge, 2015. 254 p.
25. The UN Declaration on the Rights of National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, 1992. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Booklet_Minorities_English.pdf
26. Vehmas-Lehto I. Translation Studies: In search for vigour and relevance. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA, 2002. No. 66. P. 35–70.
27. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London: Routledge, 1995. 366 p.
28. Vermeer H.J. Skopos Theory of Translation: Some Arguments For and Against. Heidelberg: TEXTconTEXT-Verlag, 1996. 136 p.
29. Vinay J.-P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English. A Methodology for Translation. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins, 1995. 358 p.
30. Weizman E., Blum-Kulka S. Identifying and interpreting translated texts: on the role of pragmatic adjustment. *Indian Journal of Applied Linguistics*, 1987. No. 13. Issue 2. P. 61–74.

СКЛАДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ У ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ

DIFFICULTIES OF TRANSLATING PROPER NAMES IN A LITERARY WORK

Поліщук Л.П.,

orcid.org/0009-0009-2459-0192

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Пушкар Т.М.,

orcid.org/0000-0001-5060-7167

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри англійської філології та перекладу

Житомирського державного університету імені Івана Франка

У процесі дослідження поняття «власна назва» як елемента ономастики було з'ясовано, що воно є невід'ємною частиною мовної системи, яка відіграє унікальну роль в ідентифікації конкретних явищ, географічних місць, історичних подій, культурних реалій чи окремих осіб. Власні назви не тільки слугують маркерами точної ідентифікації, але й несуть культурні, історичні та соціальні конотації, глибоко закорінені в мовному середовищі, де вони виникли. Ці назви часто віддзеркалюють соціальну структуру, етнічні характеристики та культурні цінності суспільства, якому вони належать, розкриваючи колективну картину світу та культурну спадщину мовної спільноти.

Отже, власні назви виступають своєрідними мостами в комунікації, спрощуючи взаєморозуміння серед мовців. Коли люди використовують ці назви, вони поділяють певний рівень знайомства з контекстом, створюючи згуртовану взаємодію, де кожен може активно брати участь у діалозі. Крім того, власні назви значно сприяють формуванню національної ідентичності та культурної самосвідомості. Через ці назви спільноти підтримують зв'язок зі своїми традиціями, культурними особливостями та історичними нарративами, що формують їхню колективну ідентичність.

Дослідження власних назв у межах ономастики також розкриває складний зв'язок між мовою та реальністю. Аналізуючи, як використовуються й адаптуються ці назви, лінгвісти можуть глибше зрозуміти, яким чином мова відображає та впливає на сприйняття світу. Такий аналіз робить внесок у ширші галузі, як-от мовознавство, перекладознавство та культурологія, адже власні назви часто виявляють нюанси, які важко перекласти без культурного контексту. Це підкреслює важливість збереження цих назв як частини культурної спадщини, що пов'язує теперішні й минулі покоління через спільні мовні вирази.

Таким чином, власні назви є набагато більше, ніж просто ідентифікаторами. Вони вміщують історію, культуру та ідентичність, слугуючи не лише засобом пізнаваності, а й засобом збереження культурної спадщини. Через призму ономастики власні назви розкривають, як мова є водночас продуктом свого середовища й інструментом для формування культурної спадкоємності. Ця багатогранна значущість підкреслює необхідність вивчення власних назв, оскільки вони сприяють глибшому розумінню мови, спадщини та колективної ідентичності спільноти.

Ключові слова: власні назви, ономастика, мовна система, транскрипція, транслітерація.

In the course of examining the concept of "proper noun" as an element of onomastics, it was discovered that it is an essential part of the linguistic system, playing a unique role in identifying specific phenomena, geographical locations, historical events, cultural realities, or individuals. Proper nouns not only serve as markers of precise identification but also carry cultural, historical, and social connotations that are deeply embedded in the linguistic environment in which they originated. These names often mirror the social structure, ethnic characteristics, and cultural values of the society they belong to, giving insight into the collective worldview and cultural heritage of a linguistic community.

Proper nouns, therefore, act as bridges in communication, simplifying understanding among speakers. When people use these names, they share a certain level of familiarity with the context, creating a cohesive interaction where everyone can engage meaningfully in dialogue. Furthermore, proper nouns contribute significantly to the cultivation of national identity and cultural self-awareness. Through these names, communities maintain a connection with their traditions, cultural characteristics, and historical narratives that shape their collective identity.

The study of proper nouns within the field of onomastics also unveils the intricate relationship between language and reality. By examining how these names are used and adapted, linguists can better understand the ways language reflects and influences perceptions of the world. This analysis contributes to broader fields like linguistics, translation studies, and cultural studies, as proper nouns often reveal nuances that are challenging to translate without cultural context. Such understanding emphasizes the value of preserving these names as part of cultural heritage, linking present and past generations through shared linguistic expressions.

Thus, proper nouns are far more than simple identifiers. They encapsulate history, culture, and identity, serving not only as a means of recognition but as a medium for cultural preservation. Through the lens of onomastics, proper nouns reveal how language is both a product of its environment and a tool for shaping cultural continuity. This multifaceted significance underscores the necessity of studying proper names, as they contribute to a richer understanding of language, heritage, and the collective identity of a community.

Key words: onomastics, proper names, identification, transcription, transliteration.

Дослідження власних назв як елементів художніх текстів належить до галузі літературної ономастики. Цей напрямок сформувався в 1950-х роках на межі традиційної ономастики та таких наук, як стилістика, поезика, теорія тексту, лексична семантика та семіотика. Основна мета літературної ономастики – всебічне вивчення реальних та вигаданих власних назв, які складають ономастикон художнього тексту [3, с. 11].

Постановка проблеми. Крім поняття «літературна ономастика», існують терміни «стилістична ономастика», «поетична ономастика» та «поезика імені». Кожен із них відображає певний аспект функціонування власних назв. «Літературна ономастика» охоплює використання імен в літературних творах, відмінних від повсякденних назв. «Стилістична ономастика» наголошує на зв'язку стилю автора з певними власними назвами, тоді як у «поетичній ономастиці» термін «поетична» вказує на стилістичне використання назв у літературі [8, с. 72].

Літературна ономастика вивчає роль власних назв у художньому тексті, зокрема техніки створення імен та їхнє сприйняття читачем. Ці аспекти потребують спеціальної методології та багатовекторного підходу до вивчення онімів. Дослідження, присвячені власним назвам у літературі, включають визначення ономастикону твору та дослідження ролі імен у його структурі. У художній літературі власні назви часто використовуються свідомо для посилення емоційного та змістового впливу [10, с. 90].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власні назви є об'єктом вивчення багатьох наук, таких як мовознавство, соціологія, філософія, психологія та антропологія. Серед них мовознавство виділяється як дисципліна, що приділяє особливу увагу власним назвам через їхню функцію в мові.

Власні назви можна поділити на дві категорії. Перша – ширше трактування власної назви як будь-якого імені об'єкта, що починається з великої літери. За думкою Т. Гоббса, власні назви можуть включати розгорнуті вирази, що характеризують об'єкт. Друга категорія розглядає власні назви як підкатегорію іменників. В іноземній лінгвістиці «*proper name*» стосується власної назви, а «*proper noun*» – власних іменників, які часто складаються з одного слова на відміну від багатослівних власних назв [3, с. 59].

Загальні іменники мають центральну семантичну роль, адже вони і позначають, і описують об'єкти. Вони мають повну семантичну структуру, на відміну від власних назв, які лише ідентифікують об'єкт без опису його властивостей.

Іноді до власних назв також зараховують «квазівласні імена», як-от назви історичних періодів, культурних і політичних рухів, імена відомих особистостей і героїв, назви товарів та брендів [5, с. 69].

А. Гардинер класифікує власні назви за предметною ознакою та характером сенсу, а також за сферою застосування. Перша група включає назви, що описують предмет чи явище, тоді як друга містить лише імена, які позначають певні об'єкти (наприклад, назви журналів, торгових марок, продуктів парфумерії) [9, с. 300].

Для власних назв першої групи характерне денотативне значення, яке ґрунтується на позначенні категорії або класу об'єктів. Хоча значеннєвий потенціал таких імен обмежений у порівнянні з повнозначними словами, проте він залишається значущим. У власних іменах для позначення осіб містяться додаткові характеристики, як-от стать (чоловіча чи жіноча).

Незважаючи на деякі дослідження у цій галузі, проблема перекладу власних назв у художній літературі все ще актуальна. Завдання нашого дослідження включає:

1. Аналіз теоретичних основ перекладу власних назв та їх ролі у літературному творі.
2. Виявлення основних труднощів, які виникають у перекладачів при передачі власних назв у художніх текстах.
3. Дослідження існуючих методів та підходів до перекладу власних назв, з акцентом на збереження культурного та символічного значення.
4. Огляд прикладів перекладу власних назв у різних літературних творах для визначення найефективніших стратегій та їх впливу на розуміння тексту.

Виклад основного матеріалу. Крім функції вказівки на конкретний об'єкт, власні назви виконують прагматичну функцію для вираження емоційних та оцінних значень. Як зазначив К. Цимбал, спосіб звертання до особи за ім'ям, по батькові або прізвиськом відображає взаємини між людьми та їх соціальний статус [8].

Виділяють дві основні групи власних назв у літературі: ті, що сприяють характеристиці персонажів, та імена, що не мають прямого зв'язку з рисами персонажів. До першої групи належать «етимологічні» або «сміслові» імена, які прямо характеризують героя. Друга група включає імена, що несуть лише емоційний відгук у читача без прямої характеристики образу [7, с. 150].

Імена та назви є важливою складовою форми літературного твору, органічно пов'язаною зі стилем автора і важливим елементом створення художнього образу. Оними можуть виражати

семантичне навантаження, мати унікальну звукову форму або приховані асоціативні зв'язки. Власні назви мають відповідати стилю та меті твору, вносити характерний колорит і відобразити авторський задум.

У літературних текстах імена часто використовуються для передачі конкретного повідомлення читачеві. Такі твори функціонують на двох рівнях комунікації. Перший – «текстовий рівень», де взаємодіють сюжетні елементи. Другий – «позатекстовий рівень», що охоплює взаємодію між автором і читачем. На цьому рівні власні назви набувають семантичного, соціо-семіотичного та звуко-символічного значення, яке передається читачеві, допомагаючи розкрити особливості персонажів, місць чи об'єктів, описаних у творі [2, с. 46].

У мовознавстві важливе значення має використання іншомовних власних назв, особливо через їхню практичну значущість у мовних контактах. Включення іншомовної лексики у текст є не лише доречним, але й необхідним, адже власні назви відіграють ключову роль у міжмовній комунікації та міжкультурному обміні. Вони є часто живими лексичними одиницями у кожній мові, тому питання їх передачі має вагомий значення для лінгвістики та потребує особливого підходу порівняно з іншими лексичними одиницями [1, с. 8].

Проблема передачі та розуміння іншомовних назв існує у всіх мовах через складність їхньої структури, форми, зміни та походження слів, а також їх зв'язок з мовними одиницями інших мов. Передача іншомовних назв іншими мовами часто призводить до втрати багатьох таких характеристик, а недостатнє розуміння цих особливостей ускладнює ідентифікацію особи або речі.

Транскрипція. При транскрипції власні назви записуються кирилицею, і перекладач намагається зберегти звучання слова з оригінальної мови. Враховуючи відмінності в українській і іноземній фонетиці, існує кілька варіантів транскрипції, з яких зазвичай обирають той, що найбільше відповідає українському звуковому складу.

Варто зазначити, що власні назви відображають національну ідентифікацію об'єкта або особи. Це унікальні реалії, що позначають конкретні об'єкти, особи чи місця. Транскрибовані власні назви зберігають національну специфіку через свою фонетичну форму, наприклад: «Brighton» – «Брайтон», «New York» – «Нью-Йорк», «Manchester» – «Манчестер» [6].

Транскрипція використовується для імен осіб, назв географічних об'єктів, установ, брендів, журналів, театрів тощо. У художньому перекладі норми транскрипції можуть бути більш гнучкими

та залежать від творчого підходу перекладача та редактора.

Транслітерація. На відміну від транскрипції, транслітерація полягає у буквальному перенесенні слова за допомогою таблиці відповідностей символів, що зменшує кількість неоднозначностей, але не завжди передає вимову оригіналу, що може бути незручним для україномовних. Її використовують для складання каталогів та бібліографічних покажчиків, особливо для об'єднання творів одного автора, написаних різними мовами.

Транслітерація застосовується також до назв брендів, як «Dior» – «Діор», «Aston Martin» – «Астон-Мартін», «Prada» – «Прада» тощо, і для антропонімів та топонімів, наприклад: «South Africa» – «Південна Африка», «Mississippi» – «Міссісіпі» [6].

Транспозиція. Цей метод використовується для передачі власних назв з різних мов, що мають спільне лінгвістичне коріння. Він застосовується для імен, що мають спільне походження (біблійні, латинські чи грецькі). Наприклад, особисті та географічні імена передають українською за правилами транскрипції або традиційно зафіксованими у словниках відповідностями, як «Київ» – «Kyiv» або «Albrecht Durer» – «Альбрехт Дюрер» [5, с. 12].

Калькування. Калькування – це метод перекладу, при якому компоненти оригінальної лексичної одиниці замінюються еквівалентами в мові перекладу, застосовується для термінів, наприклад: «Ministry of Foreign Affairs» – «Міністерство закордонних справ», «Northern Lights» – «Північне сяйво» [6]. Географічні назви також калькуються, якщо їхні компоненти можна перекласти.

Переклад власних назв у художніх текстах часто викликає труднощі через кілька причин:

1. Культурні асоціації: власні назви часто прив'язані до конкретних культурних аспектів, переклад ускладнюється відсутністю аналогів.
2. Експресія емоцій: власні назви можуть викликати певні емоції, які складно точно передати.
3. Креативність та гра слів: художні твори можуть містити гру слів, що часто важко перекласти.
4. Фонетичні особливості: деякі назви мають специфічні звуки, які важко відтворити іншою мовою.
5. Історичні відмінності: власні назви можуть нести історичний контекст, що не завжди зрозумілий іншим культурам.
6. Лінгвістична варіативність: різні мови мають відмінності у структурах, що ускладнює точний переклад.

Ці труднощі підкреслюють необхідність знання як мовних, так і культурних аспектів для адекватного перекладу власних назв у художніх творах.

Висновки. Переклад власних назв у художньому творі є важливим та водночас складним аспектом, оскільки такі назви часто несуть глибоке культурне і символічне значення. Збереження

автентичності твору та забезпечення його зрозумілості для іншомовного читача потребують ретельного підходу та обґрунтованого вибору перекладацьких стратегій. Використання оптимальних методів перекладу дозволяє передати суть власних назв, зберігаючи культурний контекст і художню цілісність оригіналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бока О. В. Власні імена як компресовані тексти– носії когнітивної інформації (на матеріалі казки Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і орден Фенікса»). *Вісн. Сум. Держ. ун-ту. Сер. Філол. науки.* 2008. № 1. С. 15–19.
2. Голотова І. Вивчення власних назв крізь призму етносоціономастики: теоретичні аспекти. *Актуальні питання сучасної лінгвістики.* Київ, НаУКМА, 2021. С. 26–29.
3. Денисова І. В. Оказіональне слово як одна зі стилістичних особливостей жанру фентезі. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія]. Філологія. Мовознавство.* 2013. Т. 216. Вип. 204. С. 31–35.
4. Кам'янець В. Структурні, семантичні та функціональні особливості ВН сучасної німецької мови. Кам'янець. 2001. С. 18.
5. Ковтун О., Помазан О. Власне ім'я у художньому творі як перекладацька проблема. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах.* Вінниця. 2016. С. 46–58.
6. Сіняговська І. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво- Могилянська академія»]. Сер. Філологія. Мовознавство.* 2014. Вип. 209. Т. 221. С. 89–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2014_221_209_20
7. Торчинський М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ. 2010. 502 с.
8. Цимбал К. Проблема відтворення іншомовних власних назв у турецьких засобах масової інформації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* К. КНУ. 2008. С. 35–39.
9. Gardiner A. *The theory of proper names.* London. Longman, 1984. 362 p.
10. Ullmann S. *The Principles of semantics.* Glasgow. Jackson, 1989. 73 p.

METHODS OF TRANSLATING CULTURE-SPECIFIC LEXICAL ITEMS

МЕТОДИ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ,
ЩО ВІДОБРАЖАЮТЬ КУЛЬТУРНУ СПЕЦИФІКУ

Pochepetska T.M.,

orcid.org/0000-0003-0156-8792Senior Lecturer at the Department of English Philology
Uzhhorod National University

Drabov N.Yu.,

orcid.org/0000-0001-7332-6309Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation
Uzhhorod National University

Interactions between different cultures can often result in misunderstandings because every linguistic or national group has its own unique customs, value systems, and ways of classifying the world, which may differ greatly. Cultural differences create significant obstacles for individuals who mediate between cultures, particularly translators. Based on this idea, the authors argue that translation is an act of cross-cultural communication that enables engagement between various cultures.

Interlingual translation facilitates communication across linguistic divides, but it also requires overcoming cultural disparities inherent in language. The study investigates the translation of culture-specific items (CSIs) selected from the Ukrainian version of the novel "Музей покинутих секретів" by Oksana Zabuzhko and its English translation "The Museum of Abandoned Secrets". Employing a qualitative methodology, the researchers focus on identifying culture-specific items and assessing the translator Nina Shevchuk-Murray's strategies used to convey the cultural essence of the original text to an English-speaking audience. The analysis reveals a range of the employed translation methods, including transference, naturalization, cultural equivalent, functional equivalent, descriptive equivalent, componential analysis, synonymy, through-translation, shifts, modulation, compensation, recognized translation, and paraphrase.

The research conclusions emphasize that the translator's choices are influenced by various linguistic, contextual, and cultural factors. Key considerations include the nature of the source text, the expectations of the target language recipients, and the necessity of preserving the cultural integrity of the novel while ensuring that the translation remains accessible for the target reader.

The findings suggest that the translation of culture-specific items is a process that requires taking into account fidelity to the original work along with the need for clarity in the target language. The results of comparative analysis of the source and target texts prompt the authors of the article to highlight the complexities inherent in translating culture-specific items and the significance of contextual meanings and social connotations.

Key words: culture-specific item, translation, culture, translation method, source language, target language.

Взаємодія між різними культурами часто призводить до непорозумінь, оскільки кожна мовна чи національна спільнота має свої унікальні звичаї, системи цінностей та способи класифікації світу, які можуть значно відрізнятися. Культурні відмінності становлять суттєві труднощі для тих, хто виступає посередниками між культурами, зокрема для перекладачів. Виходячи з цієї ідеї, автори статті зауважують, що переклад є актом міжкультурної комунікації, який сприяє взаємодії між різними культурами.

Міжмовний переклад сприяє комунікації крізь мовні бар'єри, але він також вимагає подолання культурних відмінностей, притаманних мові. У дослідженні проаналізовано переклад одиниць, що відображають культурну специфіку, відібраних з українського тексту роману Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» та його англійського перекладу «The Museum of Abandoned Secrets». Послугуючись методологією якісного аналізу, автори зосереджуються на виявленні культурно-специфічних елементів та оцінці стратегій, вжитих перекладачкою Ніною Шевчук-Мюррей у процесі відтворення культурної сутності оригінального тексту для англійськомовної аудиторії. Аналіз виявив низку використаних перекладачкою методів перекладу, серед яких трансференція, натуралізація, культурний еквівалент, функціональний еквівалент, описовий еквівалент, компонентний аналіз, синонімія, калькування, транспозиція, модуляція, компенсація, визнаний переклад та перефразування.

Висновки дослідження свідчать, що вибір перекладача залежить від різних лінгвістичних, контекстуальних і культурних чинників. Серед основних факторів – характер вихідного тексту, очікування реципієнтів цільової мови, а також необхідність збереження культурної цілісності роману і водночас забезпечення доступності перекладу для цільової аудиторії.

Отримані результати свідчать про те, що переклад культурно-специфічних елементів є процесом, який вимагає врахування вірності оригіналу поряд з необхідністю забезпечення зрозумілості перекладу цільовою мовою. Результати порівняльного аналізу текстів оригіналу та перекладу дали змогу авторам статті звернути увагу на складнощі, притаманні перекладу лексичних одиниць, що відображають культурну специфіку, а також на важливість контекстуальних значень та соціальних конотацій.

Ключові слова: одиниці, що відображають культурну специфіку, переклад, культура, метод перекладу, вихідна мова, цільова мова.

Problem statement. In today's globalized world with rapidly developing international relations, people are expected to engage not only within their own countries and cultures but also on an international and intercultural level. As a result, such interactions with unfamiliar and foreign cultures have become an inevitable part of modern life. These cultural encounters sometimes lead to misunderstandings since each linguistic or national community possesses its own set of habits, value systems, and classification methods, some of which may differ significantly or occasionally overlap. While cultural similarities rarely cause issues, the differences present considerable challenges for those who bridge these cultural divides, i.e., for translators. From this starting point, the authors of the article infer that translation is a cross-cultural communicative act that facilitates interaction between diverse cultures.

Review of the previous publications on the issue.

Discussing the intertwined nature of language and culture in translation, scholars like Susan Bassnett and Eugene Nida have emphasized that translation is not merely about converting words from one language to another but about transmitting cultural contexts as well. According to Susan Bassnett, language is inherently cultural as it reflects the way people of a particular community perceive and interact with the world around them. Therefore, translation is complicated by the fact that it must bridge not only linguistic gaps but also cultural ones [6].

Having developed the theory of dynamic equivalence, Eugene Nida supports the view that effective translation, especially in cases involving texts with a rich cultural context (like religious or literary texts), depends on the translator's focus not just on the literal meaning but also on achieving equivalence in the cultural understanding of the target audience. According to the scholar, successful translation means rendering the same effect or meaning that the source text would have on its original audience, which is impossible without an awareness of cultural factors [17, 106].

In cross-linguistic communication, as O.S. Palchevska notes, interlingual translation is essential for enabling interactions between speakers of different languages [14, 74]. However, the linguist points out that communication between people from different linguistic backgrounds is not just about translating words, but rather overcoming the cultural disparities rooted in these words. Culture-bound concepts including lexemes, idioms, proverbs, and metaphors are often associated with certain socio-historical and cultural contexts of the source language, which presents significant challenges for translators.

As every language carries its own linguistic "genius", the unique syntactic structures, discourse markers, and word-building capacities of one language are often shaped by the cultural environment from which it emerged. This implies that translators must be aware of both the linguistic features and the cultural focus of the source language in order to ensure that the translation respects these distinct characteristics along with making the text understandable for the target audience. This also means recognizing situations of "cultural overlap" [9, 23] and addressing gaps caused by cultural distance by means of various translation strategies, such as adaptation, cultural substitution, annotation, etc.

Thus, translation is not only an act of linguistic transfer but also one of cultural transmission. The translator should facilitate understanding offering a "cultural lens" that allows the target audience to access and appreciate the cultural elements in the source language. Vermeer's Skopos theory adds that the purpose of the translation (the "skopos") guides the translator's choices, focusing on the need to consider the cultural context of both source and target languages to achieve the intended communicative effect [15, 44].

Cultural translation is widely recognized as one of the most challenging aspects of translation. Without a solid understanding of the source language culture, the translator will inevitably face difficulties while conveying the full meaning of the cultural elements ingrained in the original text. Limon understands cultural translation as a process in which the content is adapted to fit the target culture, introducing information that may not be linguistically explicit in the original text. In other words, the translator should be a cultural mediator and account for cultural differences while preserving the core meaning of the message [11].

According to Larson, it is not merely language that is being translated, but culture itself. He notes that "Language is a part of culture and, therefore, translation from one language to another cannot be done adequately without a knowledge of the two cultures as well as the two languages structure" [16, 1890]. The above-mentioned proves the intricate relationship between language and culture, as well as the complexity of translating between different cultural frameworks, such as English and Ukrainian.

P. Newmark also addresses the translator's role in interpreting cultural elements. The scholar suggests that the challenge lies in deciding how much explanation is needed for the target audience. He believes that the translator's explanation of cultural references can range from minimal hints to full explanations, depending on the level of cultural overlap between

the source and target languages [12]. For instance, the translation of English idiomatic expressions like “raining cats and dogs” into Ukrainian requires adaptation or additional context to convey the intended meaning to Ukrainian recipients.

Scholars introduce the concept of cultural untranslatability or even null translatability, which occurs when a culturally significant feature in the source language is entirely absent in the target culture. This notion can be illustrated by the difficulty of translating English cultural references like “Thanksgiving dinner” into Ukrainian, as this concept has no direct cultural equivalent in Ukraine. As Susan Bassnett explains, cultural concepts that are specific to one culture may be alien or awkward when translated into another leading to the impossibility of full cultural transference. The linguist further notes that “a text is produced in one context and is then transposed into another context for another readership with a different history and different expectations. What this means is that there is always going to be a discrepancy between the reception of a text in the source context and its reception in the target system” [6, 85].

Discussing translation loss, Eugene Nida points out that since no two languages are identical in either the meanings assigned to symbols or their syntactic arrangements, complete equivalence in translation is unattainable [16]. The overall impact of a translation may closely mirror the original text, but there will always be some degree of loss in detail. This idea is also supported by many linguists who argue that perfect cross-cultural communication is an elusive goal and some loss is inevitable in the translation process, thus, the translator’s task is to minimize this loss as much as possible.

The objective of the research is to explore and analyze the methods of translating culture-specific items.

Research material and methodology. A qualitative research methodology was employed to examine the translation of culturally bound vocabulary, based on the novel “Музей покинутих секретів” by Oksana Zabuzhko and its English translation “The Museum of Abandoned Secrets” performed by Nina Shevchuk-Murray as the primary material. The methodology followed several key steps, including data collection, text analysis, comparative analysis, and evaluation.

The research commenced with the collection of data from the Ukrainian text in Oksana Zabuzhko’s novel, with a focus on identifying instances of realia. These culturally bound elements were then compared with their corresponding translations in Nina Shevchuk-Murray’s English version. Both the source

and target texts were analyzed in depth to determine and evaluate the translator’s strategies for rendering these culturally specific items. Special attention was given to linguistic and contextual factors influencing the translator’s choices.

Subsequently, a comparative analysis was conducted to assess the degree to which contextual meanings and social connotations were preserved or adapted in the translation. This phase of the research revealed specific cases where controversial translation strategies were employed in realia translation. The evaluation of these approaches shed light onto their impact on the representation of cultural flavour and the overall intelligibility of the target text. In addition, the researchers tried to explore the rationale behind the translator’s decisions, taking into account such factors as the nature of the original text, the target audience’s expectations, the intended effect of the translation, and the cultural aspects saturating the source material.

Results and discussion. Scholarly discussions surrounding the translation of lexical units bearing cultural significance revealed different approaches to the issue. Moreover, linguists use different terms to describe this concept and provide slightly varied definitions. Some scholars prefer the terms “culturemes” [1], “cultural-specific terms” [4], “culturally specific items” [7], while others use “cultural words” [13] or refer to “culture-bound phenomena/concepts” [5]. Additionally, terms such as “realia” [2; 3] and “non-equivalent lexis” [10] are widely recognized. In this study, the term “culture-specific item” and its abbreviation “CSI” will be adopted by the authors as the primary terms although synonyms may be used to avoid tautology.

Turning to the notion of the culture-specific items, it is important to outline their distinctions or similarities, which vary among scholars. For instance, Mona Baker defines CSIs as source-language words that express ideas entirely unfamiliar to the target culture [5, 21]. Such concepts can pertain to religion, social customs, or specific food items. Gudavičius explains that non-equivalent lexis refers to cultural notions that lack counterparts in other languages, primarily because those cultures do not have such concepts or objects in their everyday lives [8, 94]. The linguist states that they are crucial for understanding both material and spiritual culture, thus categorizing them into material and spiritual groups.

Although numerous scholars have explored the translation of CSIs, some have refrained from defining the concept of cultural realia, such as Peter Newmark. He mentions cultural words but does not focus on their essence. Nevertheless, the linguist has

elaborated the taxonomy of CSIs, which can serve as a practical reference for translators. He categorizes cultural items into five groups: 1) ecology; 2) material culture; 3) social culture; 4) organizations, customs, ideas; and 5) gestures and habits [12, 95].

As to the translation of CSIs, Peter Newmark outlines several procedures that address different linguistic and cultural challenges, each offering distinct methods to handle specific translation tasks [12, 82–91]. Having analyzed the material under study, the following translation methods have been singled out:

Transference is a method of transferring a word from the source language (SL) directly into the target language (TL), often through transliteration or transcription. This method is usually employed to translate personal names (Kostyantyn Ostroz'ky, Vlada, Daryna Goshchynska), names of geographic notions (Kyiv, Poltava, Khreshchatyk), historical and political events (Holodomor), which do not have a recognized or fixed international nomination. In addition, transference is applied to the CSIs denoting dishes of national cuisine, etc.: "...на геть безпотрібний особистий спогад, от так собі, навмання переказаний дітям мамою-дядиною-тіткою (жінки пам'ятливіші!) за в'язанням рукавичок чи ліпленням **вареників**" [18] – "... a shred of an utterly irrelevant personal memory, something that Mom, or an aunt, or an uncle's sister-in-law (women are better memory keepers) mentioned while knitting mittens or stuffing **varenyki**" [19]. The CSI "varenyki" is specific to Ukrainian cuisine and carries cultural significance; therefore, the translator has chosen to use its transcribed form in the target text.

Naturalization is used to adapt a SL word to fit the pronunciation and morphology of the TL, which makes it more natural within the language, for instance: "Такі однакові, як уніформа, хутряні куби-вушанки? "**Пижикові**", еге ж, ось як це звалось, – по-армійському вишикувані лави мовчазно чорніючих "**пижиків**" на трибуні Мавзолею 7-го листопада ..." [18] – "Those identical furry cubes with earflaps, same for all, like a uniform. **Pyzhyk**. That's what the fur was called, that's right, herds of silently black **pyzhyks** lined up in military precision on the terrace of Lenin's Mausoleum on the 7th of November" [19]. Since the ST contains the author's explanation of the culturally-bound unit, the translator's choice to use naturalization in this instance serves to maintain the cultural specificity and significance of the term while making it grammatically compatible with the TL (plural inflexion -s). Thus, the translator uses this method to enhance the text authenticity and connection to the source culture.

Cultural equivalent replaces a cultural term from the SL with a similar one from the TL, for instance: «...новоспечений **кандидат наук** із дисертацією на потрібну тему, властиво, скромна собі шістьорка». [18] – "...a newly-minted **PhD** with a suitably themed dissertation, a humble nut in a great machine really..." [19]. In this case, "кандидат наук" is a scholarly degree in the Ukrainian education system, which is roughly equivalent to the Western "PhD". However, as Newmark points out, cultural equivalents are not always completely accurate, since there can be differences in the qualifications or cultural perceptions of these terms.

The **functional equivalent** method uses a TL vocabulary unit with a similar function but without cultural connotations, focusing on its neutral meaning, for example: "І навіть те, що цей хлопець назвався внуком **упівської боївкарки**, жінки, чий образ не відпускав мене, відколи я вперше вгледіла її на паршивенькому архівному знімку..." [18] – "Nor did it matter much that this boy introduced himself as the grandnephew of the **Insurgent Army warrior**, the woman who has gripped my imagination from the instant I saw her image on a faded archival shot" [19]. "Упівська боївкарка" refers to a female fighter in the Ukrainian Insurgent Army (UPA), a group with strong cultural and historical significance in Ukraine. However, this item carries cultural connotations tied to Ukraine's history and identity, which may not be clear to readers of the target language. In the target text, the phrase "Insurgent Army warrior" is used as a functional equivalent. It neutralizes the political or cultural associations focusing on the function (i.e., being part of a military or combat force) without embedding it in its original cultural or historical context.

Descriptive equivalent avoids direct translation and explains the meaning of a culture-specific item from the SL using a more detailed description in the TL, for example: "...між дядьків на **Бессарабці**, і тільки очі, незворушно-темні, набрякли все знаттям, тяжіли на ньому, немов не вмщаючись, і здавалось, він от-от знову зверне їх на мене" [18]. – "... in the faces of the men at the **Besarabsky Market** – was already looking at something else" [19]. Thus, "Бессарабка" denotes the Besarabsky Market in Kyiv, which carries specific local imagery and cultural significance. Using a descriptive equivalent with the added lexeme "market", the translator ensures that the meaning of the cultural term is accessible to the TL reader, though some of the specific local flavor may be lost.

Componential analysis involves comparing an SL word with a TL word that carries a related meaning, highlighting both shared and differing semantic components to achieve a more precise translation. According to Newmark, this approach presupposes analyzing a SL word alongside its TL counterpart that shares a similar meaning, even if they are not direct equivalents. This process begins by identifying their shared semantic features and then highlighting their differences. Typically, the SL word conveys a more precise meaning than the TL term, necessitating the addition of one or two sense components from the TL to achieve a more accurate representation of the original meaning, for example: "...ні на що не придатна, ні до чого не дотична, приміром, згадка, що славетний небіжчик незадовго до смерти прохав **грушевого узвару**" [18]. – "A useless, random recollection that, say, shortly before his death the now-famous ancestor asked for **pear compote**" [19]. The first components "грушевий" and "pear" share semantic features in both SL and TL texts. However, the component "узвар" in the given CSI refers to a traditional Ukrainian beverage, a sweet liquid dish made from dried fruits and berries cooked in water, which bears cultural connotations related to Ukrainian cuisine and traditions. In the TL, the component "compote" does not carry the same cultural significance as "узвар", which leads to a certain loss of cultural context.

Synonymy involves choosing a near-equivalent term in the TL, where conciseness is prioritized over complete accuracy, for instance: "...ніби не з підземної **криївки** вилізла на світ, а вбралася панночка для виїзду на полювання в родовому маєтку і десь за спиною ховала англійського стека" [18] – "it wasn't as if she had just climbed out of an underground **lair** but was simply dressed for a hunt across her family's lands..." [19]. The unit "криївка" denotes an underground hideout, often associated with concealment and secrecy. It has specific historical and cultural connotations, particularly relating to Ukrainian history. The translator prefers brevity and fluidity in the TL, opting for "lair" rather than a more descriptive translation correspondence. It evokes a similar aspect of secrecy but avoids explicit historical reference.

Through-translation, also known as calque or loan translation, refers to the literal translation of common collocations, names of organizations, or compound terms, for example: "– правдива канадська посилка, і навіть не квітчаста хустка, якими чомусь діаспора тоді "Старий Край" непомірно щедро затарювала, а – джинси, мамцю ріднесенька..." [18] – "A real Canadian

box containing no flower-rimmed, square shawl that the diaspora insisted on supplying in great numbers to the **Old Country** but jeans – sweet Jesus! [19].

Shifts or transpositions entail altering the grammatical structure from the SL to the TL, such as converting singular to plural, adapting to the absence of certain structures in the TL, changing SL verbs into TL nouns, or transforming SL noun groups into TL nouns, etc. In the following context, the transposition of elements has been applied in rendering the CSI: "я мимрила, шулячись і ховаючи очі: "Інвалід **І-ї групи**", – і коли сідала на місце, мені довго це здавалося, буцімто клас перешиптується й перехихикується за моєю спиною" [18]. – "I would squirm and mutter, eyes down, "**Group-one disability**," and sit down, hearing, I thought, the class whisper and giggle behind my back" [19].

Modulation involves rephrasing the original message in a way that aligns with TL norms, especially when the SL and TL differ in terms of viewpoint, for example: "Це мій **стриєчний дід**, представляєш ти з ноткою мимовільної врочистості, чи то мені тільки вчувається, я подумки перекладаю: **стриєчний** – значить, брат діда по батькові..." [18] – "Here's my **paternal great-uncle**," you introduce with a note of involuntary solemnity, or perhaps it just sounds solemn to me, and I define silently: **Paternal great-uncle** means the brother of your paternal grandfather" [19]. Here, modulation is applied to adapt the explanation of the familial relationship in a way so that English readers would understand the concept.

Compensation involves balancing the loss of meaning in one segment of a sentence by enhancing meaning in another part, for example: "...і так воно все пухло й пухло роками, як снігова, чи паперова, лавина, наче в дитячій фольклорній пісеньці, де приспів нарощує рядок за рядком, поступово роздуваючись до грізної, космічної слави, непід'ємності, а та **кура-щебетура**, а та **гуся-сюся-сюся**, а той **індик-диндик-диндик**, а те **теля-хвостомеля**, – з кожним рядком звір прибавляє на тілі, мультиплікаційно збільшуючись, **до вола, до коня**, і так можна дійти й до тиранозавра, і тиранозаври приїзять – на машині з червоним хрестом, у білих халатах, якого хріна, що він хотів довести? [18] – The case dragged on for years, gathering speed and mass like a paper avalanche, like the nursery rhyme in which every chorus adds a line, growing into a menacing, galactic force – **the rat ate the malt, the cat killed the rat, the dog chased the cat, the cow tossed the dog** – and the creatures grow new crumpled horns at every turn, and new ones pop up, cartoon-like,

bigger and bigger – the cow, the milkmaid, the man, the priest, all the way to a dinosaur, a T. rex – a whole crew of them that one day comes rolling in an ambulance, wearing white coats, what the fuck, what did you want to prove? [19]. The source text reveals a rich cultural reference to a Ukrainian children's folk song with playful, repetitive imagery and rhyme. It creates a whimsical, folk-like atmosphere with a gradual buildup of surreal creatures, reaching a comically grandiose scale. Since the English audience may not fully grasp the specific cultural aspects of the Ukrainian folk song, the translator compensates by replacing the specific folk references with a similar English nursery rhyme, "The rat ate the malt, the cat killed the rat...", which represents the same cumulative, escalating rhythm and whimsicality preserving the intended humor and absurdity.

Recognized translation uses an established or generally accepted translation of institutional terms, for example, "хрущовська реабілітація" (a period in the Soviet Union following Stalin's death, during which repression was eased, and political prisoners were released or posthumously rehabilitated) has an established international equivalent "Khrushchev thaw": "Під час **хрущовської реабілітації** розстріляним у тюрмах НКВД ліпили були в довідках для родичів, у графі "Причина смерті", найвигадливіші медичні діагнози – серцево-судинні, ниркові та всілякі інші недостатності, – власне на те, щоб не зосталося розстрільної цифри" [18]. – "During the **Khrushchev thaw**, officials who issued belated death certificates to the families of those executed in the NKVD prisons came up with all kinds of diseases to fill in the "cause of death" field – thus erasing zeros from the number of executions" [19]. The use of the calque "Khrushchev rehabilitation" in translation would lead to the loss of cultural resonance and accuracy.

"Chernobyl" is the internationally recognized name of the site associated with the 1986 nuclear disaster since it has been transcribed from its Russian version. It is widely used in English-language media, literature, and academic discussions, for example: "...в **чорнобильську** передачу малюнок не пішов, не вписався, я хотіла витримати там максимально лаконічний стиль, жорсткий і суворий, без слинення, без розвезькування шмарклів" [18]. –

"The picture didn't make it into the **Chernobyl** show (I remember I wanted to keep the program austere, somber, inexorable, no sentiments, no snivels)" [19]. The use of this TL unit instead of the transcribed or transliterated Ukrainian equivalent helps the reader to identify the subject matter without any additional context, as this spelling has become the epitome of the disaster. Thus, in this case, the translator aimed for accessibility and understanding for an English-speaking audience, who may be more accustomed to the recognized anglicized form of the proper name, sacrificing its contemporary transcribed correspondence "Chornobyl".

Paraphrase provides a more detailed explanation of culture-bound terms, expanding beyond the brief description offered by the descriptive equivalent method, for example: "...перші твої лівайси, й до них джинсова-таки сорочка, а в **чековому магазині** батьки купили тобі справжні адідасівські кросовки й адідасівську сумку-черезплічника, і ти в такому вигляді ходив до школи" [18] – "...your very first Levi's, and a denim shirt to go along, and then in the **foreign-currency-only Beryozka store** your parents bought you real Adidas sneakers and an Adidas backpack, and that's how you arrived at school, every day" [19]. The literal translation "check store" would not make sense to an audience unfamiliar with Soviet history and its economic practices. Therefore, the translator expands on the meaning, describing it as a "foreign-currency-only Beryozka store".

Conclusion. Translating CSIs between English and Ukrainian involves the translator's dealing with a complex interplay of linguistic and cultural differences. A detailed analysis of the text has revealed the diverse strategies employed by the translator to convey the cultural essence of the original work to English-speaking recipients. The study identifies several key translation techniques used for rendering CSIs, including transference, naturalization, cultural equivalence, functional equivalence, descriptive equivalence, compensation, modulation, recognized translation, paraphrase, etc. The researchers come to the conclusion that in many cases, the translator's choices were influenced by linguistic, contextual, and cultural factors. The translator also aimed at preserving cultural identity of the SL text along with meeting the expectations of the target audience.

REFERENCES:

1. Жук М. Поняття культурема в контексті сучасних лінгвокультурологічних досліджень. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк, 2015. № 4. С. 300–304.
2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при ЛНУ, 1989. 214 с.

3. Сливка М. І. Реалія і термін в історико-культурному дискурсі. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2016. Вип. 14. С. 183–188.
4. Ali A.S. Translating Cultural-Specific Terms and Concepts. *Social Science Journal*. 2022. 12 (3). P. 2096–2103.
5. Baker M. In other words: A course book on translation. Routledge, 2018. 320 p.
6. Bassnett S. Translation studies. London and New York: Routledge, 2014. 188 p.
7. Dickins J. The translation of culturally specific items. *Language Studies: Stretching the Boundaries* / Littlejohn A. and Mehta S.R., (eds.). Cambridge Scholars Publishing, 2012. P. 43–60.
8. Gudavičius A. Etnologvistika. Šiauliai: VšĮ Šiaulių Universiteto leidykla, 2009. 181 p.
9. House J. Translation quality assessment: Past and Present. London: Routledge, 2015. 170 p.
10. Ishchuk N., Neholiuk Yu. Translating English non-equivalent economic lexis into Ukrainian. *Розділ VI. Лінгвогеографія, соціолінгвістика, ономастика й термінологія: актуальні підходи, категорії та аспекти*. 2020. P. 140–152.
11. Limon D. Translators as cultural mediators. *Why Translation Studies Matters*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2010. P. 29–40.
12. Newmark P. Textbook of Translation. Prentice-Hall International, 1988. 402 p.
13. Newmark P. Translation and culture. Meaning translation/B. Lewandowska-Tomaszczyk, & M. Thelen (Eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010. P. 171–182.
14. Palchevska O.S. Translating culturally marked vocabulary. *Philosophy of language and new trends in translation studies and linguistics: collective monograph* / N. V. Chendey, A. I. Devitska, M. P. Fabian, S. V. Holyk, etc. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 73–88.
15. Pym A. Exploring Translation Theories. New York: Routledge, 2014. 178 p.
16. Ulvydienė L. Psychology of translation in cross-cultural interaction. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2013. Volume 84. P. 1889–1898.
17. Wang R. A Comparative Analysis of Eugene Nida's and Peter Newmark's Perspectives on Cultural Context in Translation. *Journal of Education and Educational Research*. 2023. Vol. 6. No. 3. P. 106–112.
18. Забужко О. Музей покинутих секретів. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2745>
19. Zabuzhko O. The Museum of Abandoned Secrets. URL: https://royallib.com/book/Zabuzhko_Oksana/the_museum_of_abandoned_secrets.html

СПЕЦІАЛЬНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ТЕСС ГЕРРІСТЕН «ХІРУРГ»)**SPECIALIZED TERMINOLOGY IN FICTION TEXT: THE TRANSLATION ASPECT (BASED ON TESS GERRISTEN'S NOVEL THE SURGEON)**

Цьох Л.Й.,

*orcid.org/0000-0003-2695-4411**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»*

Кузьм'як Ю-А.М.,

*orcid.org/0009-0006-2513-914X**магістрантка кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена актуальному питанню передачі спеціалізованої термінології, зокрема медичної та криміналістичної, в контексті художнього перекладу. На прикладі англомовного роману Тесс Геррістен «Хірург» досліджується вплив точності перекладу термінів на збереження автентичності оригіналу та забезпечення адекватного сприйняття тексту читачем. Дослідження охоплює широкий спектр питань, включаючи теоретичні основи перекладу термінології, класифікацію термінів у різних галузях знань та розробку методологічних підходів до їх відтворення в художньому тексті. Особлива увага приділяється практичному застосуванню теоретичних положень на матеріалі конкретного літературного твору. Одним із ключових питань статті є вибір оптимальної стратегії перекладу для кожного конкретного терміна. У роботі аналізуються різноманітні методи перекладу, такі як словниковий відповідник, транслітерація, контекстуальна адаптація, описовий переклад та калькування, а також їхні комбінації. На основі емпіричного матеріалу формулюються висновки щодо ефективності різних стратегій у залежності від контексту. Для систематизації зібраних даних створюється спеціалізований термінологічний словник з використанням сучасних лексикографічних інструментів. Словник містить не лише переклад термінів, а й детальну інформацію про їхнє вживання в оригіналі та перекладі, що сприяє глибшому розумінню їхньої семантики та функцій. Результати дослідження демонструють, що відтворення спеціалізованої термінології в художньому перекладі є складним завданням, яке вимагає від перекладача високого рівня професійної компетентності та глибоких знань як у галузі мовознавства, так і в галузях, до яких належить термінологія. Стаття пропонує практичні рекомендації для перекладачів, що працюють з текстами, які містять спеціальну термінологію, і може бути корисною для викладачів, науковців та всіх, хто цікавиться питаннями перекладу.

Ключові слова: художній переклад, медична термінологія, криміналістична термінологія, методи перекладу, лексикографія, термінологічний словник.

The article is devoted to the topical issue of rendering specialized terminology, in particular medical and forensic terminology in the context of literary translation. Based on the example of Tess Gerristen's English-language novel "The Surgeon", the article examines the impact of accuracy of translation terms on preserving the authenticity of the original and ensuring adequate perception of the text by the reader. The study covers a wide range of issues, including the theoretical foundations of terminology translation, classification of terms in various fields of knowledge and the development of methodological approaches to their reproduction in a literary text. Particular attention is paid to the practical application of theoretical provisions on the material of a particular literary work. One of the key issues of the article is the choice of the optimal translation strategy for each particular term. The paper analyzes various translation methods, such as dictionary equivalence, transliteration, contextual adaptation, descriptive translation, and calquing, as well as their combinations. Based on the empirical material, conclusions are drawn about the effectiveness of different strategies depending on the context. To systematize the collected data, a specialized terminology dictionary is created using modern lexicographic tools. The dictionary contains not only the translation of terms, but also detailed information about their use in the original and translation, which contributes to a broader understanding of their semantics and functions. The results of the study demonstrate that the reproduction of specialized terminology in literary translation is a complex task that requires a translator to have a high level of professional competence and deep knowledge of both linguistics and the fields to which the terminology belongs. The article offers practical recommendations for translators working with texts containing special terminology and may be useful for teachers, researchers and anyone interested in translation.

Key words: literary translation, medical terminology, forensic terminology, translation methods, lexicography, terminology dictionary.

Постановка проблеми. У сучасному перекладознавстві особливу увагу приділяють вивченню спеціалізованої термінології, яка широко застосовується у різних галузях науки, техніки та

культури. Особливо важливим є її відтворення при перекладі художнього тексту, де точність та адекватність передачі термінів відіграють вирішальну роль для збереження автентичності

оригіналу та розуміння контексту. Зокрема, у медичних і кримінальних трилерах, таких як роман Тесс Геррістен «Хірург», спеціалізовані терміни становлять суттєву частину тексту, і їхній правильний переклад має велике значення для відтворення професійного контексту.

Вивчення проблеми відтворення спеціалізованої термінології у художньому перекладі має кілька важливих аспектів. По-перше, необхідно зберегти точність інформації. Медична та криміналістична термінологія, використана в романі «Хірург», є ключовою для правильного сприйняття сюжету та реалістичного опису подій. Перекладач повинен передати ці терміни точно, не втрачаючи наукової чи професійної суті. По-друге, важливо адаптувати термінологію до мовних особливостей перекладу, зважаючи на відмінності в термінологічних базах української та англійської мов. Завданням перекладача є досягнення балансу між точністю перекладу та зрозумілістю для широкого кола читачів.

Крім того, необхідно враховувати контекстуалізацію термінів. У текстах, що описують медичні процедури або дії органів виконавчої влади, важливо не лише передати сам термін, а також його функціональне застосування у конкретній ситуації. Це допомагає зберегти загальну атмосферу та професійну точність тексту.

Дослідження спеціалізованої термінології у художньому перекладі на прикладі роману Тесс Геррістен «Хірург» вирішує низку наукових і практичних завдань. Воно включає теоретичний аналіз та класифікацію термінів у медичній та криміналістичній сферах, розробку методологічних підходів до їхнього відтворення в перекладі, а також створення практичних рекомендацій для перекладачів, які працюють із текстами, що містять спеціалізовану термінологію. Це дослідження сприятиме розвитку перекладацьких навичок та удосконаленню методів роботи з термінами, що є важливими для сучасного перекладознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення проблеми відтворення спеціалізованої термінології у художньому перекладі є актуальним напрямом досліджень, який привертає увагу багатьох науковців. Питанням термінології займалися такі науковці як Г. Городиловська [1; 2], А. Д'яков [3], Т. Кияк [3; 4] М. Зарицький [5], В. Панченко [6], Д. Фурт [7] та інші. З їхніх визначень можна висувати, що термін – це мовний знак або спеціальне слово, що використовується для позначення того чи іншого поняття в певній галузі знань, таких як наука, техніка, мистецтво чи політика, а також є важливим інструментом

для передачі професійної інформації у цих сферах. А термінологія – це сукупність термінів, вона формується історично і розвивається відповідно до прогресу в конкретному полі діяльності, слугуючи для точного вираження професійних понять і взаєморозуміння фахівців.

В руслі термінознавства досліджується і проблема функціонування спеціальної термінології в художніх текстах. Використання термінів у художньому дискурсі досліджували Т. Біленко [8], Т. Катиш [9], В. Ярмак [10], Ж. Красножан [11], В. Горда, Н. Пушик [12] та інші.

Основи теорії перекладу термінології закладені в працях таких вчених, як Ж.-П. Віней і Ж. Дарбельне [13], які досліджували поняття «еквівалентності» та «адаптації» у перекладацькому процесі. Крім того, вони розглянули й інші методи перекладу, а саме: прямий переклад, запозичення, калькування, дослівний переклад, транспозицію та модуляцію. Їхні підходи до питання еквівалентності є важливими для вирішення проблеми точного та адекватного перекладу термінології в контексті художніх творів.

Звертаючись до медичної термінології, слід зазначити, що науковці І. Грищенко [14], Л. Беспала [15] та М. Данилюк [16] зробили значний внесок у створення англо-українських словників медичних термінів. Ці ресурси сприяють ефективному перекладу медичної термінології в різних мовних контекстах, включаючи художній дискурс.

Книга Л. Коломієць «Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років» присвячена вивченню українського перекладацького процесу міжвоєнного періоду, коли переклад відіграв важливу роль у формуванні української культури та літератури [17]. Авторка аналізує перекладацькі стратегії та здобутки українських перекладачів, які працювали в умовах політичної цензури та ідеологічного тиску. У книзі досліджується взаємодія національних і світових літератур через призму перекладу, а також ролі, які відігравали окремі перекладачі у збагаченні української літератури зарубіжними творами. Особлива увага приділяється стилістичним та семантичним аспектам перекладацьких рішень, а також труднощам, з якими стикалися перекладачі у процесі адаптації іноземних текстів до українського контексту.

Використання медичної термінології в художніх творах дозволяє глибше проаналізувати навіть ідіостиль автора. Як зазначає Г. Городиловська, Роман Іванічук активно застосовує терміни з різних галузей, зокрема медичні, що надає

його роботам унікального стилістичного забарвлення і підкреслює інтелектуальну насиченість. Включення наукових термінів у художній текст не лише збагачує його семантичну структуру, але й створює нові відтінки смислу, що ускладнюють зміст твору та сприяють формуванню яскравих образів. Іваничук використовує медичну термінологію не лише для кращого мовного опису своїх персонажів, але й для підсилення критики негативних суспільних явищ [18].

Проте на цьому дослідження термінології у художньому тексті не закінчуються. Зокрема, спеціальна медична термінологія дає можливість виділяти та досліджувати концепти, прослідкувати їх нормалізацію у мові-джерелі, тощо [19; 20].

Таким чином, аналіз останніх досліджень показує, що проблема відтворення спеціалізованої термінології у художньому перекладі є широко обговорюваною у наукових колах. Сучасні дослідження надають методологічну основу для вирішення цієї проблеми, але водночас підкреслюють, що кожен конкретний випадок вимагає індивідуального підходу, враховуючи жанрові особливості твору, специфіку термінології та мовні відмінності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний внесок багатьох дослідників у вивчення проблеми перекладу спеціалізованої термінології, існує кілька аспектів, які залишаються недостатньо вивченими. Одним із таких аспектів є точне відтворення медичних термінів у художніх творах, зокрема в жанрі кримінальних трилерів, де термінологія є невід'ємною частиною сюжету. Важливим залишається питання, як зберегти баланс між точністю спеціальних термінів і художньою цілісністю тексту, не втрачаючи при цьому читабельності та доступності для широкої аудиторії.

Також питання, пов'язане з використанням сучасних інструментів для створення спеціалізованих словників, досі не отримало достатньої уваги в науковій літературі. У цій статті акцентується на тому, як програмне забезпечення, таке як Lexopomy, може стати ефективним інструментом для упорядкування термінологічних баз даних. Це питання є надзвичайно важливим для подальшого розвитку лексикографії, оскільки допомагає вирішити проблему організації та доступності термінології для майбутніх дослідників і перекладачів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у з'ясуванні перекладацьких тактик та прийомів відтворення медичної та криміналістичної термінології при перекладі художнього тексту на матеріалі роману Тесс Геррітсен «Хірург» [21] в укра-

їнському перекладі Н. Гоїн [22], а також у розробці методологічних підходів для створення словника таких термінів із використанням сучасних лексикографічних інструментів. Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання: проаналізувати специфіку використання медичної та криміналістичної термінології у творі та її роль у формуванні професійного контексту; вивчити та класифікувати основні методи перекладу спеціалізованих термінів; оцінити ефективність цих методів перекладу на прикладі конкретних термінів з роману та дослідити можливість їх комбінації для досягнення найбільш точного перекладу; створити спеціалізований словник термінів на основі зібраного матеріалу з використанням інструменту Lexopomy та проаналізувати його функціональність.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження була обрана перша книга з циклу романів Тесс Геррістен «Хірург». Термінологія у даному творі відіграє ключову роль у побудові професійного контексту та формуванні реалістичної атмосфери. Як детективний трилер, цей твір насичений спеціалізованими термінами, що стосуються медицини, судової медицини та криміналістики. Головні персонажі, включно з хірургами, патологоанатомами та детективами, активно використовують професійну лексику, що підкреслює їхні професійні знання та досвід, додаючи реалістичності описам медичних процедур і розслідувань злочинів.

Медична термінологія в романі включає терміни, що описують хірургічні інструменти, операції, захворювання та анатомічні деталі. Наприклад, згадуються такі терміни, як скальпель, анестезія, розтин тощо. Для правильного перекладу цих термінів необхідно зберегти їхню точність, не змінюючи оригінального змісту, щоб передати реалістичність та наукову достовірність подій.

Криміналістична термінологія охоплює поняття, пов'язані з розслідуванням злочинів, такими як судова експертиза, сліди ДНК тощо. Ці терміни підкреслюють професійні аспекти діяльності правоохоронних органів і судових експертів.

На основі проведеного аналізу методів перекладу термінів можна зробити важливі висновки щодо частоти їхнього застосування та ефективності в літературному перекладі. Найбільш вживаним способом є **словниковий відповідник (VS)**, що становить 238 випадків.

- (eng.) *Duct tape on the wrists and ankles.*
- (укр.) *Скотчем на зап'ястях і щиколотках.*
- (eng.) ... *occasionally punctuated by explosive wheezes that expelled blasts of phlegm out the endotracheal tube.*

(укр.) ... і час від часу обривалося протяжними хрипами і викидами **мокроти** крізь ендотрахіальну трубку.

• (eng.) *The blood, the clumps of **tissue**.*

(укр.) *Кров, клапті **тканин**.*

Це свідчить про його домінуючу роль у відтворенні спеціалізованих термінів, які мають чітко усталені еквіваленти в мові перекладу. Застосування словникового відповідника забезпечує точність та економічність перекладу, дозволяючи максимально зберегти початкове значення терміна.

Метод **транскодування (Trc)** використовується для передачі термінів, які не мають прямого перекладу в українській мові або які зберігають своє оригінальне звучання. Зокрема, терміни на кшталт **Prozac** або **hemoglobin** потребували збереження свого латинського або грецького кореня, що дозволяє медичним спеціалістам легко розпізнавати ці препарати незалежно від мови.

• (eng.) *Are you taking **Prozac** because you're depressed...*

(укр.) *Ви приймаєте **прозак**, тому що у вас депресія...*

• (eng.) *I know the red is from **hemoglobin**, in varying states of oxygenation.*

(укр.) *Я знаю, що червоною кров робить **гемоглобін** із різним ступенем насичення киснем.*

Метод **контекстуальної заміни (CS)** також є досить частим у використанні. Цей спосіб застосовується тоді, коли прямий переклад терміна може не передавати його точне значення в конкретному контексті. Це особливо важливо в художньому перекладі, де важливо не лише передати термінологію, а й забезпечити її відповідність стилю та сюжету твору.

• (eng.) *... but he may have a **juvenile record** of burglary or voyeurism.*

(укр.) *... хіба що якісь **проблеми з поліцією у підлітковому віці**, скажімо, за крадіжку чи підглядання.*

• (eng.) *A trauma surgeon's failures were often the very subjects who ended up **on Dr. Tierney's autopsy table**...*

(укр.) *Після невдалих операцій хірургів пацієнти зазвичай опинялися **на столі доктора Тірні**...*

Описовий переклад (DT), у свою чергу, є необхідним, коли термін не має прямого еквівалента в мові перекладу або потребує додаткового пояснення для кращого розуміння читача.

• (eng.) *We've never explained why he's zeroed in on **Capra's only survivor**.*

(укр.) *Ми ніколи не думали про те, чому він націлювся на його єдину **жертву, яка вижила**.*

• (eng.) *That's all those two cops from **Sex Crimes** wanted to hear about.*

(укр.) *Це все, про що хотіли дізнатися двоє копів із **відділу розслідування сексуальних злочинів**.*

Калькування (Cq) є корисним, коли в мові перекладу можна створити аналогічні термінологічні одиниці за допомогою буквального перекладу складових частин слова або виразу.

• (eng.) *And this end's retracted up into the **soft tissue**.*

(укр.) *Її надрізана частина ввійшла в **м'які тканини**.*

• (eng.) *A **summer flu**, the worst kind.*

(укр.) ***Літній грип**, найгірший з усіх.*

Варто зазначити, що в окремих випадках для перекладу термінів застосовувалося комбінування кількох перекладацьких методів. Це підкреслює необхідність використання комплексного підходу для забезпечення максимальної точності передачі термінології, коли одного способу недостатньо. Наприклад, поєднання словникового відповідника та контекстуальної заміни. У межах обраного літературного тексту в одному реченні використовувалися словникові відповідники, тоді як в іншому контекстуальні заміни дозволяли зберегти значення терміна у відповідності до стилю і контексту.

Комбінація методу словникового відповідника та пермутації (VS/Pr) була доцільною для перекладу термінів, що вимагали точного відтворення усталеного еквівалента, а також зміни порядку складових терміна, щоб адаптувати його до граматичних норм цільової мови. Такий підхід сприяв адекватній передачі професійної термінології та забезпечував природність перекладу.

• (eng.) *Ortiz **crime scene photos**.*

(укр.) ***Фотографії зі сцени злочину** у квартирі Ортіз.*

• (eng.) *According to the **autopsy report**, he takes his time.*

(укр.) *Як свідчить **протокол розтину**, він не поспішає.*

Інші комбінації перекладацьких методів, хоча і зустрічалися рідше, все ж відігравали важливу роль у створенні якісного та точного перекладу (рис. 1).

Таким чином, використання різноманітних методів перекладу, а також їхніх комбінацій, є ключем до успішного та точного відтворення спеціалізованих термінів у літературному перекладі. Кожен із методів відіграє важливу роль у залежності від конкретних потреб тексту, а їхнє комбінування дозволяє досягти максимальної відповідності між оригіналом та перекладом.

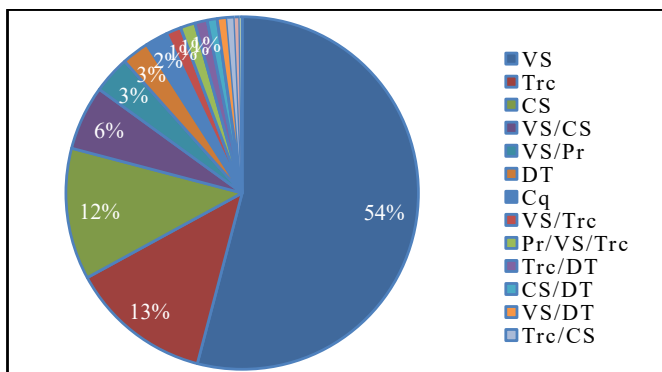

Рис. 1. Співвідношення методів перекладу термінів у трилері «Хірург»

Наступним етапом роботи було створення словника на основі зібраних термінів. Для реалізації даного завдання було використано програмне забезпечення Lехопому. Це інноваційний веб-інструмент, розроблений для лексикографів, лінгвістів та любителів мови для створення словників і лексиконів та керування ними. Він пропонує зручний інтерфейс, який полегшує введення, організацію та редагування лексичних даних, дозволяючи користувачам легко створювати повні та структуровані словники. Lехопому підтримує різні лінгвістичні функції, включаючи визначення, приклади, синоніми, антоніми та граматичну інформацію, що робить його універсальним інструментом як для академічних, так і для професійних цілей.

Однією з визначних особливостей Lехопому є можливість спільної роботи, яка дає змогу

кільком користувачам одночасно працювати над словниковим проектом, підвищуючи продуктивність і сприяючи командній роботі. Крім того, Lехопому дозволяє імпортувати та експортувати дані в різних форматах, забезпечуючи сумісність з іншими лінгвістичними ресурсами та інструментами. Налаштовувані шаблони та параметри форматування дають змогу користувачам пристосовувати свої словники до конкретних потреб, чи то для освітніх, дослідницьких або видавничих цілей. Загалом, Lехопому є значним досягненням у галузі лексикографії, спрощуючи процес укладання словників і роблячи його більш доступним для ширшої аудиторії.

Завдяки даному ресурсу був укладений та опублікований словник "GLOSSARY OF MEDICAL AND FORENSIC TERMS FROM "THE SURGEON" BY TESS GERRITSEN", що містить 440 термінів.

Цей словник спеціалізованої термінології містить лексичні одиниці, відібрані з роману Тесс Геррітсен «Хірург», з акцентом на медичні та кримінальні терміни. Усі терміни були класифіковані за трьома основними критеріями: структурним (прості, похідні, складні терміни та фрази), семантичним (назви хворіб, судово-медичних операцій, інструментів, тощо) та функціонально-стилістичним (загальнонаукові, базові, спеціалізовані та пов'язані терміни). Також включено методи перекладу, що описувалися вище та уривки з самого трилеру. Це дозволяє глибше зрозуміти їхні лексичні особливості та функції в тексті.

Confession

- ▶ Structural classification: S
- ▶ Semantic classification: TE
- ▶ Functional and stylistic classification: BT

Зізнання

- ▶ Структурна класифікація: S
- ▶ Семантична класифікація: TE
- ▶ Функціонально-стилістична класифікація: BT

Translation method/Способ перекладу: VS

(eng.) They prefer silence to confession.
(укр.) Для них краще мовчання, ніж відверте зізнання.

Pacemaker

- ▶ Structural classification: C
- ▶ Semantic classification: NMI/D/E
- ▶ Functional and stylistic classification: SpT

Електронний кардіостимулятор

- ▶ Структурна класифікація: Ph
- ▶ Семантична класифікація: NMI/D/E
- ▶ Функціонально-стилістична класифікація: SpT

Translation method/Способ перекладу: VS/CS

(eng.) "Don't they use pacemakers for that?"
(укр.) – Хіба не для цього використовують електронний кардіостимулятор?

Рис. 2, 3. Приклади словникових статей

Крім того, структура та форматування словникових статей були спеціально оформлені для полегшення сприйняття та використання матеріалу. Переглянути словник можна за посиланням: <https://www.lexonomy.eu/#thesurgeondictionary>.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило актуальність проблеми відтворення спеціалізованої термінології в художньому перекладі. На прикладі роману Тесс Геррістен «Хірург» було детально проаналізовано складнощі, з якими стикаються перекладачі при передачі медичної та криміналістичної термінології.

Аналіз різних методів перекладу дозволив визначити, що оптимальний вибір стратегії залежить від конкретного контексту і вимагає від перекладача глибокого аналізу тексту. Комбінування різних методів, таких як словниковий відповідник, транслітерація та контекстуальна адаптація, дозволяє досягти найбільш адекватного перекладу.

Створений спеціалізований термінологічний словник є цінним інструментом для перекладачів, дослідників та всіх, хто цікавиться питаннями перекладу спеціалізованих текстів. Він не лише надає перелік термінів та їхніх еквівалентів, але й містить детальну інформацію про їхнє використання в тексті, що сприяє глибшому розумінню семантики та функцій термінів.

Результати дослідження відкривають нові перспективи для подальших наукових розвідок у галузі перекладознавства. Зокрема, перспективним напрямком є розробка автоматизованих систем підтримки перекладу, які б враховували особливості перекладу спеціалізованих текстів. Також важливим є проведення порівняльних аналізів різних перекладів одного і того ж твору, дослідження впливу культурних особливостей на переклад спеціалізованої термінології та розробка методики оцінки якості перекладу спеціалізованих текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городиловська Г. П. Термінологічна лексика та її стилістичне використання у художньому тексті. *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць. Київ : КНЕН, 2003. Вип. V. С. 202–205.
2. Городиловська Г. П. Стилiстичне використання хiмiчної термiнологiї в художньому тексті (на матеріалі історичних творів Романа Іваничука). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2011. № 709. С. 64–68.
3. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семантичний та соціолінгвістичний аспекти. Київ : ВД «KM Academia», 2000. 218 с.
4. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Т. 32. С. 104–108. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1545/1/84.pdf> (дата звернення: 14.09.2024).
5. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства. Київ : Політехніка, 2004. 128 с. URL: <http://surl.li/bghsoo> (дата звернення: 13.09.2024).
6. Панченко В. В. Термінологічна лексика у професійному спілкуванні. *Вісник Національного транспортного університету*. Серія «Економічні науки». 2014. № 29, ч. 2. С. 77–84. URL: http://publications.ntu.edu.ua/visnyk/29_2_econ_2014/077-084.pdf (дата звернення: 14.09.2024).
7. Фурт Д. В., Дмитрук Л. А. Термінологія : навчальний посібник. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2020. 172 с. URL: <http://surl.li/ivugwn> (дата звернення: 13.09.2024).
8. Біленко Т. Г. Функціонування термінів у творах українських поетів XIX–XX ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 42. Том 1. С. 10–13. DOI <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2019.42.1.2>
9. Катиш Т. В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2004. 19 с.
10. Ярмач В. І. Стилiстичнi функцiї термiнологiї в сучаснiй українськiй поезiї. *Семасiологiя i словотвiр*. Київ : Наук. думка, 1989. С. 83–87.
11. Красножон Ж. Функції терміна в художньому тексті. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Лінгвістика. 2012. № 16. С. 68–71.
12. Горда В.В., Пушик Н.В. Функціонування юридичних термінів у художньому дискурсі (на прикладі оповідань Jeffrey Archer “The Chinese Statue”, “The Coup”). *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Випуск 19. Том 1. С. 118–124. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.22>
13. Vinay J.-P., Jean Darbelnet J. Chapter 1: Intoduction. A methodology for translation. 1995. P. 1–50. URL: <http://surl.li/rgzjkz> (date of access: 14.09.2024).
14. Грищенко І. В., Курдіш О. К. Англо-український тематичний словник медичної термінології. Київ, 2024. 96 с. URL: <http://surl.li/mmprob> (дата звернення: 16.09.2024).
15. Беспала Л. В., Гордієнко О. В., Соляненко О. Л. Крок-1. Англо-український словник для студентів II–III курсів медичних факультетів. Запоріжжя, 2021. 72 с. URL: <http://surl.li/fouljr> (дата звернення: 17.09.2024).

16. Данилюк М. Короткий англо-український медичний словник. Джерзі Ситі-Нью-Йорк : Свобода, 1970. 52 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1702/file.pdf> (дата звернення: 17.09.2024).
17. Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років. Вінниця : Нова кн., 2015. 360 с. URL: <http://surl.li/ldzvzv> (дата звернення: 14.09.2024).
18. Городиловська Г. Медичні терміни як складова ідіостилю Романа Іваничука. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології*. 2016. № 842. С. 115–118. URL: <http://surl.li/sqciyv> (дата звернення: 05.09.2024).
19. Holyk S. V. Concept old age in the scientific world view (based on english medical terminology). *Lviv philological journal*. 2019. No. 6. P. 32–38. URL: <http://surl.li/srwhfi> (date of access: 17.09.2024).
20. Polycheva Y., Shevchenko Y. Features of the concept “health/unhealth” and its specificity of reproduction in modern english series. *Advanced linguistics*. 2023. No. 12. URL: <https://doi.org/10.20535/2617-5339.2023.12.290114> (date of access: 04.09.2024).
21. Gerritsen T. *The Surgeon*. London : Bantam Books, 2010. 416 p.
22. Геррітсен Т. Хірург / пер. з англ. Н. Гоїн. Харків : КСД, 2022. 304 с.
23. Кузьмяк Ю.-А. М. Glossary of medical and forensic terms from “The Surgeon” by Tess Gerritsen. URL: <https://www.lexonomy.eu/#thesurgeondictionary>.

**ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ
У ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІЇ ТВОРІВ ДЖЕФА КІННІ
«ЩОДЕННИК СЛАБАКА» ТА ЇЇ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ)**

**RENDERING THE STYLISTIC MEANS OF EXPRESSING EMOTIONS
IN CHILDREN'S LITERATURE (BASED ON THE SERIES OF BOOKS BY JEFF KINNEY
'DIARY OF A WIMPY KID' AND ITS UKRAINIAN TRANSLATIONS)**

Шахновська І.І.,

orcid.org/0000-0002-2712-0120

*доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

Путієнко В.Р.,

orcid.org/0009-0006-0327-7170

*магістрант кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету*

У статті проаналізовано стилістичний аспект перекладу популярної дитячої серії романів Джефа Кінні «Щоденник слабака», а саме відтворення емоцій персонажів. Зокрема, розглядаються методи та прийоми, застосовані українськими перекладачами для адекватної передачі лексичних та синтаксичних стилістичних засобів: розмовної лексики, сленгу, фамільяризмів та ідіоматичних виразів, повторів та паралелізмів, які в сукупності сприяють створенню емоційного резонансу автора та читачів. Емотивні засоби є невід'ємною частиною дитячої літератури, а їх правильне відтворення у перекладі є ключовим для збереження емоційного впливу та автентичності твору.

Особлива увага приділяється труднощам, з якими стикнулися перекладачі, а також аналізу конкретних перекладацьких рішень та стратегій, які дозволили подолати мовні та культурні бар'єри, зберігаючи при цьому унікальний авторський стиль та атмосферу оригінальних творів. Увага приділяється також вивченню методів збереження рівноцінного емоційного впливу на цільову аудиторію тексту оригіналу та перекладу. Було виявлено, що контекстуальна заміна, калькування та еквівалентний відповідник є ефективними методами для збереження емотивності. Адекватність перекладу оцінювалася на основі здатності зберегти емоційний колорит та вплив оригіналу, і було встановлено, що застосовані рішення здебільшого відповідають цій вимозі.

Дослідження доводить необхідність застосування прагматичної адаптації культурно-специфічних елементів, гумору, гри слів та ідіом для українського контексту. Також особливе значення надається адаптації специфічних реалій життя, які можуть бути маловідомими або зовсім відсутніми в молодіжній українській культурі. Прагматична адаптація виявляється у доборі адаптивних перекладацьких стратегій, спрямованих на забезпечення кращого розуміння й сприйняття перекладу його реципієнтами. Перекладач має володіти прагматичною компетенцією, яка відіграє ключову роль у передачі всіх нюансів емотивного аспекту дитячої літератури, зокрема збереженню рівня емоційності, його посиленню або послабленню. У статті також розглянуто засоби стилістичної лексики та синтаксису, які є специфічними для відтворення емотивності у дитячій та підлітковій літературі.

Ключові слова: дитяча література, переклад, емотивність, прагматична адаптація, стилістичні засоби.

The article analyzes the stylistic aspect of translating Jeff Kinney's popular children's book series "Diary of a Wimpy Kid" in terms of conveying the characters' emotions. Specifically, it examines the methods and techniques used by Ukrainian translators to adequately convey lexical and syntactic stylistic devices, such as colloquial vocabulary, slang, familiar expressions, idiomatic phrases, repetitions, and parallelisms, which collectively contribute to creating an emotional resonance between the author and readers. It was found that contextual substitution, calculation and equivalent substitution are effective methods for preserving emotivity. The adequacy of the translation was assessed on the basis of its property to retain the emotional coloring and its impact on the reader. The strategies applied mainly meet this requirement.

Particular attention is paid to the challenges faced by the translators, as well as to the analysis of specific translation decisions and strategies that helped overcome linguistic and cultural barriers while preserving the unique author's style and atmosphere of the original works. The article also investigates the methods of maintaining equivalent emotional impact on the target audience of both the original and the translated text.

The study shows the necessity of pragmatic adaptation of culturally specific elements, humor, pun, and idioms for the Ukrainian context. Special importance is also given to the adaptation of specific realia that may be unfamiliar or entirely absent in Ukrainian culture. Pragmatic adaptation is revealed in the selection of adaptive translation strategies aimed at ensuring the best understanding and acceptance of its translation by recipients. Translators must have pragmatic competence, which plays a key role in conveying all the nuances of the emotive aspect of children's literature, while preserving the level of emotionality, as well as making it stronger or weaker.

Furthermore, the article considers the stylistic lexical and syntactic means characteristic of conveying emotivity in children's and juvenile literature.

Key words: children's literature, translation, emotivity, pragmatic adaptation, stylistic devices.

Постановка проблеми. Емоційність художнього тексту, будучи однією з його фундаментальних характеристик, пов'язана з емоційними знаннями, представленими в ньому. Ця емоційність проявляється через емоційно насичені компоненти тексту, які втілюють емоційні наміри автора та формують потенційні емоції читача, пов'язані зі сприйняттям та інтерпретацією текстової реальності. Під час перекладу емотивних мовних засобів перекладач стикається з низкою труднощів. По-перше, через відмінності в мовних системах та культурних традиціях окремі емотивні одиниці вихідної мови можуть не мати точних відповідників у мові перекладу, що вимагає від перекладача творчого підходу та високого рівня прагматичної компетентності для адекватної передачі емоційних нюансів. Додатковою проблемою є оказіональний, контекстно-залежний характер багатьох емотивних значень, що ускладнює їх ідентифікацію та відтворення в перекладі.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Перекладам дитячої літератури присвячено багато праць таких науковців, як О. Ребрій, А. Потапова, Р. Зорівчак, О. Шапошник та ін. Проте комплексного аналізу відтворення різнорівневих емотивних засобів в англо-українському перекладі сучасної дитячої літератури досі бракує. У сучасному перекладознавстві бракує уніфікованої моделі передачі емотивних одиниць різних рівнів з урахуванням їхніх лінгвістичних характеристик, функцій у тексті та потреб цільової аудиторії.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз способів та прийомів, використаних українськими перекладачами при відтворенні стилістичних засобів Джефа Кінні у серії книг «Щоденник слабака».

Виклад основного матеріалу. Дитяча література є важливим інструментом для формування емоційної та соціальної свідомості дітей, тому необхідно ретельно аналізувати використання стилістичних засобів вираження емоцій у таких творах. Переклад дитячої літератури з точки зору стилістичних прийомів є складним завданням, яке вимагає від перекладача не лише високої мовної компетентності, а й розуміння культурних та емоційних аспектів оригінального тексту.

Емотивність у літературі для дітей відіграє ключову роль для емоційного розвитку, оскільки вона допомагає формувати та розвивати здатність дітей розпізнавати та переживати різноманітні емоції. В цьому контексті особливу увагу привертає серія творів Джефа Кінні «Щоденник слабака», яка стала надзвичайно популярною серед дитячої аудиторії завдяки своїми цікавими історіями та

комедійними ілюстраціями. Аналіз стилістичних емотивних засобів, які використовує Кінні, дозволяє краще зрозуміти, як автор досягає емоційного впливу на читачів, а також визначити основні стратегії та прийоми, які використовують перекладачі для відтворення цих засобів українською мовою.

А. Потапова зазначає, що при перекладі дитячої літератури важливо забезпечити легкість читання, оскільки тексти часто зачитують уголос і дорослі, і діти. Це вимагає уникнення надмірно довгих і складних речень, що можуть ускладнити сприйняття. Якщо текст перекладу не відповідає нормам дитячої літератури та очікуванням читачів, він може втратити привабливість, що матиме негативний вплив на дитячу аудиторію. Складні тексти відштовхують дітей від читання, тоді як прості й цікаві стимулюють інтерес до літератури та сприяють розвитку навичок читання [5, с. 27].

Дитячі книги мають навчати й залучати, а не відштовхувати. Вони повинні виховувати любов до читання і пізнання світу. Перекладач дитячої літератури повинен відчувати тонкий баланс між зрозумілою передачею нової інформації та перенасиченням тексту незнайомими для дітей назвами, іменами, реаліями та символами. При перекладі важливо зважати на авторський задум, художню унікальність твору і загальні знання цільової аудиторії, а також рівень її розуміння іншої культури [7, с. 5].

Також для адекватного відтворення стилістичних засобів у дитячій літературі перекладачі часто обирають баланс між двома основними стратегіями – форенізацією та доместикацією. Форенізація передбачає збереження культурної специфіки оригіналу, навіть якщо це робить текст менш зрозумілим для читача іншої культури. Такий підхід дозволяє передати автентичність і унікальність оригіналу, занурюючи читача у «чужий» культурний контекст. Доместикація, навпаки, спрямована на адаптацію тексту до культурних реалій цільової аудиторії, роблячи його більш зрозумілим і близьким [6, с. 185]. Тобто, вибір між цими стратегіями залежить від комунікативної ситуації, якщо форенізація сприяє глибшому розумінню іншої культури, то доместикація полегшує сприйняття тексту, роблячи його природним для читача.

Але незважаючи на різноманітні стратегії та прийоми, перекладачі все одно стикаються з низкою викликів. Одним з головних викликів є системні відмінності між мовами, які можуть ускладнити передачу емоційних нюансів. При перекладі з англійської на українську часто виникають труднощі через відмінності у фонетиці.

Алітерація, як стилістичний прийом, полягає в повторенні подібних приголосних звуків, часто на початку слів у фразі. В літературі вона створює звукову гармонію, підкреслює ключові слова й підсилює емоційний вплив. Завдання перекладача – зберегти функціональність та естетику алітерації, використовуючи оригінальні звуки або створюючи нові на основі української фонетики. Якщо це неможливо, перекладач вдається до інших звукових засобів або зосереджується на змісті.

Наприклад, у наступному випадку звук [кр] повторюється на початку імені та прізвиська персонажа, створюючи ритмічність і виразність:

“Creighton the Cretin” [8].

«Креїтон Креїтон» [2, с. 177].

Відомо, що збереження алітерації в перекладі не завжди можливе або доцільне, але в цьому випадку воно впливає на характеристику персонажа читачем. В українському перекладі цей ефект відтворено через поєднання транслітерації імені та калькування прізвиська, що дозволяє зберегти повторюваний звук [кр]. Транслітерація імені *“Creighton”* як *«Креїтон»* дозволяє зберегти його іноземне звучання, в той час як переклад *“Cretin”* як *«Креїтон»* передає семантичне значення прізвиська.

Ще одним викликом для перекладачів є передача гумору та іронії, які часто є невід’ємною частиною дитячої літератури. Переклад іронії ускладнюється через її залежність від контексту та культурних відтінків. Важливо не просто відтворити слова, а й зберегти тон, прихований сенс та гру слів. Часто доводиться адаптувати іронічні вислови, шукаючи еквіваленти, які викличуть подібну реакцію в читача іншою мовою. Іноді це вимагає зміни формулювань або навіть контексту, щоб іронія не втратила своєї гостроти та впливу. Цей приклад ілюструє, як іронія може бути використана для самокритики та створення комічного ефекту:

“So I'm pretty sure I won't be signing autographs anytime soon” [8].

«Тож не світить мені найближчим часом роздавати автографи» [2, с. 184].

Головний герой Грег іронічно розповідає про роздачу автографів, що зазвичай асоціюється з популярністю та успіхом. Насправді персонаж хоче підкреслити свій смуток від провалу публікації коміксу. При перекладі збережено не лише зміст, але й іронічний тон висловлювання. Перекладач адаптував фразу, використавши розмовний вираз *«не світить»*, який позначає самоіронію героя.

У наступному прикладі для збереження іронічного ефекту перекладач об’єднав два речення в одне:

“It was just my luck, too. Fourth period is the only time I have a class with Holly Hills, and I've been trying to make a good impression on her this year” [9].

«З моїм щастям четвертий урок – єдиний спільний з Голлі Гіллс, а я ж цього року так старався справити на неї враження» [4, с. 48].

Тут спостерігається використання іронії для передачі комічної ситуації та емоційного стану головного героя. Фраза *“It was just my luck”* є прикладом саркастичного вживання усталеного виразу, де удавана позитивність контрастує з реальною невдачею персонажа. Варто звернути увагу на структурну трансформацію при перекладі, де два окремих речення оригіналу об’єднано в одне складне речення українською мовою.

Одним із засобів втілення іронії в творах Джефа Кінні є риторичні запитання. Наприклад:

“What? I can't enjoy MY music, too?” [10].

«Що? а МЕНІ хіба не можна слухати музику?» [3, с. 45].

В цьому фрагменті риторичне запитання виражає обурення та іронічний протест проти обмеження особистої свободи.

Окрім іронії риторичні запитання можуть передавати широкий спектр емоцій, а також мати значну аргументативну силу. Тут важливо адаптувати риторичне запитання так, щоб його інтенція та вплив відповідали оригіналу, незважаючи на мовні та культурні відмінності.

Гумор може бути дуже специфічним і залежати від культурних реалій, тому перекладач повинен знайти відповідні еквіваленти, які будуть зрозумілі та смішні для українських читачів. Для передачі гумору використовується часто стилістичний прийом порівняння. Е. Ахмедова підкреслює, що перекладач має обирати між збереженням оригінальних порівнянь, які можуть бути незрозумілими для цільової аудиторії, або їхньою адаптацією до культури перекладу, замінюючи на аналогічні, більш зрозумілі для читача [1, с. 8]. Прикладом застосування стратегії доместикації при перекладі гумору є фрагмент, де оригінальне порівняння з лепреконом було адаптовано до реалій цільової аудиторії:

“And you could tell Rowley didn't know what he was doing either, because he just started prancing around like a leprechaun” [8].

«І було видно, що Роулі теж не знає, що робити, бо він почав стрибати довкола, наче гірський козел» [2, с. 213].

В оригінальному тексті використовується образ лепрекона – міфічної істоти з ірландського фольклору, яка має відомі асоціації з магічними та

комічними елементами, добре зрозумілими англо-мовній аудиторії. Але українським читачам лепрек-кон може бути менш відомий, і його образ не несе аналогічного емоційного навантаження. Тому перекладач за допомогою контекстуальної заміни обрав образ гірського козла, що також асоціюється з активними та навіть дещо кумедними рухами, але є більш наближеним до українського читача.

Іншою функцією порівнянь є гіперболізація негативних емоцій, підсилення драматичного ефекту та особливості сприйняття оточуючого світу персонажами-дітьми. Наприклад:

“Mom went out and bought a whole bunch of educational video games, and watching Manny play them is like torture” [8].

«Мама накупила йому цілу купу навчальних ігор. Дивитися, як він у них грає, це справжня мука» [2, с. 49].

Перекладач відтворив порівняння за допомогою дослівного перекладу. Важливим елементом цього перекладу є додавання слова «*справжня*», яке слугує для підсилення відчуття негативу і створює більш насичену емоційну картину. Це додавання можна вважати правильним вибором, оскільки, з одного боку, воно зберігає структуру оригіналу, а з іншого – додає елемент підсилення, що підкреслює емоційний аспект висловлювання.

Стилізацію розмовного мовлення пояснюється широке використання у Дж. Кінні ідіоматичних виразів. Передача образності останніх часто викликає труднощі під час перекладу. Наприклад, англійська ідіома “*to drive someone bananas*” має багато відповідників в українській мові, що вимагає від перекладача вміння знайти найвлучніший у даному контексті:

“I could tell the sound of Rodrick typing was driving Dad totally bananas” [10].

«Я бачив, що від цих звуків тато аж зубами скрипів» [3, с. 54].

Батько братів Родрика та Грега дуже дратується та втрачає терпіння через дії Родрика. Перекладач обрав варіантний відповідник «*зубами скрипів*», оскільки він краще підходить по контексту та зрозумілий для дитячої аудиторії. Інші можливі варіанти, такі як «*доводити до сказу*» або «*намазолити очі*», могли б занадто сильно підкреслити рівень роздратування, що не відповідало б стилю дитячої літератури. У цьому випадку обраний варіант передає необхідну емоцію без надмірної інтенсифікації, що робить його доречним для ситуації, описаної в тексті.

Розглянемо ще один приклад перекладу ідіоматичних одиниць:

“The other reason I don't care about Rowley's trips is because whenever Rowley comes back from one of his vacations, he always crams it down my throat” [10].

«А ще я не цікавлюся подорожами Роулі, тому що коли він повертається, то завжди донесхочу годує мене розповідями про них» [3, с. 23].

В англійському виразі “*crams it down my throat*” використовується ідіоматичний зворот, який передає відчуття нав'язливості. Цей фразеологізм має негативне конотативне значення, створюючи образ, що викликає дискомфорт і неприємні відчуття. Перекладач передає цей образ через українській вислів з переносним значенням «*донесхочу годує*», який зберігає основну ідею про надмірне нав'язування інформації.

Одним із характерних стилістичних прийомів, які використовує автор з метою передачі емоцій персонажів є гіпербола. Для збереження гіперболи в перекладі часто використовується просте калькування:

“I have told Rowley at least a billion times that now that we're in middle school, you're supposed to say “hang out,” not “play” [8].

«Я мільярд разів казав Роулі, що ми вже в середніх класах і треба казати потусуємося», а не «пограємося»» [2, с. 24].

У цьому випадку Грег навмисно перебільшує кількість разів, коли він казав своєму другу Роулі, як треба вести себе в середній школі. Використання такого величезного числа, як «*мільярд*», створює комічний ефект та підкреслює роздратування оповідача.

Іншим частотним стилістичним засобом у персонажному мовленні серії творів Дж. Кінні «Щоденник слабака» є метафори. Переклад метафор становить неабиякі труднощі, зокрема не завжди можна досягти збереження образності, часто відсутній еквівалент метафори у мові перекладу, тому замість її заміни або прагматичної адаптації перекладачі можуть вдаватися до вилучення:

“Rodrick's in some hot water with mom right now, too” [8].

«Родрик теж нагрівив перед мамою» [2, с. 41].

В оригінальному тексті метафору “*to be in hot water with mom*” було вилучено та замінено на емоційно-нейтральну фразу «*нагрівив перед мамою*».

Вилучення метафори спостерігаємо і в наступному прикладі:

“I get parents the same kind of thing every year but patents eat this stuff up” [9].

«Я щороку дарую батькам одне й те саме, але їм для щастя багато не треба» [2, с. 122].

Перекладач зберіг стилістичну забарвленість оригіналу, однак вдався до вилучення образу метафори та пошуку контекстного відповідника.

Адекватність перекладу значною мірою залежить від здатності зберегти специфічні особливості стилістичних засобів синтаксису оригінального тексту. Одним із важливих стилістичних засобів синтаксису є повтори. Прямий переклад є не завжди ефективним, оскільки в різних мовах повтори можуть сприйматися по-різному. Саме через це перекладачі часто адаптують повтори, змінюючи їхню форму або використовуючи інші стилістичні засоби для збереження прагматичного ефекту:

“*Wrong, wrong, wrong!*” [10].

«*Погано! Погано! Погано!*» [3, с. 140].

У цьому уривку йдеться про багаторазове повторення одного слова, що створює особливий ефект наголошення. Зрозуміло, що прямий відповідник слова “*wrong*” – «*неправильно*» – був би занадто довгим, і це могло б порушити ритм фрази. Тому перекладач обрав коротший відповідник «*погано*», який краще вписується в ритмічну структуру тексту.

Висновки. Результати аналізу українських перекладів підкреслюють важливість прагматичної компетентності перекладача в процесі передачі стилістичних засобів вираження емоцій у дитячій літературі. Переклад серії творів Джефа Кінні «Щоденник слабака» демонструє, як прагматична компетентність перекладача дозволяє ефективно адаптувати оригінальні тексти

до української аудиторії, зберігаючи їхню емоційну насиченість та культурну автентичність. Прагматична компетентність перекладача стає помітною у вирішенні складних завдань, пов'язаних з передачею культурно-специфічних елементів, які часто не мають прямих аналогів у мові перекладу. Завдяки комплексному використанню перекладацьких стратегій та підходів, перекладачі змогли зберегти гру слів, ідіоми та гумор, що є ключовими для відтворення стилістичного та емоційного тону оригіналу.

Комічний ефект є центральним у творах Дж. Кінні. Тут креативність перекладача стає основним інструментом, що дозволяє зберегти гумор, адаптуючи його до українського контексту без втрати сенсу та оригінальної дотепності. Завдяки цьому українські читачі отримують можливість повною мірою відчувати настрій та емоції персонажів, які автор прагнув передати у своїх творах.

Таким чином, прагматична компетентність та креативність перекладача відіграють вирішальну роль у збереженні емоційного змісту перекладу. Їхнє поєднання є ключем до успішної адаптації дитячої літератури, що, у свою чергу, сприяє популяризації міжнародних творів серед української молоді та розвитку сучасної української літератури.

Перспективою дослідження є аналіз взаємодії вербальних та невербальних засобів вираження емоцій в аспекті мультимодальності текстів дитячої літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ахмедова Е. Д. Стратегії англо-українських перекладів мовного втілення еталонів порівнянь у художньому тексті. *Science And Education A New Dimension. Philology*. Харків, 2019. Вип. VII (61). С. 7–9.
2. Кінні Дж. Щоденник слабака. Записник Греґа Гефлі : [роман у мал. Для підлітків] / Джеф Кінні; [пер. з англ. Д. Шостака]. Київ : КМ-Букс, 2020. 223 с.
3. Кінні Дж. Щоденник слабака. Зоряний час Родрика: Роман у малюнках / Пер. з англ. В. Ракуленка. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2019. 224 с.
4. Кінні Дж. Щоденник слабака. Остання крапля : Роман у малюнках / Джеф Кінні : Пер. з англ. Д. Шостака Київ: Видавнича група КМ-БУКС, 2019. 224 с.
5. Потапова А. Є. Відтворення стилістичних засобів у перекладі дитячої художньої літератури (на матеріалі українських, німецьких та російських перекладів творів Дж. К. Ролінґ) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2011. 236 с.
6. Тьопенко Ю.А., Стежко Ю.Г. Перекладацька стратегія доместикації як чинник національної ідентифікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія*. 2015. Т. 18, № 2. С. 184–189.
7. Шапошник О. До проблеми перекладу дитячої літератури. URL: https://www.researchgate.net/publication/341110751_Do_problemi_perekladu_ditac_oi_literaturi (дата звернення: 15.08.2024)
8. Kinney, Jeff. *Diary of a Wimpy Kid: Greg Heffley's Journal*. New York: Amulet Books, 2007.
9. Kinney, Jeff. *Diary of a Wimpy Kid: the Last Straw*. New York: Amulet Books, Harry N. Abrams, 2009.
10. Kinney, Jeff. *Diary of a Wimpy Kid: Rodrick Rules*. New York: Amulet Books, 2008.

РОЗДІЛ 8

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

UDC 811.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.42>

ANGLICISMS IN CONTEMPORARY AZERBAIJANI LANGUAGE, THEIR LEXICO-GRAMMATICAL DEVELOPMENT AND ANALYSIS OF THEIR USE IN MASS MEDIA

АНГЛІЦИЗМИ В СУЧАСНІЙ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ МОВІ, ЇХНЄ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНЕ ОСВОЄННЯ ТА АНАЛІЗ УЖИВАННЯ В ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Mehdizade G.,

orcid.org/0009-0009-9621-6829

PhD student at the Department of Philology

Institute of Linguistics named after Nasimi Azerbaijan National Academy of Sciences

The article is devoted to lexico-grammatical analysis of anglicisms occurring in Azerbaijani press materials. It is shown that the main role in mastering anglicisms belongs to the mass media, and the reason for their penetration into the language is not always related to the lack of a word to express a concept. The main reason is that on the one hand new words are borrowed due to the lack of their adequate meanings in Azerbaijani language, and on the other hand by persistent and unnecessary introduction of them into the language by media representatives. When classifying English borrowings, the thematic spheres where anglicisms are most widespread were revealed: – These are information and communication technologies, economics, sports, cooking, banking, mass media, advertising, politics, sciences, etc. This classification allows us to determine the number, composition, semantics and peculiarities of lexical adaptation of anglicisms in the vocabulary of the language, as well as to assess the level of development of branch terminology. The consolidation of each loanword in the lexicon of the spoken language is related to its phonetic and graphic expression, as well as to its lexical, semantic and grammatical assimilation.

The analysis shows that Anglicisms take grammatical suffixes of Azerbaijani language in accordance with the requirements of its grammatical norm. Morphological assimilation of Anglicisms is characterized, first of all, by the adoption by words of case endings and quantitative suffixes.

Words that have entered the Azerbaijani language from English take an active part in the process of word formation. At present, there is a large number of lexical units created on the basis of English words included in the vocabulary of the Azerbaijani language and used in the language of the press.

Key words: borrowed words, anglicisms, Azerbaijani language, media organization, lexico-grammatical mastering.

Статтю присвячено лексико-граматичному аналізу англiцизмiв, що зустрiчаються в матерiалах азербайджанської преси. Показано, що основна роль в освоєннi англiцизмiв належить засобам масової iнформацiї (ЗМІ), а причина iхнього проникнення в мову не завжди пов'язана з вiдсутнiстю слова для вираження якогось поняття. Основна причина в тому, що, з одного боку, новi слова запозичуються через вiдсутнiсть iхнiх адекватних значень в азербайджанській мові, а з iншого – наполегливим i необов'язковим привнесенням iх у мову представниками ЗМІ. Пiд час класифiкацiї англійських запозичень виявлено тематичнi сфери, де англiцизми найпоширенiшi: – це iнформацiйно-комунiкацiйнi технологiї, економiка, спорт, кулінарiя, банківська сфера, мас-медiа, реклама, полiтика, наука тощо. Ця класифiкацiя дає змогу визначити кiлькiсть, склад, семантику та особливостi лексичної адаптацiї англiцизмiв у словниковому складі мови, а також оцiнити рiвень розвитку галузевої термiнологiї. Закрiплення кожного запозичення в лексичнi розмовної мови пов'язане з його фонетичним i графiчним вираженням, а також з його лексичним, семантичним i граматичним засвоєнням.

Аналіз показує, що англiцизми сприймають граматичнi суфiкси азербайджанської мови вiдповiдно до вимог її граматичної норми. Морфологiчна асимiляцiя англiцизмiв характеризується насамперед прийняттям словами вiдмiнкових закінчень i кiлькiсних суфiксiв.

Слова, що увiйшли з англійської в азербайджанську мову, беруть активну участь у процесі словотворення. Нинi iснує велика кiлькiсть лексичних одиниць, створених на основi англійських слiв, якi входять до словникового складу азербайджанської мови i використовуються в мові преси.

Ключові слова: запозичені слова, англiцизми, азербайджанська мова, засоби масової органiзацiї, лексико-граматичне освоєння.

The vocabulary of each language is enriched not only due to its internal capabilities, but also due to borrowings and new words entering the language. The fact that foreign words are considered borrowings is confirmed not only by their penetration into the language, but also by the fact that they are fixed in the lexicon of the spoken language and fully obey the norms of this language.

The analysis of dictionaries and various Azerbaijani Internet sites shows that the main role in mastering new lexical units, including anglicisms, belongs to mass media, and the reason for their penetration into the language is not always related to the lack of a word to express any concept. The main reason is that, on the one hand, new words are borrowed because it is impossible to fully explain their meaning in the Azerbaijani language, and on the other hand, borrowed words are freely introduced into the language by mass media representatives, despite the fact that they have their equivalents in the Azerbaijani language.

Along with this, the expansion of entrepreneurial activity in the field of business in our country, the development of information and communication technologies, the realities that the Internet brings to our lives, social and psychological aspects in the development of society, the expansion of relations in the field of art, music and sports, the diversity of the political landscape of the modern global world, etc., contribute to the fact that Anglicisms through the media constantly penetrate into the language.

Classification of English loanwords by thematic groups allows to reveal their number, composition, semantics, peculiarities of lexical adaptation in the vocabulary of the language, as well as to determine the level of development of branch terminology. From this point of view, the systematization and unification of assimilation, the definition of the main thematic groups of lexical units, as well as the functionality of the lexical norm of the literary language are relevant.

As a result of analyzing Azerbaijani orthographic dictionaries: A. Akhundov's explanatory dictionary. Akhundov dictionary, English-Azerbaijani dictionary of terms used in mass media, English-Azerbaijani dictionary of both commercial terms and English-Azerbaijani dictionary of economic terms, dictionary of financial and credit terms and various Internet sites revealed the following thematic groups in the spheres where anglicisms are most widespread: this is primarily the sphere of **information and communication technologies**: *admin, akkaunt, annotasiya, auditor, assembler, brauzer, interfaks, interface, bayt, bit, bloq, blogger, çat, çip, dekoder, desktop, disket, digital, display, domen, faks, fayl, fləş-kart, haker, hard-disk, imeyl, interfeys, investisiya, internet, kartric,*

kompüter, quql – Google, feysbuk, laptop, laptop, link, loqin, mesaj, modem, monitor, notbuk, notbuk, oflayn, onlayn, piksel, pun-kod, pleyer, pleysteyşen, printer, provayder, peycer, rastra, slayd, skrin, slayd-şou, smartfon, skayp, skaner, server, trafik, tüner, tvit, vöqşop, virtual, vayn, yuzer, etc.; **economic sphere**: *barter, biznes, demping, diler, distributor, holding, kliring, antidempinq, balans, broker, komsorsium, konteyner, konveyer, konsern, kreker, leybl, loqotip, lizing, marketing, menecer, menecment, merçendayzer, ofşor, ofis, pray-list, arel, investor, blümminq, broker, demping, import, invar, rouminq, şopinq, selfi, tender, etc.*; **sport**: *bayker, beysbol, bobsley, dayvonq, dopinq, fitnes, forvard, kartinq, kikkoksinq, kort, kros, qolf, pauerlifting, pressing, armresling, aut, fotofiniş, handicap, kaytbordinq, kegel, beysbol, çempion, çempionat, finiş, futbol, jokey, raftinq, rekord, raund, skuter, sörfinq, etc.*; **culinary field**: *burger, çipsi, çizburger, hot-doq, hamburger, ketçup, greypfrut, lanç, porter, roll, bekon, keks, kokteyl, popkorn, puding, sendviç, toster, tonik, etc.*; **banking**: *banknot, diskont, çek, dollar, fartinq, agent-bank, konversiya, master-kart*; **mass media**: *interaktiv, komiks, mass-media, media, mediamorfoz, multimedia, piar – PR, press-reliz, advertorial, audiopleyer, brifinq, etc.*; **advertising sphere**: *banner, bilbord, dizayn, imic, kopirayter, kopirayting*; **political sphere**: *konfrontasiya, konsalting, lider, mitinq, praymeriz, blokada, boykot*; **the sphere of science and education**: *qrant, kampus, kibernetika, kollec, moderator, kurikulum, etc.*; **the sphere of literature**: *bestseller, detektiv, etc.*; **fields of art and music**: *disko, dicey, caz, ekvalayzer, hit, hard-rok, kantri, karaoke, kasting, klounada, muzik-holl, pop-rok, prodüser, fokstrot, şou, stəndap, şoumen, performans, rep, reper, remiks, remeyk*; **law**: *çarter, impiçment, killer, qanqster, qrinkart, leyborist, lokaut, filmoskop, kongresmen, spiker, transaksiya, vauçer, etc.*; **medical field**: *daltonik, evtanaziya, liposaksiya, parkinson, plastr*; **transportation field**: *ballast, bayker, ekspres, layner, moped, parking, ralli*; **tourism**: *kempinq, kottec, kruiz, motel*; **agricultural field**: *akr, broyler, bunker*; **shipping field**: *avral, dok, drednout, kompost, etc.*; **military field**: *dempinq, kottec, kruiz, motel*; **agricultural field**: *akr, broyler, bunker*; **shipping field**: *avral, dok, drednout, kompost, etc.*; **military sphere**: *demobilizasiya, eskalasiya, komandos, kolt, etc.*

The process of lexical assimilation of foreign words is confirmed by their identification in the relevant dictionaries of the language after they have passed a certain period of adaptation. However, it was revealed that a number of lexical units, which were used in the media, did not take root in the language as borrowings. For example, these are such Anglicisms

as: *ekonomiks, baks, cinql, mazer, diskaunt, full-servis, pablisiti, laptop, pik-taym, promouşn, hedlayn, dayset intervüyer, nyusmeyker, nyusrayter, nyus-rum, pablik-rileyşnz, press-rileyşnz, digitayzer, drayver, hotlayn, listing, nou-hau, pentium, coker, infodeyt, paylot-film*, etc. Despite the fact that these anglicisms were included in G. Maharamli's dictionary "Explanatory Dictionary of Borrowed Words in Mass Media" published in 2008, they could not take root in the lexical composition of the language and did not find a place in the dictionary [1].

Of the mentioned words, only the word "cinql" – *jingle*, meaning 'a short musical call accompanying advertisements', was able to acquire the functional meaning of 'single' in the language of the press. In order for words to be fixed in a language as terms, the basic condition is their unambiguous meaning. Synonymy is alien to the nature of terms and brevity in structure is one of the features that characterize terms. "Terms in a language are defined then, as L. Kurbanova notes, when they do not depend on the context, are unambiguous, do not allow synonymy in the formation of terms and retain their presence in the language" [2, c. 108].

From this point of view, the use of the word "laptop", meaning a small portable computer, has decreased, due to the more frequent use of the word "notbuk" and its greater functionality. Despite the fact that "notbuk" is larger in size and weight than "laptop", this term expressing the notion of a portable computer is now rooted in the language, established in relevant dictionaries and systematically used in the media language, e.g.: – "Dünya notbuklar bazarında artım koronavirus pandemiyası fonunda davam edir" (AZƏRTAC); – "Against the background of the coronavirus pandemic, the global laptop market continues to grow" (AZERTADJ); https://azertag.az/xeber/qlobal_notbuk_satisi_18_faiz_artib-1782125

It should be noted that despite the fact that the spelling of the word *noutbuk* as "notbuk" is already accepted, it is very often possible to meet in the media the violation of spelling norms in the form of "noutbuk" or "notebook", for example: "Gündəlik istifadə üçün noutbuk almaq istəyən istifadəçilər üçün 15–16 düymlük notebook modelləri ideal olacaq" – "For users who want to buy a laptop for daily use, notebook models with a diagonal of 15–16 inches will be ideal." <https://sonxeber.az/255014/komputer-alarken-nelere-diqqet-yetirmek-lazimdir>

Anglicisms play an undoubtedly important role in the development of the language as a whole. Being included in the lexical system of the language, they contribute to the enrichment and development of the

vocabulary of the Azerbaijani language. Along with this, borrowings of this type in the vocabulary of the language serve not only the process of enrichment, but also increase the lexical and stylistic possibilities of words, expand the semantic range of components forming synonymic and homonymic series. Such words used in mass media contribute to increasing the number of synonyms, thus increasing stylistic possibilities of Azerbaijani language and preventing repetitions in written and oral speech, for example: *multiplikasiya filmi* – *cizgi filmi* – *cartoon*; *animation* – *animasiya filmi* – *animation film*; *antipathy* – *antipatiya* – *ikrah* – *nifrət*; *apatiya (apaty)* – *laqeydlik* – *etinasızlıq* – *biganəlik* – *indifference-apathy*; *holding (hilding)* – *şirkət* – *firma* – *company* – *firma*; *konsensus (consensus)* – *consensus*; *konsept (concept)* – *ideya* – *fikir* – *məzmun*; *kontrakt (contract)* – *müqavilə* – *razılaşma*; *kriteri (criterion)* – *ölçü* – *meyar*, etc.

– "Müasir *multiplikasiya* filmlərinin uşağın psixikasına olan mənfi təsirindən çox yazılıb" – "Much has been written about the negative impact on children's psyche of modern animated films" <https://milletinsesi.az/muasir-multifilm%C9%99r%C9%99-baxan-usaqlar-p%C9%99lt%C9%99k-olacaq/>

– "Cizgi filmləri uşaqların həyatında mühüm rol oynayır", "*Hollivud*" studiyalarında dünyada məşhur olan animasiya filmləri istehsal edilir" (olke.az); – "Animated films play an important role in the lives of children", "Hollywood studios" produce world-famous animated films". <https://olke.az/olke/364600/azerbaycanda-cizgi-filmlerinin-istehsali-yox-seviyyededir-sebebnedir-arasdirma/06.02.2024>

– "Təəssüflər olsun ki, çox adam maskaya indiyə qədər *antipatiya* bəsləməkdə və bunu təbliğ etməkdədir" – "Unfortunately, many people still have antipathy towards the „mask" and its propaganda" <https://bizim.media/az/saglamliq/170097/kutlevi-tedbirlerde-tibbi-maskarejimi-tetbiq-olunsun-hekimden-teklif/>

– "*Holdinqin* əsas missiyası Azərbaycanın milli resurslarını optimallaşdırmaq və dirçəltməkdir". – The main mission of the holding is optimization and revival of national resources of Azerbaijan. <https://marja.az/104950/azerbaijan-fish-farm-ve-azerbaycan-qizil-aypara-cemiyeti-humanitar-xeyriyye-ak-siyasi-kecirib>

Recently, the media have been increasingly showing continuity in the use of English-specific words and terms, such as *qolkipər* (qapıçı) – goalkeeper, *stayliq* (stil) – style, *parkinq* (parklama) – parking (parking lot), *t-shirt* (köynək) – T-shirt, *forvard* (hücumçu) – striker, etc. For example:

– “*Qolkiperin İspaniya ilə matçdaki penalti seriyası uzun müddət yaddaşlarda qalacaq*” (Azertac); – “The goalkeeper's penalty shootout in the match against Spain will be remembered for a long time” (Azertaj). https://azertag.az/xeber/dunya_chempionluguna_iddiali_4_qolkiper-2407904

– “*Röya Ayxanın staylinqi üzərində Murad Vəliyev çalışıb*” (news24.az); – “Murad Veliyev worked on the style of Röya Aykhan” (news24.az); <https://news24.az/97619-roya-yeni-clipini-teqdim-etdi.html>

– “*Bakı hava limanında parking haqqını ödəmək asanlaşdırılıb*” (report.az); – “Paying for parking at Baku airport has become easier” <https://report.az/infrastruktur/baki-hava-limanında-parking-hag-gini-odemek-asanlasdirilib/>

“*Lent.az xəbər verir ki, 18 yaşlı forward “Arsenal” və “Manchester Yunayted ‘in diqqət mərkəzinə düşüb*” (lent.az). – According to Lent.az, the 18-year-old forward became the object of attention of Arsenal and Manchester United <https://lent.az/xeber/idman/ferqyuson-manchester-yunaytede-gele-biler-40584126>

Despite the fact that such foreign words are often used in the language of mass media, many of these lexical units have not been assimilated or partially assimilated in the Azerbaijani language from the semantic point of view. Most of the assimilated vocabulary is either roughly understandable to the average speaker or the meaning is not quite clear, for example: *delimitasiya* – delimitation, *demarkasiya* – demarcation, *ratifikasiya* – ratification, *eskalasiya* – escalation, *prevensiya* – prevention, etc.;

– “*Sərhədlərinə delimitasiya və demarkasiyası uzun illər davam edə bilər və bu məsələnin həllinə sülh müqaviləsi imzalandıqdan sonra başlamaq olar*” (qafqazinfo.az); <https://qafqazinfo.az/news/detail/serhedlerin-delimitasiyasi-sulh-sazisinden-sonra-da-hell-oluna-biler-422247> – “*Delimitation and demarcation of borders can last for many years and the solution of this issue can be started after signing a peace agreement*”;

– “*Belarus onu yalnız 2010-cu ildə ratifikasiya edib*” (report.az); “Belarus ratified it only in 2010”. <https://report.az/analitika/cenubi-qafqazin-rifahi-ve-emin-amanligin-acari-eremenistanla-azerbaycan-arasinda-sulh-sazisinin-imzalanmasindadir-serh/>

“*Fakt budur ki, bu gün yeni eskalasiya təhlükəsi, həqiqətən, çox yüksəkdir*” (yenisabah.az). – “The fact is that today the danger of a new escalation is really very high” <https://yenisabah.az/yeni-eskalasiya-tehlukeyi-heqiqeten-cox-yuksekdir>

The fixation of each loanword in the lexicon of the spoken language is connected with its phonetic and graphic expression, as well as with its lexical,

semantic and grammatical assimilation. Lexical assimilation of foreign words reduces the probability of assimilation of these words by native speakers. Azerbaijani literary language has a number of words of Arab-Persian origin, which have obtained the right to citizenship in the literary language and have been used for many years: (for example, *amma* – but, *artıq* – already, *bayır, bez, buxar, cib* – pocket, *corab* – stockings, *dava* – scandal, *eyni* – same, *arzu* – desire, *asan* – easy, *asta* – careful, *bəlkə* – can, *can* – soul, *çanta* – bag, *briefcase, sack, grain, clay*, etc.). These words became common and mixed with lexical units of Azerbaijani language so that sometimes their origin is forgotten. In this regard, S. Sadigova notes that: “*Terms transferred from other languages are mostly used in accordance with the internal laws of language development, and as a result it is often difficult to determine that these words are borrowed*” [3, p. 24].

“*Adaptation of the semantic structure of words to colloquial speech is a semantic adaptation, in which the meaning of lexical units is narrowed or expanded. Each lexical unit serves to express one or another meaning, each word fulfills a certain function. Word formation occurs in the language due to semantic method – qualitative changes in the language*” [4, c. 161]. For example, the term (liner [ˈlɑːnər]) – “liner” (liner) was first applied to a passenger ship making voyages to deliver commercial cargoes from the port of departure to the port of destination according to a pre-announced schedule, as well as carrying out maritime transportation, communications between ports. This word entered the Azerbaijani language without semantic changes. In the explanatory dictionary of the Azerbaijani language the word “liner” is recorded in its original meaning: “*a large and fast transport ship, regularly going on long journeys*” [5, c. 246]. Phonetically, based on the basic pronunciation of the word (liner [ˈlɑːnər]) it can be seen that this word, adapted to the orthographic rules of the Azerbaijani language, is used in the media language in accordance with its original meaning, for example:

– “*Həmin kadrarda şiddətli küləklə müşayiət olunan okean fırtınanın təsiri altında gəminin atılıb-düşdüyünü, laynerin dəhlizlərinin dalğaların gətirdiyi su ilə dolduğunu, sərnişinlərinin ayaq üstə qalmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxdığını görmək olur*” (oxu.az); – “In this footage one can see how the ship rushes and falls under the influence of the ocean storm accompanied by strong wind, the corridors of the liner are filled with water brought by waves, and passengers have to part with their skins to stay alive”. <https://oxu.az/dunya/firtinaya-dusen-seyahet-gemisinin-goruntuleri-yayildi-video>

– “Elektriklə işləyən ən böyük kruiz **layneri** ilk səyahətini başa vurub” (milli.az) və s. – “The largest electric cruise ship has completed its maiden voyage” (milli.az) etc. – <https://news.milli.az/world/1032394.html>

As a result of new achievements of technical progress, the semantic structure of the term “**liner**” has expanded in the Azerbaijani language, expressing different meanings, for example:

– “**Boeing**” yeni **laynerin** sınaqları zamanı texniki problemlərlə üzləşib” (nuhcixan.az); – “Boeing faced technical problems during tests of a new airliner” (nuhcikan.az); <https://nuhcixan.az/news/dunya/19567-boeing-yeni-laynerin-sinaqlari-zamani-texniki-problemlerle-uzlesib>

– “Bu tip gözlərdə **layner** ümumiyyətlə çox görünür” (milli.az); – “In the eyes of this type of liner is not visible at all”; <https://news.milli.az/interest/532249.html>

– “Evdə təbii göz **laynerini** necə hazırlamaq olar?” (oxu24.com) və s. – “How to make natural eye liner at home?” etc. <https://news.milli.az/interest/1112209.html>

As you can see from the examples, the meaning of the word “**liner**” has expanded and the word, along with “*passenger airplane*”, also means “*fine-tipped eye pencil*” used in cosmetology.

The word “**liner**”, being a derivative term, is used in all cases of the noun in accordance with the morphological peculiarities of the language, and also takes the plural suffix (*laynerlər*). Its use as components of different word combinations (*eyeliner*, etc.), shows its grammatical mastery in colloquial speech.

Grammatical assimilation means the adaptation of borrowed terms to the morphological category of the Azerbaijani language. Unlike phonetic assimilation, morphological borrowings are fully subordinated to the Azerbaijani language.

Thus, any grammatical category denoting the result of borrowing cannot find its reflection in the Azerbaijani language, the categorical belonging of the borrowed term changes in comparison with its prototype” [6, c. 388].

It is known that English (flexive) and Azerbaijani (agglutinative) belong to different language families from the morphological and genealogical point of view. Each language has a phonomorphological system with a stable and definite structure. From this point of view, in the process of word acquisition, a lexeme belonging to an analytic-flective language is subject to the phonetic and grammatical laws of the receiving language when it enters a language environment with a synthetic-agglutinative structure that is alien to it.

“Such peculiarities as violation of the law of harmony, processing of prefixes, impossibility of independent use of the root in structural correction of words come into Azerbaijani language through terms from other languages. In addition, borrowed terms are phonetically and grammatically adapted to the grammatical rules of the language (*tele, auto, video*), form a special layer in the language as an international term” [7, c. 289].

The analysis shows that Anglicisms adopt grammatical suffixes of the language in accordance with the requirements of its grammatical norm. Morphological assimilation of anglicisms is characterized, first of all, by the acceptance of case and quantitative suffixes by words: *menecerdən, menecerim, menecerlər; notbukda, notbukum, notbuklar; rekordun, rekordum, rekordlar*.

Words, which have entered from English language, take active part in the process of word formation in Azerbaijani language. Along with word-forming suffixes of the Azerbaijani language, affixes belonging to foreign languages also take part in the process of word-formation. As a result, new lexico-grammatical units expressing new concepts and having new grammatical forms are formed. At present, there is a large number of lexical units created on the basis of English words included in the vocabulary of the Azerbaijani language and used in the language of the press. The following suffixes belonging to the Azerbaijani language mainly take part in the formation of these new words on the basis of derived lexemes: $-çl^4$, $-l^4$, $-lq^4$, $-li^4$, $-ma^4$, $-çışım^4$, $-sız^4$, $-ma^2$, $-casına$, $ıcr^4$, $-ma^2$, $-lan^2$, $-lash^2$, etc. According to the frequency of use of these suffixes, the most active ones are: $-çl^4$ *helikopterçi, basletbolçu, beysbolçu, boykotçu, diskontçu; -çılıq^4 boykotçuluq, helikopterçilik*, etc.

One of the ways of morphological mastering of anglicisms is connected with their syntactic participation in word creation. It is known that “*complex words used in language are not formed by themselves or by the will of individuals. The formation of compound words mainly occurs as a result of our relationship with the outside world and our attitude to it, which constitutes their material basis (function, sign, analogy, analogy, amplification, belonging, tradition, literal translation)*” [8, c. 195].

English borrowings that have entered the vocabulary of the Azerbaijani language are actively involved in the formation of complex words: *mediafayl, mediaforum, mediakiller, mediaholding, mediaqrafiya, medialandşaft, medialinqvistika, medialogistika, mediamaqnat, mediamarketing, mediamenecer, mediamenecment, mediamorfoz, sou-proqram, taym-aut, taym-çarter, taym-element* və s. – *media file*,

media forum, media holding, mediakiller, mediagraphy, medialandscape, medialogistics, medialogistics. media tycoon, media marketing, media manager, media management, media morphosis, show program, time-out, time-charter, time-element, etc.

Syntactically, English words involved in word formation can be grouped by components as follows:

– the first part is English, the second part is composed of words belonging to the Azerbaijani language: *pitcher, mediawriting, projector-finder, audit-service, trade-commerce, trade-service, flash-collector, etc.*;

– both sides are made up of words of English origin: *time-out, time-charter, time-element, media-management, show-business, media-forum, media-killer, media-file, media-graph, media-holding, media-marketing, media-manager, media-management, media player, art director, art design, art business, art business, art object, art management, art manager, art rock, business forum, business plan, brein ring, flash banner, website, web server, web service, etc.* – *taym-aut, taym-çarter, taym-element, mediamenecment, şou-biznes, mediaforum, mediakiller, media-fayl, mediaqrafiya, liberal-humanist, mediaholding, mediamarketing, mediamenecer, mediamenecment, mediapleyer, art-derektor, art-dizayn, art-biznes, art-obyekt, art-menecment, art-menecer, art-rok, biznes-forum, biznes-plan, breyn-rinq, fləş-banner, veb-sayt, veb-server, vev-servis* və s.

– The first part is English-specific, the second part is made up of words of European origin: *agent-bank, outpatient clinic, show-program, media-morphosis, park-garage, laminate-parquet, media magnate, liberal-democrat, media-landscape, mediator, art-banking, art-studio, art-visage, business-elite, business-partner, etc.*

– The first part of the word is specific to other languages of European origin, and the second part consists of words specific to English: *architect-designer, board-kit, etc.*

– The first part is English-specific, while the second part is made up of words of Arabic-Persian origin: *webpage, online store, business class, web address, electronic calculator, host-contact, show-tamasha, media critic, liberal-conservative, business partner, flash news, webpage, web document, etc.*

Studies carried out on English words used in the media show that in the course of morphological assimilation a certain part of words taken from English undergoes phonetic assimilation but does not undergo any grammatical changes, Cf.: *adapter, underwriter, banner, register, blogger, grant, karaoke, lockout, speaker, broiler, etc.*

– “*Onun 36 mərtəbəsində 800 təmtəraqılı **apartament**, bir neçə restoran, spa-mərkəzi, Bora-Bora*

stilində olan hovuzlar və hətta bağçalı süni çay yerləşdirilib” (oxu.az) – Its 36 floors feature 800 luxury apartments, several restaurants, a spa, Bora-Bora-style pools and even an artificial river with a garden.

– “*Həmçinin PAŞA Banka KOS Bankçılıq üzrə **anderrayterlər** də tələb olunur*” (marja.az); – “PASHA Bank also needs **SME Banking** underwriters” (marja.az);

– “*İranın Vəramin şəhərində etirazçılar üzərində Xomeyni və Xameneinin şəkilləri olan **banneri** yandırılıblar*” (oxu.az); – “Protesters in Iran's Varamin burned a banner with images of Khomeyni and Khamenei” (oxu.az);

– “*Azərbaycanda qiymətli kağızların dövlət **reyestri** aparılacaq*” (axar.az); – ‘Azerbaijan will keep the state register of the Republic of Azerbaijan’ (axar.az); – A state register of securities will be kept in Azerbaijan” (axar.az);

– “***Blogerin** görüşünə xeyli sayıda yeniyetmə, gənc toplaşib*” (ayna.az); – ‘A large number of teenagers and young people gathered at the meeting of the blogger’ (ayna.az);

– “*Müəllimlərə şad xəbər – **grant** müsabiqəsinə sənəd qəbulu başladı*” (modern.az); – “‘Good news for teachers – acceptance of documents for grant competition has started’ (modern.az);

– “*Çinin Quandun əyalətində məhkəmə **karaoke** klubununun yandırılmasında təqsirli bilinən Lyu Çunlou adlı şəxsi edam edib*” (interpress.az); – “The court of China's Guangdong province executed Lyu Çunlou, found guilty of arson of a karaoke club” (interpress.az);

– “***Spiker** Türkiyənin vitse-prezidenti ilə görüşdü*” (cebhe.info); – “Speaker met with Turkish Vice President” (cebhe.info);

Another important point in the process of morphological assimilation of Anglizisms is that some words used in English are found only in the plural – “*socks*”, “*glasses*”, “*shoes*”, “*gloves*”, “*tights*”, “*boots*”, “*stockings*” “*tongs*”, etc. (“*socks*”, “*glasses*”, “*shoes*”, “*gloves*”, “*tights*”, “*boots*”, “*stockings*”, “*tongs*”, etc.) occurs due to the loss of signs of the plural of the original language: “*pyjamas*” – *pijama*, “*jeans*” – *cins*, “*contents*” – *kontekst* və s. – “*Məşhur müğənni çəhrayı pijama ilə küçəyə çıxdı*” (olke.az), “*pyjamas*” – *pajamas*, “*jeans*” – *genus*, “*contents*” – *context*, etc.

– “***Pijamada** efirə çıxmaq nə deməkdir?*” (yenicag.az), – “What does it mean to go on air in pajamas?” (yenicag.az);

– “*Qadınlar dikdaban, kip və cins materiallı şalvarlar geyinməməli, şəffaf və parıltılı dodaq boyasından istifadə etməməlidirlər.*” (yenigundem.az); – “Women should not wear high-heeled shoes, kips

and denim pants, and should not use transparent and shiny lipstick.” (yenigundem.az);

– “*Orta Dəhlizin cəlbediciliyininin daha da artması Azərbaycan və Gürcüstanın beynəlxalq yükdaşımalar və nəqliyyat qovşaqları kontekstdən əhəmiyyətini yüksəldir*” (AZƏRTAC); – “Further increasing the attractiveness of the ‘Middle Corridor’ increases the importance of Azerbaijan and Georgia in the context of international freight and transportation hubs” (AZERTADJ);

– “*Ermənistan tərəfi sülh sazişi layihəsinə təklif etdikləri bəzi elementləri kontekstdən çıxarmaqla şərh edir və ictimaiyyət arasında yanlış rəy formalaşdırır*” (ikisahil.az). – “The Armenian side interprets some elements it proposed in the draft peace agreement, taking them out of context and creating a wrong opinion among the public” (ikisahil.az).

One of the peculiarities of morphological acquisition of anglicisms is related to the acquisition of lexemes that act as stable words and terms in the source language, as morphologically simple words in our language. Regardless of morphological structure, anglicisms are considered as simple words in Azerbaijani language. Thus, “*a word borrowed from another language can be considered a modified word if its root exists as a separate word and is used in Azerbaijani language*” (M. Huseynzade). English words appearing as part of newly created words through suffixes of the source language, but having no independent meaning in Azerbaijani, are assimilated as simple words together with the suffixes attached to them. For example, *argument* (*arque+ment*), *illusion* (*illus+ion*), *management* (*management+ment*), *department* (*department+ment*), *legion* (*leg+ion*), etc. *Məsələn, arqument* (*arque+ment*), *menecment* (*arque+ment*), *menecment* (*manage+ment*), *departament* (*depart+ment*), *illüzion* (*illus+ion*), *legion* (*leg+ion*) və s.: “*Ayrıca strukturun yaradılması müasir menecment formasının, çevik idarəetmənin tələb olunmasından xəbər verir*” (faktinfo.az).

“*Yeni yaradılmış departament insan resurslarınınin idarə edilməsi üzrə işlərin vahid mərkəzdən*

və peşəkar səviyyədə idarə olunmasını həyata keçirəcəkdir” (AZƏRTAC), – “It will be managed by the newly created department of human resources management from a single center and at a professional level” (AZERTADJ).

“*Ermənistan Qarabağ problemini erməni arqumentləri ilə həll edə bilməz və edə bilməyəcək*” (news24.az), – ‘Armenia cannot and will not solve Karabakh problem with Armenian arguments’ (news24.az).

Analyzing the language of the press, one can find many words that came from the English language in the form of calacas and became widespread in the electronic and print media of the Azerbaijani language, for example: *call center* – call center, *e-mail* – e-mail, *week-end* həftə sonu – weekend, *iron curtain* – dəmir pərdə – iron curtain, *brain drain* – beyin axını – brain drain, *brain center* – beyin mərkəzi – brain center, *brain washing* – beyinlərin yuyulması – brain washing, *black list* – qara siyahı – black list, *human capital* – insan kapitalı – human capital, *hot line* – qaynar xətt – hot line, *hard drive* – sərt disk – hard disk, *business school* – biznes məktəbi – business school, *sky-scraper* – göydələn – skyscraper – skyscraper, *high technology* – yüksək texnologiyalar – high technology – high technology, etc.

Conclusions. To date, the vocabulary of the Azerbaijani language has a large number of lexical units created on the basis of English borrowings and actively used in mass media materials.

Anglicisms that have entered the Azerbaijani language take an active part in the process of word formation.

The consolidation of each loanword in the lexicon of the spoken language is connected with its phonetic and graphic expression, as well as with its lexical, semantic and grammatical assimilation.

Anglicisms assimilate grammatical suffixes of the Azerbaijani language in accordance with the requirements of its grammatical norm. Morphological assimilation of Anglicisms is characterized, first of all, by the assimilation of case endings and quantitative suffixes into words.

REFERENCES:

1. Məhərrəmli Q. *Mediada işlənənən alınma sözlər lüğəti. İzahlı lüğət*. Bakı: Elm. 2008. 256 s.
2. Qurbanova L. İngilis dilindən alınmalar və onların fonetik xüsusiyyətləri. *Terminologiya məsələləri*. 2013. № 1. S. 106–112.
3. Sadıqova S. Alınma terminlər və onların mənimsənilməsi. *Terminologiya məsələləri*. 2010. № 1. S. 12–25.
4. Orucova S. Azərbaycan və ingilis dilində terminlərin yaranma üsulları. *Terminologiya məsələləri*. 2012. № 2. S. 159–164.
5. *Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti* (4 cildə). Bakı: Şərq-Qərb. III cild. 672 s.
6. Məmmədli N. B. *Azərbaycan dilində alınma terminlər*. Bakı: Elm və təhsil. 2017. 488 s.
7. Sadıqova S. *Azərbaycan dilində terminologiyanın təşəkkülü və inkişafı*. Bakı: Elm. 2005. 348 s.
8. Cəfərov S. *Müasir Azərbaycan dili*. Bakı: Maarif. 1982. 216 s.

ПРОПОЗИЦІЙНО-ДИКТУМНИЙ ТИП МОТИВАЦІЇ НАЗВ ПТАХІВ У НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

THE PROPOSITIONAL-DICTUM TYPE OF MOTIVATIONAL STATEMENT OF BIRD NAMES IN GERMAN AND UKRAINIAN

Мелех Г.Б.,

orcid.org/0000-0003-3597-7359

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри німецької та французької мов та методики їх навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена одному із типів мотивації у назвах птахів, а саме пропозиційно-диктумному. Орнітоніми мають глибоку змістовну наповненість, є важливими засобами декодування мовної картини світу німецького та українського етносів. Для порівняльного аналізу обрано дві мови – німецьку та українську. Найважливішими мотивами для такого типу мотивації є голос птаха, його зовнішній вигляд, місце гніздування та особливості поведінки. В орнітонімах поєднана внутрішня семантика назв птахів із фрагментами знань про позначуване, базуючись на логічно-психокогнітивних структурах етносвідомості.

Дослідження виконано у ключі сучасного лінгвістичного напрямку, а саме когнітивної ономазіології, тобто створення назв птахів розглядається з позицій етнотворчості, об'єктивних та суб'єктивних факторів. У дослідження не включені ті назви, які перейняли мотиваційну основу від латинської наукової назви, бо це не сприятиме увиразненню національного характеру номінації. Деякі назви на сьогодні рідковживані, проте саме вони є свідченням ексклюзивного характеру етносу, вираженого у його креативному потенціалі у називанні рослин, птахів, топонімічних об'єктів тощо.

Основними мотивами у назвах птахів є іменники, проте серед мотивів виявлено також дієслова на позначення звучання та руху, серед прикметників найчастіше використані назви кольорів. Серед мотивів номінації виокремлюємо такі тематичні групи як голос, зовнішній вигляд, колір, місце проживання, час, харчування, особливості поведінки. Мотивація на основі голосу здійснюється на базі звуконаслідування та відтворення окремих звуків. У зовнішньому вигляді акцентовані окремі частини тіла птаха, також використано порівняння на основі предметів одягу. Найбільш розгалуженою є тематична група за особливостями поведінки, яка включає спосіб життя та активність, рухливість, шлюбний період, полювання, форму гнізда тощо.

Ключові слова: мотивація, пропозиційно-диктумний, орнітонім, мотивема, народна етимологія.

The article is devoted to one of the types of motivational statement in the names of birds, namely, propositional-dictum. Ornithonyms have a deep semantic content and are important means of decoding the linguistic world view of the German and Ukrainian ethnic groups. Two languages were chosen for comparative analysis – German and Ukrainian. The most important motivators for this type of motivational statement are the bird's voice, appearance, nesting site and behaviour pattern. The ornithonyms combine the internal semantics of bird names with pieces of knowledge about the signficante, based on the logical and psychocognitive structures of ethnoconscious.

The study is carried out in the way of the modern linguistic direction, namely cognitive onomasiology, i.e. the creation of bird names is considered from the perspective of ethnocreation, objective and subjective factors. The study does not include those names that have adopted the motivational basis of the Latin scientific name, as this would not contribute to the pointing of the national character of the nomination. Some of the names are rarely used today, but they are evidence of the exclusive nature of the ethnic group, expressed in its creative potential in naming plants, birds, place names, etc.

The main motives in the names of birds are nouns, but among the motives we also found verbs denoting sound and movement, and among the adjectives, colour names are most often used. Among the motives of nomination we distinguish such thematic groups as voice, appearance, colour, place of living, time, food, and behaviour pattern. Voice-based motivational statement is realized on basis of sound symbolism reproduction of separate sounds. Certain parts of the bird's body are pointed the appearance, and also comparison based on article of clothing is used. The most extensive is the thematic group on behavioural pattern, which includes way of living and activity, mobility, mating season, hunting, nest shape, etc.

Key words: motivational statement, propositional-dictum, ornithonym, motive, folk etymology.

Постановка проблеми. Процес дослідження мотивем орнітонімів базується на принципах антропоцентризму (мотиваційні ознаки на основі відношень асоціації, трансформації тощо вербалізуються у конкретну лексему), детермінізму (вплив на вибір мотивами екстралінгвістичних чинників, культурно-історичних, соціальних та ментально-психологічних факторів), системності (адже вмотивованість виражає епідигматичні відношення), аксіологічності (оцінка відіграє вирі-

шальну роль у мотивах на основі зовнішнього вигляду, частково це стосується ономапоєї), динамічності (розвиток мови є одним із важливих чинників творення синонімів серед назв птахів, типологічності (для дослідження обрано дві мови, що сприяє увиразненню образу денотата як об'єкта мотивації).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найпершими дослідниками назв птахів в українській мові були Верхратський І.

та Шарлемань М. Мотиваційні основи назв птахів в українській мові досліджував Шило Т.Ф. Серед дослідників назв птахів в українській мові можемо виокремити також Фесенко Г.В., Бокотєя А.А. Основними дослідниками орнітонімів у німецькій мові були як давні – Турнер В, Науманн Й.-Ф., Суолаті Г, Райхелов А, так і сучасні науковці – Бертау П, Генніке Р.-К., Цінко Х. тощо. Німецько-українські паралелі у своїй дисертації досліджувала Дробаха Л.В.

Постановка завдання. Ініційоване дослідження є ще одним шаблем до створення психологічного портрету німців та українців, беручи за основу назовницький потенціал обох націй, що становить актуальність запропонованої статті. Відповідаючи на питання про доцільність дослідження здавалось би неактуальних на сьогодні народних назв, висновуємо, що таке дослідження значною мірою є тим ключем, який слугує для декодування сучасніших назв. Одним із завдань нашого дослідження є виокремлення пріоритетних мотивів у німецькій та українській етносвідомості, зокрема у назвах птахів. Надзвичайно складним завданням для дослідника постає питання виявлення впливу наукових назв на народні. У своєму дослідженні ми намагалися уникати тих назв, які мають спільний з латинською мовою мотив, адже прагнемо зобразити творчий потенціал у назвотворчості з опертям на особливості етнопсихології, тому йдеться не лише про запозичення спільної фонетичної оболонки, як от *turtur auritus* – *Turteltaube* – *туркавка*, але і самого мотиву, наприклад, *caprimulgus* – *Ziegenmelker* – *козодій*. Ще важчим завданням видається проблема розмежування германських та слов'янських мотивів орнітоназв, виходячи із взаємозв'язків обох груп народностей, зокрема враховуючи торгівлю птахами, коли разом із реалією запозичувалась і назва чи мотив номінації. За твердженням Суолаті Г. переміщення мотивів назв птахів всередині германського мовного простору не зафіксовано [5, 15].

Виклад основного матеріалу. Для аналізу ми залучили 160 таксономічних одиниць, реалізованих у 380 німецьких та 420 українських назвах птахів. Вибірка в українській мові зроблена за книгою «Анотований список українських наукових назв птахів фауни України» [2], а назви птахів у німецькій мові виокремлені за книгою «Die deutschen Vogelnamen. Eine wortgeschichtliche Untersuchung» [5]. Ми зафіксували мотивами на основі акустичних, хроматичних, аліментарних, локальних, хронологічних характеристик,

а також відносно особливостей їх поведінки та форм облаштування гнізда. Кожна з цих ознак утворює матрицю, за якою в обидвох мовах утворені орнітоніми. Для аналізу обрано ті назви, які не мають латинського мотиву, оскільки такий мотив вважається запозиченим, а не створеним на національній основі.

Мотивацію розуміємо як «фіксацію усвідомленого мовцем зв'язку форми і змісту лексеми у зіставленні із явищами мовної та позамовної дійсності» [3, 91]. Підсвідомість людини діє таким чином, що залучаючи до сприйняття предмета різні органи чуттів, формує єдиний образ із переважанням 1–2 ознак, які, на думку номінатора, якомога точніше його характеризують. У нашому дослідженні маємо всі підстави вважати мотивологію маргінальним явищем, оскільки спостерігаємо переплетення фонетичної мотивованості (ономатопея), лексичної (семантичний рівень) і частково структурної (де морфемі можуть бути визначниками мотиву). У своєму дослідженні ми дотримувались певного алгоритму дій при аналізі мотивом орнітонімів, який включає такі етапи: визначення вербального виразника внутрішньої форми слова, тобто мотиваційної ознаки, уточнення лексичного мотиватора, фіксування класифікаційної ознаки та мотиву номінації за суміжністю, функціональністю, подібністю тощо, встановлення когнітивно-ономасіологічного типу мотивованості та порівняльна характеристика сукупності мотивів у досліджуваних мовах. Загалом мотив можна розглядати завжди з двох позицій: кількості та якості, які характеризують внутрішню форму слова.

Припускаємо, що першими номінаторами птахів були мисливці та торговці птахами, оскільки окрім естетичного призначення птахи мали доволі практичне значення у житті людини. В українській мові після тривалого впливу інших мов триває процес відновлення народних назв у статусі офіційних. 52% назв птахів у німецькій мові залишаються незмінними, починаючи від їх перших фіксованих описів, зокрема *Stockente*, *Pfeifente*, *Steinadler*, *Fischadler*, *Uhu*, *Feldlerche* тощо.

Народне уявлення про птахів подекуди повністю проігнорувало наукову ієрархію родів та видів. Це чітко можна простежити на основі німецької мови, до орнітоніми – це переважно композитні утворення із основним компонентом-видовою назвою, яка може бути абсолютно різною для одного і того ж птаха: *Callandrella cinerea* (жайворонок малий) – *Heidenlerche*, *Heidennachtigal*.

Назви птахів мають доволі давнє походження, про що свідчить наявність у їх складі архаїзмів, тлумачення яких виявляємо за допомогою етимологічного словника, наприклад *гуменник* (гумно), *чупак* (чупкати), *галка* (гал – чорний), *кожара* (кожа– шкіра), *жидик* (жид), *половик* (половий – іржасто-рудий), *чуприндій* (чуприна), *мартівник* (март), *ветригузка* (гузно), *перкун* (перкатий), *арматка* (арматний), *в'юрок* (в'юрковатий), *Mohr* (Mohr), *Morolt* (комічний персонаж), *Kauz* (Küze).

При номінації птахів органи чуттів залучені в різному обсязі: найбільш задіяними виявилися зір та слух, частково використано нюх, з огляду на специфіку об'єкта називання практично не використовується смак (окрім назви *поганка* та *Tafelente*), абсолютно відсутні назви за дотиком, оскільки на відміну від рослин [1, 305], людина безпосередньо не контактує з птахами, особливо дикими, тому не може відобразити в назві свої тактильні відчуття.

Предикатно-аргументна мотивація базується передовсім на метонімічних перенесеннях, які передбачають прямий зв'язок між номінованим та зоною правдивої інформації. Предикатна мотивація презентована декількома формами, зокрема вербоїдами, більшість із них мають звуконаслідувальний характер, узагальнені інтегральною семою «звучати» або частково відтворювати послідовність звуків, які видають птахи. Крім того вербоїди представлені іншими інтегральними семами «рух» та «харчування».

Важливою ознакою мотивації назв птахів є акустична характеристика, виражена різною голосовою інформацією переважно звуконаслідувального чи близького до нього характеру. Звуконаслідувальні утворення звучать в усіх мовах схоже чи однаково без прив'язки до ступеня спорідненості мов, оскільки йдеться про елементарні мовні паралелі, тому логічно, що найбільше збігів знаходимо у мотиваторах-звуках [6, 4]. Навіть не спостерігаючи за птахом візуально, людина могла номінувати його за співом. Мотивами звучання можемо умовно поділити на звуконаслідувальні (безпосереднє відтворення звукового набору голосу птаха, тобто ономапопея) та звукоописові (на вербальній основі). Звукова орнаментика у назвах птахів обох мов виткана у розгалужену мережу звуконайменувань різного діапазону, вибудовану на вербальній основі, представленій так званими *verba sonandi* – цівкати (*цівкун*), ругати (*ругач*), крумкати (*крумкач*), свистіти (*свистунок*), тріщати (*тріщук*), гукати (*гукувало*), квакати (*квак*), туркотіти (*турок*), дзвеніти (*дзвонець*), цвірко-

тіти (*поцьвірок*), крякати (*крякушка*), тріскотіти (*трускунець*), горлати (*горлач*), квичати (*квич*), тиркати (*тиркута*), тринькати (*потринькач*), верещати (*верещайка*), цокати (*цокалка*), скирготіти (*скиргун*), дудіти (*дудак*), говорити (*гова*), клацати (*кленцак*), сипіти (*сипуха*), йойкати (*йойчик*), соловити (*соловейко*), галасувати (*галас*), фльокати (*фльокер*), квікати (*квік*); *schmirren* (*Schnirring*), *singen* (*Singdrossel*), *pfeifen* (*Pfeifente*), *knacken* (*Knäckente*), *piepen* (*Pieperwaldsänger*), *jauchzen* (*Jutzeule*), *schellen* (*Schellente*), *knarren* (*Wiesenknarren*), *schnarren* (*Heckschnarr*), *knippen* (*Knipper*), *lachen* (*Lachweihe*), *spotten* (*Spottvogel*), *wispern* (*Wisper*), *quetschen* (*Quetsch*), *schnarchen* (*Schnarchkauz*), *plompsen* (*Plompert*), *rufen* (*Rufer*), *krähen* (*Krähe*), *wiehern* (*Wieherspecht*), *schreien* (*Schreiadler*), *finken* (*Finken*), *quaken* (*Quakreiherr*), *stottern* (*Buschstotterer*), *lümmeln* (*Lumme*), *ratschen* (*Ratsch*); сполученні окремих звуків – тюв (*тювик*), люр (*люрик*), шув (*шувак*), чер (*черніма*), чок (*чок*), щик (*щикач*), бугу (*бугайчик*), шпін (*шпінька*), джер (*джерджора*), яч (*ячик*), киг (*кигунка*), лулу (*Lurlen*), уху (*Uhu*), лум (*Lumme*), фіт (*Fitis*), зілп-залп (*Zilpzalp*), кауз (*Kauz*), зіс (*Zisele*), гіт (*Gitvogel*), швірл (*Schwirl*), спатз (*Spatz*), гага (*Gagag*). Усі ці семантичні нюанси мотиватора-вербоїда розмежовані за якісними акустичними критеріями – висота звуку, інтенсивність, тембр, та кількісними – тривалість, полі-, моно- чи какофонія. Крім того серед ономапопеїчних мотивів ми виокремили парні повтори (*Hupphupp*, *Häher*), а також звуки для приманювання птахів (*Zipammer*, *Hütig*, *Hulle*, *Bille*, *Schill*). Щодо механізмів утворення ономапопеїчних орнітонімів, можна простежити механізм артакції (наближення до відомого кореня) – грицик, Трієл; прояви неканонічних фонетичних процесів – фірлюлюк, Lurlen.

Для мотиву зовнішній вигляд важливим є колір, форма та розмір цілої особини чи окремих частин тіла. У зовнішньому вигляді прикметною ознакою є оперення на голові у формі чуба (*чубак*, *чубар*, *чаприндій*, *шандарик*, *рибалочка-чубань*, *чортлопих*, *Haubenlerche*, *Haubentaucher*, *Schopfalk*) або вух (*Ohrenlerche*).

В назвах на основі частин тіла птахів найчастіше використано порівняння як засіб мотивації. Основою порівняння стали такі сома-тизми: хвіст, (*Seidenschwanz*, *Schwanzmeise*), на думку носіїв мови має часто форму гострих предметів (*Gabelschwanz*, *Stachelschwanzsegler*; *голкохвіст*, *шилохвіст*, *шилохвостуця*), дзьоб (*Säbelschnabler*, *Dickschnabel*, *Scherenschnäbel*, *шилодзьоб*, *серподзьоб*, *грубодзьоб*, *крижодзьоб*),

шия (*Naterhals*), крила (*серпокрильниця, серпик*), воле (*волювах*). Інколи мотивом обрано зовсім не пов'язані із птахом артефакти, як от предмети гардеробу – *галстучник, Mantelmöve, Bukhose, Priestergürtel, Kragenente*.

Одним із перших мотивів, які людина сприймає при погляді на об'єкт номінації, є колір, особливо яскравий. Загалом зафіксовано 99 назв з опорою на колір, із них 34 вказують на окремі частини тіла, інші окреслюють колір всієї особини. Найбільшу увагу привертає колір горла чи воле, колір, який найбільше впадає в вічі, очікувано, червоний та його різновиди. Серед мотиву кольору є два різновиди: все забарвлення птаха (*зеленяк, Grünspecht*) або окремої частини тіла, яка вирізняється на фоні всього окрасу (*білогрудка, Rotschwanzige*). Комбінованими можемо вважати перехідні кольори за ознакою плямистість (*рябець*), строкатість (*Buntspecht*).

Життя птаха – це його первинні потреби, передовсім гніздування та харчування. Гніздування передбачає місце поселення пташини та форму гнізда. Чинник місця вказує на локус проживання чи гніздування птаха, а також характер біогеоценозу відповідної особини. Просторова мотивація поділяється на декілька груп, а саме:

– наземні екосистеми: очерет (*очеретянка*), скеля (*скальчак*), борозна (*нідборозна*), лози (*лозиняк*), пустир (*Heidenlerche*), камінь (*кам'янка, Steinkauz*), трава (*травничок*), гумно (*гуменник*), полонина (*полонинка*), пісок (*нісочник, Sanderling*), дупло (*дупляк, Hohlenbrüter*), дорога (*принупень*), копа (*нідкіпка*), дерево (*смеречнюк, Baumfalkе*), яр (*пояржжик*), луг (*луговиця, Wiesenschmäzter*), поле (*Feldsperling*), чагарі (*халабудничка*), ліс (*Waldschnepe*) тощо;

– водні екосистеми: вода (*водняк, Wasserstelze*), море (*морянка, Meeramsel*), річка (*Flussseeschwalbe*), берег (*берегізка, Uferläufer*), болото (*болотянка, Sumpfhuhn*) тощо;

– рукотворні об'єкти: стріха (*нідстрішник*), вежа (*Turmschwalbe*), мур (*мурівка*), тин (*тинівка*), могила (*могильник*).

Власні назви місцевостей практично не презентовані у назвах птахів, окрім трьох номенів – *карпатка, Rheinvogel* та *Alpenkrähe*. Невиключено, що народна етимологія допускає інколи хибні трактування назв, частково через зовнішні фактори, наприклад *Meeresschwalbe* – це птах, який не гніздиться на морі, а на березі озера, така колізія у назві виникла через те, що внутрішні озера у народному говорі прийнято називати морем [4, 129].

Значно менше розвинена в актах номінації птахів темпоральна архітектоніка, мотиви виражають

період прильоту, відльоту та гніздування, період висиджування потомства й представлені назвами пір року (*Frühlingsvogel, Sommerrotele, Winterrötele, Herbstkrähe, Winterkrähe*), місяцями (*Märzenente, Maivogel, мартівник*), святами (*Osterenpfeifer, Pfingstvogel*), назва *Jahresvogel* позначає птаха, який не відлітає на зиму. Хронологічні мотивами хоч і не надто чисельні у назвах птахів, проте відображають лінійні зв'язки людини та пернатих через процеси циклічності життя, символізм початку та пробудження тощо.

Птиця харчується рослинною чи тваринною їжею, що зумовлює два види мотивації: мотив-зоонім чи мотив-інсектонім та мотив-фітонім. У назвах птахів представлені такі зооніми: миша (*мишоїд, мишоловець, Mäusebussard*), ягня (*ягнятник, Lämmergeier*), краб (*крабоїд*), жаба (*жабоїд*), черв'як (*червоїд*), риба (*Fischadler, Aalgans*), змія (*змієїд, гадожер, Schlangenadler*); інсектоніми: комар (*Mückenstecher*), бджола (*бджолоїдка, Bienenfresser, Bienenfresser*), оса (*осоїд, Wespenbussard*), жук (*Käferente*), муха (*мухоловка*). Сема «харчування» пов'язана із мотиваторами-фітонімами, які є основним харчем птаха: мак (*макотряс*), омела (*омелюх, Misteldrossel*), конопля (*конопенька, Hänfling*), бук (*буківник, Buchfink*), горіх (*горіхівка, Nußhäher*), черешня (*черешенник, Kirschvogel*), ялівець (*ядлівчак, Wacholderdrossel*), овес (*вівсянка, Gerstenvogel*), шишка (*шишкар*), зерно (*Kornvogel*), ожина (*Bromhenne*), осот (*осетар*). Вербоїди харчування презентовані таким чином: кусати (*кусдереву, Kirschkernbeißer*), гризти (*костогриз*), їсти (*горохоїд*), жерти (*гадожер, Bienenfresser*), клювати (*клюїдереву*), дзьобати (*дзьобдереву*), ковтати (*ковташинець*).

Мотиваційна ознака «поведінка птаха» характеризує особливості його пересування, поведінку у шлюбний період, взаємодію з людиною та іншими об'єктами живої природи. Відповідно до цього виокремлюємо такі мікрогрупи:

– спосіб життя та активність: *нічновид, лежень, сліпух, сплюшка, зорька, дрімлюга, Nachtschatten, Nachtschwalbe*;

рухливість, пересування: *ходуличник, трясогузка, крутиголовка, чапайло, Wendehals, Wüstenläufer, Stelzenläufer, Patscherl, Storch, Läuferlerche*;

– особливості поведінки на воді: *пливак, пронурок, шурх, плющук, нирок, понур, норєць, плавунець, Haubentaucher, Wasserläufer, Tauchente, Ruderente*;

– політ: *крижень, трепетень, вітролом, гонець, кружець, борівітер, Rüttelfalke, Flughuhn*;

– пересування по дереві: *повзик, приліпка, Baumläufer, Baumkletterer, Baumkriecher*;

– шлюбний період та потомство: *зимородок, в'язь, вертигузка, покивайлик, кивайло, дрижухвіст, трепухвістка, нерозлучник, Kampfläufer, Unzertrennlische, Schüttelkopf*;

– полювання: *риболов, мишоловка, косар, рибалка, повідник, болотеник, лозник, водоріз, клюйдерезо, дереба, Krabbentaucher, Baumpicker, Würgfalk, Neuntöter, Würger, Beinbrecher, Baumhacker*;

– охайність: *гидко, чистун, Kothahn, Dreckvogel, Misthahn, Dreckfink, Mistfink, Kotfink*;

– споживання їжі: *коструба, луц, костогриз, розсадник, Roßamsel*;

– побудова гнізда: *волосянка, підскибиця, скунда, лінар, пухівка, печушок, рукавичка, Bäckföfchen, Seidenspinner, Kleiber*.

Одоративна мотивація загалом не типова для назв птахів і представлена поодинокими прикладами із негативною конотацією: *смердюх, Stinkhahn*.

Мотивація на основі народних уявлень, на відміну від наукових назв, породжує значну кількість синонімів, відношення між якими можуть дати цілком глибоке уявлення про птаха, але у жодному випадку не досягнуть семантичної тотожності. Наприклад птах *cinclus cinclus* – це птах, який гніздиться біля води (*ручійка, водяник*) на березі (*рінник*), добре пірнає (*пронурок, нурок*) з плюском у воду (*плющук, шурх*), має білі груди (*білогруд*), його основне забарвлення іржаво-рудувати (*огарка*) із білою плямою навколо очей (*білоочка*), має неістівне м'ясо (*поганка*); *numenius arquatus* – це птах великого розміру (*Schnepfenkönig*), який харчується омелою (*Misteldrossel*), видає звук шнір (*Schnarrer*) або гіт (*Gitvogel*), має серпоподібний дзьоб (*Sichler*), живе на перелогох (*Brachvogel*), вважається передвісником погоди (*Wettervogel*), його м'ясо можна їсти навіть у піст (*Fastenvogel*).

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що орнітоніми є продуктом індивідуальної чи колективної пізнавальної діяльності, створеної в результаті перетворення емпіричних даних чи рефлекторного досвіду у вербалізований образ. Загалом можемо стверджувати, що більшість мотивів для аналізованих лексичних одиниць виявились прозорими, які можна було читати практично без фонових знань. За способом утворення 85% досліджуваних одиниць мають первинний характер. Найбільш представлені у номінації птахів акустичні та оптичні характеристики.

Однією з причин незбігу мотивем у різних мовах при називанні птахів є існування відмінних асоціацій щодо явищ і предметів навколишнього світу у культурологічній та мовній картині світу номінаторів. При аналізі назв птахів мало опиратись лише на лінгвістичні дослідження, важливою є також оцінка мотивації слова з боку етнографів та орнітологів. У межах одного синонімічного гнізда ми зафіксували як різновиди однієї мотивеми, так і різні мотиви.

Можемо стверджувати, що в українській мові виявлено більше народно-етимологічних назв птахів, що пояснюємо, зокрема, і тим фактом, що німецька мова, безумовно, перебувала у тіснішому зв'язку з латинською, аніж українська, тому і містить більше запозичених мотивів. Окремою точкою диткнення у німецьких та українських орнітонімах є звуконаслідування, оскільки акустичний апарат людського організму однаково сприймає звук, незважаючи на національність. У нашому дослідженні ми виявили такі паралелі за аудіальним мотивом: *Pieper* – пікавка, *Uhu* – пугач, *Stieglitz* – щиглик, *Zarheher* – джеджора, *Kibitz*, за зовнішнім виглядом: хвостівка – *Schwanzmeise*, рогодзьоб – *Hornvogel*, товстонец – *Dickschnäbel*, ковпанька – *Haubenlerche*, лопатень – *Löffler*, шилодзьобка – *Säbelschnäbler*, широконіска – *Breitschnabel*, дзьоборіг – *Nashornalk*, змішийка – *Schlangenhalsvogel*, колючкохвіст – *Stachelschwanzsegler*, за кольором: красулька – *Rotblette*, зеленушка – *Grünling*, червоне вольце – *Rotkehlchen*, синьошийка – *Blaukehlchen*, жовтобрюх – *Goldmerle*, буроха – *Braunelle*, золотомушка – *Goldhähnchen*, синьохвіст – *Blauschwanz*, жовтогорлик – *Gelbkehlchen*, зеленяк – *Grünfink*, сріблодзьоб – *Silberschnabel*, харчування: буківник – *Buchfink*, ягнятник – *Lämmergeier*, бджолоїдка – *Bienenfresser*, лускогоріх – *Tannenhäher*, черешенник – *Kirschvogel*, осоїд – *Wespenbussard*, ядлівчак – *Wacholderdrossel*, вівсянка – *Gerstenvogel*; місце проживання: побержник – *Strandläufer*, ручійка – *Wasseramsel*, дупляк – *Höhlenbrütler*, підколосниця – *Kornmutter*, чабаник – *Viehirt*, луговиця – *Weidenmeise*, берегівка – *Uferschwalbe*, водник – *Flussseeschwalbe*, коловодиця – *Wasserläufer*, набережник – *Uferläufer*, пастушка – *Fuhrmann*, крем'яшник – *Steinwäzler*; особливості поведінки птаха: бігунець – *Rennvogel*, кружець – *Rüttelfalke*, ходulichник – *Stelzenläufer*, вернитерен – *Dorndreher*, смішок – *Spottvogel*, пісняр – *Waldsänger*, рибалочка-чубань – *Gürtelfischer*, пересмішник – *Gartenspottdrossel*, нерозлучник – *Unzertrennlische*. Доволі високий відсоток збігів у мотивах назв

(17%) при умові, що вони не мають спільної латинської мотивеми, а етимологічний словник не подає лексему як запозичену, можна пояснити безпосередніми мовними контактами між українською та німецькою націями у певні історичні періоди. У такому випадку можемо вести мову не про запозичення, бо звукове оформлення в обох мовах різне, радше йдеться про кальки, тобто створення нової лексики на базі запозиченого мотиву засобами рідної мови. Але оскільки словники та інші джерела дослідження не надають

подібної інформації, вважаємо ці збіги проявами колективного підсвідомого на фоні виокремлення очевидного мотиву. Наявність поліномінованих лексем засвідчує творчий потенціал та спостережливість українців у номінаційній діяльності, тоді як німці більш стримані та чіткі у своїх номінаційних потугах. Перспективою подальшого дослідження вважаємо аналіз асоціативно-метафоричного типу мотивації у назвах птахів, здійсненої на основі міфів, легенд та переказів, а також на базі метафоричних порівнянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мелех Г.Б. Квалітативи у ролі мотиваторів в системі номінації рослин (на основі німецької та української мов). *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Випуск 64. Том 1. С. 304–309.
2. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Анотований список українських наукових назв птахів фауни України. Київ–Львів, 2007. 112 с.
3. Цимбал Н.А. Методологічні аспекти мотивологічних досліджень. *Мовознавство*. Київ, 2014. № 4. С. 88–92.
4. Menke W. Das «Verzeichnis jeverländischer Vögel» von Ulrich Jasper Seetzen (1767–1811) als Quelle für niederdeutsche Vogelnamen und als Beitrag zur Geschichte der regionalen Avifauna. *Jahresberichte der ornithologischen Arbeitsgemeinschaft*. Oldenburg: Naturschutzbund Deutschland, 2011. S. 121–140.
5. Suolahti Hugo. Die deutschen Vogelnamen. Eine wortgeschichtliche Untersuchung. Straßburg : Verlag von Karl Trübner, 1909, 592 S.
6. Zinko Ch. Bemerkungen zu hethitischen Vogelnamen. *Zeitschrift für die klassische Altertumswissenschaft*. Graz : Verlag Berger und Söhne, 1987. Band 14. S. 1–22.

РОЗДІЛ 9

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'27:323.2:316.346.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.44>

МОВНИЙ ВИМІР ҐЕНДЕРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ (ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ РЕКОМЕНДАЦІЙ РАДИ ЄВРОПИ З ВИКОРИСТАННЯ МОВИ ЯК РУШІЯ ІНКЛЮЗИВНОСТІ)

THE LINGUISTIC DIMENSION OF GENDER TRANSFORMATIONS (PRACTICAL APPLICATION IN UKRAINE OF THE COUNCIL OF EUROPE'S RECOMMENDATIONS ON THE USE OF LANGUAGE AS A DRIVER OF INCLUSION)

Дунебабіна О.А.,

orcid.org/0000-0002-3242-2377*аспірантка кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики
Національної академії Служби безпеки України*

Ґендерний мейнстрімінг як принцип формування та реалізації державної політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні полягає в тому, що ґендерна складова має враховуватися і впроваджуватися в будь-якій сфері державного управління. Це, в свою чергу, створює потребу у формуванні та реалізації галузевих ґендерних політик, що супроводжується розвитком та спеціалізацією ґендерної терміносистеми, а також застосування ґендерно чутливої мови.

Метою статті є здійснення огляду та аналіз стану формування терміносистеми державної політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також підходів до використання ґендерно чутливої мови в соціально-політичному дискурсі та інформаційному просторі на прикладі рекомендацій та пам'яток з використання ґендерно чутливої мови, розроблених органами державної влади України, міжнародними організаціями, зокрема, Радою Європи. Дослідження покладене в основі статті підготовлено завдяки використанню сукупності методів наукового пізнання, зокрема – аналізу та синтезу, компаративного, а також методу лінгвістичного аналізу ґендерного дискурсу.

Наукова новизна статті полягає у введенні в науковий обіг документів та правничих актів з питань запровадження ґендерно чутливої мови, аналізі новітньої Рекомендації Ради Європи щодо використання мови як рушія інклюзивності, здійсненні порівняльного визначення існуючих понять *ґендерно чутлива мова* та наданні власного визначення поняттю. В статті доведено, що включення поняття *ґендерно чутлива мова* в офіційні документи, зокрема в Методичні рекомендації з використання ґендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України, Інформаційну пам'ятку щодо ґендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, ґендерні стратегії закладів вищої освіти тощо, а також до Глосарію і тезаурусу Європейського інституту з ґендерної рівності зумовює його перехід у розряд термінів, який має бути врегульований в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Ключові слова: ґендерний дискурс, ґендерно інклюзивна мова, ґендерні компетенції, ґендерна політика, ґендерно чутлива мова, Рекомендації Ради Європи щодо використання мови як рушія інклюзивності, Стратегія ґендерної рівності Ради Європи.

Gender mainstreaming, as a principle of the formation and implementation of the state policy of ensuring equal rights and opportunities for women and men in Ukraine, leads to the fact that the gender component must be taken into account and implemented in any sphere of public administration. This, in turn, creates a need for the formation and implementation of sectoral gender policies, which is accompanied by the development and specialization of gender terminology, as well as the use of gender-sensitive language.

The purpose of the article is to carry out an overview of the formation of the terminological system of the government policy of ensuring equal rights and opportunities for women and men, as well as approaches to the formation and use of gender-sensitive language in socio-political discourse and information space using the examples of guidance and recommendation, prepared by Ukrainian state bodies and the recommendations of the Council of Europe. The research underlying the article was prepared using a combination of methods of scientific knowledge, in particular, analysis and synthesis, comparative and linguistic analysis of gender discourse. The scientific significance of the article lies in the introduction of documents and legal acts on the implementation of gender-sensitive language into scientific use, analysis of the latest Council of Europe Recommendation on the use of language as a driver of inclusion, and a comparative definition of the current concepts of gender-sensitive language and the author's own definition of the concept.

The article concludes that the adoption of the concept of gender-sensitive language in official documents, in particular in the Guidelines for the use of gender-sensitive language in the system of the Ministry of Defence of Ukraine, the Information Memo on gender-sensitive tolerant communication in the system of the State Emergency Service of Ukraine, gender

strategies of higher education institutions, etc., as well as the Glossary and Thesaurus of the European Institute for Gender Equality, lead to its transition to the category of terms that should be regulated in the Law of Ukraine 'On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men'.

Key words: Council of Europe Strategy for Gender Equality, Council of Europe Guidelines on the use of language as a driver of inclusivity, gender competences, gender sensitive language, gender inclusive language, gender discourse, gender policy.

Постановка проблеми. Гендерний мейн-стрімінг як принцип формування та реалізації державної політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні передбачає врахування і впровадження гендерної складової в будь-якій сфері державного управління. Це, в свою чергу, створює потребу у формуванні та реалізації галузевих гендерних політик, що супроводжується розвитком та спеціалізацією гендерної терміносистеми, а також застосуванням гендерно чутливої мови.

Розвиток галузевих гендерних політик вимагає не тільки функціонування та посилення інституційного механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, формування гендерних компетенцій фахівців усіх рівнів, а також коректного використання гендерної термінології та застосування гендерно чутливої мови. Не можна не погодитися з висновком про те, що «усунення дискримінації за ознаками статі та гендеру включає і мовний аспект, оскільки систематичне використання гендерно упередженої термінології впливає на ставлення та очікування і може, з точки зору читача чи слухача, підкреслити другорядність жінок або сприяти увічненню стереотипного погляду на жіночі та чоловічі ролі. Існує низка різних стратегій, за допомогою яких можна з більшою точністю відобразити гендерні відносини, наприклад, максимально уникати використання мовних засобів, що явно чи неявно акцентують лише одну стать, та використовувати гендерно чутливі й інклюзивні засоби з урахуванням особливостей кожної мови, зокрема альтернативних граматичних форм» [1, с. 55].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Формування терміносистеми гендерної політики та застосування гендерно чутливої мови знаходиться в фокусі досліджень українських лінгвістів філософів: М. Гінзбург [2, 3], Л. Компанцевої [4], І. Лещенко [5], О. Малахова [6], Т. Марценюк [7], А. Марчишиної [8, 9], В. Патріарх [10], М. Скорик [11], О. Чуєшкової [12, 13, 14, 15] та інших. Г. Кобевко досліджує вплив соціокультурного аспекту на розвиток гендерної лінгвістики [16]. Біловус Г. здійснила аналітико-бібліографічний огляд фемінітивів як об'єкту монографічних досліджень сучасної української лінгвістики [17]. Питання запровадження фемінітивів з позицій феміністської лінгвістики вивчає А. Сваричевська [18].

М. Скорик [11, с. 72] демонструє приклади підготовки різних словників, включаючи переклад з англійської мови Глосарію і тезаурусу Європейського інституту з гендерної рівності, а також практику формування галузевих словників з гендерної рівності як відповідь на таку потребу, ілюструючи свої висновки діяльністю в цій сфері Державної судової адміністрації, Конфедерації роботодавців України, Житомирської обласної адміністрації та кампанії «Повага». За висновком М. Скорик «набула поширення практика готувати й додавати до кожного більш-менш значущого видання з гендерних питань індивідуального словника» [11, с. 72], що було вимушеним кроком в ситуації відсутності єдиної термінології.

Першою галузевою спробою узагальнення гендерної термінології стало видання збірки фемінітивів Г. Плачинда для прес-офіцерів та фахівців підрозділів зв'язку з громадськістю Державної служби з надзвичайних ситуацій України [19]. Цей словник не давав тлумачень термінів, а представляв можливі варіанти утворених фемінітивів. Ця потреба актуалізувалася у зв'язку із прийняттям нового Українського правопису, яким створювалися нові можливості для творення та використання фемінітивів [20], а також внесенням змін до класифікатору професій Міністерством економіки України [21], який відкрив можливість застосуванню фемінітивів в назвах професій. Позитивним прикладом підготовки тематичного словника, до якого увійшла низка гендерних термінів, а також пояснення важливості використання фемінітивів є «Довідник безбар'єрності», який для зручності користування також представлено у вигляді окремого сайту <https://bf.in.ua/rules/> [22].

Висновок Т. Марценюк про те, що «наслідком браку академічних знань про гендерну та недискримінаційну тематики є низка термінологічних і перекладацьких проблем» [7, с. 41] можна розглядати як заклик до активізації наукової та практичної роботи з розвитку гендерного дискурсу. Авторка зазначає, що «впровадження гендерно паритетної мови може відбуватися двома шляхами: або завдяки стратегії фемінізації, або завдяки стратегії нейтралізації. Приклади їх дії засвідчують мовні політики в англійській та німецькій мовах. Якщо англійська мова, позбавлена граматичної категорії роду, розвинула стратегію нейтралізації (spokesperson), то німецька

навпаки зазнала серйозної фемінізації (Frau KanzleRin, Kolleginnen und Kollegen, Laboranten und Laborantinnen). Звідси напрошується висновок, що обрана стратегія може залежати від граматичної структури мови, зокрема, наявності чи відсутності в ній роду» [7, с. 42].

Рада Європи як міжнародна організація, для якої принципи прав людини, гендерної рівності та недискримінації є засадничими на основі визначень, термінів, інструментів і стандартів підготувала Словник гендерних термінів (2016 р.), який представлений англійською та французькою мовами і поки не має українського перекладу [23]. Оскільки основним принципом Ради Європи в реалізації політики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є принцип гендерного мейнстрімінгу в роботі всіх структур, органів та проектів [24], для його реалізації необхідною є уніфікована мова і єдині дискурсивні підходи.

Метою статті є огляд та аналіз стану формування терміносистеми державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, її уніфікації на прикладах видання словників гендерної лексики, а також підходів до використання гендерно чутливої мови в соціально-політичному дискурсі на прикладі рекомендацій та пам'яток з використання гендерно чутливої мови, розроблених органами державної влади України та Рекомендацій Ради Європи щодо використання мови як рушія інклюзивності [25].

Виклад основного матеріалу. Розглянемо існуючі визначення поняття *гендерно чутлива мова*. Визначення поняття *гендерно чутлива мова* міститься в низці підзаконних нормативно-правових актах, словниках та наукових публікаціях. Так, в Глосарії і тезаурусі Європейського інституту з гендерної рівності, *гендерно чутлива мова* визначається як «реалізація гендерної рівності у письмовій і усній мові, котра досягається, коли жінки і чоловіки, а також особи, які не вписуються в бінарну гендерну систему, стають видимими у мові (оприявнюються) як особи рівної цінності, гідності, доброчесності та поваги» [1, с. 55].

В «Інформаційній пам'ятці щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендації з використання гендерно чутливої мови» поняття *гендерно чутлива мова* визначається як мова, «в якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви» [26, с. 1], розглядаються механізми творення гендерно чутливої мови [26, с. 2]. В ній також зазначається, що гендерно чутлива мова «використовується для уникнення стереотипів та недоліків, пов'язаних

з традиційними гендерними ролями. Вона включає в себе використання слів та фраз, які відображають усі гендерні напрями та виражають повагу до всіх осіб незалежно від їх статі чи гендерної ідентичності» [26, с. 2].

Державна судова адміністрація України розробила Рекомендації щодо використання гендерно чутливої мови [27], базуючись на Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи CM/Rec(2019)1 державам-членам щодо запобігання сексизму та боротьби з ним [28] і розмістила їх на своєму офіційному сайті. Вони також базуються на таких підходах як: використання гендерно нейтральної лексики, застосування фемінітивів та уникнення сексизму і містять визначення терміну *сексизм* як «будь-яка дія, жести, візуальний прояв, вимовлені або написані слова, практика чи поведінка, в основі яких- ідея, що особа чи група осіб є менш значимими, гіршими через їхню стать» [28].

Міністерство оборони України також впроваджує гендерно чутливу мову у війську [29]. В «Методичних рекомендаціях щодо застосування гендерно чутливої мови» повторюється визначення поняття *гендерно чутлива мова* як «мова, в якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви» з Інформаційної пам'ятки ДСНС [26, с. 1]. Поради щодо використання гендерно чутливої мови містяться в Пораднику для гендерних радників і радниць [30].

Затвердження Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, в якій міститься завдання щодо «використання гендерно чутливого, недискримінаційних мовлення/мови» (далі – Стратегія) стимулювало розробку та прийняття відповідних стратегій закладами вищої освіти [31]. Оскільки Стратегія не містить визначення поняття *гендерно чутлива мова*, заклади освіти формулювали такі визначення самостійно. Таким шляхом йшли і центральні органи виконавчої влади, які розробляли свої відомчі нормативно-правові акти в цій сфері. В Гендерній стратегії Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (2023–2033) поняття *гендерно чутлива мова* використовується в наступному значенні: «усне чи письмове висловлення, позбавлене андроцентризму, сексизмів і будь-яких інших дискримінаційних щодо гендеру елементів та властивостей» [32]. Аналогічне визначення наводиться в Стратегії забезпечення гендерної рівності в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу [33]. Стратегія забезпечення гендерної рівності Київського національного університету ім. Т. Шевченка зорієнтована, серед іншого, на «активне просування

гендерно коректних наративів у вітчизняному освітньому просторі» [34]. Разом з тим визначення поняття *гендерно коректний наратив* в тексті документу відсутнє.

Програма Розвитку ООН також приділяє увагу гендерно-чутливій комунікації і розробила презентацію «Поговоримо про гендер. 10 принципів гендерно чутливої комунікації для розвитку», з акцентом на питаннях застосування гендерно чутливої мови [35].

Питання гендерно чутливої мови включають не лише коректне використання гендерної термінології відповідно до загально визначених та уніфікованих визначень та застосування фемінітивів, уникнення сексизму, а й формування гендерно чутливого дискурсу в цілому. Ця проблема є не лише українською, вона існує і в інших країнах з різними системами мови, а також активно проявляється на рівні міжнародних організацій. Для вирішення зазначеної проблеми Рада Європи підготувала «Рекомендації щодо використання мови як рушій інклюзивності». Ці рекомендації спрямовані на те, щоб допомогти співробітникам Ради Європи комунікувати в гендерно-інклюзивній манері для «забезпечення більшої послідовності у застосуванні стратегій інклюзивної мови» [25, с. 6]. Разом з тим, вони є важливим джерелом стандартів та інформації для інших організацій та країн-членів та партнерів Ради Європи. Рекомендації доступні англійською мовою. Також готується франкомовне видання, оскільки саме ці дві мови є робочими мовами Ради Європи. На відміну від рекомендацій, підготовленими різними організаціями в Україні, де використовується поняття *гендерно чутлива мова*, в Рекомендаціях Ради Європи використовується інше – *гендерно інклюзивна мова*. Відповідно до Рекомендацій, використання гендерно інклюзивної мови означає, що потрібно говорити і писати таким чином, щоб не виключати і не дискримінувати будь яку особу за ознакою статі, гендеру чи гендерної ідентичності, а також не увічнювати сексизм чи гендерні стереотипи [25]. В Глосарії і тезаурусі Європейського інституту гендерної рівності поняття *гендерно інклюзивна мова* відсутнє [1]. Так саме в ньому відсутнє тлумачення понять *інклюзія* та *гендерна інклюзія*. Ці поняття активно використовуються на практиці і потребують свого визначення. На сайті Європейського інституту гендерної рівності, де постійно оновлюється термінологія, ці поняття також відсутні [36].

Співвідношення понять *гендерно чутлива мова* і *гендерно інклюзивна мова* розкривається в Інформаційній пам'ятці ДСНС. Так, інклюзив-

ність ними відноситься до одного з основних принципів гендерно чутливої мови: «мова має відображати різноманіття та бути включеною для всіх, незалежно від їхньої статі та гендерної ідентичності» [26, с. 1]. «Гендерно чутлива мова, також відома як «інклюзивна мова», використовується для уникнення стереотипів та недоліків, пов'язаних з традиційними гендерними ролями. Вона включає в себе використання слів та фраз, які відображають усі гендерні напрями та виражають повагу до всіх осіб незалежно від їх статі чи гендерної ідентичності» [26, с. 1]. До інших принципів гендерно чутливої мови авторами Інформаційної пам'ятки відносяться: «рівність – мовне спілкування повинно сприяти рівності, уникати дискримінаційних виразів або стереотипів, пов'язаних із статтю чи гендером; видимість – важливо забезпечити рівну видимість жінок та чоловіків у мові, уникаючи невидимості будь-якої групи» [26, с. 1]. Таким чином, можемо висновувати, що в Інформаційній пам'ятці ДСНС поняття *гендерно чутлива мова* за своїм змістовним наповненням є більш широким, ніж *гендерно інклюзивна мова*. З нашої точки зору *гендерна інклюзія* – це поняття, яке характеризує політику, практичний процес, а *гендерна чутливість* відноситься до загальної характеристик явищ, процесів тощо.

Як зазначається в Рекомендаціях Ради Європи щодо використання мови як двигуна інклюзивності, «хоча загальні стратегії можна застосовувати до всіх текстів, включно з політичними та комунікаційними документами Організації, диференційований підхід може бути застосований залежно від контексту, типу документа та аудиторії» [25, с. 6]. При цьому важливо переконатися, що комунікація або тексти залишаються зрозумілими, читабельними і доступними для аудиторії, на яку вони спрямовані. Оскільки Рекомендації стосуються використання гендерно недискримінаційних підходів в англійській мові, не всі наведені приклади релевантні для України. Однак, низка загальних порад і підходів, викладених в Рекомендаціях є прийнятними для будь якої мови. Більш того, вони перегукуються з підходами, застосованими, зокрема, в Інформаційній пам'ятці ДСНС та Методичних рекомендаціях Міністерства оборони України.

Перша рекомендація стосується необхідності уникати дискримінаційних, сексистських та або висловлювань, які посилюють гендерні стереотипи [25, с. 8]. Ця рекомендація базується на Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи щодо запобігання сексизму та боротьби з ним. З ними співзвучні Рекомендації ДСА України:

сексизм може виявлятися у різних формах: «вживання відверто образливих – або таких, що представляють жінок гіршими за чоловіків, висловів («жіноча логіка», «жіночі балачки», «жіноче щастя»); підсміювання над жінкою, приниження її гідності; некоректні зауваження/запитання щодо зовнішності, сімейного стану, одягу, макіяжу; непристойні анекдоти, коментарі з сексуальним підтекстом, різноманітні звуки, жести сексуального характеру; звертання до молодої дівчини у публічній сфері «сонечко», «красунечко», тоді, як вона не може відповісти чоловіку «місяцю ясний, красене»; звертання до відвідувачок чи працівниць суду через їх біологічні характеристики або стосунки з чоловіками. (Наприклад, «дівчино» (до незаміжньої молодої особи жіночої статі) чи «жінко (до заміжньої жінки); характеристика жінок через їхню зовнішність, а не здобутки (Наприклад, «чарівна дівчина», «приваблива білявка» – в розмові про помічницю судді чи адвокатку) [27].

В будь якій мові є достатньо усталені, але водночас відверто дискримінаційні чи сексистські висловлювання, які зводять багатоманіття життєвої практики чоловіків і жінок до традиційних ролей («це чоловіча робота», «вона кидає/бігає/б'ється як дівчисько», «дякую жінкам за те, що зробили кімнату красивішою», «чоловіки просто не розуміють» тощо), які необхідно вилучити із власного вжитку та замінити більш нейтральними формулюваннями [25, с. 8]. Такі усталені сексистські вислови є і в українському дискурсі і вони є достатньо розповсюдженими у вжитку. Наприклад – «жінки – вразлива категорія населення». Хоча до вразливих категорій відносяться не всі жінки а окремі групи – жінки з інвалідністю, жінки, які систематично страждають від домашнього насильства, жінки – внутрішньо переміщені особи, жінки, які самостійно виховують дитину, жінки, в сім'ях яких є загиблі, поранені або зниклі безвісті військовослужбовці тощо. Перелік таких груп наведено в оновленому Національному плану дій на виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» [37]. Сніший приклад стосується різних варіацій на тему «не жіноча справа»: від «жінкам не місце в державному управлінні», до «захист України – не жіноча справа», «робота водійкою – не жіноча справа» тощо, що фактично спростовується сьгоднішніми життєвими реаліями.

Для визначення того, чи є вислів дискримінаційним чи ні, Рекомендації пропонують виконати вправу «Люстерко», яка добре відома в Україні як популярний інструмент при проведенні тренінгів

з гендерної тематики. Вона полягає в тому, що вислів адресований чоловіку або жінки перефразовується по відношенню до іншої статі. І якщо при такій трансформації він лунає «дивно», то це означає, що він носить в собі ознаки сексизму або дискримінації. Так, достатньо популярно і досі звертати увагу на одяг та зовнішність жінок: «у вас така красива сукня», «вам так личить ця блузка», «у вас такі довгі ноги» (те що носить назву м'якого сексизму) тощо, які в трансформації до особи чоловічої статі («у вас такий красивий костюм», «вам дуже личать ці брюки», «у вас такі довгі ноги») не сприймаються як позитивні. Автори Рекомендацій також пропонують уникати висловів як то – «жінка президент», «жінка міністр», бо такого не кажуть про чоловіків [25, с. 8]. Ця порада для України є актуальною в контексті таких висловів як то «жінка-міністр», «жінка-поліцейський», «жінки-військовослужбовці» тощо.

Другою рекомендацією є використання таких форм звернення, які відзначають стать особи, до якою відбувається звернення: звертаючись до конкретних осіб, використовуйте форми звертання та займенники, які відповідають їхній гендерній ідентичності [25, с. 9]. Ця порада може бути впроваджена в життя як раз шляхом поширення використання фемінітивів – професорка, міністерка, директорка, пані Посол, пані Голово. На цих порадах будують свої рекомендації і українські експерти, які розробляють принципи використання гендерно чутливої мови.

Третя рекомендація може виглядати, на перший погляд, як протилежна другій. Вона формулюється наступним чином – «Не робіть гендер видимим, якщо це дозволяє контекст», що можна зробити, використовуючи стратегію застосування гендерно нейтральних слів [25, с. 10]. Наприклад, вживаний і в англійській, і в українській мовах термін «Ombudsman/Омбудсман» варто замінити на «Ombudsperson/Омбудсперсон», який знаходить все більше розповсюдження в обох мовах. Однак таких слів більше в англійській мові – fireman – firefighter, policeman – police officer, barman – bartender. З нашої точки зору, використання цієї поради залежить від контексту тексту або розмови і має бути націлено саме на підкреслення, там де це необхідно, принципів рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Четверта рекомендація – використання займенників та прикметників у множині [25, с. 11]. Цей підхід використовується в українській мові, зокрема при називанні державних свят («День захисників та захисника України»).

П'ята рекомендація є стратегічною, бо вона вказує на те, коли потрібно підкреслювати гендерну мову, а коли ні. Так, у ситуаціях, коли переважають гендерні стереотипи і коли виділення статі або гендеру зробить вислів більш інклюзивним, їх варто виділяти. Виконуючи цю рекомендацію, наприклад, не варто говорити тільки о захисниках і військовослужбовцях, ототожнюючи діяльність із захисту країни або проходженням служби в Збройних Силах виключно із чоловіками, що є достатньо стереотипним уявленням про сучасний стан сектору безпеки та оборони України. Навпаки, потрібно вживати такі словосполучення як «захисники і захисниці», «військовослужбовці та військовослужбовиці», «прикордонники та прикордонниці» тощо, що робить вислів більш інклюзивними, як радять Рекомендації Ради Європи [25, с. 13].

Посібник з гендерно сенситивних комунікацій підготовлено й Європейським інститутом гендерної рівності, який є структурою Європейської Комісії, як свідчення актуальності проблематики [38].

Визначення поняття *гендерно чутлива мова* наразі відсутнє в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», стаття 1 якого містить перелік термінів [39], а також в інших правничих документах. На основі аналізу існуючих визначень поняття *гендерно чутлива мова* пропонуємо наступне авторське визначення: «гендерно чутлива мова – мова, спрямована на відображення принципу гендерної інклюзії, зокрема, шляхом використання фемінітивів, позбавлена андроцентризму, сексизму, будь-яких інших дискримінаційних щодо статі та гендеру проявів», яке доцільно включити до Закону. Включенням поняття *гендерно чутлива*

мова в правничі документи й словники зумовлюватиметься його перехід у розряд термінів [40].

Висновки. Підготовка Радою Європою проаналізованого видання є важливим кроком для формування сучасної гендерно інклюзивної лексики та гендерно чутлива мова. Разом з тим, включення поняття *гендерно чутлива мова* в офіційні документи, зокрема до Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України, Інформаційної пам'ятки щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Гендерної стратегії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2023–2033), а також до Глосарію і тезаурусу Європейського інституту з гендерної рівності зумовлює його перехід у розряд термінів, який може бути завершено закріпленням визначення в Законі «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

З урахуванням змісту і специфіки видання Ради Європи, орієнтованого на практику застосування англійської мови, необхідно зробити його адаптований переклад українською мовою, використовуючи приклади з українського контексту; провести його презентацію для всіх зацікавлених в розвитку гендерної політики та використанні гендерно чутливої мови сторін, зокрема перекладачів. Підготувати тренінговий курс з використання гендерно чутливої та інклюзивної мови для фахівців органів державної влади, місцевого самоврядування, з особливою увагою до представників підрозділів зв'язків із пресою і громадськістю, журналістів та журналісток, а також фахівців міжнародних та громадських організацій. Перекласти українською мовою Словник гендерних термінів Ради Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / Бабак М., Давліканова О. та ін. Київ : Вістка, 2021. 170 с.
2. Гінзбург М. Гендерні особливості української мови, на які треба зважати. *Українознавчий альманах*. Київ, Мелітополь, 2012. Вип. 9. С. 75–83. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/hinzburh_2012_ukrajinoznachuj_al'manakh_9.pdf (дата звернення: 30.08.2024).
3. Гінзбург М. Професійні назви як дзеркало гендерної рівності. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2012. Вип. 26. С. 6–26. URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Work/hinzburh_2012_humanitarna_osvita_.pdf (дата звернення: 30.08.2024).
4. Компанцева Л. Ф. Гендерна перспектива інформаційної безпеки [Електронний ресурс]. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 2. С. 115–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iblsd_2019_2_16 (дата звернення: 08.09.2024).
5. Лещенко І. Лінгвістичні маркери забезпечення гендерної рівності в англійській та українській мовах: перекладацький аспект. Полтава, 2021. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/11819> (дата звернення: 08.09.2024).
6. Малахова О. Гендерно-чутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні. *Гендерний журнал «Я»*. 2015. № 1 (37).

7. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. Київ, 2014. 65 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a9fb5af5-76c1-460b-8319-0fded7ee8afe/content> (дата звернення: 08.09.2024).
8. Марчишина А. А. Актуалізація поняття «гендерна ідентичність» в постмодерністському дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 5. С. 95–98.
9. Марчишина А. А. Концепція гендерної ідентичності в постмодерністському тексті: варіації на тему само тотожності. *Записки з українського мовознавства: зб. наук. праць*. 2019. Т. 2, № 26. С. 4–11.
10. Патріарх В. Поняття сексизму в термінологічній системі гуманітаристики та гендерної лінгвістики. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологія*. 2022. № 13. С. 311–315.
11. Скорик М. Гендер без мови: презентація українського перекладу Глосарію й тезаурусу європейського інституту з гендерної рівності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 3. С. 71–77.
12. Чусшкова О. В. Синонімія в терміносистемі гендерної лінгвістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології*. 2017. № 869. С. 105–108.
13. Чусшкова О. В. Реалізація стратегії статевої нейтралізації в інтернет-дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: *Філологія*. 2019. № 40. Т. 1. С. 123–126.
14. Чусшкова О. В. Становлення терміносистеми гендерної лінгвістики. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія: *Проблеми української термінології*. 2016. № 842. С. 161–164.
15. Чусшкова О. В. Стратегія фемінізації як основний чинник творення гендерно толерантної мови (на матеріалі інтернет-дискурсу). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія «Філологія». *Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30 (69), № 2, Ч. 1. С. 47–52.
16. Кобевко Г. В. Вплив соціокультурного аспекту на розвиток гендерної лінгвістики. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 232–235. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_58 (дата звернення: 05.09.2024).
17. Біловус Г. Г. Фемінітиви як об'єкт монографічних досліджень сучасної лінгвоукраїністики: аналітико-бібліографічний огляд / Г. Г. Біловус. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: *Філологія*. *Соціальні комунікації*. 2018. Т. 29 (68), № 2. С. 152–156. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2018_29\(68\)_2_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2018_29(68)_2_30) (дата звернення: 05.09.2024).
18. Сваричевська А. Фемінітиви і гендерне мовознавство з позицій феміністської лінгвістики. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 43(3). С. 88–93. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2021_43\(3\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2021_43(3)_16) (дата звернення: 05.09.2024).
19. Плачинда Г. Словник-довідник для прес-офіцерів та прес-офіцerek територіальних управлінь державної служби України з надзвичайних ситуацій. Київ: Україно-Болгарський культурний центр «Сердіка», 2018. 16 с. URL: <https://d.eruditor.link/file/3121267/> (дата звернення: 03.09.2024).
20. Про питання українського правопису. Постанова КМУ від 22 травня 2019 р. № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.09.2024).
21. Зміни № 9 до Національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій». Наказ Мінекономіки від 18.08.2020 р. № 1574 URL: <https://bit.ly/3ynlcsu6> (дата звернення: 14.09.2024).
22. Довідник безбар'єрності / Упоряд. Т. Касьян; авт. проекту О. Зеленська; іл. О. Дегтярьова; ред. О. Сауляк; дизайн В. Гавриш. Харків: IST Publishing, 2022. 214 с.
23. Gender Equality Glossary. Council of Europe, 2016. URL: <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6947-gender-equality-glossary.html> (дата звернення: 10.09.2024).
24. Council of Europe Gender Equality Strategy for 2024-2029. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680ae569b (дата звернення: 10.09.2024).
25. Guidelines on the use of language as a driver of inclusivity. Council of Europe, 2024. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-the-use-of-language-as-a-driver-of-inclusivity/1680aеc235> (дата звернення: 10.09.2024).
26. Інформаційна пам'ятка щодо гендерно чутливого толерантного спілкування в системі Державної служби України з надзвичайних ситуацій, рекомендації з використання гендерно чутливої мови. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/2/1/1/0/4/7/1/informaciina-pamiatka-tolerantne-spiлкуvannia-2.pdf> (дата звернення: 06.09.2024).
27. Рекомендації щодо використання гендерно чутливої мови. Державна судова адміністрація України. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/gender/gend_recomend2 (дата звернення: 08.09.2024).
28. Рекомендація CM/Rec(2019)1 Комітету міністрів державам-членам щодо запобігання сексизму та боротьби з ним. URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-sexism-ukr-rev-ps-no-track-changes-fin-with-content-al/1680953cb8> (дата звернення: 14.09.2024).
29. Про затвердження Методичних рекомендацій з використання гендерно чутливої мови в системі Міністерства оборони України. Наказ Міністерства оборони України № 236/нм від 13.04.2024 URL: <https://www.mil.gov.ua/content/pdf/publish/order236nm-13-04-2024.pdf> (дата звернення: 08.09.2024).
30. Порадник для гендерних радників і радниць / Арнаутова В., Батракова Н., Дунебабіна О. та ін.. ОБСЄ БДІПЛ. Київ, 2022. 66 с.

31. Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації» від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.09.2024).

32. Гендерна стратегія Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (2023–2033). URL: <https://bit.ly/3A5lpS6> (дата звернення: 15.09.2024).

33. Стратегія забезпечення гендерної рівності в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу. Затверджено Вченою радою університету Протокол № 13/658 від 21.12.2023 р., уведено в дію наказом ректора № 364 від 28.12.2023 р. URL: <https://bit.ly/3yl6Wls> (дата звернення: 15.09.2024).

34. Стратегія забезпечення гендерної рівності в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Затверджено Вченою Радою Київського національного університету імені Тараса Шевченка 10 квітня 2023 року (протокол № 10). URL: <https://bit.ly/3WHSGwD> (дата звернення: 15.09.2024).

35. Поговоримо про гендер. 10 принципів гендерно чутливої комунікації для розвитку. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), 2018. Автор: Ф.Марін; Адаптація українською мовою: Т. Гриценко, Т. Кононенко, Ю. Самусь, ПРООН в Україні. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Lets-Speak-Gender_ua.pdf (дата звернення: 20.09.2024).

36. Сайт Європейського інституту гендерної рівності. URL: https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus#letter_g (дата звернення: 25.09.2024).

37. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року (із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням КМ № 1150-р від 16.12.2022). Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2024).

38. Guide of the European Institute for Gender Equality (EIGE) on gender-sensitive communication. URL: https://eige.europa.eu/publications-resources/toolkits-guides/gender-sensitive-communication/test-your-knowledge?language_content_entity=en (дата звернення: 27.09.2024).

39. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 15.09.2024).

40. Felber H. Terminology Manual. Prepared by Helmet Felber for the General Information Programme and UNISIST and for the International Information Centre for Terminology. Paris : UNESCO ; Infoterm, 1984. XXI, 426 p.

**STORYTELLING: ШЛЯХ ВІД ІНСТРУМЕНТУ В БІЗНЕСІ
ДО ІННОВАЦІЙНОЇ МЕТОДИКИ У ГАЛУЗІ ФІЛОЛОГІЇ****STORYTELLING: THE WAY FROM A TOOL IN BUSINESS
TO AN INNOVATIVE METHODOLOGY IN THE FIELD OF PHILOLOGY****Лада О.В.,***orcid.org/0000-0002-8253-0114**кандидат історичних наук,**доцент кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Університету Короля Данила***Варварук І.В.,***orcid.org/0000-0002-3407-8813**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Університету Короля Данила***Маршал Т.О.,***orcid.org/0009-0005-8634-9928**викладач кафедри іноземної філології та бізнес-комунікацій
Університету Короля Данила*

У статті шляхом аналізу наукової вітчизняної та зарубіжної літератури з окресленої проблематики вдалося *реконструювати* ключові історичні періоди розвитку storytelling(y), а також *відслідкувати* його трансформацію від бізнес-інструменту до особливого педагогічного методу в навчальних закладах. *З'ясовано* ключові причини поширення storytelling(y) в бізнесі як ефективного комунікаційного інструменту корпоративної взаємодії колективу в компанії, потужної й стійкої іміджевої історії бренду та сильної, авторитетної історії в якості клієнтських відгуків задля розширення кількості споживачів/користувачів. *Досліджено* сферу застосування storytelling(y) в Україні, де провідне місце належить педагогіці, журналістиці та, в останні роки, маркетингу, що було обумовлено, найперше, культурно-історичними та соціально-економічними чинниками. Зокрема, відсутністю до 1991 року української державності, наявністю командно-адміністративної системи управління, яка заперечувала ліберальні економічні відносини (приватний бізнес), а також обмеженням загальнолюдських прав та свобод (зокрема на самовираженість), що є невід'ємною складовою storytelling(y). *Розкрито* особливості та переваги використання педагогічного storytelling(y) під час навчання (легше встановити контакт зі студентами; поживати атмосферу в аудиторії, створивши невимушену обстановку; привернути й тримати увагу; розвинути особисту креативність та ін.), а також *запропоновано* термін «lingvo storytelling» як особливої методики під час навчання філологічних дисциплін. *Відмічено*, що завдяки lingvo storytelling(y) педагогам вдається легше зацікавити студентів вивчати нову лексику, розуміти аудіо-розповіді та створювати власні цікаві перекази.

Ключові слова: storytelling, педагогічний storytelling, lingvo storytelling, професійний розвиток вчителя, технологія навчання, освітня технологія, інноваційні технології навчання, комунікації, методика.

In the article, through the analysis of national and foreign scientific literature on the outlined issues, it has been able to reconstruct the key historical periods of the development of storytelling, and also it has been traced of transformation from a business tool to a special pedagogical method in educational institutions. The key reasons for the spread of storytelling in business as an effective communication tool for the corporate interaction of the team in the company, a powerful and stable image story of the brand and a strong, authoritative story as client reviews to expand the number of consumers/users have been clarified. The field of application of storytelling in Ukraine, where the leading place belongs to pedagogy, journalism and, in recent years, marketing has been investigated. These features were determined, first of all, by cultural-historical and socio-economic factors. In particular, the absence of Ukrainian statehood before 1991, the presence of a command-administrative management system that denied liberal economic relations (private business), as well as the restriction of universal human rights and freedoms (in particular, self-expression), which is an integral part of storytelling. The features and advantages of using pedagogical storytelling during education have been revealed (it is easier to establish contact with students; to enliven the atmosphere in the classroom by creating a relaxed atmosphere; to attract and hold attention; to develop personal creativity, etc.), and also the term "lingvo storytelling" has been proposed as a special technique during the teaching of philological disciplines. It has been emphasized that thanks to lingvo storytelling, teachers can more easily interest students in learning new vocabulary, understand audio stories and create their own interesting stories.

Key words: storytelling, pedagogical storytelling, lingvo storytelling, teacher's professional development, learning technology, educational technology, innovative learning technologies, communications, methodology.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток бізнесу в США наприкінці ХХ ст. сформував необхідність у пошуку якісно нових підходів в управлінні персоналом для побудови зрозумілої й прийнятної усім корпоративної культури на підприємстві/установі чи організації; формуванні сильного, яскравого бренду задля його виокремлення з поміж конкурентів на глобальному ринку; збільшенні кількості споживачів/користувачів завдяки цікавим, правдивим відгукам клієнтів. Усі ці запити були згодом відображені в навчальних курсах для підготовки спеціалістів з людських ресурсів (HR), корпоративних менеджерів, маркетологів, журналістів та ін. В основу даних курсів було закладено мистецтво переповідання історій – *storytelling*, завдяки якому проста, звичайна інформація перетворювалася в цікаву, наповнену емоціями історію, здатну впливати на суспільство, маніпулюючи ним. З часом техніка *storytelling(y)* набула популярності під час вивчення й інших курсів на рівні професійної та вищої освіти, а також на уроках гуманітарних й технічних предметів початкової, середньої освіти. Універсальність техніки *storytelling* як бізнес-інструменту та навчального методу й зумовили актуальність ґрунтовного його дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури з окресленої проблематики дає можливість виокремити дві дослідницькі групи. До першої слід віднести праці, присвячені походженню *storytelling* та сфери його застосування як бізнес-інструменту. Даний ракурс проблеми репрезентований у наукових розвідках таких зарубіжних дослідників: Х. Айяр, А. Акгун, Д. Брайнт, Д. Вілсон, Р. Гілл, Е. Ердоган, Х. Кескин, П. Монг, П. Сміт, А. Сіммонс, Д. Соле, М. Шумейт та ін. Зокрема, досить цікавою є праця Анетт Сіммонс «Сторітелінг. Як використовувати силу історій», опублікована 1998 році [6]. В ній авторка розповідає про вплив історій на читача й розділяє історії на декілька типів, які адаптовані до різних обставин та аудиторій. Вартою нашої уваги є також книга американського сценариста Роберта Маккі «Оповідь. Субстанція, структура, стиль та принципи письмової екранізації». Вона є однією з найпопулярніших напрацювань, найперше, для письменників та сценаристів. Зміст даної праці сформований на основі більше ніж сотні фільмів та демонструє переваги якісної історії [6]. З іншого боку вітчизняні дослідники – С. Гузенкова, К. Гопіус, О. Колесниченко, О. Фадєєва, О. Чеснокова, О. Караманова, М. Василишина, К. Симоненка, Е. Ерднієвої, Н. Гущиної, О. Градюшка, М. Масвської,

О. Тодорової та Я. Яненка – виділяють комунікаційний аспект *storytelling(y)* та виокремлюють його як мистецтво опису реальних чи вигаданих подій за допомогою історій, а також вказують на його застосування, найперше, в бізнесі як особливого інструменту формування корпоративної культури на підприємстві чи організації [2].

Другу групу складають дослідження О. Караманова, Н. Василишиної, К. Симоненка, Н. Гущиної, К. Крутій, Т. Черенка, Н. Бондаренка, Л. Зданевича, С. Паламар, М. Науменка, Л. Зданевич, Г. Синоруба, В. Шевченка, Л. Василика, Д. Тужанського, які виділяють *storytelling* як особливу навчальну методику [8]. Так, К. Крутій розглядала *storytelling* як особливий навчальний метод розповідання історій, а Т. Черненко висловлювала міркування щодо доцільності застосування *storytelling(y)* вищій школі як мотиваційного інструменту під час навчання [7]. У зарубіжній літературі *storytelling* як педагогічний метод (далі педагогічний *storytelling*) відомий ще з 90-х рр. ХХ ст. Показовими роботами є праці К. Еган «Teaching as *storytelling*» та М. Россітер «Narrative and Stories in Adult Teaching and Learning» [8]. Окрему підгрупу в педагогічному *storytelling(y)* займають наукові публікації, які описують його як ефективний метод під час навчання студентів української та іноземної філології. Зокрема, вартими нашої уваги є дослідження Ю. Маковецько-Гудзь, Г. Гича, О. Дацків, Т. Кондратьєва, О. Деркачова, Н. Саєнко та ін [10]. Так, Н. Саєнко в науковій публікації «Використання методу сторітелінгу на заняттях іноземної мови в технічному ЗВО» окреслила можливості методу *storytelling(y)* в онлайн- і оффлайн-форматах навчання та наголосила на його соціальній й комунікаційній ролі під час викладання іноземних мов [13, 14].

Постановка завдання. Мета дослідження – через призму наукової літератури проаналізувати трансформацію *storytelling(y)* від інструменту в бізнесі до інноваційної методики у галузі філології. Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання: 1) проаналізувати українську та зарубіжну літературу з окресленої проблематики; 2) дослідити сферу застосування *storytelling(y)* в Україні та зі її межами; 3) розкрити переваги застосування *storytelling(y)* під час навчання, особливо на уроках української та іноземної філології.

Виклад основного матеріалу. Переповідання історій є відносно не новою практикою, яка бере початок ще з давніх часів, коли перші люди, намагаючись передати інформацію наступним поко-

лінням, створювали зображення на скелях, предметах побуту, прикрасах тощо. Проте найбільшої популярності та розвитку storytelling набув наприкінці ХХ ст. Одним із перших, хто застосував метод storytelling як інструмент створення та переповідання історій, із задалегідь окресленою метою, став американський сценарист Роберт Маккі, який у 1983 році прочитав перший семінар «Сторі», в якому наголосив на перевагах storytelling(y). У 1997 році вийшла його книга «Оповідь. Субстанція, структура, стиль та принципи письмової екранізації», в якій автор, використовуючи сотні фільмів, виділяє провідне місце створенню якісних історій [6].

Деякі дослідники вважають Девіда Армстронга розробником storytelling(y), який у книзі «Managing by Storying Around» сформулював його методику. З того часу storytelling як метод починає використовуватися керівниками найуспішніших компаній світу. В основі даного методу Армстронг заклав набір ключових інструментів на формування корпоративної культури в компанії, а також запропонував посаду корпоративного оповідача. Серед найбільш яскравих міжнародних компаній, які скористалися цим методом стали: Всесвітній Банк, Nike, Apple, Procter & Gamble, Microsoft, Motorola, Disney, Armstrong International, Mary Kay Cosmetics та інші [8, 13–15].

Проникнувши до бізнес середовища storytelling починають застосовувати бізнес-консультанти, коучі, маркетологи з метою швидкого залучення нових працівників до виробничого процесу, навчаючи їх за особливою навчальною системою задля формування позитивного «клімату» в компанії. В умовах жорсткої конкуренції storytelling також став потужним бізнес-інструментом «завоюванням» нових клієнтів, адже завдяки захоплюючим історіям (клієнтським відгукам) значно простіше сформувати довіру та схилити потенційного клієнта на свій бік.

Метод storytelling спрямований на формування позитивного, сильного іміджу, а тому є яскравим виразником «американської мрії», в основу якої покладені яскраві історії успіху відомих особистостей таких як: кінозірки, політики, співаки, дизайнери, бізнесмени тощо. До таких історій варто віднести наступних героїв: Дональд Трамп, Генрі Форд, Барак Обама, Авраам Лінкольн та ін. На власному прикладі вони надихали й мотивували цілі покоління у всьому світі, демонструючи необмеженість людських можливостей. Яскравим прикладом є твердження психолога Гарвардського університету Гварда Гарднера: «Кожен великий лідер – неперевершений опові-

дач». Популярність storytelling(y) в світі навіть була зафіксованою у 2006 році відзнакою за найкращу бізнес-ідею [1].

Storytelling в Україні має свої особливості, які обумовлені найперше історичними та соціально-економічними факторами. Оскільки Україна як держава до 1991 року перебувала в складі радянських соціалістичних республік, де панувала командно-адміністративна система управління бізнес був позбавлений рівної конкуренції і відповідно storytelling як інструмент «вільної» історій не міг розвиватися. В умовах сьогодення система державного управління зазнала суттєвих трансформацій та набула ліберальних ознак, наближених до провідних демократичних країн світу, а тому актуальність storytelling(y) значно зросла. Сфера застосування даного методу в Україні подібна до американської, проте найбільш вираженою вона є в журналістиці, рекламі та педагогіці. Так, до прикладу у педагогічній сфері навіть сформувалося власне поняття – «педагогічний storytelling» [13, 14]. Актуальність storytelling(y) саме в навчанні обумовлена кількома факторами, серед яких варто виділити такі: завдяки storytelling(y) можна легше встановити контакт зі студентами; поживати атмосферу в аудиторії, створивши невимушену обстановку; привернути й тримати увагу та ін. Більш того педагогічний storytelling забезпечує комунікативний, мовленнєвий, емоційний та соціокультурний розвиток молоді [4]. Цікаві історії викликають емоції, а тому краще сприймаються і мають сильніший ефект під час навчання [11]. Зміст історії (лексика, граматики) сприяє підвищенню ефективності навчання [5].

Популярність даного методу в навчанні сформувала запит на створення окремої навчальної дисципліни «Мистецтво сторітелінгу у професійній підготовці майбутніх педагогів». Головною метою даної дисципліни є ознайомити студентів з основами storytelling(y), розкрити специфіку педагогічного storytelling(y), допомогти майбутнім вчителям оволодіти навичками storytelling(y) та творчопису [6].

Оскільки педагогічний storytelling має міждисциплінарний характер застосування, сфера його використання в навчальних закладах є практично необмеженою [15]. Одним із найбільш популярних предметів під час якого застосовують storytelling є філологія (українська та іноземна). Пояснення цьому є досить простим, адже історія створює форму, а мова наповнює її змістом. Завдяки storytelling(y) педагогам-філологам вдається вирішити низку таких завдань, як підвищення мотивації студентів, виховання моральних

якостей, розвиток інформаційно-комунікаційних компетенцій та ін. Педагоги під час навчання часто виявляють у студентів труднощі говорінню, діалогічного і монологічного мовлення, що обумовлено недостатнім лексичним запасом, а також їх низькою мотивацією, обмеженим кругозором та не високим рівнем культури спілкування [3].

Вивчення іноземних мов завжди було актуальним, особливо беручи до уваги англійську як мову глобальної комунікації. Проте, опанування іноземних мов є досить складним і тривалим процесом, що і сформувало запит на різноманітні методики і техніки, однією з яких є *storytelling* або ж запропонований нами термін «*lingvo storytelling*» як складової педагогічного *storytelling*(y).

Застосування *lingvo storytelling*(y) на уроках англійської мови передбачає використання різних розповідей, таких як сучасні перекази казок з гумористичним підтекстом; притчі; казки; ілюстровані розповіді без тексту; гумористичні замальовки; персональні історії на соціально-побутові теми; фантастичні розповіді та ін. Важливою складовою в опануванні англійської мови є аудіювання, застосування якого також має своє відображення в *lingvo storytelling*(y). Зокрема, після прослуховування аудіо матеріалу студентам можна запропонувати здійснити його порівняння, розрізнення, прогнозування, визначення послідовності, класифікації, а також відтворити зміст аудіо у формі переказу із максимальним збереженням його оригінальності [14].

Під час вивчення української мови можна запропонувати студентам скласти розповідь на довільну тему із використанням певної кількості дієслів чи прикметників. Більш того, оскільки *storytelling* – це про креатив, можна дати завдання

створити колективну історію із використанням, відомих усім синонімів до певного слова. Також, у контексті *lingvo storytelling*(y) доцільно використати тему сучасних молодіжних сленгів із заміною їх архаїзмами [8].

Висновки. Отже, шляхом аналізу наукової вітчизняної та зарубіжної літератури з окресленої проблематики вдалося реконструювати ключові історичні періоди розвитку *storytelling*(y), а також відслідкувати його трансформацію від бізнес-інструменту до особливого педагогічного методу в навчальних закладах. Варто підкреслити, що сфера застосування *storytelling*(y) в країнах заходу, у ХХ ст., була відображена в бізнесі, про що свідчать численні праці зарубіжних дослідників. Науковці обґрунтовують це розвитком ринкових відносин та боротьбою компаній за клієнтів, де *storytelling* як інструмент правдивих історій добре підходив для корпоративного навчання, формуванню стійкого авторитету компанії на ринку та міцного аргументу у якості клієнтських відгуків під час боротьби за нових споживачів/користувачів.

Вітчизняна практика застосування *storytelling*(y) дещо відрізняється від західної, адже вона, головне, знайшла своє відображення в педагогіці, журналістиці та, в останні роки, в маркетингу. Педагогічний *storytelling* найперше застосовується викладачами з метою розв'язання проблем, пов'язаних із низьким комунікативним рівнем студентів та проблемою із соціальною взаємодією сучасної молоді. Так, завдяки *lingvo storytelling*(y) як особливій методиці навчання мов, педагогам вдається легше зацікавити студентів вивчати нову лексику, розуміти аудіо-розповіді та створювати власні цікаві перекази.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко Н. *Storytelling* як комунікаційний тренд і всепредметний метод навчання *Молодь і ринок*. № 7 (174). 2019. С. 130–135.
2. Братко М. Сторітеллінг як ефективна технологія викладання курсу «Лідерство в освіті» для магістрів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. №1. 2022. С. 68–75.
3. Гич Г. М. Сторітеллінг як інноваційна методика формування мовної компетентності учнів ЗНЗ. *Науковий вісник мну імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 4 (51), грудень 2015. С. 188–191.
4. Давидюк Г. М. Педагогічний сторітеллінг у підготовці майбутніх педагогів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 80, Т. 1. 2022 р.
5. Дацків О., Кондратьєва Т. Цифровий сторітеллінг у навчанні іноземних мов: можливості та перспективи. *Новітня парадигма сучасної лінгвістики, іншомовної комунікації та методики: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 3 листопада 2023. С. 48–50.
6. Деркачова О.С. Мистецтво сторітеллінгу у професійній підготовці майбутніх вчителів. *Українські студії в європейському контексті*. № 5. 2022. С. 151–157.
7. Крутий К., Зданевич Л. Сторітеллінг: мистецтво розповідання, або як зацікавити й мотивувати дітей. *Дошкільне виховання*. 2017. № 7. С. 2–6.
8. Мазурок М., Саприкіна О. Сторітеллінг як ефективний інструмент формування комунікативної компетентності здобувачів освіти нової української школи. *Молодь і ринок*. № 1 (199). 2022. С. 160–165.

-
9. Макарова Л., Корнієнко Л., Риша Г. Сторітелінг як технологія розвитку креативності здобувачів вищої освіти КЗ «Покровський педагогічний коледж». *Сучасні заклади освіти: матеріали VII Міжнародної виставки*. 2018. 37 с.
10. Маковецька-Гудзь Ю. Storytelling в педагогічній практиці розвитку комунікативного потенціалу. URL: <http://kumk.kpi/sites/detailt>.
11. Микитюк С. Елементи сторітелінгу як навчального методу у поглядах педагогів, громадських діячів минулого. URL: <http://www.Chasopys.Ps.Kiev.ua/archive>.
12. Побідаш І. Л. Сторітелінг: ознаки «гарної» історії. *Обрії друкарства*. № 1 (7). 2019. С. 144–150.
13. Саєнко Н. В. Використання методу сторітелінгу на заняттях з іноземної мови в технічному ЗВО. *Вісник ХНАДУ*. № 91. 2020. С. 210–215.
14. Саєнко Н. В. Сторітеллінг у навчанні іноземних мов студентів технічного університету. *Актуальні напрями матеріалознавства: збільшення ресурсу конструкцій на основі конвергенції сучасних технологій обробки матеріалів*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 верес. 2020 р. / Харків. нац. автомоб.-дор. ун-т. Харків, 2020. С. 108–112. URL: <https://dspace.khadi.kharkov.ua/handle/123456789/19294>
15. Чеканюк К. О. Сторітелінг як технологія професійного розвитку вчителів біології. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. № 1 (25). 2023. С. 148–155.

**СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ
У МОВІ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ
(НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ ТА АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРЕСИ)**

**STYLISTIC FEATURES OF LEXICAL CONSTRUCTIONS IN THE SPEECH
OF POLITICAL FIGURES AND THE SPECIFICS OF THEIR TRANSLATION
(ON THE EXAMPLE OF THE GERMAN AND AMERICAN PRESS)**

Редчиць Т.В.,

orcid.org/0000-0003-3497-7699

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаського державного технологічного університету*

Ткаченко Л.М.,

orcid.org/0000-0001-6286-6246

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаського державного технологічного університету*

Чепурна М.В.,

orcid.org/0000-0003-4550-7748

кандидат педагогічних наук, доцент,

*завідувачка кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаського державного технологічного університету*

У статті здійснено порівняльний аналіз стилістичних і лексичних особливостей політичного дискурсу Дональда Трампа та Олафа Шольца на матеріалі авторитетних медійних видань. Мета статті полягає у виявленні та аналізі лексичних конструкцій та стилістичних характеристик, які притаманні політичному дискурсу, а також у визначенні особливостей їх перекладу з огляду на культурні й мовні розбіжності між німецькою та англомовною (американською) традицією медіа. Окрім того, розглядаються виклики, що постають перед перекладачами при передачі цих елементів українською мовою. Окреслено підходи, які можуть сприяти адекватному відтворенню оригінального стилю, емоційного забарвлення та прагматичного навантаження політичних текстів у перекладі. Встановлено, що мова Дональда Трампа визначається емоційністю, риторичними повтореннями, гіперболами та різкими висловлюваннями, що підсилюють його образ прямолінійного політика, близького до своїх прихильників і зверненого до широких мас. Лексичні конструкції Д. Трампа часто містять прості слова, що апелюють до патріотизму і соціальних очікувань, створюючи ефект близькості та викликаючи емоційний відгук. На противагу цьому, Олаф Шольц демонструє більш формально-раціональний підхід. Його мова вирізняється лаконічністю, точністю та обережним добром лексики, що фокусується на загальнолюдських цінностях, як-от свобода, мир і єдність. У риторичі О. Шольца переважають чіткі, структуровані фрази, які підкреслюють послідовність і зваженість його політики, зберігаючи формальність і акцент на державній безпеці. У статті також розглянуто специфіку перекладу риторичних елементів українською мовою, зокрема виклики збереження емоційної насиченості та прямолінійності в перекладі Дональда Трампа, а також формальної інклюзивності та чіткості у висловлюваннях Олафа Шольца.

Ключові слова: англійська мова, гіпербола, емоційність, німецька мова, переклад, політичний дискурс, риторичний повтор, українська мова.

The article provides a comparative analysis of the stylistic and lexical features of Donald Trump's and Olaf Scholz's political discourse based on the material of authoritative media outlets. The purpose of the article is to identify and analyze lexical constructions and stylistic characteristics inherent in political discourse, as well as to determine the peculiarities of their translation in view of cultural and linguistic differences between the German and English (American) media traditions. The article also discusses the challenges that translators face when translating these elements into Ukrainian. The author outlines approaches that can contribute to the adequate reproduction of the original style, emotional coloring and pragmatic load of political texts in translation. It has been established that Donald Trump's speech is characterized by emotionality, rhetorical repetition, hyperbole and harsh statements that reinforce his image as a straightforward politician close to his supporters and addressed to the public. D. Trump's lexical constructions often contain simple words that appeal to patriotism and social expectations, creating the effect of intimacy and evoking an emotional response. In contrast, Olaf Scholz demonstrates a more formal and rational approach. His language is characterized by conciseness, precision, and careful choice of vocabulary, focusing on universal values such as freedom, peace, and unity. Scholz's rhetoric is dominated by clear, structured phrases that emphasize the consistency and balance of his policy, while maintaining formality and emphasis on state security. The article also examines the specifics of translating the rhetoric of both politicians into Ukrainian, in particular, the challenges of maintaining emotional intensity and directness in the translation of Donald Trump, as well as formal inclusiveness and clarity in the statements of Olaf Scholz.

Key words: English language, hyperbole, emotionality, German language, translation, political discourse, rhetorical repetition, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Політична риторика зазвичай насичена стилістично маркованою лексикою, метафорами, фразеологічними зворотами та іншими мовними засобами, що передають не лише зміст, але й ідеологічні відтінки, емоційну насиченість і прагматичну функцію висловлювання. Проблема полягає в тому, що пряме відтворення таких конструкцій іноземною мовою часто не дає змоги зберегти оригінальний стиль та впливовий ефект. Окрім того, особливості національного світогляду та соціокультурного контексту впливають на сприйняття й інтерпретацію політичних текстів. Тому потребують визначення ефективні перекладацькі підходи, які б дозволяли зберегти стилістичну своєрідність і прагматичну цінність оригіналу, адаптуючи при цьому текст для іншомовної аудиторії без втрати ключових елементів змісту і стилю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вивчення літератури з досліджуваної теми, що охоплює стилістичні особливості лексичних конструкцій у політичному дискурсі та специфіку їх перекладу, дозволяє виділити кілька ключових аспектів, важливих для розуміння політичної комунікації в різних мовах і культурних середовищах. М. Вінтонів, Т. Вінтонів та Ю. Мала [1] зосереджуються на експресивних синтаксичних засобах, що може слугувати підґрунтям для порівняння з іншими мовами, зокрема з німецькою та англійською. В. Гавриленко та Д. Тігарова [2] досліджують промови У. Черчилля, акцентуючи на лінгвістичних засобах, які використовував політик для впливу на слухачів. Відповідні висновки корисні для порівняння з промовами сучасних політиків та виявлення культурно зумовлених стилістичних прийомів. Н. Деренчук [3] зосереджується на використанні комічного елементу, що є важливим аспектом в українському політичному дискурсі та актуальним для розуміння того, як перекладачі можуть адаптувати комічні елементи для іншомовних аудиторій. О. Коваленко [4] розглядає маніпулятивні мовні техніки, що використовуються для впливу на цільову аудиторію. Знання таких технік є важливим для перекладачів політичних текстів, щоб адекватно передати приховані думки й підкреслити ідеологічну спрямованість висловлювань. Ю. Крапива та Д. Крікун [5] аналізують роль політичної промови як каналу трансляції ідеологічних позицій на громадську думку, що допомагає у виявленні особливих конструкцій, які можуть бути викликом для перекладу. Крім того, Ю. Крапива та А. Сухенко [6] досліджують стилістичні та стратегічні прийоми, що використовуються у президентських дебатах

у США. І. Пуленко і Т. Сазикіна [7] аналізують синтаксичний паралелізм як засіб вираження експресії у виступах політиків англійською, французькою та українською мовами. О. Щербак [8] розглядає німецькомовний медіадискурс і підкреслює особливості лінгвістичних прийомів у передачі політичних новин. Авторка звертає увагу на лексичний вибір, використання іронії та риторичних фігур, які є частиною німецької політичної комунікації.

Здійснений аналіз дозволяє побачити комплексний підхід до вивчення стилістичних особливостей політичного дискурсу і перекладу, надаючи різні перспективи на лексичні, синтаксичні, стилістичні та прагматичні аспекти політичної комунікації.

Мета статті полягає у виявленні й аналізі лексичних конструкцій та стилістичних характеристик, які притаманні політичному дискурсу, а також у визначенні особливостей їх перекладу з огляду на культурні й мовні розбіжності між німецькою, англомовною (американською) та українською традицією медіа.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Вивчення мови політиків, таких як Дональд Трамп і Олаф Шольц, є важливим через їхній вплив на суспільство, політичні процеси та міжнародні відносини. У випадку останніх виступів це має додаткове значення, оскільки актуальна політична риторика здатна відображати зміну стратегій, ставлень і пріоритетів цих лідерів у відповідь на поточні виклики. Мова Д. Трампа і О. Шольца відображає різні культурні традиції політичного спілкування – американську та німецьку. Для перекладачів і дослідників політичного дискурсу це є цінним матеріалом для аналізу стилістичних відмінностей, особливостей побудови аргументів, лексичного вибору та загальної структури промов. Важливо досліджувати ці мовні характеристики для адекватного перекладу політичних текстів, що забезпечує правильне розуміння меседжів у міжнародному середовищі.

Таким чином, вивчення мови сучасних політичних лідерів, таких як Д. Трамп і О. Шольц, дозволяє зрозуміти їхні стратегічні наміри, виявити риторичні прийоми та розширити знання про стилістичні та культурні особливості політичного дискурсу в різних країнах. Для достовірних результатів дослідження було проаналізовано по 25 англо- та німецькомовних медійних текстів авторитетних джерел, в яких цитують політиків.

У ході аналізу було встановлено, що мова Дональда Трампа характеризується унікальним стилем, що включає прямотинісність, емоцій-

ність, а також використання виразних і часто гіперболічних лексичних конструкцій. Цей стиль підтримує його імідж «антисистемного» політика і привертає увагу аудиторії. Д. Трамп часто використовує короткі речення та чіткі твердження, що робить його висловлювання зрозумілими та доступними для широкого загалу. Унікаючи складної граматики, він формує мову, що легко сприймається й запам'ятовується, що є важливою рисою політичного дискурсу. Лексика зазвичай складається з основних слів, які позбавлені спеціалізованих чи абстрактних значень, що знижує бар'єр сприйняття для аудиторії. Мові Дональда Трампа притаманні гіперболізація й перебільшення. Окрім того, висловлювання Д. Трампа часто містять емоційні апеляції, побудовані на таких риторичних прийомах, як повторення, паралелізм і використання девізів. Повтори надають його мові ритму і допомагають підсилити ключові повідомлення. Д. Трамп часто використовує поляризовану мову, яка створює чітке розділення між «правильним» і «неправильним». Це виражається в прямій критиці політичних супротивників або в описі складних питань за допомогою простих чорно-білих термінів. Конфронтаційна лексика віддзеркалює його схильність до категоричних суджень та надає промова драматичного ефекту. Мова Д. Трампа відрізняється частим зверненням до образних конструкцій, що допомагають слухачам уявити ситуацію. Наприклад, мова Дональда Трампа у статті під назвою *“What Did Donald Trump Say to Kamala Harris?”* [9] характеризується *емоційно насиченими та експресивними висловлюваннями*, які спрямовані на створення позитивного образу його особистості та його політики. Д. Трамп часто використовує *гіперболічні конструкції*, підкреслюючи унікальність і грандіозність своїх досягнень. Наприклад, у виразі *“we’ve achieved the most incredible political thing”* він використовує підсилювальні слова (*most incredible*) для наголошення на значущості перемоги. При перекладі на українську, це можна передати фразами: «досягли неймовірного політичного прориву» або «найбільшого політичного досягнення». Д. Трамп у своїх промовах часто звертається до патріотизму і цінностей, які об'єднують американців, наприклад, коли він каже *“the golden age of America”* та обіцяє боротися за «майбутнє кожного американця». Ця стилістика спрямована на підвищення національної гордості, що в українському перекладі можна передати як «золота епоха Америки» або «золотий вік Америки» для збереження патріотичного відтінку.

Д. Трамп часто звертається безпосередньо до громадян у першій особі, наприклад, *“I will fight for you, for your family and your future”*. Це створює ефект безпосереднього контакту з виборцями, що можна зберегти у перекладі: «Я буду боротися за вас, за вашу родину та ваше майбутнє». У промовах Д. Трампа простежується багаторазове *повторення*, що допомагає підсилити значення сказаного. Наприклад, речення *“I will be fighting for you with every breath in my body”* можна перекласти як: «я буду боротися за вас кожним своїм подихом», зберігаючи емоційну насиченість та повторення.

Часто Д. Трамп використовує фрази, що наближають його до слухачів, наприклад, *“is this crazy?”*. В українському перекладі можна зберегти таку розмовність за допомогою схожих риторичних питань: «Хіба це не божевілля?» або «Це ж просто неймовірно, чи не так?» Український переклад має зберігати підсилювальні конструкції, використовуючи слова на зразок «найбільше», «унікальне», «неймовірно», щоб відобразити масштабність висловлювань.

Отже, мова Д. Трампа у наведеному тексті відрізняється емоційністю, що створює сильний зв'язок з його слухачами. При перекладі важливо врахувати його характерний патріотичний та підкреслено неформальний стиль, зберігаючи всі посилювальні конструкції й риторичні прийоми для відповідної передачі ефекту його промов.

Аналізуючи мову Дональда Трампа, представлену у статті під заголовком *“Trump talked to Putin, told Russian leader not to escalate in Ukraine”* [10], можна виділити кілька стилістичних особливостей, які формують його унікальний риторичний стиль, а також підкреслити деякі складнощі в перекладі на українську мову. Д. Трамп використовує сильні контрасти, що сприяють посиленню драматичності його промов. Наприклад, він каже: *“Any deal – the worst deal – would’ve been better than what we have now”*, підкреслюючи, що навіть «найгірша угода» була б кращою за поточну ситуацію. Така структура у перекладі може виглядати як: «Будь-яка угода – найгірша угода – була б кращою за те, що маємо зараз».

Використовуючи *“If they made a bad deal it would’ve been much better”*, Д. Трамп створює зневажливий контекст, в якому висловлює, що навіть недосконалі дії могли б мати кращий результат. Це дозволяє йому критикувати поточну ситуацію, зберігаючи саркастичний тон. Можливий переклад: «Якби вони уклали погану угоду, це все одно було б набагато краще».

Перебільшення для створення емоційної картини зафіксовано, наприклад, у контексті *“every building would be built and every tower would be aging for another 2,000 years”*. Це не реальне прогнозування, а радше спосіб підсилення думки про стабільність і довговічність, яка могла б бути збережена за іншого сценарію. У перекладі можна використати подібне перебільшення: «всі будівлі були б збудовані, а кожна вежа стояла б ще 2000 років».

Д. Трамп часто малює образи у свідомості слухачів, як-от *“every building would be built and every tower would be aging for another 2,000 years”*. Такі образи не тільки надають промовам візуальної наочності, але й підсилюють його меседжі, роблячи їх більш запам'ятовуваними. У перекладі бажано зберігати подібну наочність, щоб образи не втратили ефекту.

Під час перекладу мови Дональда Трампа українською мовою необхідно враховувати, що структури на кшталт *“the worst deal”* вимагають точного підбору слів, щоб зберегти сарказм і критичний тон. Використання оцінних слів, як-от «найгірша угода», дозволить підкреслити зневажливий відтінок, властивий оригіналу. Окрім того, перекладачам важливо передати експресивність за допомогою підсилювальних конструкцій, які часто зустрічаються в мові Д. Трампа, щоб не втратити його унікальний стиль.

Отже, мова Дональда Трампа в аналізованій статті вирізняється емоційністю, гіперболізацією й частими контрастами, що робить його промови переконливими та спрямованими на досягнення емоційного відгуку. При перекладі важливо зберегти його драматичний стиль і всі наочні образи, а також відтінок сарказму та критики, які є невід'ємними елементами його риторики.

Аналіз стилістики мови Дональда Трампа в статті під назвою *“Seven things Trump says he will do as president”* [11] засвідчує, що він продовжує використовувати відомі для нього риторичні прийоми, такі як гіперболізація, прямолінійні заяви та гостру критику. У реченні *“Promises made, promises kept”* Д. Трамп використовує простий, але переконливий девіз, який підкреслює його націленість на виконання обіцянок. Його обіцянки чітко сформульовані, і це створює відчуття надійності. В українському перекладі така фраза може бути адаптована як: «Обіцянки надано, обіцянки виконано». У його словах *“We’re closing the border, and we’re drilling, drilling, drilling”* відчувається рішучість і підсилення через повторення. Це дозволяє підкреслити його акцент на певних ключових діях. У перекладі можна зберегти цю

особливість, наприклад: «Ми закриваємо кордон і будемо бурити, бурити, бурити». У своїх виступах Д. Трамп часто використовує перебільшення, що підкреслює його саркастичний або зневажливий тон. Наприклад, слова *“within two seconds”* вказують на надмірну рішучість, але в контексті політичної промови це сприймається як емоційна гіпербола. У перекладі це можна подати як «за дві секунди». Д. Трамп вдається до емоційно забарвлених фраз через образність та конфронтацію, коли говорить про «політичне полювання на відьом» (*“political witch hunt”*), описуючи свій правовий тиск. Це драматичне формулювання, яке створює образ несправедливого переслідування. В українському перекладі збереження терміну «полювання на відьом» дозволяє передати конфронтаційний настрій.

Оскільки девізи, як-от *“Promises made, promises kept”*, важливі для передачі особистої обіцянки та авторитету, переклад українською мовою має зберігати таку ж лаконічну та сильну форму. Повторення, як-от *“drilling, drilling, drilling”*, є ключовим елементом стилістики Д. Трампа, тому збереження цього прийому дозволяє передати його риторичну та емоційну забарвленість. Гіперболи, що використовуються для посилення конфронтаційного тону, потребують збереження у перекладі, щоб риторика залишилася виразною.

Отже, мова Дональда Трампа в цьому уривку залишається типовою для його стилю – пряма, гіперболічна і конфронтаційна. Переклад має зберігати сильні обіцянки, прямоту і повторення, характерні для його риторики, а також підкреслювати емоційне забарвлення, особливо коли йдеться про звинувачення та протистояння.

Лексичні конструкції мови Олафа Шольца є продуманими, формально витриманими та орієнтованими на об'єднання суспільства навколо важливих соціальних і політичних принципів. Його мова включає поєднання чіткої, категоричної лексики з гуманітарними та ідеологічними концептами, що створює баланс між державницькою серйозністю та емпатією до соціальних потреб. Переклад риторики Олафа Шольца українською мовою потребує збереження не лише змісту, але й стилістичних особливостей, що передають характерний для німецької політичної мови формальний і водночас інклюзивний тон. У перекладі таких висловлювань особливу увагу слід приділити адекватній передачі категоричності, формального стилю, а також гуманітарної лексики, яка об'єднує суспільство. Важливо уникати надмірно м'яких формулювань, щоб передати тон

і рішучість політичної позиції. У висловлюваннях на складні соціальні теми, такі як депортація, О. Шольц використовує евфемізми або нейтральні, пом'якшені конструкції, що необхідно враховувати у перекладі на українську мову.

У статті під назвою *“Scholz lehnt Vertrauensfrage ab”* [12] Олаф Шольц надає перевагу прямим, іноді навіть розмовним конструкціям, щоб бути максимально зрозумілим для широкої аудиторії. Наприклад, у реченні *“Das ist doch ein kleines Oppositionsideechen”* він не лише використовує зменшувальну форму (*Ideechen* замість *Idee*), що створює зневажливий відтінок, але й підкреслює незначущість опозиційних ідей. У перекладі на українську можна було б використати слово «ідеєчка» або «ідея» із додаванням оцінного прикметника «маленька», щоб передати зменшувальну форму.

У висловах О. Шольца, як-от у реченні *“Das ist doch ein kleines Oppositionsideechen”*, використання частки *“doch”* вносить легку іронію та впевненість. При перекладі це можна відобразити емоційно забарвленими частками, наприклад: «Та це ж просто маленька опозиційна ідеєчка». У мові політика також можна побачити риторичну повторення й підкреслення, що надає певної драматичності та послідовності. Він говорить *“Wir haben das ja schon mal geschafft”*, нагадуючи про минулі досягнення. У перекладі можна зберегти цю структуру: «Ми ж уже це якось досягали» або ж «нам же вже це вдалося».

Олаф Шольц використовує логічні та роз'яснювальні конструкції, наприклад, *“Er werde alles dafür tun, dass die Ukraine unterstützt wird”*. Тут використовується сильне запевнення *“alles dafür tun”*, яке можна передати в українському перекладі як: «зробить усе, щоб підтримати Україну».

Перекладачам при перекладі важливо передати емоційне забарвлення через відповідні українські частки та зменшувальні форми, зберігаючи іронію та неформальний відтінок. Також необхідно зберігати ритмічну структуру та логіку висловлювань, використовуючи в українському перекладі елементи розмовності.

Таким чином, мова Олафа Шольца в аналізованій статті відрізняється доступністю, простотою та емоційністю, що варто враховувати при перекладі його висловлювань українською мовою.

У наступній аналізованій статті під назвою *“Bundeskanzler Scholz zur Sicherheitslage: Terror sagen wir den Kampf an”* [13] у мові Олафа Шольца трапляються лексичні конструкції, які відрізняються формальністю, точністю та частим використанням абстрактних понять. Лексика

О. Шольца допомагає структурувати його промови, формуючи образ політика, що орієнтований на дотримання принципів демократії, законності та захисту суспільних інтересів. Мова політика в аналізованому тексті статті реалізується використанням формальних термінів і політичної лексики. О. Шольц часто вживає лексеми, пов'язані з правопорядком та державними інституціями, що підкреслює офіційний характер його заяв. Наприклад, такі слова як *“Justiz”* (судова система), *“Polizei”* (поліція), *“Sicherheitslage”* (ситуація безпеки) задають тон серйозного підходу до обговорюваної теми, створюючи певну дистанцію та надаючи промовам формальності, дозволяючи зосередити увагу аудиторії на важливості державного контролю та правових засад.

Варто зазначити, що О. Шольц активно використовує терміни, які втілюють загальнолюдські цінності та абстрактні поняття, такі як *“Freiheit”* (свобода), *“Frieden”* (мир), *“Zusammenhalt”* (єдність). Така лексика має символічний характер і підсилює значущість його меседжів, адже відображає не лише конкретні політичні завдання, а й моральні цінності.

Лексичі О. Шольца притаманні категоричні вирази та конструкції, що чітко передають його позицію. Наприклад, у реченні *“Es gibt in Deutschland kein Faustrecht”* (в Німеччині не існує права сили) він використовує чітке та недвозначне формулювання, яке підтримує його рішучість і серйозність у питаннях безпеки.

Окремим важливим аспектом є використання гуманітарних лексичних одиниць, спрямованих на об'єднання нації, як-от *“Gesellschaft”* (суспільство), *“Einwanderungsgeschichte”* (історія імміграції), *“Terror”* (тероризм), що додає його мові емпатії та акцентує на спільних цінностях, важливих для побудови стійкого суспільства. Висловлювання О. Шольца стосовно делікатних тем, таких як депортація або інтеграція іммігрантів, часто супроводжуються евфемістичною лексикою. Наприклад, замість жорстких виразів, які могли б викликати суперечливі реакції, він використовує більш нейтральні конструкції, зокрема *“Abschiebungen nicht ausgeschlossen”* (депортації не виключаються), що дозволяє зберегти нейтральність та уникати прямих конфронтацій, а також сприяє підтриманню спокою в суспільстві.

Отже, переклад промов Олафа Шольца українською мовою вимагає точного збереження формальної та рішучої лексики, яка передає категоричність, офіційний стиль і лексичні особливості німецького політичного дискурсу. Це досягається через використання чіткої, нейтральної та вод-

ночас емпатійної лексики, яка підтримує баланс між державницькою серйозністю та соціальною відповідальністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Стиль Дональда Трампа в політичному дискурсі спирається на комбінацію простоти, емоційного впливу та гіперболізації. Його мова має експресивний характер, орієнтований на широку аудиторію та побудований на прямих, доступних формулюваннях. Використання конфронтаційних, гіперболічних і чітко поляризованих фраз сприяє створенню впевненого, рішучого і дещо протиставного образу політика, що є ключовим для формування політичного іміджу та ефективного

впливу на електорат. Мова Олафа Шольца характеризується формальністю, категоричністю та акцентом на загальнолюдських цінностях, що підкреслює його рішучість у політичних позиціях і прагнення до суспільної єдності. У його риторичі поєднуються чіткі, недвозначні конструкції з гуманітарною лексикою, яка апелює до таких понять, як свобода, мир і безпека. У перекладі важливо зберегти ці стилістичні особливості, передаючи формальний стиль і соціальний контекст. Окреслене вимагає точного відтворення категоричності та емоційної складової, водночас зберігаючи нейтральність і виваженість висловлювань для української аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
2. Гавриленко В. М., Тітарова Д. Ю. Лінгвостилістичні особливості політичних промов Уїнстона Черчилля. *Молодий вчений*. 2017. № 4(44). С. 132–136.
3. Деренчук Н. В. Особливості функціонування комічного в українській політичній комунікації. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. 2017. Вип. 24. С. 102–107.
4. Коваленко О. А. Маніпулятивний потенціал мовних засобів у рекламному дискурсі. Вінниця, 2020. 90 с.
5. Крапива Ю. В., Крикун Д. А. Політична промова як різновид політичної комунікації. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Т. 2. Вип. 11. С. 42–45.
6. Крапива Ю., Сухенко А. Стратегії та тактики учасників президентських дебатів у США (на матеріалі дебатів 22 жовтня 2020 року). *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи* : зб. матеріалів XXXVI Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф., 31 жовтня 2022 р. Переяслав, 2022. Вип. 36. С. 141–144.
7. Пуленко І. А., Сазикіна Т. П. Експресивні особливості синтаксичного паралелізму в публічних виступах політиків (на матеріалі англійської, французької та української мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. Т. 1. № 45. С. 106–110.
8. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2016. 20 с.
9. What Did Donald Trump Say to Kamala Harris? URL: <https://www.newsweek.com/what-did-donald-trump-say-kamala-harris-1981650>
10. Trump talked to Putin, told Russian leader not to escalate in Ukraine. URL: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2024/11/10/trump-putin-phone-call-ukraine/>
11. Seven things Trump says he will do as president. URL: <https://www.bbc.com/news/articles/cev90d7wkk0o>
12. Scholz lehnt Vertrauensfrage ab. URL: <https://www.zdf.de/nachrichten/politik/deutschland/zdf-sommerinterview-bundeskanzler-olaf-scholz-spd-ampel-100.html>
13. Bundeskanzler Scholz zur Sicherheitslage: Terror sagen wir den Kampf an. URL: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw23-de-regierungserklaerung-1006098>

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ РИТОРИЧНИХ ФІГУР У МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

SPECIFICS OF THE USE OF RHETORICAL FIGURES IN THE MEDIA SPACE OF UKRAINE

Хлипавка Г.Г.,

orcid.org/0000-0001-9707-0336

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри українознавства та міжкультурної комунікації
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

Статтю присвячено детальному аналізу вживання риторичних фігур у сучасному українському медійному просторі, з особливим акцентом на журналістські блоги. Актуальність цього дослідження визначається низкою ключових чинників. По-перше, в умовах поширення дезінформації та емоційних маніпуляцій, аналіз риторичних фігур надає можливості краще зрозуміти, яким чином медіа формують сприйняття інформації та впливають на громадську думку. По-друге, розвиток нових медіа та блогосфери суттєво трансформує традиційні підходи до журналістики, що робить дослідження риторичних фігур у цих контекстах важливим для оцінки їхнього впливу, а також етичних аспектів. Зрештою, специфічні культурні та соціальні особливості України потребують окремого аналізу, оскільки риторичні прийоми можуть відображати характерні риси національного мислення та комунікації. Метою цього дослідження є виявлення основних тенденцій у використанні риторичних фігур, їхніх функцій та частотності вживання в контексті сучасних журналістських блогів. У статті риторичні фігури розглядаються як мовні засоби, що дозволяють виражати думки більш яскраво та емоційно, з метою посилення впливу висловлювань на аудиторію та надання тексту виразності й образності. Зокрема, було визначено, що журналістські блоги є онлайн-платформами, на яких як професійні журналісти, так і аматори публікують свої матеріали, аналізи, коментарі та думки на актуальні теми. У дослідженні встановлено, що блогери активно використовують для досягнення своїх риторичних цілей різноманітні мовні засоби, серед яких влучно підібрані епітети, метафори, іронія, історичні алюзії, гіперболи, риторичні питання, алегорії та сарказм. Цей аналіз сприятиме глибшому розумінню механізмів впливу риторичних фігур на сприйняття інформації в медійному середовищі України.

Ключові слова: блог, маніпуляція, медіапростір, образність, риторика.

The article is devoted to a detailed analysis of the use of rhetorical figures in the contemporary Ukrainian media space, with a special emphasis on journalistic blogs. The relevance of this study is determined by a number of key factors. First, in the context of widespread disinformation and emotional manipulation, the analysis of rhetorical figures provides an opportunity to better understand how the media shape the perception of information and influence public opinion. Secondly, the development of new media and the blogosphere is significantly transforming traditional approaches to journalism, which makes the study of rhetorical figures in these contexts important to assess their impact and ethical aspects. Finally, the specific cultural and social characteristics of Ukraine require a separate analysis, as rhetorical devices can reflect the characteristic features of national thinking and communication. The purpose of this study is to identify the main trends in the use of rhetorical figures, their functions and frequency of use in the context of modern journalistic blogs. The article considers rhetorical figures as linguistic tools that allow expressing thoughts more vividly and emotionally, in order to enhance the impact of statements on the audience and to make the text more expressive and imaginative. In particular, it was determined that journalistic blogs are online platforms where both professional journalists and amateurs publish their materials, analyzes, comments and opinions on current topics. The study found that bloggers actively use a variety of linguistic tools to achieve their rhetorical goals, including well-chosen epithets, metaphors, irony, historical allusions, hyperbole, rhetorical questions, allegories, and sarcasm. This analysis will contribute to a deeper understanding of the mechanisms of influence of rhetorical figures on the perception of information in the media environment of Ukraine.

Key words: blog, manipulation, media space, imagery, rhetoric.

Постановка проблеми. У сучасному медійному просторі України риторичні фігури виконують надзвичайно важливу роль у формуванні суспільної думки, безпосередньо впливаючи на сприйняття інформації різними соціальними групами. В умовах інформаційної насиченості та постійної зміни медійного контексту особливо актуальним є вивчення механізмів, за допомогою яких риторичні фігури маніпулюють свідомістю аудиторії. Проте, попри їхню поширеність, існує суттєвий дефіцит досліджень, присвячених кон-

кретним аспектам використання риторичних фігур в українських медіа, що ускладнює наше розуміння їхнього впливу та наслідків.

Дослідження риторичних фігур у контексті соціальних комунікацій та масової інформації сприяє більш точній оцінці ролі медіа в сучасному суспільстві. Важливо також врахувати культурні та історичні чинники, які впливають на специфіку використання риторичних прийомів в Україні, що дозволить розширити горизонти розуміння медійних практик, враховуючи особливості національ-

ного контексту. Розуміння окреслених аспектів є важливим для розвитку медіаосвіти та критичного мислення в суспільстві.

Отже, виникає нагальна потреба в комплексному аналізі риторичних фігур у медійному просторі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У рамках дослідження риторичних фігур і їхнього впливу в медійному просторі України, важливо розглянути кілька ключових робіт, які відображають актуальні теми маніпуляційного впливу, лінгвориторики та медійних текстів. Вітчизняні науковці присвячують свої розвідки порівняльному аспекту структури та функціональності медійних текстів на прикладі різних мов, висвітлюючи риторичні прийоми, що використовуються для залучення аудиторії [1; 2]. В. Аккурт [3] досліджує різні способи, які використовуються в мовленні для маніпуляції свідомістю слухача, акцентуючи на лексичних і синтаксичних прийомах, що сприяють формуванню стереотипів і упереджень, що є надзвичайно актуальним у контексті масової інформації. Зі свого боку, І. Голопич та В. Перцева [4] аналізують специфіку вживання воєнних термінів в контексті інформаційних кампаній. Це дослідження дозволяє зрозуміти, як мовні засоби формують уявлення про конфлікт і впливають на суспільну думку. Є. Джиджора [5] досліджує, як риторичні фігури використовуються для встановлення емоційного зв'язку з аудиторією, що є суттєвим аспектом медійної комунікації. Н. Ізотова [6] акцентує на ролі діалогічних структур у медійних текстах, вказуючи на те, як ігрові елементи можуть посилювати ефективність комунікації. Ж. Денисюк [7] розглядає маніпулятивні стратегії, що використовуються в інформаційній політиці, що особливо важливо в умовах гібридних загроз. Г. Почепцов [8] та Н. Васильєва [9] досліджують загрози, які пов'язані з маніпулятивними практиками в медіа, вказуючи на необхідність критичного підходу до споживання інформації та пропонують практичні рекомендації для навігації в сучасному інформаційному середовищі, наголошуючи на важливості медіаосвіти.

Огляд літератури підтверджує, що риторичні фігури в медійному просторі України є важливим об'єктом дослідження, що вимагає комплексного аналізу з урахуванням культурних, соціальних і політичних контекстів. Розуміння механізмів їхнього впливу дозволяє не лише оцінити роль медіа в суспільстві, але й виявити потенційні загрози маніпуляції громадською свідомістю.

Постановка завдання. Дослідження здійснено на матеріалі 50 текстів сучасних українських

журналістських блогів, розміщених на сайті <https://day.kyiv.ua/blog/> [10]. У розвідці застосовано контент-аналіз для виявлення найбільш вживаних риторичних фігур, а також контекстів, у яких вони застосовуються. Лінгвістичний аналіз призначений для вивчення мовних особливостей риторичних фігур, їхніх структурних компонентів та семантичних відтінків. Дискурс-аналіз спрямований на виявлення того, як риторичні фігури відображають і підтримують соціальні норми та цінності. Комбінування цих методів дозволить створити комплексний портрет використання риторичних фігур у медійному просторі України, зокрема журналістських блогів.

Метою статті є виявлення основних тенденцій у використанні риторичних фігур, їхніх функцій та частотності вживання в контексті сучасних журналістських блогів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Очевидно, що риторичні фігури в медійному просторі використовуються для привернення уваги, підкреслення емоцій та впливу на думку аудиторії [5; 7; 11]. У контексті війни в Україні головними аспектами медійного дискурсу постають емоційний вплив, політична риторика, пропаганда та маніпуляція, аналіз та критика, а також культурні особливості. Журналісти часто використовують метафори, гіперболи та іронію, щоб створити сильний емоційний відгук у читачів, особливо в новинах про воєнні події, допомогу з боку західних партнерів тощо. Політики та їхні піар-команди активно використовують риторичні фігури для формування позитивного іміджу та дискредитації опонентів. Антитези та риторичні запитання допомагають акцентувати на ключових питаннях. У медіа, пов'язаних із певними політичними чи соціальними групами, часто використовуються стереотипи та символи для формування упереджень або створення образів «гарного» і «поганого» учасника окреслених у медійному тексті подій [4; 8; 9].

У блогах та аналітичних матеріалах риторичні фігури використовуються для структуризації аргументів і ведення дискусій, що підвищує їхню зрозумілість та переконливість. Використання риторичних фігур підпорядковане культурним традиціям, що відображає національний менталітет та історичний контекст. Загалом, риторичні фігури в українському медійному пейзажі постають важливими інструментами для комунікації та впливу на суспільну думку. Наприклад, у статті Ігоря Сюдюкова під назвою «*Тиран і Карлсон*» [12] від 15 лютого 2024 року, присвяченій інтерв'ю кремлівського диктатора американському журна-

лісту, текст повідомлення містить кілька риторичних фігур, що сприяють формуванню смислової структури тексту.

Епітети у словосполученнях *«відомий американський журналіст»* і *«кремлівський диктатор»* підкреслюють значущість персонажів та їхніх ролей у суспільному контексті, формуючи певне сприйняття і ставлення до згаданих осіб: *«Відомий американський журналіст, колишній співробітник «Фокс Ньюс» – улюбленого телеканалу экс-президента США Дональда Трампа, – Такер Карлсон удостоївся честі взяти інтерв'ю у кремлівського диктатора.»* У наведеному контексті гіпербола *«удостоївся честі»* є перебільшенням, яке підкреслює значущість інтерв'ю, створюючи враження винятковості події та статусу її учасників. Порівняння між *«улюбленим телеканалом экс-президента»* та образом *«кремлівського диктатора»* створює риторичний контраст, що підкреслює різницю між демократичними цінностями та авторитаризмом, сприяючи критичному осмисленню політичних реалій.

Зв'язок між Карлсоном і Трампом також відкриває нові горизонти для обговорення, адже це підкреслює транснаціональні зв'язки між популярними лідерами. Тут ми можемо побачити, як епітети слугують інструментом для формування суспільної думки та політичних наративів, які впливають на аудиторію з обох боків океану: *«Мільйони людей відчують відразу й зневагу до токсичних, брехливих просторікувань російського тирана (та ще й враховуючи суперкомфортні умови, створені для нього Карлсоном, який майже весь час фактично виступав у принизливій ролі «підставки для мікрофона»).* Є сенс серйозно та уважно переслухати промовлене Путіним, особливо ті посили, які, очевидно, звернені на західну (не російську) аудиторію, зокрема на частину західних політиків (тих, хто «розуміє Путіна» та відповідних, з дозволу сказати, «лідерів думок»). Тут є про що поговорити, надто якщо врахувати близькість Карлсона до Трампа (подейкують, що Трамп, можливо, розглядає його як одного з потенційних кандидатів на посаду віце-президента на майбутніх виборах) і те, що судячи з цього, Карлсон виступав у ролі **трампівського емісара в Москві».**

У наведеному абзаці епітети, що вжиті в словосполученні *«токсичних, брехливих просторікувань російського тирана»*, вказують не лише на небезпечність інформації, але й створюють асоціації з чимось шкідливим, що отруює суспільство, транслуючи відразу й зневагу до висловлювань.

Епітет *«брехливих»* підкреслює нечесність і маніпулятивність, що посилює критику на адресу Путіна. Водночас слово *«просторікувань»* має негативну конотацію, воно вказує на пустопорожні, несерйозні висловлювання, що знецінює сказане. Епітет *«суперкомфортні»* у сполученні з іменником *«умови»* іронічно акцентує на привілеях, які отримує особа (в цьому випадку Карлсон). Слово *«суперкомфортні»* створює контраст між його статусом і принизливими обставинами, в яких він опинився, що підкреслює абсурдність ситуації. Епітет *«принизливий»* у сполученні з іменником *«роль»* вказує на невідповідність між очікуваннями та реальністю. Він підкреслює, що особа (Карлсон) фактично займає нижчу позицію, що може сприйматися як зневажливе ставлення до його ролі.

У словосполученні *«трампівського емісара»* епітет вербалізує політичну близькість і зв'язок між особами. Слово *«емісар»* має відтінок важливості та таємності, підкреслюючи роль Карлсона як посередника, що може бути використано для маніпуляцій.

Узагальнюючи, епітети в цьому контексті створюють сильну емоційну реакцію у читача, підкреслюють критику, іронію й невідповідність між статусом особи та її діями, формуючи образи, які сприяють формуванню негативного сприйняття фігур і ситуацій у політичному контексті.

Специфіка використання риторичних фігур у медійному просторі стосується не лише формальних елементів мови, але й ширшого контексту політичного і соціального дискурсу. Коли йдеться про *«експертів»* та їхній сарказм, маємо справу з іронією, яка підкреслює абсурд ситуації, де Путін співпрацює з медійними фігурами на кшталт Карлсона. Обігравши прізвище Карлсона, автор використовує алегорії, які викликають асоціації з дитячими літературними персонажами, створюючи контраст між безтурботністю героя Ліндгрена і серйозністю політичної ситуації. Це допомагає підкреслити глузливе ставлення до маніпуляцій Путіна та його союзників: *«Частина «експертів» (у лапках і без лапок) просто відверто глузують з цього видовища, обігруючи збіг прізвища американця із всесвітньо відомим героєм Астрід Ліндгрена, що мав непосидючий та доволі творчий характер».*

Вживання фрази *«з дозволу сказати»* та лапок навколо слова *«изыскания»* демонструє скептичне ставлення до заяв російського диктатора. Іронія служить для знецінення його аргументів, викликаючи у читача сумніви: *«По-перше, історичні «изыскания» російського диктатора»*

справді не викликають нічого, окрім **зневаги, огиди та презирства**. Його, з дозволу сказати, викладки з історії Київської Русі, зокрема, прагнення вивістити роль Новгороду у цій українській (!) державі й провести, на противагу Києву, «пряму лінію» від Новгороду до Москви (при тому, що загальновідомим є **кривавий погром** саме Новгороду Іваном Грозним 1570 року, про що яскраво писав навіть Карамзін) – є відвертою **фальшю** та умисним «зміщенням» історичної правди на догоду імперським амбіціям та **особистій манії величі Путіна**».

У наведеному контексті слова «зневаги, огиди та презирства» створюють яскраву негативну конотацію, підкреслюючи ставлення автора до теми та активуючи емоції читача, формуючи відповідну реакцію. Конструкції на кшталт «**фальшю та зміщенням**» створюють ритмічну структуру, акцентуючи на важливих моментах та контрастах між правдою й маніпуляцією.

Гіпербола, вербалізована словосполученням «**особистій манії величі Путіна**», привертає увагу до крайнощів та абсурдності ситуації, посилюючи негативний образ, що спонукає читача погодитися з думкою автора.

Історичні алюзії – згадка про «**кривавий погром**» Новгороду Іваном Грозним і посилання на Карамзіна – не лише ілюструють думку автора, але й додають глибини та ваги аргументації через апелювання до історичних фактів. Протиставлення ролі Новгороду і Києва в історії підкреслює спроби автора продемонструвати маніпулятивний характер аргументів диктатора, вказуючи на суперечності у його висловлюваннях.

Автор застосовує історичні алюзії й у наступному абзаці: «По-друге, є ще один зміст цинічних одкровень Путіна, звернених до Заходу: **«Ви нікчеми, я вас не боюся»** (до отримання влади Черчиллем 1940 року Гітлер теж зневажав Британію!). І це – зрозуміло, адже й зараз серед західних політиків вистачає **Чемберленів** (неважливо, які «бойові» промови вони озвучують), і Путін це відстежує». Порівняння Путіна з Гітлером та згадка про Черчилля і Чемберлена створюють паралелі між минулими та сучасними політичними реаліями, акцентуючи на небезпеці недооцінки агресора, а цитування «**Ви нікчеми, я вас не боюся**» безпосередньо передає цинічність висловлювань Путіна, що підкреслює його зневажливе ставлення до Заходу.

У прикінцевому абзаці своєї статті Ігор Сюдюков цитує А. Камю, що надає статті філософського контексту та підкреслює серйозність теми. Метафора «**технологія накачування отру-**

тою» транслює ідею маніпуляції інформацією й розповсюдження брехні, а риторичне питання «**навіщо?**» спонукає читача замислитися про мотиви дій керманіча кремля та його оточення: «**А також пам'ятати доречні під час екзистенційної війни слова Альбера Камю: «Мораль кримінальника – це безкінечне чергування перемог, отриманих через помсту, і поразок, які породжують відчай і дику злобу».** Карлсон попрацював на багатомільйонну аудиторію для поширення путінської брехні. **Технологія накачування отрутою** налагоджена. На питання «**навіщо?**» є чіткі відповіді».

Отже, аналізований текст містить різноманітні риторичні фігури, які підкреслюють основні ідеї автора та емоційно впливають на читача. Іронія, сарказм, гіпербола, риторичні питання, алегорії, історичні алюзії, метафори, а також влучно підібрані епітети вербалізують основні ідеї статті, викликають емоційний відгук та залучають читача до критичного осмислення теми.

У статті Ігоря Ісіченка «**Втеча від минулого – втеча від себе самого**» [13] від 31 жовтня 2022 року також використано численні риторичні фігури, які підкреслюють глибину теми та емоційний контекст обговорюваних питань. Серед ключових аспектів специфіки використання риторичних фігур у тексті виокремлюємо метафору, антитезу та емоційні епітети.

Заголовна метафора «**втеча від минулого – втеча від себе самого**» вербалізує символічне позначення відмови від ідентичності, культурної спадщини. Паралелізм реалізується шляхом повтору використання структур на кшталт «**школа без української літератури**», привертаючи увагу до проблеми: «**Зрештою, попри регулярні обстріли міста, в Харкові вдалося провести круглий стіл 'Шкільний курс української літератури в стратегії усвідомлення національної ідентичності'**; Російська пропаганда не втомлюється нав'язувати психологічно залежним від неї середовищам давню імперську тезу: української мови й літератури цією мовою 'не было, нет и быть не может'».

Антитеза реалізується в контрасті між «**національною ідентичністю**» та «**космополітичним курсом**», об'єктивуючи важливість української літератури в контексті сучасності: «**А тим часом у доколапедагогічному середовищі ні-ні, та й вирине нав'язлива ідея звільнити школу від української літературної минушини на догоду чи то космополітичному курсові світового письменства, чи розширеному коштом деяких сучасних творів вивченню рідної мови**».

Епітети, які вжито у словосполученнях «духовна сила», «впевнена перемога» тощо, надають емоційного забарвлення й підкреслюють ставлення автора до теми: «Штабелями вилучених і знищених книжок, ракетами, спрямованими в літературні музеї, ворог промовисто демонструє, де він бачить арсенали нашої сили. **Духовної сили, без якої годі сподіватися на *впевнену перемогу***».

Роман Кот у статті «Сектор Гази, **"чорні лебеді"** та соціальна динаміка на Близькому Сході» [14] від 19 жовтня 2024 року застосовує риторичні фігури, що підкреслюють складність ситуації та її наслідки. Заголовна метафора «чорні лебеді» призначена для опису незапланованих і критично важливих подій, які можуть суттєво вплинути на розвиток ситуації. Іншу метафору – «політична тварина» щодо Нетаньяху – вжито, щоб привернути увагу до здатності політика маневрувати в політичному полі, де кожне рішення має значні наслідки: «Тож Ізраїль досі обмежувався дистанційними обстрілами Сектору Гази, а Нетаньяху як справжня **політична тварина** продумував, як з одного боку не починати наземну операцію з усіма її руйнівними наслідками».

У прикінцевому абзаці статті автор вживає метафору «гарячі точки»: «В цих умовах для України пріоритетом залишається збереження підтримки з боку партнерів, **попри загострення в інших гарячих точках світу**». Аналізована риторична фігура вказує на зони конфліктів або напруженості, де ситуація є критичною.

Варто зазначити, що автор статті вживає метафори на початку та наприкінці тексту: метафора на початку створює яскравий образ, який привертає увагу читача і налаштовує на подальше сприйняття інформації, а метафора, що використана в кінці тексту, підсумовує основні ідеї, надаючи їм глибший сенс та емоційний відтінок. Таким чином, метафори в обох частинах тексту призначені для підсилення його змісту та емоційного впливу на читача.

У реченні «Тож нічні протести і спроби спалити ізраїльські дипмісії в Йорданії та Туреччині видаються лише **"квіточками"**» автор використовує іронію як риторичну фігуру, адже слово «квіточками» вжите в контексті серйозних і агресивних дій, таких як спроби спалити ізраїльські дипмісії. Контраст між словом «квіточки» і жорстокістю протестів підкреслює, що автор намагається

знецінити ці дії, вказуючи на те, що вони є лише початком значно серйозніших наслідків і ескалації конфлікту. Таке використання мови допомагає акцентувати на можливій загрозі та спростити серйозність ситуації, яку переживають країни регіону.

Словосполучення «з погрозами на повну застосувати силу» та «поодинокі обстріли» утворюють риторичний зв'язок, який підкреслює контраст між заявленими намірами й реальними діями, вербалізуючи іронію у контексті: «*Десь там на задньому плані маячили Хезболла та Іран з погрозами на повну застосувати силу у випадку повноцінної операції проти ХАМАС. Однак, судячи із сумбурності їх дій, повноцінної стратегії у них не було. Лише для проформи антиізраїльські коментарі та поодинокі обстріли Північних районів єврейської держави*». Перше висловлення свідчить про сильні, агресивні наміри, тоді як друге вказує на малоефективні, фрагментарні дії, що не відповідають загрозам, тобто створюється враження, що реальна загроза з боку Хезболли та Ірану є більше риторичною, ніж практичною. Вживання слова «сумбурність» підкреслює, що попри агресивну риторіку, дії цих сил не є скоординованими або стратегічно продуманими. Згадка про «лише для проформи» також натякає на відсутність серйозного наміру або ефективної стратегії, що посилює загальне враження про нездатність реалізувати загрози.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання риторичних фігур дозволяє авторам не лише привернути увагу до ключових аспектів ситуації, але й створити глибше розуміння політичної та соціальної динаміки, а також її можливих наслідків. Аналіз медійних текстів, зокрема журналістських блогів, засвідчує, що їхні продуценти використовують для досягнення риторичної мети в аспекті частотності влучно підібрані епітети, метафори, іронію, історичні алюзії, гіперболи, риторичні питання, алегорії, сарказм. Інакше кажучи, сучасним журналістським блогам притаманні емоційність та образність, які досягаються шляхом використання риторичних фігур в авторських текстах.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі того, як культурні та політичні чинники впливають на використання риторичних фігур, особливо в умовах інформаційних криз і конфліктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боднар О. М., Кушнірчук О. О. Лінгвориторична організація німецьких та українських медійних текстів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59. Том 1. С. 131–136.
2. Щербак О. М. Вербалізація суспільних топосів у текстах німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Вип. 9. С. 257–260.
3. Аккурт В. Методи маніпулятивного впливу у лінгвістиці. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки*. 2020. № 30. С. 5–23.
4. Голопич І., Перцева В. Функціонально-семантичні особливості воєнної лексики в інтернетвиданнях. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2023. № 205. С. 45–50.
5. Джиджора Є. В. Риторична маніпуляція прихильністю аудиторії у виступах впізнаваних спікерів. *Прикладна лінгвістика на Півдні України: здобутки і перспективи*. Колективна монографія / За ред. Н. Кондратенко. Вінниця : ТВОРИ, 2022. С. 38–43.
6. Ізотова Н. П. Лінгвориторика діалогу в наративі: ігрові ефекти. *Нова філологія*. 2021. № 83. С. 91–98.
7. Денисюк Ж. З. Пропаганда та контрпропаганда в контексті стратегій державної інформаційної політики. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71) № 2. С. 46–50.
8. Почепцов Г. Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дії. Київ : Віват, 2022. 384 с.
9. Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики і загроза національній безпеці. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 2. С. 34–41.
10. Газета «День». URL: <https://day.kyiv.ua/blog/>
11. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2016. 20 с.
12. Сюдюков І. Тиран і Карлсон. URL: <https://day.kyiv.ua/blog/polityka/tyran-i-karlson>
13. Ісіченко І. Втеча від минулого – втеча від себе самого. URL: <https://day.kyiv.ua/blog/suspilstvo/vtecha-vid-mynuloho-vtecha-vid-sebe-samoho>
14. Кот Р. Сектор Гази, «чорні лебеді» та соціальна динаміка на Близькому Сході. URL: <https://day.kyiv.ua/blog/polityka/sector-hazy-chorni-lebedi-ta-sotsialna-dynamika-na-blyzkomu-skhodi>

РОЗДІЛ 10 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.48>

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА САМОТНІСТЬ ЖІНКИ В ПОВІСТІ-БАЛАДІ Г. ПАГУТЯК «СОЛОВЕЙКО»

EXISTENTIAL LONELINESS OF A WOMAN IN THE NOVELLA-BALLAD BY H. PAGUTYAK *THE NIGHTINGALE*

Бітківська Г.В.,

orcid.org/0000-0002-3131-2686

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри світової літератури

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У статті досліджуються засоби репрезентації екзистенційної самотності жінки в повісті-баладі Галини Пагутяк «Соловейко». Зауважено, що авторське визначення жанрової своєрідності твору маркує синтез подієвості життєвої історії з драматично-містичним світосприйняттям головної героїні – дівчини без імені, яка повсякчас переживає страх перед світом і внаслідок цього почувається дуже нещасливою і самотньою.

Простежено, що головна героїня зображена в колі своїх однокурсниць Надійки, Олени, Валі, родички Ніночки, які виявляють конформістське ставлення до життя. Однолітки безіменної героїні дбають про налаштований побут, і поза ним їм нічого не турбує. Натомість головна героїня керується високими етичними й естетичними вимогами у ставленні до матері, у дружбі й коханні. Вона усвідомлює свою несхожість з іншими й намагається освоїти незвичний і незатишний для себе простір за допомогою уникання небажаного спілкування чи іронічного дистанціювання від ситуації.

Наголошено, що ознаки балади у творі є важливим засобом творення екзистенції безіменної героїні. Унаслідок своєї звички до самотніх блукань дівчина знаходить локуси, у яких сходяться два світи – реальний і ірреальний або «дивний» простір, зокрема, схоже на око лісове озеро, дивний пустир серед міста, вуличку покинутих будинків з квартирами без дверей. Кожного разу контакт з дивним простором завершується для героїні травмою, що пришвидшує трагічний фінал.

З'ясовано, що своєрідний діалог героїні з іншим світом відбувається через пісню і сни. Дівчина співає тільки в лісі або подумки, для неї це сакральне дійство, яке може відбуватися тільки тоді, коли вона щаслива, – у лісі, в рідній хаті, поряд з коханим. Востаннє пісня звучить, коли дівчина звільняється від усіх страхів, падаючи із сьомого поверху. Сні є передвісниками трагічних подій: сон тітки Ганни передвіщає нещасливе кохання, а сон самої безіменної дівчини про неіснуючі листи до неї коханого вербалізує її протест проти буденності у стосунках.

Ключові слова: екзистенція, екзистенційна самотність, образ жінки, повість, балада, Галина Пагутяк.

The article explores the means of representing existential loneliness of a woman in the novella-ballad «The Nightingale» by Halyna Pagutyak. It is noted that the author's definition of the genre originality marks the unique blend of a life story's events with the main character's dramatic and mystical outlook on the world. The heroine is a girl without a name, who constantly experiences a senseless fear of the world and, as a result, feels very unhappy and lonely.

It is traced that the main character is depicted in the circle of her classmates Nadiya, Olena, Valya, and Ninochka's relative, who demonstrate a conformist attitude to life. The nameless heroine's peers care about their settled home life, and nothing besides it bothers them. Instead, the main character is guided by high ethical and aesthetic requirements in her attitude toward her mother, friendship, and love. She realizes her dissimilarity from others and tries to master an unusual and uncomfortable space for herself by avoiding unwanted communication or ironically distancing herself from the situation.

It is emphasized that the features of a ballad in this work are an important means of creating the nameless heroine's existence. Due to her habit of wandering alone, the girl discovers places where the real world and an unreal or strange world intersect. In particular, there is a forest lake that looks like an eye, a weird wasteland in the middle of the city, and a street of abandoned houses with apartments without doors. Each time, her interaction with the strange space ends with the heroine getting trauma, which makes the tragic ending come closer.

It is found that the heroine's peculiar dialogue with the other world occurs through songs and dreams. The girl sings only in the forest or in her head. It is sacred for her and it only happens when she is happy – in the forest, in her native home, next to her beloved. The last time we can hear the song is when the girl frees herself from all fears by falling from the seventh floor. Dreams are harbingers of tragic events: Aunt Hanna's dream foretells unhappy love, and the nameless girl's dream of non-existent letters to her lover verbalizes her protest against the monotony in relationships.

Key words: existence, existential loneliness, image of a woman, novella, ballad, Halyna Pagutyak.

Постановка проблеми. Повість-балада «Соловейко» належить до ранньої творчості Галини Пагутяк, але не губиться за її відомими творами зрілого періоду. Вже в першій публікації 1986 р. разом з науково-фантастичним романом «Господар» акцентується екзистенціалістська проблематика цього твору – «моральний пошук смислу життя нашої молодшої сучасниці» [7, с. 200]. У перевиданні 2017 р. повість «Соловейко» увійшла до збірки з підзаголовком «Книга беззахисності», у якій відображається «важкий шлях і вперта боротьба беззахисної людської душі в нашому жорстокому світі» [6]. Тетяна Гребенюк відзначає екзистенціалістську сутність творчості Галини Пагутяк, що виразно відбивається в проблематиці її творів. У них так чи так «постають проблеми пошуку сенсу буття, самопізнання людини, одвічна самотність особистості, вибір і відповідальність за нього, богошуканство» [2, с. 256]. Однак системних досліджень повісті-балади «Соловейко» в цьому аспекті бракує, що зумовлює їхню актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники виявляють спорадичний інтерес до повісті-балади «Соловейко» здебільшого в контексті ширших проблем. Т. Качак, досліджуючи художні особливості жіночої прози 80–90-х років ХХ століття, називає цей твір як приклад міграції, дифузії жанрових конструкцій у творчості Г. Пагутяк і в сучасній українській прозі [5, с. 18]. Н. Чухонцева звертається до повісті, вивчаючи концепт «музика» в романах Галини Пагутяк, і зауважує, що у творі «акцентується несумісність максималістських уявлень про гармонію і реалій профанного життя» [8, с. 111]. Г. Бокшань розглядає «Соловейка» під кутом міфопоетики [1]. Водночас О. Карабльова в дисертації «Художні версії проблеми самотності у сучасній жіночій прозі» детально досліджує проблему самотності у прозі Галини Пагутяк, Оксани Забужко і Софії Майданської. З-поміж творів Г. Пагутяк дослідниця аналізує повість «Радісна пустеля», романи «Смітник Господа Нашого», «Записки Білого Пташка», «Захід сонця в Урожі» і, вивчаючи психологічні й художні засоби вираження та концептуалізації самотності, зауважує «філософсько-медитативне вираження самотності, феномен якої набуває ознаки екзистенційно-пізнавальної» [4, с. 9]. Отож проблема порушена, що свідчить про її важливість, однак на матеріалі повісті-балади «Соловейко» потребує детального розгляду.

Постановка завдання. Метою нашої статті є дослідження засобів художньої репрезентації

екзистенційної самотності жінки в повісті-баладі Галини Пагутяк «Соловейко».

Виклад основного матеріалу. Повість «Соловейко» має чотирнадцять невеликих розділів, у кожному з яких головна героїня – дівчина двадцяти одного року – розповідає про певні події свого життя, почуття й думки, які вони викликають. Вона навчається в місті, але більше любить приїжджати додому, у село, де живе її мама, яка працює вчителькою. Найбільше задоволення в дівчини викликають прогулянки до лісу, хоча з радістю береться вона й до домашньої роботи: «...так люблю навіть воду з криниці нести, чи подвір'я замітати, чи горіхи обривати» [7, с. 162], а увечері охоче читає. Її образ розкривається поступово, однак уже в першому розділі вона зізнається, що багато думає про світ і себе в ньому: «...все думаю, думаю, хоч не було тоді мені над чим думати. До мене тільки тієї осені стало доходити, що не так усе воно, як має бути. А в чому та неправда, – чи в мені, чи в інших, – не знала» [там само].

Авторське визначення жанрової своєрідності твору як повісті-балади маркує синтез подієвості життєвої історії з драматично-містичним світосприйняттям головної героїні – дівчини без імені, яка повсякчас переживає безглуздий страх перед світом і внаслідок цього відчувається дуже нещасливою і самотньою. Відчуття страху так часто виникає в неї, що вона може й не усвідомлювати його, зауважуючи: на подвір'ї ростуть три горіхи, що мають оберігати від блискавки. Досвід такого оберегу для неї не особистий – «так кажуть». Або вона повертається в гуртожиток з острахом. Боїться навіть не дії, а лихого слова від когось неозначеного: «...і мені скажуть щось лихе. І я не витримаю. Просто розірветься серце» [там само].

В образі дівчини переважають страхи від того, що ще не сталося. Таке моделювання ймовірних випадків чи зустрічей не поодинокі. Воно інспірується різними подіями, зокрема й не дуже віддаленою часовою ретроспективою: два роки тому вона знайшла в лісі озеро. Дівчина спочатку любить ним, сонцем і хмарами, що відбиваються у воді. Але думки про те, що у знаному з дитинства лісі можна знайти щось невідоме, тривожать її, і зовсім лякає припущення, що тут може трапитися зустріч з кимось. Простір для неї такий дивний, що якби хтось прийшов сюди, то вона б подумала, що то не людина. Увечері дівчина відчувається нещасною: «сльози течуть по скронях, кругом темрява, ніхто мене не бачить, нікому я не потрібна, і все життя моє – не як у людей» [7, с. 163]. Виразна емоційна

домінанта в характері героїні підсилюється її намаганням дистанціюватися від власних переживань, подивитися на власне життя під іншим кутом зору: «Господи, навіщо ти нагородив мене цим безглузким страхом, я ж зовсім-таки непогано живу! Мені всього-на-всього двадцять один рік, я не каліка, подобаюся хлопцям, нарешті, вчуся в університеті» [7, с. 166]. Однак оповідачка сама іронізує з таких аргументів, називаючи їх поважними, і зауважує, що від таких міркувань їй «робиться ще гидкіше» [там само].

Головна героїня зображена в колі своїх однокурсниць Надійки, Олени, Валі, родички Ніночки, які виявляють конформістське ставлення до життя. Однолітки безіменної героїні дбають про налаштований побут, і поза ним їх нічого не турбує. Найбільше спілкується дівчина з Надійкою, яка старша за героїню повісті на три роки, але вчиться з нею на одному курсі. Вона відрізняється від інших: «єдина дівчина, яка не кисне по неділях у гуртожитку, нарікаючи на чоловічу байдужість і власну самотність» [7, с. 163]. Саме Надійка купила квитки на «Лебедине озеро», і в епізоді відвідин оперного театру виразно розкриваються душевні якості обох дівчат.

Головна героїня з певним викликом говорить про балет як «наївну казку про двох закоханих», демонструючи рецепцію без розуміння художньої умовності твору мистецтва: «Я вже не вірила в казки. Мені тільки було боляче, що люди можуть так легко і невимушено вдавати кохання, грати в нього. Злий чарівник мені сподобався більше, ніж уся ця згряя лебедів. Йому можна було поспівчувати. Він був приречений так, як я, як Надійка, як мало не весь світ, ніколи не зазнати такої небесної любові» [7, с. 165].

Наратив повісті формується так, щоб акцентувати брак естетичних звичок героїні: перед балетом їй більше хочеться повечеряти ковбасою, аніж слухати музику чи дивитися виставу. Головна героїня визнає, що не розуміє музику, не зацікавлена в таїнстві балету, за її висловом, у балетно-спортивних достоїнствах акторів; тобто створюється не романтизований образ, а знижений, значно ближчий до *profanum*, а не *sacrum*. Однак кілька деталей переконують, що її гастрономічне моделювання й демонстративні зізнання виконують роль маски, що приховує вразливість, тонку натуру й вроджений естетичний смак. Невипадково повість розпочинається зображенням єдності головної героїні з природою, її втіхи від прогулянок лісом, що виливається в неї через творчу діяльність – спів. У цьому образі демонструється «гама складних переживань неординарної постаті, яка перебуває в хаосі

буття. Її розгублена свідомість прагне відшукати власну точку опри, і шукає її в собі, у своїй свідомості» [3, с. 183]. Відповідно думки героїні про виставу відбивають її душевне сум'яття й пригнічений психологічний стан, викликаний відсутністю кохання. Дівчина чекає вистави в чорно-білих кольорах, її дратує строкатість декору і костюмів як дисонанс до її очікувань. Вона воліє не змішувати високе і низьке, мистецтво й побут. Коли Надійка вмикає музику Баха в побутовій ситуації – прибирання кімнати чи пізні вставання, то це їй видається «справжнісіньким блюзнірством». Дівчина намагається «швидко втекти на вулицю, бути хоч голодною, зате вільною» [7, с. 165]. Тобто її мрії про уявну вечерю маніфестують не так примітивну особу, що сприймає світ на рівні фізичних інстинктів, як намагання освоїти незвичний і незатишний для себе простір за допомогою повсякденних дій та іронічного дистанціювання від ситуації.

З огляду на це, катарсис від вистави, який вона переживає, є правдивим дзеркалом її екзистенції: «Ось на мить згасло світло, в темряві з'явилась якась біла постать, шалено затрепетівши. Я побачила те, чого чекала весь вечір: чудо, без якого немає мистецтва» [7, с. 165]. Показовим є те, що цю рецепцію подано в обрамленні вербалізованих страхів дівчини. Спочатку актуалізується страх дівчини перед соціумом: вона боїться, коли має жити в гуртожитку, її непокоїть натовп у місті – мусить у ньому шукати подібних до себе людей, дратує гамірна публіка перед театром і в театрі. Страх, напевно, зумовлений підозрою лицемірства як основи суспільних та індивідуальних стосунків у тогочасній спільноті: «Зараз я сиділа заплющивши очі, ніби чекала блискавки, що зараз вдарить, і тоді з гуркотом западуться фальшиві зелені ліси, захитаються всі люстри» [7, с. 165]. Блискавка як природне явище нагадує про справжній ліс, у якому наша героїня щаслива настільки, що може співати; а також про її рідне подвір'я (також справжнє, а не бутафорське), захищене від блискавки аж трьома горіхами. Лицемірність соціуму констатується реплікою Надійки: «Врешті-решт, театр для того і існує, щоб одні грали на сцені, а інші – в залі» [7, с. 166]. Після усвідомлення чудесного впливу мистецтва героїня робить парадоксальний висновок, який не заперечує, а зміцнює її страхи перед світом: «Страх і безпомічність перед темрявою, які не приховаєш за ніякими оптимістичними фіналами і геройською бравадою» [7, с. 165].

Екзистенційна, або внутрішня самотність зумовлюється, як зауважують науковці, суперечностями особи із собою, а пізніше – і соціумом

[3, с. 184], і саме таке світовідчуття демонструє головна героїня повісті. Її становище відрізняється від фізичної самотності старших жінок – тітки Ганни чи її матері. Хоча тітка Ганна не має ні чоловіка, ні дітей, тобто на позір є самотньою, і має свій страх: «Як то страшно без рідного дому! Я би вмерла на чужині межи чужими людьми» [7, с. 169], але вона не переживає внутрішньої самотності і не прагне сховатися від світу. Її образ виконує важливу роль у розвитку сюжету, бо є носієм інформації про майбутнє головної героїні, що зображується як сон. Тітка Ганна переказує своє сновидіння про білий вінець, який дівчина приміряє уві сні, й одразу подає свою інтерпретацію: незабаром вона може вийти заміж.

Онїричний компонент пов'язує умовно-реалістичний наратив перших чотирьох частин повісті, що стосуються звичного життя багатьох – навчання в університеті, відвідування театру, мешкання в гуртожитку тощо, з ірреалістичним наративом (V–XIV частини), що розпочинається словами «Я ще не знала тебе» [7, с. 169]. Від цієї репліки розпочинається подвійна перспектива викладу: гомодієгетичний наратор веде розповідь про минулі події з теперішніх координат. Умовність наративу посилюється антиципацією: «Я ще не знала, що через рік мене вже не буде», внаслідок чого образ наратора отримує містичне забарвлення як вихідець з потойбіччя. Картини щасливого кохання – «кожен твій дотик, кожен поцілунок залишився зі мною» [7, с. 171] – позбавлені сентиментальності, оскільки вони зображені в аурі смерті. Вперше у тексті повісті звучить куплет пісні, що символізує назву твору:

Нехай тобі зозуленька, мені соловейко,

Нехай тобі там легенько, мені веселенько.

Нехай тобі зозуленька, щоб рано кувала,

Нехай мені соловейко, щоб я не скучала
[7, с. 171].

Пісні в повісті, як і сни, забезпечують контактування реального й ірреального світів. Головна героїня потрапляє в інший простір після блукань: так трапилося, коли вона вийшла до лісового озера, міського пустиря, вулички покинутих будинків. Описи «дивних» локусів мають спільні ознаки запустіння, руйнації, смітника: «...дивний пустир. Незважаючи на зиму й весну, на ньому шелестіла висока суха трава, вища за мене, подекуди витоптана. На землі отут і там валялись порожні консервні бляшанки, шматки паперу, рештки взуття. Така сама трава росла на берегах мого єдиного в світі лісового озера, котре існувало тепер лише у моїй пам'яті і вже ніколи не наповниться водою. Цієї осені меліоратори проклали труби і випустили з нього воду, перетво-

ривши озеро в гидке болото, посеред якого стирчало сухе, мертве коріння. Я бачила це страхіття, але не вірила, що ліс осліп і над баговинням спокійно кружляє кілька ворон» [7, с. 171].

Кожний контакт з «дивним» простором завдає дівчині травму: біля лісового озера вона злякалася своїх думок і кинулася тікати; на пустирі на неї напала зграя собак; в покинутому будинку відчуває, що її коханий відчужений від неї. Це відчуження посилюється після принципової сварки закоханих, і дівчина дедалі більше заглиблюється в хаос буття. Героїня здається повністю спустошеною і збайдужілою до всього в житті, однак у ситуації межового вибору вона залишається вірною своїм життєвим принципам, не спокушаючись розвагами, які їй нав'язують.

Висновки. Головна героїня повісті-балади Г. Пагутяк «Соловейко» керується високими етичними й естетичними вимогами у ставленні до матері, у дружбі й коханні. Вона перебуває в незгоді з собою, усвідомлює свою несхожість з іншими, що характерно для стану екзистенційної самотності. Дівчина намагається уникати небажаного спілкування або іронічно дистанціюватися від ситуації.

Важливим засобом творення екзистенції безіменної героїні є ознаки балади в повісті, як-от баладний сюжет, мотивний комплекс смерті, метаморфоза, двосвіття тощо. Розв'язкою баладного сюжету стає смерть героїні, яку можна потрактувати як символічну метаморфозу – перетворення дівчини, що співає тільки за особливих обставин, у соловейка. Унаслідок своєї звички до самотніх блукань дівчина знаходить локуси, у яких сходяться два світи – реальний і ірреальний або «дивний» простір, зокрема, схоже на око лісове озеро, дивний пустир серед міста, вуличка покинутих будинків з квартирами без дверей. Кожного разу контакт з дивним простором завершується для героїні травмою, що пришвидшує трагічний фінал. З'ясовано, що своєрідний діалог героїні з іншим світом відбувається через пісню і сни. Дівчина співає тільки в лісі або подумки, для неї це сакральне дійство, яке може відбуватися тільки тоді, коли вона щаслива, – у лісі, в рідній хаті, поряд з коханим. Востаннє пісня звучить, коли дівчина звільняється від усіх страхів, падаючи із сьомого поверху. Сни є передвісниками трагічних подій: сон тітки Ганни передвіщає нещасливе кохання, а сон самої безіменної дівчини про неіснуючі листи до неї коханого вербалізує її протест проти буденності в стосунках з коханим. Перспективним для подальших досліджень повісті-балади Г. Пагутяк «Соловейко» може бути дискурс травми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бокшань Г. Деструкція вітальності в повісті-баладі Галини Пагутяк «Соловейко». Збірник статей і тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія здоров'я – здоровий спосіб життя – здорова нація». Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2018. С. 31–33. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/2896>
2. Гребенюк Т. В. Галина Пагутяк. *Історія української літератури: XX – поч. XXI ст.*: у 3 т. / за ред. В.І. Кузьменка. Т. 3. К. : ВЦ «Академія», 2017. С. 254–266.
3. Девдюк І. Екзистенційна самотність творчої особистості в українській та англійській прозі міжвоєнного періоду. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2018. Том 29 (68). № 4. С. 183–188.
4. Карабльова О.В. Художні версії проблеми самотності у сучасній жіночій прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література». Київ, 2004. 20 с.
5. Качак Т. Б. Художні особливості жіночої прози 80-90-х років XX століття : автореф. дис ... канд. філол. наук : 10.01.01. Кіровоград, 2006. 20 с.
6. Пагутяк Г. В. Небесна кравчиня: книга беззахисності : романи, повісті. Львів : Піраміда, 2017. 298 с.
7. Пагутяк Г. Соловейко. *Господар*. К.: Рад. Письменник, 1986. С. 161–199.
8. Чухонцева Н. Семіосфера концепту «музика» в романах Галини Пагутяк. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2017. С. 110–115.

РОЗДІЛ 11 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2Бічуя:7.034.7

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.49>

БІБЛІЙНІ ОБРАЗИ І МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ НІНИ БІЧУЇ: ТРАНСФОРМАЦІЯ САКРАЛЬНОГО ТЕКСТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

BIBLICAL IMAGES AND MOTIFS IN THE WORK OF NINA BICHUI: THE TRANSFORMATION OF THE SACRED TEXT IN MODERN UKRAINIAN LITERATURE

Брижіцька І.П.,

orcid.org/0000-0002-7424-7773

кандидатка філологічних наук,

наукова співробітниця

Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка

Національної академії наук України

У статті аналізується роль Святого Письма та інтерпретація біблійних образів у творчості Ніни Бічуї на прикладі творів «Дрогобицький зіздар», «Буєсть Митусина», «Мед мудрості нашої», «Сотворіння тайни», «Зачин до оповідання про Донелайтіса», «Показія, або Те, що не цілком потрапило до оповідань» та «Камінний господар». Авторка звертається до біблійних текстів, щоб розкрити філософські, етичні та духовні проблеми сучасності. Біблійні образи та мотиви стають засобом для дослідження тем віри, сумнівів, гріха, покаяння та істини.

У творі «Дрогобицький зіздар» через образи зірок і світла досліджується тема пошуку Бога і сенсу життя, які порівнюються з біблійними символами світла та провидіння. У новелі «Буєсть Митусина» розглядається тема творчості як божественного дару, де слово набуває священного значення, а головний герой нагадує біблійних пророків.

У новелі «Мед мудрості нашої» Н. Бічуя звертається до біблійного образу мудрості з Книги Приповістей, пересмилюючи його через моральний вибір сучасної людини. У «Сотворінні тайни» досліджується взаємодія матеріального і духовного через біблійні мотиви творіння і спасіння.

«Зачин до оповідання про Донелайтіса» та «Показія, або Те, що не цілком потрапило до оповідань» також містять біблійні посилання, що підкреслюють зв'язок між минулим і сучасністю. Біблійні образи тут служать засобом для розуміння духовних викликів, з якими зіштовхується сучасна людина.

У новелі «Камінний господар» біблійні мотиви використовуються для розкриття теми гріха, спокути та внутрішньої боротьби персонажів.

Таким чином, стаття акцентує увагу на взаємодії Н. Бічуї з біблійною традицією. Це дозволяє краще зрозуміти філософську та духовну глибину її творів, для яких Святе Письмо служить джерелом натхнення та допомагає висвітлити моральні пошуки персонажів.

Ключові слова: Святе Письмо, біблійні образи, перосмислення, релігійна символіка, біблійні мотиви, релігійні інтерпретації, біблійні епіграфи, морально-етичні конфлікти, філософія життя і смерті.

The article analyzes the role of the Holy Scripture and the interpretation of biblical images in the works of Nina Bichuya, using the examples of "The Drohobych Astrologer", "Mitusina's Story", "The Honey of Our Wisdom", "The Creation of the Mystery", "The Introduction to the Story of Donelaitis", "Pocasia" and "The Stone Host". The author draws on biblical texts to explore philosophical, ethical, and spiritual issues relevant to modern times. Biblical images and motifs serve as a tool for examining themes of faith, doubt, sin, repentance, and truth.

In the work "The Drohobych Astrologer", the theme of searching for God and the meaning of life is explored through the imagery of stars and light, which are compared to biblical symbols of light and divine providence. In "Mitusina's Story", the focus is on creativity as a divine gift, where the word takes on sacred meaning, and the protagonist resembles biblical prophets.

In "The Honey of Our Wisdom", Bichuya refers to the biblical image of wisdom from the Book of Proverbs, reinterpreting it through the moral choices of modern individuals. In "The Creation of the Mystery", the interaction between the material and spiritual is explored through biblical themes of creation and salvation.

"The Introduction to the Story of Donelaitis" and "Pocasia, or That Which Did Not Fully Enter the Stories" also contain biblical references, highlighting the connection between the past and the present. Here, biblical images are used to understand the spiritual challenges faced by contemporary individuals.

In the novella "The Stone Host", biblical motifs are employed to reveal themes of sin, redemption, and the inner struggles of the characters.

Thus, the article emphasizes N. Bichuya's engagement with the biblical tradition. This approach provides a deeper understanding of the philosophical and spiritual depth of her works, where the Holy Scripture serves as a source of inspiration and sheds light on the moral quests of her characters.

Key words: Holy Scripture, biblical images, reinterpretation, religious symbolism, biblical motifs, religious interpretations, biblical epigraphs, moral and ethical conflicts, philosophy of life and death.

Постановка проблеми. Релігійна символіка та мотиви Святого Письма мають важливе місце у творчості Н. Бічуї. Образи, запозичені з Біблії, постають у її текстах не тільки як релігійні символи, але й переосмислюються крізь призму сучасних морально-етичних і життєвих обставин персонажів. Важливо дослідити, як письменниця використовує біблійні епіграфи, цитати і метафори для створення текстів. Особливу увагу слід приділити тому, як у її творах взаємодіють Святе Письмо і художній текст, що допомагає досліджувати питання життя, смерті, гріха та спокути. У цьому дослідженні розглядається, як Н. Бічуя пропонує нове трактування біблійних сюжетів у контексті сучасної літератури та яким чином її твори відображають духовні проблеми сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературну спадщину Н. Бічуї досліджували відомі критики та літературознавці, такі як В. Габор, І. Дзюба, В. Дончик, А. Ткаченко, Н. Римар, Р. Харчук, М. Якубовська та ін. Н. Римар аналізує біблійні мотиви в контексті нарративного дискурсу прози Н. Бічуї. Р. Харчук акцентує увагу на пошуку українського родоводу у зв'язку із західною традицією. І. Дзюба підкреслює прагнення письменниці розкрити творчий світ як невід'ємну частину духовного життя своєї епохи. Однак біблійні мотиви у творчості Н. Бічуї залишаються недостатньо дослідженими, що робить їх вивчення актуальним напрямком для подальших літературознавчих розвідок.

Постановка завдання – виявити та проаналізувати, яким чином Н. Бічуя використовує та інтерпретує біблійні образи у своїх творах, а також визначити роль Святого Письма у її творчості. Особлива увага приділяється дослідженню релігійної символіки та духовних концептів, що збагачують літературний простір письменниці та розкривають її індивідуальне бачення біблійних сюжетів.

Виклад основного матеріалу. Біблія завжди відігравала значну роль у пізнанні людської мудрості, залишаючись невичерпним джерелом натхнення для багатьох поколінь. Вона подарувала світові безліч вічних образів і сюжетів, що стали основою для створення літературних творів. Н. Бічуя, подібно до багатьох інших письменників, звертається до біблійних мотивів, переосмислюючи їх та надаючи нового звучання у своїх творах. Ці мотиви допомагають авторці

аналізувати сучасні проблеми через призму історії, підкреслюючи спільні цінності різних епох.

І. Франко зазначав, що Біблію можна сприймати як збірку міфів, легенд і психологічних тем, які отримують нові інтерпретації відповідно до вимог сучасного світогляду [7, с. 264]. Таким чином, Святе Письмо не лише зберігає свою духовну значущість, але й стає підґрунтям для нових мистецьких інтерпретацій та творчих пошуків.

Релігійна символіка відіграє значну роль у творах Н. Бічуї, зокрема в таких, як «Дрогобицький звіздар», «Буєсть Митусина», «Мед мудрості нашої», «Сотворіння тайни», «Зачин до оповідання про Донелайтіса», «Показія, або Те, що не цілком потрапило до оповідань», «Камінний господар». Для письменниці Біблія стала не лише джерелом мудрості, а й основою для роздумів, що дозволило їй порушувати філософські питання життя і смерті, морального вибору та духовного становлення людини. Окрім цього, авторка гармонійно вплітає релігійні та наукові ідеї різних часів, створюючи світ, у якому духовність і знання тісно переплітаються.

У «Дрогобицькому звіздарі» головний герой, середньовічний учений Юрій Дрогобич, прагне не лише досягти успіхів у наукових пошуках, а й осягнути глибші духовні цінності, які стоять за явищами світу. Його інтереси виходять далеко за межі звичайного розуміння науки того часу – він досліджує не лише астрономічні явища та природні закони, але й шукає відповідь на питання про місце людини у Всесвіті. У своїх пошуках Юрій зіштовхується з духовними випробуваннями, намагаючись поєднати раціональні знання з вірою, що часом ставить його перед моральними й етичними дилемами. Його наукові досягнення стають не просто способом пізнання світу, але й шляхом, через який він намагається збагнути божественну сутність буття.

Епіграфом до твору обрано цитату з Євангелія від Івана (21:24): «... хоча кожен, оповідаючи, дбав про істину і говорив тільки те, що бачив» [2, с. 49]. Ця цитата акцентує на важливості пошуку істини як у житті, так і в літературі. Н. Римар зазначає, що для Н. Бічуї «першорядною» стала «життєва», а відтак і «літературна правда» [6, с. 49]. Біблійні образи в творчості письменниці набувають значення важливих символів, які сприяють розкриттю глибини внутрішніх пошуків персонажів. За сло-

вами В. Габор, у творах Н. Бічуї особливу увагу приділено внутрішнім колізіям людської душі та її глибоким духовним переживанням [3, с. 137]. У цьому контексті Біблія виступає не лише джерелом мудрості, а й провідником на шляху до моральних орієнтирів та духовного прозріння.

Головний герой твору «Дрогобицький зірдар», Юрій Дрогобич, нагадує біблійних пророків, які несли божественні послання. Його прагнення до знань і пошук правди можна порівняти з подібними пошуками у Біблії. Для Юрія зірки стають не просто небесними тілами, а й символами «людських долі» [2, с. 50], адже для себе він «виворожив» і «у зірок долі випросив», будучи зіздарем [2, с. 56]. У Біблії зірка символізує надію та божественне провидіння, як у випадку з народженням Христа, коли вона привела мудреців до Спасителя. У творі зірки також слугують дороговказами для Юрія, ведучи його до розуміння своєї місії у світі, подібно до того, як біблійна зірка вказує шлях до спасіння. Письменниця майстерно використовує цей символ для розкриття теми гармонії між людиною та Всесвітом, підкреслюючи, що кожен із нас становить його частину.

Ідея безсмертя знань, на яку звертає увагу Н. Бічуя, спираючись на філософію астронома Яна Кеплера, відіграє не менш важливу роль у творі. Кеплер стверджує: «Книга моя написана, і байдуже мені, чи прочитають її сучасники, а чи нащадки. Може, чекатиме вона сто літ на свого читача, як Бог чекав шість тисяч років на дослідника Всесвіту» [2, с. 51]. Ці слова підкреслюють його віру в те, що наука, як і божественні знання, не підвладна плинності часу, оскільки важливі відкриття можуть бути сприйняті лише через покоління. Образ Кеплера у творі символізує прагнення до пізнання космосу та духовності, поєднуючи наукове усвідомлення з релігійним баченням світу. Ця думка тісно переплітається з творчістю Н. Бічуї, яка також акцентує на значущості Святого Письма і знань, що містяться в цій книжці. Її твори, подібно до праць Кеплера, можуть залишитися недооціненими в свій час, але несуть у собі глибокі ідеї, які з часом відкриваються для розуміння.

Пошук істини у «Дрогобицькому зіздарі» став не лише науковим, а й духовним шляхом, який продовжується у «Зачині до оповідання про Донелайтіса». Н. Бічуя досліджує, як Крістіонас Донелайтіс, будучи пастором, уособлює широкий спектр моральних та релігійних переконань, прагнучи знайти баланс між сільським життям і релігійною місією. Обидва персонажі, Юрій та Донелайтіс, підкоряються не лише науковому

пізнанню, а й потребі осмислення своєї ролі у світі, де наука і релігія, знання і віра виявляються невід'ємними складовими. Як зазначає Р. Харчук, «Крістіонас Донелайтіс намагається поєднати в собі селянина і пастора, в той час як Іммануїл Кант формує моральний імператив, заснований на злитті науки та релігії» [8, с. 47]. Ця ідея стала новим етапом у пошуках Юрія Дрогобича, де наукові досягнення і релігійні вчення відіграють важливу роль у розумінні світу. В контексті цих пошуків стає очевидним, що спроби Донелайтіса і Канта зрозуміти складні зв'язки між наукою і вірою відображають внутрішній конфлікт і бажання знайти гармонію, які також властиві Юрію Дрогобичу.

У цій гармонії знань і віри важливе місце займає мудрість. У біблійному контексті вона асоціюється з Книгою приповідок Соломона, де зображена як дар Божий, здобутий через страх Господній (Притчі 9:10) [1, с. 505]. Цінні настанови для майбутніх поколінь знаходимо у «Повчанні» Володимира Мономаха, яке, подібно до біблійних текстів, передає моральні цінності та духовну мудрість. У передмові до новели «Мед мудрості нашої» Н. Бічуя цитує «Повчання» Володимира Мономаха, де він, відкривши Псалтир у часи смутку, знайшов слова: «Об чім печалишся, душе моя? Навіщо родиш в мені сум'яття?» [2, с. 70]. Псалтир став для нього джерелом втіхи та натхнення, що допомогло впорядкувати думки й написати власні настанови: «І потому зібрав я слова ті, що полюбилися мені, і уклав їх за порядком, і написав. Якщо вам останні не вподобаються, начільні хоча б возьміте...» [2, с. 70]. Звертаючись до цього тексту, Н. Бічуя проводить паралелі між минулим і сучасністю, показуючи, що мудрість, знайдена у Псалтирі Мономахом, продовжує залишатися актуальною і сьогодні.

У новелі використано мотиви з Книги Буття та інших частин Святого Письма, що набувають нових контекстів, але зберігають свою початкову символіку. Головний герой, садівник, «маючи час до роздумів, довгих від дня і ночі» [2, с. 72], розмірковує над своєю долею, що нагадує біблійне питання: «Що є людина, що Ти пам'ятаєш про неї?» (Псалом 8:5) [1, с. 451]. Мед, як символ мудрості й духовного зростання, набуває особливого значення, переплітаючись із біблійними образами. Він стає не лише продуктом природи, а й символом пошуків, які здійснює герой новели, намагаючись зрозуміти своє місце в світі. Мед уособлює солодкість знань і труднощі, які супроводжують їх здобуття, вказуючи на те, що мудрість, подібно до меду, становить дар Божий,

здобутий через працю й терпіння. У Книзі приповідок Соломонових зазначено: «Їж мед, мій сину, бо то річ добра, і стільник меду тобі на смак солодкий. Знай же, що мудрість для душі твоєї. Як ти її знайшов – маєш майбутнє, і надія твоя не пропаде» [1, с. 513]. Для садівника це усвідомлення полягало в тому, для чого він «обертався в часі і збирав плоди землі, ріки, лісу», адже «то був сенс його рук, його тіла – задля того все існувало, аби хтось, невизначений, невідомий, незнаний, збирав мед його мудрості – думку» [2, с. 73]. Герой твору усвідомлював, що ця праця, схожа на збирання меду, дарувала йому знання та давала можливість відчутти «себе дужим, і ще дужчим завдяки своїй мудрості» [2, с. 73]. Процес набуття знань став його особистим шляхом і символом людського життя, що спонукає замислитися над власною природою та місцем у світі.

У новелі «Буєсть Митусина» Н. Бічуя не лише заглиблюється у біблійні мотиви, але й переносить їх у площину мистецтва, підкреслюючи його силу та важливість. Для Митуси мистецтво слова стало основою буття так само, як для християн Слово у Святому Письмі має творчу й духовну силу. За допомогою біблійних образів письменниця торкається тем внутрішньої боротьби митця, його конфлікту з владою та прагнення до справедливості, показуючи зв'язок між духовними і матеріальними сторонами життя. Митуса зазначає: «Слова – камені, котрими кидаємо в ближнього свого» [2, с. 95], підкреслюючи, як важливо обирати кожне слово, адже воно може зцілювати або завдавати шкоди. На його думку, слово без духовного наповнення стає «тлінню» і «холодною глиною» [2, с. 99], що втілює біблійне поняття про силу слів, наповнених вірою та духом.

У новелі Н. Бічуї «Сотворіння тайни» наводиться цитата з «Патерика Києво-Печерського», що відображає середньовічні християнські цінності. Образ давньоруського іконописця Алімпія має важливу роль у роздумах про духовні принципи та справедливий розподіл матеріальних благ. Він стверджує: «Вмій розділити зароблене тобою на три частини: одну – на святі ікони, другу – убогим віддай, а третю – на потребу твого тіла» [2, с. 84]. Ця мудрість тісно пов'язана з образом блаженного Алімпія, згаданого у «Патерику Києво-Печерському», де він розподіляє свій дохід від рукоділля на три складові: першу – для створення ікон, другу – на милостиню жебракам, а третю – на особисті потреби» [5, с. 224]. Алімпій, як герой твору, втілює гармонію між духовним і матеріальним, що демонструє його глибокі цінності.

Символіка червоного кольору у новелі асоціюється з гріхом і покаранням. У тексті Н. Бічуї зазначено: «При жаристих вогнищах червоним видається Алімпієві цілий світ, і він міркує собі – отак червонясто, вогненно виглядає гріх і покарання за нього» [2, с. 80]. Н. Римар зазначає, що «зображення гріха через червоно-вогненну гаму вказує на корелятивність червоної барви, яку наратор пов'язує зі злом і негативом» [5, с. 108]. Образ Алімпія в «Киево-Печерському патерику» та новелі Н. Бічуї підкреслює важливість морального шляху та гармонії між матеріальним і духовним, що становить основу християнської етики. І. Дзюба зазначає, що Н. Бічуя прагнула досягнути творчий світ Алімпія та його внутрішні мотиви як частину духовного життя своєї епохи, а також як прояв вічної стихії творчості [4, с. 565]. Письменниця акцентує увагу на необхідності гармонії між вірою, милосердям і особистими потребами, що формують моральну основу життя головного героя. Ця гармонія проявляється в роздумах і зверненнях до вищих сил, показуючи пошук сенсу життя під час моральних випробувань. За словами Н. Римар, оповідач у новелі «Показія, або Те, що не цілком потрапило до оповідань» неодноразово звертається до надреальних можливостей, ведучи розповідь від імені Бога [6, с. 88]: «Іди й прислухайся, і приглядайся, куди приведуть тебе очі твої; там спинися, де стануть ноги твої; дослухайся, що торкнеться вух твоїх – і мовчки перетривай у душі своїй те, що перетривати можеш» [6, с. 149]. Через цей «наратив» виникає питання про духовні прагнення та їхні межі, яке формулюється так: «Чи не надто багато прагнеш?» – може запитати Бог [2, с. 153]. У новелі про Алімпія цей мотив розкривається через створення ікони, яка символізує внутрішню боротьбу героя та стає випробуванням віри, сумнівів і роздумів про мистецтво. Процес написання ікони відображає духовне очищення, перетворюючи її на «вікно у вічність», що нагадує про давні християнські традиції іконопису як божественного мистецтва, яке поєднує людське та божественне.

У новелі «Камінний господар» важливе значення має образ оповідача-пророка, якого Н. Римар порівнює з апостолом. Важливий момент, коли оповідач ставить запитання: «... ви вірите в нове пришестя Ісуса – невже забуваєте, що так само прийде Сатана? Хочете вивільнення од гріха, хочете спокути? Очищення спрагли? Що ж, сповідайтесь, спокутуйте, вказуйте пальцем на грішних...» [2, с. 37]. Цей уривок вказує на складність людських переживань і піднімає важливі

моральні питання, пов'язані з релігійними віруваннями. Авторка розкриває внутрішню боротьбу між сподіванням на спасіння та усвідомленням темної сторони духовного життя, наголошуючи на неминучості випробувань і сумнівів, які супроводжують одночасну появу Спасителя і Сатани. Віра та випробування пронизують людське життя, а оповідач-пророк, як апостол, виступає наставником, закликаючи до моральних цінностей і відповідальності за гріхи.

У творах Н. Бічуї символіка світла й темряви, запозичена з біблійних текстів, відіграє важливу роль. Р. Харчук наводить приклад з «Батьківського навчання» (Прип. 4: 18–19), підкреслюючи, що «дорога праведних, як світло зірниць, світить дедалі ясніше», тоді як «путь безбожників неначе темрява» [8, с. 94]. У новелі світло виступає символом божественного просвітлення, а темрява вказує на духовну сліпоту та втрату віри. У процесі створення ікони темрява перетворюється на божественне сяйво, де істина відкривається через акт творення. Таке поєднання релігійної символіки з духовними пошуками персонажів нерідко супроводжується молитовними зверненнями. Н. Римар звертає увагу на те, що в прозі

Н. Бічуї можна знайти фрагменти, які імітують стиль молитви [6, с. 96]. Наприклад, у новелі «Сотворіння тайни» наводиться молитва: «Во ім'я Отця і Сина...» [2, с. 15], яка підкреслює важливість духовного життя головного героя. У творі «Великі королівські лови» старий Остап звертається до чудодійних ікон із проханням: «Не доведи, Господи, навіки знеславитись, не доведи, Господи, навіки» [2, с. 64]. Ці молитовні звернення відображають не лише страх перед можливими втратами, а й бажання зберегти свою гідність і віру.

Висновки. Творчість Н. Бічуї вирізняється проникливим осмисленням релігійних тем, де Святе Письмо стає не тільки джерелом натхнення, а й способом переосмислення вічних моральних питань. Письменниця майстерно вплітає біблійні образи й мотиви в сучасний контекст, надаючи їм нових відтінків та значень. Її персонажі вирушають у складні духовні мандри, а біблійні цитати слугують для них дороговказами в роздумах про життя, смерть, гріх та спокуту. Н. Бічуя не просто продовжує українську традицію звернення до релігійної символіки, але й надає їй сучасного звучання, відкриваючи нові горизонти розуміння біблійних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біблія. Святе письмо / перекл. І. Хоменка. Жовкля: Місіонер, 1963. 973 с.
2. Бічуя Н. Великі королівські лови: новели та візії. Львів: Піраміда, 2020. 220 с.
3. Габор В. «Виворожи мене через п'ятсот літ». Ескіз до портрета Ніни Бічуї. *Дзвін*. 1997. № 8. С. 136–138.
4. Дзюба І. М. Палітра «міської» повісті: нотатки про творчість Ніни Бічуї. *З криниці літ*: в 3 т. Київ: «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 1. 975 с.
5. Патерик Києво-Печерський: за другою Касіянівською редакцією (1462) / упоряд. І. Жиленко. Київ, 2001. 348 с.
6. Римар Н. Наративні стратегії художньої прози Ніни Бічуї : дис. ... канд. філ. наук: 10.01.01 / Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2016. 230 с.
7. Франко І. Зібрання творів: в 50 т. / редкол. Є. П. Кирилюк, Б. А. Деркач та ін., К. : Наукова Думка, 1980. Т. 27. 463 с.
8. Харчук Р. Сучасна українська проза: постмодерний період : навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 248 с.

**ЧОРНОБИЛЬСЬКА ПІДЛІТКОВА ДОКУМЕНТАЛІСТИКА
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Л. ДАЄНА ТА К. МІХАЛІЦИНОЇ, С. ДВОРНИЦЬКОГО):
ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ**

**CHORNOBYL TEENAGE DOCUMENTARY
(BASED ON THE WORKS OF L. DAIEN AND K. MIKHALITSYNA, S. DVORNYTSKYI):
GENRE-THEMATIC FEATURES**

Кірсєва М.В.,

orcid.org/0000-0002-7873-2215

*асистентка кафедри перекладу та слов'янської філології
Криворізького державного педагогічного університету*

У квітні 1986 року сталась одна з найбільших ядерних катастроф на території України, наслідки якої людство відчуває і досі. Перебіг подій, наслідки катастрофи відобразились у різних сферах діяльності людини, в тому числі й у літературі. Перші відгуки на катастрофу здійснили українські письменники того часу, такі як Л. Горlach, Є. Гуцало, Л. Даєн, І. Драч, С. Йовенко, Б. Олійник, та ін. Проте, не зважаючи на плин часу, чорнобильська трагедія ще досі відкликається у літературі українського народу. До цієї теми звертаються як письменники дорослої літератури, так і літератури для дітей та юнацтва. У статті аналізуються книги літератури для дітей та юнацтва ХХ (документальна повість Л. Даєна «Чорнобиль – трава гірка») та ХХІ (книжка-картинка жанру нон-фікшн К. Міхаліциної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи») століть, присвячені чорнобильській аварії. У зв'язку з особливостями обраних книжок для аналізу розглянуто поняття «документальна література», «документалістика», «нон-фікшн». З'ясовано, що для цієї літератури характерне використання фактів, історичних довідок, щоденників, листи, біографічні довідки тощо. Твори Чорнобильської теми використовують образи рослини чорнобилю (полину звичайного), героїв-ліквідаторів, описують події тієї ночі, трагічні наслідки. Але при цьому, кожна з книг передбачає свої особливості, що так чи інакше відображає особливості свого часу. Так, документальна повість Л. Даєна «Чорнобиль – трава гірка» звертає більшу увагу читачів на героїчний вчинок ліквідаторів, їхню самопожертву задля порятунку світу. Книжка-картинка жанру нон-фікшн К. Міхаліциної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» має яскраве оформлення, використовує наукові факти, дослідження, слова очевидців та розсекречені після певного періоду часу документи, що допомагають більш детально розглянути причини катастрофи, її перебіг та наслідки. За допомогою малюнків та схем полегшується сприйняття читачів та забезпечує комплексне розуміння Чорнобилю.

Ключові слова: підліткова література, документальна література, нон-фікшн, Чорнобиль, чорнобильська катастрофа.

In April 1986, one of the most significant nuclear disasters occurred on the territory of Ukraine, the consequences of which are still felt by mankind. The course of events and the disaster's consequences were reflected in various spheres of human activity, including in literature. The first responses to the catastrophe were made by Ukrainian writers of that time, such as L. Horlach, Ye. Hutsalo, L. Daien, I. Drach, S. Yovenko, B. Oliinyk, and others. However, despite the passage of time, the Chornobyl tragedy is still remembered in Ukrainian literature. This topic is addressed by adult literature writers and literature for children and youth. The article analyzes books of literature for children and youth XX (documentary novel by L. Dayen «Chornobyl – bitter grass») and XXI (picture book of the non-fiction genre by K. Mikhalitsyna and S. Dvornytskyi «Reactors do not explode. A short history of the Chernobyl disaster») centuries dedicated to the Chornobyl accident. In connection with the features of the selected books for analysis, the concepts of «documentary literature», «documentary», «non-fiction» were considered. It was found that the use of facts, historical references, diaries, letters, biographical references, etc. characterizes this literature. Works on the Chornobyl theme use images of the Chornobyl plant (wort wormwood), liquidator heroes, describe the events of that night, and the tragic consequences. But at the same time, each of the books provides its features, which in one way or another reflects the features of its time. Thus, L. Daien's documentary novel «Chornobyl – bitter grass» draws readers' attention to the heroic act of the liquidators, their self-sacrifice for the sake of saving the world. Non-fiction picture book by K. Mikhalitsyna and S. Dvornytskyi «Reactors do not explode. A brief history of the Chornobyl disaster» has a vivid design, uses scientific facts, research, the words of eyewitnesses and documents declassified after a certain period of time, which help to consider in more detail the causes of the disaster, its course and consequences. With the help of pictures and diagrams, readers' perception is facilitated and a comprehensive understanding of Chornobyl is provided.

Key words: youth literature, documentary literature, non-fiction, Chornobyl, Chornobyl disaster.

Постановка проблеми. 26 квітня 1986 року сталась Чорнобильська катастрофа, яка залишила по собі слід не лише в історії українського народу, але й усього світу. З плином часу Чорнобиль став символічним образом не лише трагедії, але

й відваги, мужності та відданості. На сьогодні це складний феномен, що об'єднує як колективну, так і особисту пам'ять, оскільки для багатьох це трагедія, що позначилась на їхньому житті: евакуація, втрата домівки, погіршення стану

здоров'я тощо. Відображення тих подій стало тематикою багатьох сфер науки, історії та мистецтва, зокрема, і літератури у працях, як тогочасних (Л. Горлач, Є. Гуцало, Л. Даєн, І. Драч, С. Йовенко, Б. Олійник, та ін.), так і сучасних (А. Андржесвський, С. Дворницький, М. Камиш, К. Міхаліцина, А. Мухарський, О. Паренюк, С. Плохій та ін.) письменників дорослої та дитячої літератури.

Науковці активно досліджують відображення Чорнобильської трагедії у літературі. Так, твори про трагедію М. Павлишин об'єднав, запровадивши термін «чорнобильський жанр». До особливостей цього жанру дослідник відніс: епічність, документальність, драматичність, відносність між об'єктивною та суб'єктивною реальностями [1]. На думку Л. Онишкевич, чорнобильська тема викликає пробудження історичну ідентифікацію українців та самоідентифікацію з героями. Як зауважує науковиця, такі твори мають певні образи задля позначення країни, зокрема, молоді дівчини, жінки, Марії, землі тощо [2]. Дослідниця М. Варданян зауважує, що твори на чорнобильську тематику мають багато контрастів: теперішнє та майбутнє, хвороба та життя, відповідальність та небезпека, технократичні та традиційні цінності [3]. Сучасні науковці також активно досліджують дитячу літературу, присвячену тематиці Чорнобиля. Так, М. Варданян досліджує Чорнобиль як топос в постмодерній літературі на прикладі книжок-картинок [4]. Науковиця також звертає увагу на події Чорнобиля в контексті культурної пам'яті українців [3]. У іншій праці – «Cultural memory of Chornobyl in literature and fine arts (in case of a picturebook «The Flowers beside the Fourth Reactor» by K. Mikhalitsyna and paintings by M. Prymachenko)» дослідниця разом з І. Дирдою та М. Кіреєвою розглядають тему культурної пам'яті про Чорнобиль на прикладі твору К. Міхаліциної «Квіти біля чертвєртого» [5]. У свою чергу, І. Онищенко аналізує взаємозв'язок «людина-природа» на прикладі чорнобильських оповідань Є. Гуцала [6]. А К. Гостра та М. Дудніков розглядають Чорнобильську катастрофу у літературі нон-фікшн [7].

Тож **метою** нашої розвідки є аналіз творів літератури для дітей та юнацтва ХХ та ХХІ століть на прикладі документальної повісті Л. Даєна «Чорнобиль – трава гірка» та книжки-картинки жанру нон-фікшн К. Міхаліциної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи».

Виклад основного матеріалу. У зображенні чорнобильської трагедії жанр відіграє особливу

роль. Відтак, існують як художні, так і нехудожні твори, які вміщують документальні матеріали, мемуари, історичні факти, листи, щоденники тощо. Але при цьому, документальна література не має єдиного визначення у літературознавстві. Так, у своєму дослідженні Т. Черкашина зазначає, що поняття «документалістика» та «література non-fiction» з'явилися у середині ХХ ст. та визначає такі напрями, як: історична документалістика, художня біографіка, мемуаристика, художня публіцистика [8].

Науковець М. Дудніков зазначає: «Документальною літературою інколи називають будь-яке оповідання, побудоване на реальних подіях, в яких беруть участь реальні особистості. У такому разі документальна література може охоплювати мемуари, щоденники, листи, (художні) біографії/автобіографії, літературний портрет, есе, літературний некролог, автокоментар, а також історичні романи без вигаданих персонажів або з незначною кількістю вигаданих персонажів. Очевидно, що чітких жанрових меж у документальній літературі немає, (...)» [9].

Дослідник О. Галич визначає особливі ознаки такої літератури: «Важливою ознакою такої літератури є авторське осмислення певних суспільно-історичних подій чи життєвого шляху реальної історичної особи або важливої для життя народу проблеми, здійснене за законами художньої творчості із залученням справжніх документів свого часу, глибоким співвіднесенням власного духовного досвіду автора із внутрішнім світом героїв, соціальною й психологічною природою їхніх учинків» [10, с. 20].

Найбільш доцільним терміном, на думку М. Варикаші, є «нон-фікшн». Дослідниця подає таке визначення цього поняття: «це різновид літератури, яка перебуває на межі художності і документальності» [11]. А С. Кондратюк подає таке визначення цього поняття: «літературний жанр, до якого належать твори, побудовані на основі фактів з елементами художнього вимислу» [12].

Ми поділяємо думку науковців та вважаємо нон-фікшн – це жанром літератури, який охоплює твори, що ґрунтуються на реальних подіях, фактах і т. д.

При цьому, Л. Онишкевич вказує, що використання документів та фактів не характерне для літератури, але задля правдивості відображення чорнобильських подій, письменники використовують документальні факти [2].

Однак, з розвитком літератури виникають нові жанри, які поєднують у собі риси як художньої, так і нехудожньої літератури. Одним з таких жан-

рів – документальна повість, до якої відноситься твір Л. Даєна «Чорнобиль – трава гірка». Як документальна повість твір містить різноманітні листи, фотографії, документи, отримані головним героєм протягом життя (наприклад, Подання на Л. П. Телятнікова на звання майора внутрішньої служби; Виписки з журналу пункту зв'язку ВПЧ-2 на 26 квітня 1986 року і т. д.). Дослідники наголошують, що ця повість «Чорнобиль – трава гірка» стала першою книгою для дітей та юнацтва про чорнобильські події на прикладі життя пожежника та ліквідатора аварії на АЕС Леоніда Телятнікова [2, 3].

Документальна література містить сюжети, образи, діалоги реальних подій. Твори, присвячені Чорнобилю, передбачають використання хронології подій та фактів, а також образів таких, як полин, ліквідатори, чорнобильці, Зона відчуження, Уроки Чорнобиля.

Перший образ зустрічає читача одразу у назві – чорнобиль. Це рослина, яка має ще одну назву – полин. Надалі рослина також згадується у повісті – Леонід пояснює дітям, що людина відповідальна перед природою за свої дії на прикладі полину: «Вони говорять про все: про красу рідної землі і обов'язок перед нею. Про людську гідність і совість» [13, с. 95].

Твір, написаний за часів радянського часу, уславлює героїчний вчинок ліквідаторів, водночас порівнюючи з подвигом воїнів під час Другої світової війни: «Батьки і діди багатьох з них героїчно воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни. (...) Бійців першого ешелону, які прибули гасити пожежу на АЕС, теж було двадцять вісім. І вони трималися так само відважно, (...), прикрили нас чорнобильські герої» [13, с. 123]. На думку дослідниці М. Варданян, використання стилю соцреалізму у передмові при зображенні життя Леоніда Телятнікова спрямоване на показ зразку для наслідування молоді, що пропагувався на той час [3]. Ураховуючи той факт, що самопожертву та героїчний вчинок змальовано як колективний, на нашу думку, з тієї ж метою подано і детальні життєписи інших пожежників, зокрема, Віктора Кібенка, Володимира Правика, Миколи Титенка, Микола Вашука, Василя Ігнатенка та Володимира Тішури. Через ці образи передано соцреалістичний наратив про «справжнього радянського громадянина», який був наділений такими рисами як мужність, чесність, працьовитість, хоробрість, відповідальність, готовність до самопожертви.

Окрім того, змальовано образ міста «до» та «після» трагедії. До катастрофи місто Прип'ять було веселим, гомінким, життєрадісним та про-

гресивним у зв'язку із будівництвом першої атомної електростанції. Після катастрофічних подій місто вважається брудною та небезпечною зоною. Опосередковано вказується відповідальність радянського уряду за катастрофу такого масштабу й за відсутність будь-якої конкретної інформації для населення, що призвело до неоправданих наслідків: «Ще не розуміючи до кінця, що сталося, учні поспішали до школи. На жаль, ніхто не завернув їх додому» [13, с. 130].

Інший образ, безпосередньо пов'язаний з трагедією – атом. З одного боку, цей образ описується як засіб, що використовується у промислових цілях (так званий «мирний атом»). Навіть напис на виїзді до міста говорить: «Хай буде атом робітником, а не солдатом», – своєрідний трудовий девіз і символ міста на ріці Прип'ять» [13, с. 65]. Але в той же час, зверхнє ставлення людини до природи, безвідповідальність та недбалість призводять до неоправданих подій, катастрофи: «Людина підкорила атом, зуміла загнати енергію кубометра дров у наперсток ракетного палива, сфокусувати температуру сонця в лазерному промені. І всюди тут зачався вогонь – гранично спресований, стиснутий, мов пружина...» [13, с. 42]. Важливість відповідальності людини перед природою передається через образ головного героя та його вчинки: «Атомка – це атомка. З нею жарти кепські. Хто забуває, тому слід нагадати» [13, с. 75]. В іншому випадку – катастрофа немінуча: «Тоді графітові стрижні виглядали цілком мирно і безпечно, не таїли в собі ніякої загрози. А тепер розкидані навколо розжарені, (...) були наче маленькі реактори. Вони випромінювали смертоносну радіацію» [13, с. 134].

З конфлікту людини на природи у вигляді вибуху реактора, що призводить до неоправданих наслідків: загибель людей, знищення та полішення напризволяще тварин, рослин, птахів, комах та мікроорганізмів, примусове виселення населення, невідомість майбутнього. З аварії суспільство отримало так звані «Уроки Чорнобиля», про які у повісті сказано: «Уроки Чорнобиля полиново гіркі, болоче ятять душу. Але вони і чітко однозначні. Вони стверджують: усе залежить від якості нашої праці, від нашого ставлення до справи. (...) Витвори сьогоденної науково-технічної революції вимагають до себе особливо уважного, бережного і відповідального ставлення. (...) Він кличе замислитися над логікою внутрішнього зв'язку між причинами і наслідками. (...) Йдеться і про технічні, і про медичні, і про екологічні канони» [13, с. 140]. Відтак, засуджується недбалість та легковажність людини,

а також наявний заклик до відповідального ставлення до праці, зважаючи на усі особливості та правила безпеки.

Тож ця документальна повість не лише засуджує експерименти над атомною енергетикою, але й наводить перелік інших аварій, які відбулися на АЕС у різних країнах світу задля показу невинятковості Чорнобиля. У зв'язку з цим, у книзі наявний заклик до дотримання правил безпеки, а також до збереження миру, адже якщо «мирний атом» може перетворитись на ворога, то використання атомної енергетики у війнах може призвести до найгіршого сценарію для людства.

На сьогодні Чорнобиль носить характер культурної спадщини українського народу. Але попри те, що з дня аварії минуло близько сорока років, чорнобильська тематика досі є актуальною для літератури, в тому числі і дитячої (А. Андреєвський, Б. Красавцев, К. Міхаліцина та С. Дворницький, А. Мухарський). Книга К. Міхаліциної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» у жанрі нон-фікшн, за словами самих авторів, покликана передати молодому поколінню пам'ять про трагічні події квітня 1986 року: «Чорнобиль як місто, як атомна електростанція, як Зона відчуження, як трагедія і як символ. Цю книжку створено, щоб пояснити катастрофу людям, які народилися вже далеко після неї, зацікавити їх темою і спонукати до глибших пошуків. Аби «Чорнобиль» був не просто словом, за яким упізнають Україну, а усвідомленим історичним досвідом. Його тут показано в кількох вимірах: технічному, емоційному, природничому, політичному» [14].

Аналізуючи проблематику Чорнобиля у літературі нон-фікшн на прикладі цієї книги науковці К. Гостра та М. Дудніков звертають увагу на доступність пояснення перебігу подій для підлітків, спираючись на наукові факти, факти з історії тощо [7].

Книга привертає увагу читачів своїми кольорами: сірим фоном та двома основними кольорами – жовтим та червоним, що безпосередньо асоціюються з вогнем, вибухом, небезпекою. На відміну від книги радянських часів, книжка-картинка має надзвичайно важливу особливість – є наявність схем, малюнків, карт, історичних фактів з візуальним підкріпленням. Така специфіка допомагає читачам легше сприймати інформацію як про історичні, так і про складні фізичні явища, які важко осягнути органами чуттів, зокрема, такі, як: ізотоп, атом (і його різні моделі), радіоактивна дія, ядерний паливний цикл і т. д. На думку

дослідниці М. Варданян, поєднання вербального та візуального рівнів створює для читачів загальний образ Чорнобиля: «Водночас розповідь у книзі побудована так, що охоплює як історію створення Чорнобиля, так і власне відображення вибуху на станції» [4].

Звісно, як і в інших книгах, присвячених Чорнобилю, «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» містить інформацію про рослину полин: «Чорнобиль, або чорнобильник («рослина з чорним стеблом») – народні назви полину звичайного. Саме з ними найчастіше пов'язують і назву міста» [14, с. 15].

Поряд з героями-ліквідаторами, яких уславлювали у радянські часи, сучасна книга звертає увагу на всіх учасників, які брали участь у приборканні катастрофічних наслідків після аварії: «Ліквідатори – люди різного віку, національностей і професій, які брали участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС у 1986–1990 роках. (...) Ліквідаторами були не лише чоловіки, а й жінки: кухарки, лікарки, медсестри, лаборантки, дозиметристки, пралі, робітниці різних профілів» [14, с. 82]. Окрім людської сили, книга демонструє перелік техніки, за допомогою якої ліквідовувались наслідки: «Це були здебільшого військові машини різного призначення, спеціально пристосовані для роботи в умовах високої радіоактивності, а також вертольоти, літаки й радіокеровані роботи. (...) Але були й звичайні автомобілі: «москвичі», «жигулі», «волги», – на яких евакуювали людей чи патрулювали території, карети «швидкої», вантажівки, цистерни, мотоцикли» [14, с. 84].

Інша категорія населення, що стосувалась Чорнобиля, – безпосередньо жителі міста. На початку книги вказується, що люди мали звичне життя, але аварія внесла свої корективи, змусила покинути домівку, домашніх тварин, та й загалом усе: «А від Чорнобиля до Поліського сунула сумна колона легкових автомобілей та людей (...) А люди, вибравшись за межі небезпечної зони, були вже не звичайними людьми – чорнобильцями. Дивними істотами, які раптом втратили дім, землю, майно, (...). Їх цуралися. Від них сахалися. Дітей переселенців часом обзивали «чорнобильськими їжачками», (...)» [14, с. 89–90].

Ще одна відмінність від книги радянського періоду – звернення уваги на стан природи, поведінку всіх її складових: «(...) було тепло і сонячно. Легенький вітерець гойдав голівки квітів на клумбах і молоде листя на деревах. (...) Коти визирали з вікон, вигрівалися на осонні або

визували бляшанки з-під кільки чи шкірочки ліверної ковбаси. Собаки мали свої звичні собачі справи: ганяли котів, поливали кущики та ліхтарні стовпи, чекали вдома на нестерпно метушливих господарів» [14, с. 6].

З плином часу суспільство дізнавалось все більше про чорнобильську трагедію завдяки спогадам очевидців, репортажів, дослідженням науковців, а також розсекреченим документам. У книзі виділено цілий розділ під назвою «Хто винен?», де розглядаються різні версії. Одна з них офіційна, що визнає людський фактор основною причиною аварії. Друга версія спирається на висновки спеціальної урядової комісії, в яких ідеться про недоліки конструкції реактора, вини влади та наукового керівника проєкту. Але, як і у повісті Л. Даєна, книжка-картинка згадує про інші трагедії, пов'язані з атомною енергетикою: «28 березня 1979 року на АЕС Трі-Майл-Айленд у США (штат Пенсильванія) сталася аварія, яку тривалий час уважали за найбільшу в історії світової ядерної енергетики, (...)» [14, с. 41]. Але при цьому, документальна повість таким чином виправдовує владу, натомість книжка-картинка вказує на зверхне ставлення людини до природи, споживацький характер, що призводить до неминучих трагедій.

Сьогодні, після майже сорока років з дня аварії, людство має можливість спостерігати за розвитком Зони відчуження, яка перетворилася на заповідну зону: «(...) вона перетворилася в територію, де працюють із радіоактивними відходами та проводять унікальні наукові дослідження. У терен, де виникають сучасні арт-об'єкти, будують сонячну електростанцію, розвивають туризм і створюють найбільший в Україні Чорнобильській радіаційно-екологічний біосферний заповідник» [14, с. 25]. Новітні технології дозволяють людині спостерігати за природою дистанційно, минаючи безпосереднього контакту з радіацією: «Проте частіше вони потрапляють не на людські очі, а на камери фотопасток, що їх на території зони розставили біологи. Природа бере своє, кажуть науковці, і відроджується, попри все» [14, с. 25]. Людина ж більше не займає керівну роль, але вона

має декілька варіантів, що передбачають можливість бути у Зоні, не порушуючи її лад:

– сталкери («Чорнобильські сталкери – люди, які нелегально пробираються на територію Зони, займаються таким собі екстремальним туризмом» [14, с. 48]);

– туристи, що мають можливість побачити все на власні очі за допомогою досвідчених людей з дотриманням усіх норм безпеки;

– самосели (люди, що повернулись чи оселились у Зоні).

Висновки. Отже, документальна повість Л. Даєна «Чорнобиль – трава гірка» ХХ ст. та книжка-картинка жанру нон-фікшн К. Міхаліціної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи» ХХІ ст. мають спільні образи, зокрема, полину, героїв-ліквідаторів, опис подій, що відбулись вночі 26 квітня 1986 року на ЧАЕС, засудження ядерних експериментів. Проте, не зважаючи на те, що обидві книги ґрунтуються на реальних подіях, повість ставить на перше місце героїв, уславлює їхній подвиг, при цьому десь виправдовуючи дії радянського уряду. Книжка-картинка оперує фактами, звертає увагу читачів на всі аспекти трагедії – як людські жертви, подвиг (не лише пожежників, але й інших категорій людей, які брали участь у ліквідації наслідків), так і тваринного, рослинного світу та докільля в цілому, вину радянської влади, недосконалість будови реактора і т. д. Зважаючи на подальший перебіг історії, книга ХХІ століття може відкрити для читачів більше інформації про трагедію, а також сучасний стан Зони відчуження, наприклад, «Укриття», «Арку», новітні технології у дослідженні природи, а також про людей, які живуть чи працюють на цій території.

Ознайомити підлітків з Чорнобильською катастрофою можна використовуючи як документальну повість Л. Даєна «Чорнобиль – трава гірка» радянського часу, так і сучасну книжку-картинку жанру нон-фікшн К. Міхаліціної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи», вказуючи їхні особливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлишин М. Чорнобильська тема і проблема жанру. *Канон та іконостаc* : [Літературно-критичні статті]. Київ : Час, 1997. С. 175–183.
2. Zaleska Onyshkevych L. Echoes of Glasnost: Chornobyl in Soviet Ukrainian Literature. *Echoes of Glasnost in Soviet Ukraine*. Edited by Romana M. Bahry. 1989. Pp. 151–170.
3. Vardanian M. Reading the Chornobyl Catastrophe Within Ecofiction. *Children's Literature in Education. Children's Literature in Education*. Volume 53, 2022. Pp. 1–17.

4. Варданян М. Літературна географія ілюстрованих дитячих книг (на матеріалі українських творів та перекладів ХХ–ХХІ століття). *Географія і текст: літературний вимір*. Колективна монографія. Харків, 2022. С. 17–40.
5. Vardanian, M., Dyrda, I. and Kirieieva, M., 2023. Cultural memory of Chornobyl in literature and fine arts (in case of a picturebook «The Flowers beside the Fourth Reactor» by K. Mikhalitsyna and paintings by M. Prymachenko). *ACNS Conference Series: Social Sciences and Humanities*, 3, p. 03003. DOI: <https://doi.org/10.55056/cs-ssh/3/03003>.
6. Онищенко І.В. Людина і природа в творчості Євгена Гуцала (на прикладі оповідань «Скажений чорнобильський собака», «Рудня»). *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 35. 2024. С. 277–281. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.48>.
7. Гостра К., Дудніков М. Особливості зображення Чорнобильської катастрофи у літературі нон-фікшн (на матеріалі книги К. Міхаліциної та С. Дворницького «Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи»). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Вип. 210. 2024. С. 90–94. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-13>.
8. Черкашина Т. Ю. Система документальної літератури: внутрішня організація. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 19. 2011. С. 37–45.
9. Дудніков М. О. Жанрові різновиди документальної літератури. *Вісник Запорізького національного університету* : збірник наукових праць. Філологічні науки. Запоріжжя, 2011. С. 26–31.
10. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генезе, перспективи : монографія. Луганськ : Знання, 2001. 246 с.
11. Варикаша М. М. Література non-fiction: поміж фактом і фікцією. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Випуск ХХІІІ. Ч. 3. 2010. С. 28–39.
12. Кондратюк С. Г. Шляхи використання літератури напрямку нон-фікшн у закладах дошкільної освіти: інтегрований підхід. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. Вип. 12. 2019. С. 19–22.
13. Даєн Л. Чорнобиль – трава гірка. Київ : Веселка, 1988. 176 с.
14. Міхаліцина К., Дворницький С. Реактори не вибухають. Коротка історія Чорнобильської катастрофи / ілюстрації студії «segi/graph». Київ : Портал, 2020. 136 с.

THE VALUE OF SOFIA DENYSENKO'S DOCUMENTARY STORY "SHADOWS OF UNFORGOTTEN ANCESTORS" IN RELATION TO THE PRESENT TIMES

ЦІННІСТЬ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ПОВІСТІ СОФІЇ ДЕНИСЕНКО «ТІНІ НЕЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» ЩОДО СЬОГОДЕННЯ

Matviias O.V.,

orcid.org/0000-0002-5541-1857

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj*

Bazyliak N.O.,

orcid.org/0000-0002-9475-1213

*Doctor of Science in Public Administration,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj*

Miahkota I.V.,

orcid.org/0009-0008-9794-8207

*Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyj*

The article analyzes the influence of Sofia Denysenko's story "Shadows of Unforgotten Ancestors" on modern Ukrainian society. We consider the story as an important documentary source that reflects the history of Ukraine through the prism of the author's personal experiences and helps to better understand the country's past and present. The article examines the use of literary techniques in the story, its relevance in the modern context and prospects for further research. The key moments of the work, its influence on the formation of collective memory and national self-awareness are analyzed. The article also points to the importance of the story as a resource for understanding the historical, cultural and social challenges faced by Ukrainian society. Key aspects of the structure and language design of the story are highlighted, which contribute to a deep sense of historical reality and an emotional connection with the characters. In particular, the article analyzes the influence of the detailing of images, the use of symbols and metaphors on the perception of the work by readers. Attention is also paid to the individual experiences of the characters and their interaction with historical events, which makes the story close and accessible for understanding and assimilation.

In general, the story "Shadows of Unforgotten Ancestors" is an important documentary source that reflects the history of Ukraine through the lens of the author's personal experiences. This work not only reveals the depths of history to readers, but also actualizes it in the context of modern realities, helping us better understand our past and present. The value of this work to modern society is that it helps us better understand our past and its impact on our present. Through his works, Denisenko helps us better understand how history shapes our present and can influence our future.

Therefore, "Shadows of Unforgotten Ancestors" is an important work that continues to influence the modern literary field and society as a whole. It is a work that deserves deep study and analysis, and which continues to be relevant and important to contemporary society.

We see the prospect of further research in a deeper study of the influence of the historical events described in the story on the formation of the modern Ukrainian identity and political landscape. It is also important to analyze the reaction of modern society to the events of the past, which will help to understand the dynamics of collective memory and national self-awareness. Additional research may include the interpretation of various aspects of cultural heritage, the reproduction of traditions and rituals, as well as the study of the influence of historical narratives on the formation of the mentality of a modern Ukrainian.

Key words: national identity, documentary prose, modern realities, society, historical context.

Стаття аналізує вплив повісті «Тіні незабутих предків» Софії Денисенко на сучасне українське суспільство. Повість розглядається як важливе документальне джерело, яке відображає історію України через призму особистих досвідів авторки та допомагає краще зрозуміти минуле та сучасність країни. Стаття досліджує використання літературних прийомів у повісті, її актуальність у сучасному контексті та перспективи подальших досліджень. Аналізуються ключові моменти твору, його вплив на формування колективної пам'яті та національного самосвідомлення. Стаття також вказує на значення повісті як ресурсу для розуміння історичних, культурних та соціальних викликів, з якими стикається українське суспільство. Висвітлюються ключові аспекти структури та мовного оформлення повісті, які сприяють глибокому відчуттю історичної реальності та емоційному зв'язку з персонажами. Зокрема, стаття аналізує вплив деталізації образів, використання символів та метафор на сприйняття твору читачами. Надається увага також індивідуальним досвідам персонажів і їхній взаємодії з історичними подіями, що робить повість близькою та доступною для розуміння й асиміляції.

Загалом, повість «Тіні незабутих предків» є важливим документальним джерелом, яке відображає історію України через призму особистих досвідів авторки. Цей твір не лише відкриває читачам глибини історії, але й актуалізує

її в контексті сучасних реалій, допомагаючи нам краще розуміти наше минуле та сучасність. Цінність цього твору для сучасного суспільства полягає в тому, що воно допомагає нам краще розуміти наше минуле та його вплив на наше сьогодення. Своєю Повістю Денисенко допомагає нам краще розуміти, як історія формує наше сьогодення та може впливати на наше майбутнє.

Отже, «Тіні незабутих предків» є важливим твором, яке продовжує впливати на сучасне літературне поле та суспільство в цілому. Це твір, який заслуговує на глибоке вивчення та аналіз, і яке продовжує бути актуальним і важливим для сучасного суспільства.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у глибшому вивченні впливу історичних подій, які описані в повісті, на формування сучасної української ідентичності та політичного ландшафту. Також важливим є аналіз реакції сучасного суспільства на події минулого, що допоможе зрозуміти динаміку колективної пам'яті та національного самосвідомлення. Додаткові дослідження можуть охоплювати інтерпретацію різних аспектів культурної спадщини, відтворення традицій та обрядів, а також дослідження впливу історичних нарративів на формування менталітету сучасного українця.

Ключові слова: національна ідентичність, документальна проза, сучасні реалії, суспільство, історичний контекст.

Introduction. Sofia Denysenko's non-fiction novel "Shadows of Unforgotten Ancestors" is extremely relevant in the context of modern events. This book highlights the historical events and tragedies associated with the repression and genocide of the Ukrainian people, including the destruction of the intelligentsia and the silencing of national identity. It reminds of the importance of memory and awareness of history for the formation of national consciousness and the preservation of cultural heritage. In the conditions of today's aggression from Russia, this work resonates with the painful reality of Ukrainians, who are once again faced with violence, losses and attempts to destroy their independence and national identity.

The parallel between the themes raised in Sofia Denysenko's story and Russia's modern aggression against Ukraine is obvious. The historical events described in the book reflect Russia's systematic policy of subjugation and assimilation of the Ukrainian people. Today we see the continuation of this policy in a new form: through military aggression, annexation of territories, propaganda and attempts to destroy Ukrainian culture and language. Tragic pages of history, such as the Holodomor and repression against the Ukrainian intelligentsia, find their analogies in modern shelling of peaceful cities and information warfare.

The non-fiction novel by Sofia Denysenko is not only a reminder of the past, but also a warning for the present. It emphasizes the importance of national memory and identity as key factors in the struggle for freedom and independence. In light of the current situation, the book calls for unity, stability and the preservation of cultural and spiritual values that are vital for a nation that is once again forced to defend its right to exist.

Therefore, the importance of our research lies in the in-depth analysis of historical events and their reflection in the modern context, which allows us to better understand the nature of aggression and ways to counter it. Sofia Denysenko's non-fiction novel "Shadows of Unforgotten Ancestors" provides

valuable material for studying the impact of historical trauma on national consciousness and resilience. Through parallels with Russia's modern aggression against Ukraine, the study helps to reveal the repeatability of historical scenarios and the importance of historical memory in the context of national identity and sovereignty.

Our research contributes to raising awareness of the mechanisms that were used and are being used to subjugate and destroy the Ukrainian nation. This, in turn, helps to develop strategies for countering modern informational and military aggression. By analyzing historical facts and their impact on the present, we can better understand the motivations and methods of the aggressor, which is key to formulating an effective national defense policy and strategy.

Thus, the research is an important contribution to the preservation of national memory, raising the level of national consciousness and forming civic resilience in the face of today's challenges. It also helps the international community to better understand the Ukrainian context and support Ukraine in its struggle for independence and territorial integrity.

The analysis of the latest researches and publications. The analysis of the latest researches and publications shows the significant attention of scientists to the issue of national self-identification. M. Grebenyuk, V. Lychkovakh, I. Pavlyuk, S. Papeta and others are actively engaged in this issue. Studies of the factors of ethnic preservation and identity formation are presented in the works of N. Averyanova, O. Andreyeva, and T. Voropayeva. Ya. Hrytsak, M. Kozlovets, L. Nagorna, V. Serhiychuk, V. Piskun, M. Popovych, Yu. Polishchuk and others stand out among researchers who highlight the creative work of the author of the story. In particular, the work of S. Denysenko is considered in the works of Yu. Romanenkova and S. Streltsova. However, despite the active research of individual aspects of S. Denysenko's work, today there is a lack of a comprehensive chronicle that would highlight all aspects

of her activity. This makes our study unique, as it seeks to fill this gap and provide a comprehensive overview of Sofia Denysenko's contribution to the formation of national identity and cultural heritage.

So, our publication is devoted to the analysis of the value of the documentary-journalistic novel by Sofia Denysenko "Shadows of Unforgotten Ancestors" in the context of modern society. Sofia Denysenko, academician, professor, doctor of philological sciences, was an extraordinary person in the scientific world, who would have turned 100 years old on March 13, 2025. Her life path and scientific activity are important for understanding the history of Ukraine, and her works continue to influence the modern literary field.

The purpose of our publication is the theoretical consideration and analysis of the documentary-journalistic novel by Sofia Denysenko "Shadows of Forgotten Ancestors" as an important source for understanding the historical traumas of the Ukrainian people and their impact on modern Ukrainian identity. We seek to explore how the historical events depicted in this story correlate with Russia's modern aggression against Ukraine and how these parallels can contribute to the development of strategies for strengthening national consciousness and resistance to external threats.

To achieve our goal, we used a complex of theoretical research methods, namely:

1. *Historical and literary method.* Analysis of the historical context: the study of historical events described in Sofia Denysenko's story "Shadows of Unforgotten Ancestors" in order to understand their impact on modern Ukrainian identity.

2. *Literary analysis.* Analysis of the text of the story from the point of view of themes, stylistics, images and symbols that reveal the historical traumas of the Ukrainian people.

3. *Comparative method.* Comparison of historical and modern events: Studying the parallels between the repression and genocide of the past described in the story and Russia's modern aggression against Ukraine. Analysis of recurring historical scenarios: identifying patterns and mechanisms used to subjugate and destroy the Ukrainian nation.

4. *A systematic approach.* Studying the influence of historical traumas on modernity: Analysis of how the historical events depicted in the story affect modern Ukrainian consciousness and identity. Analysis of the role of non-fiction: a study of how non-fiction contributes to the preservation of national memory and the formation of society's resilience to external threats.

5. *Method of content analysis.* Analysis of texts and documents: Studying the text of the story "Shadows

of Unforgotten Ancestors", as well as other literary and historical sources, for a deeper understanding of the described events and their context.

6. *Interpretive method.* Interpretation of symbols and images. The study of symbolism and metaphorical language used in the story to reveal the deep meaning of historical events and their impact on the present.

7. *Method of socio-cultural analysis.* Study of cultural influence: study of the influence of historical events described in the story on modern Ukrainian culture, language and national identity.

It should be noted that the methods defined by us made it possible to compare different views on the investigated problem.

Discussion and Results. Sofia Denysenko was an academician of the Academy of Sciences of Higher Education and was recognized as an excellent teacher, a member of specialized and expert councils, as well as editorial boards of scientific journals. In 1999, she was recognized as "Woman of the Year", and in 2000, she was honored in the nomination of the American Bibliographic Institute "Who's Who". For her contribution to science, Sofya Denysenko was awarded the medal of Yaroslav the Wise, the badge of Sofya Rusova, and the Order of Princess Olga III degree [1]. She is the author of more than 450 scientific and journalistic works focused on phraseology, terminology, methods of teaching foreign languages, translation studies and general linguistics. Professor Denysenko also managed the scientific research of students, postgraduates and doctoral students, advised the authors of dissertations and acted as an opponent in defense of their works [2].

Sofia Denysenko impressed society with her non-fiction novel "Shadows of Unforgotten Ancestors" (2002, 2005), which tells about the tragic events in her native Poltava region during the Holodomor of 1932–1933. She managed to reproduce the terrible realities of the disaster at that time, when the Ukrainian village was affected by the repressive measures of the Soviet government especially collectivization. This work became the basis for the creation of the documentary film "Ashes of Our Hearts" (Galichyna-Film, 1996) [2].

The author conveyed the atmosphere of that time through the prism of her own family, which almost completely suffered terrible losses. She documented how the authorities deprived Ukraine of hard-working farmers, destroyed the nation's gene pool and used the most brutal methods of influencing the population. While researching the topic of the Holodomor, Sofia Denisenko joined the scientific expedition "Places of the Holodomor" in 2003, for which she

was awarded state awards. During the period from 1976 to 2003, Sofia Denysenko worked as a professor of the Department of Foreign Languages at the Lviv Forestry University, and from 2003 she continued her career as a professor of the Department of Foreign Languages for the Faculty of Science at the Ivan Franko Lviv National University [3]. In the memories of her colleagues, Sofia Denysenko will remain in the best light: as a person who survived difficult times, as a great optimist, a talented teacher, an insightful researcher and an active participant in scientific life. She was an active member of the editorial board of the university's scientific journal "Problems of Ukrainian Terminology", where she shared her knowledge and research.

The story "Shadows of Unforgotten Ancestors" is an important documentary source that reflects the history of Ukraine through the prism of the author's personal experiences. This work not only reveals the depths of history to readers, but also actualizes it in the context of modern realities, helping us to better understand our past and present. Sofia Denysenko was not only an outstanding scientist, but also an extremely talented person [4]. Her deep intellect, devotion to science, and love of literature were reflected in everything she did. She was known for her ability to see the world through the lens of words, using her literary and scientific knowledge to penetrate the depths of human experience.

"Shadows of Unforgotten Ancestors" is evidence of her deep understanding of the history and culture of Ukraine. This work reflects her ability to use literature as a means of highlighting important historical events and their impact on modern society. Sofia Denysenko's documentary novel, which paints a picturesque picture of the destruction of the spiritual heart of our nation into the remoteness of rural life, will inevitably cause a storm of feelings and impressions in readers. It will melt the clot of pain in hearts, provoke sympathy for the victims of ruthless and cruel repressions [6]. Readers will be fascinated by the unsurpassed diligence of the Ukrainian peasant-owner and will discover for themselves the beauty of peasant life, which fills life with joy and hope. They will experience a deep immersion in the world of differences, they will feel hatred for the growing threat from the foreigners-Bolsheviks and their cronies, who were unable even to use the looted goods.

The crystal-truth story about the life of four Cossack families – the Vodyaniks, the Zhilys, the Simonchuks, the Radyoks, and their efforts in creating a blooming garden in the villages of Myrhorod region, Zinkiv region, Shishack region, merges into one of the testimonies of Barka, Manyak, Besanson,

Muggeridge and many others [7]. This story becomes unique in its ability to turn historical facts into living pictures that touch the hearts of readers and leave an indescribable impression. Its uniqueness lies in its ability to deepen the understanding of the tragic events experienced by the ancestors and to give a voice to those who witnessed the communist apocalypse.

Sofia Denysenko's story impresses not only with its truthfulness and emotional richness, but also with its uniqueness in the way of reproducing historical events and life destinies of people. Its importance lies not only in the fact that it tells about the past, but also in the fact that it awakens important reflections in the readers about the present and the future [8]. The story becomes a kind of window into the past. It helps to restore and feel the suffering that our ancestors experienced, and at the same time it makes us think about what values we stand for today and what we really are. Filled with a variety of feelings and emotions, this novel raises important questions about national identity, self-discovery and the place of man in history. It not only tells about the past, but also provides a basis for understanding our modern life, our actions and relationships. So, Sofia Denysenko's story is not just a literary work, but a true masterpiece that leaves a deep mark in the hearts of readers and reminds us of the importance of preserving national memory and historical truth.

Continuing, Sofia Denysenko's story becomes not only a literary work, but also a journey through time, which helps us better understand the essence and meaning of the events of the past. It reveals to us the destinies of ordinary people, their efforts and sacrifices they made in the struggle for their rights and dignity. Such a novel, like other similar works, has a powerful educational potential. She teaches us to appreciate what we have and to remember the difficulties that our ancestors went through. It reminds us that history is not just a collection of facts and dates, but a living fabric that shapes our consciousness and identity. In addition, the novel encourages reflection on the present and the future. It raises questions about our values, actions and responsibility to future generations. Reading it, we ask ourselves what we are today and what we want to be tomorrow.

So, Sofia Denysenko's story is a literary work and a source of wisdom and thoughtful thoughts. It leaves behind a mark that helps us expand our worldview and grow as individuals.

The story of Sofya Denysenko opens before us a wide panorama of the life of the Ukrainian village, with its joys and tragedies, touching scenes of the daily struggle for existence. Through the images of the characters, the story comes alive before the reader's

eyes, inspiring reflection on the true values and importance of cultural heritage. Plunging into the world of actors, we experience with them their small joys and great sorrows. The story becomes not only a source of historical knowledge, but also a reminder of the importance of memory and gratitude to past generations.

Sofia Denysenko's non-fiction novel "Shadows of Unforgotten Ancestors" has great value for modern society. This is an important historical document that outlines the entire panorama of the methodical destruction of the heart of the Ukrainian nation – the village. This book evokes a whole range of various feelings and sensations: a clot of pain in the heart, sympathy for the victims of cynical, cruel repressions, admiration for the exceptional diligence of the Ukrainian peasant-master, the beauty of everyday life [9]. It helps us understand the history of our people, study our roots and understand what trials our ancestors went through. It helps us better understand the modern challenges and problems we face today.

The war that is tormenting Ukraine has a deep impact on society. It reveals our traumas and weaknesses, but at the same time strengthens the trust, compassion, interaction and spiritual aspirations of our society. The war is rapidly changing Ukrainian society, which is in a situation of constant rocket and bomb attacks, fighting in cities and active migration from the cities and towns most affected by the Russian aggressor. These events cause changes in Ukrainian society. In particular, public confidence that the country is moving in the right direction is growing. The war also brought the country together on fundamental issues.

Thus, Sofia Denysenko's "Shadows of Unforgotten Ancestors" can help us better understand our history, our roots, and the trials our ancestors went through. It can help us better understand the modern challenges and problems we face today, including war. It can help us to understand how we can cope with these challenges and changes that occur in our society due to war.

"Shadows of Unforgotten Ancestors" by Sofia Denysenko is not just a historical document, but also an important resource for understanding the current state of Ukraine. It helps us understand how the past affects our present and how we can use those lessons to build a better future. This book reminds us of the importance of remembering our past, our ancestors, their struggles and sacrifices. It reminds us that we are part of a larger story and that our actions today affect our future. In the context of the modern war in Ukraine, *Shadows of Unforgotten Ancestors* reminds us of the importance of unity, mutual aid and faith in a better future. They remind us that despite all the

trials, we can endure and survive if we stick to our values and believe in ourselves.

Thus, "Shadows of Unforgotten Ancestors" is an important resource for everyone who wants to better understand modern Ukraine and its history. It helps us understand our roots, our history and our trials, and it inspires us to fight for independence and statehood.

The story "Shadows of Unforgotten Ancestors" by Sofia Denysenko is an important documentary source that reflects the history of Ukraine through the prism of the author's personal experiences. This work not only reveals the depths of history to readers, but also actualizes it in the context of modern realities, helping us to better understand our past and present. In the story "Shadows of Unforgotten Ancestors", the author skillfully uses literary techniques to create a vivid, multifaceted image of the past. Her use of details, symbols, and metaphors help readers feel the depth and complexity of the story she tells. One of the key points of the story is its focus on individual experiences. Sofia Denysenko does not just tell the history of Ukraine, she tells the story through the experiences of individual people. This helps readers feel close to the events she describes and understand how they affect the lives of real people. An important element of the story is its use of language. Denysenko uses language as a tool to create a multifaceted image of the past. Her use of dialect, slang, and historical terms helps create an atmosphere that reflects the time and place she writes about. It not only reveals the depths of the past to readers, but also actualizes this history in the context of modern realities, helping to better understand the connection between the past and the present. Presentation of historical events through the prism of the personal destinies of the heroes allows you to feel their closeness and realism, making history more accessible and receptive. The author successfully uses literary devices such as details, symbols, and metaphors to create a vivid, multifaceted picture of the past that captures the imagination of readers. An important aspect of this work is its focus on individual experiences, which makes history more the stories of specific people than a cold list of events. The story acts not only as a historical document, but also as an important resource for understanding the current state of Ukraine. It helps to better understand the influence of the past on the present and to ask questions about the future. "Shadows of Unforgotten Ancestors" leave a deep mark in the hearts of readers and remain relevant and important for modern society.

Conclusions. In the form of a literary work, "Shadows of Unforgotten Ancestors" act not only as memories of the past, but also as an important docu-

mentary source that invites readers on a journey into the depths of history. This work helps not only to reveal the tragic events of the past, but also to understand how they affect the formation of our modern world. Thanks to the focus on the individual experiences and life stories of the characters, readers get the opportunity to feel and perceive history personally, which makes "Shadows of Unforgotten Ancestors" not only a source of knowledge, but also a source of emotional connection with the past.

This novel not only reveals to us the depths of the past, but also encourages thinking about the present and the future. It helps readers to better understand the meaning of national identity, self-knowledge and a person's place in history. In addition, through the prism of modern realities, the novel raises questions about our values, actions and responsibility to future generations.

Therefore, Sofia Denysenko's "Shadows of Unforgotten Ancestors" remains an important resource for anyone interested in the history of Ukraine and wants to better understand our common heritage. This work is not just a documentary narrative, but an invitation to inner discovery and reflection, making us more enlightened, aware and coherent about our history and present.

The living fabric of the past is revealed on the pages of the story, which becomes a platform for understanding the complex elements of modern society. Through the destinies of the heroes, the

author draws our attention to the priority aspects of Ukrainian identity and national memory. An important component of this story is its ability to combine the past with the present, creating a city between eras. The story reminds us that our past is not just a list of events, but a complex mosaic that shapes our collective consciousness and defines our identity. Its value lies in its ability to make us reflect on who we are today and who we want to become tomorrow. It is a reminder of the importance of preserving national memory and historical truth. Thus, "Shadows of Unforgotten Ancestors" becomes not just a book, but also a guide to the world of the past, which affects our modern life and determines our future.

We see the prospect of further research in a deeper study of the influence of the historical events described in the story on the formation of the modern Ukrainian identity and political landscape. It is also important to analyze the reaction of modern society to the events of the past, which will help to understand the dynamics of collective memory and national self-awareness. Additional research may include the interpretation of various aspects of cultural heritage, the reproduction of traditions and rituals, as well as the study of the influence of historical narratives on the formation of the mentality of a modern Ukrainian. Such studies will help not only to better understand the past, but also to reveal opportunities for building a future based on national identity and cultural heritage.

REFERENCES:

1. Діяльність Софії Денисенко. URL: <https://lysty.net.ua/poltavschyna-denysenko/> (дата звернення: 25.05.2024).
2. У Львові померла дослідниця Голодомору – професор Софія Денисенко. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26673948.html> (дата звернення: 25.05.2024).
3. Енциклопедія Сучасної України. Софія Денисенко. URL: <https://esu.com.ua/article-21646> (дата звернення: 25.05.2024)
4. Сербенська О. Пам'яті Софії Денисенко. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2015. № 817. С. 104–105.
5. Житарюк М. "Геноцид проти українців–реалізація національної політики Кремля (у дзеркалі світової публіцистики). *Український інформаційний простір*. 1 (2018): 196–213.
6. Стрельцова С. Етномотиви левкасів Олега Денисенка як прояв національної ідентичності. *Арт-простір*. 1.4. 2024. 87–98.
7. Марочко В. Територія голодомору: термінологічний та соціально-демографічний дискурси. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2013.
8. Дослідниця Голодомору. URL: https://gazeta.ua/articles/people-newspaper/_priyizhdzhala-na-robotu-na-taksi/591327 (дата звернення: 25.05.2024).
9. Крива В. Голодомори на Україні та знищення українського селянства. *ббк 78.6 я431*. 2019 с. 287.

**ІМПЕРАТРИЦЯ В ЛАБІРИНТАХ ЧАСУ: ПОЛІТИКА, КУЛЬТУРА І ДЕТЕКТИВ
У ТВОРІ НАТАЛКИ СНЯДАНКО «ПЕРШЕ СЛІДСТВО ІМПЕРАТРИЦІ»****THE EMPRESS IN THE LABYRINTHS OF TIME: POLITICS, CULTURE AND
DETECTIVE IN NATALKA SNIADANKO'S "THE EMPRESS'S FIRST INVESTIGATION"**

Собчук О.Б.,

*orcid.org/0009-0008-9828-2048**асистент кафедри іноземних мов і методик їх навчання**Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка*

Стаття присвячена вивченню проблеми відповідності між політикою, культурою та історією у історичному детективі Наталки Сняданко «Перше слідство імператриці». Простежено передумови та історію написання твору у цьому жанрі. Описано взаємодії політики, культури та літератури через історичний детектив, який майстерно поєднує елементи історії з детективною інтригою. Проаналізовано сюжет, у центрі якого – скрипка Моцарта та імператорська династія Габсбургів. Особливе місце займає головна героїня, Єлизавета Сіссі, яка показана як мудра й рішуча жінка, здатна розслідувати замах на свого чоловіка, цесаря Франца Йозефа. Зображено образ імператриці Сіссі як жінки, котра йде наперекір усталеним традиціям і стереотипам, що також можна вважати певним феміністичним підходом в історичному детективі. У статті досліджено, як Н. Сняданко вдало використовує реальні історичні події, додаючи художні вимисли, щоб створити динамічний і захоплюючий детектив. Значну увагу приділено тому, як авторка передає внутрішній світ персонажів та їхню психологію, що робить твір не лише захоплюючим детективом, але й політичним та культурним зрізом епохи. Зауважено, що авторка вдало балансує між двома епохами: ХІХ століттям і сучасністю, описуючи події, пов'язані з династією Габсбургів, одночасно вплітаючи сюжетні лінії з ХХІ століття, де герої беруть участь у музичному фестивалі у Львові. У розвідці також звернено увагу на підхід української письменниці до теми еміграції, що дозволяє не тільки висвітлити культурний обмін, а й піддати критиці політичні та соціальні умови, в яких перебувають персонажі.

Ключові слова: Наталка Сняданко, історичний детектив, ретродетектив, жанр, наратив, сюжет, психологія творчості, національна ідентичність, еміграція, політика.

The article is devoted to the study of the problem of correspondence between politics, culture and history in Natalka Sniadanko's historical detective novel «The Empress's First Investigation». The author traces the prerequisites and history of writing a work in this genre. The interaction of politics, culture and literature through a historical detective story that skilfully combines elements of history with detective intrigue is described. The plot, which is centred on Mozart's violin and the Habsburg imperial dynasty is analysed. A special place is occupied by the main character, Elisabeth Sissi, who is shown as a wise and determined woman capable of investigating the assassination attempt on her husband, Emperor Franz Joseph. The author portrays the image of Empress Sissi as a woman who goes against established traditions and stereotypes, which can also be considered a certain feminist approach in historical detective fiction. The article examines how N. Sniadanko successfully uses real historical events, adding fiction to create a dynamic and exciting detective story. Considerable attention is paid to the way the author conveys the inner world of the characters and their psychology, which makes the work not only a fascinating detective story, but also a political and cultural slice of the era. It is noted that the author successfully balances between the two eras: The nineteenth century and the present, describing events related to the Habsburg dynasty, while simultaneously interweaving storylines from the twenty-first century, where the characters take part in a music festival in Lviv. The paper also draws attention to the Ukrainian writer's approach to the topic of emigration, which allows not only to highlight cultural exchange but also to criticise the political and social conditions in which the characters live.

Key words: Natalka Sniadanko, historical detective, retro-detective, genre, narrative, plot, psychology of creativity, national identity, emigration, politics.

Постановка проблеми. Проблема взаємодії політики, культури та літератури через призму історичного детективу є важливою як для літературознавства, так і для ширшого суспільного контексту, оскільки детективна розвідка є не лише інтригуючим жанром, але й потужним інструментом для критики суспільних і політичних процесів. Постає питання про те, як у творі поєднуються елементи історії, політичної критики та культури з канонами детективного жанру, і як ці аспекти впливають на формування художнього світу та персонажів. Саме Наталка Сняданко пропонує

нові способи та можливості до інтерпретації історії та політики через літературну форму, а також демонструє вплив культурного середовища на формування сюжетних ліній і персонажів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню розвитку жіночої літератури присвячували свої праці С. Філоненко. Дослідженнями детективу займаються такі науковці, як Т. Гуляк, Ж. Бабяк та інші; історичний детектив та ретродетектив вивчають Я. Бригадир, О. Колесник, І. Чорний, О. Харлан та інші. Творчість Наталки Сняданко аналізував М. Максименко,

Я. Голобородько та інші. У наукових працях приділено увагу жанровим особливостям сучасного українського детективу, зокрема його здатності переосмислювати історичні наративи. Проте залишаються недостатньо дослідженими окремі аспекти, зокрема, як авторка поєднує політичні і культурні наративи з детективною структурою та як це впливає на художній світ історичного детективу.

Постановка завдання. Метою та завданням нашої розвідки є аналіз політичних та культурних ліній у історичному детективі Наталки Сняданко «Перше слідство імператриці».

Виклад основного матеріалу. Не так давно на полицях книгарень з'явився новий історичний детектив відомої львівської письменниці Наталки Сняданко «Перше слідство імператриці», який описує імператорську династію Габсбургів. Центральним символом твору є рідкісна скрипка, на котрій грав ще Моцарт, та яку не прийнято вивозити за межі держави. Зрештою, основною сюжетною лінією детективу є ця скрипка і таємниця, що пов'язана з нею.

Головною ідеєю творчості Наталі Сняданко є життя українського народу у пострадянський період з еміграціями у минулі епохи – чи то радянські часи, чи більш пізні. Авторка намагається максимально розкрити глибину характерів своїх персонажів, їхні психологічні особливості буття.

Одним із творів української письменниці та перекладачки, який повертає читачів у XIX століття, є історичний детектив «Перше слідство імператриці», у якому можна методом синтезу ознайомитись із історією традицій, суспільним побутом та устроєм, політикою, музичними жанрами та етичними нормами тодішньої епохи. Читаючи сторінки книги, авторка немов проводить історичний екскурс між Львовом XXI століття та Габсбурзькою монархією середини XIX століття.

Студіювання творчості Н. Сняданко також показує, що вона зображує як цілком реальні історичні постаті, так і вигадані персонажі, що притаманно робити у історичних детективах. Серед таких осіб можемо розпізнати головних персонажів у ролях Єлизавети Сіссі Баварської та Франца Йозефа [8]. Ми можемо назвати Сіссі візитівкою детективу, яка зображена мудрою і наполегливою дружиною, адже без жодного страху чітко вирішила взятись особисто і вивести на чисту воду кривдника, який вчинив неочікуваний напад на її чоловіка.

У форматі нашої розвідки розмірковуємо, що оповідачка твору влучно узагальнює та деталізує, розповідає, конкретизує і об'єднує усі людські історії персонажів, відтворюючи сюжетний і пси-

холого-настрійний плин людського буття. Справді, персонаж-детектив Сіссі неспішно і непросто переживає своє дорослішання, стикаючись з проблемами та викликами всередині себе та держави. Цілком аргументовано Марина Максименко зауважила, що «Тексти Наталки Сняданко настільки детально й деталізовано вбирають у себе часопростір зовнішнього і внутрішнього людського життя, існування, побудування, що воно постає нескінченним у своїх живих, натуральних формах і власних виявах. Власне знак безкінечності є цілком влучним вираженням авторської манери, семантики і перспективи її прози» [6].

З'ясовуючи змістове наповнення детективу, доцільно сфокусувати увагу на історії написання, якою Наталія Сняданко поділилась після презентації читацькому світу твору, наголосивши, що найбільш трепетним етапом підготовки до його написання був вибір такого історичного періоду, який захопив би її. Цитуємо: «Ідея написати ретродетектив була у мене давно, але ніяк не могла обрати історичний період, який захопив би мене настільки, щоб сісти за роботу. Такий період знайшовся несподівано, коли я випадково потрапила на зустріч із сином Брігітте Гаманн, однією із найвідоміших авторок документальних біографій членів родини Габсбургів».

Звертаємо увагу на те, що «Перше слідство імператриці» авторка іноді визначає ретродетективом. Для більш чіткого розуміння та визначення праці продуктивним стає ще один коментар письменниці, з якого розуміємо, що вона схиляється таки до жанру історичного детективу з елементами ретродетективу: «Я й справді не писала раніше в цьому жанрі, але ретродетектив та історичний детектив завжди подобалися мені». І продовжує: «Тому основний принцип, якого я дотримувалася у тексті, це – історична достовірність. Вигадана лише детективна інтрига, всі ж історичні реалії – справжні. Це важливо для мене, бо дає можливість зацікавити читачів і спонукати більше довідатися про ту епоху. А заодно – це й просто розважальний текст, яких особисто мені тепер дуже бракує українською» [6]. Доречним є визначення О. Харлан: «Історичний детектив – це твір, присвячений минулим подіям, у якому достовірно і в деталях відтворюється зображувана епоха, незалежно від того, чи є там історичні персонажі чи немає» [7, с. 164]. Ми суголосні із тією думкою, щоб називати цей детектив історичним, адже це підкреслює серйозність підходу до збереження історичної достовірності (для цього авторка працювала з реальними історичними джерелами), що є ключовою ознакою цього

жанру. Також авторка вказує, що єдина вигадка у творі стосується детективної частини, що залишає історичні реалії справжніми, а це характерно для історичних детективів, де важливо передати реалістичну картину минулого. Втім ще вбачаємо відтінок піджанру ретродетективу через відтворену минулу епоху (Австрії, Угорщини та Львова), колорит і класичну детективну інтригу.

Аналізуємо, що домінуючим фактом зіграла саме його передача приватного архіву матері державним фондам. Побачивши цей процес, Н. Снадянка уже не могла пройти повз та, навіть, придбала декілька книг. Захопившись описом життя родини Габсбургів, авторка не стрималася і дописала до попередньої книги розділ про Сіссі.

Також варто додати, що підґрунтям та основою слугували й історична праця Еріки Бестенрайтер «Сіссі та її родина», дослідження Мартіни Вінкельгофер «Будні кайзера» та інші. Більше того, спеціально для цього письменниця відвідала усі відповідні музеї, щоб орієнтуватися, які вікна і куди виходили, з яких дверей можна прослизнути у внутрішній дворик тощо. Відтак, ми вважаємо, що деталі відграють важливу роль, а син німецько-австрійської письменниці та історикіні допоміг Н. Снадянку віднайти цікаве історичне тло.

Невипадковими, на наш погляд, є і головна героїня та назва роману, адже саме після цієї зустрічі у Відні українська авторка купила книгу «Сіссі. Імператриця проти волі» та не могла відірвати очей. «Брігітте Гаманн вдалося зібрати стільки цікавих деталей, що у мене не залишилося сумнівів – мою героїнею стане саме Сіссі, ця найбільш незвична, і, мабуть, найбільш відома з родини Габсбургів жінка. Її екстравагантність, незвичні для того часу погляди, яскрава зовнішність, недооціненість сучасниками, – все це страшенно імпонувало». Цікавим фактом слугує те, що у побудові сюжету своїй дружині допомагав чоловік Н. Снадянку.

Наталка Сняданко змогла майстерно інтригувати читача за допомогою створеного двопланового сюжетного тексту, бо саме такий прийом, на наш погляд, було використано, щоб повернутись у Львів у середину XIX століття. Так, перша часова лінія демонструє Зальцбург XIX століття, коли правління було у руках цісаря Франца Йосипа та імператриці Сіссі (Єлизавети), тож значимі ознаки епохи заховані у сценах з політичним підтекстом. Втім, далі сюжет розгортається і бачимо, як авторка супроводжує читачів на початок третього тисячоліття, адже події другої часової лінії зображено у Львові у XXI столітті.

Вважаємо, що доленосною ланкою у цілому сюжетному розвитку Н. Сняданко зробила фестиваль саме у цьому стародавньому місті. Скрипаль Крістіан та його музична менеджерка Доротей вирушили до Львова на музичну виставу, де музикант мав зіграти саме на скрипці Моцарта. Важливо зауважити, що незважаючи на заборону вивозити скрипку за кордон, саме для цього фестивалю було зроблено виняток. Але після прибуття в Україну розвиваються загадкові події, які пов'язані з Крістіаном і викраденням оригінальної скрипки.

Студіювання наукових джерел дає змогу уявити, що біографія Сіссі в усі часи була цікавою дослідникам і митцям. До прикладу, романіст Роберт Музіль, розповідаючи про свою героїню Леону у творі «Людина без властивостей», порівняв її із нашою героїнею: «Це була врода легендарної імператриці Єлизавети з важкою викладеною косою на голові – постаті, що нею захоплювалися люди, вже всі покійні» [3]. Подібну думку висловлює і сучасна британська письменниця Дейзі Гудвін: «Краса була її подарунком, зброєю та силою, і вона боялася її втратити».

Як бачимо, читачі стали свідками двох злочинів, відвідали два століття та знайшли із авторкою одного винного. Зауважимо, що основою твору стали реальні історичні події, адже 1853 року на Франца Йозефа справді було скоєно замах. Існує декілька версій вбивць, за однією із яких ним є угорський студент Йоган Лібені, який наніс удар ножем під час прогулянки. У тексті бачимо, що злочинник був спійманий офіцером імператора та засуджений до смертної кари. Дослідили цікавий факт, що життя Францу Йозефу зберіг масивний комір його сорочки, яка виготовлена з міцного матеріалу. Втім авторка Наталка Сняданко наступним чином зображує замах на Франца: «Нападник цілив у серце надзвичайно гострим лезом. Якби він влучив, цісар би загинув. ... на щастя, у внутрішній кишені мундира цісар тримав портсигар. Це й урятувало йому життя. Ніж ковзнув по металу й не зачепив життєво важливих органів» [4].

За версією ще однієї гіпотези замах носив не політичний мотив, а особистий, бо у цісаря було немало коханок. Однією з них була танцюристка Маргіт Лібені, брат якої, простий кравець Йоган, міг поплатитись за честь сестри. Однак історичні джерела визначають найбільш поширеною причиною спроби вбивства саме політичні мотиви, адже протягом 1848–1849 років в Угорщині тривала громадянська війна за незалежність та революція від Австрійської імперії. Тоді принц Йозеф І лише приступив до імператорського обов'язку

і віддав наказ придушити повстання, за що й могли йому помститись.

З огляду на проблематику нашої розвідки, варто звернути увагу, що ознайомлення із творчістю Наталки Сняданко слугують належними передумовами для роздумів над поняттям еміграції. Ця проблема перебуває у колі інтересів українських літературознавчинь З. Лановик та М. Лановик, котрі є співавторами посібника «Історія української еміграції». Перш за все розглянемо загальноприйняте тлумачення цього терміну, яке подають автори праці: «Еміграція – це переселення, вимушене чи добровільне переміщення людей зі своєї країни до іншої з економічних, політичних або релігійних причин. (...) Еміграція може бути тривалою з метою постійного проживання, тимчасовою, якщо емігранти через певний час повертаються, та сезонною...» [1, с. 13].

Наступним важливим кроком у окресленні цієї проблематики є підручник М. Лановик та З. Лановик «Українська усна народна творчість», у якому авторки підкреслюють глибокі труднощі, з якими стикаються емігранти, особливо в мовному аспекті. Вони не лише відчувають себе чужими в новому суспільстві через відмінності в культурі та звичаях, але й відчувають себе «німими» через незнання мови. Цитуємо: «Емігранти в чужому світі, не знаючи звичаїв, стилю життя, а особливо мови, почувалися не тільки чужими, а й «німими» [2, с. 371].

Водночас варто підкреслити відмінність у думці, яку впроваджує Наталка Сняданко. У одному із інтерв'ю українська письменниця поділилась думками: «Без еміграції культура вихолощується», аргументуючи, що «цей процес допомагає культурному взаємообміну». Проте у «Першому слідстві Імператриці» помічаємо, що через тематику еміграції авторка торкається критики соціальних та політичних умов. Це може бути зображенням нестабільності, пригнічення, утисків та відсутності можливостей для самореалізації і безпеки. Так, коли імператорська сім'я була в Угорщині, вони отримали записку із погрозами на яку Сіссі одразу бурхливо відреагувала: «Нам треба негайно повертатися додому. – Додому? А як же Угорщина? – Не вартує все це безпеки наших дітей. Повертаймось. А до Угорщини поїдемо потім. – А ти впевнена, що небезпека нам загрожує саме тут? Записку написано німецькою. Можливо, вони якраз і сподіваються, що ми злякаємось і повернемося. І отруять нас у Гофбурзі. – У Гофбурзі ми зможемо захистити себе...» [5]. У цих рядках ми бачимо і відчуваємо, що Сіссі хвилюється за своїх рідних та

безпеку, яку може відчувати лише на рідній землі, так як із історії знаємо, що XIX століття було непростим часом для Австрії та Угорщини, які на той час перебували у напружених політичних стосунках.

Дуже влучно Н. Сняданко старалась пояснити особливість юної імператриці Сіссі, яка була більш сучасною на той час, а не прагнула жити за звичними та загальноприйнятими правилами для усіх. Головний жіночий персонаж представляв жінку, яку не цікавило світське життя, бенкети. Втім, замість того, щоб потанцювати, Сіссі віддавала перевагу їзді верхи. Більше того, імператриця була символом невідповідності загальноприйнятим прототипам жінок, бо її, навіть, не цікавили плітки: «– Справді? Нічого собі, – здивувався Крістіан. – То вона, виявляється, була крута тітка? ... це навіть не «Скажіть, професоре», це – «А вам тут читачі не заважають? Не? Точно-точно?»» [5]. Втім багато людей засуджували сищицю за те, що вибирала зосереджуватись на особистих справах та власному комфорті, а не бажала розумітись у політиці.

Якщо звернутися до роману «Перше слідство імператриці» Наталки Сняданко через призму психології творчості, можна побачити, як авторка створює глибокий багатозарядний текст, що розкриває внутрішній світ персонажів та їхні творчі пошуки, особливо через образ імператриці Сіссі. Вбачаємо Єлисавету прикладом творчої особистості, яка прагне вирватися з тиску політичних та соціальних обов'язків, аби знайти своє особисте «я» через мистецтво, свободу і самовираження. Вона представляє складний внутрішній світ, де її прагнення до свободи перетинаються з відчуттям обов'язку, що є типовою дилемою творчої особистості, згідно з теоріями психології творчості.

На сторінках детективу постійно знаходимо підтвердження мудрості та гостроти розуму Сіссі, особливо у політичних питаннях. Наприклад, завдяки розсудливості та оцінці реальних можливостей держави, головна героїня-сищиця намагалась донести Францу Йозефу, яку позицію краще зайняти у часи перед Кримською війною.

Читаючи між рядками детектив, деякою мірою Сіссі виглядає відлюдькуватою дивачкою, адже майже повністю зневажає своїми обов'язками імператриці. Особливо непростим був період після смерті маленької Софі: «...Франц Йозеф, який хоч і боявся необережною фразою порушити крихку психологічну рівновагу своєї дружини, досі шокованої смертю маленької Софі, проте поступово все наполегливіше домагався її повернення та виконання обов'язків: дружини, матері, імператриці...» [5].

Непростою виявилась доля Сіссі як невістки, адже свекруха керувала вільним часом Сіссі, немов власним, розпоряджалась усіма сферами її життя: освітою, сім'єю, посадою, розвагами. Виглядає навіть смішним, але усі наміри імператриці щось робити чи займатись певною справою не були схвалені матір'ю імператора. Зауважимо, що лише заняття угорської мови сищиця обрала самотійно. Цитуємо: «Ці заняття були єдиними в розкладі імператриці, які вона обрала собі самотійно, без допомоги свекрухи» [5]. Вона диктувала кожен крок, «коли і що їй робити, як одягатися, що читати, що їсти, що думати, як виглядати, щоби відповідати високим вимогам імператорського двору» [5].

Аналізуючи, бачимо ще одну політичну лінію, яка пояснюється тим, що ще з часів останньої революції 1848 року, Софія, свекруха Сіссі, патологічно ненавиділа та люто недолюблювала Угорщину, яку ледве вдалося придушити, та й взагалі вона не була прихильною до мультикультуралізму. Припускаємо, що імператриця Сіссі могла спеціально обрати саме цю іноземну мову, щоб розізнати мати імператора, хоч і пояснювала це тим, що угорська просто найбільше їй подобається. Також їхня провінція вважалася однією з найбільш бунтівних, тому для налагодження дипломатичних стосунків необхідні особливі зусилля, а знаючи угорську мову, імператриця могла би позитивно впливати на державну політику.

Цікавим є факт про те, що Сіссі, як і більшість дівчат, турбувалась про свій зовнішній вигляд та фізичну форму, хоч у молодості її називали негарною, але пізніше її краса стала легендарною. Ця пані одночасно дотримувалася суворої дієти, втім і полюбляла солодощі із віденських кондитерських. Молода сищиця турбувалась про свій режим та форму: «Жінки, які довго сплять, рано втрачають форму і товстішають. Ти лише подивися на наших придворних дам. У тридцять усі вже круглі, мов ті бочки, аж дивитися неприємно. І виглядають на п'ятдесят. А все – через зайву вагу. Треба витягати себе з ліжка вдосвіта і замість сніданку кататися верхи по парку» [5].

У форматі нашої розвідки вбачаємо і мудрий розум юного Франца Йозефа, який залишився монархом, зберіг свою владу абсолютною, не поступаючись революціонерам, правив без парламенту, конституції та прем'єр-міністра. Австрійську монархію можна було назвати на той час мультикультурною, бо була найбільшою у Європі після Росії із населенням сорок мільйонів людей різних національностей.

Аналізуючи мовну ситуацію детективу, бачимо, що ключовою локацією виступає Львів,

українське місце, це доводить те, на наш погляд, що українська історія є частиною європейської: «– Дотепер в Україні при владі були проросійські політики, і Росію все влаштовувало, – продовжувала пояснювати Рут. – Але після масових протестів на Майдані стало зрозуміло, що Україна вже не хоче залишатися «пострадянським простором», тобто колонією, і прагне справжньої незалежності. От Росія і вирішила придушити ці наміри в зародку. Забрала Крим, а тепер воює на Донбасі. А при цьому стверджує, що насправді війна – громадянська, внутрішній конфлікт...» [5]. З-поміж рядків аналізуємо, що Наталка Сняданко підкреслює сутність мови як елемента національної ідентичності, адже у рядках згадується про те, що у Львові говорять переважно українською, а також про популярність переходу на українську мову. Авторка звертає увагу і на те, що в різних регіонах України ситуація з мовою відрізняється. Це показує усвідомлення різноманітності української нації, але водночас і прагнення до єдності через мову, що є важливим аспектом національної самобутності. Втім підтверджується тиск на українську приналежність та прагнення зберегти і відновити її, адже в тексті згадується про русифікацію, яка мала місце в радянські часи та під час панування Російської імперії.

Окремої уваги заслуговує епізод детективної історії, коли Доротея і Крістіан прибули до Львова і їм розповідали про війну в Україні. Вважаємо, що такі елементи є надважливими, адже про війну потрібно постійно говорити і нагадувати, що і зробила авторка.

Нині можемо називати образ імператриці Сіссі візитівкою Австрії, цікавим історичним тлом із необ'ємними амбіціями. Більше того, існує думка, що зараз Сіссі в Австрії є туристичним магнітом, таким же як Моцарт, Бетховен та інші відомі митці, які жили у Відні. Вважаємо, що родзинкою успіху Сіссі саме у її нетиповому для того часу образі, складна доля з усіма викликами та цікаві розгадки детективу.

На наш погляд, авторці вдалось дуже влучно та густо нашпигувати оповідання історичними деталями, адже, незважаючи на те, що із надзвичайною швидкістю показала шлях існування складних стосунків при цісарському дворі, вона зуміла додавати читачам повноцінні пояснення. Увиразнимо, що Н. Сняданко вміло переплітає сучасне і минуле, політичні сцени та авантюрні ситуації, детективне розслідування і пригоди, любовні лінії та сімейні дилеми, ненав'язливо знайомить із реальними історичними персонажами.

Висновки. Отже, дослідження творчості Наталки Сняданко, зокрема її історичного детективу «Перше слідство імператриці», відкриває нові горизонти для літературознавчих розвідок. Авторка майстерно поєднує історичні факти з вигаданими подіями, створюючи атмосферу глибокого психологічного та соціального аналізу епохи. Перспективи подальших досліджень цього детективу криються в детальнішому аналізі вико-

ристаних Н. Сняданко історичних джерел та документальних фактів. Особливий інтерес викликає її інтерпретація психології героїв, які відображають актуальні проблеми сучасного суспільства. Зокрема, дослідження взаємодії художнього тексту з біографіями реальних історичних постатей та аналіз впливу епохальних змін на формування характерів літературних героїв мають вагомий потенціал для подальших студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Історія української еміграції : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти / за ред. Б.Д. Лановик. Київ : Вища школа, 1997. 520 с.
2. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-Прес, 2001, 2003, 2004, 2005. 591 с.
3. Роберт Музіль. Людина без властивостей. Книга I / Пер. О. Логвиненко. Київ : Видавництво Жупанського, 2010. 416 с.
4. Сняданко Н. Фрау Мюллер не налаштована платити більше. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2013. 304 с.
5. Сняданко Н. Перше слідство імператриці : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 272 с.
6. Творчі обрії Наталки Сняданко : інтелект-реліз / авт. укладач М.М. Максименко. Полтава, 2015. 20 с.
7. Харлан О. Жанр історичного детективу в сучасній європейській літературі: особливості функціонування. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2017. № 3. С. 162–170. DOI: https://doi.org/10.31812/world_lit.v3i0.2060
8. Bangert L. Experimental Utopias : The Man without Qualities. *Twentieth-Century Literary Criticism*. Gale, 1988. Vol. 68. ISBN 978-0-7876-1168-2. ISSN 0276-8178

МЕМУАРИСТИКА ЯК СКЛАДНИК АНТИМІЛІТАРНОЇ ПРОЗИ ПРО ПОДІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

MEMOIRS AS A COMPONENT OF ANTI-MILITARY PROSE ABOUT THE EVENTS OF THE FIRST WORLD WAR

Товт О.О.,

*orcid.org/0000-0002-9389-1695**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української літератури**Державного вищого навчального закладу**«Ужгородський національний університет»*

У великому корпусі прозових творів українських авторів про Першу світову війну особне місце посідає мемуаристика. Вона виявляється в різних жанрових формах: епістолярії, щоденникових записах, нотатках, спогадах тощо, що нерозривно пов'язані з іншими жанроутвореннями української оповідної прози не лише у творчості багатьох, але й почасти в одного письменника. Тому **метою** статті є з'ясування ідейно-естетичних особливостей мемуарної прози українських художників слова про події Першої світової війни. Відповідно до цього обрано для аналізу твори Ольги Кобилянської («Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки»), Костянтини Малицької (її листи до Марії Грінченко), щоденникові нотатки Володимира Винниченка та Степана Васильченка, що торкаються антимілітарних проблем із часів воєнного лихоліття, – «Щоденник» та «Окопний щоденник» відповідно, Олекси Кобця «Записки полоненого». Відтак задля вивчення таких різножанрових творів української мемуаристики обрано **методологічні** підходи: філологічний герменевтичний, конкретно-історичний і типологічний. У результаті цього з'ясовано художні характеристики мемуаристики В. Винниченка, К. Малицької, С. Васильченка, Олекси Кобця, доведено, як епістолярна форма епічного викладу узгоджена з формою оповідання О. Кобилянської. Власне, у цьому й виявляється **новизна** запропонованого літературознавчого дослідження, що, безумовно, матиме **практичне значення**: його результати можна використовувати як в аналізі української антивоєнної літератури, так і у творчості названих письменницьких постатей, а також під час вивчення означеної проблеми в середній та вищій школах. Проаналізовані твори української мемуаристики про події Першої світової війни засвідчують її різножанровість, ідейне та естетичне багатство, художню досконалість. Попри всю формотворчу неоднорідність листів, щоденників, спогадів, нотаток, ці жанри мають багато спільного (хоч базуються на особистісному письменницькому досвіді, а отже, є суб'єктивними, та все ж побудовані на реальних подіях, безпосередніх враженнях, а відтак становлять частину об'єктивного конкретно-історичного та національного простору).

Ключові слова: мемуарна література, Перша світова війна, українські автори, антимілітарна проза.

Memoirs occupy a special place in the large body of prose works of Ukrainian authors about the First World War. It manifests itself in various genre forms: epistolary, diary entries, notes, memoirs, etc., which are inextricably linked with other genres of Ukrainian narrative prose not only in the works of many, but also partly in the works of one writer. Therefore, **the purpose** of the article is to clarify the ideological and aesthetic features of the memoir prose of Ukrainian artists of the word about the events of the First World War. Accordingly, the works of Olha Kobylianska ("Letter of a soldier sentenced to death to his wife"), Kostiantyna Malyska (her letters to Maria Hrinchenko), diary notes of Volodymyr Vynnychenko and Stepan Vasylychenko concerning anti-military issues since the military hard times, – "Diary" and "Trench Diary", respectively, of Oleksa Kobets "Notes of a Prisoner" were selected for analysis. Therefore, in order to study such multi-genre works of Ukrainian memoirs, the following **methodological** approaches were chosen: philological, hermeneutic, concrete-historical, and typological. As a result, the artistic characteristics of the memoirs of V. Vynnychenko, K. Malyska, S. Vasylychenko, and Oleksa Kobets were clarified, and it was proved how the epistolary form of the epic presentation is consistent with the form of the story of O. Kobylianska. Actually, this is **the novelty** of the proposed literary research, which will certainly have **practical significance**: its results can be used both in the analysis of Ukrainian anti-war literature and in the work of the said literary figures, as well as during the study of the specified problem in secondary and higher schools. The analyzed works of Ukrainian memoirs about the events of the First World War testify to its diversity, ideological and aesthetic richness, and artistic perfection. Despite all the formative heterogeneity of letters, diaries, memories, notes, these genres have a lot in common (although they are based on personal writing experience, and therefore are subjective, and yet they are built on real events, direct impressions, and therefore form part of objective concrete-historical and national space).

Key words: memoir literature, the First World War, Ukrainian authors, anti-military prose.

Постановка проблеми. Українська анти-мілітарна проза, у центрі якої зображено події Першої світової війни, багата на жанрове розмаїття форм викладу художнього матеріалу. Тут романи, повісті, оповідання, новели, нариси,

а також цілий ряд утворення мемуарного характеру – листування, щоденникові записи і нотатки, спогади очевидців та ін. Нерідко письменники такий «особистісний» матеріал вдало використовували в інших епічних формах, часто він ставав

творчою спонукою для широких прозових полотен. Іноді дослідники не звертають на це увагу, як і на те, що мемуаристика та її природа мають чимало здатностей до утворення різних, нерідко взаємовіддалених жанрових форм. Причому кожна з них несе в собі своєрідну генезу розвитку, утвердження у творчості, зрештою, вкладаються в цілком сформовану ієрархічну систему жанрів, кожен із яких перебуває в русі, динаміці на тривких етапах літературних процесів. Тож аналізуючи сьогодні початок ХХ століття в історії українського національного письменства, надто ж той, що збігається з періодом Першої світової війни, робимо висновок, що і в ті далекі часи, і згодом, художньо переосмисливши події воєнного лихоліття, численні прозаїки (не лише в нашій літературі) вдавалися до використання саме мемуарних жанрів як продуктивних форм епічного викладу антимілітарного матеріалу, урешті як важливого чинника прозового мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На важливу роль мемуаристики у великому корпусі прозових творів українських авторів про Першу світову війну звертають увагу літературознавці Г. Костюк, О. Галич, М. Жулинський, Ю. Ковалів, М. Павлишин, З. Пахолок, А. Бойко Є. Заварзіна, прагнучи відстежити, чим цей жанр збагатив українське письменство. Наукові дослідження спонукають до подальшого осмислення цього аспекту, що й зумовлює актуальність праці.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в з'ясуванні ідейно-естетичних особливостей мемуарної прози українських художників слова про події Першої світової війни. Відповідно до цього обрано для аналізу твори Ольги Кобилянської («Лист засудженого на смерть вояка до своєї жінки»), Костянтини Малицької (її листи до Марії Грінченко), щоденникові нотатки Володимира Винниченка та Степана Васильченка, що торкаються антимілітарних проблем із часів воєнного лихоліття, – «Щоденник» та «Окопний щоденник» відповідно, Олекси Кобця «Записки полоненого».

Виклад основного матеріалу. Використовуючи форму листа, що є виразником мемуарного стилю, Ольга Кобилянська створила новелу «Лист засудженого вояка до своєї жінки». Саме така форма, що, на перший погляд, є доволі доступною і простою, дала можливість письменниці в експресіоністських виявах змалювати не лише трагічні події воєнного часу, а, що найцінніше, розкрити внутрішній світ героя – українця за походженням. Авторка так вибудовує свою оповідь, щоб вона і змістом, і формою нагаду-

вала лист-сповідь засудженого до страти чоловіка, провина якого так і залишається для нього незрозумілою: за що? чому? Адже він не зробив якогось фатального кроку: не втік із поля бою, нікого не зрадив, не вбив. Він, «змучений абсурдом фронтних буднів, заснувши у шанцях тоді, коли підрозділ відступив» [6, с. 331], й облишився сам на лінії фронту. Власне, за це й віддають його до військово-польового трибуналу як такого, що не виконав наказу свого командира відступати. Василь, аж ніяк не вважаючи себе злочинцем, за дві години до страти пише листа своїй дружині Марії, наче сповідається перед нею за «несодіяні гріхи», а одночасно ніби спокутує «тую провину» перед самим Богом. Він став жертвою чужої імперської волі, яка в часи війни кидає на поталу своїх жовнірів. Тим паче, якщо цей вояк – українець, якого судять чужинці (австріяки), що не знають його мови, що навіть не дають ніякого права боронити себе перед беззаконням, а жорстоко кидають його у вир війни як гарматне м'ясо. Зрештою, позбавляють його будь-яких елементарних прохань перед смертю: відібрали грудочку рідної землі, що дав йому батько перед службою в «цісарській армії». У таку мить він думає вже не про себе (доля його визначена кількома годинами перед цим), а про своїх рідних – не бачену досі новонароджену дитину і дружину Марію. Тож передсмертний лист до неї – це крик душі, це нелюдська звідчасність у моральних, соціальних та національних несправедливостях, що надто посилюються в часи воєнного лихоліття.

Як справедливо пише Марко Павлишин, «для Кобилянської війна завжди є зловісною, тож її оповідання про війну сповнені образів її нелюдськості» [7, с. 244]. А використаний письменницею в цьому творі епістолярний жанр, листовна стилізація епічної оповіді, безумовно, позначилися на композиційній «структурі (новели), яка стала довільною, заповненою експресіоністським струменем» [6, с. 331]. Таких прикладів використання епістолярних жанрів в українській літературі про події Першої світової війни є чимало. Згадаймо бодай листування на цю тему О. Маковея, С. Васильченка, Т. Бордуляка, Н. Кобринської, У. Самчука та ін., не кажучи вже про зарубіжних художників слова (Ремарка, Гемінгвея, Арнольда Цвейга, Олдінгтона...), які у власних епістолах та створених романах, повістях, оповіданнях часто зверталися до такого найпростішого й водночас важливого жанру мемуаристики, як лист.

Безпосередня очевидиця тих страшних подій Першої світової війни, українська письменниця та педагог Костянтина Малицька, яка в лютому

1915 року була заарештована та вислана зі Львова до Сибіру, у якому відбула 5 років суворої каторги, а потім 16 вересня 1920 року повернулася на рідні українські терени, так писала у своїх листах до Марії Грінченко: «Війна – це невимовний біль і страждання, це жахіття вбивства і руйнувань не тільки всього живого, а й доволішньої дійсності... І як вижити в цьому безумстві людині!? Як знайти в собі сили жити далі!?» В іншому листі, датованому серпнем 1915 року, Костянтина Малицька оповідає Марії Грінченко про поневірвання далеко від української землі, про вину царського уряду за участь у «світловому побоїщі», про стражденний «український нарід, що волею кількох імперій кинутий у горнило страхітливої людоджерської машини» на знищення та поневолення. Як пише Н. Лисенко, «за всіма описаними подіями стоїть незламність волі, вміння в найважчих умовах трудитися для майбутнього батьківщини...». А самі листи Костянтини Малицької «не позбавлені літературно-філософської форми», адже їм властиві художні роздуми, публіцистичність, полемічний тон, коли йдеться не лише про справу українського шкільництва, яким наполегливо займалися впродовж усього життя Малицька та Грінченко, а й про роки стагнації у часи воєнного лихоліття Першої світової [8, с. 66].¹

На переконання дослідників, близькою до листів жанровою формою мемуаристики є щоденники (О. Галич). У період Першої світової війни їх писали як безпосередні її учасники-письменники (приміром, С. Васильченко), так і ті українські художники слова, що не брали прямої участі у воєнних діях (скажімо, В. Винниченко). І в тих, і в інших здебільшого це записи, що мають визначену періодичність у висвітленні певних подій, фактів та явищ, неодмінно забарвлених власною суб'єктивністю у викладі щоденникового матеріалу. Такою періодичністю тут проступають хронологічні рамки Першої світової війни. І в одних, і в інших авторів щоденників (аналізуючи записи тих же С. Васильченка та В. Винниченка) особливо вирізняється їх жанрова специфіка: у них відсутній єдиний сюжет, немає спільного ідейного змісту як єдиноцілісного викладового матеріалу. Натомість увиразнюється суб'єктивоване сприйняття та подача його, відверта фрагментованість. За спостереженням дослідників, «естетичної цілісності цьому жанру надає сам автор, – зауважує О. Галич. – Його роздуми поступово нанизу-

ються на єдиний стержень, надаючи щоденникам певної, досить умовної завершеності» [3, с. 78].

Що це так, можна перекоонатися, звертаючись до «Окопних щоденників» С. Васильченка. Вони охоплюють хронологічні рамки часів Першої світової війни – 1914–1917 роки. Як командир саперної роти в окопах Західного фронту, він занотує все, що бачив, відчував і пережив у своїх записах. Про умови (об'єктивні) того, що стало власним (суб'єктивним) надбанням у щоденникових записах, С. Васильченко занотує: «на папері переживати й записувати разом – це річ, виявляється, неможлива. Можна або сидіти та записувати (хоч тоді чи й буде що записувати), хоч переживати – тоді записувати зовсім не в голові» [1, с. 384]. Незважаючи на такі непрості, навіть екстремальні умови («Не доведеться зараз писати, артилерія сідить на окопах» (1915)), автор під час відпочинку, в окопах, у землянці, на позиції хоча й доволі стисло, усе ж фіксує особисте бачення ним складних воєнних ситуацій.

Водночас письменник в «Окопному щоденнику» записує настрої солдат, їхні героїчні вчинки, епізоди боїв, описує військовий побут, указує на нездатність командування (полковників та генералів) керувати полем боїв, оберігати простих вояків від смертельних сутичок із ворогом. Власне, ці щоденникові записи, безпосередньо зафіксовані С. Васильченком в окопних позиціях, слугували згодом для його літературно-художньої творчості («Під святий гомін», «Чорні маки», «Отруйна квітка» та інші прозові твори). Загалом в «Окопному щоденнику» прозаїк проступає не лише як хронограф подій Першої світової війни, а і як її сміливий та об'єктивний критик, як спостережливий споглядальник тієї задушливої атмосфери в російській армії, яка поглинала будь-яку солдатську чи офіцерську ініціативу, сліпо підкоряючи її безглуздому командуванню фронтом. Для царської армії, що втягнула простий люд у воєнне кровопролиття, нотує письменник, звичайна людина нічого не варта, її життя практично обезцінено.

Є на сторінках «Окопного щоденника» С. Васильченка рядки про захоплені російською армією села Галичини. Спостережливий погляд письменника і тут відтворює картини горя, страждань, голоду й збідованості західноукраїнських селян. Війна всюди війна! «Знову діти, – занотує він, – обідрані, змарнілі бігають коло сіл ватагами, як те вороння. Сахару просять чогось або копійку. І скрізь, де тільки ідемо селом або мимо села, – скрізь вони – змарнілі, обідрані, голодні... Майбутній цвіт Галичини» [1, с. 383]. Фіксує у своїх записах письменник і офіцерство

¹ Покликання на листи Костянтини Малицької за період від 1915 до 1924 років здійснюється з архівних матеріалів, що зберігаються в рукописному відділі ЦНБ імені В.І. Вернадського АН України в Києві, родини Грінченків.

австро-угорське, зіставляючи його із офіцерством російської імперії: перші «всі вистрижені, виголені, навіть надушені, випечені, здається, були вони не в облозі, а десь в гостині», другі – здебільшого «знеохаяні, брудні, часто сп'янілі і позбавлені будь-якого смутку та совісливості». Однак, як спостерігає С. Васильченко, і в одних та й в інших майже всуціль однаковими залишається ставлення до простого учасника війни. Навіть більше, однаковою мірою проявляється в них зневага до українців, що воювали у братовбивчої війні ворожих таборів: зневага за мовною дискримінацією, за іншими національними ознаками. Сам письменник фіксує, як він відчув це зневажливе ставлення з боку російсько-царського командування. Згадаємо, що подібна ситуація описана в прозових творах вже згадуваної Ольги Кобилянської, Наталі Кобринської, Василя Стефаника, Марка Черемшини та інших українських письменників.

«Окопний щоденник» С. Васильченка можна і треба сприймати не тільки як безпосереднього учасника бойових дій на фронтах Першої світової війни, а і як письменника-воїна, творчу, вдумливу художню особистість. При цьому варто звернути увагу на мову викладу його записів: вона багата на образність, експресію, емоційність та психологічне нюансування. Загальний пафос таких записів спонукає до думки та переконання, що війна – це горе, це смерть, це завжди біль і пам'ять. Власне від першого й до останнього рядка щоденника, що писався здебільшого в окопних умовах воєнного лихоліття прозаїком-воїном С. Васильченком, оприявнюється його антимілітарне спрямування і з особливою естетичною силою увиразнюється глибока любов до простої людини, що змушена переносити всі насилля війни. По суті зібраний фактичний матеріал письменником про Першу світову війну є неоціненним скарбом про правду і жахиття минулого в нашій національній історії, вагомим доповненням про художнє зображення подій 1914–1917 років. Водночас «Окопний щоденник» С. Васильченка – це пересторога для майбутнього і нашої землі, і нашого українського народу.

Таке ж ідейно-естетичних значення має і «Щоденник» В. Винниченка, надто ж ті його сторінки, що охоплюють записи про події Першої світової війни (1914–1918 роки). Як справедливо зазначають дослідники, зокрема М. Жулинський, письменник не брав безпосередньої участі у воєнних діях, але у своєму фіксуванні про неї (I-ий і II-ий томи) розкрив яскраво своє ставлення до них, усіяко засуджуючи акт насильства, бездумного і жорстокого кровопролиття. Причому

письменник цілком усвідомлював, що без правдивого розкриття загальної сутності війни, якою, безумовно, була Перша світова, годі з'ясувати неперебутню долю її учасників – людей різних національностей. Порівняно із «Окопним щоденником» С. Васильченка, тут увиразнюються різні емоційно-психологічні стани як автора, так і зображених у щоденникових записах численних людських постатей. Як для першого, так і для другого томів характерна виразна суб'єктивність записів, означених ним переживань та емоційних станів. Та «Щоденники» В. Винниченка є не лише суб'єктивними оповідками, вони сповідальні у своїй загальній суті, оцінні у відтворенні тих чи інших подій, явищ, фактів, почасти з історико-філософськими роздумами самого автора. Таким способом В. Винниченко не просто синтезує свої суб'єктивні враження з об'єктивними обставинами воєнних подій Першої світової, а присутньо поглиблює їх, роблячи більш зусібічними та психологічно переконливими у своїх записах. «Але війну я переносу все тяжче і тяжче, – зауважує він. – Злочинна брехня, обман писак по краплі набираються в душі, і я вже не можу зносити більше ваги цих крапель, – кожна зайва людоджерна хвастовитість їх, продажня брехливість, кожне слово в оборону тьми, горя, убожества нашого хвилоне мене до того, що мені буквально псується на цілий день настрої» [2, с. 160].

Іншими словами, письменник закликає за всієї суб'єктивності тих, що пишуть про воєнне лихоліття, бути об'єктивно правдивими в його фіксуванні та передачі. Майже в усіх щоденникових записах про Першу світову війну український автор проступає як гуманіст, як художник слова, що всіляко засуджує будь-які вияви людського насилля, безглузлого пролиття народної крові, страхітливе поневолення нації та її винищення. І в першому, і в другому томі своїх «Щоденників», В. Винниченко відверто позиціонує себе як супротивника щонайменшого насилля над людиною, нацією та народом, як мирного захисника їхнього існування: «Там, на тих фронтах, стоять одні проти одних тисячі тисяч людей і остервеніло, люто, за допомогою науки, техніки, темноти, нецтва, забобонів, законів, релігій, брехень, обману, за допомогою сил природи і людини вбивають, калічать, мордують себе...» [2, с. 160–161]. При цьому В. Винниченко зчаста підкреслює антинародний характер війни, що її здебільшого провокує через свої загарбницькі амбіції країна-агресорка. В одному із записів автора «Щоденників» читаємо: «Хочеться голосно на всю душу крикнути

тим, хто є найбільший злочинець за всесвітнє нелюдське лихо: прокляття вам, тупі виродки, що заради свого черева нищите життя живе мільйонів людей... Ні один народ не може хотіти війни, не може! Це такий абсурд, – прагнення народом війни, – про який тільки уряди можуть говорити, не соромлячись, бо урядам ні закони логіки, ні права, ні любови не писано, крім жорстокого, тупого егоїзму...» [2, с. 176].

Водночас у «Щоденниках» В. Винниченка записує, що Перша світова війна спонукала його до перегляду своїх ідейно-політичних поглядів, до видозміни своїх позицій, надто ж у національних питаннях, у стосунках із російською імперією чи й загалом із будь-якою імперією зла. Такі зболені роздуми та переживання він проектує на український народ, який не завжди усвідомлює своє підневільне становище, не може (а чи не хоче) достоту розібратися в складнощах буття «між двох імперій». «Ох, нещасна, ох, темна, безпомічна нація! Коли тебе вже зовсім з коренем вирвуть з історії, розтопчуть дощенту і забудуть, як чужі, так і свої?..» [2, с. 284], – з пристрасстю та звідчасністю занотовує у своїх записах письменник. Дослідники «Щоденників» В. Винниченка (Г. Костюк, М. Жулинський, М. Заварзіна та ін.) цілком справедливо зазначають, що така мінливість настрою його в щоденниковій мемуаристиці згодом посутньо позначилася і на епічних та драматичних творах. Це, без перебільшення, мотивується зміною чи видозміною його суспільних, ідеологічних та політичних поглядів від безпосереднього впливу подій Першої світової війни. Певно, не випадково М. Жулинський підкреслював унікальність його щоденникових записів 1914–1917 років: «Суть „Щоденників” В. Винниченка полягає передусім у тому, що ми матимемо змогу перечитати драматичні і трагічні сторінки національної історії, виписані рукою художника-очевидця. Цінність вражень, роздумів, подій, переживань Володимира Винниченка полягає ще й в тому, що дуже мало є в світовій літературі таких гранично оповідальних, відвертих до морального самознищення щоденників, які належить письменникам» [4, с. 89].

Доречно зауважити, що і листи, і щоденники літературознавці часто протиставляють один одному жанри. Візуально вони й справді різняться, хоча в їхній основі завжди лежать суб'єктивні враження, переживання, оцінки від об'єктивно наявних фактів, подій, процесів. І все ж вони відмінні між собою, ці форми мемуаристики: автор листа переважно звернений до теперішнього часу, автор щоденників – здебільшого до майбутнього

часу. Як ми переконалися з аналізу бодай кількох наведених тут прикладів. Тим часом інші жанри мемуаристики, передовсім нотатки, спогади, навпаки, спрямовані до минулого. На наше переконання, таким є оригінальний твір про Першу світову війну українського літератора з діаспори Олекси Кобця «Записки полоненого». Написаний по суті «по гарячих слідах» воєнного лихоліття і виданий 1931 року (витримав уже п'ять окремих публікацій не лише за кордоном а й в Україні), він через форму нотаток розкриває трагічні сторінки нашого національного буття.

Варто зазначити, що Олекса Кобець вдало художньо структурує свої нотатки, означаючи їх чотирма розділами: «Напередодні», «На війні», «В неволі», «Додому і вдома». Вони у своїй сукупності створюють завершене ідейно-естетичне ціле, у центрі якого історія і доля їхнього автора. Напередодні «світового божевілля», як називає Першу світову війну письменник, він став солдатом царської російської армії, пройшовши всі жахіття її – від муштри до щоденних знущань від офіцерів-самодурів. А вже сам початок Першої світової війни Олекса Кобець застав солдатом шостого фінляндського стрілецького полку: «Однієї душною липневою ночі на подвір'ї нашої казарми пролунали тривожні звуки тривожних сигналів, – згадує мемуарист, – за пів години полк було вишикувано в подвір'ї в повному бойовому стані й негайно виряджено до вокзалу» [5, с. 58]. Дорога до фронту з Гельсінкі пролягала через важкі кровопролитні бої з австро-угорською «армадою».

Як надалі занотовує письменник, саме на цій дорозі, побіля Августова та Мазурських озер, він зазнав перших бойових зіткнень, відчувши подих смерті війни, що невідступно переслідував його впродовж усього її лихоліття. «І перше, ніж упаде це знаряддя руїни і смерті і з несамовитою люття, – нотує свої враження Олекса Кобець, – вихопить із землі стовп мокрої, чорної маси, підкинувши її на десятки метрів угору та залишивши на місці широку й глибоку вибоїну, – кожного разу чекаєш, що звалиться цей ворожий подарунок саме на повітку, рознесе її нестійкі, тремтливі, глиною позліплювані кам'яні стіни й поховає живцем, чи пошматує, як ото шматує чорний, для іншого в природі призначений ґрунт східно-прусських земель» [5, с. 127]. Власне, там, у Пруссії солдат царсько-російської армії Олекса Кобець потрапив у полон, там він сповна спізнав інші вияви воєнного часу, надто ж запам'яталися йому життя полонених солдатів-українців у таборах Естергомі та Фрайштадті, чорнові будні на господарських роботах в угорському селі.

Усюди, куди закидала доля військовополоненого українця, він віднаходив сліди поневірян таких же, як і сам, полонених представників інших народів – сербів, чехів, словенців, словаків, які після своєї загибелі в таборах навіть не залишили по собі «почорнілого уже від часу якогось хрестика». «Прокляття війни!» – з болем у серці вигукує він. Олекса Кобець так нотує свій спогадовий матеріал, що він стає своєрідним документально-художнім полотном – глибоко правдивим, чесним і гуманістичним. Автор цих спогадів вірить, що після закінчення страхіть Першої світової війни неодмінно з'явиться та людина (а чи тисячі людей із різних куточків нашої землі), яка, прочитавши його нотатки про події цього воєнного лихоліття 1914–1918-х, збереже пам'ять про тих, хто загинув і вижив у їх смертельній круговерті. Логічним та оптимістичним, дуже про-світленим постає завершальний розділ «Записок полоненого» – «Додому і вдома», у якому оповідається про тернисту дорогу Олекси Кобця на рідну Україну. Загалом цей мемуарний твір письменника з української діаспори написаний у дусі саме спогадового жанру. Тут автор вступає і як оповідач, і як головний персонаж, навколо якого «розкручуються» усі згадані події, увесь фактографічний спектр переживань та роздумів. Тож можна стверджувати, що цей твір несе в собі і документальні, і художні риси, й історичні та суспільно- національні обставини часів воєнного часу. Як відзначають дослідники, у «Записках

полоненого» є наскрізний сюжет і конфлікт, естетично виведені реальні та образні події, факти, коментарі з чіткою авторської оцінкою. Загалом читається цей твір як епічний роман-сповідь, на одному «запертому віддиху» (М. Лоза). А мовне багатство ставить його в один ряд із визначними прозовими явищами українського національного письменства – «Щоденником» О. Довженка та «На білому коні, на вороному» У. Самчука.

Висновки. Отже, проаналізовані нами лише декілька творів української мемуаристики про події Першої світової війни дають усі підстави стверджувати, що вона – різножанрова, ідейно та естетично багата й переконлива, художньо досконала. За всієї формотворчої неоднорідності (лист звернений до теперішнього часу; щоденники – до майбутнього часу; спогади – до минулого часу; нотатки – до ретроспективного погляду на прожиті й пережиті) ці жанри мемуарної української літератури несуть у собі багато й спільного. Вони творяться на основі власного письменницького досвіду і тому є доволі суб'єктивними. Проте головне інше – важливо, що всі утворені форми викладу антимілітарного матеріалу про Першу світову війну побудовані на безпосередніх враженнях, на реальних подіях, а відтак становлять певну частину їх особистісного морально-духовного досвіду, об'єктивний конкретно-історичний та національний простір. Інші жанри української мемуарної літератури про воєнне лихоліття Першої світової війни ще потребують свого аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильченко С. Сценки [Окопний щоденник]. *Васильченко С. Твори в чотирьох томах / За ред. О.І. Білецького*. Київ, 1960. Т. 4. С. 381–412.
2. Винниченко В. Щоденник. Т. 1: 1911–1920 / Редакція, вступна стаття і примітки Григорія Костюка. Едмонтон – Нью-Йорк, 1980. 498 с.
3. Галич О. Жанри мемуарної прози. *Документально-художня проза про Першу світову війну*. Матеріали і тези доповідей конференції (23–26 жовтня 1994). Луцьк, 1994. С. 77–79.
4. Жулинський М. Щоденник Володимира Винниченка. Київ. 1990. № 9–11. С. 88–90.
5. Кобець Олекса. Записки полоненого : пригоди і враження учасника Першої світової війни. 4 вид. Мюнхен, 1959. 415 с.
6. Ковалів Ю. Історія української літератури. Кінець XIX – поч. XXI ст. : У 10 т. Київ, 2013. Т. 2 : У пошуках іманентного сенсу. 512 с.
7. Павлишин М. Ольга Кобилянська: прочитання. Київ, 2008. 356 с.
8. Лисенко Н., Пахолок З. Костянтина Малицька в листах до Марії Грінченко. *Документально-художня проза про Першу світову війну*. Матеріали і тези доповідей конференції (23–26 жовтня 1994). Луцьк, 1994. С. 65–67.

РОЗДІЛ 12 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

UDC 821

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.54>

WORD CREATIVITY IN THE “DIVAN” OF AJIZ: DERIVATIVE WORDS

СЛОВОТВОРЧИСТЬ У «ДИВАНІ» АДЖІЗУ: ПОХІДНІ СЛОВА

Mammadova Aynura,

orcid.org/0009-0004-7751-7806

PhD in Philology,

Leading Researcher

Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS

The Azerbaijani language is one of the oldest languages in the world, it has rich and wide internal opportunities. Despite this, the Azerbaijani language, like all languages, has been affected by side effects for centuries, and various languages have affected the Azerbaijani language, causing a number of words to pass into our language. Thus, foreign language elements have also actively participated in enriching our lexicon. The rules and principles representing the word creativity of our language are primarily based on the language's own composition and structural characteristics. The process of word creativity is an inseparable part of the historical lexicon of our language and the historical word problem. Word creativity involves revealing the historical emergence of lexical units, the diversity of lexical affixes, and the ancient mythological structure of our language. Language is a social phenomenon that is constantly inclined to change and enrich itself. The vocabulary, as one of the main factors of language, is more susceptible to change. Azerbaijani is one of the oldest languages in the world, possessing rich and extensive internal capabilities. Despite this, the Azerbaijani language, like all languages, has been affected by side effects for centuries, and various languages have affected the Azerbaijani language, causing a number of words to pass into our language. Thus, extraneous language elements also took an active part in the enrichment of our lexicon. In the process of development of the vocabulary of the Azerbaijani language, its own rules corresponding to the vocabulary of our modern language have been formed. The rules and principles that represent the word creativity of our language are primarily based on the language's own composition and structural characteristics. Thus, the sufficient use of derivative and compound words in the language of Ajiz achieves a power and grandeur. When recalling these, there is no doubt about Aciz's conscious use of hundreds of compound words in his works, such as *laləreng*, *asimanreng*, *pərişanhal*, *qönçəmanənd*, *pərilığa*, etc.

Key words: linguistics, Khalifa Ajiz, derivative words, Azerbaijani language, Arabic, Persian.

Азербайджанська мова є однією з найдавніших мов світу, має багаті та широкі внутрішні можливості. Незважаючи на це, азербайджанська мова, як і всі інші мови, протягом століть зазнавала побічних ефектів, і різні мови вплинули на азербайджанську мову, спричинивши перехід ряду слів у нашу мову. Таким чином, іншомовні елементи також брали активну участь у збагаченні нашого лексикону. Правила і принципи, що представляють словотворчість нашої мови, базуються насамперед на власному складі мови та її структурних особливостях. Процес словотворчості є невід'ємною частиною історичного лексикону нашої мови та історичної проблеми слова. Словотвір передбачає розкриття історичного виникнення лексичних одиниць, розмаїття лексичних афіксів, давнього міфологічного складу нашої мови. Мова – суспільне явище, яке постійно змінюється та збагачується. Словниковий склад, як один із основних чинників мови, більш сприйнятливий до змін. Азербайджанська мова є однією з найдавніших мов світу, що володіє багатими і великими внутрішніми можливостями. Незважаючи на це, азербайджанська мова, як і всі інші мови, протягом століть зазнавала побічних ефектів, і різні мови вплинули на азербайджанську мову, спричинивши перехід ряду слів у нашу мову. Отже, сторонні мовні елементи теж брали активну участь у збагаченні нашого лексикону.

У процесі розвитку словникового складу азербайджанської мови сформувалися свої правила, відповідні словниковому складу нашої сучасної мови. Правила і принципи, які репрезентують словотворчість нашої мови, базуються насамперед на власному складі мови та її структурних особливостях. Процес словотворчості є невід'ємною частиною історичного лексикону нашої мови та історичної проблеми слова. Таким чином, достатнє використання похідних і складних слів у мові аджизу досягає сили та величі. Згадуючи їх, не викликає сумніву свідоме використання Ацизом сотень складних слів у своїх творах, таких як *laləreng*, *asimanreng*, *pərişanhal*, *qönçəmanənd*, *pərilığa* тощо.

Ключові слова: лінгвістика, халіфа аджиз, похідні слова, азербайджанська мова, арабська, перська.

Introduction. It is an undeniable fact that the Azerbaijani people gave the world from time to time historical figures, such geniuses as Nizami, Fuzuli,

scientists, poets and writers. In the works of those great figures, alongside reflections of our people's history, culture, and social life, there is also a broad

representation of love and respect for the Azerbaijani language, as well as information about its grammatical structure. For this reason, works that are rich in linguistic materials and considered invaluable treasures of our people have been studied from various aspects, and their linguistic features have also been researched. However, it should be noted with regret that the study and examination of the works of South Azerbaijani writers from this point of view has been somewhat neglected. In the creativity of South Azerbaijani poets, the preservation of the mother tongue and the struggle for its survival through their pen has been one of the main themes. Since our native language was persecuted for a long time, its development slowed down and lagged behind the literary language of the North. The use of Arabic and Persian origin in the writings hindered the formation of our literary language from the point of view of modernity. Ajiz is one of the famous poets who contributed to the preservation of the Azerbaijani language in South Azerbaijan. The language and style of Ajiz's poems play an important role in the study of his era, philosophical thought, and poetic technique. Literary style is an achievement of time and place. All of this indicates that the literary creativity of poets and writers is influenced by political, economic, and social conditions. Since Ajiz spent his life in the Qajar court and was constantly surrounded by diplomatic language and style, he combined both political and literary language styles in his poems. The words and expressions used by Ajiz are unparalleled up to his time. For instance, his use of terms like governor, vali, colonel, and general indicates his special social status. In the poet's verses, it seems as if a conversation is taking place between two high-ranking political officials, while at other times he turns to scholarly-literary writing. Ajiz, who sometimes cannot use words related to political language style, adapted poetic genres to this language style. Although Aciz's language is based on our mother tongue, his poems contain Persian and Arabic words. This factor should unequivocally be associated with the demands of the time. The poet's language is composed of a certain blend of these two languages, namely Persian and Azerbaijani, where, in specific cases, elements of one language may dominate over the other.

Discussion: In the "Divan" of Khalifa Ajiz, which is the subject of research in the article, the formation of a new word was created in two ways:

1. By morphological means – namely, derivative words formed through lexical affixes

2. By syntactic means – namely, through compound words

Words formed by morphological means.

The main word-formation suffixes used in the new word-making process are also in Ajiz divan. Thus, during the research, those word-formation affixes have been examined. The following word-formation affixes are encountered in the work:

The suffix *-lıq*^f – has been one of the affixes actively involved in all periods of the development of the Azerbaijani language. This suffix is added to the end of nouns, adjectives, and numbers to form words denoting craft, profession, and social position.

In Ajiz divan, this suffix mainly created nouns denoting craft, profession, and abstract concepts. For example: *sağlıq* – (ساقلیق), *gövhərifişanlıq* – (گوهرفیشانلیق), *dilrübaliq* – (دلربالیق), *sərdarlıq* – (سردارلیق), *aşüftəliq* – (آشفته ليق), *asudəliq* – (أسوده ليق), *üzülmağluq*, *şəkkərifişanlıq* – (شکرفیشانلیق), *pərişanlıq* – (پریشانلیق), *dilculuq* – (دلجولوق), *zərifişanlıq* – (زرفیشانلیق), *aşinalıq* – (آشنالیق), *bərabərliq* – (برابریق), *oğurluq*, *həmtalıq* – (همتالیق), *zibalıq* – (زیبالیق), *təşnəliq* – (تشنه ليق), *əndazəliq* – (اندازه ليق), *olmaqluq*, *yoğunluq*, *tiparalıq*, *mədədluq* – (مددلق), *divanəlik* – (دیوانه لیک), *bikəstlik* – (بیگستلیک), *əhdşikənlik* – (عهدشکنلیک), *bimarlıq* – (بیماریق), *bəndəlik* – (بندہ لیک), *bəqlik*, *böyüklük*, *dönüklük*, *əgrilik*.

Historically, this suffix has been a very productive suffix in the Azerbaijani language. In our classical literature, this suffix is attached to abstract nouns and has different meanings.

The suffix *-li*^f – is considered one of the productive suffixes that form adjectives from nouns and are used in classical literature. Although this suffix is primarily added to nouns in the Azerbaijani language, there are also instances where it is added to forms derived from verbs, resulting in the creation of derivative adjectives.

In the divan, this suffix is mainly added to nouns.

For example: *qanlı*, *işliq*, *bağlı*, *adlu*, *evli*, *atlu*, *pəklü*, *yaralı*, *köyli*, *günlü*, *şivəli*, *nurlu*, *qüdrətlü*, *gözlü*, etc.

The suffix *-siz*^f – is considered one of the most used suffixes in the Azerbaijani language. These suffixes are added to nouns to form adjectives. For example: *ev-əvsiz*, *yağ-yağsız*.

Some words formed by the suffix *-siz*^f in their syntactic function often have an adverbial function in a sentence, as do words formed by the suffix *-ca/-cə*. For example: *Duzsuz danışma* (Do not speak without flavor) [1, p. 76].

The words with suffix *-siz*^f used in the work are as follows:

Onsuz, *gödənsiz*, *sənsiz*, *bunsuz*, *gülsiz*, *dilsuz*, *cəhənsuz*, *küfrsüz*, *cığərsuz*, etc.

Qaşı nə kəman, *kipriği nə navəki-dilsuz*

Bir kimsədə yox bir böylə ox yayı-siyəhtiz [5, p. 40a].

(Translation – A beauty’s eyebrow is an arrow, her eyelash is a heart-burning arrow. Nobody has such a sharp arrow)

Mən dilənçi əli boş, leyk gödənsiz yolçu

Bir edən yox Ağaxana bu ərzi-halı [5. p. 136b].

(Translation – There is no one to inform Agakhan about my pitiful, miserable state)

In our language, the suffix *-çit*, which is added only to nouns and creates attributive nouns, is ancient in origin and occurs in all Turkic languages. This suffix mainly refers to a person engaged in any profession or craft related to human activity. There are some words used in the work with this suffix: *naxirçi*, *qatırçı*, *çörəkçi*, *panbuğçı*, *şəltuğçı*, *çərxiçi*, *dilənçi*, *elçi*, *yolçu*.

Şəltüğü vü panbuğçı cövkar nə ola

Quşmalilə sultanilə yüzbaşı vü xandan

Tüccar ilə əttar ilə baqqal, çörəkçi

Naxirçi vü qatırçı nadan çobandan [5. p. 152a].

Along with words from Arabic and Persian, the affixes of those languages have also entered our language. But their penetration into our language did not happen independently. In other words, they have found their way into our language along with the words in that language. Words that have passed into our language from Arabic and Persian have sometimes entered the root and sometimes the basis of the word, that is, the suffix along with the word.

When researching words composed solely of Persian-origin words and affixes in the “Divan” of Ajiz, we observe that such words are mainly formed through the affixes such as *s* “ش” [-eş]; “ه” [-e]; “مند” [-mənd]; “بی” [-bi]; “زار” [-zar]; “بان” [-ban]; “نا” [-na]; “گون” [-qun]; “ستان” [-setan]; “هم” [-həm]; “ان” [-an]; “گر” [-gər]; “ناک” [-nak], etc.

The suffix “ناگ” [-gah] also has an important role among the word-formation affixes used in the work.

This word-formation suffix is involved in the creation of loanwords that indicate time and space. H. Mirzazadə indicates that this suffix has weakened in our language historically. Since the 20th century, this suffix has become passive [6. p. 114].

Forexample: *xabgah* – (خابگاه), *rəzmgəh* – (رزمگاه), *cangah* – (جانگاه), *ümidgah* – (عمیدگاه), *xərməngəh* – (خرمنگه), *sübhgah* – (صبحگاه), *aramgah* – (آرامگاه), *mənzilgəh* – (منزلگ), *ruygah* – (رویگاه).

Görməmişdim bu günə böylə rövşən sübhgah.

Olmamışdı indiyə deyn böylə xürrəm rüzgar [5. p. 47a].

(Translation – I had never seen such a clear morning until today; there had never been such a beautiful breeze)

It is known that one of the characteristic features of the Azerbaijani language, which belongs to the

agglutinative languages, is the addition of suffixes to the end of the root or stem. However, words belonging to the Arabic and Persian languages have entered our language, in which the prefix is present. B Such words have the right to be derivative words in the Azerbaijani language [4. p. 67].

Two suffixes *-bi* and *-na*, have been transferred from Persian to our language, which carry its semantic feature, to create those derivative word groups. The suffix *bi* corresponds exactly to the meaning expressed by the suffix *-siz* in the Azerbaijani language. The suffix *-bi* is one of the more productive suffixes used in classical literature. However, since the 20th century, this suffix has become archaic. It is possible to find enough words used with this suffix in divan. For example: *bihəya* (بی حیا) – shameless; *bixəbər* (بیخبر) – unaware; *bihudə* (بیهوده) – for no reason; *bidin* (بیدين) – irreligious; *biqədr* (بیقدر) – worthless; *bibak* (بیباک) – fearless; *bitaqət* (بی طاقت) – weak; *binəzir* (بی نظیر) – incomparable; *binəva* (بینوا) – poor, orphan; *binam* (بینام) – not well-known, *bibərg* (بیبرگ) – without a leaf; poor; *biçarə* (بیچاره) – helpless, *bibədəl* (بی بدل) – priceless, *bipərdə* (بی پرده) – shameless, *bihəmta* (بی همتا) – unmatched, *bikəstlik* (بیکستلیک) – loneliness, *bikəran* (بیکران) – endless, *bixaniman* (بیخانمان) – vagabond, wretched, *biniqab* (بی نقاب) – without a niqab.

Bağlandı qol qola düzülüb gövhəri-ədəb

Bir rıştəyi-cəfayə səgi-bihəya üçün [5. p. 154a]

In addition to the words of Persian origin, the addition of the negative suffix *-na* has also been found in real Azerbaijani words. Əsə In the work, this suffix is added only to words of Arabic and Persian origin. *Nakam*, *natəvan*, *nadan*, *nahəncar*, *namərd*, *nabud*, *naxuda*, *naməhrəban*, *nasaz*, *naçar*, *nayab*, *nəfərman*.

Mən duadə bağı oldum durmadın əhdində sən

Dad əlindən ey büti-peymənşikən naməhrəba [5. p. 109a].

(Translation – I was faithful to my prayer, but you turned away from your promise. I complain you, O unfaithful one who breaks promises)

In addition, the suffix *-zadə* belonging to the Persian language can be found in the work. Although the original meaning of this word includes expressions such as son, this suffix is currently used in the formation of surnames in modern times, moving away from its original meaning. A significant number of words used with this suffix were used in the work. *Şəhzadə* – (شهبزاده), *vanizadə* – (وانیزاده), *mələkzadə* – (ملکزاده), *xəlifəzadə* – (خلیفه زاده), *bəgzadə* – (بگزاده), *xanzadə* – (خانزاده), etc.

Qaldı ehsanını kim görmədi ey kani-kərəm

O ki, xanzadəvü bəgzadə idi cümlə behəm [5. p. 61a].

Derived from Persian, “دار” has an independent meaning and was fixed as a kind of suffix in Azerbaijani. This suffix existed in our language from a very long time ago and was used to denote a person of any profession. Currently, this suffix is included in the list of causative suffixes and is used in the composition of many derivative words in the Azerbaijani language. Some linguists, due to the semantics of the suffix “-dar”, partly indicate that our language is close to the suffix $-çt^t$ and $-lt^t$ [1. p. 83].

The following words are used with this suffix in Aciz's divan. Anbardar, tacdar – (تاجدار) – king, xəbər-dar (خبردار) – beware, payidar – (پایدار) – permanent, vəfadar – (وفادار) – loyal, havadar (هوادر) – supporter, nigəhdar (نگهدار) – protector, hünərdar – (هنردار) – skilled, cahandar – (جهاندار) – king, sipəhdar – (سپهدار) – troop leader, sərdar – (سردار) – commander, abdar – (آبدار) – watery; fluent, dildar (دلدار) – lover, namdar – (نامدار) – honourable, tabdar – (تابدار) – shiny, etc. are from this kind.

Nə bir ənisü vəfadar sorsun əhvalım

Nə bir mü'ini-həvadar yetsün imdada [5. p. 122a].

(Translation – No friend should ask about this pessimistic mood of mine or help me)

خانه [xanə] – is the equivalent of the word house in Persian. From the period when it was transferred to the Azerbaijani language, it is added to the end of the words and indicates the content of the place. In the 19th century, in the literary language of Azerbaijan, this suffix was added to words of Azerbaijani, Persian and Arabic origin to form nouns with a spatial meaning. The creation of words with these suffixes continued until the beginning of the 20th century. At present, words with this suffix are not used in our modern literary language. In divan, the words used with this suffix are nəxcirxanə – (نخجیرخانه) – hunting ground, qəmxanə – (غمخانه) – figuratively the world, meyxanə – (میخانه) – a place where beer is drunk, dövlət-xanə – (دولتخانه) – home of respectable people, həmxanə (همخانه) – neighbour, etc.

Bilən yoxdur mənim qəmxanə könlümdə nə ələmdir

Bu viran olmuşı görrəm nə dərdü möhnətü qəmdir [5. p. 49a].

(Translation – No one knows what is wrong with this sad heart of mine)

The suffix “زار”, of Persian origin, which is involved in the creation of derivational words, is synonymous with the suffix “ستان” [-setan], which means place and space. This suffix is considered one of the most used suffixes in classical literary writing examples. At present, this suffix remains only in the composition of personal names. Words such as lələzar – (لاله زار), gülzar – (گلزار), karzar – (کارزار),

bənəfşəzar – (بنفشه زار), etc. formed with this suffix can be found in the work.

Nə yaxşı lələ qızarmış bənəfşəzarındə,

Nə türfə sünbüli-tər açulub üzarındə [5. p. 31a].

(Translation- The poet praises the beauty of the beauty and compares her face to a place where tulips and violets grow)

The word “پرور” [-pərvər] is the root of the verb [pərvərdən] n translation from Persian, acting as the second component of compound words and meaning “feeder”. In the Azerbaijani language, it is used in the sense of “enthusiast” by joining borrowed words. This suffix is one of the lexical suffixes that we meet with a certain frequency in the language of the work. For example: ruh-pərvər – (روحپرور) – caressing the soul, din-pərvər – (دینپرور) – religious supporter, can-pərvər – (چانپرور) – a man who feeds his soul, gövhər-pərvər – (گوهرپرور) – gem breeder, etc.

Adjectives formed with the suffix “ین” [-in] are often expressed as nouns in the Azerbaijani language. This suffix has the character of sinomorpheme in some cases. In the work, a number of derivational adjectives were formed through this suffix. For example: ənbərin – (عنبرین) – like amber, simin – (سیمین) – silver, zərrin – (زرین) – golden, səngin – (سنگین) – like stone; hard, rəngin – (رنگین) – colorful, büllürin – (بلورین) – of crystal, mişkin – (مشکین) – musky smell, gövhərin – (گوهرین) – of the gem, etc.

The suffix “تان” [stan], which is used in divan, was originally formed from the word “stana” in ancient Persian and “sthana” in Sanskrit, which means place, space. This word is found in the Ven inscriptions, which are one of the written monuments of the ancient Persian language [2. p. 106]. As for middle Persian, the term “ستان” has undergone a process of suffixation in this language, gradually moving away from its true meaning. This suffix formed place names in some words in the middle Persian language. In the modern Persian language, the semantic circle of “ستان” has expanded even more. This suffix is added to tribal and folk names to form proper nouns and common nouns denoting place names [3. p. 47]. This suffix is added to nouns, which are borrowed words in the Azerbaijani language, and forms substantive nouns denoting the concept of place. And in our modern language, it remains only in the composition of country names and geographical names. In Divan, this suffix is involved in the creation of words such as gülüstan – (گلستان), sərabüstan – (سرابوستان), Dagestan, Georgia, Zabistan, Turkestan, India, şəbistan – (شبستان), Kurdistan, etc. One of the lexical suffixes used in the work is [-iyyət]. This suffix is used to create words that came from Arabic and express socio-political, cultural-household concepts into the Azerbaijani language. The words

societycəmiyyət – (جمعيت) – society, übudiyyət – (عبوديت) – eternity, and other words that we find in the work are among the words included in this category.

Another suffix belonging to the Arabic language, the suffix [-at], which sometimes functions as a plural marker and at other times serves the function of the suffix *-liq⁴* constitutes a large number of derived nouns in the work. Məxluqat, ibarat, inbisat, zülmat, fiyuzat, vükat, ayat, cəmiyyət, etc. At present, this suffix has become archaic and has been replaced by the plural suffix in many words.

Küllü-məxluqatı icad eyləyən,

Məsəvanı cümlə irşad eyləyən [5. p. 2a].

(Translation – The poet refers to God who created the whole world)

The use of some word-forming suffixes in Divan is very limited. These affixes can be included “تس” [-eş]; “مند” [-mənd]; “بان” [-ban]; “گون” [-qun]; “ان” [-an]; “گر” [-gər]. The words formed with those affixes are: sariban (ساربان) – head of the caravan, meygün (میگون) – in wine color, daniş (دانش) – science, knowledge, dad-

gər (دادگر) – fair, xənda n (خندان) – smiling, suzan (سوزان) – sad, bağban (باغبان) – gardener, taban (تابان) – shiny, şadan (شادان) – happy, dövrən (دوران) – time.

Conclusion. Thus, from the point of view of word creation, when examining the word-forming suffixes used in loanwords, we can come to the conclusion that some of these suffixes are independent words, and some of them have lost their functionality in the language of that people. The role of borrowed words and suffixes with a long history in the enrichment of the vocabulary of the Azerbaijani language is undeniable. and some of them have lost their functionality in the language of that people. The role of borrowed words and suffixes with a long history in the enrichment of the vocabulary of the Azerbaijani language is undeniable. A number of words used in Divan with the lexical suffixes “lıq” and “sız” are obsolete in our modern language and their use exists in the dialect. Taking into account the period and place of the work’s composition, we can see that the derived words used here have a significant number of Arabic and Persian origins.

REFERENCES:

1. Cəfərov Səlim Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı Bakı 1960. 196 s.
2. Ələsgərova T. Fars dilində sözdüzəldici omomorfemlər. Bakı : Elm, 1972, 169 s.
3. Hübətova Ş. Müasir fars dilində feildən düzələn isimlər. Bakı : Nurlan, 2009, 143 s.
4. Xudiyev. N.M. Azərbaycan ədəbi dilinin zənginləşmə yolları. Bakı : Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu 1987. 83 səh.
5. Məhəmməd Xəlifə Aciz. “Divan”. AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar fondu, D-286/10263, 161 s.
6. Mirzəzadə. H. Azərbaycan dilinin tarixi morfologiyası. Bakı 1962. 354 s.

ФІЛІПП МАЙЄР У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА: АНАЛІЗ РЕЦЕПЦІЙНИХ ПІДХОДІВ

PHILIPP MEYER IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY LITERARY STUDIES: ANALYSIS OF RECEPTION APPROACHES

Носа Б.Р.,

*orcid.org/0009-0008-1535-7690**аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Ужгородського національного університету*

У статті здійснено аналіз творчості Філіппа Майєра, одного з найвизначніших американських прозаїків сучасності, та її значення в літературній критиці. Його романи «Американська іржа» та «Син» привернули значну увагу дослідників завдяки майстерному поєднанню історичних сюжетів із елементами соціального реалізму, що дозволяє підняти глибокі теми національної ідентичності, колоніалізму, насильства та культурного занепаду. У статті наголошується, що Ф. Майєр, розглядаючи історичне минуле й сучасність через призму людських долі, створює новий, оригінальний погляд на американську історію, що має глибокий відгук у сучасних читачів. Завдяки цьому, творчість Ф. Майєра значно впливає на розвиток американської літератури, додаючи нові жанрові та стилістичні риси, які допомагають висвітлити складні соціокультурні процеси сучасного суспільства.

Особливу увагу в дослідженні приділено критичній оцінці творів Ф. Майєра в контексті формування новітньої «американської епопеї». Літературознавці зазначають, що Ф. Майєр майстерно зображує історичні процеси та їхній відбиток на сучасній Америці, що стає однією з ключових характеристик його творчого стилю. У дебютному романі «Американська іржа» автор звертається до проблем занепаду американської мрії, занепаду індустріальних міст США та соціального відчуження їхніх мешканців, що перетворює цей твір на своєрідне дзеркало економічних і культурних викликів, з якими зіткнулося американське суспільство. Роман «Син» стає ще одним знаковим прикладом епічного осмислення історичних процесів: у ньому життя поколінь сім'ї МакКаллоу розкривається через багатоаспектний наратив, що дозволяє глибоко зануритися в теми історичної пам'яті, спадковості насильства й формування національної ідентичності.

Результати дослідження акцентують значущість творчості Ф. Майєра в сучасній американській літературі, яка завдяки його прозі здобуває нові форми епічного роману та інтерпретації актуальних суспільних змін.

Ключові слова: американська література, проза Філіппа Майєра, проза, роман, жанр, стиль, міф, символ, рецепція, наратив, метафора, образ, мотив, ідентичність.

The article analyzes the work of Philipp Meyer, one of the most prominent contemporary American prose writers, and its significance in literary criticism. His novels „American Rust” and „The Son” have attracted considerable scholarly attention due to their masterful blending of historical narratives with elements of social realism, allowing for an exploration of deep themes such as national identity, colonialism, violence, and cultural decline. The article emphasizes that by examining historical past and present through the lens of human destinies, Ph. Meyer creates a new, original perspective on American history, which resonates profoundly with modern readers. As a result, Meyer's work has a significant impact on the development of American literature, adding new genre and stylistic elements that help illuminate the complex sociocultural processes of contemporary society.

Particular attention in the study is devoted to the critical evaluation of Meyer's works within the context of the formation of a new „American epic”. Scholars note that Ph. Meyer skillfully portrays historical processes and their impact on contemporary America, a defining characteristic of his creative style. In his debut novel „American Rust”, the author addresses issues such as the decline of the American dream, the decay of industrial cities in the U.S., and the social alienation of their inhabitants, transforming this work into a kind of mirror reflecting the economic and cultural challenges faced by American society. „The Son” is another striking example of the epic interpretation of historical processes: the lives of generations of the McCullough family are depicted through a multi-layered narrative that allows for an in-depth exploration of themes like historical memory, inherited violence, and the formation of national identity.

The study's findings highlight the significance of Meyer's work in contemporary American literature, which, through his prose, gains new forms of epic narrative and interpretation of current social changes.

Key words: American literature, Philipp Meyer's prose, prose, novel, genre, style, myth, symbol, reception, narrative, metaphor, image, motif, identity.

Постановка проблеми. Проза Ф. Майєра позначена глибокою самотністю та важливістю для розвитку сучасної американської літератури. Його романи «Американська іржа» і «Син» вже стали об'єктом пильної уваги літературознавців і критиків завдяки здатності автора поєднувати елементи історичного епосу з соціальним ре-

лізмом. Розглядаючи теми національної ідентичності, насильства, колонізації та культурного занепаду, автор пропонує новий підхід до зображення американської історії й сучасності.

Роль художніх творів Ф. Майєра для розвитку сучасної американської прози є вагомим з огляду на здатність митця поєднувати різноманітні жан-

рові й стильові елементи у романах задля цілісного віддзеркалення соціокультурних аспектів дійсності. Ф. Майер, подібно до багатьох визначних авторів ХХІ століття, розвиває нові форми оповіді, які є своєрідною відповіддю на виклики постмодерністської епохи та глобалізованого світу.

Художня світобудова Ф. Майера привертає дедалі більшу увагу літературознавців з огляду на її глибоку жанрово-стильову самобутність. Його прозові твори «Американська іржа» (2009) та «Син» (2013) вже посіли помітне місце в сучасній літературній критиці. Названі роботи аналізуються в контексті так званої «нової американської епопеї», де індивідуальні історії тісно переплітаються з національними міфами та глобальними катаклізмами. На відміну від багатьох авторів, які обирають вузькі теми для дослідження, Ф. Майер прагне створювати епічні картини, що охоплюють кілька поколінь, показуючи, як минуле формує сучасність.

Мета публікації – дослідити особливості літературознавчої рецепції творчості Філіппа Майера, висвітлити ключові підходи до інтерпретації його прози, визначити основні аспекти критичних оцінок, а також окреслити роль і значення творчого доробку митця в розвитку сучасної американської літератури.

Виклад основного матеріалу. Дебютний роман «Американська іржа» Ф. Майера отримав значну увагу критиків, які високо оцінили його реалістичний стиль та глибокий соціальний підтекст. Провідні літературні оглядачі звертали увагу на тематику занепаду американської мрії та зображення руйнації індустріальних міст Середнього Заходу США. Ці огляди, опубліковані в таких авторитетних виданнях, як «The Washington Post» та «Los Angeles Review of Books», заклали основи для подальшого дослідження тем соціальної маргіналізації, кризи ідентичності та ролі історичних процесів у прозі Ф. Майера. Чарльз Рон інтерпретує твір як влучне відображення соціально-економічних труднощів у США, акцентуючи на занепаді індустріальних міст Пенсильванії. Дослідник, зіставляючи ідіостиль Ф. Майера з творчістю Джона Стейнбека, увиразнює, що «Американська іржа» виходить за межі простої історії про злочин і спокуту, стаючи виразним коментарем про економічні та соціальні реалії сучасної Америки [5]. У рецензії Лізи Робінсон високо оцінено здатність письменника створювати захопливий наратив, що поєднує кримінальний роман із соціальною хронікою життя в занепадаючому промисловому містечку. В центрі уваги роману – низка поганих рішень голов-

них героїв, які приводять до трагічних наслідків; проте дослідниця відзначає, що Ф. Майер майстерно демонструє внутрішні мотиви персонажів, завдяки чому їхні помилки стають зрозумілими та навіть викликають співчуття читача [14].

У статті «Темні та криваві перехрестя Філіппа Майера» Енн Трубек оцінює творчість письменника як істотне явище американської літератури, зокрема в контексті соціального реалізму та політичної проблематики. Е. Трубек апелює до відомого есе «Реальність в Америці» Лайонела Трілінга, щоб показати, як сучасна американська література балансує між психологічним реалізмом Генрі Джеймса та соціальним реалізмом Теодора Драйзера. Ф. Майер, на думку Е. Трубек, продовжує традиції Т. Драйзера, обираючи панорамні суспільні та історичні теми для своїх романів; водночас просвітницькі настрої прози перегукуються з прямолінійністю соціальних романів початку ХХ століття [16]. Стаття Е. Трубек має важливе значення для розуміння рецепції творчості Ф. Майера в контексті сучасних літературознавчих студій.

Уже на початку 2010-х, тобто через рік після появи роману «Американська іржа», оглядові статті почали доповнюватися науковими розвідками, які зосереджувалися на аналізі історичної перспективи, символіки та епічних мотивів у прозі Ф. Майера. Тема міфу про американську мрію, взаємодії поколінь, ідентичності та насильства в американській історії викликала активні обговорення в академічних колах. Так, Шеррі Лі Лінкон розглядає роман «Американська іржа» Ф. Майера як приклад так званої «деіндустріалізаційної літератури», яка відображає складні економічні, соціальні та особисті наслідки занепаду індустріальних регіонів США. Ш. Л. Лінкон наголошує, що твори цього жанру ілюструють, як деіндустріалізація впливає не лише на тих, хто втратив роботу, але й на їхніх нащадків, які виростають в умовах економічної нестабільності та соціальної ізоляції. Дослідниця звертає увагу на зображення Ф. Майером відчуженості персонажів від місця, в якому вони живуть, а також на відсутність позитивних спогадів, пов'язаних із минулим. Ця роз'єднаність підкреслює більші проблеми деіндустріалізованого суспільства, де люди втрачають зв'язок з рідним місцем та спільнотою. Попри те, що роман Ф. Майер демонструє потенціал для глибокого розуміння проблем деіндустріалізації, Ш. Л. Лінкон критикує його за деякі внутрішні протиріччя й недовершені сюжетні лінії. Наприклад, авторка згадує про матір персонажів Лі та Айзека, яка була освіченою мекси-

канською іммігранткою, але цей аспект їхнього життя Ф. Майер майже не розкриває. Крім цього, Ш. Л. Лінкон звертає увагу на суперечливий характер розвитку образу Лі, яка майже без вагань виринає з бідного містечка до привілейованого світу Ліги плюща, що, на думку вченої, є нереалістичним з точки зору класової психології [10].

Карен Ірр у праці «Постмодернізм навпаки: американські національні алегорії та політичний роман XXI-го століття» зосередилась на аналізі творів трьох сучасних американських романістів – «Американська іржа» Ф. Майера, «Свобода» Дж. Франзена, «Атлантичний Союз» А. Газлетта. Усі вони, на думку, К. Ірр, націлені на відродження національної алегорії в контексті політичної та економічної реальності США. Відтак, Ф. Майер використовує економічні реалії як основу для національної алегорії, де класові питання стають головним об'єктом репрезентації. Важливою рисою роману «Американська іржа» є його постмодерністичний пейзаж, де руїни сталеливарних заводів символізують занепад американської мрії. К. Ірр підкреслює, що твір Ф. Майера наповнений алюзіями на натуралістичні твори Джона Стейнбека. Йдеться про елементи, які нагадують про первісні інстинкти й виживання, підкреслюючи майже тваринну основу соціальних відносин [1]. У романі «Американська іржа» боротьба за виживання і лояльність поза законом постають як останній залишок цивілізації, а соціальний занепад героїв виступає метафорою національної деградації [9].

У статті «На млі ока планети ти народився, помер і твої кістки розклалися»: масштаби скорботи та плінність пам'яті в романі «Американська іржа» Філіппа Майера» Люсі Бонд висвітлює підходи письменника до розкриття взаємозв'язку економічного й екологічного занепаду в постіндустріальному суспільстві. Дослідниця звертає увагу на те, як Ф. Майер використовує зміну часових і просторових масштабів, щоб підкреслити вплив сучасних глобальних катаклізмів на людську свідомість і культуру. Л. Бонд вказує на необхідність врахування не лише просторових і часових вимірів, але й швидкості, з якою змінюється пам'ять та колективне сприйняття втрат у різних контекстах – від людських до екологічних [3].

З появою другого роману, «Син», відбулося поглиблення літературознавчих підходів до творчості Ф. Майера. Роман, що отримав значне визнання критиків і був номінований на Пулітцерівську премію, розширив простір для наукових дискусій. Так, у статті «Самотня зірка» Вілл Блайт розглядає роман «Син» Ф. Майера

як видатний зразок історичної прози, що виходить за межі шаблонної репрезентації минулого. Критик підкреслює, що, на відміну від багатьох історичних романів, які зловживають моралізаторськими схемами та примітивізують персонажів, письменникові вдалося уникнути таких пасток. Роман зображує історичний контекст з його складністю та суперечностями, не приносячи його в жертву сучасним моральним нормам. Головний герой, полковник Ілай МакКаллоу, виступає своєрідним «антигероєм», який балансує на межі насильства та аморальності; його життя відображає як жорстокість, так і незмінність певних історичних механізмів. Стаття висвітлює теми, які є ключовими в аналізі художнього доробку Ф. Майера, зокрема дослідження влади, насильства, історичної пам'яті та їхньої ролі у формуванні національної ідентичності [2].

Літературознавці розглядають роман «Син» головню як епічний текст, що зображує складну взаємодію історичних наративів, починаючи від заселення Америки європейцями і закінчуючи нафтовим бумом XX століття. Науковці звертають увагу на багатошаровість творів Ф. Майера та його здатність працювати з епічними темами в рамках сучасної американської прози. В огляді під назвою «Слава і жорстокість чистокровного техаського клану» для «The New York Times» Джанет Маслін трактує роман «Син» як велику епопею, що охоплює 200 років історії Техасу та роду МакКаллоу. Критик акцентує увагу на темі занепаду та краху великих династій, яка пронизує увесь роман. Дж. Маслін підкреслює майстерність автора у відтворенні складної динаміки взаємовідносин між поколіннями, а також культурних та економічних змін у Техасі, зокрема конфлікту між білими поселенцями, мексиканцями та корінними індіанцями. Стаття виділяє головну особливість роману – багаторівневу оповідь. Дж. Маслін висвітлює також символічне значення спадщини та міфології роду МакКаллоу, яка з часом руйнується, втрачаючи свою значущість [11].

Суголосні твердження містяться в огляді Рона Чарльза, який вбачає в творі потенціал «великого американського роману» завдяки масштабності сюжету та дослідженню культурних і економічних змін в Америці від періоду до Громадянської війни до «пост-9/11 епохи» [6]. Майкл Шоб також відзначає, що Ф. Майеру вдалося майстерно поєднати історію Техасу з питаннями культурного зіткнення, класової боротьби та ідентичності. Попри складність структури твору, М. Шоб характеризує стиль Ф. Майера такими рисами, як «самовпевненість» та «інтенсивність» [15]. У свою чергу, Джон

Бернсайд акцентує увагу на трагедії поколінь МакКаллоу, які, завдяки здобутій владі, опинилися у в'язниці моральної слабкості та безжальної самозбереженості [4]. У рецензії ж Фреда Гефеле зазначено, що «Син» – це «прекрасна, жорстока й часто несамовита книга», яка не позбавлена почуття гумору й здатна захопити читача багатством сюжету та колоритністю персонажів [8].

Девід Л. Улін виокремлює взаємодію між людиною й землею, яка стає рушійною силою дій персонажів, як ключову тему роману «Син». Кожне покоління МакКаллоу відчуває глибоку прив'язаність до землі, але також несе на собі тягар насильства, що супроводжує процес володіння нею. Зокрема, автор виділяє роль полковника Ілая МакКаллоу, який, переживши викрадення та інтеграцію до племені команчів, формує свою жорстку та прагматичну життєву філософію, засновану на безжальному змаганні за землю. Структура роману, де наратив розгортається через різні часові періоди, дозволяє реципієнтам простежити, як спадок минулого впливає на кожного з членів родини, а також на розвиток їхніх конфліктів, у тім числі внутрішніх. Критик акцентує, що Ф. Майер не лише відображає трансформацію Техасу від дикого фронтиру до сучасного урбанізованого середовища, але й досліджує, як цей процес впливає на характер і дії людей, зокрема їхню здатність пристосовуватись до змін [18].

У рецензії Мелінди Майзенер, опублікованій у виданні «The Common», дослідниця виокремлює аспект багатопланового наративу, що охоплює майже двісті років історії однієї родини. Роман демонструє складні й болісні зв'язки між поколіннями, зокрема у контексті насильства та родинної спадщини, що стають визначальними для членів династії МакКаллоу. М. Майзенер порівнює роман «Син» із дебютним твором Ф. Майєра, в якому також розглядаються питання насильства та його наслідків для спільноти. Проте в другому романі, на переконання критика, письменник розширює масштаб: крім історії білих поселенців, розглядаються життя та долі індіанських племен і мексиканців у Техасі. Оповідь, побудована на зміні перспектив трьох персонажів – Ілая, його сина Пітера та правнучки Джинні, – створює багатопланову картину складних відносин між родиною та історією, між особистим вибором і суспільними умовами. М. Майзенер наголошує на тому, що наратив кожного з героїв відрізняється стилістично. Ілай, вихований серед команчів після викрадення, постає як складний персонаж – з одного боку, він опановує їхню культуру, стає воїном і мисливцем, а з іншого – реципієнта

вважають його жорстокість і байдужість. Пітер і Джин також перебувають у конфлікті з родинною спадщиною: Пітер не може змиритися з насильством батька, а Джин змушена боротися за своє місце у патріархальному світі. Однак, як слушно зауважує М. Майзенер, навіть ці персонажі знаходять моменти ніжності й любові, що відрізняє роман «Син» від більш брутальних творів на кшталт «Кривавий меридіан» К. Маккарті [12].

Роман «Син» Кен Такер окреслює одним із найбільш помітних сучасних вестернів, що порушує канони жанру. На переконання дослідника, названий твір доцільно розглядати як свого роду деконструкцію класичних вестернів, адже він не романтизує міфи «дикого Заходу», а зображає складну і жорстоку реальність життя на фронтірі. Відтак, роман не є традиційною родинною сагою, а радше досліджує глибші питання: як формуються успіх і влада в США, а також якою ціною це досягається. Описуючи насиченість роману подіями – від небезпечних втеч і любовних історій до жорстоких сутичок і захопливих описів життя на фронтірі – К. Такер увиразнює: письменник не лише досліджує історичні події, а й ставить глобальні питання про природу успіху, спадщини та роль кожного покоління в боротьбі за ідентичність і виживання [17]. Примітно, у рецензії «Не зв'язуйтеся з Техасом» Фернанда Мур зазначила, що роман, попри свій широкий історичний контекст, зосереджений на символічних темах агресії, жадібності і кланового насильства, часто залишаючи без уваги конкретні деталі техаської історії. Відтак, на думку дослідниці, Ф. Майєр використовує Техас як метафору для глобальних людських проблем, таких як жорстокість, аморальність і занепад родових династій. Проте цей підхід зменшує глибину персонажів і робить їх більше схожими на архетипи, ніж на живих людей [13].

Назва статті Джона Девідсона «Останній із команчів: «Син» Філіппа Майєра» відсилає до класичного твору «Останній із могікан» (1826) Джеймса Фенімора Купера (1789–1851), підкреслюючи паралелі між історією зникнення корінних американських племен і руйнуванням культури команчів у романі Ф. Майєра. Метафоричність заголовка Дж. Девідсона акцентує увагу на центральній темі роману Ф. Майєра – втраті й знищенні, а також на відлунні цих процесів у сучасному американському суспільстві. Крім цього, Дж. Девідсон наголошує, що роман Ф. Майєра перегукується з теоріями, висвітленими в праці «1491: Нові відкриття Америки до Колумба» (2005) Чарльза Манна, згідно з якими до приходу

Колумба Америка була густонаселеним континентом, радикально зміненим корінними народами під їхні потреби. Зокрема, такі племена, як команчі, контролювали свої землі й вели агресивні війни за території задовго до появи європейців, і їхня доля була зумовлена не стільки європейською зброєю, скільки епідеміями, спричиненими привнесеними хворобами. За спостереженням Дж. Девідсона, Ф. Майєр не тільки переглядає історію Техасу, але й ставить питання про природу насильства та взаємного знищення, яке супроводжує створення будь-якої цивілізації. Відзначаючи майстерність автора у відтворенні атмосферного й жорсткого світу, критик вказує на певну кінематографічність оповіді, яка часом приглушує більш тонкі аспекти осмислення історичних подій [7].

У рецензії «Десять років потому, «Син» залишається квінтесенцією техаського епосу» Кріс Вогнар увиразнює зв'язок прози Ф. Майєра з творами Кормака Маккарті та Вільяма Фолкнера, що проступає в поєднанні «грубої сили з модерністською майстерністю». Зокрема, К. Вогнар звертає увагу на детальні описи повсякденного життя команчів, які яскраво передають автентичність культури і побуту. На думку критика, у безкомпромісній історії Техасу немає невинних, є лише люди, які опинилися на неправильному боці історії та природи. К. Вогнар дійшов висновку: навіть якщо Ф. Майєр не опублікує більше жодної книги, його літературна спадщина вже є вагомою, руйнуючи міфи про Техас і створюючи водночас нові незабутні образи [19].

Зазначена у заголовках тематика праць про творчість Ф. Майєра свідчить про складність його рецепції. Дослідники часто підкреслюють суперечливість та амбівалентність у його підхо-

дах до зображення американської ідентичності. Це можна пояснити об'єктивними причинами, що пов'язані зі специфікою постмодерністської естетики, в якій переплітаються різні літературні традиції та культурні впливи.

Висновки. Творчість Ф. Майєра постає яскравим прикладом поєднання традицій і новаторства в сучасній літературі. Вона дозволяє не лише прослідкувати еволюцію жанру роману, але й побачити, як сучасні автори продовжують переосмислювати літературні та культурні традиції в контексті нових соціальних і політичних викликів. Жанрово-стильова своєрідність прози Ф. Майєра полягає в поєднанні історичних і соціальних наративів, здатності використовувати мову як інструмент для створення атмосфери та занурення читача у психологічний світ героїв. Це робить його твори складними й багатоглибкими, де кожна деталь має символічне значення, а сам текст відкритий для різних інтерпретацій. Такий підхід не тільки збагачує художню структуру його романів, але й робить їх об'єктом для глибоких літературознавчих досліджень, зокрема в аспекті жанрово-стильової еволюції сучасної американської прози.

Рецепція творчості Ф. Майєра пройшла кілька етапів – від критично-публіцистичних оглядів до глибоких наукових досліджень. З кожним новим етапом його прозу починали розглядати під новим кутом: від соціальної критики й реалістичного зображення до епічних та міфологічних мотивів. Ф. Майєр, завдяки своїй здатності зображати складні соціальні та історичні процеси, продовжує залишатися важливим об'єктом літературознавчих досліджень, а його творчість і надалі привертатиме увагу представників різних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисова Т. Н. Нонконформізм середини віку: людина в постіндустріальному суспільстві (Дж. Стейнбек, Дж. Селінджер, Дж. Апдайк, С. Беллоу). *Вікно в світ*. 1999. № 5 (8). С. 38–48.
2. Blythe W. Lone Star. *The New York Times*. 2013, June 13. URL: <https://www.nytimes.com/2013/06/16/books/review/the-son-by-philipp-meyer.html>
3. Bond L. 'In the eyeblink of a planet you were born, died, and your bones disintegrated': scales of mourning and velocities of memory in Philipp Meyer's American Rust. *Textual practice*. 2017. Volume 31: Issue 5. Pp. 995–1016.
4. Burnside J. The Son by Philipp Meyer – review. *The Guardian*. 2013, 17 Juli. URL: <https://www.theguardian.com/books/2013/jul/17/son-philipp-meyer-review>
5. Charles R. Book World Review: Philipp Meyer's 'American Rust'. *The Washington Post*. February 25, 2009. URL: <https://www.washingtonpost.com/arts-entertainment/2009/02/25/book-world-review-philipp-meyers-american-rust/>
6. Charles R. Philipp Meyer's 'The Son'. *The Washington Post*. 2013, May 21. URL: https://www.washingtonpost.com/entertainment/books/philipp-meyers-the-son-reviewed-by-ron-charles/2013/05/21/f4ed312a-c153-11e2-8bd8-2788030e6b44_story.html
7. Davidson J. The Last of the Comanches: Philipp Meyer's The Son. *The Millions*. 2013, July 3. URL: <https://themillions.com/2013/07/the-last-of-the-comanches-philipp-meyers-the-son.html>
8. Haefele F. Book Review in Fiction, Literary. The Son: A Novel by Philipp Meyer. *Washington Independent*. 2013, May 28. URL: <https://www.washingtonindependentreviewofbooks.com/bookreview/the-son>

9. Irr C. Postmodernism in Reverse: American National Allegories and the 21st-Century Political Novel. *Twentieth Century Literature*. 2011. Vol. 57. No. ¾: Postmodernism. Pp. 516–538.
10. Linkon Sh. L. And Their Children after Them: Deindustrialization Lit. *New Labor Forum*. 2010. Vol. 19. No. 1. Pp. 102–105.
11. Maslin J. The Glory and Brutality of a Purebred Texan Clan. *The New York Times*. 2013, June 19. URL: <https://www.nytimes.com/2013/06/20/books/the-son-a-novel-by-philipp-meyer.html>
12. Misener M. Review: The Son. *The Common*. 2013, July 1. URL: <https://www.thecommononline.org/review-the-son/>
13. Moore F. Don't Mess with Texas. *Commentary*. 2013. September. P. 61.
14. Robinson L. In the Noir Belt. *The New York times book review*. 2009. Vol. 114. No. 12. P. 17.
15. Schaub M. Sons, Guns And The Sins Of The Father In Meyer's Texas Epic. *npr*. 2013, May 28. URL: <https://www.npr.org/2013/05/28/186055493/sons-guns-and-the-sins-of-the-father-in-meyers-texas-epic>
16. Trubek A. Philipp Meyer's Dark and Bloody Crossroads. *Los Angeles Review of Books*. 2013, August 5. URL: <https://lareviewofbooks.org/article/phillipp-meyers-dark-and-bloody-crossroads/>
17. Tucker K. The Next Great Western: 'The Son' by Philipp Meyer. *The Daily Beast*. 2017, Jul. 11. URL: <https://www.thedailybeast.com/the-next-great-western-the-son-by-philipp-meyer>
18. Ulin D. L. 'The Son' rises with the saga of a Texas family. *Los Angeles Times*. 2013, June 14. URL: <https://www.latimes.com/books/la-xpm-2013-jun-14-la-ca-jc-philipp-meyer-the-son-20130616-story.html>
19. Vognar Ch. Ten years later, 'The Son' remains a quintessential Texas epic. *Chron*. 2023, May 28. URL: <https://www.chron.com/culture/article/son-meyer-novel-18121047.php>

РОЗДІЛ 13

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111(73)+821.161.2]-32.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.36.56>

«ПОТОНУЛІ ДУШІ» ДЖОНА СТЕЙНБЕКА І ГАЛИНИ ПАГУТЯК: «ОСОБЛИВИ» ПЕРСОНАЖІ В АВТОРСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДИНИ

THE DROWNED SOULS BY JOHN STEINBECK AND HALYNA PAHUTYAK: 'SPECIAL' CHARACTERS IN THE AUTHOR'S CONCEPTION OF MAN

Гальчук О.В.,

orcid.org/0000-0002-3676-7356

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри світової літератури

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Під «особливим» персонажем твору розуміємо авторський варіант Іншого за наявністю ментальної хвороби. Актуальність дослідження художніх утілень таких персонажів у різних національних літературах визначається необхідністю вивчення етичного простору текстів світової літератури, де порушуються проблеми протиставлення «свого» – «чужого» (Іншого), толерантності і емпатії; потребою окреслити їхню роль в авторських концепціях людини і світу; інтересом до зв'язку цих персонажів із традицією національної літератури. Мета цієї статті – визначити концептуальний характер персонажів із ментальними хворобами у творах Джона Стейнбека і Галини Пагутяк. При цьому необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати особливості художнього конструювання Стейнбеком і Пагутяк «особливих» персонажів; визначити їхнє символічне наповнення; з'ясувати спільні і відмінні риси інтерпретацій «особливих» персонажів в контексті авторських концепцій людини. Об'єктами дослідження є твори «Про людей і мишей» Стейнбека і «Потонулі в снігах», «Потонула душа» Пагутяк. У статті застосовано такі методи дослідження, як порівняльно-типологічний, інтертекстуальний, психоаналітичний і прийом коментованого читання. У перебігу дослідження з'ясовано, що спільними топосами для творів Стейнбека і Пагутяк є персонажі із психічними хворобами, типологічно схожі хронотопи, акцент на екзистенційних мотивах, архетипні образи. Зауважено, що в інтерпретації Стейнбека всі персонажі через соціальні і расові проблеми почуваються «особливими». Їхніми маркерами є відчуження і втрачені мрії. Завдяки художньому узагальненню автор перетворює «особливих» персонажів на образи-символи «знедолених». На відміну від Стейнбека, Пагутяк розглядає образ «потонулих душ» як аналог «особливих» персонажів у контексті естетикологічної і постколоніальної проблематики («Потонула душа»), акцентує на неможливості для них віднайти спокій у реальному світі («Потонулі в снігах»). Змістове наповнення «особливих» персонажів як символів знедолених увиразнюють біблійні алюзії, орфічний мотив, мотив двійництва, поетика художнього анімалізму. Висновуємо, що в «особливих» персонажах і Стейнбек, і Пагутяк втілили своє бачення трагічної постаті Іншого в сучасному травмованому світі.

Ключові слова: Джон Стейнбек, Галина Пагутяк, Інший, топос ментальної хвороби, екзистенційні мотиви, ідентичність.

The authors' variant of the other character that suffers from a mental illness is identified as a 'special' character. The study of artistic incarnations of such characters in different national literatures is relevant as it helps to analyze the ethical space of world literature texts that raise the themes, such as the conflict between 'own' and 'alien' (Other), tolerance, and empathy. It also helps to understand how these characters are connected to the traditions of national literature and their role in shaping the author's concepts of humanity and the world. The purpose of this article is to determine the conceptual nature of characters with mental illnesses in the works of John Steinbeck and Halyna Pagutyak. Additionally, the article analyzes the unique artistic construction of 'special' characters by Steinbeck and Pagutyak. It identifies the symbolic content of these characters and determines the common and distinctive features of the interpretations of 'special' characters in the context of the authors' concepts of a person. The objects of the study are *Of Men and Mice* by Steinbeck and *Drowned in the Snows*, *The Drowned Soul* by Pagutyak. The article uses such research methods as comparative-typological, intertextual, psychoanalytical, and annotated reading. The research identifies the following common topos in the works of Steinbeck and Pagutyak: characters with mental illnesses, typologically similar chronotopes, an emphasis on existential motives, and archetypal images. It is noted that in Steinbeck's interpretation, all characters feel 'special' due to social and racial problems. Their markers are alienation and lost dreams. With artistic generalization, the author transforms 'special' characters into symbolic images of the 'underprivileged.' Unlike Steinbeck, Pagutyak views the image of 'drowned souls' as representing 'special' characters within the context of aesthetic and post-colonial issues (*The Drowned Soul*) and emphasizes the impossibility for these characters to find peace in the real world (*Drowned in the Snows*). The use of 'special' characters as symbols of the underprivileged is expressed through biblical allusions, the Orphic motif, the motif of duality, and the poetics of artistic animalism. The study concludes that both Steinbeck and Pagutyak embodied their vision of the tragic figure of the Other in the modern traumatized world through the 'special' characters.

Key words: John Steinbeck, Halyna Pahutyak, Other, topos of mental illness, existential motives, identity.

Постановка проблеми. У відомому вислові про суспільство, якість якого визначається самопочуттям у ньому старих, дітей і хворих, означені категорії найбільш вразливих. Тих, хто потребує захисту і словом закону, і словом мистецтва. Персонаж, долю якого значною мірою визначає хвороба, а особливо ментальна, непоодиноким уже в романтиків, стає надзвичайно затребуваним у новітній літературі. Уже на початку ХХ ст. звернення до такого «особливого» персонажа зумовили поглиблення наукових знань про людську психіку; формування нового соціального запиту як тесту на гуманність спільноти; перспективи, які відкривались перед митцями, – розгорнути власні міркування про відносність норми «здоровий – хворий», порушити питання моральних орієнтирів, окреслити концепцію людини в сучасному суспільстві. Реалії дня сьогоднішнього не тільки не зняли ці питання з порядку денного, а й загострили потребу їхнього вирішення. А відтак актуальність дослідження «особливих» персонажів у різних національних літературах визначається необхідністю вивчення етичного простору творів, де порушуються проблеми протиставлення «Свого» – «Чужого» («Іншого»), толерантності і емпатії; потребою окреслити їхню роль в авторських концепціях людини і світу; інтересом до зв'язку стратегії моделювання цих персонажів та ідіостилі письменників.

Галерея «особливих» персонажів і в американській, і в українській літературі засвідчує їхній значний художній потенціал і відповідність авторським завданням. Джон Стейнбек – один із тих американських прозаїків, що формував цю традицію в літературі ХХ ст., тоді як Галина Пагутяк продовжила її в українському письменстві вже ХХІ ст. Розділені часом і простором, ці митці оприявили в персонажах із психічними розладами власне бачення Іншого як трагічної постаті в травмованому світі.

Мета цього дослідження – окреслити концептуальний характер персонажів із ментальними хворобами у текстах Стейнбека і Пагутяк. Зокрема, проаналізувати особливості художнього конструювання Стейнбеком і Пагутяк «особливих» персонажів; визначити їхню роль у розкритті проблематики творів та в символічному їх наповненні; з'ясувати спільні і відмінні риси інтерпретацій «особливих» персонажів в контексті авторських концепцій людини. Об'єктами дослідження є твори «Про мишей і людей» Стейнбека, «Потонулі в снігах» і «Потонула душа» Пагутяк. Їх вибір зумовлений спільними художніми топами – «особливими» персонажами і типологічно

схожими хронотопами, акцентом на екзистенційних мотивах, архетипними образами, – проінтерпретованими кожним з авторів у контексті питомої для них проблематики. Предмет студіювання – художні інтерпретації персонажів із ментальними хворобами як «особливих» в авторських концепціях людини. У статті застосовано порівняльно-типологічний, психоаналітичний, інтертекстуальний методи дослідження і прийом коментованого читання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчу постать американського нобеліанта Стейнбека в українському літературознавстві за часів поновленої незалежності аналізувала Т. Денисова в контексті вивчення американської літератури ХХ століття [7] і романістики зокрема [8]. Певні аспекти рецепції творчості письменника висвітлював О. Глотов [5]. А чи не єдина комплексна студія художньої прози і публіцистики Стейнбека належить О. Ничко [12]. Зокрема, її дисертація присвячена дослідженню образів інших народів у творчій свідомості американського прозаїка з перспективи утвердження або руйнування ним етнічних стереотипів. Тобто розглядаються імагологічні аспекти авторової рецепції «Свого» і «Чужого» («Іншого»). Тоді як до проблеми стейнбеківського розуміння «Іншого» в актуальній для нашої студії інтерпретації звертались зарубіжні дослідники. Із-поміж огрому монографій і статей (А. Голдсміт, Ч.Д. Джонсон, П. Ліска, П. Ковічі, А. Річард, Л. Стенлі та ін.), які впродовж десятків років формували стейнбекознавство як окремий розділ зарубіжної науки про літературу, звертаємо увагу на дослідження М.К. Роан [17], де авторка далеко нетолерантно називає Стейнбека представником літератури про «розумово відсталіх» («the Mentally Retarded»). Таких персонажів М.К. Роан віднаходить не тільки в романі «Про мишей і людей», а й у «Гортилія Флет», «Консервний ряд» та ін., вписуючи творчість письменника до парадигми митців, які цікавились таким типом персонажу – Вільяма Фолкнера, Перла Бака, Вільяма Вордсворта, Чарльза Дікенса. Натомість сучасні науковці К. Заре і С. Сасані у своїй студії «Про мишей і людей» спираються на культурну теоретизацію інвалідності Гарланд-Томсон і розглядають історію Ленні крізь призму концепцій фемінізму, інакшості та неповносправності. А їхню думку, Стейнбек здійснив у цьому художнє дослідження інвалідності, випереджуючи, по суті, тенденцію, що складається вже в кінці ХХ ст. Йдеться не стільки про потребу замінити

медичну модель інвалідності, яка розглядалася фізичним або психічним відхиленням в людині, недугою, що потрібно вилікувати або усунути, на модель соціальну, за якою людей з інвалідністю «робить» соціальне, політичне та культурне середовище. А про змішану, т. зв. лімінальну культурну модель, яка об'єктивно відображає життєвий досвід людей з інвалідністю [18]. Проте окремого порівняльного дослідження текстів Стейнбека із творами українських авторів і зокрема такої проблематики немає. Тоді як серед літературознавчих праць, присвячених доробку Пагутяк, компаративних студій не бракує: Н. Букіна зацентувала на готичних елементах у творах Пагутяк і Г. Волпола крізь призму гендерної проблематики [4]; Г. Бокшань досліджувала специфіку втілення Пагутяк і Айріс Мердок кельтських міфологем [2] та особливості авторського неоміфу письменниці в порівнянні з Дж. Фаулзом [3]; Т. Бовсунівська присвятила розвідку «Східна меланхолія в творчості Орхана Памука, Матіаса Енара і Галини Пагутяк» [1] аналізу орієнтальних мотивів. Серед обраних для аналізу в цій студії новел твір «Потонулі в снігах» в компаративному аспекті розглядала Н. Дашко, інтерпретуючи концепції двох світів, реального і потойбічного, у творчості Пагутяк і Ірен Роздобудько [6]. Новизна цього дослідження зумовлена тим, що ньому вперше зіставлено тексти Стейнбека і Пагутяк крізь призму авторських художніх версій «особливих» персонажів.

Виклад основного матеріалу. Публікація 1937 року роману «Про мишей і людей» закріпила успіх ранніх творів Стейнбека, де постала мистецька постать автора з власним почерком – тісним переплетенням опису побутових деталей із романтичною піднесеністю, символікою і алегоріями. Один із творів так званого каліфорнійського циклу, «Про мишей і людей» також увиразнив тенденцію формування специфічної стейнбеківської типології «наївних, безпосередніх “природних” людей, близькість яких до землі, до першооснов буття і невибагливий побут усвідомлюються як противага міській “машинній” цивілізації» [12]. Укорінений у просвітницьку традицію «природної людини» і трансформований завдяки широкому соціальному контексту в «знедоленого» в літературі романтизму і класичного реалізму, такий типаж у літературі ХХ ст. усе більше перетворювався на образ Іншого, що не вписується в ідеал успішного, впевненого в собі раціонального героя американської мрії. Стейнбек, за яким після виходу у світ роману

«Про мишей і людей» остаточно закріпилась репутація «поета знедолених» (характерно, що Пагутяк в одному з інтерв'ю також зізнавалась, що змалечку була на боці скривджених), продовжив художню практику попередників, і зокрема О. Генрі. Саме той одним із перших запропонував американському читачеві образ шляхетного волоцюги, що опинився на узбіччі життя, і в пошуках роботи та прихистку блукає дорогами Америки. У романі «Про мишей і людей» характеристику такого персонажа Стейнбек ускладнив мотивом психічної хвороби, надавши, з одного боку, більшого трагізму образу, а з другого, – створивши основу для алегорії і символізації тексту як притчі про людину в сучасному світі. Вважаємо, що це і одна з причин жанрової невизначеності твору, який називають то повістю, то романом. Припускаємо, що, окрім створеного завдяки притчеподібності «масштабу», підставою називати «Про мишей і людей» романом є концепція самого автора. Серед критеріїв роману загалом Стейнбек називав не тільки форму, напрям, ритм, а й мету. На його думку, мета поганого роману розважати, середнього – впливати на почуття читачів, тоді як найкращого – освітлювати їм шлях. Із цього погляду «Про мишей і людей» – це твір, де автор запропонував читачеві не тільки епізод із часів Великої депресії, а й художнє дослідження людської природи, швидкоплинності людського життя та проблеми Іншого.

Інший/Інша – це один із магістральних образів творчості і Пагутяк. Обрані для аналізу твори «Потонулі в снігах» і «Потонула душа» належать до зразків малої прози, що, як і романістика письменниці, утворює, на нашу думку, певну надтекстову єдність – метановелістику. Її основними маркерами є розвиток лейтмотивів поза межами одного твору; наявність повторюваних персонажів і продовження їхніх життєвих сценаріїв як питомих для творчості письменниці типажів чи/і моделей екзистенції; прирощення основних мотивів новими змістовими нюансами завдяки архетипно-міфологічним топосам, які формують інтертекст малої прози. Аналогічно до великої прози, у метановелістиці Пагутяк реалізує надзавдання жіночої літератури: глибоко, серйозно, але й вишукано, за слушним спостереженням В. Зотової, «розкриває перед читачем архісучасні й водночас одвічні проблеми буття, акцентує складні питання взаємозв'язку фемінного й маскулінного начал, торкається тонких душевних станів, психологічної кризи, деструктивних станів, самотності людини в суспільстві помешків'я ХХ–ХХІ ст.» [9]. У малій прозі Пагутяк,

де оприявлюється концепція людського буття як постійного пошуку простору-захисту і простору самоідентифікації, образи Інших вважаємо ключовими.

«Потонулі душі», «відкинуті», «диваки», «беззахисні» – це ті авторські дефініції Інших, на які можна натрапити в есеїстиці («Жорстокість існування», «Беззахисність») Пагутяк. Незалежно від статі, професії, віку, соціального статусу, це всі, хто потребують Бога як тієї світлої істоти, *«яка обіймає за плечі й каже: “Годі. Ти у безпеці. Я з тобою”»* [14, с. 9]. На ролі «особливих» людей письменниця наголошує, звертаючись до біблійної притчі про наріжний камінь: *«Чи не є це нагадуванням: поверніться до свого снітника, гляньте на тих, хто не вартий був досі вашої уваги – дітей, диваків. Вони навчать вас, що робити з камінням, зірками, дощем, як з ними розмовляти»* [14, с. 90]. Авторський критерій виокремлення Іншого – його невідповідність уявленню більшості про «норму», спричинених егоїзмом, стереотипами, забобонами, страхом перед «чужими». У малій прозі Пагутяк виокремлюємо два типи Іншого/Іншої. Перший – це інший за світосприйняттям і поведінкою, тобто персонаж на полюсі антиномії «звичний, зрозумілий – дивний, незрозумілий (для загалу)». Характерно, що в «чоловічих» версіях такого персонажа («Інші», «Потрапити в сад», «Потонула душа») важливим є мотив зв'язку із його професійною реалізацією. Тоді як Інша (а це домінуюча модель екзистенції жінки в малій прозі Пагутяк) сприймається такою насамперед у контексті родинних і особистісних взаємин. Змістом цієї екзистенції, яка розгортається в реальному і/чи ірреальному просторах та в різних часових фрагментах, стають пошуки жінкою свого «Я» в умовах утвердження (нерідко через втрати і відчуження) власної системи цінностей і боротьба зі стереотипними для патріархального суспільства гендерними ролями, які їй нав'язуються. Власне, вся метановелістика Пагутяк про жінку як Іншу (як програмовий твір – новела «Інша»). Другий тип Іншого у письменниці – це персонаж, який постає на одному з полюсів антиномії «здоровий – хворий». В одному випадку це набути («Сліпуче лице осені») або успадковані («Потрапити в сад») фізичні чи психічні травми персонажа, що зумовили драматичний сценарій його життя. У другому – ментальні хвороби. Саме такими є персонажі «Потонулих в снігах». Тоді як у «Потонувій душі», де цей мотив периферійний, натрапляємо на обидва типи Інших. Вважаємо, що «особливий» персонаж чи «потонула душа»

і у Стейнбека, і в Пагутяк не випадковий об'єкт художніх рефлексій, а персонаж концептуального характеру, на захист якого стають обоє авторів.

У центрі твору Стейнбека «Про мишей і людей» розгортається драматична історія двох наймитів, Джорджа і Ленні. Важко працюючи на чужих ранчо, вони мріють заробити грошей і змінити своє життя. Але один із них, Ленні, ненавмисно скоює злочин, і, щоб захистити друга від лінчування, Джордж сам виносить йому вирок. Саме Ленні, «кат» і «жертва» одночасно, і є тим «особливим» персонажем, «найвним чоловіком із загальмованим психічним розвитком, який мандрує з попутником у пошуках роботи й надії, велетень, який не усвідомлює своєї сили» [12]. Натомість у «Потонулих у снігах» Пагутяк оповідачка знайомить читачів із трьома «особливим» односельцями, не розгортаючи окремих сюжетів, а зосереджуючись саме на індивідуальних «сценаріях» проживання ними своєї Інакшості як вродженого чи набутого психічного захворювання. Так, Бака *«лишився вічною дитиною»*, бо під час війни зазнав насильства від загарбника-німця. Тут маємо аналогічний до новели «Потрапити в сад» мотив здійсненої наруги над дитиною під час війни, яка, навіть подорослішавши, несе цей тягар крізь усе життя. Є ще *«варіят»* Сорока, зустріч із яким дуже налякала оповідачку в дитинстві, бо той *«не бачив у мені живої істоти, перейнятої страхом чи, може, співчуттям»* [13, с. 45]. Єдина жінка серед «потонулих душ», Кася, колись *«гарна, а потім зіпрана вітрами й зимною росою»*, блукала *«лісами і полями під дощем і снігом»* [13, с. 46]. На відміну від персонажів Стейнбека, вони живуть у власному світі, дистанціюючись від реального. Мотив відчуження визначає також ідентичність персонажа-художника в «Потонувій душі». Саме позиція правдивого митця перетворює його на Іншого. Невизнаний за життя, він і після смерті залишається непізнаним, у тім числі і для родини: мати дивується, що когось можуть зацікавити його картини, щедро роздані односельцям. А молодший брат, Інший через ментальну хворобу, навіть не в змозі досягнути втрату, бо на все життя залишився *«дорослою безпомічною дитиною»* [13, с. 77]. Таким чином, у кожному з цих творів є «особливі» персонаж(и), які відіграють центральну або периферійну роль у розгортанні історії «потонулих душ».

Проте в контексті авторських концепцій людини вони вписані в систему образів-двійників або споріднених за драматичним досвідом

відчуження образів. У результаті – і у творі «Про мишей і людей» Стейнбека, і в «Потонулих в снігах» Пагутяк постає ціла галерея «особливих» персонажів, інакшість яких увиразнюється на перетині соціальних, расових, постколоніальних й екзистенційних мотивів. Усі «особливі» персонажі Стейнбека живуть у світі, де співчуття і турбота про ближнього – велика дивина: «... я ніколи не бачив, щоб один бурлака так переймався іншим. Просто хочу знати, який тобі в ньому інтерес?» [15, с. 27], – запитує власник ранчо Джорджа. А один із наймитів, Слім, навіть намагається знайти пояснення відчуженню у цьому «клятому світі»: «Люди рідко ходять разом, – задумався він. – Не знаю, чого це так. Може, усі на цьому клятому світі бояться одне одного» [15, с. 39]. Ранчо у творі Стейнбека – це певна авторська модель сучасного світу. Але якщо в романі «Заблукалий автобус» письменник «замикає» у просторі автобуса, який збився з маршруту і блукає розкислими від дощів дорогами, пасажирів, що уособлюють американське суспільство в мініатюрі, то всі персонажі «Про мишей і людей» – це різні варіанти одного типу «знедоленого». Як слушно зазначила Т. Денисова, «приреченість, безвихідь – лейтмотив повісті, де на різних рівнях ідеться про неповноцінність, аморфність, безпорадність» [7, с. 211]. Уже на початку твору з'ясовується, що Джордж лише на позір відрізняється від «особливого» Ленні. Різні ззовні (невисокий Джордж і «велепень з розпливчастим обличчям» Ленні) та за сприйняттям реальності, вони здаються двома протилежними типами – раціональною, дисциплінованою людиною (Джордж) і «природною людиною», «простаком» (Ленні). Насправді ж вони «емоційні близнюки». Так, беручи на себе відповідальність за Ленні, Джордж намагається контролювати його життя, у тім числі і його дивно-жахливе захоплення мишами, яких він ловить і замордовує до смерті. Та він здогадується, що це не про жорстокість Ленні. А сигналізує про таку ж потребу нести за когось відповідальність, кимось опікуватись. Та, на жаль, трагічно поєднується з неусвідомленням ним власної сили. На Джорджову турботу Ленні відповідає беззаперечною любов'ю, готовністю виконати будь-які прохання і навіть копіює рухи товариша, ніби намагаючись стати його двійником. Але і сам Джордж емоційно залежний від Ленні, адже тривалий час мириться із його небезпечно-дивною поведінкою, обираючи втечу за спосіб вирішення проблеми. Тож і Джордж «особливий», бо може розділити свою самотність тільки з психічно неврівноваженою людиною.

Джордж і Ленні заявляють про свою спорідненість, зіставляючи себе з робітниками на ранчо. На відміну від наймитів, які живуть за сценарієм «важка праця – витрата грошей у барі або будинку розпусти – знову праця», вони «не такі», бо, як каже Ленні: «... я маю тебе і ти дбаєш про мене, а ти маєш мене і я дбаю про тебе» [15, с. 19]. А проте і наймити, і син власника ранчо та його дружина такі ж знедолені, як і вони. Власні комплекси, упередження і расові забобони тільки поглиблюють їхнє відчуження. Так, підмітайла Канді змушують позбутись єдиного друга – старого сліпого собаки, щоб припинити його страждання (цю ситуацію можна спроектувати на майбутню розв'язку твору як паралель до історії Ленні і Джорджа). Самотній і відчужений (це позначено навіть проживанням персонажа поза стінами загального бараку) і темношкірий конюх Крукс. Проте і він намагається відігратись на слабшому за себе, насміхаючись над страхом Ленні залишитись без Джорджа: «Круксове обличчя аж світилось задоволенням від страждань Ленні» [15, с. 75]. У певному сенсі Крукс теж двійник Ленні, який сприймає його за свою «мишку». До «знедолених» належить і син боса, завзятий боксер Керлі. Він присікується до здоровила Ленні, щоб у такий спосіб помститись за свій невисокий зріст: «Постійно наривається на сварку з більшими за себе. Наче злиться на них за те, що вони більші» [15 с. 31]. Іронія, але такий задержуватий Керлі виявляється невпевненим у собі чоловіком, який підозрює дружину у зраді. Тому життя молоді жінки на ранчо схоже на ув'язнення чи ... мишоловку. Характерно, що, помітивши інтерес Ленні до неї, Джордж називає її «дівкою-мишоловкою»: «Навіть не дивись на цю суку. Я не дбаю, що вона каже і робить. Я надивився вже на таких гадин, але гіршої за цю дівку-мишоловку не бачив. Не чіпай її» [15, с. 37]. Виникає передчуття трагедії, де жінка виявиться ще однією «мишкою» Ленні. Наближення катастрофи інтуїтивно відчуває і Ленні: «Мені тут не подобається, Джордже! – зненацька скрикнув Ленні. – Це недобре місце. Я хочу звідси вибиратися» [15, с. 37].

Образ мишей у назві-алегорії і поетика художнього анімалізму загалом (кролики, про які мріє Ленні, замучені ним миші і цуценя, вбитий старий пес Канді, порівняння дружини Керлі з дівкою-мишоловкою, а Ленні – з ведмедем та ін.) надають творові притчоподібність. Як і його параболічна композиція: на початку Ленні носить мертву мишу в кишені, а у фіналі він вбиває дружину Керлі, бо вона для нього та ж сама миша.

Адже у хворій свідомості Ленні немає різниці між людьми і мишами, як немає різниці між добром і злом. І перша, і остання сцени твору відбуваються в одних і тих самих декораціях – у долині річки Салінас, ніби підтверджуючи притчовий характер історії про «мишей і людей», яка замикається в коло історії про боротьбу добра і зла. Таким чином, Стейнбек використовує художній потенціал притчі як форми граничного узагальнення, що уможливорює «максимальну типізацію персонажів, їх абстрагування за збереження наочності» [10, с. 273]. Цікаво, що першу назву твору «Щось, що сталося» (Something That Happened) Стейнбек змінив після прочитання «До миші» (To a Mouse) Р. Бернса. У ній фермер звертається до тваринки, нору якої зруйнував у полі під час оранки. Головна думка твору про швидкоплинність людського життя і здатності мишей жити сьогоdnішнім, не боячись, на відміну від людей, майбутнього (у Бернса: «Ти щасливіша за людину, бо знаєш тільки цю годину»), підштовхнула Стейнбека до нової назви, де проведена паралель між життям людини і миші в їхній спільній боротьбі за виживання (у Бернса: «І мишачих, і людських мрій немало гине»).

Якщо Стейнбек створює притчу про сучасний людино-тваринний світ, то в сюжетній фабулі невеликого за обсягом твору «Потонула душа» Пагутяк реалізує типову для постмодерністських романів ситуацію пошуку загубленого/втраченого мистецького шедевра. У перебігу цього пошуку (авторка застосовує тут призму екфразису) і визначаються два типи митця: перший – це львівський художник, який шукає картини вже покійного товариша. На його власних картинах зображене штучне, залаковане життя, далеке від реальності. Він «малює лани із золотою пшеницею, доярок у стерильних халатах. І місто з трамваями, по якому колись ходив його товариш...» [13, с. 76]. Тож він художник, який, розтративши свій талант на «правильне» мистецтво, перетворюється на «ремісника» чи радше «колекціонера». Другий тип – художник, чий полотно власне і шукає його львівський колега. Його картини правдиві і глибокі: на них можна побачити «заляканих, абияк вбраних людей з рідного села, що восени й навесні топилися в болоті» [13, с. 76]; хлопця, образ якого зроджує запитання, чи можна «вийти з цієї порожнечі й самотності» [13, с. 76]; одягнених у взяті напрокат народні костюми «незграбних й невмілих» хлопців і дівчат, яких виставляє на посміховисько «квадратна баба з району» [13, с. 76] як символ контролю над мистецтвом у тоталітарній державі, перетворення його на

псевдомистецтво. У такий спосіб зміст картин художника виявляє спектр питань, що боліли йому як митцю і по суті зумовили його інакшість. На противагу розгорнутому творчому життєпису художника, його людська біографія окреслена пунктирно: родина – це стара мати і брат-каліка в занедбаній сільській хаті, невлаштоване особисте життя. «Пропища душа, пив каву й горілку» [13, с. 75], – підсумовує оповідач. Отже, обидва брати Інші: один як митець із правдивим (а отже, трагічним) типом художнього мислення, другий – через ментальну хворобу. Вжитий фразеологізм «пропища душа» отримує авторський відповідник «відчуженого», «Іншого», оприявлений у назві твору, – «потонула душа». В есеї «Жорстокість існування» Пагутяк наголошувала: «Кожен з нас може опинитись серед потонулих душ, які деградували морально і соціально, і, як вважають вдаліші співвітчизники, заслуговують, якщо не знищення, то забуття. Багато хто волів би прокинутись одного ранку й дізнатись, що увесь цей людський непотріб вивезли на якусь планету, або передували у газових камерах. Однак, будьте певні, через деякий час цей непотріб знову з'явиться на Землі, бо разом з ним не зникнуть відраза, ненависть, байдужість, жорстокість, заздрість. Тому зникнення чи зменшення Зла здається на перший погляд неможливим, а відчуження стає ледве не соціальною нормою. Суспільству вигідна помірною ненависть до тих, кому воно не хоче допомогти, бо на всіх не вистачить ні в'язниць, ні ліків» [14, с. 9]. Тож у творі письменниці заступає роль суспільства, стаючи на захист «потонулих душ» – людей, мистецтва, українського села.

У новелі «Потонулі в снігах» оповідачка, намагаючись осягнути причину інакшості «особливих людей», зауважує: «над ними владарювало щось сильніше, ніж розум, і боюсь, що сильніше навіть самого Бога» [13, с. 46]. Недивно, що одна з них, Кася, чує голоси, що спрямовують її до пошуків загубленої себе, власної самості. У Стейнбека Ленні так само бачить привидів, виявляючи здатність зазирати в «інший» світ. Буття «особливих» персонажів новели «Потонулі в снігах» сповнене страждань, як і мешканців каліфорнійського ранчо: «Ними страшили дітей, але були такі діти, що не боялись: кидали в них камінцями, викривлялись, обзивали, хоч то гріх знуцатися над бідними...» [13, с. 45]. Спокій, а отже, не знайдений за життя прихисток, ці нещасні відносять тільки після смерті. І лише після цього Божя рука робить їх справді вільними, впустивши до райського саду. Таким чином, екзистенціали

«самотність», «відчуження» і «смерть» як подолання цієї відчуженості формують утопічний хронотоп раю, де, на протигагу земному життю, тільки і можуть знайти спокій «особливі» люди.

У кожному з аналізованих творів мотив марних пошуків земного раю чи плекання мрії є важливим для розуміння трагедії «особливих» персонажів. У «Потонулих в снігах» це радше вираження хвороби кожного з персонажів, їхня індивідуальна особливість. Так, найдорожчим для Баки «скарбом» є стара облізла цигейкова шапка, яку він шукає. На протигагу йому, «варіят» Сорока шукає не матеріальне, а заховане слово, адже він увесь час у пошуку якихось документів. Тоді як Кася, безтямно блукаючи, іде на поклик голосів, які чує лише вона. Усі вони живуть у власному світі, не здатні на насильство щодо інших. Як і художник із «Потонулої душі», образ якого відповідає концепції митця, сформульованій Пагутяк в одному з есеїв: *«Справжній творець намагається нікого не скривдити і якщо не може дати собі ради з власною силою, то знищує себе»* [14, с. 112]. Тож їхні мрії, незалежно від оприявлення, обертаються навколо пошуку душевного спокою і внутрішньої гармонії.

Мрія Ленні і Джорджа у творі Стейнбека – це не тільки прагнення свого Прихистку, а й те, що тримає їх разом: *«... коли взимку падатиме дощ, ми пошлемо к чорту роботу, розкладемо в печі вогонь, сядемо довкола та слухатимемо, як краплі стукають об дах»* [15, с. 20]. Г. Порієр вважає, що в їхньому шляху до мрії є відголосок мотиву подорожі за Святим Граалем [16, с. 18]. Разом із тим їхня мрія цілком конкретна і має свою ціну в 600 доларів, бо саме стільки коштує дім і власне господарство. Щоб «скласти гроші», Джордж відмовляється від запрошень піти в дім розпустити (*«Можу піти з усіма на пробу, але два долари з половиною на вітер не викину»*) [15, с. 57]), просить Ленні ні в що не втручатись, аби не втратити роботу. Саме спільна мрія робить Джорджа і Ленні несхожими на інших працівників ранчо. *«Ми не такі»* – стверджує Джордж. А його тезу «ми маємо майбутнє» Ленні передає старозавітною фразою *«І споживатимемо ситість землі»* [15, с. 19]. Рай на землі в уявленні Джорджа і Ленні – це власний простір (*«своя хатка, кілька акрів землі»*) і вільна праця в ньому. Розмірковуючи про американський міф про Едем, Т. Михед зазначала, що він «починається з неясно усвідомлюваного бажання вирушити в дорогу, що мотивується різними причинами. Хронотоп умовного порога, через який переступає герой, полишаючи знайомий локус екзистенціювання або входячи до незнайомого

простору, стає рубіжним для його життя й самоідентифікації» [11, с. 66]. Таким символічним топосом у творі Стейнбека є долина річки Салінас. У реальному світі – це місце, де пройшло дитинство Стейнбека, а у його художньому світі – це і місце подій його найвеличнішого твору «На схід від Едему». У романі «Про мишей і людей» цей топос амбівалетний: його моделюють мотиви, з одного боку, сумірні з ідилічним простором, біблійним раєм. Тут, біля води і в затінку дерев, комфортно почуваються тварини (символічно, що це кролики – традиційні для американського фольклору образи) і діти. Саме сюди, як наставляє Джордж, *«якщо матимеш клопоти»*, має прийти Ленні у пошуках безпечного місця. Але, з другого боку, ця благодатна долина стає місцем страти Ленні. Таким чином, топос раю перетворюється на зруйновану ідилію, місце смерті.

Схожа інтерпретація мотиву втраченого (земного) раю у творах Галини Пагутяк. Так, тема руйнування істинного, вартісного, яке традиційно називають «вічним», як основна тема новели «Потонула душа», розкривається через два мотиви – руйнування дому і родини та руйнування істинного мистецтва формальним й ідеологічно заангажованим. Місце, де львівський художник шукає картину свого товариша, як і зображене на його картинах, – це не сільська ідилія, а місце, що перестало бути Прихистком. Символіка руйнування і безплідності землі у виразному сюжет останньої картини, яку марно шукає художник-«колекціонер». Там *«намальовано чоловіка, якого витягають з землі люди в чорних костюмах і при краватках. На його лиці радість, а позаду – безлисте дерево, наче перед зимою»* [13, с. 76]. Село, яке перетворюється на пустку, нагадує Безплідну землю Т.С. Еліота. Але, на відміну від цього авторського міфу американсько-англійського поета, де провина лежить на людині, котра, відкинувши Бога, сама прагне стати ним, у міфології Галини Пагутяк земний рай українського села зруйнований не через людський егоїзм, а в результаті колонізації тоталітарною державою. Думку про село, що «вигибає», правдиву мальовану історію якого відображає на своїх полотнах художник, у виразному мотив «потонулої душі». Зауважимо, що ця характеристика персонажа разом з історією його короткого і трагічного життя є певним «слідом» міфема Орфея. Як і профетичні здібності художника, який, зображуючи людей, що гинули у воді, передбачив і долю односельців. Так, у фіналі твору міфопоетична образність води вплітається в картину занурення в сутінки: *«Спочатку вто-*

нули покинуті хати, потім ті, у кого ще жеврів вогник життя, і, врешті, зникла хата, котра ховала в собі останню картину й стіл, за яким збирався колісь увесь рід» [13, с. 77]. А отже, і картину, і родину художника, і село поглинає забуття, перетворюючи їх на «потонулі душі».

У Стейнбека місцем, де розбиваються мрії, постає ранчо (образ дистопії, за Г. Порієром). Нездійснені мрії є частиною трагедії кожного з персонажів. Так, дружина Керлі мріяла стати акторкою. А коли чоловік, який так і не приїхав за нею, щоб повезти в Голлівуд, вона вискочила заміж за першого зустрічного. Без кохання, без поваги, її шлюб перетворився на пастку, з якої вона намарно намагається вирватись. Як і Кася в Пагутяк, що блукає, шукаючи відоме тільки їй, дружина Керлі теж «блукає» по ранчо, намагаючись знайти того, хто її вислухає. За трагічною іронією, цим єдиним слухачем виявиться її вбивця – Ленні. Окрім фізичної смерті дружини Керлі і Ленні, у творі маємо і смерть Джорджа як особистості. Здійснений ним самосуд – це і акт милосердя щодо Ленні, на якого чекає електричний стілець, і спокутування власної провини за недогляд. Джордж відмовляється від мрії, адже вона була їхньою спільною, і йде в шинок, тобто після вбивства Ленні як половини своєї душі він стає схожим до решти наймитів.

Мотив втрати власної ідентичності оприявлюється і в інших образах «Про мишей і людей». Наймити, що працюють на ранчо, не мають власних імен, а лише прізвиська, які вказують на особливості зовнішності: Канді («солодкий»), Керлі («кучерявий»), Слім («стрункий»), Крукс («перекривлений»). Тоді як прізвище Ленні (Смолл – «малий») звучить як глузування над його великим зростом і неконтрольованою силою. Єдиний жіночий персонаж – дружина Керлі – не має ні імені, ні прізвиська. Як і власної волі, і власної особистості. О. Ничко покликається на Л. Спінелло, яка характеризувала персонажів Стейнбека людьми, які «найбільш загублені у світі, бо в них немає ні сім'ї, ні батьківщини», вони «без роду і племені» [12]. Характерно, що і «особливі» персонажі «Потонулих у снігах» Пагутяк також не мають прізвищ (Кася, Бака), а в новелі «Потонула душа» – навіть імен. Таким чином, проблема ідентичності напряду корелює зі змістовим напов-

ненням цих образів. Попри це, навіть і безіменні, вони, на думку письменників, потребують захисту і милосердя, адже, як зауважив щодо Ленні один із робітників ранчо: «Щоб мати добру душу, великого розуму не треба. Часом мені здається, що якраз навпаки. Узяти когось справді мудрого, то в нього рідко коли буває добра душа» [15, с. 45].

Висновки. Маркерами «особливих» персонажів Стейнбека і Пагутяк є відчуження, втрачені мрії, марні пошуки земного раю, трагічний фінал та/або ментальна хвороба. Життєві драми таких персонажів розгортаються в типологічно схожих хронотопах-дистопіях, які асоціюються зі зруйнованими мріями і втратою ідентичності (ранчо у Стейнбека); нереалізованими творчими амбіціями і колоніальним минулим (село в «Потонулій душі» Пагутяк); простором, де неможливо Іншому віднайти підтримку і душевний спокій («Потонулі в снігах» Пагутяк). Змістове наповнення «особливих» персонажів як символів знедолених увиразнюють інтертекстуальні покликання: біблійні алюзії, орфічний мотив, мотив двійництва, поетика художнього анімалізму. На відміну від Стейнбека, який поєднує художнє дослідження людської природи з критикою соціальної і расової нерівності та міфу про американську мрію, Пагутяк у «Потонулій душі» розкриває питоми для її творчості мотиви втрати пам'яті, людської екзистенції, постколоніальної проблематики, поставивши в один ряд персонажа з ментальною хворобою і трагічного митця. Якщо в образах «особливих» персонажів Стейнбека поєднується «жертва» і «кат», то Пагутяк говорить про знедолених, для яких смерть стає звільненням від земних страждань і віднайденням небесного Прихистку («Потонулі в снігах»). У художній інтерпретації Стейнбека і Пагутяк «потонулими душами» чи «особливими» є не тільки персонажі з ментальними хворобами, а й усі, хто став Іншим через соціальні, світоглядні, расові та гендерні забобони як символічні «симптоми» хворого суспільства.

Як продовження цього дослідження перспективним є порівняльний аналіз інтертекстуальної стратегії Стейнбека і Пагутяк, для творчості яких питоми тенденція створення літературних територій, актуалізація морально-філософської проблематики і моделювання амбівалентних образів-символів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бовсунівська Т. Східна меланхолія в творчості Орхана Памука, Матіаса Енара і Галини Пагутяк. *Всесвіт*. 2018. № 9-10. С. 161–170.
2. Бокшань Г. Міфологема фейрі в романах «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк і «Єдиноріг» Айріс Мердок. *Султанівські читання*. 2018. № 1. С. 126–134.
3. Бокшань Г. Проблема ідентичності творчої особистості у повістях «Спалене листя» Галини Пагутяк і «Вежа з чорного дерева» Джона Фаулза. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2016. № 7. С. 147–150.
4. Букіна Н. «Готика» в романі «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк під кутом зору ґендерних інтерпретацій. *Наукові праці. Літературознавство*. 2014. Вип. 219. Том 231. С. 24–28.
5. Глотов О. Джон Стейнбек в оцінці російського пострадянського літературознавства. *Зарубіжна література в школах України*. 2006. № 7-8. С. 30–32.
6. Дашко Н. Художні особливості новелістики Галини Пагутяк та Ірен Роздобудько: проблемно-тематичний і стильовий аспекти. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5516/1/Дашко_Художні%20особливості%20новел%20Галини%20Пагутяк%20та%20Ірен%20Роздобудько.pdf
7. Денисова Т. *Історія американської літератури ХХ століття*. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. С. 209–244.
8. Денисова Т. *Роман і романісти США ХХ століття*. Київ : Дніпро, 1990.
9. Зотова В. Мала проза Людмили Таран: проблемно-тематичний і стильовий аспекти. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/620/1.pdf>
10. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. Київ : ВЦ «Академія», 2007.
11. Михед Т. Пуританська форманта літератури американського романтизму. *Університет: Історія. Філософія. Філологія*. 2008. № 6(26). С. 62–68.
12. Ничко О. Імагологічні особливості художньої прози та публіцистики Джона Стейнбека : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль. 2008.
13. Пагутяк Г. *Потонулі в снігах*. Львів : Піраміда, 2010.
14. Пагутяк Г. *Жорстокість існування*. URL: <http://pahutyak.com/жорстокість-існування/>
15. Стейнбек Дж. *Про мишей і людей*. Київ : Букшеф, 2023.
16. Poirier H. Of Life and Men A study of John Steinbeck's Of Mice and Men. *Literature*. 2010. URL: https://dumas.ccsd.cnrs.fr/file/index/docid/710511/filename/POIRIER_Harmony_M1.pdf
17. Roane M. C. John Steinbeck as a Spokesmen for the Mentally Retarded. *Wisconsin Studies in Contemporary Literature*. Vol. 5. № 2. Books &Writes of the 1920's &1930's (summer, 1964). P. 127–132. URL: <https://www.jstor.org/stable/1207327?origin=crossref>
18. Zare K. & Sasani S. Literary Disability Studies in John Steinbeck's Of Mice and Men. *Critical Literary Studies Academic Journal*. 2024. Vol. 6, Issue 2. Serial number 12. P. 131–148. URL: https://cls.uok.ac.ir/article_63173.html

ОБРАЗИ Й МОТИВИ ШУМЕРО-АККАДСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ У ТВОРАХ ГАЛИНИ ПАГУТЯК І ОЛЬГИ ТОКАРЧУК

CHARACTERS AND MOTIFS OF SUMERIAN AND AKKADIAN MYTHOLOGY IN THE LITERARY WORKS OF HALYNA PAHUTIAK AND OLGA TOKARCZUK

Матусяк Г.І.,

orcid.org/0000-0002-7430-8257

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук
Херсонського державного аграрно-економічного університету

Подібності у світовідчутті Г. Пагутяк і О. Токарчук оприсутнюються як в есеїстиці, так і в белетристиці. Твори обох авторок характеризуються схожим жанровим розмаїттям, а також генетичною дифузєю. Чимало аналогій можна спостерігати як у малій прозі, так і в романах Г. Пагутяк і О. Токарчук на сюжетному, мотивному та образному рівнях. Такі збіги спонукають до аналізу творчості української та польської письменниць у компаративному аспекті. Мета дослідження – виявити типологічні аналогії в інтерпретації шумеро-аккадської міфології в повісті «Брат мій Енкіду» Г. Пагутяк і романі «Анна Ін у гробницях світу» та лібрето до опери «Ahat Ili. Siostra Bogów» О. Токарчук, а також ідентифікувати своєрідність ресемантизації відповідних образів і мотивів у їхніх творах. Міфопоетичний аналіз повісті Г. Пагутяк «Брат мій Енкіду», роману О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу», а також лібрето до опери «Ahat Ili. Siostra Bogów» уможливив виявлення типологічних паралелей у художній прозі української та польської письменниць. Обидві авторки реактуалізують образи й мотиви шумеро-аккадської міфології, фокусуючи увагу на жіночих персонажах, причому міфологічний образ богині Інани стає основою для образу головної героїні у творі О. Токарчук, тоді як він є епізодичним у повісті Г. Пагутяк, головна героїня якої пов'язана з культом цієї богині й мешкає в місті, якому вона покровительствує. Мотив безсмертя у повісті Г. Пагутяк корелює з каритативною любов'ю, а в романі О. Токарчук – із прагненням до влади. В обох творах візуалізовано топос підземного світу: в його створенні українська письменниця тяжіє до збереження первинної семантики міфологеми, тоді як польська авторка обирає стратегію «модернізації» та «урбанізації» першообразу. У повісті Г. Пагутяк і романі О. Токарчук реактуалізовано мотив створення людини з глини, причому обидві письменниці акцентують байдужість богів до зліплених ними істот. Цікавою типологічною аналогією можна вважати епізодичні образи мух, які в авторській інтерпретації пов'язані з бінарною опозицією «життя–смерть». Перспективи подальших досліджень убачаємо в пошуках типологічних збігів в інших творах Г. Пагутяк і О. Токарчук.

Ключові слова: шумеро-аккадська міфологія, ресемантизація, топос, бінарна опозиція, міфологема.

Similarities in the worldviews of H. Pahutiak and O. Tokarczuk are evident in both their essays and fiction. The works of both authors are characterized by similar genre diversity and genre diffusion. Many analogies can be observed in the short prose and novels of H. Pahutiak and O. Tokarczuk at the levels of plots, motifs, and characters. Such coincidences prompt us to analyze the works of H. Pahutiak and O. Tokarczuk in a comparative aspect. The research purpose is to find typological analogies in the interpretation of Sumerian and Akkadian mythology in the story «My Brother Enkidu» by H. Pahutiak, and the novel «Anna In in the Tombs of the World» and the libretto to the opera «Ahat Ili. Sister of Gods» by O. Tokarczuk, and also identify the peculiarity of recemantization of mythological characters and motifs in their works. Analysis of H. Pahutiak's story «My Brother Enkidu», O. Tokarczuk's novel «Anna In in the Tombs of the World», and also the libretto to the opera «Ahat Ili. Sister of Gods» made it possible to reveal typological parallels in the fiction of the Ukrainian and Polish writers. Both authors reactualize the characters and motifs of Sumerian and Akkadian mythology focusing on female figures: the mythologeme of the goddess Inanna becomes the basis for the protagonist in O. Tokarczuk's work, whereas it is episodic in H. Pahutiak's story, whose main character is related to the cult of this goddess and lives in the city she patronizes. The motif of immortality in H. Pahutiak's work is associated with caritative love, whereas it correlates with the desire for power in O. Tokarczuk's novel. The topos of the underworld is visualized in both works: the Ukrainian writer tends to preserve the original meaning of the mythologeme in creating it while the Polish author chooses the strategy of «modernization» and «urbanization» of the original topos. The motif of creating a human being from clay is reactuated in H. Pahutiak's story and O. Tokarczuk's novel, and both writers emphasize the indifference of gods to the creatures made by them. The episodic figures of flies which are associated with the binary opposition «life–death» in the authors' interpretations are considered an interesting typological analogy. Prospects for further research can be seen in searching for typological coincidences in other works of H. Pahutiak and O. Tokarczuk.

Key words: Sumer and Akkad mythology, recemantization, topos, binary opposition, mythologem.

Постановка проблеми. Знайомлячись із літературними доробками української письменниці Г. Пагутяк і польської авторки О. Токарчук, можна зауважити чимало аналогій: мисткинь, зокрема, об'єднує спосіб художнього мислення, що виявляється в неухильному інтересі до реактуаліза-

ції образів, мотивів і сюжетів світової міфології, створенні власних неоміфів, застосуванні інтертекстуальних стратегій, зацікавленні історичною минувиною та екоцентричною проблематикою. Подібності у світовідчутті Г. Пагутяк і О. Токарчук оприсутнюються як в есеїстиці, так і в беле-

тристиці. Твори обох авторок характеризується схожим жанровим розмаїттям (есеї, оповідання, повісті, романи), а також жанровою дифузією. Чимало аналогій можна спостерігати як у малій прозі, так і в романах Г. Пагутяк і О. Токарчук на сюжетному, мотивному та образному рівнях. Зокрема, варто підкреслити подібні тенденції створення «химерних» персонажів і мотивів мандрів та трансгресії. Письменниць також об'єднує наявність автобіографічних маркерів і схильність до філософських рефлексій. Такі збіги спонукають до аналізу творчості Г. Пагутяк і О. Токарчук у компаративному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міфопоетика художньої прози Г. Пагутяк досить ґрунтовно вивчена у вітчизняному літературознавстві: їй присвячено як окремі статті, так і дисертаційні дослідження. У контексті нашої розвідки важливими є публікації Г. Бокшань, яка здійснила порівняльний аналіз роману-феєрії «Зачаровані музиканти» з творами А. Мердок, Г. Гессе і Ю. Вайнонена [1–4], зробивши внесок у вивчення прози української авторки в контексті світової літератури. Особливо цінним є порівняльне дослідження С. Розмариці та Г. Матусяк, присвячене з'ясуванню типологічних паралелей у міфопоетичі роману-феєрії Г. Пагутяк «Зачаровані музиканти» й повісті О. Токарчук «Зелені діти» [7]. Утім, студіювання доробку Г. Пагутяк у компаративному аспекті все ще залишається перспективним з огляду на незначну кількість дотичних до цього напрямку розвідок. Художня проза О. Токарчук викликає жвавий інтерес літературознавців як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, А. Amenta [9] зосередився на вивченні роману польської письменниці як зразка феміністичної літератури й дійшов висновку про трансформацію гендерних міфологічних наративів, пов'язану з відходом від патріархальної традиції. Т. Mizerkewicz розглядає роман «Анна Ін у гробницях світу» в кореляції з мотивом трансгресії [13]. У фокусі уваги D. Kozera – специфіка сучасної реінтерпретації міфологічних текстів на прикладі О. Токарчук і М. Етвуд [11]. З огляду на мізерну кількість публікацій, присвячених порівняльній характеристиці творів Г. Пагутяк і О. Токарчук, та брак досліджень про специфіку інтерпретації ними шумеро-аккадської міфології вважаємо тему нашої статті актуальною.

Постановка завдання. Мета дослідження – виявити типологічні аналогії в інтерпретації шумеро-аккадської міфології в повісті «Брат мій Енкіду» Г. Пагутяк і романі «Анна Ін у гробницях світу» та лібрето до опери «Ahat III.

Siostra Bogów» О. Токарчук, а також ідентифікувати своєрідність ресемантизації відповідних образів і мотивів у їхніх творах.

Виклад основного матеріалу. Г. Пагутяк і О. Токарчук у своїй творчості реактуалізують образи й мотиви шумеро-аккадського епосу: українська письменниця в повісті «Брат мій Енкіду» вдається до «оживлення» поеми про Гільгамеша (Більгамеса), а польська авторка ресемантизує міф про богиню Інанну в романі «Анна Ін у гробницях світу» (обігрування імені через перестановку частин слова акцентує переосмислення першотексту), а також у лібрето до опери «Ahat III. Siostra Bogów». Ключовою бінарною опозицією в обох творах є «життя–смерть». У повісті Г. Пагутяк ця опозиція оприявнюється в мотиві каритативної любові, яка є самим життям, бо сильніша за смерть. Любов у цьому творі постає як спосіб досягти безсмертя. У романі О. Токарчук образ головної героїні Анни Ін є ресемантизацією образу шумерської богині Інанни, яка подолала смерть спустившись до підземного царства й повернувшись до світу живих. Жіночі персонажі в обох творах є головними, тоді як чоловічі – другорядними. Головною героїнею повісті «Брат мій Енкіду» є блудниця Шамхат з Урука, покровителькою якого є богиня Інанна. У коментарі до лібрето опери «Ahat III. Siostra Bogów» Zbigniew Mikołajko пов'язує образ богині з мотивом «сакральної проституції» [15, с. 179]. Цей образ у повісті Г. Пагутяк є епізодичним. Тож спостерігаємо кореляцію між головними персонажами у творах Г. Пагутяк і О. Токарчук.

Головним образом аккадської поеми є вождь Гільгамеш, який не може змиритися зі смертністю й шукає шлях до вічного життя. Мотив безсмертя славних діл є центральним в аккадському епосі. У повісті «Брат мій Енкіду» письменниця зміщує фокус уваги на інший спосіб досягнення безсмертя – долучення до любові. На зображенні переживань урукського вождя зосереджується Ю. Логвин у повісті «Про діяння Гільгамеша», центральним у якій є мотив скінченності земного існування. Образ помираючого Енкіду в цьому творі насамперед слугує реалізації основного мотиву, втім його семантика екстрапольована й на мотив братерської любові. Шамхат у версії Ю. Логвина істотно відрізняється від того образу, який створила Г. Пагутяк. У повісті «Про діяння Гільгамеша» блудниця покійно схиляється перед волею богів: «Всі ми в руках богів, всі створені богами – і ті, хто з глини, і ті, хто з напівглини» [5, с. 195]. Мотив скінченності життя увиразнюється за допомогою образу розбитого глека, що

символізує смертність людини, яка, за шумерською міфологією, була створена з глини. Цей символічний образ, розвиток якого спостерігаємо в книгах Старого Завіту, актуалізований і в повісті Г. Пагутяк.

Роман О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу» є частиною проєкту «Canongate Myth Series» шотландського видавництва, концепцією якого було створити книжкову серію письменників різних культур, присвячену переосмисленню й осучасненню міфу [8]. Шумерська богиня Інанна є богинею родючості й кохання, перемоги і правосуддя, проте у творі польської письменниці ці її іпостасі виявляються другорядними. На перше місце в романі радше виступає прагнення розширити свою владу, адже вона зважується зійти до нижнього світу, ламаючи звичну вертикаль, запрограмовану богами. Крім того, її устремління набути додаткових повноважень оприявнюється у фінальних сценах роману, коли батьки з радощів через її повернення до світу живих пропонують їй перелік сфер, у яких вона матиме владу, й Анна Інн охоче та жадібно все приймає. Погоджуємося з припущенням Г. Ульюри про те, що Анна Ін, можливо, вирішила спуститися до підземного світу, щоб і там здобути собі владу [8]. Такої ж думки, зокрема, дотримується польська критичка А. Góralczyk, убачаючи причину сходження до потойбіччя в тому, щоб «udowodnić, że i tu rokona wszystko» [10]. Утім, мотив сходження Анни Ін до підземного світу вербалізовано в лібрето до опери «Ahat III. Siostra Bogów»: «Życie i śmierć, w moich rękach... po to tu przyszedłam!» [15, с. 22].

Г. Ульюра вказує, що «за першотекст роману Ольга Токарчук бере шумерську поему «Сходження Інанни в Іркаллу», це головна історія про Інанну, настільки значуща, що одне з її божественних імен Інанна-кур, себто Інанна з потойбіччя» [8]. Кура в шумерів є темною печерою, протилежністю до земного життя. Топос Кури в романі О. Токарчук – ліфтові шахти й підземелля великого міста. Підземний Кур згадується в повісті Г. Пагутяк «Брат мій Енкіду». Цей образ країни мертвих – Країни без вороття або ж царство Нергала і Гашінгаль – у повісті Г. Пагутяк має характеристики міфологічного топосу. Мешканці підземного світу сиділи в пилюці й чекали на жертви живих. Г. Пагутяк візуалізує образ потойбіччя з опертям на шумерську міфологію: до Країни без вороття дістаються у човні Того, хто перевозить мертвих, а потім «підходять до Того, хто пильнує воріт, і платять за перехід» [6, с. 40]. В інтерпретації Г. Пагутяк семантика міфологеми потойбіччя артикульована в рефлексіях Шамхат: «На якийсь

час доведеться повернутись до своєї жіночої роботи, щоб заробити собі на харч в підземному світі» [6, с. 24]. Розгортання мотиву переходу до Країни без вороття в повісті спирається на шумеро-аккадські міфологічні уявлення та поховальні ритуали, за одним із яких тіла бідних людей кидали прямо в річку: «Довкола аж роїться від напівпрозорих постатей, однакових, безмовних. Душ убогих, старців, злочинців, жертв, немовлят, за кого нема кому заплатити» [6, с. 51].

Підземний світ у романі О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу» візуалізовано дещо інакше: щоб дістатися до нього, треба пройти через сім брам. Письменниця «модернізує» й «урбанізує» міфологічний топос: низ є плутаниною труб і кабелів горішнього світу, сховищем непотрібних цистерн. Під землею панує сморід гнилизни, морок, нищівна волога. Тут мешкають химерні генетично змінені тварини: «Kurczaki na przykład składają się z samych udek. <...> Owce mają już male skrzela, mogłyby pasć się na podwodnych pastwiskach. <...> Podziemne psy północy, takie co nigdy nie czekają. Nie skomlą, nie machają ogonem» [14, с. 32]. Саме вони є присяжними суддями, що виносять вирoki.

Шамхат у повісті Г. Пагутяк схильна до роздумів над волею богів і їхніми стосунками з людьми, вона обурюється байдужістю, за якої «убивати того, кого любиш, звичайна річ в Небі-Землі» [6, с. 22]. Їй боляче від холоднокривності богів, адже для них «завжди можна наліпити нових людей з глини, що над прірвою» [6, с. 21]. Шамхат прислухається до серця, яке здатне зцілюватися: «Людське серце – не глиняний глек. Воно з живої плоті. Рани затягуються» [6, с. 25]. Героїня засуджує сліпоту богів, їхню неспроможність збагнути унікальність кожної істоти, її душі, бо їм «однаково любо чути бряжчання сокир, скрегіт плуга, передсмертний крик птаха і плач новонародженого» [6, с. 65]. У романі О. Токарчук також ацентовано байдужість богів до того, кого вони створили. З розповіді Анни Енхуду довідуємося, що боги знайшли спосіб відпочити – створити когось, хто дбатиме про світ, «невільників», яких можна безболісно знищити після того, як вони зроблять своє [14, с. 80]. Тут також оприсутнюється міфологічний мотив створення людини з глини: «Prost jest przepis na człowieka: bierze się trochę gliny z wykopów <...> Wkłada się do brzucha i nosi przez dziewięć dni» [14, с. 80]. Коли Німна виліпила з глини і сміття людину, яка виявилася слабою й недолугою, боги почали сміятися з неї, а один навіть хотів знищити невдале створіння. У романі О. Токарчук

також підкреслено безжалісність богів до тих, кого вони створили. Вони навіть не переймалися долею доньки Анни Ін і не виказували бажання врятувати її з підземелля. Один із богів-батьків просто безсторонньо пояснив, що кожна жива істота має померти [14, с. 48]. Інші два звинуватили доньку в нерозважливості й сприйняли те, що з нею сталося, як щось невідворотне. У творі є епізод, коли Німна повторює спроби зробити людину з глини, і боги перетворюють спостереження за цим процесом на забаву, призначаючи кожному створінню долю залежно від фізичних можливостей. Тільки Німна була здатна на співчуття до незграбних істот, зліплених із глини.

Модель художнього світу повісті Г. Пагутяк відповідає трихотомічній вертикалі, що протиставляє верх і низ: «Згідно помислу богів, кожен мусить бути кимось одним, і його доля-нам, записана на небесах, опускається на землю, а звідти – у царство Нергала і Гашінгаль» [6, с. 27]. Ця вертикаль дуже виразна в романі О. Токарчук: угорі мешкають боги, а внизу знаходиться царство мертвих, куди рушає Анна Ін. Ліфти слугують сполученням між низом і верхом. Боги мешкають у будинках, антени яких торкаються хмар.

Створюючи образи Анни Ін та її сестри Ерештікаль, О. Токарчук реактуалізує сюжет близнюкових міфів, у яких головні герої втілюють мотив протистояння. Інанна панувала у світі живих, а Ерештікаль була володаркою світу мертвих – «Pani Druga Strona» [13, с. 31]. Письменниця акцентує відмінності між ними: «Usta jednej są suche i ciepłe, drugiej – zimne i wilgotne, porośniete mchem kamienie. Pomyśleć by można, że są dwoma stronami tej samej monety – orzel i rzeszka» [14, с. 25]. Мотив любові є центральним у повісті Г. Пагутяк, тоді як у романі О. Токарчук він є другорядним. Шамхат у творі Г. Пагутяк прозріла, наповнивши серце любов'ю. Її кохання до Енкіду, виникнувши як любов еротична, еманує і переростає в любов каритативну, таку, яка позбавлена егоїзму й зосередженості на власних бажаннях, яка віддає і співчуває. Анна Ін кохає Садівника, проте ця сюжетна лінія не виписана в романі О. Токарчук. Садівник, який, на думку Анни Ін, недостатньо оплакував її перебування в Країні мертвих, мав спуститися замість неї до підземелля. У примітках до повісті Г. Пагутяк вказано про віру шумерів у те, що число мертвих не повинно перевищувати число живих, а той, хто вийшов із підземного світу, мав знайти собі заміну. Як бачимо, цей міфологічний мотив розгортається і в творі польської письменниці. Цікаво, що О. Токарчук трансформує сюжет свого роману в лібрето до опери. Саме в ньому мотив

любві стає головним: Інанна благає Ерештікаль віддати її Думузі (Садівника), якого та хоче взяти замість сестри, бо кохає його і не може без нього жити. Г. Пагутяк психологізує міфологічний образ, із максимальною повнотою відображаючи внутрішні порухи жіночої душі. Її Шамхат страждає від провини, відчуває жаль, біль, співчуває: «Мое серце тужить за всім світом» [6, с. 46]. Анна Ін у романі О. Токарчук, навпаки, «jest surowa, niekobieca, to wojowniczką pozbawioną uczuć» [10], тоді як у лібрето до опери її героїня набуває здатності любити, як людина. Погоджуємося з висновком D. Kozera про те, що «Nowoczesny mit nie będzie zatem skupiać się na tym, co boskie, ale na tym, co ludzkie, nadając „nieboskiemu” elementowi niebywałe znaczenie» [11, с. 162].

В обох творах оприсутнюються образи мух. У повісті Г. Пагутяк муха, яка відійшла в Країну без вороття, застрягнувши в краплі меду, асоціюється в уяві Шамхат із Енкіду (розділ «Муха, зав'язла в меду»). Авторка залишає для читача завдання здогадатися, що інспірувало такий зв'язок. Образ мухи в повісті Г. Пагутяк є амбівалентним, бо водночас корелює зі смертю («Саме такі роються довкола мертвих тіл тварин і людей» [6, с. 23]) і оживленням (сонячне проміння розтоплює мед, звільняючи муху, яка злітає високо на дах). У романі О. Токарчук з образами мух пов'язаний мотив спасіння Анни Ін із підземного світу. Злякавшись погрози Німни про неутручання в діяльність світу, боги вирішили посприяти порятунку Анни Ін і створили мух, що крізь шпари непоміченими потрапили до підземного світу. У романі О. Токарчук також є окремий розділ із назвою «Мухи». «Ніби-мухи» полегували болі господині підземного світу, тому вона була готова винагородити їх за допомогу. Коли мухи попросили віддати тіло Анни Ін, вона не вагаючись це зробила. Ті дивні створіння своїми рухами оживили тіло Анни Ін. У такий спосіб зламано вічний закон про безповоротний відхід у небуття після смерті, що викликало обурення мешканців підземного світу. Оживлення Анни Ін ламає герметичні межі між світами, і демони підіймаються здолу до світу людей. Цікаво, що в лібрето до опери авторка замінює цей сюжетний хід більш традиційним мотивом оживлення, який оприявнюється в багатьох народних казках: Інанну цілує її коханий Думузі, і вона повертається до життя.

Висновки. Міфопоетичний аналіз повісті Г. Пагутяк «Брат мій Енкіду», роману О. Токарчук «Анна Ін у гробницях світу», а також лібрето опери «Ahat Ili. Siostra Bogów» уможливив виявлення типологічних паралелей у художній прозі

української та польської письменниць. Обидві авторки реактуалізують образи й мотиви шумеро-акадської міфології, фокусуючи увагу на жіночих персонажах, причому міфологічний образ богині Інани стає основою для образу головної героїні у творі О. Токарчук, тоді як він є епізодичним у повісті Г. Пагутяк, головна героїня якої пов'язана з культом цієї богині й мешкає в місті, якому вона покровительствує. Мотив безсмертя у повісті Г. Пагутяк корелює з каритативною любов'ю, а в романі О. Токарчук – із прагненням до влади. В обох творах візуалізовано топос підземного світу: в його створенні українська пись-

менниця тяжіє до збереження первинної семантики міфологеми, тоді як польська авторка обирає стратегію «модернізації» та «урбанізації» першообразу. У повісті Г. Пагутяк і романі О. Токарчук реактуалізовано мотив створення людини з глини, причому обидві письменниці акцентують байдужість богів до зліплених ними істот. Цікавою типологічною аналогією можна вважати епізодичні образи мух, які в авторській інтерпретації пов'язані з бінарною опозицією «життя–смерть». Перспективи подальших досліджень убачаємо в пошуках типологічних збігів в інших творах Г. Пагутяк і О. Токарчук.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бокшань Г. Мотив служіння у творах Галини Пагутяк і Германа Гессе. *Збірник статей дев'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Діалог мов – діалог культур»*. Мюнхен, 2019. С. 234–241.
2. Бокшань Г. І. Міфологема фейрі в романах «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк і «Єдиноріг» Айріс Мердок. *Султанівські читання: зб. статей*. Івано-Франківськ, 2018. № 7. С. 126–134.
3. Бокшань Г. Міфологічні джерела образів Прекрасної Пані у романах «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк та «Єдиноріг» Айріс Мердок. *Поетика художнього тексту: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої сторіччю Херсонського державного університету*. Херсон : Айлант, 2017. С. 10–12.
4. Бокшань Г. Міфосвіти романів «Зачаровані музиканти» Галини Пагутяк і «Німий бог» Юрки Вайнонена. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ. X Міжнародна наукова Інтернет-конференція з україністики (24–27 жовтня 2019 року)*. Readbox Unipress Open Publishing LMU. 2020. С. 262–269.
5. Логвин Ю. Про діяння Гільгамеша. Заклятий вершник : історичні повісті, оповідання. Київ : Дніпро, 1990. С. 191–210.
6. Пагутяк Г. Мій Близький і Далекий Схід. Повість та есеї. Львів : ЛА «Піраміда», 2014. 136 с.
7. Розмариця С., Матусяк Г. Міфопоетика творів Галини Пагутяк і Ольги Токарчук. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 31. 2023. С. 251–254.
8. Улюра Г. Ольга Токарчук. Анна Ін у гробницях світу / Перекладач Остап Сливинський. Київ: Темпора, 2024. URL: <https://posestry.eu/zhurnal/no-111/statya/inanno-pid-chas-pidzemnykh-obryadiv-movchy> (дата доступу: 12.09.2024).
9. Amenta A. Anna In w grobowcach świata di Olga Tokarczuk. Una rilettura femminista del mito sumerico della dea Inanna. *Studi Slavistici*. 15 (1). 197–216.
10. Góralczyk A. Anna In w grobowcach świata – Olga Tokarczuk. URL: <https://kuznia.art.pl/recenzje/44-anna-in-w-grobowcach-swiatea-olga-tokarczuk.html> (дата доступу: 12.09.2024).
11. Kozera D. Mity odkryte na nowo – współczesny przekład mitów na przykładzie twórczości Olgi Tokarczuk i Margaret Atwood. *Interpretacje literackie. Trwała obecność mitu w literaturze i kulturze*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016. S. 161–171. URL: <https://dspace.uni.lodz.pl/handle/11089/39384>
12. Mizerkewicz T. Olga Tokarczuk i przekraczanie granic. *Ruch literacki*. 3 (372). 2022. S. 389–407. URL: <https://researchportal.amu.edu.pl/info/article/UAM22529180d41c484fb3db4522d2dd0533/>
13. Nęcka-Czapska A. “Skomplikowany splot sensów”. Na marginesie “Opowiadań bizarnych” Olgi Tokarczuk. URL: <https://journals.pan.pl/Content/125632/PDF/2022-03-RL-07.pdf> (дата звернення: 15.12.2023).
14. Tokarczuk O. Anna In w grobowcach świata. Kraków : Wydawnictwo literackie, 2015. 196 s.
15. Tokarczuk O., Mikołajko Z. Ahat ili. Siostra bogów. Gdansk : Slovo / obraz terytoria, 2024. 240 s.

МІСТЕРІЙНІ ПЕРЕТИНИ ДРАМ «СИНІЙ ПТАХ» М. МЕТЕРЛІНКА ТА «ЛІСОВА ПІСНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

MYSTERIOUS INTERSECTIONS OF THE DRAMAS "THE BLUE BIRD" BY MAURICE MAETERLINCK AND "FOREST SONG" BY LESIA UKRAINKA

Олійник К.В.,

orcid.org/0000-0003-1822-3272

доктор філософії з літератури,

старший викладач кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури

Волинського національного університету імені Лесі Українки,

викладач

Фахового коледжу технологій, бізнесу та права

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті проаналізовано містерійні доміанти у двох видатних творах драматургії початку ХХ століття – драми бельгійського драматурга Моріса Метерлінка «Синій птах» та драми української письменниці Лесі Українки «Лісова пісня». Відзначено, що обидва твори використовують структурні елементи містерії як жанру, що походить із дохристиянських та середньовічних традицій. Сюжети обох драм відтворюють символічний шлях пошуку щастя, істини та духовної гармонії через ініціації та випробовування.

«Синій птах» та «Лісова пісня» активно послуговуються архетипними складовими жанру містерії: ідеями віри в абсолютне начало, що керує вічним рухом життя і смерті, світового порядку та гармонії, смерті та воскресіння/переродження, різних позитивних трансформацій та метаморфоз людської душі, обраності та ініціації, що пов'язані з випробовуваннями, жертвоністю, заглибленням в потойбічну реальність. Виразним драмах є прийом моделювання часопростору через двосвіття: профанний/земний, представлений світом людей, та сакральний/божественний, репрезентований фантастичними істотами та алегоричними персонажами. Головні персонажі обох драм часто перебувають у своєрідному медіальному просторі, тобто на межі цих двох світів, між життям та смертю, сном та пробудженням. Відстежено, що сакралізація художнього простору та міфологізація буття є домінантною складовою і «Синього птаха» М. Метерлінка, і «Лісової пісні» Лесі Українки. У драмах витворюється авторський міф як своєрідна система уявлень про світ та як виразний акт віри, адже постає у результаті рефлексії авторів та пошуків ними відповідей на буттєві питання. Особлива увага в обох творах приділяється символам природи, які уособлюють різні архетипні стихії: воді, землі, повітрю і вогню.

Драми «Синій птах» і «Лісова пісня» демонструють своєрідну містерійну модифікацію з елементами міфології, символізму та філософських роздумів про життя, смерть, безсмертя та щастя. Спільні мотиви містичності, фатальності, випробовувань та пошуку глибинних істин зближують твори М. Метерлінка та Лесі Українки у парадигмі містерійного жанру.

Ключові слова: Моріс Метерлінк, Леся Українка, містерія, двосвіття, сакралізація, міф, ініціація, жертвоність, метаморфози.

This article analyzes the mysterious dominants in two significant works of early 20th-century dramaturgy: the drama "The Blue Bird" by Belgian playwright Maurice Maeterlinck and the drama "Forest Song" by Ukrainian writer Lesia Ukrainka. It notes that both works utilize structural elements of mystery as a genre, which derives from pre-Christian and medieval traditions. The plots of both dramas depict a symbolic journey in search of happiness, truth, and spiritual harmony through initiation and trials.

"The Blue Bird" and "Forest Song" closely adjoin with the genre matrix of mystery, actively using its archetypal components: ideas of belief in a transpersonal, absolute beginning that governs the eternal cycle of life and death, world order and harmony, death and resurrection/rebirth, various positive transformations and metamorphoses of the human soul, chosenness, and initiation which are associated with trials, sacrifice, and delving into the afterlife reality. An expressive element of the dramas is the technique of modeling the space-time system through dual worlds: the profane/earthly, represented by the world of humans, and the sacred/divine, represented by fantastic beings and allegorical characters. The main characters in both dramas often exist in a peculiar mediative space, that is, on the border between these two worlds, between life and death, sleep and awakening. It has been noted that the sacralization of the artistic space and the mythologization of existence are dominant components in both Maeterlinck's "The Blue Bird" and Ukrainka's "Forest Song." In these dramas, an authorial myth is created as a unique system of perceptions about the world and as an expressive act of faith, arising from the authors' reflections and their search for answers to existential questions. Special attention is paid in both works to the symbols of nature, which embody various archetypal elements: water, earth, air, and fire.

The dramas "The Blue Bird" and "Forest Song" demonstrate a distinctive mysterious modification with elements of mythology, symbolism, and philosophical reflections on life, death, immortality, and happiness. Shared motifs of mysticism, fatality, trials, and the quest for profound truths bring the works of Maeterlinck and Lesia Ukrainka together within the paradigm of the mystery genre.

Key words: Maurice Maeterlinck, Lesia Ukrainka, mystery, dual worlds, sacralization, myth, initiation, sacrifice, metamorphoses.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві проблема порівняння жанрових особливостей творів різних авторів, які працюють у межах однієї тематичної або структурної парадигми, набуває особливого значення. У генології все більш панівною стає думка про рухливість та мобільність жанрової системи. Зокрема, жанр містерії, що постав в античні часи та утвердився в середньовічну добу, у творчості символістів кінця XIX – початку XX століття зазнав нових інтерпретацій. Драми бельгійського драматурга Моріса Метерлінка «Синій птах» та української письменниці Лесі Українки «Лісова пісня» є яскравими прикладами відродження містерійних елементів у літературі цього періоду. Обидва твори, незважаючи на культурні та національні відмінності, демонструють спільні риси жанру містерії: наявність символічних персонажів, метафоричну природу подій та вихід за межі реалістичної дійсності. Водночас, обидва автори надають жанру містерії свого унікального забарвлення: М. Метерлінк зосереджує увагу на філософії пошуку щастя та сенсу життя, тоді як Леся Українка – на містерійному мотиві змін, переродження та воскресіння / народження в новій якості. Аналіз спільних і відмінних рис цих двох драм дозволить поглибити розуміння жанру містерії та його трансформацій у модерній європейській драматургії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість сучасних літературознавців схильні розглядати «Синього птаха» Моріса Метерлінка та «Лісову пісню» Лесі Українки у контексті феєрії – жанру, що поєднує елементи фантазії, символізму та театральної видовищності. Так, перекладач творів М. Метерлінка українською мовою С. Грицюк у вступній статті «Образна непрямолінійність» жанрово означає «Синього птаха» як «філософська драма-феєрія» [7, с. 6]. Такої ж думки притримуються й інші дослідники цієї драми М. Метерлінка: О. Друзь [2], С. Рудаківська [9], І. Серикова та О. Юр'єва [11]. Не такими одноголосними є літературознавці щодо жанру драм «Лісова пісня» Лесі Українки. Так, літературознавиця Т. Свєрбілова у статті «Вічні повернення жанру містерії (Леся Українка та Леонід Андреев)» наголошує на тому, що драма «Лісова пісня» завдяки міфологізованій концепції буття повертається «до жанрової парадигми містерії» [10, с. 34]. На жанровому синтезі феєрії з містерією у «Лісовій пісні» наголошує і Є. Васильєв у монографії «Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації» [1, с. 302]. Варто зауважити, що значна когорта дослідни-

ків виводить паралелі між драмами «Синій птах» М. Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки на різних рівнях організації тексту. О. Друзь [2], Л. Гнатюк [3], Н. Медвідь [6] та С. Рудаківська [9] вбачають спорідненість драм на ідейно-художньому рівні, а Т. Конєва та Н. Тарасова зауважують, що навіть пейзаж в обох драмах «тісно пов'язаний із формуванням філософсько-естетичної концепції митців» [4, с. 23], у якій ключовою категорією буття є свобода. І. Серикова та О. Юр'єва «беззаперечною рисою, що об'єднує твори» М. Метерлінка та Лесі Українки вважають жанр – драму-феєрія. Дослідниці стверджують, що «обидва твори акцентують на пошуку щастя як важливому аспекті життя героїв» [11, с. 159], «на важливості співпраці та взаємодопомоги» [11, с. 160] та «виражають повагу до природи як складової життя» [11, с. 159–160].

Постановка завдання. Однак в літературознавчих розвідках не були ґрунтовно проаналізовані жанрові особливості драм «Синій птах» М. Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки як містерій та їхні точки перетину. Тому актуальним постає більш чітке окреслення містерійних домінант обох драм та аналіз особливостей їх художнього вияву. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: з'ясувати специфіку містерії як культурного явища та жанру, розглянути особливості вияву основних складників парадигми містерії в означених драмах М. Метерлінка та Лесі Українки, розкрити специфіку вияву авторських позицій через містерійну матрицю.

Виклад основного матеріалу. Згідно з дослідженнями літературознавців XIX–XX століть, містерія як культове явище бере свій початок ще в античні часи і набуває завершеної форми в середньовіччі, коли стає засобом зображення біблійних подій і утверджується як окремий літературний жанр. Спочатку містерія була особливим таємничим релігійним обрядом, що мав на меті долучити неофітів до божественних таємниць, пізнання яких було б умовою для вічного життя після смерті. Найдавнішими прикладами таких обрядів вважають давньоєгипетські містерії на честь Осіріса, елевзинські містерії, присвячені Деметрі, та діонісійські обряди в Давній Греції.

У християнському релігійному театрі Західної Європи містерії зображували важливі моменти зі Старого та Нового Завітів. Центральна тема таких вистав – народження, смерть і воскресіння Ісуса Христа, навколо неї розгорталися інші євангельські сцени. Основними елементами середньовічного жанру містерії були очищення, спокутування, жертва і каяття в гріхах. Таким

чином, містерія мала два основні історичні періоди у своєму побутуванні: античний, або дохристиянський, і середньовічний, або християнський. Однак, незалежно від епохи, містерія завжди залишалася пов'язаною з релігійними ритуалами, що висвітлювали історію божества або Бога, його народження, страждання, смерть, відродження або переродження у новій якості.

На початку XX століття жанр середньовічної містерії значно трансформується, набуває рис метажанру та метасюжету, втрачаючи виключно релігійний характер. Це зміщення пов'язане з сакралізацією мистецтва та використанням стилізації, образів і сюжетів містерій. Жанр переходить зі сфери сакрально-релігійної у світську, стаючи синтетичним утворенням на межі жанрів. Значна кількість драматичних творів впритул підходить до містерійної жанрової матриці, активно послуговуючись її архетипними складовими: ідеями віри в надособистісне, абсолютне начало, що керує вічним колообігом життя і смерті, світового порядку та гармонії, смерті та воскресіння/переродження, різних позитивних трансформацій людської душі, обраності та ініціації, які пов'язані з випробовуваннями, жертвоністю, заглибленням в потойбічну реальність. Саме ці риси й постають яскраво підсвіченими у драмах «Синій птах» М. Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки.

Для Лесі Українки М. Метерлінк був «новітнім драматургом» [13, с. 290] (на рівні з Г. Ібсенем, А. Стріндбергом та Г. Гауптманом), з яким вона пов'язувала формування нової драми та модерного театру. Вона повсякчасно тримала в полі зору творчість М. Метерлінка, активно реагувала на твори і постановки в театрі, якщо такі доводилось бачити. Чимало місця присвятила йому у своїх літературно-критичних працях, зокрема в статті «Утопія в белетристиці» (1906). Аналізуючи тексти М. Метерлінка, Леся Українка називатиме його поетом-філософом «з пророчими нахилами, мовою, повною художніх образів, ліричного нестямю» [14, с. 300]. Леся Українка вбачає «предтечу» в постаті Метерлінка, що готує «шляхи господні» в пустині, досі неплодній, белетристичної утопії» [14, с. 309]. М. Метерлінк – митець, який торує свій шлях «через туманом вкрите море містики та легенди» [14, с. 226].

Драматургія М. Метерлінка з її філософією двох світів і прагненням передати приховану сутність речей через символи входила і до поля творчих орієнтирів і Лесі Українки. Її приваблювала ідея існування духовного, вищого світу, який впливає на людську долю, що було центральною темою багатьох творів М. Метерлінка. Для неї,

яка також досліджувала проблему боротьби між матеріально-тілесним і сакрально-духовним, такі концепції символізму стали у певній мірі джерелом натхнення, що спостерігаємо у драмі «Лісова пісня», де взаємодія світу земного та сакрального показана через символічні образи. Усі ці категорії яскраво виражені й у драмі «Синій птах». М. Метерлінк. Спільні мотиви містичності, фатальності, випробовувань та пошуку глибинних істин зближують твори обох авторів у парадигмі містерійного жанру.

Сюжетна основа драми «Синій птах» М. Метерлінка – випробовування та перепони на шляху до віднайдення щастя та пізнання істини. Брат та сестра, Тільтіль та Мітіль, за настановою Феї Берюліної вирушають у фантастичну подорож для пошуку Синього птаха задля зцілення дівчинки-сусідки. Дітей супроводжують фантастичні персонажі: Душа Світла, Кішка, Пес, Вогонь, Хліб, Вода та ін. Разом вони проходять крізь чарівні світи Країни Спогадів, Палацу Ночі, Садів Блаженств та Царства Майбутнього. На своєму шляху діти зустрінуть різних алегоричних постатей, які представляють сили природи, часу та пам'яті. Ця подорож стає для Тільтіля і Мітіля шляхом пізнання життєвих істин і розуміння того, що справжнє щастя не в далекому світі, а в звичних речах та людських взаєминах. Усе це відповідає символічній фабульній схемі ініціації та оновлення, що властиве жанру містерії.

У «Лісовій пісні» Лесі Українки найвиразнішим постає містерійний мотив випробовувань, змін та переродження/народження в новій якості. Під впливом мелодії та слова Мавка виходить за межі свого природного існування, переживаючи внутрішні метаморфози, проходячи через етапи осягнення людського буття. А зважившись покинути своє природне середовище заради Лукаша, долає випробовування: з лісової царівни вона перетворюється на прислугу, у новій сім'ї переживає моменти відчуження, поглиблення процесу подвоєння особистості на природну та людську, втрату тілесної оболонки та, врешті, здобуває безсмертя для душі через свідому жертву. Таким чином, Мавка пройшла шлях «випробовування любов'ю/ненавистю, прощенням/помстою і найголовнішою тріадою, що охоплює життя/смерть/безсмертя» [5, с. 40]. Внутрішні зміни відбуваються і в Лукашеві: від пробудження свідомого почуття до смерті, з пізнанням істини через зраду самого себе, через пошук власної індивідуальності у світі. Окрім цього, Лукаш проходить і через зовнішні зміни, коли карається перевтіленням у вовкулаку, зазнавши самотнього відчаю та

видаючись божевільним для рідних та чужим для світу. Отже, і Лукаш, і Мавка проходять різними шляхами один і той же драматичний процес: смерть, страждання, друге народження. Унаслідок цих перипетій обоє здобувають досі незвідані знання про себе та навколишній світ, переживаючи «власну ідентичність як трагедію» [8, с. 368].

Сакралізація художнього простору та міфологізація буття – домінантна складова і «Синього птаха» М. Метерлінка, і «Лісової пісні» Лесі Українки. В обох драмах автори витворюють своєрідну містерійну модифікацію з елементами містифікації, зі залученням міфологічних сюжетів, мотивів та образів. Міф є своєрідною системою уявлень про світ та «виразним актом віри» [15, с. 269], адже витворюється у результаті рефлексій та пошуків відповідей на буттєві питання.

Виразним в обох драмах є поділ міфопростору на двосвіття. Це зближує їх з архаїчною матрицею середньовічної містерії, для якої характерним був поділ художнього простору на позитивно маркований вимір сакрального або божественного та негативно маркований вимір земного або гріховного. Так, у драмі «Лісова пісня» Лесі Українки чітко виокреслюються два основні буттєві виміри, менш виразно – третій. Позитивно маркованим постає міфологічно-демонічний світ, до якого відносимо усіх лісових мешканців – Лісовика, Мавку, Русалку, Потерчат, Перелесника та ін. Профанний простір, який формують Лукаш, його матір, Килина та її син, набуває більш негативних конотацій. Медіальною ланкою між цими світами є дядько Лев, який, живучи поза лісом у хатині серед людей, часто спілкується з Лісовиком, контактує з іншими лісовими істотами й володіє потаємними знаннями. У своєрідному міжсвітті перебуватиме Мавка, згодом і Лукаш, нездатний зробити остаточний вибір.

Подібним до підземного царства мертвих бога Аїда з давньогрецьких Елевсинських містерій постає ще один вимір «Лісової пісні» – нижчий, потойбічний світ мук і забуття, володарем якого є «Той, що у скалі сидить», або Марище, що уособлює інfernальне начало буття, морок і смерть. Марище приходить до Мавки у мить її надлому, щоб забрати в *«твердиню тьми й спокою», «в далекий край, / незнаний край, де тихі, темні води / спокійно сплять, як мертві, тьмяні очі, / мовчазні скелі там стоять над ними / нікими свідками подій, що вмерли. / Спокійно там: ні дерево, ні зілля / не шелестить, не навіває мрій, / зрадливих мрій, що не дають заснути, / і не заносить вітер жадних співів / про недосягну волю...»* [12, с. 306–307]. Таким

означено підземне царство мертвих, в якому Мавка *«спала сном камінним»* [12, с. 310]. Потойбіччя або ж за-буття як альтернатива земному буттю, підкреслює Я. Поліщук, – це «передусім світ обезволеної людини, остаточний прихисток її зболеної та втомленої душі» [8, с. 365].

У драмі «Синій птах» М. Метерлінка також розкриваються кілька паралельних світів, що доповнюють і підсилюють один одного. Центральним є світ земного буття, з якого починається мандрівка дітей Тільтіля і Мітіля. Це повсякденне, буденне життя, позбавлене магії, чудес, сакральності, часто жорстоке до дітей: бідність родини, відсутність свят, втрата рідних. Водночас, головні герої, провідником для яким стане Душа Світла, занурюються в інші виміри, наділені М. Метерлінком особливою сакральною тональністю. Зокрема, це Країна Спогадів, де діти зустрінуть своїх померлих бабусю та дідуся, які сплять, поки їх *«не розбудить думка кого-небудь з живих»* [7, с. 29]. Цей вимір є теплим і світлим, втілює вічну пам'ять, зв'язок з минулим, з рідними, яких вже немає поряд. Палац Ночі, де панує темрява, заборонені знання й непізнанні істини, буде ворожим до непроханих гостей. Саме тут заховані *«всі біди, всі нагаї, всі недуги, всі жахи, всі катастрофи, всі таємниці, які споконвіку засмучують життя Людини»* [7, с. 37]. Тут можна зустріти втілення страхів і тривог, які ховаються в людській свідомості: Примар, Хвороби, Війни, Мовчання. Цей вимір демонструватиме, що в пізнанні істини часто треба стикатися зі своїми страхами, визнавати темні сторони буття і навіть свої власні слабкості. Окремим світом постає й Царство Майбутнього, наповнене душами *«Дітей, котрі ще не народилися»* [7, с. 74], де панує загадкова атмосфера можливостей, що ще не втілились у життя. Тут відчувається, як мрії, надії та ще не реалізовані прагнення стають частиною буття, очікуючи свого часу, щоб втілитись у світі живих.

Таким чином, кожен зі світів і в «Синьому птаху» М. Метерлінка, і в «Лісовій пісні» Лесі Українки представлятиме різні аспекти людського буття, які разом утворюють складний і багатогранний шлях до пізнання та щастя. Відчуття героїв на межі двосвіття – реального та ірреального – розкривають сутність незвичного, істинного. Персонажі починають гостро відчувати та розрізняти видимі знаки незримого життя, сприймаючи навколишній світ у внутрішніх переживаннях.

Висновки. У драмах «Синій птах» та «Лісова пісня» автори активно втілюють містерійні архаїчні концепти: ідею віри в надособистісне,

абсолютне начало, що керує вічним колообігом життя і смерті, ідею світового порядку та гармонії, смерті та воскресіння/переродження, позитивних трансформацій та метаморфоз людської душі, обраності та ініціації, які пов'язані з випробуваннями, жертвністю, заглибленням в потойбічну реальність. Містерійним є принцип поділу буттєвого простору на двосвіття зі світом людей та фантастично-міфічних істот. В обох драмах головні персонажі перебувають у медіальному просторі, тобто на межі цих двох світів. Сакралізація художнього простору та міфологізація буття є домінантною складовою і «Синього

птаха» М. Метерлінка, і «Лісової пісні» Лесі Українки. У драмах витворюється авторський міф як своєрідна система уявлень про світ та як виразний акт віри, адже постає у результаті рефлексій авторів та пошуків ними відповідей на буттєві питання. Через архаїчні символи й містичні образи автори показують складний шлях людини до самопізнання, гармонії та усвідомлення істини життя. Драми «Синій птах» М. Метерлінка і «Лісова пісня» Лесі Українки можна вважати модифікованими містеріями, що зосереджені на темах пошуку істини, внутрішньої трансформації та зв'язку з сакральним світом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильєв Є. Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2017. 532 с.
2. Друзь О. Ф. Компаративний аналіз як засіб осягнення ідейно-художнього змісту драматичного твору: урок-мандрівка сторінками феєрій «Синій птах» Моріса Метерлінка та «Лісова пісня» Лесі Українки. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2008. № 4. С. 44–45.
3. Гнатюк Л. П. Виявити спорідненість письменників на філософському та образно-стильовому рівні: Урок компаративного аналізу за п'єсами М. Метерлінка «Синій птах» і Лесі Українки «Лісова пісня». *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2007. № 4. С. 38–40.
4. Конєва Т. М., Тарасова Н. П. Пейзаж та його художнє осмислення у драмах «Синій птах» М. Метерлінка і «Лісова пісня» Лесі Українки. *Філологічні науки*. 2012. № 11. С. 20–24.
5. Марко В. «Лісова пісня»: взаємодія цінностей. *Дивослово*. 2011. № 2. С. 38–43.
6. Медвідь Н. О. Духовні скарби художнього світу Моріса Метерлінка і Лесі Українки: на матеріалі драм «Синій птах» і «Лісова пісня». *Зарубіжна література в школах України*. 2007. № 8. С. 15–18.
7. Метерлінк М. Синій птах. П'єса-феєрія / пер. і передм. С. Грицюка. К.: Котигорошко, 1997. 96 с.
8. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 392 с.
9. Рудаківська С. В. Вічний пошук щастя. Два уроки по вивченню п'єси-феєрії М. Метерлінка «Синій птах». *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 1996. № 1. С. 31–35.
10. Свербілова Т. Г. «Вічні повернення» жанру містерії (Леся Українка та Леонід Андреев). *Слово і час*. 2003. № 2. С. 31–40.
11. Серикова І., Юр'єва О. Поглиблення знань про нову драму на основі компаративного аналізу творів М. Метерлінка «Синій птах» і Лесі Українки «Лісова пісня». *Джерело педагогічних інновацій*. 2023. № 4. С. 156–160.
12. Українка Леся. Лісова пісня. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2021. Т. 3. Драматичні твори [1909–1911] / ред. Т. Данилюк-Терещук; упоряд. С. Романов, Н. Колошук, О. Кицан; комент. С. Романов, І. Щукіна та ін. С. 241–336.
13. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2021. Т. 12. Листи [1897–1901] / ред. О. Полюхович; упоряд. В. Прокіп; комент. В. Прокіп, В. Агеєва. 608 с.
14. Українка Леся. Утопія в белетристиці. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів: у 14 т. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2021. Т. 7. Літературно-критичні та публіцистичні статті / ред. В. Агеєва; передм. М. Моклиця; упоряд., комент. М. Моклиця, Н. Колошук, Т. Левчук. С. 263–311.
15. Holloway J. Pojęcie mitu w literaturze. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*. 1969. Z. 2. S. 265–282.

**ПОЕТИКА ІМПРЕСІОНІЗМУ В РОМАНІ ЖОРІСА-КАРЛА ГЮІСМАНСА
«СУПРОТИ ЄСТВА»: ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ АСПЕКТ****THE POETICS OF IMPRESSIONISM IN JORIS-KARL HUYSMANS' NOVEL
“AGAINST NATURE”: AN INTERMEDIAL ASPECT****Яцків Н.Я.,***orcid.org/0000-0002-2895-4370**кандидат філологічних наук,**професор кафедри французької філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***Девдюк І.В.,***orcid.org/0000-0003-3435-4694**доктор філологічних наук,**професор кафедри світової літератури та порівняльного літературознавства**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

У статті проаналізовано поетику роману Ж.-К. Гюїсманса «Супроти єства» (Joris-Karl Huysmans *A Rebours*), зокрема його стилістику імпресіонізму. Автор прагне передати свій суб'єктивний досвід рецепції мистецтва через героя-самітника, інтелектуала дез Ессанта. Слідом за художниками-імпресіоністами Гюїсманс фокусує увагу на відтворенні кольорових відтінків та нюансів, тонко розмірковує про кольорову гаму та вплив кольорів та світловідчуття людини. Свій аналітичний виклад еволюції певних жанрів та видів мистецтва, зокрема поезії та музики, письменник доповнює фіксацією миттєвих вражень та спостережень. Таким чином, роман набуває ознак поліхудожнього твору, у якому взаємодіють різні образні ряди, використовуються засоби різних видів мистецтв, що розширює межі тексту, залучає візуальні, живописні твори, відсилає до відомих музичних композицій, апелює до слухових, нюхових, смакових відчуттів. Імпресіоністична манера, яка зароджується через взаємодію словесного та образотворчого мистецтв, у романі доповнюється музичними регістрами, а також поглиблюється із впровадженням у текстову палітру прагненням зафіксувати найтонші аромати парфумів, вишукані страви й вина, їх смаки та відтінки. Отже, текст роману будується на міжмистецькій взаємодії, або ж синтезі мистецтв, що найкраще піддається аналізу крізь призму інтермедіальності. Термінологія живопису, літератури, архітектури, музики, театру, парфумерії, виноробства, кулінарії, ювелірного оздоблення тощо оригінально переплітається для вираження суб'єктивних вражень, для створення уявного світу краси та недосяжної гармонії. Інтертекстуальні посилання на численні твори мистецтва експліцитно розширюють смислове тло, будують асоціативні зв'язки й спонукають до розвитку уяви читача. Інтермедіальні покликання (цитування відомих митців, музичних творів, екфразиси живописних полотен тощо) формують образно-проблематичний вектор твору.

Ключові слова: поетика, імпресіонізм, французька література, поліхудожній твір, синтез мистецтв, інтермедіальність, художній образ.

The article analyses the poetics of J.-K. Huysmans' novel «Against Nature» (Joris-Karl Huysmans *A Rebours*), particularly its impressionistic style. The author seeks to convey his subjective experience of art reception through the character of a solitary hero, the intellectual des Essant. Following the Impressionist painters, Huysmans focuses on reproducing colour shades and nuances, thoughtfully reflecting on the colour palette and the impact of colours on human perception. His analytical account of the evolution of certain genres and forms of art, particularly poetry and music, is supplemented by the recording of fleeting impressions and observations. Thus, the novel acquires the characteristics of a polyartistic work, in which various imagery series interact and means from different types of art are used, expanding the boundaries of the text, involving visual and pictorial works, referencing well-known musical compositions, and appealing to auditory, olfactory, and gustatory sensations. The impressionistic style, which emerges through the interaction of verbal and visual arts, is complemented in the novel by musical registers and deepened by the introduction of a desire to capture the subtlest aromas of perfumes, exquisite dishes, and wines, along with their tastes and nuances, into the textual palette. Thus, the text of the novel is built on inter-artistic interaction, or the synthesis of arts, which is best analysed through the prism of intermediality. The terminology of painting, literature, architecture, music, theatre, perfumery, winemaking, culinary arts, jewellery design, and so on originally intertwines to express subjective impressions, to create an imaginary world of beauty and unattainable harmony. Intertextual references to numerous works of art explicitly expand the semantic background, build associative connections, and stimulate the development of the reader's imagination. Intermedial references (quotations from famous artists, musical works, ekphrases of paintings, etc.) shape the figurative-problematic vector of the work.

Key words: poetics, impressionism, French literature, polyartistic work, synthesis of arts, intermediality, artistic image.

Постановка проблеми. Розвиток імпресіоністичного руху в літературі тісно пов'язують із живописом, оскільки митці кінця XIX – початку XX століття, чи то письменники, чи художники,

чи скульптори й музиканти – усі шукали способів оновлення мистецтва, і у своїх пошуках часто надихалися досягненнями суміжних мистецтв. Поглиблене вивчення стильового роз-

маїття літератури цього переломного періоду фіксує «специфічну взаємодію словесного та образотворчого мистецтва» [1, с. 222], засвідчує, що «в художньому творі можуть взаємодіяти різні образні ряди, які породжують так званий поліхудожній твір, тобто твір із використанням засобів мови різних видів мистецтва» [2, с. 259]. Українські літературознавці, як-от Т. Гундорова [3], Д. Наливайко [4], В. Фесенко [5], наголошують на необхідності вивчення точок перетину різних видів мистецтва і літератури для розвитку міждисциплінарних методик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що роман Ж.-К. Гюїсманса «Супроти ества» залишається невідомим у вітчизняному літературознавстві. Написаний 1884 року, він перекладений українською мовою лише 2024 року Наталією Ференс, хоча роман у свій час суттєво вплинув на розвиток світового письменства. Філософські роздуми, стиль життя, відразу до навколишнього світу героя-самітника, аристократа та інтелектуала Жана дез Ессанта виражає дух епохи, дає можливість зрозуміти ті духовні та художні пошуки митців, які прагнули оновлення мистецтва, експериментували в пошуках досконалості та оригінальності. Образ песимістичного персонажа, який відмежовується від зовнішнього світу та проводить час у роздумах про роль і призначення мистецтва, про нищість суспільства, у якому він приречений на самотність, дали підстави критикам розглядати його в руслі декадансу. Захоплення філософією Шопенгауера, заперечення реальності та хвороблива уява спонукають дез Ессанта до створення омріяного в юності світу, у якому все навпаки, ніби відображення реальності. Тому будинок дез Ессанта – це його творіння, яке міцно оберігає від зовнішнього світу і дає можливість насолоджуватися культурою, мистецтвом, роздумувати над еволюцією літератури, живопису, музики, мови, висловлювати власні уподобання, які ґрунтуються на суб'єктивних мінливих враженнях. Роман Гюїсманса суперечливий та неоднозначний, як і його персонаж, його оцінка ще вимагає ґрунтовних досліджень, однак стиль письменника представляє цікавий матеріал для спостережень та узагальнень стосовно синтезу мистецтва та літературного імпресіонізму, що становить мету цієї розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жоріс-Карл Гюїсманс належить до тих митців кінця XIX століття, які заклали основи модерністського перевороту. Його місце визначають серед молодшого покоління французьких письменників, які формувалися в контексті заперечення реаліс-

тичної естетики та поетики, шукали нових методів відтворення реальності, активно експериментували для досягнення новаторства й формування власної неповторної поетики. Старше покоління корифеїв, до яких відносять Г. Флобера, Е. Золя, А. Доде, братів Гонкури, Гі де Мопассана, досить критично сприймало творчі експерименти молодих митців, серед яких були А. Сear, Ж. Клареті та Ж.-К. Гюїсманс. Зокрема, Едмон Гонкур у своєму знаменитому «Щоденнику» зазначав, що «Гюїсманс тільки апарат, який реєструє враження» [6, с. 494], натякаючи на роман «Подружнє життя». Однак щодо роману Гюїсманса «Супроти ества», він готовий був визнати його автора своїм улюбленим сином, адже персонаж дез Ессанта, на думку Е. Гонкура, якнайкраще підходить на роль образу нареченого для героїні роману «Chérie». Називаючи Гюїсманса невропатом, як вся французька преса писала й про самого Гонкура, автор «Щоденника» відзначає новаторство й майстерність Гюїсманса: «Нехай говорять що завгодно проти цієї книги, але вона належить до тих, які викликають у мозку жар лихоманки, а книги, які викликають такий стан – це книги талановитих письменників. А ще, яка вишуканість стилю! Йде, йде вперед література, точніше, наша література!» [6, с. 516]. Зважаючи на те, що імена братів Гонкурів ввійшли в історію літератури як зачинателів натуралізму та імпресіонізму [7, с. 623], їх можна кваліфікувати, як, зрештою, вони й самі себе визначали у зрілому віці, батьками новаторських пошуків. Тож молоде покоління, виховане на експериментах старших сучасників, гідно продовжило традиції своїх учителів у своїх учнівських експериментах, підкреслюючи зв'язок із попередньою літературною традицією.

Наукові дослідження останніх років показують, що імпресіонізм одним з перших стильових напрямків заклав основи синтезу мистецтва, базуючись на тому, що мистецтво як вид духовно-творчої діяльності за своєю природою є поліфункціональним, «окремі мистецтва тісно пов'язані з якоюсь певною функцією креативно-будівничою, комунікативною, ціннісно-орієнтаційною, пізнавальною, гедоністичною тощо» [4, с. 28]. За словами Д. Наливайка, «універсальність художньої мови літератури забезпечується особливою природою і структурою літературно-художнього образу, що зликовує в органічну єдність чуттєво-емоційні, пластично-живописні й когнітивно-епістемологічні елементи» [4, с. 29]. Література спирається на інші мистецтва, використовує засоби, притаманні іншим медіа, трансформує їх відповідно до своїх власти-

востей для створення багатогранного образу. Характерним для літературного імпресіонізму є зосередженість на чутливих спостереженнях, на безпосередньому сприйнятті «навколишнього світу у сукупності зорових, слухових, дотикових вражень, які виникають миттєво і спонтанно» [8, с. 99]. Виходячи з індивідуального, суб'єктивного світовідчуття, «природно формував, забарвлював свою стилістику незвичним особистісним чуттям, яке закономірно втілювалось у неординарних тропях, епізодичності, фрагментарності опису, розширенні функції внутрішнього монологу» [1, с. 226]. Якщо традиційно імпресіоністичну прозу пов'язують із живописом, а поезію з музикою, то роман Ж.-К. Гюїсманса «Супроти ества» можна вважати інтермедіальним, беручи до уваги те, що його текст будується на міжмистецькій взаємодії або ж синтезі мистецтв, адже концепт інтермедіальності «описує будь-які стосунки між різними медіями: референцію, транспозицію, трансмодальність, мультимодальність, екфразис тощо» [9, с. 42]. Звісно, про синтез мистецтв писали ще з часів Античності, але в широкому контексті його запропонував досліджувати Шпенглер у «Смеркнанні Заходу», а теорія інтермедіальності набуває популярності наприкінці ХХ століття, однак спробуємо довести, що саме вона є найбільш релевантною для аналізу імпресіонізму в романі Ж.-К. Гюїсманса «Супроти ества».

В основі сюжету роману – історія життя останнього нащадка аристократичного роду, пращури якого колись були «плечистими воїнами» та «*грізними рейтарами*», які змарнували «*залишки життєвої сили у кровозмісних союзах*» [10, с. 8], що призвело до виродження роду. Тому єдиний живий нащадок, герцог Жан, «*кволий парубок тридцяти років, анемічний та нервовий, із запалими щоками, з холодними сталевоблакитними очима, прямим тонким носом з широкими ніздрями та сухими тендітними руками*» [10, с. 8], залишився самотнім, багатим, виховувався у єзуїтів, але віра його була слабкою. Успадковане багатство забезпечувало йому безтурботне життя, а відсутність спадкоємців не спонукала до його примноження. Дез Ессант випробував усі радості життя, віддавався різним спокусам, але вони швидко йому наскучили, тому все його життя, як і життя багатьох молодих людей його епохи, заповнила нудьга. Та нудьга, сплін, розчарування, оспівані Ш. Бодлером та П. Верленом, спонукали Жана до остаточного розриву з реальністю, до будівництва та облаштування помешкання за власними уподобаннями та остаточного усамітнення для насолоди внутрішнім духовним життям. Отож, сюжет

роману формують роздуми героя про епоху, культуру, релігію, помережані хворобливою уявою та суб'єктивними враженнями через відразу до реальності. Естет, ексцентрик та інтелектуал, дез Ессант створив собі ілюзію штучного раю, у якому все було навпаки: планування кімнат, освітлення, умеблювання, декорування здійснювали за строгою вказівкою господаря, розпорядок дня змінював місцями день і ніч, спілкування із зовнішнім світом обмежувалося слугою, який забезпечував функціонування будинку та підтримував життєві потреби господаря. У цьому будинку, який нагадував корабель чи театр, персонаж оточив себе мистецькими шедеврами, суб'єктивний аналіз яких і представляє основу сюжету твору.

Поетика імпресіонізму формується під впливом новаторських пошуків художників та письменників, які визнають первинність вражень та вторинність логічних міркувань, а тому прагнуть використовувати досягнення суміжних мистецтв для досягнення максимальної точності вираження дійсності. Принцип безпосередньої фіксації вражень, спостережень, співпереживань формується під впливом гасла братів Гонкурів «*Бачити, відчувати, виражати – у цьому все мистецтво*» [11, с. 161] і спонукає митців до відтворення шляхетних, витончених особистих вражень та спостережень, фіксації мінливих миттєвих відчуттів та переживань для передачі цілісного враження, для навіювання певних смислів. Прикметно, що персонаж імпресіоністичного твору не прагне пізнавати довколишній світ, він теж не прагне докладати зусиль для того, щоб його змінювати, натомість він зосереджується на власних суб'єктивних враженнях. У ролі пасивного «колекціонера вражень» герой сприймає зовнішні подразники, реагує, прагне поділитися своїми рефлексіями.

Структура роману «Супроти ества» підпорядкована принципу вражень. Автор намагається розчленувати різні враження й простежити їх вплив на життя персонажа. Ексцентричний аристократ дез Ессант вирішує відмежуватися від зовнішнього світу й насолоджуватися самотністю через неприйняття сучасного світу, який на його думку, населяли «*дурноголові, добронравні бевзі*», «*святенники й ліберали*» та «*літератори*». Але спілкування із сучасниками викликали чергові розчарування, зневага до людства спонукала до мрій «*про чисту фівайдську обитель, про затишну пустелю, про недвижний теплий ковчег, на якому врятується від потоку людської глупоти*» [10, с. 13]. Свій «*ковчег*» дез Ессант вирішив спорудити й облаштувати за власними

кресленнями, втілюючи власні уявлення про красу. Роман складається з біографічної довідки та 16 розділів, кожен з яких фокусується на певному враженні, що переростає у цілу теорію, яка, зрештою, складається у суб'єктивну історію мистецтва. У своєму замкнутому просторі, який демонструє світ-навпаки, герой насолоджується самотністю та мистецтвом, формулює складні матерії естетизму, захоплюється аналізом античної літератури, причинами ненависті до Гомера, недосконалістю Вергілія, висловлює цікаві міркування про роль та цінність поезії.

Художники-імпресіоністи надавали особливого значення кольоровим відтінкам, не визнаючи чистих кольорів, бо в природі сусідство кольорів та світло змінюють їх. Дез Ессант вибудовує власну теорію кольорових відтінків, вибираючи колір шпалер для помешкання, пов'язуючи колір з характером людини, демонструючи глибоку обізнаність у сфері кольорової гами. Його вибір після тонкого аналізу зупиняється на помаранчевому, оскільки, згідно з його теорією, *«існує гармонія між чуттєвою природою справді артистичної натури та кольором, особливо виразним та живим для її очей»* [10, с. 21]. Тому люди, які мріють про ідеал, надають перевагу блакитному кольору та його похідним: ліловому, бузковому, сріблясто-сірому, доки вони не переходять между чистого кольору, не перетворюються на фіолетовий чи сірий. Сангвініки полюбляють жовту та червону барву. А от *«зір людей зманіжених та нервових... тішить драгливий, хворобливий колір, колір химерних розкошів і пекучих лихоманок: помаранчевий»* [10, с. 22]. Тож саме цей колір після детального вивчення усіх його нюансів при світлі свічок було вибрано для оправки стін кабінету, причому вибір матеріалу для шпалер зупинився на *«грубозернястому сав'яну та капському шевро, відполірованому сталевими пластинами під важким пресом»* [10, с. 22], що часто використовували для оправки книжок. Палітра кольорів у романі рясніє багатством відтінків, тонкими спостереженнями їх зміни при штучному освітленні, наприклад: *«синій колір при свічках віддає штучною зеленню, темніші відтінки – кобальт, індиго – стають чорними, світлі скочуються у сірість, а щира, ніжна бірюза тьмяніє та остигає»* [10, с. 20]. Залізно-сірі відтінки, на думку ексцентричного персонажа, стають похмурими, перламутрово-сірі – втрачають свою лазур і перетворюються на брудний білий, брунатні – засинають, гаснуть, темно-зелені (імператорський зелений та миртовий) – зливаються з чорним, світло-зелені (павичевий, зелена цинобра, діаман-

товий) – мають ненатуральний вигляд чи каламутяться. Отже, персонаж аналізує зорові враження, фіксує зміну кольорових відтінків через зміну освітлення, і таким чином рефлексує над методологією розчленування кольорової гами та її сприйняття, впливу на емоційний стан людини.

Окремий розділ роману присвячено аналізу живопису, зокрема картинам Гюстава Моро «Саломея» та «Видіння». Екфразиси цих картин відкривають перед читачами неповторний стиль письменника, який малює словами образи, пробуджує уяву, слідом за художником він творить магію краси, яка заворює й захоплює до глибини душі. Екфразис, за дослідженням Лесі Генералюк, є *«словесним описом творів візуальних мистецтв»*, тобто присутністю *«іншовидового «тексту» в тексті»* [12, с. 57], що націлений на унаочнення фактів та пробудження емоцій у читача. На думку дез Ессанта, тільки Моро з усіх художників вдалося перетворити грішницю і танцівницю на символ, *«на божество незламної Хоті, на богиню безсмертної Істерії, на прокляту Красуню, обрану з-поміж усіх передусім за каталепсію, яка отвердила її плоть і зміцнила м'язи, зробивши її Чудовиськом – байдужим, безвідповідальним, нечуйним, що, подібно до античної Гелени, отруєє все, що наближається до неї чи бачить її, все, до чого вона торкається»* [10, с. 64–65]. Картина Моро оживає в описі Гюїсманса, він малює перед читачами палац, у центрі – фігуру Ірода, довкола – пахощі, хмари диму, *«крізь які, ніби світляні очі звірів, проглядали вогні самоцвітів, вмурованих у стіни престолу, дим піднімався вище, розтікався під арками, де його синява змішувалася із золотим пилком денного світла, що сіявся крізь баню»* [10, с. 62]. Автор доповнює візуальний опис іншими враженнями, зокрема викликає аромати (*збочений сопух пахощів та жару*), звуки музики (*акорди гітари, струни якої щипає сидяча жінка*), таким чином доповнює реальність, прагне передати рух – відчуття наближення Саломеї, початок її похитливого танцю. Опис танцю рясніє деталями, застиглими у живописі, але рухливими, трепетними у словесному описі: *«її груди колихаються, від тертя розмаяних у танці намист піднімаються пипки, на вогкій шкірі виблискують приклеєні діаманти, зап'ястями, пасками, перстнями перебігають іскри, на тріумфальному уборі, розшитому перлами, пересипаному сріблом, покритому золотом, ювелірна броня, кожна луска якої – коштовний камінь, спалахує і сипле вогняними зміями, мерехтить над матовою плоттю, над шкірою барви чайної троянди, ніби рій фантастичних*

жуків зі сліпучими надкрилами у кармінових проверстках, у розсипах жовтого північного саява, у плямах холодної блакиті, у смугах навичевої зелені» [10, с. 63]. Отже, автор створює сенсорний образ через зорові, слухові, дотикові, запахові враження, викликає відчуття захоплення та одержимості. Опис картини «Видіння» ніби продовжує історію Саломеї, змальовуючи завершення легенди – криваву голову пророка, яку Ірод подає дівчині за її танець. Екфразис картин виконує одночасно кілька функцій: фокусуючись на враженнях, автор розгортає опис картин та створює власну легенду. Звернення до конкретних живописних полотен спонукає читачів до візуалізації, до пригадування та домислення. Комплекс подразників, які формують враження, дають можливість виразити емоційний стан персонажа та відчути схожі емоції. Уже в цьому описі концентрується все мистецтво імпресіонізму, а саме побачити, відчути і передати так, щоб інші теж відчули.

Письменники-імпресіоністи, на відміну від художників, користуються словом, яке відкриває більші можливості для фіксації вражень, передає інші відтінки та відчуття, як наприклад, експеримент з ароматами. У стані нервового збудження дез Ессант переживає нюхові галюцинації, які спонукають його до творення нового аромату. Цікаво, що мистецтво парфумерії автор порівнює з мистецтвом поезії чи ювелірних виробів, визнаючи важливість базових знань – знання граматики для поета чи очищення каменю для ювеліра. Так досконалість Бодлерових віршів «Непоправне» чи «Балкон», «де з п'яти рядків, що складають строфу, останній втворює першому і цією референтністю топить душу в безкрайї меланхолії та млості», спонукає до розгортання теми у створенні аромату, і дез Ессант ніжитья «у мріях, які збуджували в ньому ці ароматні стани, аж раптом повторення первинної теми, що розмірено виринали в запашиї оркестровці вірша, повертало його до висхідної точки, до початкового мотиву медитації» [10, с. 130]. Опис експерименту з розпилення ароматів нагадує мага-алхіміка, який чарує над своїми колбами й створює чарівний світ. Так дез Ессант за допомогою розпилювачів витворює «екстракт квіткової луки», яка складається з букету амброзії, мітчемської лаванди і духмяного горошку, тоді на луку додає суміш туберози з цвітом помаранчу та мигдалю, «і відразу ж там розквітнув штучний бузок і розгорнули віяла своїх крон липи, чії бліді еманції видихнув відповідний екстракт з Лондона» [10, с. 130]. Варто зауважити, що для опису нюхових галюцинацій Гюїсманс поєднує терміноло-

гою, яка вживається у ювелірному чи театральному мистецтвах, для аналізу строфічної будови віршів, у парфумерії, у живописі та точних науках. Аромати викликають в уяві картини сільських краєвидів, декорації майстерень чи крамниць, урбаністичні пейзажі. Експерименти з ароматами допомагають автору висловити ідею синтезу мистецтв, адже сукупність усіх засобів служить єдиній меті – творення прекрасного, навіть якщо ця краса є маренням хворої уяви, але фіксація того марення за допомогою вражень навіює уявний образ світу, який оживає за законами мистецтва.

Слухові ілюзії, які переживає дез Ессант, виражають розмірковування автора стосовно музики й доповнюють тканину тексту іменами численних композиторів та їхніх творів, від музичних вихорів з дитинства (релігійні церемонії та пісні сзуїтів) до аналізу новомодних опер. Невимовну радість він відчував від одноголосся *cantus plantus*, григоріанський хорал «*Christus factus est*» викликав святкове піднесення, а звучання фобурдона, який виконував «*De Profundis*», було схожим на «придушене ридання, щемливого, мов відчайдушне ридання людства, яке оплакує свою смертну долю і благає про ласку свого Спасителя» [10, с. 217]. Дез Ессант обурюється вторгненням мирського мистецтва у мистецтво літургійне під приводом більшої привабливості для вірян, засуджує «італійські опери, сумнівні каватини, непристойні кадриллі», що їх виконували оркестри у церквах, натомість ностальгійно згадує «*Te Deum*», простий і грандіозний гімн, створений кимось зі святих, які «являли палку віру й запаморочливу радість, що рвалися з душі цілого людства й виливалися у проникливих, переконливих, майже небесних інтонаціях!» [10, с. 218]. Свої скромні знання у музиці дез Ессант визнає недостатніми для того, щоб «вловити нюанси, оцінити тонкощі, із повним розумінням насолодитися філігранністю» [10, с. 218].

Світська музика, якою так захоплюються міщани, викликає змішані почуття у героя-самітника. Йому бракує духу, щоб приєднатися до великих аудиторій театру чи концертного залу й послухати Берліоза, який захоплював «пристрасною екзальтованістю і стрибучістю фуг», він не розумів концерту з вибраних творів, не сприймав задушливої атмосфери переповнених залів, де «дають умільця з габітусом теслі, який збиває ремулад із нот і рубає, на превелику втіху невченої публіки, обрані місця з Вагнера» [10, с. 219]. Музичну термінологію Гюїсманс поєднує з лексикою кулінарного вжитку (нашинковані й подані на тарілі концерту), тим самим

висловлюючи свою зневагу до масових гулянь. Серед численної когорти відомих композиторів дез Ессант із задоволенням згадує камерну музику Бетховена, Шумана та Шуберта, «які терзали його нерви незгірш за найінтимніші, найзболеніші вірші Едгара По» [10, с. 220]. Шубертові «Скарги дівчини» асоціюються з плачем, там звучить «щось більше за жалощі», щось, «що краляло серце, немов смерть кохання на тлі журливого краєвиду» [10, с. 220]. Для опису музичних творів письменник відсилає до поезії, живопису, цитує композиторів та їхні твори, тим самим змушує пригадувати, відчувати музику, фізично переживати стан спліну й страждання, бентежного нещастя та незрозумілого болю. Ритм оповіді розділу про слухові галюцинації, які переживає хворий виснажений дез Ессант, варіюється відповідно до теми, нав'язаної музичними творами; набирає обертів при аналізі й різко змінюється, коли автор оповідає про найулюбленіші шедеври, які доводять його до нестями, а тоді до прострації, «ніби якась містична вакханалія душі, що височує нервову енергію» [10, с. 220].

Висновки. Роман Ж.-К. Гюїсманса «Супроти ества» належить до тих творів, які випереджають свій час, не відповідають стильовій традиції епохи. Згідно з авторською концепцією персонажа, ексцентричний самітник дез Ессант є втіленням епохи декадансу: як і багато його сучасників, він переживає гостре розчарування

дійсністю. Естет і соціопат, дез Ессант знаходить порятунком у самотності й мистецтві. До певної міри роман є автобіографічним, автор вкладає в уста свого персонажа власні розчарування, його інтелект прочитується у критичних аналітичних роздумах про літературу, релігію, церкву, суспільство, живопис. Поряд із цим, у романі фіксуємо вираження імпресіоністичного письма, яке застосовується передусім для відтворення особистих вражень. Слідом за художниками-імпресіоністами Гюїсманс фокусує увагу на відтворенні кольорових відтінків та нюансів, тонко розмірковує про кольорову гаму та вплив кольорів на світовідчуття людини. Живописність стилю, яка проявляється у мальовничості та точності деталей, підсилюється фіксацією слухових, смакових, запахових відтінків. Автор насичує свою стильову палітру інтертекстуальними посиланнями на численні твори мистецтва, які експліцитно розширюють смислове тло, будують асоціативні зв'язки й прокладають логічні містки в історії розвитку мистецтва. Синтез мистецтв, запропонований у романі, дає підстави аналізувати його за методологією інтермедіальності, адже інтермедіальні покликання (цитування відомих митців, музичних творів, екфразиси живописних полотен тощо) формують образно-проблематичний вектор твору. Аналіз численних екфразисів, використаних у романі, становить перспективу для майбутніх досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яцків Н.Я. Василь Стефаник і французька література: типологія імпресіоністичних прийомів. *Василь Стефаник: наближення* / за ред. Степана Хороба. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. С. 221–236.
2. Кондратюк Л.М. Літературний імпресіонізм як дискурс взаємодії мистецтв. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2010. Вип. 12. С. 257–264.
3. Гундорова Т. Література на полі медій – медії на полі літератури. *Література на полі медій. Збірка наукових праць відділу теорії літератури і компаративістики Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка* / Ред. Т.І. Гундорова, Г.М. Сиваченко. К. 2018. С. 7–11.
4. Наливайко Д. Література в системі мистецтв як галузь компаративістики. *Література на полі медій : Збірка наукових праць відділу теорії літератури і компаративістики Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка* / Ред. Т.І. Гундорова, Г.М. Сиваченко. К. 2018. С. 13–50.
5. Фесенко В.І. Література і живопис: інтермедіальний дискурс: навч. посібник. К.: Вид. центр КНЛУ, 2014. 398 с.
6. Goncourt E. et J. Journal. Choix et édition de J.-L. Cabanès. Gallimard, 2021. 887 p.
7. Яцків Н.Я. Краса мистецтва та правда життя в естетиці братів Гонкурів. *Сучасні літературознавчі студії. У просторі наукового пошуку В.І. Фесенко*. Збірник наукових праць. Вип. 11, 2014. С. 614–623.
8. Девдюк І. В., Кучера А. М. Імпресіонізм прози Джозефа Конрада. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Випуск 33. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. С. 98–101.
9. Свербілова Т.Г. Літературна компаративістика: від порівняльних медіа-культурних студій до трансмедіальної наратології. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції* : збірник наукових праць. Сер.: *Філологічні науки*. 2019. № 13. С. 41–50.
10. Гюїсманс Ж.-К. Супроти ества. / пер. з фр. Н. Ференс. К.: Yakaboo Publishing, 2024. 240 с.
11. Yatskiv N. Le paysage impressionniste dans l'oeuvre romanesque des frères Goncourt. *Султанівські читання* : збірник статей. 2015. Вип. IV. С. 160–170.
12. Генералюк Л. Екфразис у контексті correspondance des arts. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. С. 52–77.

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 36

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 41,38.
Підписано до друку: 22.11.2024. Замов. № 1224/816. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.